

181

73p.369

1885

**ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΩΝ
ΤΗΣ
ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ,**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΜΕΝ ΡΑΔΔΙΣΤΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΕΞΙΕ

*Μεταφρασθεῖσα δὲ καὶ πολλὰς σημειώσεσιν
ἐπανεξηθεῖσα*

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ ΓΕΡΑΚΑΚΗ Ἱερέως,

*Καὶ ἐκδοθεῖσα πρὸς ὄφελος τοῦ Ἱεροῦ ἐν Σμύρνῃ
Γρατικικοῦ Νοσοκομείου.*

ΤΟΜΟΣ Α΄.

Εἰς τὸ Βιβλίον
Εἰς τὸ Βιβλίον

— 333 —

ΕΝ ΣΜΥΡΝῃ,
Τύποις Ἀγαλθεΐκας.
1873.

ΤΩ ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ

ΚΥΡΙΩ ΚΥΡΙΩ

ΜΙΧΑΗΛ ΣΠΑΡΤΑΛΗ

ΓΕΝ. ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΙ

ΜΕΓΑΛΕΜΝΟΡΩ

Η ΕΦΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ ΓΡΑΙΚ. ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ,
ΔΙΑ ΤΑΣ ΜΕΓΑΛΑΣ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ Ι. ΚΑΘΗΔΡΥΜΑ
ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ,

ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΑΪΔΙΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ
ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ
ΑΝΕΘΗΚΕΝ.

Ἐπιφανέστατε Κύριε,

Αἱ πρὸς τὰ δύο μεγάλα καὶ κοινωφελέστατα καθιδρύματα ἐφ' οἷς ἡ Σμύρνη δικαίως σεμνύνεται, τὴν Εὐαγγελικὴν, λέγομεν, Σχολὴν καὶ τὸ Ἱερὸν Νοσοκομεῖον, γενναῖαι καὶ ἀληθῶς ἡγεμονικαὶ εὐεργεσίαι Σου, τόσον προσφιλεῖς καὶ γλυκὺ εἰς τὰς ἀκοὰς παντὸς Σμυρναίου κατέστησαν τὸ ἐντιμὸν Ὄνομά Σου, ὥστε διὰ τοῦτου ἡ τοῦ ὑπὸ Σοῦ εὐεργετηθέντος Νοσοκομείου Ἐφορία καὶ ἄνευ προηγουμένης ἀδείας Σου ἀποφασίσασα νὰ κοσμήσῃ τὴν πρώτην σελίδα τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου, οὗ τὴν ἔκδοσιν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἱεροῦ Καθιδρύματος ἀνέλαβε, φρονεῖ ὅτι οὐ μόνον ἱερὸν ἐκπληροῖ καθήκον εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινὴν γνώμην ἐξυπηρετεῖ, τὸ γενικὸν διερμηνεύουσα αἶσθημα, προσέτι δὲ ὅτι καὶ Σοὶ αὐτῷ ἡ προσφώνησις αὕτη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην εὐχαριστίαν εὐπρόσδεκτος καὶ εὐάρεστος ἔσεται ὡς τις ἄποθεν καὶ ἀδοκῆτως πρὸς Σὲ ἐρχόμενος γλυκὺς καὶ ἐγκάρδιος χαιρετισμὸς τῆς εὐγνωμονούσης πατρίδος Σου.

Ὡς τοιοῦτον τοίνυν, Εὐγενέστατε Συμπατριῶτα, καὶ ὡς ἐπάξιον διακήρυξιν τῶν πατριωτικῶν Σου καὶ χριστιανικῶν ἀρετῶν, προσφέ-

ρομέν Σοι τὴν προσφώνησιν ταύτην διὰ δὲ τῶν εὐχῶν τῶν πολυπλη-
θῶν ἀπόρων καὶ ἀσθενῶν ἀδελφῶν τῶν περιθαλπομένων ἐν τῷ ὑπὸ
Σοῦ γενναίως σφόδρα καὶ φιλανθρώπως εὐεργετουμένῳ Ἱερῷ Κα-
θιδρύματι, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀνταποδότης καὶ βραβευτὴς Θεὸς διατη-
ρεῖν Σε ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ εὐδαιμονοῦντα πρὸς χαρὰν καὶ
καύχημα τῆς πατρίδος Σου καὶ παράδειγμα φιλοπατρίας καὶ εὐ-
αγγελικῆς ἀγαθοεργίας.

Σμύρνη, τῇ 30 Ἰουλίου 1873.

ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

Π. ΒΟΣΚΟΒΙΚ.
Η. ΚΟΥΠΕΤΖΟΓΛΟΥΣ.
Χ. ΒΕΝΑΡΔΟΣ.
ΓΑΛΗΝΟΣ ΚΛΑΔΟΣ.
Δ. ΛΑΜΠΙΔΗΣ.
Α. ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ.
Χ. Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ.
Μ. ΕΛΛΕΖΟΓΛΟΥΣ.
Θ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ.
ΦΡ. ΣΚΟΥΡΣΟΣ.

Τῷ Φιλομούσῳ Ἀναγνώστη.

Ἐνῷ τὸ ἔθνος ἡμῶν, ἀπὸ τῆς εὐτυχοῦς αὐτοῦ ἀναγεννήσεως ἐκ-
θύμως ἀποδυθὲν πρὸς τὸν εὐγενῆ τῶν ἐπιστημῶν ἀγῶνα, γοργῶ ποδι-
βαίνει πρὸς τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμὸν, καὶ ἡ νεωτέρα ἡμῶν φιλο-
λογία, ἡ ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ τοῦ ἔθνους αἰῶνος μόλις δεκάδας τινὰς ἀ-
ριθμοῦσα συγγραμμάτων, καὶ τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικροῦ ἢ καὶ
οὐδενὸς λόγου ἀξίων, σήμερον κοσμεῖται καὶ ὁσήμεραι καταπλουτί-
ζεται ὑπὸ παντοειδῶν καὶ σπουδαίων συγγραμμάτων, τῶν μὲν ἐκ
τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν μεταπεφρασμένων, τῶν δέ που καὶ πρω-
τοσυντάκτων — λυπηρὸν εἶναι νὰ παρατηρῇ τις ἔτι ἐν αὐτῇ ἐλλεί-
ψεις λίαν σπουδαίας, αἵτινες ἔπρεπε πρὸ πολλῶν ἄλλων ὅπως δῆποτε
νὰ ἀναπληρωθῶσι.

Μία τῶν τοιούτων ἐλλείψεων εἶναι ἀναμφιλέκτως ἡ μέχρι τοῦδε
παντελὲς ἔνδεια ἀκριβοῦς τινος καὶ ἐκτενοῦς γεωγραφίας αὐτῶν τῶν
ιδίῶν ἡμῶν τόπων, καὶ ἐνῷ μέχρι τῆς σήμερον ὑπάρχουσιν ἐκδεδο-
μένα πλείονες τῶν εἴκοσι γεωγραφικῶν, οὐδεμία εἰδικὴ τῶν ἡμετέρων
χωρῶν ἄχρις ὥρας ἐξεδόθη. Οὕτω δὲ ἡ νεολαία ἡμῶν, ἡ ἄλλως μετὰ
τοσούτου ζήλου καὶ φιλοτιμίας ἐπιδιδομένη περὶ πᾶν εἶδος παιδεύ-
σεως, ἔχει περὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας οἰκεῖ τοσαύτας περίπου γεω-
γραφικὰς γνώσεις, ὅσας ἔχει περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀ-
σίας καὶ τῶν περάτων τοῦ Νέου Κόσμου — δηλαδὴ τὰς κεφαλαιω-
δεστάτας καὶ συνοπτικωτάτας γινώσκουσα δὲ τὰ μνημεῖα τὰ κο-
σμοῦντα τὰς μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, ἀγνοεῖ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν
τῆς μνημεῖα τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐκλείας, — ἡ ἀπομνημονεύουσα
τὸν πληθυσμὸν τριτοβαθμίων καὶ τεταρτοβαθμίων πόλεων τῆς Ἑλ-
θετίας ἢ Σουηδίας, ἀγνοεῖ πόσους ἔχει κατοίκους ἡ μεγάλωνυμος τοῦ
Βασιλείου πατρίς, ἡ Σπάρτη τῆς Πεισιδίας, ἡ ἀρχαιοπρεπὴς Πέργα-
μος καὶ τόσαι ἄλλαι πόλεις καὶ χώραι τῆς γηραιᾶς ταύτης γῆς τῆς
Ἀνατολῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοῦμεν, καὶ ὧν ἐκάστη φέρει ἐπὶ τῶν νώ-
των λείψανα μεγαλοπρεπῆ τῆς μεγαλουργοῦ τῶν ἡμετέρων προγό-
νων τέχνης, καὶ πλήρη περιπετειῶν τρισχιλιέτιδα ἱστορίαν.

Τοιαύτην σπουδαίαν καὶ λυπηρὰν ἐλλείψιν — ἥτις καὶ ἤθελεν
εἶναι πάντῃ ἀσύγνωστος, ἂν μὴ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐστερεῖτο τῶν πρὸς
τοιαῦτα ἔργα ἀπα τουμένων ὕλικῶν μέσων — τοιαύτην, λέγω, ἐλ-
λείψιν ἐφιέμενος, κατὰ τὴν ἐμὴν ἐλαχίστην δύναμιν, νὰ θεραπεύσω,

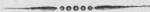
ἀνέλαβον τὴν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μετάφρασιν τῆς ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Καρόλου Texier « Γεωγραφικῆς, Ἱστορικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Περιγραφῆς τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας », ἧς καὶ τὴν ἐκδοσιν ἀνέλαβεν ἡ τοῦ Ἱεροῦ Νοσοκομείου ἔντιμος Ἐφορία πρὸς ὄφελος τοῦ Καταστήματος.

Ἵνα δὲ τὸ ἔργον γένηται ὅσον οἷόν τε πλήρες, ἀπετάθην πρὸς πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς χώρας ὁμογενῶν διδασκάλων, ὅπως μοι διαβιβάσωσι στατιστικὰς σημειώσεις τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως ἑκαστος τοῦ τόπου ἐνθα διαμένει καὶ ὅσαι μὲν τῶν σημειώσεων τούτων ἔφθασαν ἐγκαίρως καταχωρίσθησαν ἐν ταῖς οἰκείοις μέρεσι μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀποστείλάντων, ὅσαι δὲ ἐβράδυναν καταχωρίσθονται ἐν τέλει τοῦ βιβλίου.

Ὡς πρὸς τὴν μετάφρασιν πρῶτος πάντων ὁμολογῶ ὅτι πολὺ ὑστερεῖ τῆς ἰδίᾳς μου ἐπιθυμίας, τοῦτο δὲ ἔνεκα τῶν βαρυτάτων ἀσχυλιῶν καὶ περισπασμῶν τῆς ἐν τῷ Ἱερῷ Νοσοκομείῳ ὑπηρεσίας μου, ἀς ἀναλογιζόμενος ὁ ἀναγνώστης ἐλπίζω ὅτι θέλει μοι παράσχει ἐαυτὸν χρητὴν ἐπιεικῆ.

Σμύρνη, 27 Δεκεμβρίου 1873.

Ὁ Μεταφραστής.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΤΗΣ
ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

*Πολιτικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ διατρέψεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.
— Περίπλους αὐτῆς. — Ὁρογραφία.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ.

Ὅτε πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ὁ τοῦ παρόντος βιβλίου συγγραφεὺς ἐπεχείρησε νὰ περιηγηθῇ ὁλόκληρον τὴν χερσόνησον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ χώρα αὕτη ἀπρόσβατος σχεδὸν διεθρυλλεῖτο καὶ ἐλογίζετο πάντες οἱ περιηγηταὶ ὅσοι εἶχον περιηγηθῇ αὐτὴν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν, ἀφηγοῦντο περιπετείας τῶν κινδύνων οὓς εἶχον διατρέξει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον δραματικᾶς. Καὶ ἄλλοι μὲν, ὡς ὁ Τουρνεφόρτιος, περιέγραφον ποσᾶκις ἕνεκα τοῦ ἀπὸ τῶν ληστῶν φόβου εἶχον ἀναγκασθῇ ν' ἀναστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῶν ἑτεροῦ δὲ κατήρχοντο τῆς διηγέσεως διὰ πολεμικῶν ἐκθέσεων, ὥστε προέκειτο λόγος περὶ ἐξιστορήσεως στρατείας τινός. Οὕτω λ.χ. ὁ μὲν Ἀγγλος συνταγματάρχης Leake ἐξεκίνει μετὰ συνοδίας very well armed (ἄριστα ἐξοπλισμένῃς), ἄλλοι δὲ δὲν ἐκοιμῶντο εἰμὴ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πυροβόλων τῶν.

Ἄλλοι παραπονοῦνται ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἱχνογραφήσωσι τι, εἴτε τοποθεσίαν, εἴτε μνημεῖον, εἴτε ἄλλο τι, εἰμὴ κρατοῦντες μὲ τὴν μίαν μὲν χεῖρα τὸ πυροβόλον, μὲ τὴν ἄλλην δὲ τὸ μολυβδοκόνδυλον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν εὐρισκόμενοι εἰς θέσιν ἥμισυ ἐπαρωγὸν πρὸς ζωγράφον. Ἄλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ λίαν ὑπερβολικαὶ ἂν ὑποτεθῶσιν αἱ ἀξιώσεις αὐταί, οὐχ ἥττον βέβαιον

εἶνε, ὅτι σπουδαῖα ἐμπόδια παρεκώλυνον ἄλλοτε τὰς ἐρεῖνας τῶν περιηγητῶν· αἱ δυσυπέμβλητοι δὲ δυσκολίαι τὰς ὁποίας αὐτοὶ ἀπὴντων κατὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα, δὲν ἦσαν φυσικῶ τῷ λόγῳ λίαν ἐνθαῤῥυντικαὶ πρὸς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις.

Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων δυσχερειῶν πρὸς ἃς ὁ περιηγητὴς εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ, αἱ κυριώτεραι ἦσαν — ἡ πολλαχοῦ ἐρημία τῶν τόπων τοὺς ὁποίους εἶχε νὰ διοδεύσῃ — οἱ συχνοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι — αἱ ἀμοιβαῖαι διενέξεις καὶ ἀντιζηλίαι τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν — καὶ ἡ πολλαχοῦ ἀπόλυτος ἔλλειψις τῶν ἀναγκασιτέρων ἐφοδίων.

Ἐτέρα δυσκολία οὐχ ἦτον σπουδαία ἦτο ἡ δυσπιστία καὶ τὸ φιλύποπτον τῶν κατοίκων, καὶ οἷος δὴ ποτε ἤθελε νὰ ἐπισκερθῇ τὴν Ἀσίαν ὥφειλε πρὸ πάντων καλῶς νὰ ὑποκρύψῃ, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ἦτο νὰ ἐξερευνήσῃ τὸν τόπον καὶ νὰ σπουδάσῃ τὰ μνημεῖά του· διότι καθ' ἑκάστην τοπογραφικὴν ἐργασίαν ὁ λαὸς ἦν πάντοτε διατεθειμένος νὰ ὑποπτεῖται ἐχθρικὴν κατασκοπεύσιν. Πρὸς ἀποσβέσιν ὅθεν τοιούτων ἐπικινδύνων ὑπονοοῖν οἱ περιηγηταὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ὑποκρίνονται παντοῦ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ἔμποροι ἐρχόμενοι πρὸς ἀγορὰν προϊόντων τοῦ τόπου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα δὲ τοῦτο καὶ τὸν ἀνάλογον ἱματισμὸν ἠδύναντο νὰ διοδεύωσι σχετικῶς ἀσφαλέστερον τὴν χώραν ταύτην, καὶ νὰ συλλέξωσι τὰς εἰδήσεις δι' ἃς εἶχον ἐκτεθῇ εἰς ὁδοιπορίαν τόσον ἐπιμυηθον.

Εὐτυχῶς ὅμως τὰ πράγματα ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐτράπησαν ἱκανῶς ἐπὶ τὸ βέλτιον, χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ ἡγεμόνος τοῦ ἐξολοθρευάντος τὸ ἄτακτον στίφος τῶν γεννιτσάρων καὶ ἀνδρείως ἀποφασίσαντος νὰ ἀναμορφώσῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἰδέας τοῦ ἔθνους του — αἱ πρὸς τοὺς ξένους σχέσεις τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατοίκων οὐσιωδῶς μετετράπησαν, οὕτω δὲ ὁ τῆς παρούσης βίβλου συγγραφεὺς ἠδυνήθη νὰ διοδεύσῃ καὶ μελετήσῃ πᾶσαν τὴν χώραν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, οὐ μόνον μηδεμίαν ἀπαντῶν ἀντίστασιν ἢ ἐχθρότητα ἀπὸ τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων ἢ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ τοῦναντίον μάλιστα πανταχοῦ εὐρίσκων φιλικὴν ὑποδοχὴν καὶ πρόθυμον συνδρομὴν παρὰ τῶν ἐγγχωρίων, ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν ὁποίων καὶ αὐτὰ τὰ τρόφιμα ἤθελον τὸν ἐπιλείψει ἐν τόποις σχεδὸν ἐρήμοις.

Ἡ αἰσία αὕτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ταχέως διεφηνεύθη, καθ' ἥπασαν τὴν Εὐρώπην, καὶ πανταχόθεν συνέρρυσαν περιηγηταὶ εἰς χώραν ἐν ἣ ἦτε ἱστορία καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι πολλὰ εἶχον νὰ μελετήσωσι καὶ ὠφεληθῶσιν· ἐὰν δὲ τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ πρὸ τῆς

ἔποχῃς ταύτης περὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γεγραμμένα, καὶ παραβάλλη αὐτὰ πρὸς τὰς νῦν περὶ τῆς χώρας ταύτης ὑπαρχούσας εἰδήσεις, εὐ-
θὺς θέλει κατανοήσῃ πόσον μεγάλη ἐγένετο ἡ πρόοδος κατὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας.

Εἰς τὴν πρόοδον δὲ ταύτην ἰδίως συνέβαλον οἱ Γάλλοι, οἱ Ἀγγλοί, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ῥῶσοι· καὶ πάλιν ὅμως, μεθ' ὅλας τὰς ἐξερεῦ-
νήσεις τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων σοφῶν περιηγητῶν, οὐδὲν τέλειον
δυναμέθα εἰσέτι νὰ καυχήθωμεν, ὅτι ἔχομεν περὶ τῆς χώρας ταύτης.
Ἐν τῇ παρούσῃ ὅθεν βίβλῳ, ἀπανθίζοντες ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενο-
μένων σπουδῶν τὰς περὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπαρχούσας ἀκριβεῖς ἱστο-
ρικὰς καὶ γεωγραφικὰς εἰδήσεις, θέλομεν συνάμα ὑποδείξει τὰς ἐτι
ὑπαρχούσας ἐλλείψεις, καὶ τὰς ἐλπίδας ἃς δικαιούμεθα νὰ συλλάβω-
μεν ἐκ τοῦ πρὸς τὰς σπουδαίας μελέτας ζήλου τῆς καθ' ἡμᾶς Νεο-
λαίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Διαιρέσις τοῦ Συγγραμματος.

Οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι οὐδὲν ὠρισμένον καὶ σταθερὸν σχέδιον φαι-
νονται παραδεδεγμένοι ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν γενομέναις περιγραφαῖς
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὥσαι τοῦλάχιστον μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν.
Οὕτως ὁ μὲν Στράβων ἄρχεται τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀπὸ τῆς κεν-
τρῆς ἐπαρχίας τῆς Καππαδοκίας, χωρεῖ δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς
δυσμάς, οὐδεμίαν ἀκολουθῶν μεθοδικὴν τάξιν· ὁ δὲ Σκύλαξ περιο-
δεύει τὴν Χερσόνησον ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ καταλήγων εἰς
τὴν Κιλικίαν· ὁ δὲ Πλίνιος καὶ ὁ Μέλας λαμβάνουσιν ὁδὸν ἐναντίαν.
Οἱ νεώτεροι ὅμως γεωγράφοι ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀσιατικῆς χερσο-
νήσου προτιμῶσι τὴν ἀπ' ἀρκτου πρὸς μεσημβρίαν κατάταξιν τῶν
ἐπαρχιῶν, οἱ πλείστοι δὲ τῶν περιγραφάντων τὴν χώραν περιηγητῶν,
ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς Βιθυνίας εἰσχωροῦσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὴν
τάξιν ταύτην καὶ ἡμεῖς παραδεχόμενοι, θέλομεν ἀρχίσαι τῆς ἡμετέ-
ρας περιγραφῆς ἀπὸ τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν κεντρῶν ἐπαρχιῶν καὶ
θέλομεν καταλήξει εἰς τὰς παραθαλασσίους ἐπαρχίας τῆς Μυσίας,
τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Καρίας. — Ἄν δὲ καὶ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις
τῆς κυρίως γεωγραφίας ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν τάξιν τῶν λε-
κανοπεδίων τῶν ποταμῶν, ὅμως ἐπειδὴ ἡ μέθοδος αὕτη ἤθελε συν-
επαγάγει τὸν κατακερματισμὸν τῆς ἱστορίας τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἤθε-

λε συγχώσει αὐτήν, διὰ τοῦτο νομίζομεν προκριτότερον νὰ πραγματοθωμεν ἐκαστὴν ἐπαρχίαν ἰδιαιτέρως· διότι καὶ οἱ λαοὶ οἵτινες ἀλληλοδιαδόχως κατώκησαν αὐτὰς ἀπετέλεσαν ἔθνη διακεκριμένα, τὰ ὅποια διὰ τῆς μεθόδου ταύτης θέλουσι κάλλιον περιγραφῆ, καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν μνημείων καὶ τῶν ἡθῶν θέλουσι τελειότερον ἐξεικονισθῆ.

Ἡ διαφορὰ ἡ ὁρωμένη μεταξὺ τῶν τεχνικῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας, τῶν ἐν βράχοις ἐγγεγλυμμένων μνημείων τῆς Λυκίας, καὶ τῶν βαναύσως ἐσχεδιασμένων ἄντρων τῆς Καππαδοκίας, — μεταξὺ τῶν μαρμαρίνων πόλεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν γιγαντωδῶν κτιρίων τῶν Λελέγων καὶ τῶν Μήδων, — ἡ μεταξὺ τούτων, λέγομεν, ὑπάρχουσα διαφορὰ δὲν παγάζει μόνον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δημιουργησάντων αὐτὰ λαῶν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔζησαν αἱ διάφοροι αὐταὶ φυλαί. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶναι ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς παραλλάσσει μετὰ τῆς φύσεως τῶν ἐν χρήσει ὕλων· οὕτω τὰ πρῶτα ἐκ πλίνθων, ὀπτῶν τε καὶ μὴ, οἰκοδομήματα ἠγέρθησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Χαλδαίας καὶ τῆς Βαβυλωνίας, ἡ δ' ἔλλειψις ξύλων οἰκοδομησίων ἤγαγεν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῶν θόλων πρὸς στέγασιν τῶν οἰκοδομῶν. Αἱ ὄρεναὶ γῶραι, ἔνθα ὁ λίθος ἦν ἀπαλὸς καὶ εὐέργαστος, παρέσχον εἰς τοὺς τρωγλοδύτας λαοὺς οἰκήσεις ἀνέτους, οἱ δὲ μεγάλοι τιτανῶδεις βράχοι τῆς Περσίας καὶ τῆς Μηδίας ἐλήφθησαν ὡς ἀφάρτοι καὶ ἀίδιοι βίβλοι, ἐφ' ὧν οἱ τότε κατακτεταὶ ἐνέγραψαν τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα. Πρὸς τούτοις ἡ κανονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἤθελε ποτὲ κατακοσμήσει τὰς πόλεις καὶ τὰς ἀρχαίας ἀποικίας αὐτῶν, ἀν' ἀνεξάντλητα λατομεῖα μαρμάρου δὲν ἐχορήγουν δαψιλὲς καὶ πλούσιον ὕλικόν εἰς τοὺς εὐρωπαϊοὺς καὶ ἀσιάτας Ἕλληνας τεχνίτας.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ, ἀν' αἱ κοιλάδες δι' ὧν ρέουσιν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ πολλάκις ἐχρησίμευσαν ὡς ὄρια βασιλείων καὶ ἐπικρατειῶν, σπανίως ὅμως ἐκώλυσαν τὴν πορείαν τῶν κατακτετητῶν ἐπομένως ἡ σειρὰ τῆς ἱστορίας τότε μόνον πρέπει νὰ διακόπτηται ἐνώπιον αὐτῶν, ὅσας αὐταὶ πράγματι ἀποτελοῦσιν ὄριον μεταξὺ διακεκριμένων ἐθνῶν, ὡς ἀπετέλει ὁ ποταμὸς Ἄλυς ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ τῶν σημιτικῶν φύλων.

Ὁ ποταμὸς οὗτος τῶντι διήρει τοὺς κατοίκους τῆς χερσονήσου εἰς δύο στελέχη διακεκριμένα, — τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένους Λευκοσόρους, καταγομένους ἐκ τῶν σημιτικῶν φύλων τὰ ὅποια κατώ-

κησαν τὴν δυτικὴν Ἀσίαν μέχρι τῆς Φοινίκης — καὶ τοὺς Φρύγας καὶ Μυσοὺς, μεταναστεύσαντας ἐκ Θράκης καὶ ἐπομένως καταγομένους ἐκ φυλῆς εὐρωπαϊκῆς ἢ ἰνδογερμανικῆς, ὡς ἄλλοι ἀπέδειξαν.

Οὕτω πορίζομεθα φυσικὴν διαίρεσιν τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς δύο διακεκριμένους κορμούς, τὸν ἰνδογερμανικὸν ἢ εὐρωπαϊκόν, καὶ τὸν σημιτικὸν ἢ γνήσιον ἀσιατικόν.

Καὶ εἰς μὲν τὸν ἰνδογερμανικὸν ἢ εὐρωπαϊκὸν κορμὸν ἀνῆκον

Οἱ Θράκες·

Οἱ Μυσοί·

Οἱ Λέλεγες·

Οἱ Βιθυνοί·

Οἱ Φρύγες·

Οἱ Παφλαγόνες·

Οἱ Ἕλληνες·

Εἰς δὲ τὸν σημιτικόν

Οἱ Καππαδόκες·

Οἱ Κίλικες·

Οἱ Λυκάονες·

Οἱ Κατάονες·

Οἱ Κᾶρες·

Οἱ Λύκιοι·

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι διηροῦντο εἰς τέσσαρας κλάδους·

Τοὺς Μυλίους·

Σολύμους·

Τερμίλας, καὶ

Λυκίους.

ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ.

Χώρα κατακερματισθεῖσα ὑπὸ λαῶν, τόσον διαφερόντων ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν, δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἐξ ἀρχῆς δὲν ἔλαβεν ἓν καὶ σταθερὸν ὄνομα. Τὸ ὄνομα Ἀσία κατ' ἀρχὰς δὲν ἐδόθη παρὰ μόνον εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς χερσονήσου, τὸ ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Περὶ τῆς καταγωγῆς δὲ τοῦ ὀνόματος τούτου, ὅπερ σήμερον δίδεται εἰς πᾶσαν τὴν εὐρεῖαν ἀνατολικὴν ἥπειρον, ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἐν Δ'. 43 τῶν ἱστοριῶν του· «Ἡ δὲ Ἀσίη ἐπὶ τῆς Προμηθεὸς γυναικὸς (λέγεται) ἔχειν τὴν ἐπωνυμίην» καὶ τούτου μὲν μεταλαμβάνονται τοῦ ὀνόματος Λυδοί, φάμενοι ἐπὶ Ἀσίῳ τοῦ Κότυος τοῦ Μάνεω κεκλησθαι τὴν Ἀ-

σίην, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῆς Προμηθέος Ἀσίης, ἀπ' ὧν καὶ τὴν ἐν Σάρ-
 δισι φυλὴν κεκληθῆσαι Ἀσιάδα». Οὐδὲν ἥττον ὅμως τὸ ὄνομα τοῦτο
 ὅπερ ἀντεποιοῦντο μόνοι οἱ κάτοικοι τοῦ δυτικοῦ τῆς ἡπείρου μέρους
 μετ' ὀλίγον διεδόθη πέραν τῶν ὁρίων τούτων, καθότι καὶ αὐτὸς ὁ
 Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ ὅτι καὶ χῶραι κείμεναι πρὸς ἀνατολάς τοῦ Εὐ-
 φράτου ἔφερον ὁμοίως τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας, ὡς λ. γ. ἐν Α'. 95, ἔνθα
 λέγει ὅτι «Ἀσσυρίων ἀρχόντων τῆς Ἀνω Ἀσίας ἐπ' ἔτεα εἴκοσι καὶ
 πεντακσίς, πρῶτοι ἀπ' αὐτῶν Μῆδοι ἤρξαντο ἀπίσταςθαι». — Πλὴν
 τούτων καὶ εἰς πλείστα ἄλλα χωρία ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προσεπιμαρ-
 τυρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας ἐδίδετο καὶ εἰς χώρας πολὺ πέραν τῶν
 ὁρίων τῆς δυτικῆς χερσονήσου ἐκτεινομένης· οὕτω λ. γ. ἐν μὲν τῷ
 Α'. 103 λέγει, ὅτι ὁ Κυαξάρης καθυπέταξεν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν ἄνω
 τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ Ἀσίαν. — Ἐν δὲ τῷ Α'. 106, ὅτι «οἱ Σκύθαι
 ἤρχον τῆς Ἀσίας ἐπὶ εἴκοσι ὀκτὼ ἔτη» ἐν δὲ τῷ Α'. 130, ὅτι οἱ Πέρ-
 σαι ἤρξαν τῆς ἄνω Ἀλφειοῦ ποταμοῦ Ἀσίας, καὶ ὅτι ὁ Κύρος κατα-
 στρεψάμενος τὸν Κροῖσον ἤρξεν οὕτω πάσης τῆς Ἀσίας.

Τὰ δὲ ὀνόματα Ἀνω καὶ Κάτω Ἀσία, τῶν ὁποίων ὁ αὐτὸς ἱστορι-
 ογράφος συγγῆν ποιεῖται χρῆσιν, διαστελλόν τὰς χώρας τὰς πρὸς ἀνα-
 τολάς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀλφειοῦ, ὡς δηλοῦται ἐν τῇ ἀφη-
 γήσει αὐτοῦ περὶ τῶν στρατειῶν τοῦ Κύρου καὶ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ
 Ἀρπάγου ἐν ταῖς μεταξὺ Σάρδεων καὶ Λυκίας χώραις, ἔνθα λέγει
 ὅτι «ἐνῷ ὁ Ἀρπαγὸς ὑπέτασσε τὴν κάτω Ἀσίαν, ὁ Κύρος αὐτὸς
 ἔφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀνω Ἀσίαν».

Τὸ ὅριον ὅμως τὸ διαστέλλον τὰς δύο ταύτας χώρας, τὴν Ἀνω
 καὶ Κάτω Ἀσίαν, δὲν ἔμεινε πάντοτε ἀπαράσάλευτον, ἀλλὰ κατὰ δι-
 αφόρους ἐποχὰς μετεκινήθη· διότι πρῶτον μὲν ἐχρησίμευσεν ὡς τοι-
 οῦτο ὁ ποταμὸς Σαγγάριος, εἶτα δὲ ὁ Ἄλφειος, ὡς ὁ αὐτὸς πατὴρ τῆς
 ἱστορίας μαρτυρεῖ ἐν βίβλ. Α'. 72 καὶ σ'. 43. Ὅπωςδὴποτε ἐκ πασῶν
 τούτων τῶν μαρτυριῶν ἐξάγεται ὅτι, καὶ ἂν κατὰ τοὺς παναρχαίους
 χρόνους ἡ χώρα ἡ κληθεῖσα Ἀσία ἔφερον ἄλλο τι ὄνομα, τὸ ὄνομα
 τοῦτο εἶχε τελείως λησμονηθῆ, ἐξακόσια δὲ ἢ ἑπτακόσια ἔτη πρὶν
 Χριστοῦ τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας εἶχε δοθῆ εἰς ὅλον τὸ τότε ἐγνωσμένον
 μέρος τῆς ἡπείρου, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ τὰ ἐνδὸ-
 τερα τῆς ἡπείρου, καθόσον οἱ ἐξ Ἑλλάδος ἄποικοι ἐξέτεινον τὰς
 περὶ τῆς νέας πατρίδος γεωγραφικὰς αὐτῶν γνώσεις. — Τὸ ὄνομα ὅ-
 μως Ἑλλάσων Ἀσία ἢ Μακρὰ Ἀσία, ὅπερ σήμερον ἰδίως δίδεται εἰς
 τὴν χώραν περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, οὐδαμοῦ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἀπαν-
 τᾷται. Ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίας ἡ χώρα αὕτη ἐκαλεῖτο

ἀπλῶς ἐπαρχία τῆς Ἀσίας, ἄνευ ἄλλου τινὸς κυρίου ὀνόματος, περιελάμβανε δὲ τοὺς πρὸς ἄρκτον, ἥτοι ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου τόπους. Ὑπὸ δὲ Στράβωνος καλεῖται μόνον χειρσόνηος πρὸς διαστολὴν ἀπὸ πάσης τῆς λοιπῆς ἀσιατικῆς ἡπείρου. Πρῶτον λοιπὸν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἤρχισε νὰ καλῆται Ἑλλάσσων ἢ Μικρὰ Ἀσία, ὄνομα ὕπερ παρέμεινεν αὐτῇ μέχρι σήμερον, προσέτι δὲ ἐκλήθη Ἀνατολή ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυγεννήτου εἰς θέματα διαιρέσεώς της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πολιτικαὶ διαιρέσεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ διαφόρους ἐποχάς.

Χώρα ἀποικισθεῖσα ὑπὸ τοσούτων διαφόρων φυλῶν πανταχόθεν συρρέουσάων, ἀναγκαιῶς ἐπόμενον ἦτο νὰ ὑποστῇ πολλὰς κατὰ καιροὺς καὶ σπουδαίας τροποποιήσεις κατὰ τὰς τοπαραρχικὰς αὐτῆς διαιρέσεις. — Πρὶν ἔτι τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Ὁμήρου, αἱ κυριώτεραι ἐπαρχίαι ἀπετέλουν ἤδη αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητα κράτη, ἐν ἄλλαις λέξεσιν αἱ ἐξ Εὐρώπης μεγάλαι μετοικεσίαι τῶν Θρακῶν εἰς τὴν ἀσιατικὴν χειρσόνησον εἶχον ἤδη τελεσθῆ. Αἱ περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς χώρας πρὸ τῶν μεταναστεύσεων τούτων εἰδήσεις εἰσὶ λίαν ἀτελεῖς, μόνον δὲ σποράδην εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἀπαντῶμεν γεγονότα τινά, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι κατὰ διαφόρους προελληνικὰς ἐποχὰς εἶχον γίνεαι μεγάλαι εἰσβολαὶ ἀπ' ἄρκτου τε καὶ ἀπ' ἀνατολῶν· αἱ πρόσκαιροι ὅμως αὗται ἐπιδρομαὶ οὐδαμῶς εἶχον μεταβάλλει τὰς γεωγραφικὰς διαιρέσεις. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Σασώστριος ὀλίγον εἶχεν ὁμοίως διαρκέσει, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, νικηταὶ γενόμενοι τῶν ἀσιανῶν φυλῶν, οὐδὲν ἔχνος τῆς ἐν τῇ χώρᾳ διαμονῆς των κατέλιπον, εἰμὴ τὸ ἐν τῷ Νυμφαίῳ μνημεῖον, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερόμενον (Β'. 406).

Μεθόριον τῶν δύο μεγάλων ἀρχικῶν διαιρέσεων κατὰ φυλάς τε καὶ χώραν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ποταμὸς Ἄλυς, ὁ ὁποῖος τέμνει τὴν χειρσόνησον εἰς δύο μέρη σχεδὸν ἴσα. Ἡ χώρα ἡ κειμένη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους καλουμένη Λευκοσυρία ἀπετέλει μέρος τῆς ἰδίως Συρίας ἢ Καππαδοκίας ἀπετέλει ἤδη βασίλειον, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἀναντιρρήτως τῶν βασιλέων τῆς

Ἀσσυρίας ὅλον δὲ τὸ μέρος τὸ καίμενον πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ ἦτο ἔρμακιον, ὡς εἶπεν, τῶν πλανητικῶν φυλῶν, οἳ οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Λέλεγες καὶ οἱ τῶν νήσων κάτοικοι, οἵτινες οἱ μὲν κατόπιν τῶν δὲ ἐπερχόμενοι ἀμφεμάχοντο περὶ κτήσεως τῶν τεμαχίων τῆς χώρας. Μετὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ἡ εἰσβολὴ τῶν ἐλληνικῶν λαῶν ἀκολουθεῖ τακτικόν τινα ῥοὴν καὶ αἱ μεγάλαι καὶ πλούσαι ἰωνικαὶ ἀποικίαι ἐξαπλοῦνται κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἐνῶ τὸ περσικὸν Κράτος προχωρεῖ πρὸς δυσμὰς τοῦ μεθορίου ποταμοῦ διαπολεμοῦν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς βασιλεῖς τῆς Λυδίας, πρὶν ἔτι ἀντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. — Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τοῦ ἔκτου δηλ. πρὸς τὸν πέμπτον πρ. Χ. αἰῶνα, ἔχομεν πλεόν ἁκούσας πληροφορίας πρὸς ὁπωσοῦν ἀκριβῆ γεωγραφικὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διαίρεσιν.

Αἱ ἐπαρχίαι αὗται, κατὰ τὴν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν θέσιν αὐτῶν, τάσσονται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον εἰς δύο μεγάλας διαιρέσεις — τὴν Ποντικὴν καὶ τὴν Ἀσιατικὴν, αἵτινες περιλαμβάνουσιν εἴκοσι τέσσαρας ἐπαρχίας.

Πρὸς ἄρκτον	{	Τὴν Βιθυνίαν
		Τὴν Παφλαγονίαν
		Τὸν Πόντον
		Τὴν Ὀνωριάδα
		Τὸν Ἑλληνόποντον καὶ
		Τὸν Πολεμονιακὸν Πόντον
Πρὸς δυσμὰς	{	Τὰς δύο Μυσίας
		Τὴν Τρωάδα
		Τὴν Αἰολίδα
		Τὴν Ἰωνίαν
		Τὴν Δωρίδα
Πρὸς μεσημβρίαν	{	Τὴν Καρίαν
		Τὴν Λυκίαν
		Τὴν Παμφυλίαν
		Τὴν Τραχειὰν Κιλικίαν ἢ Τραχειώτιδα
Εἰς τὸ κέντρον	{	Τὴν Πεδιάδα Κιλικίαν
		Τὴν Γαλατίαν
		Τὴν Ἐπίκτητον Φρυγίαν
		Τὴν Μεγάλην Φρυγίαν
		Τὴν Πισιδίαν
		Τὴν Ἰσαυρίαν

Πρὸς ἀνατολὰς

{	Τὴν Καππαδοκίαν
	Τὴν Α'. Ἀρμενίαν καὶ
	Τὴν Β'. Ἀρμενίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐξαιρουντες τὰς χώρας τὰς πέραν τοῦ Ταύρου κειμέ-
 νας, ἐκάλουν ἰδίως Ἀσίαν (*quæ proprie vocatur Asia*) πᾶσαν τὴν
 πρὸς ἄρκτον τοῦ ὅρους τούτου ἐκτεινομένην χώραν, ἀρχομένην ἀπὸ
 τοῦ κόλπου τῆς Τελμισσοῦ (1) καὶ τελευτῶσαν εἰς τὴν χειρσόνησον
 τῆς Βιθυνίας κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ Βοσπόρου (2). Ταύτην τὴν ἰδίως
 Ἀσίαν ὁ Ἀγρίππας διήρεσεν εἰς δύο μέρη· καὶ τοῦ μὲν πρώτου μέρους
 ἔθεσεν ὄρια πρὸς ἀνατολὰς τὴν Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν, πρὸς δυσμὰς
 τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Αἴγυπτον (;) (3) καὶ πρὸς
 ἄρκτον τὴν Παφλαγονίαν· ὑπέθετε δὲ τοῦ τμήματος τούτου τὸ μὲν
 μῆκος εἰς τετρακοσίας ἐβδομήκοντα χιλιάδας βημάτων, τὸ δὲ πλά-
 τος εἰς τριακοσίας χιλιάδας. Τοῦ δὲ δευτέρου μέρους ἔθεσεν ὄρια πρὸς
 ἀνατολὰς τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, πρὸς δυσμὰς τὴν Φρυγίαν, τὴν Λυ-
 καονίαν καὶ τὴν Παμφυλίαν (4), πρὸς ἄρκτον τὴν Ποντικὴν καὶ
 πρὸς μεσημβρίαν τὴν θάλασσαν τῆς Παμφυλίας, ὥριζε δὲ τὸ μὲν μῆκος
 αὐτοῦ εἰς πεντακοσίας ἐξήκοντα χιλιάδας βημάτων, τὸ δὲ πλάτος εἰς
 τριακοσίας εἴκοσι πέντε χιλιάδας. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο περιελαμ-
 βάνετο ἡ Ἰωνία καὶ οἱ ἀσιατικοὶ λειμώνες, ἃ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν
 ὡς τὴν καρδίαν τοῦ τόπου, εἰς αὐτὸ δὲ περιείχοντο καὶ αἱ ἑπτὰ Ἐκ-
 κλησῖαι τῆς Ἀσίας αἱ ἐν τῇ Γραφῇ ἀναφερόμεναι. — Ἐπὶ Δαρείου βα-
 σιλείως τῆς Περσίας ἡ χώρα διηρέθη εἰς τέσσαρας σατραπείας, εἰς ἃς
 καὶ ἐπέβαλε φόρον· τῶν σατραπειῶν δὲ τούτων τὰς διαφόρους διαι-
 ρήσεις, ἃς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, θέλομεν ἐκθέσει ὅταν λαλήσωμεν
 περὶ ἐπαρχιῶν.

(1) Πλινίου V κεφ. 27.

(2) Πλιν. V κεφ. 32.

(3) Ὁ Πλίνιος λέγει, γραμμὰς τινὰς ἀνωτέρω, ὅτι ἤρχιζεν ἀπὸ
 τῆς Τελμισσοῦ.

(4) Ἐνταῦθα αἱ μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι δὲν ἀποτελοῦσι πλὴν μέ-
 ρος τῆς ἰδίως Ἀσίας, δύναται δὲ τις νὰ ὑποθέσῃ λάθος εἰς τὴν λέξιν
 Αἴγυπτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διοικήσεις ῥωμαϊκαί.

Ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατήσεως τῶν Ῥωμαίων ἡ χώρα διηρέθη εἰς διοικήσεις, ἐκάστη τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνὰ ἓν δικαστήριον. Ὁ Στράβων κακίζει τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διαιρέσεως διὰ τὴν σύγχυσιν ἣν ἐπέφερεν εἰς τὴν γεωγραφίαν, ἅτε δὴ τῶν ἐπαρχιῶν μὴ περικλειομένων πλέον ἐν τοῖς σχετικαῖς αὐτῶν ὁρίοις, ἀλλὰ τροποποιομένων κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας τῶν κατακτητῶν. «Τὰ δ' ἐξῆς ἐπὶ τὰ νότια μέρη (τῆς Κατακεκαυμένης), λέγει, ἐμπλοκάς ἔχει μέχρι πρὸς τὸν Ταῦρον, ὥστε καὶ τὰ φρύγια καὶ τὰ καρικά καὶ τὰ λύδια καὶ ἔτι τὰ τῶν Μυσῶν δυσδιάκριτα εἶναι παραπίπτοντα εἰς ἄλληλα» εἰς δὲ τὴν σύγχυσιν ταύτην οὐ μικρὰ συλλαμβάνει τὸ τοὺς Ῥωμαίους μὴ κατὰ φύλα διελεῖν αὐτοὺς, ἀλλ' ἕτερον τρόπον διατάξαι τὰς διοικήσεις, ἐν αἷς τὰς ἀγοραίους ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας (1).

Περὶ τῶν διοικήσεων τούτων πολυτίμους εἰδήσεις διεφύλαξεν εἰς ἡμᾶς ὁ Πλίνιος, ἃν καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτῶν οὐδεμίαν ἀκολουθεῖ μεθοδικὴν τάξιν, πολλῶν δὲ ἐπαρχιῶν δὲν ἀναφέρει τὰς πρωτεύουσας· ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἀρνούμενοι τὰ περὶ τῶν διοικήσεων τούτων, ἐν ἐλλείψει ἄλλων τελειότερων πληροφοριῶν, παρατιθέαμεν τὸν ἐξῆς κατάλογον (2).

Η ΚΙΒΥΡΑΤΙΚΗ, πρωτεύουσα Κίβυρα, πόλις τῆς Φρυγίας· περιλαμβάνει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς πόλεις πέντε καὶ εἴκοσι.

Η ΣΥΝΝΑΔΙΚΗ, πρωτεύουσα Σύνναδα, περιλαμβάνει εἴκοσι καὶ ἓν διάφορα φύλα, ὧν ἐξ μόνον ὀνόμαστί ἀναφέρονται.

Η ΑΠΑΜΕΙΑΝΗ, πρωτεύουσα Ἀπάμεια ἢ τῆς Φρυγίας, περιέχει ἐξ πόλεις, ὧν τὰ ὀνόματα ἀναφέρονται, καὶ ἐννέα, ὧν παρσιωπήθησαν ὡς ἀσήμεν.

Η ΑΔΙΚΑΡΝΑΣΣΙΑ, πρωτεύουσαν ἔχουσα τὴν Ἀλικαρνασσόν, περιλαμβάνει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ἐξ πόλεις, αἱς ὑπήγαγεν εἰς αὐτὴν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

ΑΛΑΒΑΝΔΑ, πόλις ἐλευθέρα ἐξ ἧς ὠνομάσθη καὶ ἡ διοικητικὴ περιφέρεια ἧς πρωτεύουσα ὑπάρχει, καὶ εἰς ἣν ὑπάγονται δέκα πόλεις.

Η ΣΑΡΔΙΚΗ, πρωτεύουσαν ἔχουσα τὰς Σάρδεας, ἐκτείνει τὴν δι-

(1) Στράβων ιγ' 629.

(2) Πλίν. V 29.—

καιοδοσίαν αὐτῆς πέραν τοῦ Τρώλου ἄχρι τοῦ Μαιάνδρου, περιλαμβάνει δὲ δέκα πόλεις, ἐξ ὧν ὁ Πλίνιος ὀνομαστί ἀναφέρει πέντε καὶ ἄλλας ὀλίγον γνωστάς (ignobiles).

Ἡ ΛΥΚΑΟΝΙΑ, προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς ἰδίως Ἀσίας, περιλαμβάνει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς πέντε ἔθνη ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀπεσπάσθη μία τετραρχία, συνορεύουσα μὲ τὴν Γαλατίαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν δ' αὐτῆς ὑπήγοντο δεκατέσσαρες πόλεις, ὧν ἐπισημοτάτη τὸ Ἰκόνιον.

ΣΜΥΡΝΗ, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ἔχουσα τὰς πλείστας πόλεις τῆς Αἰολίδος, τοὺς Μάγνητας τοῦ Σιπύλου ὄρους καὶ τοὺς τοῦ Ὑρκαίου πεδίου Μακεδόνες.

ΕΦΕΣΟΣ, περιλαμβάνει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ἐννέα διαφόρους φυλάς, ἐν αἷς καὶ αἱ τῶν Ὑπαίπων, πόλεως ὀνομαστῆς διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς περσίδος Ἀρτέμιδος.

Τὸ ΑΔΡΑΜΥΤΤΙΟΝ εἶχεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν Τρωάδα καὶ ἐπομένως ἐξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Αἰσῆπου.

Ἡ ΠΕΡΓΑΜΟΣ « ἡ ἐπισημοτάτη τῆς Ἀσίας πόλις » περιελάμβανεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς δώδεκα φυλάς καὶ πόλεις ἀξιοσημειώτους.

Αὗται εἰσιν αἱ διοικήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμεναι. Ἐν τῇ διανομῇ ταύτῃ τῶν διοικήσεων παρατηροῦμεν ὅτι ὁλοτελῶς παρασιωπῶνται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τὰ ὄρια τῶν ἀρχαίων ἐπαρχιῶν, ὥστε ἡ ῥωμαϊκὴ κυβέρνησις ἤθελεν ἐκτοτε διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ ἀποπειραθῇ τὴν σύμμιξιν καὶ συγχώνευσιν τῶν διαφόρων φυλῶν. Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη εἰς διοικήσεις ἔχουσας ἴδιον ἐκάστη διοικητὴν ἐτροποποιήθη ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ἀποχωρίσαντος μέρος τῆς Ἀσίας πρὸς σύστασιν διοικήσεως ἥτις ἐκλήθη Ἀνθυπατικὴ Ἀσία. Διὰ νόμου δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου δηλοῦται, ὅτι ἡ τροποποιήσις αὕτη ἐγένετο τῇ αἰτήσει τῶν Ἀσιανῶν (ad desideria Asianorum), κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην προσηρτήθησαν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἀνθυπατικῆς Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι ἡ πόλις τῆς Ἐφέσου ἐκηρύχθη πρώτη μητρόπολις. Τοῦτο δὲ δὲν φαίνεται μὲν μεταβαλὼν κατὰ τι τὰ ὄρια τῶν διοικήσεων, κῆζανεν ὅμως τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθυπάτου ἐφ' ἐκάστης τῶν ἐπαρχιῶν. Πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Σευήρου ἐκάστη ἐπαρχία εἶχεν ἐπαρχον ἀπὸ Βεσπασιανοῦ ὅμως μέχρι τοῦ Ἀντωνίνου ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀσίας φαίνεται ὅτι ἤσκει γενικὴν μὲν τινα ἐποπτείαν ἐφ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας, ἰδιαιτέραν δὲ δικαιοδοσίαν ἐν τῇ ἀνθυπατικῇ ἐπαρχίᾳ καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Αἱ διανομαὶ αὗται τῆς ἀνωτέρας πολιτικῆς διοικήσεως οὐδεμίαν ἐπὶ πλεονέκῃ μεταβολὴν εἰς τὰς παλαιὰς δικαστικὰς πρωτεύουσας, εἰς ἃς καὶ πάλιν διετηρήθησαν τὰ ἀστυκὰ δικαστήρια. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁμοως, πάσης τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διαιρεθείσης εἰς τέσσαρας διοικήσεις, ἡ Ἀνατολὴ ἀπετέλεσε τὴν μίαν μόνον ἐξ αὐτῶν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διοίκησιν συμπεριελήφθησαν πολλαὶ ἐπαρχίαι, ἐνῶ πρότερον ἡ διοίκησις περιωρίζετο εἰς μίαν μόνον δικαιοδοσίαν. Ἡ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου διαταχθεῖσα αὕτη διαίρεσις τοῦ κράτους διήρκεσε μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Διαίρεσις τῆς Ἀσίας εἰς θέματα.

Ἐκ τῆς εἰς θέματα (παρὰ τὸ ῥῆμα τίθημι) διαιρέσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ ἐν τοῖς ὀπίσθεν εἴρηται, παρέμεινεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὸ ὄνομα Ἀνατολή, ὡς ἀποτελέσασαν τὸ ἀνατολικὸν κληθὲν θέμα· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐδόθη εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὅχι διότι πράγματι ἦτο ἡ ἀνατολικωτέρα τοῦ Κράτους, καθότι ἔτι ἀνατολικώτερον αὐτῆς ἔκειτο ἡ Μεσοποταμία καὶ ἄλλαι ἐπαρχίαι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βυζαντίου θέσιν αὐτῆς, ὡς σημειοὶ Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογεννήτης ἐν τῇ περὶ θεμάτων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πραγματείᾳ του.

ΘΕΜΑ Α' ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ.

Τὸ ἀνατολικὸν θέμα κατεκείτο ὑπὸ πέντε διαφόρων φυλῶν ἤρχετο ἀπὸ τῆς μικρᾶς πόλεως Μηροῦ, πολίσματος τῆς Παρορίας Φρυγίας, ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ἰονίου καὶ ἔληγεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰσαύρων πρὸς τὸ ὄρος τοῦ Ταύρου· ἡ χώρα αὕτη ἐκαλεῖτο προσέτι καὶ Λυκαονία, ἐν αὐτῇ δ' ὑψούντο τὰ ψυχρὰ ὄρη (ὁ Ταῦρος), μέρος δ' αὐτῆς ἀπετέλει καὶ ἡ βόρειος κλιτὺς τῆς Παμφυλίας.

Εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Ἀνατολικοῦ θέματος περιελαμβάνετο ἡ Πισιδία καὶ τὸ μέρος τῆς Παγκατιανῆς Φρυγίας τὸ ἀπὸ Ἀκροῖνου μέχρις Ἀμορίου. Ἡ Καρία καὶ ἡ Λυκία ἀπετέλουν τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν ὄρια αὐτοῦ. Τὸ θέμα λοιπὸν τοῦτο περιωρίζετο οὕτω πως. Ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μηροῦ, ὀρίου τοῦ Ὀψηκίου θέματος, ἐξετείνετο κατὰ

μῆκος μὲν μέχρι τῶν ὁρέων τῆς Ἰσαυρίας· κατὰ πλάτος δὲ συνώρευεν ἐξ ἀριστερῶν μὲν μετὰ τοῦ θέματος τῶν Βουκελλαρίων καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἐκ δεξιῶν δὲ μετὰ τῆς Ἰσαυρίας· καὶ τοῦ Κιβυρατικοῦ θέματος· ἐκυβερνᾶτο δὲ ὑφ' ἐνὸς ἀνθυπάτου ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἔχοντος ἓνα *magister agminum*, ἀρχηγὸν στρατιωτικόν, ὅστις εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ὠνομάσθη πατρίκιος.

Κατ' ἀρχὰς ἡ διανομὴ δὲν εἶχε γίνεαι οὕτω. Ἡ στρατιωτικὴ διακιοδοσία διηρεῖτο εἰς διαμερίσματα, ἅτινα περιελάμβανον ἀριθμὸν στρατιωτῶν ἀπροσδιόριστον.

Τὰ κατοικοῦντα τὸ ἀνατολικὸν θέμα πέντε ἔθνη ἦσαν οἱ Φρύγες, οἱ Λυκάονες, οἱ Ἰσαυροὶ, οἱ Πάμφυλοι καὶ οἱ Πεισιδεῖς. Οἱ λαοὶ οὗτοι πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτῆσεως ἐκυβερνῶντο οἱ μὲν δημοκρατικῶς, οἱ δὲ μοναρχικῶς· οἱ Ῥωμαῖοι διήρσαν αὐτοὺς εἰς διοικήσεις καὶ στρατιωτικὰς ἐπαρχίας· καὶ τὴν μὲν ἀστυκὴν διοίκησιν εἶχεν ὁ πολιτικὸς διοικητὴς, τὴν δὲ στρατιωτικὴν ὁ ἑπαρχὸς τοῦ πραιτωρίου.

ΘΕΜΑ Β'. ARMENIAKON.

Τὸ ἀρμενιακὸν θέμα ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς μετὰ τῆς Ἀρμενίας γειτνιάσεως αὐτοῦ, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐδόθη εἰς τὴν χώραν ταύτην πρῶτον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου· περιελάμβανε δὲ σχεδὸν πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, ἣτις εἶχε διαιρεθῇ εἰς τρία μεγάλα τμήματα· τὴν Καταονίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς Μελιτηνῆς, τὴν Ταυρικὴν ἐκτεινομένην μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Ταύρου, καὶ τὸ κέντρον, μητρόπολιν ἔχον τὴν Καισάρειαν. Περιεῖχε δὲ τὸ ἀνατολικὸν θέμα πόλεις ἑπτὰ· ἦτοι, τὴν Ἀμάσειαν, τὴν Ἰδύραν, τὴν Ζαληκὸν, τὴν Ἀνδράπαν, τὴν Ἀμισὸν, τὴν Νεοκαισάρειαν καὶ τὴν Σινώπην.

ΘΕΜΑ Γ'. ΤΩΝ ΘΡΑΚΩΝ.

Τὸ θέμα τοῦτο περιεῖχε τὴν κατ' ἀρχὰς καλουμένην ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας, ἣτις διετέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας.

Τὸ ὄνομα τῶν Θρακῶν ἐδόθη εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ Ἀλυάττου βασιλέως τῆς Λυδίας ἄποικοι ἐκ τῆς Μυσίας, χώρας τῆς ἐν Εὐρώπῃ Θράκης, ἤλθον καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν χώραν ταύτην. Περιελάμβανε δὲ εἴκοσι καὶ μίαν πόλεις τὰς ἑξῆς· Ἐφεσον, Σμύρνην, Σάρδεις, Μίλητον, Πριήνην, Κολοφῶνα, Θυάτειρα, Πέργαμον, Μαγνησίαν, Τράλλεις, Ἰεράπολιν, Κολοσσάς, Λαοδίκειαν, Νύσσαν, Στρατο-

νίκην, Ἀλάβανδα, Ἀλινδα, Μυρίναν, Τέων, Λέβεδον καὶ Φιλαδέλφειαν.

ΘΕΜΑ Δ'. ΟΥΨΗΚΟΥΪΟΝ.

Τὸ θέμα τοῦτο, οὕτως ὀνομασθὲν ἀπὸ ἀζιώματος τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου (τῆς Νικομηδείας) καὶ τοῦ Δασκυλίου ἀκρωτηρίου, ἐξετείνετο δὲ μέχρι τοῦ Τρίτωνος κατὰ τὸ Σίγριον ἀκρωτήριο καὶ τῆς Προκοννήσου (Μαρμαρᾶ) καὶ παρετείνετο μέχρις Ἀβύδου, Κυζίκου καὶ Παρίου. Ἀπὸ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου ἐξετείνετο μέχρι τοῦ μουσικῆς Ὀλύμπου καὶ μέχρι Προύσης, ὅπου κατέκον οἱ Βιθυνοί. — Πρὸς μεσημβρίαν περιελάμβανε μέρος τοῦ Ὀλύμπου μέχρι Ῥυνδάκου, ἔνθα κατέκον οἱ Μυσοὶ κατὰ τὴν παραλίαν, καὶ Κυζίκου, ἔνθα κατέκον οἱ Φρύγες καὶ οἱ Ἕλληνες. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἐξετείνετο μέχρι Δορυλαίου καὶ Κοτυαίου, πατρίδος τοῦ Αἰσώπου. Πρὸς ἀνατολὰς ἐχώρει μέχρι τῆς πόλεως Μηροῦ, πρὸς δυσμὰς δ' ἐτελεύτα εἰς Ἀβυδὸν. Κατὰ δὲ πλάτος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου μέχρι τῆς πόλεως Δοματῆρας. Οἱ διοικηταὶ τοῦ θέματος τούτου μεταξὺ τῶν ἄλλων τῶν καθυκόντων εἶχον καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν βασιλικῶν οἰκοδομῶν καὶ οἰκημάτων.

Τὸ θέμα τοῦτο περιελάμβανε τὰ ἐξῆς ἔθνη τοῦς Βιθυνοὺς, τοὺς Μυσοὺς, τοὺς Φρύγας καὶ τοὺς Δαρδανεῖς, τοὺς ἄλλως καλουμένους Τρῶας· πόλεις δὲ τὴν Νίκαιαν (μητρόπολιν), τὸ Κοτυαεῖον, τὸ Δορυλαῖον, Μίδαιον, Ἀπάμειαν, Μύρλειαν, Λάμφακον, Πάριον, Κυζίκον καὶ Ἀβυδὸν.

ΘΕΜΑ Ε'. ΟΨΤΙΜΑΤΟΝ (ΚΡΑΤΙΣΤΟΝ).

Ἄγνωστον εἶναι πόθεν τὸ θέμα τοῦτο ἔλαβε τὴν ἐπὶ κλησιν. Ἐν αὐτῷ ὡς ἐν ἄλλοις δὲν ὑπάρχον στρατόπεδα μονίμου στρατοῦ, ὃ δὲ διοικητὴς αὐτοῦ ἔφερε τὸν τίτλον Δομωστίχου, ἦτο δὲ κατὰ βαθμὸν ὑποδεέστερος τοῦ Πραιτόρος. Ἐν αὐτῷ ὦκον οἱ Βιθυνοί, οἱ Θαρσιᾶται, οἱ γείτονες τῶν Φρυγῶν Θύνοι, πόλεις δὲ ἀξιοσημεῖωτοι ὑπάρχον· ἡ Νικομήδεια, ἡ Ἐλενόπολις, ἡ Προΐνητος, ἡ Ἀστακός, ἡ καὶ Ὀλβία ἐπικαλουμένη, καὶ ἡ Παρθενόπολις. — Διεφρέετο δὲ τὸ θέμα τοῦτο ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ γέφυρα μεγαλοπρεπῆς σωζομένη ἔτι, περὶ ἧς θέλομεν λαλήσει ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Βιθυνίας.

ΘΕΜΑ ΣΤ'. ΤΩΝ ΒΟΥΚΕΛΛΑΡΙΩΝ.

Τὸ ὄνομα τοῦ θέματος τοῦτου οὔτε ἐκ τόπου τινὸς ἰδιαιτέρου, οὔτε ἐξ ἔθνους ἐπισήμου παρήχθη, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἐκ τῶν Βουκελλαρίων οἵτινες ἦσαν ὑποδέεστροι ὑπάλληλοι ἐπιφορτισμένοι τὴν τροφοδότησιν τῶν στρατευμάτων, τῆς λέξεως παραγομένης παρὰ τὸ λατινικὸν **Bucellus**, ὅπερ ἐσήμαινεν ἀρτίδιον τρογγύλον καὶ ὀμαλόν· ὁ ἀρτοφύλαξ λατινιστὶ ἐκαλεῖτο κελλάριος. — Τὸ θέμα τοῦτο ὠκεῖτο ὑπὸ τῶν Μαριανδυνῶν καὶ τῶν Γαλατῶν ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς πόλεως Μοδρénéης, ἀντιμετώπιζε τὸ Ὀπτιμάτον, ἀνήρχετο πρὸς τὴν μητρόπολιν Ἀγκυραν καὶ ἐξεστεινετο μέχρι τῶν συνόρων τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ φρουρίου Σανιάνων. Ὅλον τοῦτο τὸ μέρος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, ἀποικίας Φράγκων, ἐπελθόντων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ Ἀττάλου βασιλέως τῆς Περγάμου καὶ τῆς Νικομηδείας, καὶ κατασχόντων τὸν τόπον μέχρι τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου καὶ μέχρι τῆς πόλεως Παρθενίας καὶ τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ. — Πόλεις τοῦ θέματος τοῦτου ἦσαν· ἡ Ἀγκυρα, μητρόπολις τῶν Γαλατῶν, ἡ Κλαυδιούπολις, μητρόπολις τῶν Μαριανδυνῶν, ἡ Ἡράκλεια, ἡ Προῦσσα (ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ὑπίου), τὸ Τήιον· ἔθνη δὲ οἱ Γαλάται, οἱ Μαριανδυνοὶ καὶ οἱ Βιθυνοί.

ΘΕΜΑ Ζ'. ΤΗΣ ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΑΣ.

Οἱ Παφλαγόνες ἐσημίζοντο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὡς τὸ μωρότατον, ἀναιδέστατον καὶ ἀπεχθέστατον πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὡς ἐπίκουροι τῶν Τρώων, κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἡ Παφλαγονία ἦτο ὀνομαστή διὰ τὰς ἡμίονους τῆς. — Ἐλογίζοντο δὲ οἱ Παφλαγόνες ὡς ἐξ Αἰγύπτου ἔλκοντες τὸ γένος, ὁδηγηθέντες δὲ εἰς τὴν Παφλαγονίαν ὑπὸ Φινέως, τοῦ πρώτου τῆς χώρας ταύτης οἰκιστοῦ, πατὴρ δὲ τοῦ Παφλαγόνος ἐξ οὗ καὶ ἡ χώρα ἔλαβε τὸ ὄνομα. Ἡ Παφλαγονία περιωρίζετο ἐξ ἀνατολῶν μὲν ὑπὸ τοῦ Ἄλως, ἐκ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Βιλλαίου (νῦν Σχιερεδὲκ), πόλεις δὲ εἶχε τὴν Ἀμάστριδα καὶ τὴν Σινώπην.

ΘΕΜΑ Η'. ΤΗΣ ΧΑΛΔΙΑΣ.

Τὸ θέμα τοῦτο ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Χαλδαίας ἐλθόντων ἀρχαίων Περσῶν, μητρόπολιν εἶχε τὴν Τραπεζοῦντα, πόλιν ἑλληνικὴν ὡς ὁ Ξενοφῶν μαρτυρεῖ. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ θέματος

τούτου περιλαμβάνοντο χώραι ἀνήκουσαι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, ὥς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐξάγεται.

Τὰ θέματα Θ'. τῆς Μεσοποταμίας καὶ Ι'. τῆς Κολονίας δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

ΘΕΜΑ ΙΑ'. ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ.

Τὸ θέμα τῆς Σεβαστείας ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Σεβαστοῦ καίσαρος, δι' οὗ καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις ἐπεκλήθησαν. — Τοῦ θέματος τούτου οὔτε τὰ ὅρια, οὔτε αἱ πόλεις ἀναφέρονται.

ΘΕΜΑ ΙΒ'. ΤΗΣ ΛΥΚΑΝΔΟΥ

Ἡ Λύκανδος ἀνοικισθεῖσα ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος, ἔγεινε συγχρόνως καὶ πρωτεύουσα τοῦ ὀμωνύμου θέματος· πρὸ τούτου καὶ ἡ Λύκανδος καὶ ἡ Ἰζάμονδος καὶ πᾶσα ἡ μεθόριος τῇ Ἀρμενίᾳ χώρα ἦτο ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος. — Περὶ τοῦ ἀνοικισμοῦ τῆς πόλεως Λύκανδου ἱστοροῦνται τὰ ἐξῆς.

Ἀρμένιος τις ἐπίσημος, γιγαντιαῖον ἔχων τὸ ἀνάστημα, ἀνὴρ μακρόχειρ καὶ ἀμφιδέξιος, Ἀζωτος δὲ ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ ὀνομαζόμενος, ἦλθεν εἴτε ὡς πρόσφυξ, εἴτε ὡς φίλος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα, λαβὼν δὲ παρ' αὐτοῦ στράτευμα ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων· ἠττήθη ὅμως καὶ ἐγένετο ἄφαντος, αὐτὸς τε καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τοῦ βασιλέως Θεοδόσιος. — Ὁ Ἀρμένιος οὗτος εἶχεν ἐταῖρόν τινα, Μελίαν ὀνόματι, ὁ ὅποιος διασωθεὶς ἐκ τῆς μάχης, εἰθισμένος δὲ εἰς τοὺς κινδύνους ὧν, συνήγαγεν ὀλίγους τινὰς Ἀρμένιους καὶ στρατεύσας ἐκυρίευσεν τὴν Λύκανδον, ἀνήγειρε τὴν Ἀκρόπολιν αὐτῆς καὶ ἀνέκτισε τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ ἡ χώρα ἀνοικισθεῖσα καὶ ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς κατάστασιν ἀπεδόθη εἰς τοὺς Ἀρμένιους. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο λίαν εὐφορος καὶ πεπρωτισμένη διὰ λαμπρῶν νομῶν, ἐτάχθη μεταξὺ τῶν θεμάτων καὶ ἀνεδείχθη μία τῶν καλητέρων πραιτοριῶν διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ τολμῆς τοῦ Μελίου. Διηγοῦνται δὲ ὅτι ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς περιοδεύων τὰς ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦλθεν εἰς Λύκανδον, ὁ πρόοικος, ἦτοι δημοτικὸς ἄρχων τῆς πόλεως ταύτης, τόσον ἦτο πλούσιος εἰς βροσκήματα, ὥστε προσήνεγκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τεκμήριον ὑποταγῆς δέκα ποίμνια, ἐκ χιλίων προβάτων ἕκαστον, διαφέροντα δὲ κατὰ τὸ χρῶμα καὶ οὕτω διηρημένα· χίλια μαῦρα, χί-

λια λευκά, χίλια φαιά, χίλια παρδαλά, χίλια ξανθά, χίλια έχοντα τὸ χρώμα τῆς ἱκτίδος, χίλια υποκίτρινα, χίλια ἐρυθρά, χίλια μελανόστικτα καὶ χίλια χρυσόχροα, ἀναμιμνήσκοντα, ὡς ἐλέγετο, τὸ χρυσόμαλλον δέρας. — Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέξατο μετ' εὐχαριστήσεως τὰ δῶρα ταῦτα, ἐπέγραψε δὲ ἐπὶ τοῦ πυλῶνος τῆς πόλεως ἐπιγραφὴν, ἥτις ἦν εἶδος λογοπαϊγνίου.

Ὁ ἀφηγούμενος ταῦτα Ἑλλήν συγγραφεὺς οὐδεμίαν πόλιν τοῦ θέματος τούτου ἀναφέρει.

ΘΕΜΑ ΙΓ'. ΤΗΣ ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ.

Τὸ θέμα τῆς Σελεύκειας ἀπετέλει μέρος τῆς Ἰσαυρίας, περιοριζόμενον ἐκ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τοῦ Ταύρου, ἐξ ἀνατολῶν δὲ ὑπὸ τῶν ὀρέων τῆς Κιλικίας, ἔνθα εἰσὶ καὶ αἱ παράλιαι πόλεις.

Αἱ ἐπισημότεραι τοῦ θέματος τούτου πόλεις ἦσαν ἡ Σελεύκεια (οὕτως ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τοῦ κτίτορος αὐτῆς Σελεύκου τοῦ Νικάνορος), ὁ Κώρυκος μετὰ τοῦ ἀντροῦ αὐτοῦ καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ τῆς παραγούσης τὸν κόκκον (ζαφουράν), οἱ Σόλοι, ἡ Αἰγέα, ἡ Πομπηίουπολις, ἡ Ἀφροδισιάς, ἡ Ἰσός μετὰ τοῦ ὁμωνύμου τῆς κόλπου, πλησίον τῆς ὁποίας ἦν ἡ Ταρσός, πατρίς τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

Ἡ Σελεύκεια δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς οὔτε τὸν τίτλον θέματος, οὔτε καὶ ἐπαρχίας, ἀλλ' ἦν ἀπλὸν μόνον φρούριον πρὸς ἐπιτήρησιν καὶ ἀναχαίτισιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρρακηνῶν, οἵτινες κατεῖχον τὴν Ταρσὸν ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς ὅμως, ἐκτείνας τὰ ὅρια τοῦ κράτους συνέστησεν αὐτὴν εἰς πρωτεύουσαν ἐπαρχίας, ἥτις ἐκαλεῖτο ἄλλως καὶ Δεκάπολις, διότι πλὴν τῆς Σελευκείας περιεῖχε καὶ δέκα ἄλλας πόλεις· ἦτοι, τὴν Γερμανικεῖαν, τὴν Τιτιοῦπολιν, Δομετιοῦπολιν, Ζηνόπολιν, Νεάπολιν, Κλαυδιούπολιν, Εἰρηνόπολιν, Καισάρειαν, Ἀκωζαδὸν, Δαλίσκανδον. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει διατηρεῖται ἡ ἀσπίς τοῦ μάρτυρος Θεοδώρου κρεμασμένη εἰς τὸν θόλον τοῦ ναοῦ.

ΘΕΜΑ ΙΔ'. ΤΗΣ ΚΙΒΥΡΑΣ.

Τὸ θέμα τῆς Κιβύρας ἤρχετο ἀπὸ Σελευκείας καὶ μὲν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν θάλασσαν καὶ ἔληγε πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μιλήτου, τῆς Ἰσοῦ καὶ τοῦ κόλπου τῶν Βαργύλων, ἐξετείνετο δὲ πρὸς τὰ Ἀδάνια, ὅπου ἔκειντο τὰ Μόλασα, πόλις περιφημοτάτη, τὰ Βάργυλα, ἡ Λόνδος, ὁ Στρώβιλος, ἡ Ἀλικαρνασσὸς πατρίς τοῦ Ἡρόδοτου, ὅπου σώζονται λείψανα τοῦ τάφου τοῦ Μαισώλου.

Πρὸς ἀνατολὰς χωροῦντες εὐρίσκομεν τὸν Κεραμεικὸν κόλπον καὶ τὴν πόλιν Κέραμον· πρὸς τὴν ἐσχατιὰν τῆς παραλίας κεῖται ἡ Κνίδος· ἐτι ἀνατολικώτερον χωροῦντες εὐρίσκομεν τὸν κόλπον Οἰδημον, τὸν λιμένα Λάρυμνα, κείμενον ἀπέναντι τῆς νήσου Σύμης. Ἡ παραλία τῆς χώρας ταύτης κατεῖχeto ὑπὸ τῶν Ῥοδίων, ἐχόντων αὐτόθι ναυστάθμους. Μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἄλλην ἀκτὴν εὐρίσκομεν τὴν ὀνομαστὴν πόλιν Τελμισσὸν, εἶτα τὰ Πάταρα καὶ τὴν Ξάνθον, πατρίδα τοῦ ζωγράφου Πρωτογένοους, εἶτα τὰ Μῦρα τῆς Λυκίας τὰ μυροβολοῦντα ἐκ τῆς γλυκείας εὐωδίας τοῦ σώματος τοῦ μακαρίου αὐτῶν ἐπισκόπου Νικολάου. Ἐκεῖθεν φαίνεται ὁ ποταμὸς Φοῖνιξ καὶ ἡ ὁμώνυμος αὐτῷ πόλις, εἶτα Φάσηλις, πόλις ὀνομαστὴ, καὶ ἡ Ἀττάλεια, αὕτως ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Ἀττάλου τοῦ Φιλαδέλφου· εἶτα τὸ Σύλλαιον, εἶτα ἡ Πέργα, πόλις ὀνομαστὴ, καὶ ἡ Σίδα ὁρμητήριον τῶν πειρατῶν, καὶ ἡ Σέληνη, ἀποικία τῶν Λακεδαιμονίων. Εἶτα τὸ ἕρος καὶ τὸ φρούριον Ἀνεμούριον, εἶτα Ἀντιόχεια ἡ δευτέρα καὶ ἡ Κιβύρα ἡ δοῦσα εἰς τὸ θέμα τὸ ἄσπρον καὶ χυδαῖον αὐτῇ· ὄνομα. Μετ' αὐτὴν εὐρίσκομεν τὴν Σελινοῦντα, μικρὰν πόλιν μετὰ ποταμοῦ ὁμωνύμου, εἶτα τὸν παλαιὸν λιμένα καὶ τὴν Σελεύκειαν. Αὗται εἰσὶν αἱ πόλεις αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πραιτώρος τῆς Κιβύρας.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ χωρήσωμεν πρὸς τὰ μεσόγεια τοῦ θέματος τῆς Κιβύρας, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς Μιλήτου, παρὰ τὰ ὄρια τοῦ θρακικοῦ θέματος, ἀπαντῶμεν τὴν Στρατονίκειαν, εἶτα τὴν Ἀγίαν καὶ Ταυρόπολιν, εἶτα τὴν Γλῶν καὶ τὰ Οἰνόανδα, Φίλητα, Ποδαλίαν, Σαγαλασσὸν καὶ φθάνομεν εἰς τὴν παρορίαν τοῦ Ταύρου, ἐνθα ὄκουν οἱ Ἰσχυροί.—Τοιαύτη μὲν ἡ ἐκτασις τοῦ θέματος τῆς Κιβύρας· οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ ἐρμύζοντο ὡς θυάσιοι, καὶ πολλάκις ἐστάσιασαν κατὰ τῶν αὐτοκρατόρων.

Διύσεις τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῇ τῶν Ὀθωμανῶν κυριαρχίᾳ.

Μετὰ τὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους πτώσιν οἱ Σελσουκίδαι ἡγεμόνες διαιρίσθησαν τὰς δικόφους αὐτοῦ ἐπαρχίας, ἕκαστος δ' αὐτῶν ἔδωκε τὴν διοικίαν τοῦ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἔπασεν εἰς τὸν κλ. ρόν του. Αἱ ὀνομαστικαὶ δι' αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μένουσιν ἐτι καὶ νῦν ἐν χρήτει παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, καὶ αἱ ἀρχαῖαι τοπικαὶ ἀπογραφαὶ εἰσὶν αἱ αὐταὶ περίπου μετὰ τῶν νῦν πασσαλικῶν. Ἐκαστον διοικητικὸν διαιρέσιμα καλεῖται *σατζάκ*.

Κατὰ τὴν νεωτέραν ὄψιν διαίρεσιν ἡ Μικρὰ Ἀσία διαίρεται εἰς τὰς ἑξῆς ἐπαρχίας:

Τὴν Βιθυνίαν	— Σαντζάκ Χοδαβεργιάρ.
Τὴν Μυσίαν	— Καρά-σί.
Τὴν Λυδίαν	— Σαρούχ-Χάν.
Τὴν Μαιονίαν	— Ἀιδίν.
Τὴν Καρίαν	— Μεντεσέ.
Τὴν Λυκίαν	{ Τεκκέ.
Τὴν Παμφυλίαν	
Τὴν Πισιδίαν	{ Χαμίτ.
Τὴν Ἰσαυρίαν	
Τὴν Λυκαονίαν	{ Καραμάν.
Τὴν Καππαδοκίαν	
Τὴν Καππαδοκίαν	— Ἰκόνιον.
Τὴν Φρυγίαν	— Κερμιάν.
Τὴν Παφλαγονίαν	— Κασταμονί.
Τὸν Πόντον	— Ἀμάσειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀπορίαι τοῦ ὅλου σχήματος τῆς Χερσονήσου.

Ῥίπτοντες τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ κοσμοσφαιρίου, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν παράδοξον καὶ μοναδικήν· ἐνῷ πᾶσαι αἱ μεγάλαί χερσόνησοι τῆς σφαίρας, πάντα τὰ μεγάλα ἀκρωτήριά εἰσιν ἐστραμμένα πρὸς τὸν νότιον πόλον, ὡς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλλῆς Ἑλπίδος, τὸ ἀκρωτήριο Ὀρνον, ἡ Χερσόνησος τῆς Ἰταλίας, ἡ Ἑλληνική, ἡ Σκανδιναβική καὶ καθεξῆς, ἡ Μικρὰ Ἀσία μόνη δὲν ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, ἀλλὰ προεκβάλλουσα τῆς ἀσιατικῆς ἡπείρου διευθύνεται ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Τὰ πλευρὰ αὐτῆς βρέχονται ὑπὸ τριῶν θαλασσῶν, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὴν ἑκτασιν καὶ κατὰ τὸν φυσικὸν χαρακτῆρά των· τέλος καὶ τὸ περίγραμμα τῆς χερσονήσου καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν ὁρίων τῆς συντείνουσιν εἰς τὸ νὰ δώσωσιν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀσίας ἰδιὸν τινα χαρακτῆρα.

Ἐκτείνεται δὲ ἡ χερσόνησος αὕτη ἀπὸ τῆς 24°—35' μέχρι τῆς 55° ἀνατολικῶς μήκους, καὶ ἀπὸ τῆς 36° μέχρι τῆς 42'—8' βορείου πλάτους. Τὸ ἀρκτικώτατον αὐτῆς μέρος εἶναι τὸ ἀκρωτήριο τῆς Σινώπης.

τὸ δὲ νοτιώτατον τὸ Ἀνεμούσιον, ἀκρωτήριον τῆς Κιλικίας. — Βρέχεται δὲ πρὸς ἄρκτον μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος, πρὸς δυσμὰς δὲ ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς μεσημβρίαν δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἣν οἱ ἄρχαιοι ἐκάλουν βόδιον ἢ κιλικιὸν πέλαγος.

Τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὅρια αὐτῆς εἰσι ποικίλα καὶ ὄχι τόσον εὐπροσδιόριστα. Ὁ Στράβων καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος φρονοῦσιν ὅτι τὸ καλῆτερον πρὸς ἀνατολὰς ὅριον αὐτῆς θὰ ᾗτο γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Ἀμισσοῦ, μέχρι τῆς ἐν τῷ κιλικικῷ πελάγει πόλεως Ἰσσοῦ, ἥτοι ἀπὸ τῆς νῦν καλουμένης Σαμψούντος μέχρι τῆς Ἀλεξανδρέττας. Κατὰ τὴν ὁροθεσίαν ὅμως ταύτην ἢ τε Τραπεζοῦς καὶ ἡ περιοχὴ τῆς πᾶσα ἤθελεν ἀποξενωθῆ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁμοίως καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους ὑπολογιζομένη διάστασις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς γραμμῆς ταύτης μέχρι τοῦ ἄλλου, ὑποτιθεμένου αὐτὴν εἰς τρισχίλια στάδια (700 κατὰ μοῖραν) ἥτοι 554 χιλιόμετρα καὶ 865 μέτρα, πόρρω ἀπέχει τῆς ἀκριθείας.

Οἱ νεώτεροι γεωγράφοι ἐξέτειναν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πέραν τοῦ Ἄλως ποταμοῦ, νῦν δὲ ὅριον αὐτῆς πρὸς ἀνατολὰς τίθεται ὁ ποταμὸς Εὐφράτης, μέχρι τῆς Μεσιτηνῆς (νῦν Μαλατία) καὶ τῆς μικρᾶς πόλεως Ἐγγίνης, ἔπειτα δὲ ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἐγκλίνεται πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τραπεζοῦς. Ἡ πλάνη τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἀληθοῦς σχήματος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶναι ἄλλως πολλὰ συγγνωστά, διότι μάλιστα πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν διὰ τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς ἐπιμελείας τοῦ Beauchamp καὶ τοῦ Beaufort ἡ Μικρὰ Ἀσία ἐλαβε τὸ ἀληθὲς σχῆμά της πλατυνθεῖσα κατὰ μίαν μοῖραν. Ὁ Στράβων ὑπολογίζει τὸ ἀπὸ Χαλκηδόνος εἰς Σινώπην διάστημα εἰς 3500 στάδια, ἥτοι 647.34 χιλιόμετρα, ἐνῶ πράγματι δὲν εἶναι εἰμὴ 520. Ὑπολογίζει προσέτι 5,000 σταδίων τὴν ἀπὸ Ῥόδου μέχρις Ἰσσοῦ, ἥτοι 554 χιλιόμετρα καὶ 865 μέτρα, ἐνῶ πράγματι δὲν εἶναι παρὰ 425 γεωγραφ. μιλίων. Ἄλλως ὅμως ὀρθότατα καὶ ἀκριβέστατα παρατήρησεν ὅτι ἡ Ἀμισσὸς καὶ ἡ Ἰσσοὺς κεῖνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινόν. — Ἡ περὶ τοῦ σχήματος δὲ τῆς χερσονήσου πλάνη τῶν ἀρχαίων γεωγράφων προήλθεν ἀναμφύβλως ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ὑπελόγιζον τὴν καμπύλην τὴν κλείουσιν τὴν πλευρὰν τῆς Λυκίας, ἀλλ' ἐμέτρων ἀκολουθοῦντες τὰς καμπὰς τῆς ἀκτῆς ταύτης. Τὸ γενικὸν σχῆμα τῆς χερσονήσου εἶναι βεβαίως συνέπεια τῶν πολλῶν ἀνυψώσεων τῶν ὀρέων, ἅτινα κατὰ διαφόρους γεωλογικὰς ἡλικίας ἀνεφύησαν ἢ δὲ ἠφαιστείως ἐνέργεια

μέγιστον μέρος ἔλαβεν εἰς τὸν σχηματισμὸν ὁλοκλήρων χωρῶν.

Οὐδὲν ἦττον ὅμως, παρ' ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τῶν τρομερῶν σεισμῶν, ὧν τὴν καταστρεπτικὴν δύναμιν βλέπομεν τὴν σήμερον, παρὰ τὴν γνώμην γεωλόγων τινῶν, στηριζομένην ἄλλως ἐπὶ ἀρχαίας τινὲς παραδόσεως, φρονοῦμεν πεποισθότως ὅτι τὰ λεκανοπέδια τῶν θαλασσῶν εἰσι σύγχρονα. Οὕτω, καθ' ἡμᾶς, ὁ Βόσπορος ὡς καὶ ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ὁ πορθμὸς τοῦ Γιβραλτάρ ἀνήκουσιν, ὡς καὶ τὰ συστατικά των στοιχεῖα, εἰς τὴν παρούσαν γεωλογικὴν περίοδον. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ πιστοποιήσωμεν ὅτι, ἐν ἀπὸ τῆς γεωλογικῆς ἡμῶν ἐποχῆς τὸ σχῆμα τοῦ Βοσπόρου ἐτροποποιήθη, τὸ στενὸν τοῦτο μᾶλλον συνεστάλη παρὰ ἐπλατύνθη, καθότι ὅλαι αἱ γαίαι αἱ γειτνιαζούσαι τὰς Κυανέας νήτους τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας συνίστανται ἐκ στρωμάτων τραχυτῶν ἐκ τῶν διεσπαρμένων ἐν ταῖς πυθμέσι τῶν θαλασσῶν. Τὰ λεκανοπέδια τῶν θαλασσῶν φρονοῦμεν ὅτι θὰ διετῆρουν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ ὅρια των, ἂν αἱ ἀκταὶ των δὲν ὑπέκειντο εἰς νόμον γεωλογικόν, ἀναγόμενον εἰς τὴν τρίτην περίοδον, δηλαδή τὸν νόμον τῶν ἀποχωρῶσεων.

Προσχώσεις τῶν ποταμῶν.

Ἐὰν λάβωμεν εἰς ὄψιν τὴν ὑπὸ τινῶν ἱστοριογράφων διατηρηθεῖσαν παράδοσιν, θέλομεν εὖρε πολλὰ παραδείγματα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπεκτάσεως ἢ ἀποχωρήσεως τῶν θαλασσίων ὑδάτων εἰς τύπους τινάς, πανταχοῦ ὅμως ὅπου παρουσιάζονται τοιαῦτά τινα παραδείγματα, πανταχοῦ ἐξήχνησκαμεν τὸ κανονικὸν ἀποτέλεσμα τῶν προσχώσεων. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου φέρομεν εἰς παραδείγματα λιμένας τινάς τῆς Μεσογείου θαλάσσης, οἵτινες θέλουσι μὰς συνδράμει εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς ἀποχωρήσεως, ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν αἰτίων τῆς ἀποχωρήσεως τῆς θαλάσσης εἰς τινὰ μέρος.

Οἱ λιμένες π.χ. τῆς Κύπρου, τῆς Μιλήτου, τῆς Πομπηίουπόλεως κατὰ τὴν ἀσιατικὴν περσλίαν, τῆς Ἰππῶνος καὶ τῆς Καρχηδόνος κατὰ τὴν ἀφρικανικὴν, παρέχουσιν ἡμῖν διδόμενα πρὸς καταμέτρησιν τῆς πορείας τῶν προσχώσεων κατὰ τὰς ἀκτὰς τείταται, ἐνῶ ἐτέρωθεν οἱ λιμένες οἱ κείμενοι μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν ἔτι καὶ νῦν εἰσι προσίτοὶ ὡς ἀνέκαθεν εἰς τὰ πλοῖα.

Οἱ τῶν πρώτων αἰώνων ἄνθρωποι, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Ἀσσύριοι, παρ' οἷς ὑπῆρχε ζωηρότερά ἢ παρ' ἡμῖν ἡ τῶν κατακλυσμάτων χερσῶν ἐντύπωσις, ἐγκαταστάνατες παρὰ τὰς ὄχθας τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς, εἶχον λάβει ὅλα τὰ μέ-

τρα ὅπως προφυλαχθῶσιν ἀπὸ μελλόντων κατακλισμῶν. Τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔργα τῶν ἐκπλήττουσιν ἀληθῶς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἠθέλομεν κλίνει εἰς τὸ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ μυθώδη, ἐὰν αἱ ἐξερευνήσεις αἱ γινόμεναι εἰς τὰς χώρας ταύτας δὲν παρείχον καθ' ἑκάστην ἐναργεῖς καὶ ψηλαφητάς, οὕτως εἰπεῖν, ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἀρχαίων ιστοριογράφων.

Ὁ Ἰσσικὸς κόλπος (κόλπος τῆς Ἀλεξανδρείας) ὁ ὅποιος ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἦν λιμὴν εὐρύχωρος καὶ θαθὺς, καὶ εἶχε κλίμα ὑγιεινόν, σήμερον κατὰ τοὺς αἰγιαλοὺς αὐτοῦ δὲν παρουσιάζει εἰμὴ ἕλη λοιμώδη πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς ἐν διαστήματι ἐλγίων αἰώνων μεταμορφώσεως ταύτης ἤρκεσι τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν κυμάτων, ἀκαταπαύστως ἀποτιθεμένων ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ταύτης· ἔσα τὰ ὕδατα περιέχουσι συντρίμματα, φύκη ἢ έντομα ἢ ἄλλας ὕλας.

Ἡ γείτων ἐπαρχία ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Κιλικίαν Πεδιάδα εἶναι ἀπέραντος ἑκτασις στρωμάτων ἀπογαϊώσεων, ἅτινα καλίπτονται ὑπὸ πλουσιωτάτης βλαστήσεως. Πολλοὶ ποταμοί, οἷοι ὁ Σάρος, ὁ Πύραμος, ὁ Κύνος διατρέχουσι τὰς χώρας ταύτας καὶ συγχρόνως ἐπαυξάνουσιν ἀκαταπαύστως τὴν ἑκτασίαν τῶν. Ἡ κίνησις αὕτη τῶν γαιῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἦτο φανερά. Μεταξὺ τῆς πύλειος τῶν Ἀδάνων καὶ τῆς θαλάσσης ὑπάρχουσιν εὐρεῖα προτρίψεις, αἵτινες ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ πόλις τῆς Ταρσοῦ, εὐλίμενος ἄλλοτε καὶ ναυτικῇ, δὲν εἶναι πλέον προσιτὴ οὐδ' εἰς τὰ μικρότερα πλοῖα, ὁ δὲ πυθμὴν τῆς θαλάσσης τόσον ὑψώθη, ὥστε τὰ πλοῖα εἰσὶν ἠναγκασμένα σήμερον νὰ προσορμῶσιν εἰς Μερσίνην, δύο λεύγας ἀπέχουσαν τῆς Ταρσοῦ.

Πρὸς τοῖς δὲ ὁ ἄλλοτε ὠρεῖς ῥωμαϊκῶς λιμὴν τῆς Πομπηίουπόλεως πρὸς δυσμὰς τῆς Ταρσοῦ, εἶναι σήμερον ἐξ ὀλοκλήρου ἀποχωσμένος· τὰ γλυκέα ὕδατα ἔχουσιν αὐτόθι τὴν καταπηκτικὴν ιδιότητα, ἥτις παρατηρεῖται εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ποταμοὺς τῆς παραλίας. Οὕτως ὁ λιμὴν τῆς Πομπηίουπόλεως εἶναι πεπληρωμένος ὑπὸ ἀληθοῦς βράχου, οἱ δὲ σπόνδυλοι τῶν στηλῶν καὶ ἄλλα ἐρείπια ἅτινά εἰσι διεσπαρμένα ἐν τῇ μάζῃ ταύτῃ εἰσιν ἀπέρροφρημένα, οὕτως εἰπεῖν, ἐν αὐτῇ ὡς ἐν εἰδει πηλοῦ.

Ὁ ποταμὸς Δοῦδεν, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Καταρράκτης διὰ τὸ ὅτι κρημνίζεται εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ ἱκανοῦ ὕψους, κατέχει εἰς μέγιστον βαθμὴν τὴν καταπηκτικὴν ταύτην ιδιότητα· ὅλον τὸ ἕδαφος δι' οὗ διέρχεται εἶναι μετὰ τετραμμένον εἰς ἀληθῆ σχεδὸν βράχον, συμφύροντα τὰ φυτὰ καὶ τὰ λείψανα τῶν ζώων καὶ καλύπτοντα αὐτὰ διὰ

τιτανώδους στρώματος. Ἐξακολουθοῦντες τὸν περίπλου πρὸς δυσμὰς φθάνομεν εἰς τὴν Λυκίαν· αὐτίθι βλέπομεν εἰρυτάτους καὶ λαμπροὺς λιμένας περιέχοντας ὄρμους βαθεῖς καὶ ἀσφαλεῖς εἰς τὰ προσπλέοντα πλοῖα, οἷον τὸν λιμένα τῆς Μαρμαρικῆς, τὸν τῆς Μάκρης, τῶν Μύρων, Φελλοῦ, κλπ. Ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη βαθύτης τῶν λιμένων τούτων ἀποδοτέα εἰς τὸ ὕψος τοῦ Ταύρου, ὅπερ καθέτως σχεδὸν διήκον τὴν παραλίαν ταύτην δὲν ἀφίνει τὰ ὕδατα νὰ συσσωρεύωσιν ἰλὸν εἰς τοὺς λιμένας τούτους.

Πολλάκις ἠκούσαμεν ναυτικούς καὶ γεωγράφους ἀποροῦντας, διατί ἡ παρχλία τῆς Ἀσίας καὶ αἱ βόρειοι ἀκταὶ τῆς Μεσογείου εἶχον τοσούτους καὶ ἀξιολόγους λιμένας, ἐνῶ ἡ ἀφρικανὴ παραλία καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν οὐδένα παρουσιάζει λιμένα ἀξίον λόγου. Αἴτιον τούτου φρονοῦμεν εἶναι τὸ ἐξῆς· ἡ ἀφρικανικὴ παραλία ἦν κατ' ἀρχὰς ὅσον καὶ ἡ ἀσιατικὴ ἐντετμημένη διὰ πλείστων καὶ ποικίλων ἐσχατῶν· ἐξ αἰτίας ὅμως τῶν ἀκαταπαύστων προσχώσεων, καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἐξ αἰτίας τῶν ἐπὶ ὁκτὼ σχεδὸν μῆνας τοῦ ἔτους προσπνεόντων βορείων ἀνέμων, ἡ κίνησις τῆς θαλάσσης οὐ μόνον δὲν ἀποφέρει οὐδὲ κόκκον ἄμμου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀκαταπαύστως συσσωρεύει αὐτὰς πρὸς τὰς ἀκτάς· οὕτω δὲ λιμένες, κόλποι καὶ ὄρμοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπεχώσθησαν, ἐνῶ ἡ ἀσιατικὴ ἀκτὴ προστατευομένη ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν ὄρεων τῆς, ἔμεινεν ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη.

Ἐάν, ἀκολουθοῦντες πάλιν τὸν περίπλου ἡμῶν, προβῶμεν ἐτι πρὸς βορρᾶν, θέλομεν εὑρεῖν ἐν τῶν περιεργότερων παραδειγμάτων τῆς πρὸς ἀλλοίωσιν τῆς ἐπιφανείας τόπου τινὸς δυνάμεως τῶν προσχώσεων. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο μας παρουσιάζει ἡ Μίλητος, μία τῶν σημαντικωτέρων ναυτικῶν θέσεων τῶν ἀρχαίων χρόνων. Κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν ἀρχαίων ἡ Μίλητος εἶχε τέσσαρας λιμένας, ὧν ὁ εἰς καὶ μόνος ἠδύνατο νὰ δεχθῇ στόλον ὀλόκληρον. Ἐκτίσθη δὲ περὶ τὰ χίλια ἑκατὸν ἔτη π. Χ. καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου διετῆρει ἐτι τὴν ναυτικὴν τῆς δύναμιν. Ὀλίγον ἔμωσ κατ' ὀλίγον ὁ μικρὸς ἀλλὰ παρειμνιώδης διὰ τὸ πολυκαμπὲς αὐτοῦ ποταμὸς Μαϊάνδρος, πρὸς τοῦ ὁπίου τὰς ἐκβολὰς ἡ Μίλητος ἔκειτο, ἤρκεσεν ἄρδην νὰ ἐξοντώσῃ τὴν μητέρα ταύτην τῶν ἐγδοήκοντα ἀποικίων. Πρὸς τοῦτο δὲ κατ' ἐξοχὴν συνέβαλεν ἡ ἀκατάπαυστος μετατόπισις τῶν καμπῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου, τοῦ ὁποῖου τὰ ὕδατα κατὰ δύο ἢ τρία ἔτη ἀλλάζουσι το λάκις διεύθυνσιν· χωρὶς δὲ νὰ ἐγκαταλίπωσι καθ' ὅλοκληρίαν τὴν γενικὴν καὶ κυρίαν τοῦ βέθρου των κοίτην, παρεκβάλλουσι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπειράριθμα παρακλαδώματα, τὰ ὅποια μέχρι

τέλους, σχηματίζουσι νέας κοίτας. Τοῦ γεγονότος τούτου τὰ κακὰ ἀποτελέσματα ἀρχαίϋθεν εἶχον κατίδει· οἱ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τούτου οἰκοῦντες, Ἴωνες, ὁ δὲ Στράβων διηγεῖται ἐθιμόν τι αὐτῶν λίαν περίεργον· ὅτι δηλαδὴ, ὅσάκις ὁ ποταμὸς τρώγων τὰς γωνίας, τῶν ὀχθῶν του, ὑπερέδινε τὰ ὄριά του, ἐνήγον αὐτὸν εἰς δίκην καὶ ἂν ἀπεδεικνύετο ἔνοχος κατεδίκάζον αὐτὸν εἰς πρόστιμον χρηματικόν, τὸ ὅποιον εἰσεπράττετο ἐκ τῶν διοδίων.

Ὁ Μαίανδρος ῥέει ἀπὸ τῆς μικρᾶς πόλεως Γενισεχέρ μέχρι τῆς θαλάσσης· διὰ προσχωμάτων, τὰ ὅποια κατὰ πολὺ υπερβαίνουνσι τὸ βάθος τῆς κοίτης του. Κατὰ τὰς μεγάλας πλημμυρίδας, ὅταν τὸ ῥεῦμα καταστῇ ταχὺ καὶ ὀρμητικόν, τὰ ὕδατα ἀποξέουσι τὰς ὄχθας, αἵτινες παντοῦ σχεδὸν εἰσιν ἀπόκηρυτοι καὶ κάθετοι τὸ σχῆμα. Κατὰ τὰ μέρη ὅπου γίνεται συστροφή τοῦ ὕδατος, ἡ ὄχθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑποσκαπτομένη καταπίπτει· καὶ τὸ ὕδωρ εἰσχωρεῖ ἐν τῷ ἀνοιγέντι ἀγκῶνι, ὅν καὶ ἀκαταπαύστως διανοίγει. Ἡ κίνησις αὕτη τῶν ὑδάτων πλήττει ἀκολούθως τὴν ἀπέναντι ὄχθην, ἣν παρομοίως καταστρέφει, οὕτω δὲ τὰ ὕδατα δίδουσι εἰς τὴν κοίτην των σχῆμα κεκλασμένης γραμμῆς, διὰ τὸ ὅποιον ὁ ποταμὸς οὗτος λαμβάνει ἰδιαιτέραν τινὰ μορφήν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνέργεια τῶν ὑδάτων ἐπὶ τῶν ὀχθῶν εἶναι ἀκατάπαυστος, αἱ γαίαι μικρὸν κατὰ μικρὸν παρασύρονται εἰς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ, δι' αὐτῶν δὲ οἱ τέως διανοιγέντες ἀγκῶνες πληροῦνται· πάλιν καὶ λαμβάνουσιν ἕτερα σχήματα, οὐχὶ δὲ σπανίως τὰ ὕδατα λαμβάνουσιν ἐνιαχοῦ διεύθυνσιν ἀντίθετον τοῦ ἀρχικοῦ ῥεύματος, ἅτε τῆς ἐπικλίσεως τῆς κοιλάδος οὕσης πολλὰ μικρᾶς.

Ὅμοιως παράλιαι πόλεις ἦσαν καὶ ἡ Πριήνη, κειμένη πλησίον τοῦ ποταμοῦ τούτου, καὶ ἡ Πράκλεια τῆς Λάτμου, κειμένη εἰς τὸν μυχὸν ὁμωνύμου κόλπου· ὁ Μαίανδρος ἔμως, ἀπαύστως καταβιβάζων ἄμμου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπέρραξε τὸν λιμένα τῆς Πριήνης, ὡς καὶ τὸν τῆς Μιλήτου, κλείσας δὲ καὶ τὸ στόμιον τοῦ κόλπου τῆς Λάτμου μετέτρεψεν αὐτὸν εἰς λίμνην, ἥτις καὶ καλεῖται σήμερον Οὐφά-Μπάφι. Διὰ τῶν πολυχρονίων τούτων μεταμορφώσεων ἡ Μίλητος ἀπέχει σήμερον τῆς θαλάσσης ὑπὲρ τὰς δύο λεύγας, ἡ δὲ νῆσος Λάδνη, ἱκανῶς ἄλλοτε ἀπέχουσα τῆς ἡπείρου, συνανεφύρθη μετὰ τῶν προσχωμάτων καὶ σήμερον εἶναι πάντα ἀγνώριστος.

Τὴν αὐτὴν μὲ τὴν Μίλητον τύχην ὑπέστη καὶ ἡ παράλιος Ἐρεσος, ἥς ὁ λιμὴν εἶναι σήμερον πεπληρωμένος· ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ Καστροῦ.

Ἄλλος ποταμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ Ἑρμος, ὅστις ἐκβάλλει εἰς

τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης διαδραματίζει ὡς πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὰ αὐτὰ οἷα ὁ Μαίανδρος πρὸς τὴν Μίλητον. Αἱ ὑπέρογκοι ποσότητες τῆς ἰλύος τὰς ὁποίας ὁ ποταμὸς καταβιβάζει συνέστησαν πλατεῖαν λωρίδα γῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖται ἡ Μενεμένη, προσέτι δὲ σχηματίζει παρὰ τὴν εἰσόδον τοῦ λιμένος τῆς Σμύρνης πρόσχωμα οὐ ἡ ἑκτασις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ αὐξάνει, καὶ ἂν ἐγκαίρως δὲν ληφθῇ πρόνοια περὶ καθάρσεως τοῦ μέρους τούτου διὰ βορβοροφάγων, μετ' ὀλίγα ἔτη τὰ πλοῖα δὲν θὰ δύνανται πλέον νὰ εἰσέρχονται εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης, ὅστις καὶ, ἂν τὰ πράγματα ἀφεθῶσιν ὡς ἔχουσιν, ἐν δεδομένῳ τινὶ χρόνῳ θέλει μεταβληθῇ εἰς λίμνην, ὡς ὁ κόλπος τῆς Μιλήτου.

Ἐξω τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης πρὸς ἄρκτον ὑπῆρχεν ἑτέρα πόλις ὀνομαστή, ἡ Κύμη, δύο ἔχουσα λιμένας, πολεμικὸν καὶ ἐμπορικόν. Καὶ ταύτης ὅμως τὰς ἀκτὰς τόσον ἠλλοίωσαν αἱ προσχώσεις τοῦ Καΐκου, ὥστε σήμερον αἱ κρηπίδες τῶν λιμένων τῆς ἀνευρίσκονται περὶ τὴν μίαν λεύγαν μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἐν μέσῳ ἑλὼν ἅτινα καλοῦνται τουρκιστὶ Τουσλά-καζλοῦ, ἥτοι *μηδὲ ἀλυσή*.

Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων εὐνόητον γίνεται εἰς ὁποίας περιπλοκάς καὶ δυσχερείας περιέπεσαν οἱ γεωγράφοι, οἱ θελήσαντες νὰ ἀνεύρωσι τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου κόσμου πρὶν ἢ γένωσιν αἱ παρατηρήσεις αὗται. Οὕτως αἱ ποταμοὶ τῆς Τρωάδος, ἀλλάξαντες τὰς ἀρχαίας τῶν κοίτας καὶ συγγέαντες τὰ ὕδατά των, ἔφερον τοὺς πρὸ ἡμῶν γεωγράφους εἰς δυσχερείας δυσδιεξόδους.

Ἡ προφανὴς αὕτη τῶν προσχώσεων ἐνέργεια, ἥτις ἐδημιούργησεν εὐρείας χώρας κατὰ τὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς παράλια καὶ ὦν παράδειγμα σημαντικώτατον εἶναι τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅμοια ἀποτελέσματα ἔφερε καὶ κατὰ τὰς ἀρκτικὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ βόρειοι καὶ βορειοδυτικοὶ ἀνεμοὶ οἱ ἐπικρατοῦντες αὐτόθι καταφέρουσι καὶ προσρίπτουσιν ἐπὶ τῆς ἀσιάτιδος παραλίας ὅλας τὰς ἄμμους τὰς καὶ ὑπὸ τῶν μικροτέρων ποταμῶν καταγομένης. Ὡς ἐκ τούτου ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου ὁρωμένη διαφορά εἶναι ἀληθῶς ἐκπληκτικὴ ἐνῶ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν ἡ Ταυρικὴ χερσονήσος (Κριμαία) παρουσιάζει τοὺς μεγαλοπρεπεστάτους λιμένας τῆς Σεβαστουπόλεως καὶ τοῦ Βαλουκλαβά καὶ πλείστους ἄλλους εὐρεῖς καὶ ἀφαιεῖς ὅρμους, ἡ ἀπέναντι παράλια οὐδένα ἄλλον ἔχει λιμένα πλὴν τοῦ τῆς Σινώπης, καὶ τοῦτον ὡς προφυλαττόμενον ὑπὸ τῆς πρὸ αὐτοῦ χερσονήσου ἀπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων τῶν καταφερόντων τὰς ἄμμους. Οὐχ ἥττον καταφανὲς παράδειγμα τοῦ τοιούτου ἀπαντῶμεν

ἐν τῇ Προποντίδι· ἐφ' ὅλης τῆς παραλίας τῆς Θράκης οὐδεὶς ὑπάρχει λιμὴν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀντίθετον ὄχθην ἀπαντῶμεν τὸν λιμένα τῆς Κυζίκου, ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ στόλον ὁλόκληρον. Ἐὰν ἐκτείνωμεν τὴν ἐπιθεώρησιν ἐφ' ὅλης τῆς νοτίου παραλίας τῆς Μεσογείου, παντοῦ μόνον πεποιημένους λιμένας θέλομεν εὑρεῖ, ἐξαιρουμένου μόνον τοῦ κόλπου τοῦ Οὐραν, ἐνῶ κατὰ τὴν βόρειον ἀκτὴν εὐρίσκομεν τὴν Σπετσίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βιλλαφράγκαν, τὸ Τουλὸν, τὴν Μασσαλίαν καὶ πολλοὺς ἄλλους μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν εἶναι βεβαίως τυχαῖα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Περίπλους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Βόρειος παραλία.

Μετὰ τὴν ἐκθεσιν ταύτην τῶν αἰτίων ἅτινα παρήγαγον τὸ σημερινὸν σχῆμα τῆς Ἀσιατικῆς χερσονήσου, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς βορειοανατολικῆς αὐτῆς παραλίας καὶ περιπλέοντες αὐτὴν θέλομεν ἰδεῖ κατὰ πόσον αἱ γενικαὶ αὗται θεωρίαι δικαιολογοῦνται.

Τὸ πρῶτον μέρος ἀπ' ἀνατολῶν τῆς βορείου παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅπερ ἔχει ὄψιν τινὰ λιμένος εἶναι ἡ Τραπεζοῦς, πόλις παρὰ τὸν Εὐξείνου Πόντου, κειμένη κατὰ τὴν 37' 20 περίπου ἀνατολικοῦ μήκους· ἡφαίστειοί τινες βράχοι, προϊόντα λάβας ἐξευρεσθῆσης ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐχρησίμευσαν ὡς θεμέλια κρηπίδος ἐγερθείσης κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα νῦν δὲ κατεστραμμένης. Τὰ πλοῖα προσορμῶνται εἰς ὄρμον καλούμενον Πλάτανα, ὅπου προφυλάττονται μόνον ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ καὶ βορειοδυτικοῦ ἀνέμου· ὁ ἀληθὴς ὅμως καὶ ἀσφαλὴς λιμὴν τῆς Τραπεζοῦντος εἶναι αὐτὸς ὁ αἰγιαλὸς τῆς, εἰς τὸν ὅποιον οἱ κάτοικοι σύρουσι τὰ μικρὰ πλοιάρια ἀπαρallaκτικῶς ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ξενοφῶντος.

Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἡ ἀκτὴ κάμπτεται πρὸς βορρᾶν σχηματίζουσα οἶον ὁδοντωτὴν ταινίαν, ἀπόκρημνος δὲ οὖσα κατ' ἀρχάς καὶ ὑψηλὴ καὶ ἐνιαχοῦ μόνον διακοπτομένη ὑπὸ χλοερῶν κοιλάδων, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξομαλύνεται καθ' ὅσον πλησιάζομεν πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γεσίλ-Ἰρμάρ καὶ τὰς προσχώσεις αὐτοῦ.

Ἡ ἀμυώδης αὕτη ἄκρα καὶ τὸ Δέλτα τῶν Κιζίλ-Ἰρμάκ ἀποτε-

λοῦσι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ὅρου τῆς Σαμψούντος, ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἀμισοῦ, εἰς ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἔδιδον ἑκτασιν ὑπερβολικὴν. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀκτῆς εἶναι τὸ μᾶλλον ἐξέχον πρὸς βορρᾶν. Ἀμέσως μετὰ τὸν κόλπον τῆς Ἀμισοῦ εὐρίσκωμεν τὸν κόλπον τῆς Σινώπης, οὗ ἡ δυτικὴ ἄκρα σχηματίζεται ὑπὸ κρημνώδους χερσονήσου καλουμένης Μπούζ τεπὲ Μπουρούν, προστατευούσης δὲ τὸν ἐξαίρετον λιμένα τῆς Σινώπης, τὸν μόνον καθ' ὅλην τὴν βόρειον παραλίαν τῆς χερσονήσου.

Ἀπὸ Σινώπης μέχρι τοῦ ὅρου τοῦ Ἑρεγλί ἡ ἀκτὴ ἐγκλίνεται πρὸς μεσημβρίαν διαγράφουσα τόξον κύκλου· τῆς καμπύλης δὲ ταύτης τὸ μᾶλλον ἐξέχον μέρος εἶναι τὸ ἀκρωτήριον Κερεμπέ, τὸ ἄλλοτε καλούμενον Καραμπίς· τοῦτο κάμψαντες ἀπαντῶμεν τὰ Ἀμάσσηρα, κείμενα ἐπὶ γωνίας τῆς ἀκτῆς, εἰτα δὲ τὸ Βεντέρ Ἑρεγλί, ἥτοι τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν μετὰ μικρᾶς χερσονήσου.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀκτὴ καμπτομένη πρὸς τὰ ἔσω σχηματίζει οἷον τόξον, οὗ τὰ ἄκρα εἰσὶν ἐστραμμένα πρὸς ἄρκτον, ἀνοικτὸν καὶ ἐκτεθειμένον πρὸς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τῶν χειμερίων ἀνέμων, οὐδένα δὲ ὅρμον ἔχον. Ὁ αἰγιαλὸς οὗτος ἢν ἄλλοτε βαθὺς κόλπος, αἱ προσχώσεις ὅμως τῶν ποταμῶν Σακκαρίου καὶ Ὑπίου ἐπλήρωσαν αὐτὸν, καὶ μετέτρεψαν εἰς νομάς μέρη κεκαλυμμένα ἄλλοτε ὑπὸ τῶν θαλασσίων ὑδάτων.—

Ἐντεῦθεν ἡ ἀκτὴ τραχύνεται πάλιν καὶ καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπόκρημος μέχρι τοῦ Βοσπόρου, ἔνθα ἀπαντῶμεν τὰς Κυανέας πέτρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, συμπλέγματα ἐκ πολλῶν σκοπέλων λίαν κρημνωδῶν, ἡφαιστείου φύσεως ὡς καὶ αἱ παρ' αὐτάς ἀκταί.

Ταύτας ὑπερβαίνοντες εἰσπλέομεν εἰς τὸν Βόσπορον, τὸν μοναδικὸν διὰ τὰς ἐξαίσιās καλλονάς του, ἀποτελοῦντα δὲ καθ' ἑαυτὸν λιμένα ἐξ λευγῶν μήκους, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ρεύματα ἐκπλύνοντα, οὕτως εἰπεῖν, ἀκαταπαύστως τὰς ἐκτετέρωθεν ἀκτάς δὲν ἀφίνουσι νὰ σχηματισθῇ καμμία πρόσχωσις, οὐ μόνον εἰς τὰς πλευράς, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ λιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃν εἰσρέον τὸ ρεῦμά του παρὰ σύρει ὅλας τὰς ἄμμους τὰς ὑπὸ τῶν ποταμῶν Κυνδάρως καὶ Βαρδῶζου καταγομένας καὶ παρακωλύει οὕτω πᾶσαν συσώρευσιν.

Ἐνταῦθα ἡ πρόσοψις τῆς παραλίας τῆς χερσονήσου ἀλλάσσει μορφήν· ἡ μικρὰ θάλασσα τῆς Προποντίδος, ἥτις κατὰ τὴν ἑκτασιν δὲν ὑπερβαίνει πολὺ τὰς μεγάλας λίμνας τῆς Ἀφρικῆς, δὲν ἔχει δύναμιν νὰ ἐπενεργήσῃ τόσον ἰσχυρῶς ἐπὶ τῶν ἀκτῶν. Οὕτω βλέπομεν μεγάλους κόλπους, οἷοι ὁ τῆς Νικομηδείας, ὁ τῆς Κίου ἢ τῶν Μουδανίων,

βαθέως εἰσχωροῦντας εἰς τὴν ζηράν καὶ ὁμῶς μένοντας ὥς καὶ τὸ πάλαι καθαροὺς ἀπὸ τῶν συντριμμάτων ἅτινα ἐπιφέρουσι τὰ θαλάσσια ὕδατα. Αἱ πολυάριθμοι νῆσοι, ἡ μαρμαρώδης Προκόννησος, παρέχουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ταύτην ποικιλίαν χαρίεσσαν, ἐνῶ τὰ παρὰ τὰς ἀκτὰς δάση ἀντανακλῶσι τὴν χλοερότητά των ἐπὶ τῶν πάντοτε διαυγῶν ὑδάτων τῆς.

Ἡ πρόσοψις τῶν ἀκτῶν τῶν Δαρδανελλίων οὐδὲν ἐξαιρετικὸν ἄξιον λόγου παρουσιάζει. Τὸ ὄρητικὸν τοῦ Βοσπόρου ρεῦμα διατρέχον τὴν Προποντίδα ἀποβάλλει μέρος τῆς βίας του, καὶ τὰ ὕδατα τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰσρέουσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον μετὰ πραότητος, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἡρεμίας. Ἡ ἀσιατικὴ ἀκτὴ τῶν Δαρδανελλίων εἶναι χαμηλὴ καὶ ὀλίγον τραχεῖα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ πορθμοῦ ἐκτεινόμενον Σίγειον ἀκρωτήριον καὶ ἡ χώρα τῆς Τρωάδος τὴν αὐτὴν παρουσιάζουσι πρόσοψιν. Μεταξὺ τοῦ ὅρους τῆς Ἰδης, μακρὰν τῆς παραλίας ὑψουμένου, καὶ τῆς θαλάσσης ἐκτείνεται ἡ εὐρύχωρος ἑκτασις ἡ καλούμενη Τρωϊκὸν πεδίον, ἐνθα ἀπαντῶνται τρώματα ἐκ θαλασσίων κογχυλίων ἀπολελιθωμένων, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν εἰδῶν τὰ ὅποια ζῶσι καὶ νῦν ἐν ταῖς θαλάσσαις. Τὴν πεδιάδα ταύτην τὴν τόσον διὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὅμηρου δοξασθεῖσαν ἐσχημάτισαν τὰ ἀπὸ τῆς Ἰδης καταρρέοντα ὕδατα, πρὶν ἔτι αἱ γῶραι αὗται κατοικηθῶσιν. Ἡ κατ'ἐναντι τῆς Τρωάδος κειμένη Τένεδος προφυλάττει αὐτὴν ἀπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων, καὶ σχηματίζει οὕτως ὄρμον ἀσφαλῆ καλούμενον Βεσίικια. Ὁ μόνος λιμὲν, ὃν οἱ ἀρχαῖοι εἶχον κατὰ τὴν παραλίαν ταύτην, ἦτον ὁ μικρὸς λιμὲν τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, μετὰ προχώματος. Αὐτόθι ὑψοῦται τὸ τραχὺ καὶ ἀπόκρημνον ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀσπός, νῦν δὲ Μπαμπά, σχηματίζον τὸ βόρειον κέρας τοῦ Ἀδριατικτοῦ κόλπου. Ἐκεῖθεν ἡ ἀκτὴ κάμπτεται ἀποτόμως πρὸς ἀνατολὰς, κρημνώδης καὶ ἀλίμενος ἐκτεινόμενη μέχρι τοῦ κόλπου, ἐνθα ἡ χώρα ταπεινοῦται καὶ ἀρίνει διέξοδον εἰς τινὰς βύακκας. Ἀπαν τοῦτο τὸ ὄρεινόν σύστημα εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἡράσιστιον, ἐκ τῶν λαβῶν δὲ αἵτινες ἐξηρεύθησαν ἄλλοτε ἐκ τοῦ κρατῆρος τούτου πρὸς τὴν θάλασσαν ἐσχηματίσθη ἅπανα αὕτη ἡ ἀκτὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Λοιπὴ ἀκτὴ.

Πολὺ διάφορον τοῦ προεκτεθέντος εἶναι τὸ ἕτερον κέρας τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Πρὸ τῆς ἀκτῆς τῆς ἡπείρου κεῖται σύστημα μικρῶν νήσων Μοσχονήσια καλουμένων ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν καὶ τῆς ἡπείρου σχηματίζεται ὄρμος ἱκανῶς ἀσφαλής. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου εὐρίσκομεν ἕτερον κόλπον Ελαίτικόν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον, νῦν δὲ κόλπον τοῦ Τσανταρλῆ. Ὁ κόλπος οὗτος ἦτο ἐπίνειον τῆς ἀρχαίας Περγάμου, αὐτοῦ δὲ ἡ παραλία οὐδὲν ἥλλαξε φυσιογνωμίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς τὴν περαιτέρω ἐκτεινομένην παραλίαν ἅπας ὁ πάλαι κόλπος τῆς Κύμης, ἅπασα ἡ χώρα ἐφ' ἧς ἄλλοτε ἔκειντο αἱ πόλεις Μιρῖνα, Νέον Τεῖχος καὶ Αἰγὰι, τόσον ἡλλοιώθησαν τὴν ὄψιν ὑπὸ τῶν προσχώσεων, ὥστε οὐδεμίαν φαίνεται ὁμοιότης μεταξὺ τῆς σημερινῆς τῶν μερῶν τούτων καταστάσεως καὶ τῶν περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι σωζομένων περιγραφῶν.

Οἱ τελευταῖοι ὄροι τῆς ἀκτῆς ταύτης μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης εἰσὶν οἱ δύο κοιλίσκοι τῶν Φωκῶν, οὗτω καλούμενοι ἀπὸ τῶν δύο δμωνύμων πόλεων τῶν ἐν τοῖς μυχοῖς αὐτῶν κειμένων, ἦτοι τῆς κυρίως Φωκαίας (Παλαιοὶ Φῶκκ.) καὶ τῆς Νέας Φωκαίας. Ἐν αὐτοῖς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσχώσεων εἶναι ἀνεπαίσθητον μέχρι σήμερον καὶ ἡ θάλασσα διατηρεῖ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς βάθος.

Ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης ὑψοῦνται δύο βουνώδη συστήματα, ὧν τὸ μὲν προσάρκτιον καλεῖται τουρκιστὶ Κιζιλ βουνού, ὡς ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς χροῖας τοῦ, τὸ δὲ καλεῖται Καραβουνού (μέλαν ἀκρωτήριον) ὡς ἐκ τοῦ μέλανος χρώματός του, δι' ὃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν αὐτὸ Μέλαιναν Ἀκρην. Ἡ εἰσόδος τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης διευθύνεται πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ προφυλάττεται δὲ ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν πελαγίων κυμάτων ὑπὸ τῆς νήσου Λέσβου ἄλλως δὲ καὶ τοῦ κόλπου αὐτοῦ καμπτομένου πρῶτον μὲν πρὸς ἀνατολὰς, εἶτα δὲ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἀνακυκλῶνται μόνον ὑπὸ τοπικῶν τρικυμιῶν, αἵτινες καὶ εἶναι ἀνεπίφοβοι εἰς τὰ πλοῖα.

Κατὰ πόσον ἡ ὄψις τῆς προσάρκτιου πλευρᾶς τοῦ κόλπου τούτου ἡλλοιώθη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων οὐδὲν ἔχομεν διδόμενον ὅπως δι-
ορίσωμεν, αἱ προσχώσεις ὅμως τοῦ Ἑρμου κατὰ τὴν ἐτέραν ἀκτὴν

τόσον εἶναι ἄφθονοι, ὥς ἐφθαλμοφανῶς μεταβάλλουσιν αὐτὴν σχηματίζουσαι. Δέλτα ἀκαταπαύστως ἐκτεινόμενον πρὸς τὴν ἀντικρὺ ἀκτὴν. Ἡ μεγάλη πεδιάς ἐφ' ἧς σήμερον ὁ ποταμὸς οὗτος κυλλεῖ τὰ ἥρεμα αὐτοῦ ὕδατα, πάλαι ποτὲ πρέπει νὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ ὑψηλὸν σύστημα τῆς ξηρᾶς ἐφ' ἧς κεῖται ἡ Φώκαια ἀπετέλει νῆσον· ταῦτα ὅμως πολὺ πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἡ νότιος πλευρὰ τοῦ κόλπου εἶναι τόσον τραχεῖα, ὅσον ἡ βόρειος ὁμαλὴ. Τὸ ἀκρωτήριον Μέλας σύγκειται ἐκ βράχων ἡφαιστείων καὶ μελαινῶν λαθῶν· περαιτέρω ἀπαντῶνται τραχύται ξανθόχρσοι, ἐξ ὧν τὴν ὀνομασίαν ἔλαβεν ἡ ἐπ' αὐτῶν κειμένη τὸ πάλαι πόλις Ἐρυθραί.— Προχωροῦντες εἰς τὸν κόλπον βλέπομεν δύο διδύμους κορυφὰς κανονικοῦ σχήματος, κοινῶς καλουμένας «Δύο ἀδελφία» ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Ἑλλήνων, ὑπὸ δὲ τῶν ὀθωμανῶν Ἰκί Καρτάς, καὶ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Μαστοί. Πρὸ τῆς παραλίας ταύτης κεῖνται νησιδία τινα, ἅτινα σχηματίζουν ὄρμον ἀξιολογώτατον καὶ ἰδίως τὰ πρὸ τῶν Βρυούλων καίμενα δύο νησιδία. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐκτείνεται ἀπέναντι τῆς Χίου, μεταξὺ δὲ τῶν παμπόλλων ἐντομῶν τῆς ἀνοίγεται ὁ κόλπος τῆς Κρήνης (Τσεσιμέ). Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἔκειντο αἱ πόλεις Τέως (νῦν Σιγατζίκι), Κλάρος, Κολοφῶν, Λέβεδος, εὐλίμενοι καὶ ὄλβιοι τὸ πάλαι. Μόνη ἡ Ἐφεσσος, κειμένη ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καύστρου, εἶχεν ἔκπαισι νὰ ἀντιπαλαίσῃ κατὰ τῶν προσχώσεων, ἐξ ὧν ἐσχηματίσθησαν ἔλη καὶ τενάγη· οἱ Ἀτταλοὶ βασιλεῖς προσεπάθησαν νὰ προλάβωσιν τὴν ἀποχερσώσιν διὰ προχωμάτων καθιστῶντες ταχυτέραν τὴν κίνησιν τῶν ποταμίων ὑδάτων, αἱ ἄμμοι ὅμως οὐχ ἤττον προύχωρον πάντοτε, ταῦτοχρόνως δὲ, κατ' ἀνεξήγητον φαινόμενον εἰς ἄλλα μέρη τῆς ἀκτῆς προύχωρει ἡ θάλασσα, καὶ οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καύστρου ὑπάρχουσαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα γέφυραν ἐν μέσῃ θαλάσῃ βλέπομεν σήμερον.

Ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἀποχερσώσεων τοῦ Μαιάνδρου, κατὰ τὸ μέρος τοῦτο παύει ἡ ἐνέργεια τῶν μεγάλων προσχώσεων.

Κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ κόλπου τῆς Ἰασσοῦ ὑψοῦται τὸ ἀκρωτήριον Ἀρπορα, ἐν τῷ κόλπῳ δὲ τούτῳ μετὰ πολλὰς ἐρεῦνας καὶ μελέτας ἀνεύρομεν τὸν λιμένα τῶν Βαργύλων, ὃν οἱ πρὸ ἡμῶν ἐνόμιζον ἀποχωσμένον. Ἀκουσθεΐσης τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης, τὸ ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον ἐξέπεμψε βασιλικὸν πλοῖον πρὸς διαγραφὴν τοῦ λιμένος τούτου, τοῦ τόσον παραδόξως ἀπολεσθέντος. Ὁ λόγος δὲ δι' ὃν ὁ λιμὴν οὗτος ἔμεινεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον λησμονημένος καὶ ἀγνώριστος εἰς τοὺς σπανίως ἀναπλέοντας τὸν κόλπον τῆς Ἰασσοῦ (νῦν Χασέμ Κα-

λεσι) ναυτικούς, είναι ὅτι ἡ πρὸ τοῦ στομίου αὐτοῦ κειμένη νῆσος καλύπτει αὐτὸν καθ' ὅλοκληρίαν, ὥστε δὲν εἶναι παντάπασιν ὁρατὸς εἰς τοὺς ἐξωθεν πλέοντας· καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ ἀνεκαλύψαμεν αὐτὸν ὄχι ἐκ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐνῷ ὠδοιποροῦμεν ἀπὸ Ἀλικαρνασσοῦ εἰς Ἰασσόν. — Ὁ μικρὸς οὗτος κόλπος ἀποτελεῖ προσάρτημα τοῦ μεγάλου κόλπου τῆς Ἰασσοῦ.

Ἐντεῦθεν προχωροῦντες ἀπαντῶμεν τὸν κόλπον τῆς Κῶ, ἀπὸ τῆς γειτνιαζούσης νήσου λαβόντα τὸ ὄνομα· τοῦ κόλπου τούτου ἡ νότιος πλευρὰ λήγει εἰς τὸ Ἀκρωτήριον Τριόπιον (νῦν Κριό), ἐκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ ὑπάρχουσι πολλοὶ ὅρμοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἐτι προσωτέρω εὐρίσκομεν τὸν κόλπον τῆς Σύμης πολλοὺς ὁμοίως ἔχοντα ὅρμους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Μεσημβρινή Ἀκτὴ.

Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σύμης ὑψοῦται ὄρος ὑψηλόν, Φοῖνιξ καλούμενον, οὗ τοὺς πόδας βρέχει ἡ θάλασσα, ἔτι δὲ χερσόνησος μικρά, τὸ αὐτὸ φέρουσα πάλαι ὄνομα, νῦν δὲ καλουμένη Μπάρπα Νικολό, ἐγγὺς δ' αὐτῆς νῆσος μικρά. Ἐν τῷ ὀρεινῷ τοῦ Φοίνικος συστήματι σχηματίζεται ὅρμος βαθὺς καὶ εὐρύχωρος ὁ τῆς Μαρμαρικῆς, Μερμεριτζε νῦν καλούμενος, κυκλικὸς σχεδὸν τὸ σχῆμα, ἔχων δὲ τὸ στόμιον πρὸς μεσημβρίαν ἐστραμμένον, πρὸ τούτου δὲ νησιδίων προασπίζον αὐτὸν ἀπὸ τῶν πλαγίων κυμάτων, καὶ καθιστῶν αὐτὸν ἀσφαλέστατον τῶν κατὰ τὴν παραλίαν ταύτην λιμένων. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ στόμιον τοῦ λιμένος τούτου εἶναι πολὺ στενόν, ἐν μόνον πολεμικὸν πλοῖον δύναται νὰ ἀποκλείσῃ αὐτόθι· στόλον ὁλόκληρον, ὅπερ καὶ πράγματι ἔπαθεν ὁ τουρκικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς αὐτόθι ὑπὸ ἐνὸς αἰγυπτιακοῦ πλοίου ἐπὶ τῶν μετὰξὺ Τουρκίας καὶ Ἀντιβασιλείας τῆς Αἰγύπτου πολέμων.

Μετὰ τὸν ὅρμον τῆς Μαρμαρικῆς ἀπαντῶμεν τὸν εὐρύχωρον κόλπον τῆς Μάκρης, ἄλλοτε κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τῆς Ῥόδου. Πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ κεῖται σωρεία νησιδίων, προφυλαττόντων αὐτὸν ἀπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων. Μία τῶν νήσων τούτων ἐπιμήκης τὸ σχῆμα, χωρίζει τὸν κόλπον ταῦτον εἰς δύο κόλπους, ὧν ὁ πλείοτερον εἰσδύων εἰς τὴν ξηρὰν εἶναι ὁ πάλαι καλούμενος Γλαῦκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Τελεμησός. Αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν τὸ φαι-

νόμενον τῶν προσχώσεων ὑπὸ νέαν ὄψιν· ὅχι μόνον ἡ κοιλίας, ἡ ἐπὶ πολλὰ χιλιόμετρα πρὸς τὰ ἔνδον ἐκτεινόμενη, καθ' ὁλοκληρίαν ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν προσχώσεων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχαία μνημεῖα, οἷον τάφοι καὶ ἀποθήκαι τὰ ὅποια ἄλλοτε ἐκείντο παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, σήμερον βρέχονται ὑπὸ τῶν κυμάτων καὶ εἶναι βεβυθισμένα εἰς ἱκανὸν βάθος· τοῦτο δὲ δὲν προήλθεν ἐξ ὑψώσεως τῆς θαλάσσης, διότι τότε θὰ παρέτρεϊτο ἐφ' ὅλης τῆς παραλίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ κατακαθίσεως τοπικῆς τοῦ ἐδάφους. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν καὶ ἔτι ἀνατολικώτερον, ἐνῶ εἰς τὸν κόλπον Βαθὺ πλησίον τῆς Ἀντιφέλλου τὰ παρὰ τὴν θάλασσαν ἀρχαία μνημεῖα κατέχουσιν ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀρχικὴν θέσιν τῶν.

Πᾶσα ἡ ἀπὸ Μάκρης μέχρι τῆς νήσου τοῦ Καστελλορίζου παραλία ἀποτελεῖ ἀκατάπαυστον σειρὰν εἰσοχῶν καὶ ἐξοχῶν τοῦ Ταύρου, ἐν οἷς ἀξιοσημεῖωτον εἶναι τὸ ὡς χειρόνυχος προεκτεινόμενον ἀκρωτήριον τὸ ὑπὸ μὲν τῶν Ὀθωμανῶν *Τεϊ μπουρσόν*, ὑπὸ δὲ τῶν ἐπιχωρίων Ἑλλήνων *Ῥητὰ καθοι* καλούμενον. Ἐνταῦθεν φθάνομεν εἰς τὴν μεγάλην κοιλιάδα τοῦ Ξάνθου, εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ πόλις καὶ ὁ λιμὴν τῶν Πατάρων. Πᾶσα ἡ ὄψις τῆς χώρας ταύτης ἐπὶ τοσοῦτον ἡλαιοῦθη, ὥστε μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἀναγνωρίζονται τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περιγραφόμενα μέρη. Αἱ μὲν ἐκχερσώσεις τῆς θαλάσσης ἀπέχωσαν τὸν λιμένα τῶν Πατάρων, τὰ δὲ ὕδατα τοῦ Ξάνθου, καταφέροντα ἀκατάπαυστως ἰλὸν, ἐδημιούργησαν πρὸ αὐτοῦ νέαν γῆν ὅλον ἐν προχωροῦσαν εἰς τὴν θάλασσαν. Περὶ τὰ 2½ μίλια πρὸς ἀνατολὰς εὐρίσκεται ὁ λιμὴν τοῦ Κλαμακίου, ὁ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων Φοινικικὸς λιμὴν καλούμενος, ἀντιζών πρὸς δεξαμενὴν διαυγοῦς ὕδατος ἐν μέσῳ παρθένου καὶ αὐτῆρας φύσεως. Εἶναι δὲ ὁ λιμὴν οὗτος τόσον καλῶς περιπεραγμένος, ὥστε ἔσθθεν τὸ στόμιον αὐτοῦ εἶναι ἀόρατον· αἱ ἀκταὶ τοῦ ὁμοῦ εἰσὶν ἀπόκρημνοι καὶ τραχεῖαι καὶ πάντῃ ἀκατοίκητοι διὰ τὴν ἑλλειψιν ποσίου ὕδατος.— Ἐκεῖθεν παρουσιάζονται δύο μικραὶ νῆσοι, Βῶλος καὶ Ὀχενδρα, ὡς ἐμπροσθοφυλακῇ, οὕτως εἰπεῖν, μικροῦ ἀρχιπελάγους, οὗ τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ νῆσος Καστελλορίζον, κειμένη ἀκριβῶς εἰς τὸ μεσημβρινὸν τοῦ λιμένος Σεβέδου, ὅπου πάλαι ὑπῆρξεν ἡ Ἀντιφέλλος· ὁ λιμὴν Σέβεδον, ἐξαίρετον ὁρμητήριον, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· ὑπὸ γλώσσης γῆς πετρώδους· καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος καλεῖται Βαθὺ, διαφεύδον ὁμοῦς τὸ ὄνομά του εἶναι τόσον ἀβαθεῖς, ὥστε δὲν εἰναιδυνα τὸν νά προσορμήσωσιν ἐν αὐτῷ εἰμὴ μόνον λέμβοι· τὸ δὲ ἕτερον μέρος καλεῖται κυ-

ρίως Σέβεδον, ἐν αὐτῷ δὲ προσορμῶσι τὰ μεγάλα πλοῖα εἰς βάθος ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ὀργυίων.

Μετὰ τὸν κόλπον τοῦ Σεβέδου ἔρχεται ὁ ὅρμος Χασάρ, ἐστραμμένος πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, κατ' οὐδὲν δ' ἀξιοσημείωτος. Οὐχ οὕτως ὅμως ὁ τῆς νήσου Δολιχιστοῦ τῆς νῦν Κάκαθα καλουμένης. Ἡ ἐπιμήκης καὶ τραχεῖα αὕτη νῆσος διέχει τῆς ἡπείρου ὡς ἐν χιλιόμετρον, σχηματίζει δὲ τὸν εὐρυχωρότατον καὶ ἀσφαλέστατον λιμένα τοῦ κόσμου· καθόσον ἡ ἀπέναντι ἡπείρος ὀδοντωτῶς ἐντετμημένη παρέχει πολλοὺς μικροὺς ὅρμους, ἰδίως τὸν καλούμενον Τρίστομον, οὗ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἀγνοεῖται. Ὁ πυθμὴν τῆς θαλάσσης εἶναι αὐτόθι πετρώδης, παντοῦ δὲ ἔχει βάθος δώδεκα ἕως δέκα πέντε ὀργυίων. Ἀρχαῖα μνημεῖα σώζονται πολλὰ ἐπὶ τε τῆς νήσου καὶ ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς, ὡς δ' ἐν Μάκρῃ, οὕτω καὶ αὐτοῦ, πλημμυρίζονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης τάφοι τε καὶ οἰκίαι ἀρχαῖαι· ἐπειδὴ δὲ εἰς ὅλα τὰ περὶ χώρα δὲν παρετρεῖτο τοιοῦτό τι, συμπεραίνομεν ἀναγκάως ὅτι ἡ τε νῆσος καὶ ὁ πυθμὴν τοῦ πορθμοῦ τοῦ χωρίζοντος αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἡπείρου κατεκάθισαν πολλὰς ὀργυιάς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν ἐπιφανείας.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου Κακάθων εὐρίσκεται ἕτερος ὅρμος βαθύς ὑπὸ τῶν ἐντομῶν τῆς ἀκτῆς σχηματιζόμενος, καλούμενος δὲ Ἀνδράκι καὶ οὐ μακρὰν τῶν Μύρων κείμενος. Πᾶσα ἡ πεδιάς, ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖνται τὰ Μύρα, ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν προσχώσεων ποταμοῦ Δεμερὶ καλουμένου.

Προσωτέρω εὐρίσκεται ὁ Φοινικοῦς κόλπος, εἰς ὃν ἐκβάλλουσι πολλοὶ ποταμοί, ὧν μεγαλειότερος ὁ καλούμενος Ἀλλαγίρ Τσαί· οἱ ποταμοὶ οὗτοι ἐπλάσαν εὐρὺ πεδίον ἐκ προσχώσεων, τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία δὲν φαίνεται πολὺ ἀρχαία, καθ' ὅσον καθ' ἅπασαν ταύτην τὴν πεδιάδα οὐδὲν ἔχνος ἀρχαίας πόλεως φαίνεται. Ἡ πλησιεστέρα πόλις Λιμυρά κεῖται ἐπὶ λόφων, ἀνηκόντων εἰς τὰς κατωτέρας κλιτύας τοῦ Ταύρου. Τὸ ἀκρωτήριον Χελιδόνια, ἀποτελοῦν τὴν Ν. Ἀν. ἄκραν τῆς Λυκίας, εἶναι προσέτι καὶ ἡ νοτιωτάτη τῆς χώρας ἐσχατιὰ ἀπὸ τοῦτου ἡ χώρα στρέφεται ἀποτόμως πρὸς βορρᾶν, εἶναι δὲ παντοῦ πετρώδης, οὐδένα ποταμὸν ἄξιον λόγου ἔχουσα, παρεκτείνεται δὲ οὕτως ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου μίλια καὶ σχηματίζει τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κόλπου τῆς Ἀτταλείας. Καὶ ἡ ἀκτὴ αὕτη κατατέμνεται ὑπὸ πλῆθους λιμένων, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἡκμαζόν ποτε πολλαὶ ἀρχαῖαι πόλεις.

Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τούτου, τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Παμφυλίας, κεῖται ἡ δοῦσα εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα Ἀττάλεια. Πᾶσα αὕτη ἡ χώρα, ἐπὶ ὀγδοήκοντα καὶ ἐπέκεινα χιλιόμετρα κατὰ

μήκος, ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν προσχώσεων τριῶν ποταμῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι Καταρράκτης, Κέστρος καὶ Εὐρυμέδων. Αὐτόθι ἡ ἐνέργεια τῶν προσχώσεων ἐκδηλοῦται πολὺ ἰσχυροτέρα παρ' ὅσον εἰς τὸ ἐπίλοιπον τῆς παραλίας ταύτης. Πλὴν λόφων τινῶν συγχειμένων ἐκ τιτανολίθου, ἅπανα ἡ μετὰξὺ Ἀτταλείας καὶ Σίδης ἑκτασις σύγκειται ἐκ προσχωμάτων. Αἱ ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἀρχαῖαι πόλεις ἔκειντο ἐπὶ τῶν κατωτέρων κλιτύων τοῦ Ταύρου. Αὐξάνει δὲ ἡ χώρα οὐ μόνον κατ' ἑκτασιν, προχωροῦσα εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὕψος ὡς ἐκ τῆς ἐπιλιθωτικῆς ιδιότητος τῶν ὑδάτων τοῦ Καταρράκτου. Τῶν μεγάλων ἀλλοιώσεων, αἱ ἡ χώρα αὕτη ὑπέστη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, μάρτυρας ἔχομεν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μνημονεύοντας μεγάλης τινὸς λίμνης, Καπρίας καλουμένης, μὴ ὑπαρχούσης δὲ τὴν σήμερον (1), ἀλλὰ πληρωθείσης βεβαίως ἐκ τῶν προσχώσεων.

Ὅμοιως καὶ αἱ ἐκβολαὶ ἡ στόμια τῶν ποταμῶν ἐπαισθητῶς ἐτροποποιήθησαν· οἱ ποταμοὶ οὗτοι τῆς Παμφυλίας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνῶν ἐχρησίμευον πολλάκις καὶ ὡς λιμένες εἰς πολεμικὰ πλοῖα, σήμερον ὅμως τόσον ἀβαθεῖς κατέστησαν ἐκ τῶν συσσωρευμένων εἰς τὰ στόμιά των ἁμμιων, ὥστε μόνον λέμβοι δύνανται νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτὰ, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ὕψωσιν τῶν ὑδάτων.

Ὁ ποταμὸς Μέλας ἦν οὐ μόνον τὸ πρὸς ἀνατολὰς ὄριον τῆς Παμφυλίας, ἀλλ' ἐνταύτῳ ὄριον τῆς πεδινῆς χώρας. Ἐκεῖθεν ἡ ἀκτὴ αὐτοῦ ἀναλαμβάνει τὴν ποικίλην καὶ ἀνώμαλον πρόσοψιν αὐτῆς· ἐκεῖθεν ἄρχεται ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Τραχεῖα Κιλικία καλουμένη, καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν ἀκτὴν μέχρι τοῦ Ἀνεμουρίου ἀκρωτηρίου οὐδεὶς ὄρμος ὑπάρχει ἄξιος τοῦ ὀνόματος. Ἐν ἐλλείψει λιμένων τὰ ἐπιχώρια πλοῖα προσορμῶσιν ἐν ἀνοικτῷ αἰγιαλῷ καὶ πολλὰ πλησίον τῆς ἀκτῆς, ὅπως προφυλαχθῶσιν ἐκ τῶν νοτίων ἀνέμων· καὶ πραγματικῶς, ἂν καὶ οἱ ἀνεμοὶ οὗτοι ἀθρόως εἰσβάλλουσιν εἰς τὸν κόλπον, ἕνεκα ὅμως τῆς ἐγγύτητος τῶν ὀρέων, θλώντων τὴν βίαν αὐτῶν ἢ διωκόντων τὸν ἄνεμον, καθὰ οἱ ναυτικοὶ λέγουσι, καὶ κατ' αὐτὰς τὰς σφοδρότερας τρικυμίας σπανίως συμβαίνουνσι ζημίαι εἰς τὰ οὕτως ἐν ἀνοικτῷ αἰγιαλῷ ἠγκυροβολημένα πλοῖα.

Ῥίπτοντες βλέμμα ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, βλέπομεν ὅτι ἡ

(1) Εἴθ' ὑπὲρ τῆς θαλάσσης ὅσον τετταράκοντα σταδίους Σύλλιον πόλις ἐστὶν ὑψηλὴ τοῖς ἐκ Πέργης ἑποπτος· εἶτα λίμνη εὐμεγέθης Καπρία, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Εὐρυμέδων ποταμὸς, ὃν ἀναπλεύσαντι ἐξήκοντα σταδίους, Ἀσπενδος (Στράβ. ἰδ'. 667).

μεσημβρινή παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σύγκειται ἐκ δύο κόλπων, οὕτως εἶπεν, τοῦ τῆς Ἀτταλείας καὶ τοῦ τῆς Ταρσοῦ, διαχωριζομένων ὑπὸ πλατείας λωρίδος γῆς, ἥς τὴν μᾶλλον προκεχωρημένην ἄκραν ἀποτελεῖ τὸ Ἀνεμούριον ἀκρωτήριον. Τῆς χώρας ταύτης ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν μέρος εἶναι πετρώδες, ἐπομένως δὲ ἔχει πολλοὺς μικροὺς ὄρους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσφόρους πρὸς ὄρησιν, ἐν οἷς ὁ μᾶλλον ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ λιμένος εἶναι ὁ Λεσάν ἐλ Καλπὲ, ὁ καὶ ἔσχατος τῆς ἀκτῆς ταύτης· διότι ἐκεῖθεν καθεξῆς μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέττας ἐπανευρίσκωμεν πάλιν τὰς προσχωτικὰς θίνας, δημιουργηθείσας ὑπὸ τῶν ποταμῶν τῶν ἐκ τοῦ Ταύρου κατερχομένων, ἐν οἷς πρωταγωνιστοῦσιν ὁ Κύδνος εἰς Ταρσὸν, ὁ Σάρος εἰς Ἀδανα καὶ ὁ Πύραμος εἰς Ἀγιάς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος ἐπ' αὐτοῦ ἔτι παρὰ τὴν πόλιν τῆς Ταρσοῦ ὑπῆρχε λίμνη, εἰς ἣν ἐχύνετο ὁ Κύδνος καὶ ἣτις ἐχρησίμευε καὶ ὡς λιμὴν καὶ νεώριον (1)· σήμερον ὅμως οὐδ' ἔγνος τῆς λίμνης ταύτης εὐρίσκεται.

Ὁμοίως καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ποταμῶν Πυράμου καὶ Σάρου σχηματισθὲν Δέλτα ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ μεταποιεῖ τὴν πρόσφιν τῆς παραλίας. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο ἦν τόσον ἐπαισθητὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὥστε προϋπέθετον τελείαν ποτὲ ἀπόχωσιν τοῦ μεταξὺ τῆς ἀκτῆς καὶ τῆς Κύπρου πορθμοῦ, καὶ χρησμός μάλιστα ἐφέρετο περὶ τούτου ὑπὸ Στράβωνος διατηρηθεὶς καὶ ἔχων ἐπὶ λέξεως οὕτω. « Ἔσσεται ἐσπομένοις, ὅτε Πύραμος Ἀργυροδίνης ἡύονα προχέων ἱερὴν ἐς Κύπρον ἵκηται » (Στράβ. ΙΒ'. 536).

Ὁ Πύραμος ἰδίως ἀφοῦ κατήγαγε σωροὺς ἰλῦος ἀποφραξάσης τὸ στόμιόν του, ἐστράφη ἔτι ἀνατολικώτερον καὶ ἔταμεν ἐαυτῷ νέαν κοίτην ἀπολήγουσαν πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Καρατάς. Ἐφ' ὅλης ταύτης τῆς παραλίας οὐδεὶς ὄρμος ὑπάρχει, παντοῦ οἱ αἰγιαλοὶ εἶναι πλήρεις ἀμμοδῶν ὑφάλων.

Πλὴν τῶν προσχώσεων συνέβαλε πολὺ εἰς βλάβην τῶν ὄρων τοῦτων καθ' ἅπασαν τὴν ἀκτὴν, καὶ ἰδίως εἰς τὸν ὄρμον τῆς Μερσίνης, ἐγγὺς τῆς Ταρσοῦ, ἥ ἀδιακρισία τῶν πρὸς φόρτον προσπλέοντων αὐτόθι, οἵτινες ὀκνοῦντες νὰ ἀποθέσωσι τὰ ἔρματα τῶν πλοίων τῶν εἴτε εἰς τὴν ξηρὰν, εἴτε εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος, ἐρρίπτον αὐτὴν εἰς αὐτὸ τὸ μέρος ὅπου ἡγχυροβόλουν.

Ἡ παλαιὰ κοίτη τοῦ Πυράμου ποταμοῦ συγκοινωνεῖ μετὰ εὐρυχωρὸν λίμνης θαλασσίῳ ὕδατος, ἀβαθοῦς. Τὸ νέον βεῖθρον ἐσχημάτι-

(1) Στράβ. ιδ'. 672.

σεν ἤδη ἱκανὸν Δέλτα, οἱ δὲ ἄνεμοι κατ' ἀρέσκειαν τροποποιοῦσι τὰς καμπὰς τῆς ἀκτῆς ποῦ μὲν σωρεύοντες λόφους ἄμμου, ποῦ δὲ στρώματα μέχρι σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ἢ ὑφάλους. Ἡ νέα δὲ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐκβολὴ εἶναι σήμερον πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτηρίου Καρατὰς καὶ ἐπομένως ἐν αὐτῷ τῷ κόλπῳ τῆς Ἀλεξανδρέττας.

Ὁ κόλπος τῆς Ἀγιάς, πάλαι ποτὲ ἐξάιρετον ὀρμητήριον, εἶναι σήμερον ἀποπεφραγμένος ὑπὸ τῶν ἄμμων. Εἰς τὴν ἀπόφραξιν δὲ ταύτην συνέβαλεν ὁ πελάγιος ἄνεμος, ὁ τουρκιστὶ καλούμενος *ιμπάτης*, ὠθῶν εἰς τὸν κόλπον τὰς ὑπὸ τῶν ποταμῶν καταφερομένας ἄμμους. Σήμερον δὲ μόνον ὁ κόλπος τῆς Ἀλεξανδρέττας εἶναι ὁ μόνον κατὰ τὰς ἀκτὰς ταύτας προσιτὸς εἰς μεγάλα πλοῖα.

Ὁ κόλπος δὲ οὗτος ὀρίζεται ἐκ δυσμῶν μὲν ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Καρατὰς, ἐξ ἀνατολῶν δὲ ἀπὸ τὸ Κανζίρ· εἰσδύει δὲ εἰς τὴν ξηρὰν περὶ τὰ $40/60$ τῆς μοίρας, ἥτοι περὶ τὰς 15' λεύγας, πρὸς τὰ βορειανατολικά διευθυνόμενος. Ἡ πόλις Ἀλεξανδρέττα (Ἀλεξάνδρεια ἢ ἐπὶ Ἰσσοῦ) κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, πρὸς μεσημβρίαν κολπίσκου τινός. Ὁ λιμὴν αὐτῆς προφυλάττεται ἐκ τῶν πελαγίων ἀνέμων ὑπὸ τῶν πέριξ γαιῶν.

Μετὰ τοῦ κόλπου τούτου τελευτᾷ ἡ ἀκτὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πάντα τὰ περαιτέρω ἀνήκουσιν εἰς τὴν Συρίαν.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐπιθεωρήσεως τῶν ἀκτῶν τῆς χερσονήσου γίνεται φανερόν· μέχρι τίνος σημείου ἡλλοιώθη ἡ παλαιὰ τῶν παραλίων τῆς πρόσφατις οὐ μόνον ὑπὸ τῶν μεγάλων γεωλογικῶν φαινομένων τῶν προηγηθέντων τῆς ἀφίξεως τῶν κατοίκων, ἀλλὰ προσέτι ἐκ τῆς διηνεκοῦς ἐργασίας τῶν προσχώσεων. Ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν πολλαὶ καὶ λίμναι καὶ κόλποι κατεχώσθησαν ὑπὸ τῶν συσσωρευθεισῶν γαιῶν καὶ μετεβλήθησαν εἰς τόπους κατοικησίμους. Ὑπελογίσθη δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος ἡ Μικρὰ Ἀσία νυξήθη κατὰ ἡμίσειαν περίπου ἐπιφάνειαν ἐνὸς γαλλικοῦ νομοῦ. Τὰς τροποποιήσεις καὶ μεταμορφώσεις δὲ ταύτας πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωσιν εἰς ὄψιν οἱ θέλοντες νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΤΑΥΡΟΥ.

Ὁρη τῆς Λυκίας.

Ἐκθέμενοι ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἓνα τῶν διακρινόντων τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας χαρακτηριστικῶν, θέλομεν ἐνταῦθα πραγματευθῆ ἕτερον οὐχ ἥττον ἀξιοσημείωτον χαρακτῆρα τῆς χώρας ταύτης, τὴν πρὸς τὰ ἄνω, λέγομεν, τάσιν αὐτῆς ἀνυψωμένης ἐκ τῆς θαλάσσης ὡς ἀκρωτηριασμένη τις πυραμὶς, ἥς ἡ κορυφὴ ἀποτελεῖ τὰ μεσόγεια ὁροπέδια.

Ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐπινοήσεως τῶν προχείρων βαρομέτρων, δι' ὧν ὁ παρατηρητὴς δύναται μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας νὰ καταμετρήσῃ τὸ ὕψος τόπου τινός, οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν χερσονήσον ταύτην περιηγηταὶ ἐξετέλεσαν καὶ ἐδημοσίευσαν διαφόρων τόπων αὐτῆς καταμετρήσεις, αὗται ὅμως ἐφάνησαν τόσοι ὑπερβολικαί, ὥστε παντοῦ ἐδείξαν ἄκραν πρὸς αὐτάς δυσπιστίαν. Οὕτω εἰς τῶν συντακτῶν τῆς *Ἑφημερίδος τῶν Σοφῶν* ἔγραφε. «Πολὺ δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ πόλις Ἐρζερούμ κεῖται εἰς ὕψος ἴσον μὲ τὸν αὐχένα τοῦ μικροῦ Ἀγίου Βερνάρδου (1). Καὶ ὅμως εἶναι ἀληθέστατον καὶ ἀκριβέστατον, αἱ δὲ ἐπανειλημμέναι διακριβώσεις τῶν ὑψῶν παρέχουσι μέσον συγκρίσεως ἐπαρκὲς πρὸς διαχάραξιν τῆς προτομῆς ὅλου τοῦ μέρους τούτου τῆς ἀσιατικῆς ἡπείρου· δυνάμεθα δὲ οὐχὶ ἀλόγως νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ Μικρὰ Ἀσία δὲν διασχίζεται ὑπὸ σειρῶν ὀρέων, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ὁλόκληρος καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἐν ὄρει τοῦ ὁποίου σειραὶ εἶναι αἱ κορυφαί. Καὶ πράγματι αἱ ἄκται τῆς χώρας ταύτης ὀρμώμεναι ἐκ τῆς θαλάσσης, παρουσιάζονται ὡς σειρὰ ὀρέων πετρωδῶν καὶ ἀποτόμων μόλις διακοπτομένη· ἐὰν δὲ παρατηρηθῇ ἐκ τῆς ξηρᾶς, αἱ ὀφρυώδεις κορυφαί τῆς δὲν εἶναι πλέον εἰμὴ λόφοι, ὧν ἡ ἀνάβασις εἶναι λίαν εὐχερής.

Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ θεωρεῖν τὴν χώραν ταύτην δὲν εἶναι παντάπασιν νέος, αὐτὸς ὁ γεωγράφος Ἐρατοσθένης παρὰ Στράβωνι (ΙΑ'. 490) λογίζεται τὸ πλάτος τοῦ Ταύρου ὅσον ὅλης τῆς χερσονήσου. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἤδη παρατηρήσει ὅτι ἐκ τῆς διαμορφώσεως ταύτης δὲν ἦτο ἐπόμενον νὰ προκύψῃ χώρα ὁμοφυῆς. Τὰ ὕδατα ἐν αὐτῇ εἶναι

(1) Κορυφῆς τῶν Ἀλπεων.

λίαν διεσπαρμένα, οἱ ποταμοὶ ἰσχυροὶ καὶ ὀρμητικοί, αἱ γαῖαι λίαν κατωφερεῖς· ἐντεῦθεν δὲ αἱ ὑπέρμετροι ἐκείναι προσχώσεις, ὧν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐμνημονεύσαμεν.

Τὸ ὕψος τοῦ ἐκτύπου, οὕτως εἰπεῖν, τῆς χώρας ταύτης ὅπερ προκύπτει ἐκ τῶν βαρομετρικῶν καταμετρήσεων, δὲν γίνεται ὥσεπιτοπλείστον ἐπαισθητὸν εἰς τὸν κατοικοῦντα αὐτήν· καθότι οὗτος περιοριζόμενος εἰς μόνον τῶν ὀφθαλμῶν του τὴν μαρτυρίαν, θεωρεῖ ὡς μεγάλα ὄρη ὕψη ἅτινα δὲν εἶναι εἰμὴ ἀντερείσματα τῶν ἐκ τοῦ κέντρου ἐγειρομένων γαιῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ δευτερεύοντα ταῦτα ὄρη ἔσχον ὅπωςδῆποτε ὀνόματα συνδεόμενα μετὰ ἱστορικῶν γεγονότων, ἐχρησίμευσαν δὲ ὡς ὄρια ἐπαρχιῶν καὶ βασιλείων, διὰ ταῦτα εἶναι λίαν ἀξιοσπούδαστα κατὰ τε τὴν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν ἐποψὴν πρὸς πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς χώρας.

Ἐκ μεσημβρίας τὸ κεντρικὸν ὁροπέδιον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐρείδεται ἐπὶ μεγάλης σειρᾶς ὀρέων, διηκουσῆς τὴν παραλίαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς χερσονήσου. Ἡ σειρὰ αὕτη, Ταῦρος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κληθεῖσα ἀπὸ τῆς συριακῆς λέξεως Τὸρ, ἥτις δηλοῖ ὄρος, εἶναι ἐκ τῶν μάλιστα ἐξερευνηθέντων ὀρέων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων γεωγράφων, οἵτινες καὶ ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς μέγιστον τῶν ὀρέων τῆς γῆς καὶ ὡς πυρῆνα ὅλου τοῦ γεωγραφικοῦ συστήματος.—Ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους ἡ σειρὰ αὕτη παρομοιοῦται πρὸς ζωστήρα τέμνοντα τὴν ἥπειρον εἰς δύο μέρη βόρειον καὶ νότιον ἢ, *ἐντεῦθεν καὶ πέραν* τοῦ Ταύρου, ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν σχετικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἐφρόνουν δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὅτι ἡ σειρὰ αὕτη ἤρχιζεν ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, διήρχετο τὸν σικελικὸν πορθμὸν, διῆκε τὰς μεσημβρινὰς ἄκρας τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἀττικῆς καὶ ἐξετείνετο μέχρι τῆς Ῥόδου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἰοσσοῦ· ἐντεῦθεν ἀνήρχετο πρὸς ἄρκτον, συνηνοῦτο μετὰ τῆς μεγάλης σειρᾶς τοῦ Ἰμαίου ἐν Ἰνδικῇ καὶ παρετείνετο μέχρι τῆς Ἰνδικῆς θαλάσσης, εἰς μῆκος τεσσαράκοντα πέντε χιλιάδων σταδίων ἢ 835 μυριαμέτρων. Καθ' ὅλην ὅμως ταύτην τὴν ἑκτασὶν ἀλλάσσει πολλάκις ὀνόματα. Ὁ Πλίνιος (V 27) ἀποδίδει εἰς αὐτὴν οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν εἴκοσι ὀνομάτων, μετὰ δὲ τῶν ὁποίων τὰ γνωστότερα εἶναι Ἰμαίος, Παροπάμισος, Παριαδρῆς, Καύκασος. Ὁ δὲ Στράβων διαιρεῖ αὐτὴν εἰς πέντε συστήματα, ὁ Ἀμμιανὸς καὶ ὁ Παῦλος Ὁρόσης διδουσιν αὐτῇ πέντε ὀνόματα διαφέροντα ἀπὸ τὰ τῶν ἄλλων γεωγράφων, ὁ Πτολεμαῖος οὐχ ἥττονα τῶν εἴκοσι δύο καθ' ὅλην τὴν ἑκτασὶν του, ὁ δὲ Πομπώνιος Μέλας λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ καλῶσι τὰ ὄρη ταῦτα Καραύνια.

Ἄρ' οὐτο ὅμως ἡ γεωγραφία τῶν τόπων τούτων διεφωτίσθη καὶ ἐξηκριβώθη, ἐγένετο γνωστὸν ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ὄρη δὲν ἀνήκον μὲν εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν, ἐκαλοῦντο ὅμως οὐχ ἥττον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ταῦρος, ἥτοι κατ' ἐξοχὴν ὀρεινὸς τόπος.

Ἡ κυρίως σειρὰ τοῦ Ταύρου ἀρχεταί ἐν Λυκίᾳ, ἥτοι ἐν τῷ συμπλέγματι τοῦ Κράγου, ὅρους ὑπερκειμένου τοῦ κόλπου τῆς Τελμησοῦ, ὅπερ σήμερον τουρκιστὶ καλεῖται Αἰδὰγ, ἥτοι *Aeyak* ὄρος. Πρὸς δυσμὰς τοῦ ὄρους τούτου ὑψοῦται τὸ ὄρος Μασσίκυτος, ἀποτελοῦν μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ συμπλέγματος. Ἐν ταῖς ὑψηλαῖς ταύταις χώραις καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις διήκουσι κοιλάδες σχεδὸν ἀδιέξοδοι, ὧν μακροτέρα καὶ γνωστοτέρα εἶναι ἡ τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου, ὃν οἱ ἐγγύωροι ὀθωμανοὶ καλοῦσι Κοτζᾶ Τσάι, ἥτοι μέγαν ποταμόν. Ἐν τοῖς τόποις τούτοις αἱ γεωγραφικαὶ ὀνοματολογίαι αἱ ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων διδόμεναι εἰσὶν αὐθαίρετοι καὶ ἀβέβαιαι, καθ' ἑκάστην δὲ σχεδὸν ἐπαρχίαν τὰ ὄρη ἀλλάσσουσιν ὄνομα, ὡς καὶ οἱ ποταμοὶ δεκάκις τοῦλάχιστον καθ' ὅλον τὸν ροὴν αὐτῶν. Τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτα ὡσεπιτοπλιστον λαμβάνονται ἐκ τοῦ χρώματος τῶν βράχων ἢ τῶν ὑδάτων, ὡς λ.χ. τὸ λευκὸν ὄρος, τὸ κίτρινον ὄρος, τὸ ἐρυθρὸν ὄρος κτλ. δὲν εἶναι δὲ σπάνιον οἱ κάτοικοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου νὰ μεταχειρίζονται πολλὰ ἐν ταύτῳ ὀνόματα εἰς δήλωσιν ἐνὸς καὶ τοῦ ἰδίου ὄρους. Καλὸν ὅθεν ἦτον ἂν οἱ Εὐρωπαῖοι γεωγράφοι διετήρουν ὅταν τὸ δυνατόν τὰ ἀρχαῖα ἱστορικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα πανταχοῦ σχεδὸν ἐλησημονήθησαν ὑπὸ τῶν ἁμαθῶν κατοίκων. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ταύρου εἶναι τὴν σήμερον ὅλως λησημονημένον, ἐκαστον δὲ συμπλεγμα φέρει καὶ ἴδιον ὄνομα.

ΚΡΑΓΟΣ.

Ἀκ-δὰγ.

Πρὸς δυσμὰς τῆς κοιλάδος τοῦ Ξάνθου ὑψοῦται ὁ γιγαντιαῖος ὄγκος ὁ καλούμενος ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων Κράγος, ἀπὸ Κράγου τοῦ υἱοῦ τῆς νύμφης Πραξιδίκης, νῦν δὲ Ἀκ-δὰγ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, διήκων διὰ πάσης τῆς Λυκίας, ὕψος δὲ ἔχων οὐκ ἔλαττον τῶν τρισχιλίων μέτρων. Ἡ κορυφή του εἶναι πάντοτε σχεδὸν χιονοσκέπαστος, αἱ δὲ διακλαδώσεις του διήκουσι κατὰ γραμμὴν διαγώνιον πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ νοτιοανατολικά. Πρὸς ἄρκτον συνεννοῦται μετὰ τοῦ ὄρους Κάδμου, δι' ὀροπεδίου ὕψος ἔχοντος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θalάσσης περὶ τὰ ἐξακόσια μέτρα. Πρὸς δυσμὰς συνδέεται μετὰ τοῦ

ὄρους Μασσικύτου· οἱ δὲ μεσημβρινοὶ ἀκρόμενες αὐτοῦ σχηματίζουν τὰ ἀκρωτήρια Φοινικοῦν καὶ Χελιδόνα.

Δύσκολος εἶναι ἡ ἀκριβὴς κατὰταξις τοῦ λυκίου τούτου συμπλέγματος συμφώνως μὲ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν, καὶ τοῦτο ἔνεκα τῶν ποικίλων γνωμῶν ἃς οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι ἀφῆκαν. Οὕτως ὁ Στράβων, ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Σένεκας δὲν διστάζουσι νὰ θέσωσι τὴν Χίμαιραν φάραγγα ἐν τῷ Κράτῳ αὐτῷ καὶ τῷ γειτνιάζοντι ὄρει Σολύμῳ.

Κατὰ τὴν τοῦ Στράβωνος περιγραφὴν τὸ ὄνομα τοῦ Κράτους πρέπει νὰ δοθῇ εἰς ὅλον τὸ ὄρος τὸ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου, πάντα δὲ τὰλλα ὄρη ἅπερ ἀναφέρει δὲν εἶναι εἰμὴ μόνον διάφορα μέρη τοῦ κυρίου συμπλέγματος. Πᾶσα ἡ χώρα ἡ πρὸς δυσμὰς τοῦ κόλπου τῆς Τελμησοῦ (Μάκρης) ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ῥοδίους, ἐκαλεῖτο δὲ Περαιά.

Ἡ πόλις καὶ τὸ ὄρος Δαίδαλα ἀνῆκον εἰς τοὺς Ῥοδίους, τὸ ὄρος ὁμῶς ἀπετέλει μέρος τῆς Λυκίας, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ταύρου. «Εἶθ' ἐξῆς (Δαιδάλων) λέγει ὁ Στράβων, Ἀντίκρατος, ὄρθιον ὄρος, ἐφ' ᾧ Καρμηλυσσὸς χωρίον ἐν φάραγγι ὠκημένον, καὶ μετὰ τοῦτον Κράτος ἔχων ἄκρας ὀκτῶ καὶ πόλιν ὁμώνυμον. Περὶ ταῦτα μυθεύεται τὰ ὄρη τὰ περὶ τῆς Χιμαίρας (1)· ἔστι δ' ἡ χίμαιρα φάραξ τις ἀπὸ τοῦ αἰγίαλοῦ ἀνατείνουσα (ιδ'. 665). Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ Λυκία, ἐπειδὴ φθάνομεν μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ αἰγιαλοῦ, παρ' ᾧ καὶ αἱ Χελιδόναι νῆσοι ἃς καὶ ἀναφέρει, καὶ αἵτινες κεῖνται εἰς τὸ πέρας τῆς ἀκτῆς ταύτης· καὶ μολαταῦτα ὁ συγγραφεὺς τίθησιν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τὸ ὄρος Ὀλυμπον ἢ Φοινικοῦντα, ἀκριβῶς δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους τὸ ὄρος Σόλυμα, τὸ πλησίον τῆς Φασήλιδος, ἧς ἡ τοποθεσία εἶναι καλῶς ἐγνωσμένη, ἐν τῇ αὐτῇ δὲ χώρᾳ προστίθῃσι καὶ τὸ ὄρος Κλίμακα, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὑπέρβασιν ὁ Ἀλέξανδρος πολλὰς δυσχερείας ὑπέστη, αὐτόθι δὲ συνωστίζει καὶ τὸ ὄρος Μασσικυτον μετὰ τῆς ὁμωνύμου τοῦ πόλεως. Πρὸς συμβιβασμὸν τῆς τοπογραφίας ταύτης μετὰ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου πρέπει νὰ στενεύσωμεν τὰ διάφορα ὄρεϊνά τε συστήματα καὶ νὰ ἐμβιβάσωμεν τὰ μὲν ἐν τοῖς δέ· οὕτω ὁ Ἀντίκρατος εἶναι τὸ ὄρος ὁποῖον

(1) Τέρας τρομερὸν καὶ ἀλλόκοτον ἔχον κεφαλὴν μὲν καὶ στήθος λέοντος, μέσην δὲ αἰγὸς καὶ οὐρὰν δράκοντος, ὅπερ ἐπρὸς ἐνὶ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς κατοίκους ἐκείνων τῶν τόπων, ἕως ὅτου ἐφρονεῖται ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἰοδάτου.

ὑφούται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κόλπου τῆς Μάκρης, παρατείνει εἰς τὴν θάλασσαν ἑπτὰ ἀκρωτήρια· καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Γετί-μπουρουῦν· ὀρίζεται δὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς Κοιλᾶδος τοῦ Ξάνθου, τῆς νῦν καλουμένης τουρκιστὶ Κοτζᾶ-Τσαί. Τὸ ἀκόλουθον σύμπλεγμα, ὅπερ πρὸς ἀνατολὰς ὀρίζεται ὑπὸ βραχείας καὶ πετρώδους κοιλᾶδος, εἶναι τὸ ὄρος Μασσίκυτος, τὸ νῦν καλούμενον Ἀκ-Δάγ. Ἐχει δὲ ἀριθμὸν τινα κορυφῶν, ὧν ἡ πλέον ἀξιοσημείωτος εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενον Σουσούς Δάγ, ἥτοι ἄνυδρον ὄρος. Μετὰ ταῦτα ὑφύονται τὰ Σόλυμα, ὄρος καλούμενον ὅτε μὲν Ἀλμαλυδάγ, ἐκ τῆς γειτνιαζούσης ὁμωνύμου πόλεως, ὅτε δὲ Γιαλενισδάγ, ἥτοι μονῆρες ὄρος.

Ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς τοῦ ὄρους Σολύμων σχηματίζει τὴν κοιλᾶδα Ἀλαγῆρ Τσαί, ἥτις ἀποτελεῖ ὄριον μετὰξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ κόλπου καὶ τοῦ τελευταίου ὄρεινῳ συστήματος· τέλος ἡ ὄρεινὴ λωρὶς ἡ περιλαμβανομένη μετὰξὺ τῆς κοιλᾶδος ταύτης καὶ τῆς θαλάσσης διαιρεῖται εἰς δύο ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀδουβα. Τὸ μεσημβρινὸν μέρος εἶναι τὸ ὄρος Ὀλυμπος μετὰ τῆς ὁμωνύμου του πόλεως, καλούμενον σήμερον Τακταλού, ἥτοι ὄρος σανίδων, ἐκ τοῦ ὅτι ὑπάρχει αὐτοῦ κοπτήριον ξύλων. Τὸ βόρειον μέρος, οὗ αἱ κορυφαὶ παρατάσσονται κλιμακῶδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν θάλασσαν, εἶναι τὸ ὄρος Κλίμαξ, τοῦ ὁποίου οἱ πρόποδες καταβαίνουναι μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Ἀτταλείας ἡ δόσις τοῦ Ἠλίου ὀπισθεν τῶν ὄρειν τούτων παρέχει θέαμα μεγαλοπρεπέστατον. Ἐκαστον σχῆμα ὄρους, ἐκάστη κορυφὴ ὄρους διαγράφεται ἐν τῷ κυανῷ αἰθέρι, ἀνέτως δὲ δύναται τις νὰ ἀριθμῇ τὰς βαθμίδας τοῦ ὄρους Κλίμακος, ὅπερ παρουσιάζεται ὡς γιγαντιαία τις κλίμαξ ὅπως φθάσῃ τὰ ὕψη τῆς Λυκίας. Τοῦτο εἶναι καθ' ἡμᾶς τὸ σύστημα, ὅπερ ἔφερε πάλαι τὰ ὄνυματα Κράγος καὶ Ἀντίκραγος, ὧν τὸ τελευταῖον ἐκλήθη οὕτω διὰ τὸ ὅτι ἐπαρουσιάζετο πρῶτον εἰς τὸν θαλασσοπόρον τὸν ἐρχόμενον ἐκ δυσμῶν.

Ἐὰν παραβάλωμεν τοὺς ὀρισμούς τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, θέλομεν εὑρεῖ ὅτι πάντες ἐκ συμφώνου θέτουσι τὸν Κράγον εἰς τὴν Λυκίαν, καὶ ὅχι εἰς τὴν σειρὰν τὴν διήκουσαν ἐτι ἀνατολικώτερον. Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀποφαίνεται αὐτὸν ὄρος τῆς Λυκίας. Περιεῖχε δὲ τοῦτο ἄντρα ἀφιερωμένα εἰς τοὺς θεοὺς. Ὁ Ὀβίδιος ἐν θ' 645 τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ ἀνομάζει ὁμοῦ τὸν τε Κράγον καὶ τὰς γειτνιαζούσας πόλεις Ξάνθον καὶ Λιμυράν, ὃ δὲ Πλίνιος (V 27) ἀναφέρει τὸν Κράγον μόνον ὡς ἀκρωτήριο, θέτει ὁμοῦ αὐτὸν ἐν Λυκίᾳ, ἐγγρὸς τοῦ ὄρους Μασσικύτου.

Γεωγράφοι τινες ἐσφαλμένως ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Κράγος ἦτο ὄρος τῆς Κιλικίας· εἰς τοῦτο δὲ παρέσυρεν αὐτοὺς ὁ Πτολεμαῖος, μνειάν ποιούμενος τῆς πόλεως Ἀντιοχείας τῆς πρὸς Κράγω, ἀνηκούσης εἰς τὴν Κιλικίαν, ὅπερ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ νομισμάτων ἀρχαίων. Τὴν δυσχέρειαν ὁμοίως ταύτην θεραπεύει ὁ Στράβων, ἐξηγεῖ δὲ τὴν παρενόησιν ταύτην, ἀναφέροντι παρὰ τῇ ἀκτῇ τῆς Κιλικίας ἦν σκόπελος τις καλούμενος Κράγος (1). Κατὰ τὸν Bochart καὶ τὸ ὄνομα Κράγος, ὡς καὶ τὸ τοῦ ὄρους Ταύρου, εἶναι σημητικῆς παραγωγῆς, παραγόμενον παρὰ τῆς συριακῆς λέξεως *krāk*, ὅπερ σημαίνει πέτραν.

Ἡ κοιλάς τοῦ Ξάνθου, πᾶσα ἐκ προσχώσεων σχηματισθεῖσα, ἔχει ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς στρώματά τινα ἐξ ἀμμολίθου πρασίνου, καὶ κυρίως κατακαθίσματα γλυκὸς ὕδατος· ἡ κοιλάς τῶν Μύρων εἶναι ὁμοίως γεωλογικῆς ἐποχῆς, τὰ δὲ μνημεῖά τῆς εἰσὶν ἐγγεγλυμμένα ἐπὶ λίθου λευκοῦ συμπαγοῦς, εὐεργάστου. Πάντα ταῦτα τὰ ὄρη εἰσὶ μέχρι τῆς σήμερον κεκαλυμμένα ὑπὸ πυκνῶν δασῶν, ἀπερίγραπτος δὲ εἶναι ἡ τερπνότης τῶν ἀδιεξόδων ἐκείνων κοιλάδων, ἀρθόνως ἀρδευομένων ὑπὸ πολλῶν χειμάρρων· τὸ εὐθραστον ὁμοίως τῆς συστάσεως αὐτῶν, κυρίως δὲ τὰ τιτανώδη στρώματα τὰ μεταξὺ τῶν σκληροτέρων πετρωμάτων παρεντεθειμένα, εἰσὶν ἀτελεύτητα αἰτία κατακρημνίσεων τοῦ ἐδάφους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀλλοιοῦται ἡ μορφή καὶ τῶν κοιλάδων καὶ τῶν ὀρέων. Ἐκ τῶν πετρῶν τούτων θραυομένων καὶ παρασυρομένων εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς ὑπὸ τῶν ἀναλυομένων χιόνων ἐσχηματίσθησαν οἱ μεγάλοι ἐκείνοι λόφοι οἱ ἐκ λίθων συμφορητῶν καὶ ἑτερογενῶν συγκείμενοι, οἱ περιζώνοντες ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Λυκίαν. Ἀνωτέρω εἶπομεν ἤδη ὅτι τινὰ περὶ τῆς ἀνεπιστήτου ἐκείνης μετακινήσεως τῶν θαλάσσιων ἀκτῶν, τῆς ἐκδηλουμένης ἐκ τῆς ἐξυψώσεως ἢ καταβυθίσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων ἢ μετακινήσεως αὕτη παρατηρεῖται καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν περίγυρον τῆς Λυκίας. Ὁ λιμὴν τῆς Κύνου εἶναι νῦν μεταβεβλημένος εἰς λίμνην γλυκὸς ὕδατος ἐκχυνομένου εἰς τὴν θάλασσαν, τὰ δὲ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα τῆς πόλεως ἀπέχουσι νῦν τῆς θαλάσσης περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα, ταῦτοχρόνως δὲ ἐκ τῆς περὶ αὐτὰ ὑψώσεως τῶν γαιῶν δηλοῦται διηνεκῆς ἀνύψωσις τοῦ ἐδάφους.—Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἔτι χρόνων τὸ κλημὰ τῆς Κύνου ἐδυσφημεῖτο ὡς νοσῶδες, ὁ Στράβων μάλιστα λαλεῖ περὶ τοῦ ὠχροῦ καὶ νοσηροῦ χρώματος τῶν κατοίκων

(1) Εἶτα Σελινούς πόλις, εἶτα Κράγος πέτρα περίκρημος πρὸς θαλάττη (Στρ. ιδ'. 669).

της, ἀναφέρει δὲ καὶ ἀστεῖον ἀνέκδοτον, κατὰ τὸ ὁποῖον Στρατόνικος ὁ κιθαριστὴς ἰδὼν πολὺ χλωμοὺς τοὺς Καυνεῖους, «ἐνταῦθα, εἶπε, πραγματικῶς ἐπαληθεύει τὸ τοῦ ποιητοῦ, οἷα περ φύλλων γερνῇ τοιήδε καὶ ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν ἐπιχωρίων νοήσαντες τὴν εἰρωνείαν παρεπονέθησαν, ὅτι ἐχλεύαζε διὰ τοῦ λόγου τούτου τὴν πόλιν των ὡς νοσώδη — «Ἐγὼ! εἶπε, καὶ πῶς νὰ τολμήσω νὰ κατηγορήσω ὡς νοσηρὰν τοιαύτην πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ οἱ νεκροὶ περιπατοῦσι» (1).

Τὸ ὅλον τῶν ὁρέων τῆς Λυκίας φαίνεται σύγχρονον τῆς συστάσεως τῶν κρητιδικῶν στρωμάτων, ἅτινα ἀπαντῶνται καθ' ὅλας τὰς νήσους τοῦ ἀρχιπελάγους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου. Ἐντεῦθεν εἶναι εὐδὴλον, ὅτι πολλὰ ὀλίγη ἐλπίς περὶ ὑπάρξεως μετὰλλων ἐν τῇ χώρᾳ δύναται νὰ ὑπάρχῃ· καὶ τῷ ὄντι περὶ τοιούτων οὐδέποτε ἐγένετο λόγος. — Βορειότερον ἐν τῇ Κιθυράτιδι οἱ κάτοικοι ἐφημιζόντο ὡς ἐπιτῆδαιοι σιδηρουργοὶ, τὰ μεταλλεῖα τῶν ὁμῶς δὲν φαίνονται νὰ ἦσάν ποτε πολὺ πλούσια· σήμερον δὲ εἶναι τελείως ἀγνωστα ἢ ἐξηνητλημένα.

ΤΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΠΑΜΦΥΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΙΛΙΚΙΑΣ.

Πᾶσα ἡ ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Λυκίας, ἥτις περατοῦται εἰς τὸ Χελιδόνιον ἀκρωτήριον διὰ πέντε νησιδίων, Χελιδονίων ὁμοίως καλουμένων, σχηματίζει, ὡς εἶπομεν, βράχιν ὄρεινὴν πρὸς ἄρκτον διευθυνομένην, ἥτις καὶ ἀπομακρυνομένη τῆς θαλάσσης εἰσχωρεῖ εἰς τὰ ἐνδότερα, ἀφίνουσα ὀπίσω αὐτῆς πρὸς τὴν παραλίαν τὴν εὐρείαν πεδιάδα τῆς Ἀτταλειας. Τὸ βουνῶδες τοῦτο σύστημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειντο ποτὲ πολλαὶ ἀρχαῖαι πόλεις, ἐκαλεῖτο πάλαι Σαγαλασός, νῦν δὲ καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Σουσούς-Δάγ, ἥτοι ἀνυδρον ὄρος. Τὸ ὄρος τοῦτο ἔχει πλάτος τεσσαράκοντα περίπου χιλιομέτρων, ἀποτελεῖ τὸν μεσημβρινὸν ὄγκον τῆς λίμνης Ἐγδῖρ, εἰς διάφορα δὲ μέρη ἀνοιγόμενον, παρέχει δίοδον εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ Δοῦδεν· ἐν τῶν περασμάτων τούτων, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ νῦν Ἀγλασούν καλουμένου, εἶναι ὃ τὸ πάλαι καλούμενος πόρος τῆς Τελμησσοῦ, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ πολλῆς δυσκολίας κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ· τὰ ὄρη ταῦτα καθ' ὅλην τὴν παραλίαν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὄψιν· πρὸς μεσημβρίαν αἱ κορυφαὶ τῶν ἔχουσιν ὕψος χιλίων πεντακοσίων ἕως δισχιλίων μέτρων ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ἀπ' ἄρκτου δὲ ὁρώμενα φαίνονται ἅπλοϊ λόγοι ὡς ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ἐσωτερικοῦ ὁροπεδίου, ἔχοντος ὕψος ὀκτακοσίων ἕως ἑννεακοσίων μέτρων.

(1) Στράβ. ιδ'. 654.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

ΟΡΗ ΤΗΣ ΠΑΜΦΥΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΙΛΙΚΙΑΣ.

Ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῆς Ἀντιοχείας ἄρχεται ἡ Παμφυλία, ὀριζομένη πρὸς ἄρκτον ὑπὸ τῆς τοῦ Ταύρου σειρᾶς, ἥτις διανοιγομένη παρέχει δίοδον πρὸς τὴν Πισιδίαν· ἅπαν τοῦτο τὸ βουνῶδες σύστημα καλεῖται νῦν Δεσποῖρᾶς· Δᾶγ, ἐκτείνεται· δὲ μέχρι τῶν λιμνῶν Ἐγδὶρ καὶ Βευσερᾶ. Ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης ἐγείρονται πολλαὶ ὄρθαι· καὶ ὑψηλότερα κορυφαί, σχηματίζουσαι ἀληθινὸν λαβύρινθον κοιλάδων, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἀγρίαν ἐπαρχίαν τῆς Πισιδίας. Τῶν ὄρεων τούτων τὰ ὕδατα ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν Μισόγειον διὰ τριῶν κυρίων ποταμῶν, τοῦ Κέστρου, τοῦ Ἀσκοῦ καὶ τοῦ Εὐρυμέδοντος.

Μετὰ τὸ Δεσποῖρᾶς· δᾶγ τὸ ὄρος λαμβάνει τὸ ὄνομα Βάουλο, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν του ἄκραν πλησιάζει πρὸς τὴν παραλίαν. Πρακτικῶς πρὸς ταύτην διήκει ἑτέρα σειρά καλουμένη Μπουζ-βουρουν-Δᾶγ. Πρὸς ἄρκτον μέχρι τῶν πεδιάδων τοῦ Ἰκονίου, ὑψοῦνται πολλὰ ὄρη, ἐν οἷς τὸ Καρᾶ· Δᾶγ, πλησίον τοῦ Καραμάν, ἅπερ τοπογραφικῶς μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ταῦρον, κατὰ φύσιν ὅμως διαφέρουσιν αὐτοῦ, καθ' ὅτι ταῦτα εἶναι ἡφαιστειογενῆ. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Μέλανος, νῦν Μαναφγάτσου, ἤρχιζε κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἡ καλουμένη τραχεῖα Κιλικία. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἡ σειρά τοῦ Ταύρου, τοῦ ὀρίζοντος αὐτὴν πρὸς ἄρκτον, προσλαμβάνει ὄψιν ἀγριωτέραν καὶ μᾶλλον ἀπόκρημον παρ' ὅ,τι πρὸς δυσμᾶς. Ὁμοίως καὶ τὸ πλάτος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερον, καὶ ἀποτελεῖ σχεδὸν ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πισιδίας. Ἀπὸ τῆς διόδου τοῦ Ταύρου, δι' ἧς ῥέει ὁ ποταμὸς Μέλας, τὸ ὄρος προσεγγίζει τὴν θάλασσαν, ἐπὶ ἑκατὸν πεντήκοντα δὲ περίπου χιλιομέτρα ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἀκτὴν. Ἀδύνατον εἶναι νὰ ἴδῃ τις θέματα μεγαλύτερον ἐνταυτῷ καὶ ἐκπληκτικώτερον παρ' ὅταν παραπλήη τὰς ἀκτὰς ταύτας τῆς Κιλικίας. Ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι· τὸ ὄρος τὸ νῦν καλούμενον Κιοῦκ-Δᾶγ (οὐράνιον ὄρος), εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καλούμενον Ἀνδρικόλος, τὸ μόνον ὄρος ὅπερ ὁ γεωγράφος οὗτος κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἐξονομάζει. Εἶναι δὲ καὶ τὸ ὄρος τοῦτο ὡς καὶ πᾶσα ἡ λοιπὴ σειρά τιτανώδης τὴν σύστασιν.

Ὁ ποταμὸς Σελινοῦς, διακόπτων τὴν σειράν ταύτην, χορηγεῖ βραχεῖαν ἀνάψυλαν, πρὸς ὀρισμὸν τῆς πρὸς δυσμᾶς τοῦ Ἀνεμουρίου ἀκρωτηρίου κειμένης πέτρας τοῦ Κράγου. Καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν

ἔτι τὸ ὄνομα Κράγος ἦν ὄλως διόλου τοπικόν, οὐδὲ ἀνήκειν εἰς σειρὰν ὀλόκληρον ὀρέων· θὰ ἦτο ἐπομένως σπουδαῖον γεωγραφικὸν ἀμάρτημα, ἂν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδίδετο εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ταύρου· ἄλλως δὲ δὲν εἶναι διόλου θαυμαστὴν τὴν ἄπαισθησιν τὸ αὐτὸ ὄνομα διδόμενον εἰς δύο διάφορα μέρη. Οὕτως ἐν Ἀσίᾳ ὑπάρχουσι πολλοὶ ποταμοὶ καλούμενοι Αἰκοί, πολλοὶ ἄλλοι Μέλαντες καὶ ὅχι ὀλιγώτεροι Ὀλυμποί.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδου τοῦ νῦν καλουμένου Σελεφκὲ τσάι, εὐρίσκεται σκόπελος ἢ πέτρα, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Στράβων, καλουμένη Πικίλη, μετὰ ὁδοῦ κλιμακωιδοῦς ἐγγεγλυμμένη· ἐν τῷ βράχῳ καὶ φερούτῃ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς εἰς Σελείκιαν.

Πρὸς ἄρκτον τῆς Σιλυσιᾶς ὑψῶται ἕτερον ὄρος ὁ Ἰμβάρος, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸν Ταῦρον, δὲν μετακινεῖται· δὲ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδίδετο εἰς ὅλην τὴν μέρους τοῦ Ταύρου, ὑπερ ὀρίζει τὴν Περσικὴν Κιλικίαν μέχρι τῆς σειρᾶς, ἣτις ἐκαλεῖτο Ἀντίταυρος καὶ ἣτις ἄρχεται πέραν τοῦ ποταμοῦ Πυράμου. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ὄρους Ἰμβάρου ἢ Κιλικίου Ταύρου εὐρίσκονται αἱ πύλαι καλούμεναι Κιλικικαὶ πύλαι, νῦν δὲ Κουλέκ-μπογάζ, ἥτοι στενὸν κώνωπος. Ενταῦθα ἡ σύγχυσις τῶν ὀρέων εἶναι μεγίστη, ποῦ μὲν βάραθρι τὰ ὅποια ὁ διαβάτης ἔχει νὰ περάσῃ πετῶν ἐπὶ τῶν ὀλισθηρῶν αὐτῶν χειλέων, ποῦ δὲ κατῳφέρεται τόσον ὄρθαι, ὥστε ἵππος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὰς διαβῇ, εἰς ἡ ὁδὸς δὲν ἐστρώννυτο διὰ κορυφῶν δένδρων ἀποτελούντων οἶον κλίμακά τινα· Ἀναβάντες τὸ στενὸν τοῦτο φθάνομεν εἰς ὀροπέδιον, ὅθεν διανοίγονται κατὰ διαφόρους διευθύνσεις κοιλάδες φερόμεναι πρὸς ἄρκτον, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυτμὰς. Πυκνὰ δάση κέδρων καὶ ἄλλων δένδρων καλύπτουσι τὰ ὄρη ταῦτα, ἐκ τῆς φύσεως δὲ τῶν βράχων τῶν ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ ὄρη ταῦτα ἐσχηματίσθησαν πολὺ πρότερον τοῦ Ταύρου· ἡ κορυφὴ αὐτῶν περιέχει πάμπολλα ἀπολιθώματα, μὴ ἀπαντῶμενα ἐν τοῖς κατωτέροις στρώμασι τῶν δευτερογενῶν πετρωμάτων· οἱ πρόποδες καλύπτονται ὑπὸ συστατικῶν νεωτέρων, αὐτοῖσι δὲ εὗρομεν ἀπολιθωμένον ὄστρεον, τὸ μεγκλήτερον ἐκ τῶν γνωστῶν εἰδῶν, καὶ τὸ ὅποιον δὲν ὀνοματίσθη εἰσέτι ὑπὸ τῶν γεωλόγων, τὸ ὄστρεον δὲ τοῦτο ἔχει μῆκος πλεόν τοῦ ἡμίσεος μέτρου. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῶν ὀρέων τούτων ῥεεῖ ὁ ποταμὸς Σάρος διὰ μέσου πυκνῶν δασῶν κέδρων. Αὐτοῦ οἱ κάτοικοι διαίρουσι τὰ ὄρη εἰς δύο συστήματα, ὧν τὸ μὲν καλοῦσι Βουγιούκ-Πυράι, τὸ δὲ Κουτσούκ Πυράι, ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα τὰ ὄρη εἰσὶ τιτανώδους φύσεως, διαχωρίζουσι δὲ

τὸ λεκανοπέδιον τοῦ ποταμοῦ Σάρου ἀπὸ τὸ τοῦ Πυράμου. Αὐτόθι ὁ Ἀντίταυρος στρέφεται πρὸς ἄρκτον καὶ σχηματίζει τὴν μίαν τῶν πλευρῶν τῆς κοιλάδος, διὰ τῆς ὁποίας ῥέει ὁ Εὐφράτης ποταμός, ὅστις ὁμοίως καλεῖται τουρκιστὶ Πυράτ-τσαί. Τὰ ὄρη ταῦτα ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ διὰ πολλῶν χρόνων ἔμειναν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, ἀγρύπνως ὑπερασπιζομένων αὐτά, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν σωζομένων καὶ ἡρειπωμένων μεσαιωνικῶν πύργων. Αὐτόθι τὸ πλάτος τοῦ Ταύρου, κατὰ τὸν Πλίνιον, εἶναι δώδεκα χιλιάδων βημάτων. Ὁ Ἀντίταυρος ἢ Βουγιούκ-Πυράτ, ἐκκλίνων τῆς ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διευθύνσεώς του, στρέφεται πρὸς ἄρκτον, κατὰ τὸ μέρος δὲ τοῦτο εὐρίσκουμεν τὰς αὐτὰς γεωλογικὰς ἀναστατώσεις καὶ συμφορήσεις, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν παραλλήλως πρὸς τὴν θάλασσαν χωροῦντα κλάδον· ὁ σχηματισμὸς ὅμως τῶν ὀρέων εἶναι λίαν πολύτροπος καὶ δυσπροσδιόριστος, καθότι δὲν ἀπαντῶμεν πλέον ἐν αὐτοῖς ὀρειφυῆ τίτανον, οὗ ἡ ἡλικία εἶναι καλῶς ἐγνωσμένη ὑπὸ τῶν γεωλόγων, ἀλλὰ σύμφυρμα σχιστολίθων, ἀργίλου διαφορῶν ἐποχῶν καὶ λίθων οὕπω ἐξηρηνημένων· οὐδαμοῦ δὲ ἀπαντᾶται γρανίτης οὔτε ὁ φελδοσπαθίτης λίθος. Προσέτι τὰ ἡφαιστειογενῆ πετρώματα ἔχουσιν αὐτόθι πολλὰ μικρὰν ἔκτασιν· παντοῦ δὲ ἀπαντῶνται σχιστόλιθοι λειδωτοί, καὶ βράχοι μέλανες ὡς ὁ λίθος γαγάτης, οἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ὡς γαιάνθρακες. Ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς ἄρκτον διεύθυνσιν ὁ Ἀντίταυρος σχηματίζει οἶον πρᾶγμὸν τινα, τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ Εὐφράτης ὑπερχεῖλιζει ἀπὸ τῆς Μαλατίας μέχρι τοῦ Βυρατζίκ· εἶτα χωρεῖ ἐφ' ἱκανὸν διάστημα παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, καὶ τέλος φθάνει εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, διαφεύγων οὕτω τὰ ὄρια τῆς πραγματείας ταύτης. Τοὺς διαφοροὺς κλάδους τῆς μακρᾶς ταύτης σειρᾶς δυνάμεθα νὰ συγκεφαλαιώσωμεν ὡς ἑξῆς :

ΣΕΙΡΑ ΤΟΥ ΤΑΥΡΟΥ.

- Α'. Σύστημα τοῦ Κράγου, περιλαμβάνον·
 Τὸν Ἀντίκραγον, τουρκιστὶ Γετί-βουρούν-δάγ·
 Τὸν Μασσίκυτον, Ἀκ-δάγ·
 Τὰ Σόλυμα, Βαί-δάγ·
 Τὴν Κλιμακοχίμαϊραν, Τακταλοῦ-δάγ·
 Β'. Σύστημα τοῦ Παμφυλίου Ταύρου·
 Πόρον τῆς Γελμησοῦ·
 Σουσοῦς-δάγ·

Σαγαλασόν·

Ἀγλασουν-δάγ, Βάουλον·

Γ'. Σύστημα Ἀνδρίκλου τῆς τραχείας Κιλικίας,
Καρά-δάγ.

Δεσποϊράς-δάγ.

Δ'. Σύστημα Ἰμβάρου τῆς παρορίας Κιλικίας,
Ἀλά-δάγ·

Κουλέκ-μπογάς·

Ε'. Σύστημα Ἀντιπαύρου·

Βουγιούκ-Πυράτ

καὶ Κιουτσούκ-Πυράτ.

ΟΡΟΣ ΑΜΑΝΟΣ ΚΑΙ ΟΡΟΣ ΡΟΖΟΣ

ΒΕΪΛΑΝ ΔΑΓ.

Ἡ σειρά τῶν ὀρέων ἡ πρὸς ἀνατολὰς ὀρίζουσα τὸν ἰσικὸν κόλπον ἢ κόλπον τῆς Ἀλεξανδρέτας, συνίσταται ὑπὸ τοῦ ὄρους Ῥόζου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ, νῦν καλουμένου Βεϊλάν δάγ. Ἡ σειρά αὕτη διήκει ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον, σχηματίζει δὲ μετὰ τοῦ Ταύρου ὀξείαν γωνίαν, ἐν ἣ τελευταῖα ὁ κόλπος τῆς Ἀλεξανδρέτας.

Τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς σειράς ταύτης ἀποτελεῖ τὸ ὄρος Ῥόζος, ὕψος ἔχον χιλίων ἑκτακασίων περίπου μέτρων, ἀπολήγον δὲ πρὸς μεσημβρίαν εἰς μέγα ἀκρωτήριο, τὸ ὁποῖον ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς πίναξιν σημειοῦται Ῥάζ-ἐλκανζιρ, ἥτοι ἀκρωτήριο χείρου. Μεταξὺ τοῦ Ῥόζου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ σχηματίζεται πόρος στενὸς διόδον παρέχων πρὸς τὰ ἐνδότερα, κατὰ τὸ ὅμιον δὲ τοῦ γένου τούτου κεῖται ἡ πόλις Βεϊλάν, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄρος ὠνομάσθη. — Ἐκτείνεται δὲ τὸ ὄρος τοῦ Ῥόζου μέχρι τῆς πόλεως Ἀλεξανδρέτας, ἐνθα σχηματίζεται ἕτερος πόρος, καλούμενος Βαλί-βογάζ, ἥτοι ὠραῖον πέρασμα.

Εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ταύρου οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι οἱ μεθοδικώτερον περιγράψαντες τὰ ὄρη τῆς Ἀσίας, προσέθετον μέγα μέρος τοῦ ὄρου πεδίου καὶ τῶν ὀρέων τῆς Καππαδοκίας, ἥτοι τὰ ὄρη Καρά-δάγ, ὑψόμενα κατὰ μῆκος τῆς προσαρκτίου κλιτύος τοῦ Ταύρου, τὰ ὄρη τῆς Πισιδίας καὶ τινα τῶν τῆς Καρίας, ιδίως δὲ τὸ ὄρος τοῦ Κάδμου, ὅπερ σήμερον καλεῖται Μπαμπά-δάγ. Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο ὁμοίως προσέθετον καὶ τὸ μεγαλύτερον καὶ περιφημότερον ἡράϊσκειον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸ ἐφάμιλλον τοῦ Ἀραράτ, ἥτοι τὸ ὄρος Ἀργαῖον τὸ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας. Ἐὰν καὶ ἡμεῖς

ἐνταῦθα, ἀκολουθοῦντες τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων γεωγράφων, θελήσωμεν νὰ κάμωμεν γενικὴν τινὰ καὶ ἀφρημένην περιγραφὴν τῶν ὁρέων τούτων, καὶ κυρίως μετὰ τῶν σημερινῶν αὐτῶν ὀνομάτων ἅτινα εἶναι ποικίλα ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, δὲν ἠθέλομεν προσφέρει εἰς τὸν ἀναγνώστην παρὰ ἰδέας συγκεχυμένας ἢ ἀκαταλήπτους, διὰ τοῦτο προκρίνομεν νὰ περιγράψωμεν τὰ συστήματα ταῦτα ἕκαστον μετὰ τῆς ἐπαρχίας ἣς ἀποτελεῖ μέρος· ἐν τῇ ὁρογραφικῇ δὲ ταύτῃ συνόψει θέλομεν περιορισθῆ μόνον εἰς μνείαν τῶν μεγάλων σειρῶν τῶν ὁρέων, ὧν ἡ θέσις καὶ ἡ ὀνομασία εἰσὶ βέβαιαι καὶ ἀναμφισβήτητοι, καὶ τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν ὡς ὅρια τῶν ἐπαρχιῶν. Κατὰ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Ταῦρος πρῶτος πάντων ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν βουλομένων νὰ μελετήσωσι τὴν γεωγραφίαν τῆς Ἀσιατικῆς χερσονήσου, καθ' ἣ χρησιμεύων ὡς βᾶσις τῆς μεγάλης ἐκείνης διαιρέσεως εἰς *εἰς τεύθεσιν* καὶ πέραν τοῦ Ταύρου Ἀσίαν, ἥτις ἦτο παραδεδεγμένη παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις γεωγράφοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΟΡΗ ΜΕΣΟΓΕΙΑ.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι κατέβηλον πολλὴν ἐπιμέλειαν περὶ τὴν μεθοδικὴν κατὰ τὰς τῶν ὁρέων, τῶν διασχιζόντων τὴν χερσόνησον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις διακοπτομένων, παρ' ὅλην δὲ τὴν ἄκραν δυσκολίαν τοῦ ἔργου, κατάρθωσαν διὰ τῆς ἐπιμόνου οὐδὲν ἥττον ἢ ἐπιπόνου σπουδῆς νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν φυσιογνωμίαν τῆς χώρας τόσον καλῶς, ὅπως καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς γεωγράφοι ἤθελον πράξει, ἡ δὲ ἰκανότης αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον ἀξιεπαινετωτέρα, καθ' ὅσον ἐκείνοι ἐστεροῦντο τῶν ἐξἡκχιθωτικῶν ὀργάνων, ὧν ἡμεῖς σήμερον εὐποροῦμεν, οἷα ἡ ναυτικὴ πυξὶς καὶ τὸ βαρόμετρον.

Ἐν τῷ ὁρογραφικῷ πινάκι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διακρίνονται τρεῖς κυριώδεις μεγάλαι σειραὶ ὁρέων, παραλλήλως σχεδὸν πρὸς ἀλλήλας διήκουσαι· ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, πρὸς μεσημβρίαν μὲν ὁ Ταῦρος ἀποτελῶν τὸ μεσημβρινὸν ἔρεισμα τοῦ κεντρικοῦ ὀροπεδίου, πρὸς ἄρκτον δὲ ἡ Ἰδὴ καὶ πρὸς τὸ κέντρον ὁ Τμῶλος. Δύο ἄλλα μικρότερα ὄρη, τὸ Σίπυλον καὶ ἡ Μεσῳγίς, διαμέσῳς διήκοντα ἀπολήγουσιν εἰς τὸ κεντρικὸν ὀροπέδιον τῆς Φρυγίας, καὶ ἀποτελοῦσι τὰ δυτικὰ αὐτοῦ ἔρεισματα.

Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπόμενον θὰ ἦτο νὰ υποθέσωμεν ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι μικραὶ ἐγκάρσιοι κοιλάδες, δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα· διότι αἱ σειραὶ αὗται, διακοπτόμεναι ὑπὸ πολλῶν διακλαδώσεων κατὰ διαφόρους διευθύνσεις διηκουσῶν, δὲν παρέχουσι δίοδον εἰμὴ μόνον εἰς δύο μεγάλους ποταμούς, τὸν Μαϊάνδρον καὶ τὸν Κάϋστρον. Ὁ Ἑρμος, πηγάζων ἀπὸ τῶν ὀροπεδίων τῆς Φρυγίας, καταφέρει εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης τὸν φόρον τῶν ὑδάτων τῶν ἀρκτικῶν ὀρέων. — Ὅπως λοιπὸν προχωρήσωμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ὀρέων τούτων κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν θέσιν, θέλομεν ἐξακολουθήσει προσαναθαίνοντες ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον ἀπὸ τῶν κλιτύων τοῦ Ταύρου.

Τῆς χερσονήσου τῆς Ἀσίας τὴν νοτιοδυτικὴν, οὕτως εἰπεῖν, γωνίαν ἀποτελεῖ ἡ Λυκία μετὰ τοῦ λίαν ἀξιοσημειώτου ὄρειου αὐτῆς συστήματος. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τῶν ἀρχαίων γεωγράφων πάντα τὰ πρὸς δυσμὰς τοῦ συστήματος τούτου δὲν ἀνήκον εἰς τὸν Ταύρον. Ἡ διαίρεσις αὕτη θὰ εὐδυνάτο νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐθαίρετος, καθότι αἱ διακλαδώσεις τῆς μεγάλης ταύτης σειρᾶς παρατείνονται πρὸς ἄρκτον καὶ σχηματίζουν πολλὰ λιμνώδη λεκανοπέδια. Ἡ πολιτικὴ ὅμως διαίρεσις τῆς χερσονήσου ἀπῆται τὴν διαίρεσιν ταύτην πρὸς διάκρισιν τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκτεῖθεν τοῦ Ταύρου χωρῶν.

ὍΡΟΣ ΦΟΙΝΙΞ.

Ἡ πρὸς δυσμὰς τοῦ κόλπου τῆς Μάκρης ἐκτετατομένη χώρα ἀνήκει εἰς τὴν Καρίαν· ἐπειδὴ ὅμως διὰ πολλοῦ χρόνου διετέλεσε κτήσις τῶν Ῥοδίων, διετῆρει τὸ ὄνομα Περαιάς, ἔληγε δὲ εἰς τὸ ὄρος τοῦ Φοίνικος. Τὸ ὄρος τοῦτο ὑπέρκειται ἐνὸς τῶν ἀξιολογωτέρων κόλπων τῆς ἀκτῆς ταύτης, ἦτοι τοῦ κόλπου τῆς Μαρμαρικῆς ἢ Φύσκου, σήμερον δὲ ἴδιον ὄνομα τοπικὸν δὲν ἔχει. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς του ὄρωνται ἔτι τὰ εἰρείπια τοῦ περιφήμου φρουρίου, τοῦ ὁποίου οἱ γενναῖοι φρουροὶ μέχρι θανάτου ἀντέστησαν πρὸς τὰς ἐφίδους Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἐκεῖτο δὲ τὸ φρούριον τοῦτο ἐπὶ μαστοῦ χιλίων διακοσίων μέτρων περίπου τὸ ὕψος, τοῦτου δὲ πάλιν ὑπέρκειται πρῶν πολὺ πλέον ὑψηλότερος. Ὁ ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ κόλπος ὠνομάσθη κόλπος τῆς Μαρμαρικῆς ἀπὸ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κειμένης μικρᾶς ὁμωνύμου πόλεως λαβούσης καὶ ταύτης τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν διαφόρων πολυτίμων μαρμάρων, τὰ ὅποια εὕρισκονταί· εἰς διάφορα μέρη τοῦ ὄρους Φοίνικος. Ἐχει δὲ ὁ κόλπος οὗτος σχῆμα σχεδὸν τρίγωνον, ἀποτελεῖ δὲ οἷον ἐν τῷ κέντρῳ πολλῶν κοιλάδων ἀκτινοειδῶς συμπίπτουσιν εἰς ἓν κεν-

τρικόν σημεῖον τοῦ κόλπου. Ἡ μικρὰ πόλις Μαρμαρική καίται ἐπὶ πετρώδους χερσονήσου, ἣτις φαίνεται ἀναδύσα ἐκ τῶν ὑδάτων κατ' ἐποχὴν σχεδὸν ἱστορικὴν, καθότι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν βράχων, εἰς ὕψος πλέον τῶν δέκα μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, εὐρίσκεται ἡ πέτρα διατετρημένη ὑπὸ φωλάδων, εὐρίσκονται δὲ προσέτι καὶ κογχύλια. Τὸ τοιοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἑκτακτον κίνησιν, ἣν βλέπομεν καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν τῆς Λυκίας, κίνησιν ὑψώσεως ἐξ ἐνός καὶ ταπεινώσεως ἐτέρωθεν, ἀξίαν σπουδαιότητος μελέτης καὶ μέλλουσιν νὰ ἐγείρῃ νέας θεωρίας ἐπὶ τῆς φυσικῆς τῆς γῆς.

Ἡ πετρώδης αὕτη χερσονήσος περιβάλλεται ὑπὸ μεγάλης πεδιάδος προσχώσεων, ἐφ' ἧς ὑψοῦνται τρία πετρώδη νησίδια· εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι κατ' ἐποχὴν τινα πᾶσα αὕτη ἡ πεδιάς ἀπετέλει μέρος τοῦ κόλπου, καὶ ὅτι αἱ προσχώσεις αἱ ὑπὸ δύο μικρῶν ποταμῶν καταγόμεναι ἐπλήρωσαν τὸ ἄνω μέρος.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι προσέτι καὶ ἡ εἰσοδὸς τοῦ κόλπου, φραττομένη ἔμπροσθεν μὲν ὑπὸ μεγάλης νήσου, ἀριστερόθεν δὲ καλυπτομένη ὑπὸ τῶν ὀρέων. Πρὸς τὰ δεξιὰ, δηλαδὴ πρὸς ἀνατολὰς, φαίνεται πόρος τις, ἀδιάβατος ὅμως, καθότι φράττεται ὑπὸ ἁμμῶν. Ὅπως εἰσπλεύσῃ λοιπὸν τις εἰς τὸν κόλπον τοῦτον, πρέπει νὰ πλῆ μεταξὺ τῆς μεγάλης νήσου καὶ τοῦ νησιδίου, καὶ νὰ μὴ μακρύνηται τῆς ἀριστερᾶς ἀκτῆς. Τῶν ὀρέων τούτων ἡ γεωλογικὴ σύστασις φαίνεται προγενεστέρα τῆς τοῦ Ταύρου· ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶνται σακχαροειδῆ μάρμαρα διαφόρων χρωμάτων, ὀφείται λίθοι, καταστρώματα παχέα καὶ τιτανώδεις λίθοι διαπεπαρμένοι ὑπ' ἄλλων σκληρῶν λίθων, ὧν τὴν ἡλικίαν ἀδυνατοῦμεν νὰ διορίσωμεν.

Ἡ προσάρκτιος κλιτύς τοῦ Φθίνικος συνεννοῦται μετὰ τῶν ὀρέων τῆς Καρίας, τὰ ὅποια δὲν εἶναι μὲν πολὺ ὑψηλὰ, εἶναι ὅμως τραχέα καὶ ἀπόκρημνα· αὐτόθι εὐρίσκονται αἱ πόλεις Στρατονίκαια, Μύλασα, Ἰασσοί, Ἀλικαρνασσοί καὶ Κνίδος. Ἐχει δὲ πᾶσα αὕτη ἡ χώρα πλουσιώτατα λατομεῖα μαρμάρων λευκῶν καὶ φλεβωδῶν. Τὸ ὄρος ἐφ' οὗ κεῖται ἡ Ἰασσοί εἶναι ὅλον μάρμαρον μετρίας ποιότητος ἀναμειγμένον μετὰ σχιστολίθων, τὰ τεῖχη ὅμως τῆς πόλεως ἦσαν ἐκτισμένα ἐξ ὠραίου λευκοῦ μαρμάρου, ἐξαχθέντος ἐκ τῶν περιχώρων, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ αὐτόθι ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὴν ὠραιότητα τοῦ μαρμάρου τοῦ μέρους τούτου μαρτυρεῖ καὶ ὁ Στράβων ἐν. ἐβ. 658. Τὰ ὑπερκείμενα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ὄρη, προχωροῦντα πρὸς τὴν θάλασσαν, σχηματίζουν πολλὰ ἀκρωτήρια, ἐν οἷς ὀνομαστότερον τὸ Τριόπιον, ἐνθα ἡ Κνίδος. Αὐτόθι ἡ πέτρα σύγκειται ἐκ μᾶζης τιτα-

νώδους ἐν πηλῷ ἐξ ὑπερύθρου ἄμμου πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν ἀχρήστου.

Ἡ ὄρεινὴ αὕτη χώρα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν τῶν ἀρκτικῶν ἐρεισμάτων τοῦ Ταύρου, ὅστις συνενοῦται μετὰ τοῦ ὄρους Κάδμου, τοῦ νῦν Μπαμπᾶ-δαῖ καλουμένου, ὑψομένου δὲ περὶ τὰ χίλια ἑκατόκωσια πενήντα μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὸ ὄρος τοῦτο, συγκείμενον ἐκ τιτάνου ποῦ μὲν συμπαγοῦς, ποῦ δὲ μαρνῶδους, φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ πετρώματα τῆς ἡλικίας τῆς κρητίδος (τεμπεσηρίου) καὶ τῆς συμπαγοῦς τιτάνου, ἐξ ἧς σύγκειται ὁ Ταῦρος καὶ αἱ πλεῖστοι τοῦ ἀρχιπελάγους νῆσοι. Αἱ διακλαδώσεις αὐτοῦ ἐκτείνονται πρὸς μεσημβρίαν.

Ἡ προσάρκτιος κλιτὺς τοῦ Κάδμου, ἐφ' ἧς ὑψοῦται ὁ Λύκος, φέρει εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Μαϊάνδρου πρὶν ὅμως κατέλθωμεν εἰς αὐτάς, θέλωμεν περιγράψαι δύο ἐτέρας σειράς, αἵτινες σχηματίζουν τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς κοιλάδος ταύτης, ἥτοι τὸ ὄρος Λάτμου καὶ τὸ ὄρος Γρίον.

ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΛΑΤΜΟΥ.

Ἡ σειρά τοῦ Λάτμου, ἡρέμα ἀποσπωμένη τοῦ Μπαμπᾶ-δαῖ (ἥτοι πατὴρ τῶν ὄρεων), διευθύνεται πρὸς δυσμὰς παρέχων διὰ πολλῶν πόρων διόδον εἰς πολλοὺς μικροὺς ποταμοὺς εἰς τὸν Μαϊάνδρον συμβάλλοντας, ὀνομαστὶ δὲ εἰς τὸν Ἀρπᾶ-τσάι. Ἀπαν τὸ ὄρος τοῦτο σύγκειται ἐκ σχίστου μικροῦ, ἀγγέλλοντος πετρώματα ἀρχαιοτάτα καὶ πρωτογενῆ. Τὸ ὄρος Ἀρπάς, οὕτως ὀνομαζόμενον ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀρπάσης, σχηματίζει μίαν τῶν κυριωτέρων ἐξογκώσεων τοῦ ὄρους, ὑπὲρ, πρὸς δυσμὰς πάντοτε διήκον, ἀπολήγει εἰς τὸ βουνῶδες σύστημα τὸ καλούμενον τουρκιστὶ *μπάε μπαρμὰκ*, ἥτοι πέντε δάκτυλοι, ὑπὲρ ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Λάτμος, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς πρόποδας ἐβρεχεν ἄλλοτε ἡ θάλασσα. Ἀπαν τὸ ὄρος τοῦτο σύγκειται ἐκ γρανίτου, ἢ βράχων βάσιν ἐχόντων τὸ Φιλδσπάθ, ἐπομένως εἶναι κατὰ τὸν σχηματισμὸν ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς χώρας, σύγχρονον τοῦ Τιμῶλου, καὶ τὸ ὅσαον εἶδεν ἀναφεύοντα περὶ αὐτὸ ὅλα τὰ ὄρη ἅτινα ἤδη ἐπεσκέφθημεν. Σήμερον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἤδη εἶπομεν, ὁ πρῶν τοῦ Λάτμου βρέγεται ἐν μέρει ὑπὸ λίμνης ἐλώδους καλουμένης Οὐφά Μπαφῆ, ἧς τὰ ὕδατα, θαλάσσια ἄλλοτε, εἴτα δὲ γλυκανθέντα ὑπὸ τῶν βροχῶν, εἶναι σήμερον ὑφάλμυρα. Πράγμα δὲ περιέργον, ἡ λίμνη αὕτη περιέχει διάφορα εἶδη θαλασσίων ἰχθύων, ἅτινα ἔμειναν ἐν αὐτῇ κεκλεισμένα ἀφ' ὅτου ὁ Μαϊάνδρος ἀπέφραξε τὸ στόμιον τοῦ κόλπου, καὶ διετηρήθησαν ἐν αὐτῇ. Περιβάλλεται δὲ ὁ Λάτμος ὑπὲρ

ζώνης δασῶν ὀνομαστών ἐν τῇ μυθολογίᾳ αὐτῇ ἐν ἄνθρω ἐγγύς ῥυακός τινος ἐδείκνυτο ὁ τάφος τοῦ Ἐνδυμίωνος (1). Ἡ κορυφή τοῦ ὄρους παντάπασι γυμνὴ δένδρων, σύγκειται ἐκ πέντε πυραμιδοειδῶν ἐξοχῶν, ἐξ ὧν ἔλαβε καὶ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ ὀνομασίαν, ὄρος τῶν πέντε δακτύλων. Ἡ κορυφή αὕτη εἶναι μία τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ ὄρους· ἐὰν ὅμως κρίνῃ τις ἐκ τῆς ταχείας κατὰ τὴν ἀνοξίν διαλύσεως τῶν χιόνων, τὸ ὕψος αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὰ χίλια πεντακόσια μέτρα.

Ἐκ τοῦ ἐτέρου ὄχθου τῆς λίμνης διήκει σειρὰ δευτεροβαθμίων ὀρέων, ἥτις ἄλλοτε ἀπετέλει τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου τῆς Μελήτου. Τὸ ὄρος τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Γρίον, νῦν δὲ Γαζόκ-λου-δάγ, αἱ μαστοειδεῖς αὐτοῦ κορυφαὶ εἰσι κεκαλυμμέναι ὑπὸ πυκνοῦ δάσους, αὐτὸ δὲ τὸ ὄρος σύγκειται ἐκ σχιστῶν μικρῶν καὶ γενῆς, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν πρωτογενῶν, ἐκτείνεται δὲ μέχρις Εὐρώμου (νῦν Μεντελία), πλατυνόμενον δὲ πρὸς μεσημβρίαν ἀποτελεῖ μεταξὺ Εὐρώμου καὶ Μυλάσου οἶον προτείχισμά τι, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι λατομεῖα κρυσταλλωδῶν μαρμάρων. Πρὸ τῆς σειρᾶς τοῦ Λάτμου ῥέει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς ὁ ποταμὸς Μαϊάνδρος, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ μεταξὺ Ἰωνίας καὶ Καρίας μεθόριον. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς κοιλάδος σύγκειται ὑπὸ μακρᾶς καὶ συνεχοῦς σειρᾶς, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Μεσωγίδα, ὡς μέσον διαιρούσαν τρόπον τινα τὴν χώραν.

ΟΡΟΣ ΜΕΣΩΓΙΣ.

Ἡ Μεσωγίς σήμερον καλούμενη Κεστενοῦς Δάγ, ἥτοι ὄρος καστανέων, ἐκτείνεται εἰς μῆκος πλέον τῶν εἰκοσι μυριαμέτρων, ἀπὸ τοῦ ὄρου

(1) Ὁ Ἐνδυμίων ἦτον υἱὸς τοῦ Ἀεθλίου ἐκ τῆς Καλύκης, θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ βασιλεὺς τῆς Ἡλίδος. Οὗτος διὰ τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἄκραν του δικαιοσύνην ἠξιώθη παρὰ τοῦ Διὸς νὰ συνδικατρίβῃ μετὰ τῶν λοιπῶν θεῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, μένων ἀθάνατος καὶ ἀγήρατος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐτόλμησε νὰ βιάσῃ τὴν Ἥραν ἐξωρίσθη ἀπὸ τὸν οὐρανὸν, καὶ πρὸς τιμωρίαν του κατεδικάσθη εἰς παντοτεινὸν ὕπνον. Κοιμώμενον λοιπὸν οὕτως εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Λάτμου, ὄρους τῆς Καρίας, τὸν εἶδεν ἡ Σελήνη καὶ τόσον ἐτρώθη ἀπὸ τὰ κάλλη του, ὥστε κατέβαινε πᾶσαν νύκτα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐλάμβανε παραμυθίαν εἰς τὸν ἔρωτά της μὲ μόνην τὴν ἐκ θεωρίας ἡδονήν, μὴ δυναμένη νὰ τὸν ἀπολαύσῃ κατ' ἄλλον τρόπον διὰ τὸν ὕπνον του.

πεδίου τῆς Φρυγίας, ὅπου ἔκειντο αἱ Κελκιναὶ (νῦν Διναῖρ), μέχρι τῆς θαλάσσης, ἐνθα ἀπολήγον σχηματίζει τὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης. Μεσημβρινόθεν τὸ ὄρος τοῦτο ἔχει πρόσοψιν χαρίεσσαν καὶ γλοερὰν, αἱ κορυφαὶ του εἰσὶ στρογγύλαι, πολλαὶ δὲ κοιλάδες παρέχουσι δίοδον εἰς ποτάμια συμβάλλοντα εἰς τὸν Μαιάνδρον.

Ἡ σύστασις τῆς Μεσωγίδος καθ' ὁλοκληρίαν διαφέρει τῆς σειρᾶς τοῦ ἀπέναντι αὐτῆς πρὸς μεσημβρίαν κειμένου Λάτμου. Τὸ πλεῖστον τῆς Μεσωγίδος σύγκειται ἐκ χαλίκων καὶ γαιῶν προσχωτικῶν, καταχθέντων ἀναμφιβόλως ὑπὸ τοῦ Μαιάνδρου κατ' ἐποχὴν ἀρχαιοτάτην. Αἱ γαῖαι αὐταὶ εἰσιν ἀπαράμιλλοι κατὰ τὴν εὐφορίαν, εἶχον δὲ τὸ πάλαι πόλεις πολλὰς. Πρὸς ἀνατολὰς τὸ ὄρος φαίνεται πολλὰ ὀλίγον ὑψηλόν, καθότι ἡ κοιλάς τοῦ Μαιάνδρου ὑψοῦται ἀνεπαισθήτως μέχρι τοῦ ὀροπεδίου τῆς Φρυγίας.

Ἡ σημαντικωτέρα τῶν αὐτῶν κειμένων πόλεων εἶναι αἱ Τράλλεις, νῦν Ἀιδίνιον, κειμένη κατὰ τὴν εἴσοδον βαθείας κοιλάδος, τεμνούσης τὸ ὄρος ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἐντεῦθεν ἐκτείνεται ἡ εὐφορος χώρα ἡ καλούμενη Νοσλί-παζάρ, ἥτοι ἀγορὰ τῶν σύκων, διότι ἐντεῦθεν ἐξάγονται τὰ περίφημα σύκα τὰ κοινῶς καλούμενα σιμυρναϊκά. Δυστυχῶς ὅμως τὴν καλλονὴν ταύτην καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ τόπου ἀντισταθμίζουσιν οἱ τρομεροὶ σεισμοὶ οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς κατατρεψάντες τὴν χώραν, ἃν καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται ἔχνος ἡφαιστειῶν γαιῶν. Ἐντεῦθεν προχωροῦσα πρὸς τὴν θάλασσαν ἡ σειρὰ αὕτη σχηματίζει ὄρος ὑψηλὸν στρογγύλον καλούμενον τὸ πάλαι Μυκάλη, νῦν δὲ Σαμφοῦν δάγ, ὅπερ, τὸ αὐτὸ ὄνομα φέρον, κατέρχεται μέχρι τοῦ Μαιάνδρου.

ΟΡΟΣ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ.

Τὸ ὄρος τοῦτο, ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁρώμενον, φαίνεται ὡς κῶνος ἠκρωτηριασμένος. Αἱ διακλαδώσεις αὐτοῦ ἀπ' ἄρκτου χωροῦσαι σχηματίζουν τὸν κόλπον τῆς Νέας Ἐφέσου, Σκάλα Νόβα ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν καλουμένης, καὶ τὰς περὶ τὸν πορθμὸν τῆς Σάμου βουνώδεις διακυμάνσεις. Τὸ ὄρος τοῦτο οὕτω πως περιγράφει ὁ Στράβων. «Μετὰ δὲ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μαιάνδρου ὁ κατὰ Πριήνην ἐστὶν αἰγιαλός· ὑπὲρ αὐτοῦ δ' ἡ Πριήνη, καὶ Μυκάλη τὸ ὄρος εὐθνηρον καὶ εὐδενδρον. Ἐπείκειται δὲ τῇ Σαμίᾳ καὶ ποιεῖ πρὸς αὐτὴν ἐπέκεινα τῆς Τρωγλίου καλουμένης ἄκρας ὅσον ἑπταστάδιον πορθμὸν (1308 μέτρων)» (ιδ'. 636). Ἡ διάστασις ὅμως αὕτη εἶναι ὀλιγωτέρα τῆς ἀληθοῦς.

Τοῦ ὄρους τούτου ἡ βόρειος πλευρὰ εἶναι τραχυτέρα καὶ κρημνω-

δεστέρα τῆς νοτίου· διασχίζεται δὲ ὑπὸ βαθυτέρων κοιλάδων, ἐν αἷς
ρέουσι ποτάμια πάλαι ὀνομαστά, ὡς ὁ παρὰ τὴν Μαγνησίαν Ληθαῖος
καὶ ὁ παρὰ τὰς Τράλλεις Εὐδών.

Ἔτερον ὄρος ὁ Πακτύς πρόσκειται τῇ Μυκάλλῃ, ἀποσπώμενον ἀπὸ
τοῦ δυτικοῦ κλάδου τῆς Μεσσηγίδος καὶ παράγον δύο ἕτερα δευτε-
ρεύοντα ὄρη, τὸν Πρηῶνα καὶ Θώρακα. Ὁ Πακτύς εἶναι τὸ ὄρος τὸ
ὁποῖον ὑπερβαίνει ὁ ἀπὸ Σμύρνης εἰς Ἑφέσον πορευόμενος, ἐπὶ τῆς
βορείου δὲ τοῦ ὄρους τούτου πλευρᾶς εὐρίσκονται νῦν τὰ ἑρείπια τῆς
ἀρχαίας Μητροπόλεως.

ΟΡΟΣ ΠΡΗΩΝ.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ὄρος τοῦ Πακτύου διατείνει· ὁ Πρηῶν, ἀπο-
τελεῖ δὲ τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τοῦ πάλαι κόλπου τῆς Ἑφέσου, τοῦ
νῦν, ὡς εἴρηται, ἀποχωσμένου. Αἱ γυμναὶ δένδρων καὶ κρημνώδεις
ράχεις τοῦ ὄρους τούτου, συχνὰς ἐντομὰς ἔχουσαι, παρέχουσιν ἀναλο-
γίαν τινὰ πρὸς πρήονα, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄρος ἔλαβε τὸνομα. — Ὁ
Παυσανίας ὀνομαζέει αὐτὸ Πιον, λέγων ὅτι τὴν ὀνομασίαν ταύτην
ἔλαβεν ὡς ἐκ τῆς πίότητος, ἥτοι τῆς εὐφορίας τῆς γῆς του. Πᾶς τις
ὅμως ὅστις ἰδῇ τὸ ὄρος τοῦτο, θέλει κλίνει ὑπὲρ τοῦ πρώτου ὀνόμα-
τος· ἄλλως δὲ ὁ Πλίνιος δίδει τὸ ὄνομα Πιον εἰς τὸ ὄρος, ἐφ' οὗ ἔκειτο
ἡ Ἑφεσος «*Attollitur monte Pione*».

Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ τοῦ Πρηῶνος, ὑπὸ πολλῶν εὐόδρων καὶ
εὐφύων κοιλάδων διασχιζομένη, τελευτᾷ εἰς τὸ ὄρος Θώρακα τὸ ἐπι-
κείμενον τῆς κοιλάδος τοῦ Ληθαίου, ἐνθα ἵδρυτο Μαγνησία ἢ πρὸς
Μαιάνδρῳ· ὁ Θώραξ ἀπὸ μεσημβρίας θεώμενος παρεμφερεί πρὸς κῶνον
στρογγύλην ἔχοντα τὴν κορυφὴν. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν του εὐρίσκονται
πλούσια λατομεῖα μαρμάρου, ἐξ ὧν ἐκτίσθησαν πολλὰ μνημεῖα τῆς
Μαγνησίας καὶ τῆς Ἑφέσου. Τοῦ ὄρους τούτου καὶ τοῦ Πακτύου αἱ
θέσεις οὕτως ὀρίζονται ὑπὸ Στράβωνος: «Πρώτη δ' ἐστὶν ἐξ Ἑφέσου
Μαγνησία, πόλις Αἰολίς, λεγομένη δὲ ἐπὶ Μαιάνδρῳ· πλησίον γὰρ
αὐτοῦ ἵδρυται· πολὺ δὲ πλησιέστερον ὁ Ληθαῖος, ἐμβάλλων εἰς τὸν Μαι-
άνδρον, τὴν δ' ἀρχὴν ἔχων ἀπὸ τοῦ Πακτύου τοῦ τῶν Ἑφεσίων ὄρους·
καί ται δ' ἐν πεδίῳ πρὸς ὄρει καλουμένῳ Θώρακι ἢ πόλιν, ἐφ' ᾧ σταυ-
ρωθῆναι φασὶ Δαφίταν τὸν γραμματικὸν, λοιδορήσαντα τοὺς βασι-
λέας διὰ διστίχου «Πορφύρεοι μῶλωπες, ἀπορρήνηματα γάλης Λυσι-
μάχου, Λυδῶν ἄρχεστε καὶ Φρυγίας». Καὶ λόγιον δ' ἐκπεσεῖν αὐτῷ
λέγεται φυλάττεσθαι τὸν Θώρακα» (ιδ'. 647).

Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ ὄρους δὲν παρουσιάζει ἀξιόλογόν τι, ἀλλὰ

ταχέως καταπίπτουσα συνεννοῦται μετὰ τῆς μεγάλης ἐγκρασίου κοιλάδος δι' ἧς ῥέει ὁ Κάδυστρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΤΜΩΛΟΥ.

Ὁ Τμῶλος ἀποτελεῖ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς κοιλάδος τοῦ Καύστρου, συνδέεται δὲ πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Μεσσηνίδος διὰ κυμάτων ἐπεκτεινομένων μέχρι τοῦ Κάδμου· εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὄρος τοῦτο ἀποτελεῖ οἷον δεσμόν τινα, δι' οὗ συνδέονται πολλαὶ σειραὶ ὄρέων. Διὰ τοῦτο δ' ἴσως καὶ οἱ Τούρκοι τὸ ὄρος τοῦτο ἐκάλεσαν Μπαμπά-δάγ, ἥτοι πατέρα τῶν ὄρέων.

Τὸ ὄρος τοῦ Τμῶλου ἦν ἐξάκουστον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις διὰ τὰς ἐξαισίας ἀμπέλους του, ὧν ἀσθενῆ μόνον ἔχνη σῶζονται σήμερον κατὰ τὰς πόλεις Βαϊνδῆριον καὶ Ταπόην. Ὁ Στράβων περιγράφει αὐτὸν ὡς κεκαλυμμένον ὑπὸ δασῶν, ὧν ὅμως δὲν σῶζονται νῦν εἰμὴ κορμοὶ ἀπηνθρακωμένοι δασῶν πυρποληθέντων ποτέ. Ὁ Τμῶλος καλεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν Ὑθωμανῶν Μπουῦ-δάγ, ἥτοι ὄρος χιόνος, διότι ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ παγετῶνων προμηθεύεται καὶ ἡ Σμύρνη καὶ τὰ περίχωρα τὴν χιόνα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θέρους. Ἐκτείνεται δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος ἑκατὸν εἰκοσι περίπου χιλιομέτρων. Ἐκ μεσημβρίας οὐδεὶς ἄξιος λόγου ποταμὸς καταρρέει ἐκ τοῦ ὄρους τούτου· ἐκ τοῦ βορρᾶ ὅμως πηγάζει ὁ περίφημος Πακτωλός, ὅστις καὶ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἔτι εἶχεν ἀπολέσει τὴν ἀρχαίαν του φήμην. Λαμβάνει δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ ποταμὸς οὗτος ἀπὸ μικρᾶς τινος λίμνης, ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχεδὸν τοῦ ὄρους κειμένης, διερχόμενος δὲ διὰ θράχων γνέας καὶ μικραχιστῶν ἀποφέρει ἀπ' αὐτῶν λεπτὰ ψήγματα, ἅτινα δίδουσιν εἰς τὰς ἄμμους τὰς ὁποίας καταφέρει ὠραίαν χρυσοειδῆ λαμπρότητα.

Ὁ Τμῶλος εἶναι καθ' ἡμᾶς ὁ πρῶτος πυρὴν, ὁ πρῶτος σκελετὸς πάσης τῆς χερσονήσου· κατὰ τὴν γεωλογικὴν θεωρίαν τὴν παρὰ πάντων σήμερον παραδεδεγμένην πρώτη ἡ σειρά αὕτη ἀνέβηκεν ἐκ τῶν σπλάγγων τῆς γῆς, ἐνῶ ὁ γιγαντιαῖος Ταῦρος διατέλει ἀνείδεος εἰσέτι καὶ ἄμορφος ἐν ταῖς ἀβύσσοις· καὶ τῷ ὄντι, ἐνῶ ὁ Ταῦρος συνίσταται ἐκ δευτερογενῶν πετρωμάτων καὶ συμφορήσεων διαφόρων ὕλων, ὁ Τμῶλος σύγκεται ἐκ γρανίτου καὶ πρωτογενῶν πετρωμάτων, πρᾶγμα

σπάνιον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὸ ὅποιον δὲν ἀπαντᾷται σχεδὸν παρὰ εἰς τὴν Ἰδην καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον. Ἡ ὄψις τοῦ ὄρους παρουσιάζει τὸ εὐάρεστον πρὸς ζωγράφον θέαμα, ὅπερ παρέχουσιν οἱ ἀπόκρημνοι καὶ γρανιτικοὶ βράχοι· ἴσως που τῶν διακλαδώσεων αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ μέρη τινὰ τιτανώδη, ἡμεῖς ὁμῶς οὐδαμοῦ ἀπηντήσαμεν τοιαῦτα. Ἡ βόρειος κλιτὺς τοῦ ὄρους ἐπικείται τῆς πεδιάδος, ἐν ᾗ κεῖνται αἱ Σάρδεις καὶ ἐνθα ῥέει ὁ ποταμὸς Ἑρμος. Ὅλοι οἱ πρόποδες τῆς πλευρᾶς ταύτης σύγκεινται ἐκ συμπεφυρμένων χαλίκων, τεμαχίων γνέης καὶ ἄμμου. Πλησιάζον πρὸς τὴν θάλασσαν τὸ ὄρος τοῦτο, ταπεινοῦται καὶ ἀφίνει μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ὄρους Πάγου εὐρεῖαν κοιλάδα φέρουσαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Καύστρου. Πρὸς ἄρκτον κατὰ μῆκος τῆς σειρᾶς ταύτης ἐκτείνεται ἡ κοιλάς τοῦ Βουρνόβα, κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς ὁποίας κεῖται ἡ Σμύρνη.

Τὴν κοιλάδα ταύτην κλείουσι πρὸς ἄρκτον τὰ ὄρη τοῦ Νυμφαίου· τὰ ὄρη ταῦτα, ὕψος ἔχοντα χιλίων πεντακοσίων περίπου μέτρων, ἀνήκουσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ σύστημα τὸ κορητιδικόν. Ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῶν ὑπερκειμένων τῆς κομοπόλεως τοῦ Βουρνόβα εὐρίσκονται σπήλαιά τινα ἀλόγως καλούμενα Ἀντρα τοῦ Ὀμήρου, τοῦτο δὲ ἐκ χωρίου τινὸς τοῦ Πausaniou ἐσφαλμένως ἐφαρμόσθην εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπερ λέγει ὅτι «Σμυρναῖοις δὲ ποταμὸς Μέλῃς ὕδωρ ἐστὶ κάλλιστον, καὶ σπήλαιον ἐπὶ ταῖς πηγαῖς, ἐνθα Ὀμηρον ποιῆσαι τὰ ἐπη λέγεται»· ἐνῷ τὰ δεικνύμενα σπήλαια δὲν εὐρίσκονται πλησίον τῆς πηγῆς τοῦ ποταμοῦ ἀλλ' ἐν βράχῳ τιτανώδει, εἶναι δὲ ἀβαθὴ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια. — Ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς τοῦ κλάτου τούτου τοῦ Τρωῶλου εἶναι κεκαλυμμένη ὑπὸ δάσους πυκνοῦ, ἐνθα εὐρίσκεται ὁ περίφημος βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐπιγεγλυμμένη ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Σεσωστρίους. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τούτου κεῖται ἡ τερπνὴ κομόπολις τοῦ Νυμφαίου, ὀνομαστὴ διὰ τὰς κεράσους της. Διὰ τῶν διαφόρων τῆς σειρᾶς ταύτης διακλαδώσεων φθάνοντες μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ σμυρναϊκοῦ κόλπου, θέλομεν ἐξετάσει τὰ κατ' αὐτὸν διάφορα βουρνόδη συστήματα τὰ περικυλοῦντα αὐτὸν καὶ τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἄλλοτε ἄστυον τῶν πρώτων ἰωνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ σπουδὴ τῶν ὁρέων τούτων ὑπὸ γεωλογικὴν ἐποψίν παρουσιάζει μέγα τὸ ἐνδιαφέρον, καθότι ἐν στενῷ διαστήματι χώρου ἀπαντῶνται σχηματισμοὶ πασῶν τῶν ἡλικιῶν, ἀπὸ τοῦ γρανίτου μέχρι τῶν ἡφαιστειῶν βράχων τῶν τριτογενῶν πετρωμάτων. Προσέτι δὲ καὶ ἡ ὄψις τῶν ὁρέων τούτων εἶναι τόσον μα-

γαλοπρεπής, ὥστε ἐκ πρώτης ἐναποτυπῶνται εἰς τὴν μνήμην τοῦ θαλασσοπόρου.

Περὶ τὴν ἐξέτασιν ταύτην θέλομεν ἀκολουθήσει τὴν σειρὰν τοῦ Τρωίου. Τὸ ὅρος τὸ ἐπικείμενον τῇ Σμύρνῃ εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Πάγος, ὑπὸ τοῦ Πλινίου Μαρτούσιον καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιζίλ-δὰγ, ἥτοι ἐρυθρὸν ὄρος· ἔχει δὲ τὸ ὄρος τοῦτο σχῆμα σχεδὸν κωνικόν, σύγκειται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τραχυτῶν καὶ βράχων ἡφαιστείου φύσεως, ἔχει δὲ τοῦτο ἐξειδιάζον ὅτι εἶναι σχηματισμὸς μεμονωμένος ἐν μέσῳ τιτανωδῶν ὀρέων. Πρὸς μεσημβρίαν ὑψοῦνται τὰ ὄρη τῆς Τέω, τῆς Κλάρου καὶ τοῦ Κολοφῶνος, συνιστάμενα ἐκ φαιᾶς τιτάνου πρὸς τὸ μαρμαροειδὲς πλησιαζούσης, πρὸς ἄρκτον δὲ ἡ κοιλὰς τοῦ Βουρνόβα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II.

ΜΙΜΑΣ.

Κατὰ τὸ ὄρεινόν σύστημα τὰ συνιστῶν τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ σμυρναϊκοῦ κόλπου διακρίνονται δύο ὄρη κωνοειδῆ, ὁμοία κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ μέγεθος, τὰ ὅποια οἱ μὲν Ἕλληνες καλοῦσι Δύο ἀδελφικά, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ *İki kardeş* καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι *Deo mastors*. Εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τούτων ὑπάρχουσιν αἱ θερμαὶ πηγαὶ αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ Στράβωνος καὶ Πausανίου. Πλησίον αὐτοῦ ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τῶν Κλαζομένων. Κατὰ τὸν Πλινίον πᾶσαν τὴν χερσονήσον ἐρ' ἧς ἔκειντο αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι πόλεις ἀποτελεῖ ὁ Μίμας, λογίζει δὲ ὁ συγγραφεὺς οὗτος τὴν ἑκτασιν τῆς χερσονήσου ταύτης εἰς διακοσίας πεντήκοντα περίπου χιλιάδας βημάτων, ἄπορον ὅμως πῶς οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τῶν *Deo adelphar*, ἐνῶ εἶναι τόσον ἀξιοσημείωτοι.

Πρὸς δυσμὰς τῶν ὀρέων τούτων, μεταξὺ τοῦ Σμυρναϊκοῦ κόλπου καὶ τῆς Τέω (νῦν Σιγατζίκι), τὸ ὕψος τοῦ ἐδάφους ἱκανῶς ἐλαττωταὶ· ἐκ τούτου δὲ καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ κόψῃ τὸν ἰσθμὸν τὸν χωρίζοντα τὰς δύο θαλάσσας, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἐκτείνεται εἰς ἑπτὰ περίπου ῥωμαϊκὰ μίλια, οὕτω δὲ νὰ μετατρέψῃ εἰς νῆσον τὴν χερσονήσον τῶν Ἐρυθρῶν καὶ τὸ ὄρος τοῦ Μίμαντος. Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο φαίνεται ὅτι οὐδ' ἀρχὴν κἀν ἔλαβε· τουλάχιστον οὐδὲ ἔχνος τοιαύτης τινὸς ἐργασίας παρατηρεῖται· φαί-

νεται δὲ ὅτι ἤρκεσθη μόνον εἰς τὸ νὰ ἐνώσῃ μετὰ τῆς ἡπείρου τὴν νῆσον τῶν Κλαζομενῶν.

Τοιαῦτα σχέδια περὶ ἀποτομῆς ἰσθμῶν πολλὰ ἐγένοντο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ποτὲ ὅμως δὲν ἐτελεσφόρησαν. Ἐπὶ τοιαύτης περιστάσεως ὁ Ἡρόδοτος διηγείται περὶ τῶν Κνιδίων ἀνέκδοτον ἀστεῖον ὅτι ἐνόσῃ ὁ στρατηγὸς τοῦ Κύρου Ἀρπαγὸς κατεστρέφετο τὴν Ἰωνίαν, οἱ Κνίδιοι ὅπως ἀποφύγωσι τὴν δουλείαν, ἀπεφάσισαν νὰ μετατρέψωσιν εἰς νῆσον τὴν χώραν των, ὀρύσσοντες τὸν ἰσθμὸν τὸν χωρίζοντα αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἡπείρου, πλάτος ἔχοντα ἕως πέντε σταδίων· ἐπειδὴ δὲ ἀπῆντων πολλὰ πρὸς τὸ ἔργον ἐμπόδια καὶ μάλιστα ὑπέφερον κατὰ τε τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ὀρθαλμοὺς ἐκ τῆς θραύσεως τῶν πετρῶν, ἐπεμψαν θεοπρόπους εἰς τοὺς Δελφούς ὅπως ἐρωτήσωσι τὸ μαντεῖον. Ἡ δὲ Πυθία, ὡς αὐτοὶ οἱ Κνίδιοι λέγουσιν, ἀπήντησε πρὸς αὐτοὺς οὕτω.

«Ἰσθμὸν δὲ μὴ πυργοῦτε μηδ' ὀρύσσετε»

Ζεὺς γὰρ κ' ἔθηκεν νῆσον εἰγ' ἐβούλετο».

Κνίδιοι δὲ, ἐπιλέγει ὁ Ἡρόδοτος, ταῦτα τῆς Πυθίης χρυσάσης, τοῦ τε ὀρύγματος ἐπαύσαντο καὶ Ἀρπάγῳ ἐπιόντι σὺν τῷ στρατῷ ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδωκαν (Α. 174).

Ὁμοίως καὶ ὁ Δαρεῖος ἐσχεδίκαε νὰ ἀποκόψῃ τὸν ἰσθμὸν τοῦ Ἀθωνος, καὶ ὁ Νέρων τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου· πάσαι ὅμως αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται ταχέως ἐναυάγησαν διὰ τὴν ἑλλειψιν τῶν μέσων, ὧν ἡμεῖς σήμερον εὐποροῦμεν. Ἡ τιτανώδης τοῦ ἐδάφους σύγκαισις τελευτᾷ εἰς τὸ ὄρος τῶν Δύο Ἀδελφῶν καὶ εἰς τὰς πρὸ τῶν Βρυούλλων νήσους. Τὸ μέγα ἀκρωτήριο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τοῦ Συμωναϊκοῦ κόλπου τὸ μεσημβ. κέρα καὶ τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μέλαινα Ἄκρα, νῦν δὲ ταῦτοσημάντως καλεῖται τουρκικῇ Καρὰ-μπουρνού, ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῶν μαύρων ἡφαιστειῶν πετρῶν ἐξ ὧν σύγκειται. Τὸ ὄρος τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Μίμας. Ἀπὸν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἀκρωτηρίου, ἔνθα τὰ ἐρείπια τῶν Ἐρυθρῶν, σύγκειται ἐξ ἐρυθρῶν τραχυτῶν, ἐξ ὧν καὶ ἡ πόλις ἔλαβε τοῦνομα. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Μίμαντος καὶ τοῦ κόλπου τῶν Ἐρυθρῶν εἰσιν οἱ λόφοι οἱ ὑπερκείμενοι τοῦ Τσεσμέ, συγκείμενοι ἐκ λευκῆς ἡφαιστείου τούφρας. Πάντα ταῦτα τὰ χρώματα συναρμολόγουμενα μετὰ τοῦ ζωροῦ κυανοῦ χρώματος τοῦ οὐρανοῦ παρέχουσιν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰωνίας γοητευτικὴν τινα ὄψιν. Αἱ νῆσοι Ἀργινοῦσαι, νῦν Σπαλμοδόραι, ἀνήκουσιν ὁμοίως εἰς τὰ πλουτώνεια πετρώματα, ἐνῶ ἡ γειτονικὴ νῆσος τῆς Χίου ὑπάγεται εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους, αἵτινες

ἐξαίρεσει δύο ἢ τριῶν ἀνάγονται πᾶσαι εἰς τὴν τάξιν τοῦ κρητιδώδους συστήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΤΟ ὄρος ΣΗΥΛΘΝ ΚΑΙ ΑΙ ΔΙΑΚΛΑΔΩΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης καὶ οὐ μακρὰν τοῦ Μέλητος ποταμοῦ ὑψοῦται ὄρος κωνικόν, οὐ αἱ διακλαδώσεις σχηματίζουνσι τὸ σύστημα τῶν ὀρέων τῆς Μαγνησίας. Τὸ ὄρος τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Σίπυλον, ἐν τῶν περιφημοτέρων τῆς Φρυγίας, παρουσιάζεται ὑπὸ μορφῇν συμπλέγματος μᾶλλον παρὰ σειρᾶς ὀρέων, ὁρεῖλαι δὲ τὴν ἀρχὴν του εἰς πανάρχαια ἡφαίστεια, ὧν αἱ ἐκρήξεις ἐκάλυψαν τὴν χώραν κατ' ἐποχὰς προγενεστέρας τῶν ἰσθρικῶν χρόνων. Σύγκειται ἀρχικῶς ἐκ τραχυτῶν ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν, κατ' ἐποχὴν ὁμῶς μεταγενεστέραν αἱ ἐκ τῶν πλευρῶν του ἐξερευχθεῖσαι λάβαι ἐσχημάτισαν κρουνοὺς ἀφθόνους.

Ἐκτείνεται δὲ τὸ ὄρος τοῦτο πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῆς πόλεως Μαγνησίας, χωριζόμενον διὰ ταπεινώσεως ἱκανῶς μεγάλης ἀπὸ τῶν τιτανῶδων ὀρέων τοῦ Βουρνόδα καὶ τοῦ Νυμφαίου, πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι τοῦ Ἑρμου ποταμοῦ (Κεδίτζ-τσάι ἢ Σαραβὰτ τουρκιστὶ), πρὸς τὰ β. ἀν. δὲ συνάπτεται δι' ἀνεπαισθήτων διακυμάνσεων μετὰ τοῦ ὄρους Δινδύμου (Μουράτ-δάγ), ἐνὸς τῶν κυριωτέρων ὀρέων τῆς κεντρικῆς Φρυγίας.

Τὸ ὑπόλοιπον τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κόλπου συνίσταται ἐκ προσχώσεων, ἐκτεινομένων μέχρι τῶν βράχων τῆς Φωκαίας, κειμένης κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ κόλπου.

Ἀπὸ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἑρμου μέχρι τῆς Περγάμου καὶ κατὰ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Ἀδραμυττίου ὁ τόπος σύγκειται ἐκ πεδιάδων ὥσεπιτοπολὺ ὁμαλῶν, δι' ὧν ῥέει ὁ ποταμὸς Κάϊκος καὶ ὁ εἰς αὐτὸν συμβάλλων Σελινοῦς.

Αὐτῇ δὲ ἡ χώρα παρουσιάζει νέαν ὄψιν ἢ καθαρῶς τιτανώδης γῆ παύει αὐτῇ, ἄρχονται δὲ οἱ σχιστώδεις βράχοι μετὰ φλεβῶν κουαρτζίου (1), πολλαχοῦ ὁμῶς διακοπτομένη ὑπὸ ζωνῶν ἐκ τραχύτου. Ἐκαστον ὄρος, ἕκαστος λόφος τῆς χώρας ταύτης ἔχει ἴδιον νεώτερον ὄνομα,

(1) Πυριτοειδὲς σκληρότατος λίθος.

μηδαμῶς ὁμῶς σχετιζόμενον πρὸς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις. Τὸ μεσημβρινὸν σύμπλεγμα εἶναι πάντοτε αὐτὸ τὸ ὄρος τῆς Μαγνησίας. Ὅσον δὲ προχωροῦμεν πρὸς βορρᾶν, τόσον τὰ πρωτογενῆ πετρώματα ἀναπτύσσονται. Ὑπερβαίνοντες τὴν Πέργαμον ἐμβαίνομεν καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ γρανιτικὸν σύστημα, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τοῦ ὄρους τῆς Ἰδης. Ὅτι δὲ καὶ αἱ κορυφαὶ αὐτῆς εἰσι τῆς αὐτῆς φύσεως ὥς καὶ ἡ βάσις, τοῦτο τεκμηριοῦται ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν ὁρέων τούτων καταρρέοντων χειμάρρων· διότι ὅλοι οἱ χάλικες οἱ συναγόμενοι εἰς τὰς κοίτας αὐτῶν εἶναι συνεῖται, γνέει καὶ μικασχίσται. Πρὸς ἄρκτον τῆς Περγάμου, κατὰ τὸ ὄρος Μάδαρα-δᾶγ, ὁ Τσιχατσέφ ἀναφέρει περιέργον τινα θέσιν, ἥτοι χάος ἐξ ὄγκων μεγάλων συνεῖτου λίθου συνεπισωρευμένων ὥς ἐκ σεισμοῦ τινος, καὶ ἐν οἷς παρατηρεῖται ὁ βράχος ἀπὸ τῆς καθαρᾶς καὶ συμπαγοῦς καταστάσεως μέχρι τῆς πληρεστέρας διαλύσεως. Αὐτόθι ἐν μέσῳ τῆς ἀταξίας ταύτης τῆς φύσεως κεῖται μικρόν τι χωρίον Τσάμογλου καλούμενον, οὗ αἱ οἰκίαι εὐρίσκονται ἐν μέρει ὑπὸ τοῦς ἀπηωρημένους τούτους ὄγκους, καὶ ἀποτελοῦσιν οἰκήσεις ἐξ ἡμισείας σπήλαια καὶ ἐξ ἡμισείας οἰκίας. Ἐκάστη σχισμὰς, ἐκάστη ὁπῇ εἶναι μεταπεποιημένη εἰς οἰκίαν, ἣν συμπληροῖ ξηρότοιχους τις μετὰ κλάδων συνεκτισμένος.

Τὸ ὄρος τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἄλλους κατοίκους δὲν ἔσχεν εἰμὴ πρωγλοδύτας τινὰς Λέλεγας, καὶ σήμερον δὲ πολλὰ ὀλίγον συχνάζεται ὑπὸ τῶν περιηγητῶν· διὸ καὶ πρώτην ἀκριθεὶς αὐτοῦ καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν ὀφείλομεν εἰς τὸν ῥηθέντα σοφὸν περιηγητὴν Τσιχατσέφ, καταβαλόντα πρὸς τοῦτο πό-
 νους οὐχὶ ὀλίγους

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΟΡΟΣ ΤΗΣ ΙΔΗΣ.

Ὡς ὁ Ὀλυμπος οὕτω καὶ ἡ Ἰδα εἶχεν ὄνομα δημοτικώτατον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· ἡ γειτνίασις τοῦ ὄρους τούτου μετὰ τῆς Τρωάδος καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ μυθολογικαὶ παραδόσεις διήγειρον ἐκπαλαί, ἐπομένως δὲ καὶ σήμερον διεγείρουσι τὴν κοινὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς σπουδῆς τοῦ ὄρους τούτου. Καὶ δὲν ἔχομεν μὲν περὶ αὐτοῦ εἰμὴ ἠκρωτηριασμένα τινὰ χωρία Δημητρίου τοῦ Σκηψίου, σωζόμενα παρὰ Στράβωνι, τὰ χωρία ὁμῶς ταῦτα ἀρκοῦσιν ὅπως ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς γνῶσιν τῆς πολυπλόκου ταύτης ὁρεινῆς σειρᾶς.

Ὡς περὶ τοῦ Ταύρου, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ὄρους τούτου παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον φέρει ἐδόθη ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὄχι εἰς μίαν μόνον σειράν, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον σύστημα ὁρέων, ὑπερδιέσχίζον ὅλην τὴν Τρωάδα ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀπεχώριζεν αὐτήν, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου τῆς Μυσίας. Οὕτω δὲ πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὸν ὁρισμὸν τοῦ Στράβωνος, διότι ἂν ἠθέλομεν ὑποθέσει μίαν καὶ μόνον σειράν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν ἣν ὁ γεωγράφος οὗτος δίδει εἰς τὸ ὄνομα Ἰδην, θέλομεν εὐρεθῇ ἡπατημένοι. Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ πρὸ πάντων ὁ Ὅμηρος καλοῦσι τὸ ὄρος τοῦτο εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν.

Τὰ διάφορα χωρία τῶν ἀρχαίων ὅσοι ποιοῦνται μνησίαν τοῦ ὄρους τούτου παρέχουσι τόσον τὸ ἐνδιαφέρειν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ παρατρέξωμεν αὐτὰ ἐν σιγῇ· ταῦτα δὲ θέλουσι μᾶς χρησιμεύσει ὡς σημεῖον συγκρίσεως μεταξύ τῆς ὑπ' ἐκείνων περιγραφομένης καὶ τῆς σημερινῆς τοῦ ὄρους τούτου καταστάσεως.

Θέλομεν δὲ ἀρχίσει ἀπὸ τῶν περικοπῶν τοῦ Σκηψίου τῶν παρὰ Στράβωνι σωζομένων, ἅτινα καὶ ἰδιαιτέρως ἀναφέρονται εἰς τοπογραφικὰς λεπτομερείας.

«Τοπογραφεῖ δὲ κάλλιστα τὴν ὄντως λεγομένην Τροίαν ἢ τῆς Ἰδης θέσις, ὄρους ὑψηλοῦ βλέποντος πρὸς δύσιν καὶ τὴν ταύτη θάλατταν, μικρὰ δ' ἐπιστρέφοντος καὶ πρὸς ἄρκτον καὶ τὴν ταύτη παραλίαν· ἔστι δὲ αὕτη μὲν τῆς Προποντίδος ἀπὸ τῶν περὶ Ἀβυδὸν στενῶν ἐπὶ τὸν Αἰσηπον καὶ τὴν Κυζικηνήν· ἢ δ' ἐσπερία θάλαττα ὅτε Ἑλλήσποντος ἐστὶν ὁ ἔξω καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος· πολλοὺς δ' ἔχουσα πρόποδας ἢ Ἰδην καὶ σκολοπενδρώδης οὖσα τὸ σχῆμα ἐσχάτοις ἀφορίζεται τούτοις, τῷ τε περὶ τὴν Ζέλειαν ἀκρωτηρίῳ καὶ τῷ καλουμένῳ Λεκτῷ, τῷ μὲν τελευτῶντι εἰς τὴν μεσόγαιαν μικρὸν ὑπὲρ τῆς Κυζικηνῆς (καὶ δὴ καὶ ἐστὶ νῦν ἡ Ζέλεια τῶν Κυζικηνῶν)· τὸ δὲ Λεκτὸν εἰς τὸ πέλαγος καθίκει τὸ Αἰγαῖον ἐν παράπλῳ κείμενον τῆς ἐκ Τενέδου πλέουσιν εἰς Λέσβον· «Ἰδην δ' ἱκανὸν πολυπίδακα μῆτέρα θηρῶν, Λεκτὸν ὅθι πρῶτον λιπέτην ἄλλα» ὕπνος καὶ Ἥρα τοῖς οὖσιν οἰκείως τοῦ ποιητοῦ φράζοντος τὸ Λεκτὸν· καὶ γὰρ ὅτι τῆς Ἰδης ἐστὶ τὸ Λεκτὸν καὶ διότι πρώτη ἀπόδοσις ἐκ θαλάττης αὕτη τοῖς ἐπὶ τὴν Ἰδην ἀνιούσιν, εἴρηκεν ὀρθῶς.

Τοὺς δὴ πρόποδας τοὺς ἐσχάτους ἐφ' ἑκάτερα φράζων οὕτω τὸ Λεκτὸν καὶ τὴν Ζέλειαν, οἰκείως τούτων ἀκρώρειαν ἀφορίζει Γάργαρον, ἄκρον λέγων· καὶ γὰρ καὶ νῦν Γάργαρον ἐν τοῖς ἄνω μέρεσι τῆς Ἰδης δέικνυται τόπος, ἀφ' οὗ τανῦν Γάργαρον πόλις Αἰολικὴ. Ἐντὸς μὲν οὖν

τῆς Ζεφείας καὶ τοῦ Λεκτοῦ πρῶτά ἐστιν ἀπὸ τῆς Προποντίδος ἀρξα-
μενοις [τὰ] μέχρι τῶν κατ' Ἀβυδὸν στενῶν, εἴτ' ἔξω τῆς Προποντίδος
τὰ μέχρι Λεκτοῦ.

Κάμψαντι δὲ τὸ Λεκτὸν ἀναχεῖται κόλπος μέγας, ὃν ἡ Ἰδὴ ποιεῖ
πρὸς τὴν ἡπειρον ἀποχωροῦσα ἀπὸ τοῦ Λεκτοῦ, καὶ αἱ Κάναι τὸ ἐκ
θατέρου μέρους ἀντικείμενον ἄκρωτήριον τῷ Λεκτῷ· καλοῦσι δ' οἱ μὲν
Ἰδαῖον κόλπον, οἱ δ' Ἀδραμυττηνόν· ἐν τούτῳ δὲ αἱ τῶν Αἰολέων πό-
λεις· μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑρμου, καθάπερ εἰρήκαμεν· εἰρηται δὲ
ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι τοῖς ἐκ Βυζαντίου πλέουσι πρὸς νότον ἐπ' εὐ-
θείας ἐστὶν ὁ πλοῦς, πρῶτον ἐπὶ Σηστόν καὶ Ἀβυδὸν διὰ μέσης τῆς
Προποντίδος, ἔπειτα τῆς παραλίας τῆς Ἀσίας μέχρι Καρίας· ταύτην
δὲ φυλάττοντας χρὴ τὴν ὑπόθεσιν ἀκούειν τῶν ἐξῆς, καὶ λέγωμεν
κόλπους τινάς ἐν τῇ παραλίᾳ, τὰς τε ἄκρας δεῖ νοεῖν τὰς ποιοῦσας
αὐτοὺς ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς κειμένας ὥσπερ τινὸς μεσημβρινῆς» (1).

Ἀνωθεν τῆς Προποντίδος ἐγείρονται δύο ὄρη, ὁ Ὀλυμπος τῆς
Μυσίας καὶ ἡ Ἰδὴ. Κάτωθεν τοῦ πρώτου εἶναι ἡ Βιθυνία, μεταξὺ δὲ
Ἰδῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἡ Τρωάς.

Κατὰ Δημήτριον τὸν Σκηψιον ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦ ὅρου τῆς Ἰδῆς
τῶν γειτνιαζόντων τῇ Κεβρηνίᾳ, ἀποσπῶνται δύο βραχίονες χωροῦν-
τες πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ μὲν πρὸς τὸ Ροίτειον, ὁ δὲ πρὸς τὴν τοῦ
Σιγαίου καὶ σχηματίζουσιν οἷον ἡμικύκλιόν τι, τοῦ ὁποῦ αἱ δύο ἄ-
κραι τελευτῶσιν εἰς τὴν πεδιάδα, εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν μὲ τὴν
νεωτέραν Ἰλίον, κειμένην μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων, ἐνῶ ἡ ἀρχαία
Ἰλῖος ἔκειτο κατὰ τὸ μέρος ὅθεν ἤρχιζον οἱ βραχίονες οὗτοι. Τὸ ἡ-
μικύκλιον τοῦτο περιλαμβάνει τὸ σιμόειον πεδίον, δι' οὗ ἔρρεεν ὁ Σι-
μόεις ποταμὸς, καὶ τὸ Σχανμάνδριον πεδίον, δι' οὗ ἔρρεεν ὁ Σκάμαν-
δρος. Τὰ δύο ταῦτα πεδία διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ μακροῦ
αὐχένος ὅστις, ἐκτεινόμενος κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπὸ τῆς νεωτέρας
Ἰλίου κειμένης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐχένος μέχρι τῆς Κεβρηνίης, ἀποτελεῖ
μετὰ τῶν δύο προειρημένων ἀγκῶνων τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος Ε (2).

Ἡ Ἰδὴ ἐπονομάζεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κατάρβυτος, διὰ τὸ πλῆ-
θος τῶν ἀπ' αὐτῆς πηγαζόντων ῥυάκων καὶ ποταμῶν. Περὶ τὰ ἑκα-
τὸν εἰκοσι στάδια ἄνωθεν τῆς Σκηψίως, ἀπὸ λόφου καλουμένου Κο-
τύλου, πηγάζουσι τρεῖς συνάμα ὀνομαστοὶ ποταμοί, ὁ Σκάμανδρος,
ὁ Γρανικὸς καὶ ὁ Αἰσηπος, οἱ μὲν πρὸς ἄρκτον καὶ τὴν Προποντίδα, ἐκ

(1) Στράβ. 583.

(2) II'. 597.

πλειόνων πηγῶν συλλεβόμενοι, ὁ δὲ Σκάμανδρος ἐπὶ δύοσιν ἐκ μιᾶς πηγῆς (1).

Επὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἰδῆς ἔκειντο τὰ Γάργαρα, πόλις τῆς Τρωάδος, καλουμένη προσέτι καὶ Παλαιογάργαρα. Κατὰ Στράβωνα ἡ πόλις αὕτη ἦτο κτίσμα τῶν Αἰολέων, θεμελιωθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀσσοῦ, τῶν Δελέγων. Αἱ δύο δὲ αὗται πόλεις Ἀσσοῦ καὶ Γάργαρα, κατὰ τὸν Εὐφορον, ἐν Μακροβίῳ ἀναφερόμενον, ἦσαν πολλὰ πλησίον ἀλλήλων, τὰ δὲ Γάργαρα ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ Γαργάρου υἱοῦ τοῦ Διὸς ἐλθόντος ἐκ Λαρίσσης τῆς Θεσσαλίας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶχε σχολὴν ὁ Ἀδραμυττηνὸς Διότιμος ὁ γραμματικὸς, περὶ οὗ ὁ Ἀρατος ἔλεγεν ἐν διστίχῳ, ὅτι ἔκλειε τὸν Διότιμον καθήμενον ἐπὶ βράχων ὅπως διδάξῃ τὸ ἀλφάβητον εἰς τοὺς παῖδας τῶν Γαργάρων. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδίδετο προσέτι καὶ εἰς ἀκρωτήριον, ὅπερ φρονοῦμεν ὅτι ἦτο αὐτὸ τὸ Λεκτὸν, διότι κατὰ τὴν ἀκτὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχον δύο ἀκρωτήρια.

Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει προσέτι ὅτι ἡ γυνὴ κορυφὴ τῆς Ἰδῆς ἐπεκαλεῖτο Φαλακράι, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο, λέγει, ἐδόθη εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἰδῆς διὰ τὸ ὅτι οὐδὲν φυτὸν παράγει ἕνεκα τῶν καλυπτόντων αὐτὴν πάγων καὶ χιόνων.

Πάντα δὲ τὰ ὄρη τὰ γυνὰ δένδρων καὶ βλαστήσεως λέγονται φαλακρά. Κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, τὸ ὄρος Ἰδὴ ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ Ἰδῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Μελισσέως, βασιλέως τῆς Κρήτης· εἶναι δὲ τὸ ὑψηλότερον τῶν ὑπερκειμένων τῷ Ἑλλησπόντῳ ὄρεων, ἐν μέσῳ δ' αὐτοῦ δαίκεται ἄντρον θεοπρεπὲς, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι αἱ τρεῖς θεαὶ ἐκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Πάριδος. Ἐπὶ ταύτης τῆς Ἰδῆς ἀξιοῦσιν οἱ ὅτι ἔκουν καὶ οἱ Ἰδαῖοι δάκτυλοι, καὶ ὅτι, διδασθέντες ὑπὸ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν πρῶτοι ἤρχισαν νά ἐργάζωνται αὐτόθι τὸν σίδηρον. Τέλος ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου παρατηρεῖται φαινόμενόν τι ἴδιον καὶ παράδοξον, λέγει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης οὕτω πως περιγράφων αὐτό. «Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν, λέγει, ἀπ' ἄκρας τῆς κορυφῆς διὰ τὴν νηνεμίαν τοῦ περιέχοντος ἀέρος ὑπερπετῇ γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς, ὁρᾶσθαι τὸν ἥλιον ἐτι τῆς νυκτὸς οὔσης ἀνατέλλοντα, τὰς ἀκτῖνας οὐκ ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι τετραμμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω θιγγάνειν τοῦ τῆς γῆς ὀρίζοντος. Μετ' ὀλίγον δὲ συνάγεται ταῦτα πρὸς ἓν μέγεθος, ἕως ἂν γένηται τρίπλεθρον διάστημα καὶ

(1) Αὐτόθι. 602.

τότε ἤδη τῆς ἡμέρας ἐπιλαβούσης τὸ φαινόμενον τοῦ ἡλίου μέγεθος πληρωθὲν τὴν ἐστὴ ἡμέρας διαθέσειν κατασκευάζει.» (Διοδ. Σικ. ΙΖ'. 7.) Τοιαῦτα φαινόμενα καὶ νῦν παρατηροῦνται κατὰ τὰς λαμπρὰς θερινὰς πρωΐας, ὅτε αἱ ὀμίχλαι αἱ καλύπτουσαι τὸ ὄρος διαχρυσοῦνται ἐκ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου. Παρόμοια φαινόμενα ἀναφέρει καὶ ὁ Πομπόιος Μέλας, ἐκπίπτων ὅμως εἰς ἀτόπους ὑπερβολάς.

Διατρέζωμεν ἤδη τὴν μακρὰν ταύτην σειρὰν, ὅπως, ἐξερευνῶντες ἐπισταμένως, ἐφαρμόσωμεν ἀκριβῶς τὰ σημερινὰ ὀνόματα πρὸς τὰ ἀρχαῖα. — Ἡ ἄκρα τῆς σειρᾶς τῆς Ἰδης ἀπολήγει εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὸ ἀκρωτήριο Μπαμπᾶ, τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Λεκτὸν ἀκρωτήριο. Ὑπὸ τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο ὑπάρχει ὄρμος προφυλαττόμενος διὰ κρηπίδος προχωρούσης πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ εἰκοσι περὶπου μέτρα, κατεσκευασμένης δὲ διὰ μεγάλων λίθων ἄνευ πολλῆς τέχνης συσσωρευμένων, ἀνεωγμένος ὅμως πρὸς τοὺς δυτικούς ἀνέμους ἐξ ὧν τὰ ἐκεῖ ὀρμῶντα πλοῖα ὑποφέρουσιν ἐν ὥρᾳ τρικυμίας. Αὐτοῦ κεῖται μικρὸν τι χωρίον, Μπαμπᾶς ὁμοίως καλούμενον, περιλαμβανόν πενυχρόν τι γάνιον καὶ μικρὰν ὀθωμανικὴν τέμενος. Ἐπὶ ἄκρας προχωρούσης πρὸς τὴν θάλασσαν ἱδρύεται μικρὸν φρούριον. Τὰ ὄρη τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο εἶναι μέχρι τοῦ μέσου κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων τινῶν, ἐπέκεινα δὲ γυμνά καὶ πράχνα καὶ χρώματος ὑποκιτρίνου. Τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν προσάρκτιον πλευρὰν τοῦ Ἀδραμυττιανοῦ κόλπου, πᾶσα δὲ ἡ ἀκτὴ παρεκτείνεται ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς. Τὰ τιτανώδη πετρώματα τὰ παρατηρούμενα κατὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκλείπουσιν καὶ ἄρχονται τὰ ἡραίστεια πετρώματα, ἅτινα ἐκτείνονται κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς ἐπὶ δέκα ἕως δώδεκα χιλιομέτρῳ ἐπὶ τῆς κλιτύος δὲ τῶν ὑψωμάτων τούτων ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Ἀσσοῦ. Ἀπὸν τὸ ὄρος σύγκειται ἐκ τραχυτῶν ἐρυθρῶν σκληροτάτων καὶ ἐχόντων σχεδὸν ὅψιν πορφύρας. Ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων τούτων λατομείων οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξήγαγον τὸ ὑλικὸν τῶν μνημείων τῆς Ἀσσοῦ, ὑλικὸν στερεώτατον μὲν κατὰ τὴν σύστασιν, δυσάρεστον ὅμως εἰς τὴν θέαν ὥς ἐκ τοῦ βαθέος ἰοειδοῦς χρώματός του, προσέτι δὲ καὶ ἀνεπίδεκτον λεπτοτέρας τινὸς γλυφῆς, ἔνεκα αὐτῆς τῆς σκληρότητός του. Πέριξ τῆς πόλεως παρατηροῦνται μεγάλα σωρεῖα σκυριῶν σιδήρου, λειψάνων ἀρχαίων ἐκκαμινεύσεων, τὰς ὁποίας πιθανῶς εἶχον ἀρχίσει οἱ Λέλεγες, εἴτα δὲ ἐξηκολούθησαν οἱ Ἕλληνες. Αἱ σκυρίαι αὗται περιέχουσιν εἰσέτι ἱκανὴν ποσότητα σιδήρου.

Πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς ἄρκτον τὰ ἡραίστεια ταῦτα πετρώματα

ἐρείδονται ἐπὶ γρανιτῶν. Ὅπισθεν δὲ τοῦ πρώτου, οὕτως εἰπεῖν, πατώματος τοῦ ὄρους ὑφύεται ἡ ὠραία σειρὰ τῶν Γαργαρινῶν ὀρέων, κατοικίας ἄλλοτε τῶν θεῶν, καλουμένης δὲ νῦν ἡκιστα ποιητικῶς ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν Κάζ-δὰγ, ἥτοι ὄρος χηνός.

Τὸ ὄρος Γάργαρον συνδέεται μετ' ἄλλης ἀνατολικῆς σειρᾶς, ἥς αἱ κορυφαὶ σχηματίζουσιν ἡμικύκλιον, καμπτομένης δὲ πρὸς δυσμᾶς, ἥτοι πρὸς τὸ τρωϊκὸν πεδῖον. Τοῦ μεγάλου τούτου κύκλου τῶν ὀρέων αἱ πλευραὶ ἀνεπαισθήτως ταπεινούμεναι κατέρχονται πρὸς τὴν πεδιάδα, καλύπτονται δὲ ὑπὸ χλοερωτάτων δασῶν δρυῶν ὑπὸ τὰ ὁποῖα ῥέουσι ῥυάκες διαχυεῖς, οἵτινες μετὰ τῶν πυκνῶν δένδρων παρέχουσιν εἰς τὰς κοιλάδας ταύτας ἐξαίσιον τινὰ τερπνότητα.

Ἡ δευτέρα σειρὰ, ἥς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, καὶ ἥτις συνάπτεται μετὰ τοῦ Γαργάρου, εἶναι τὸ ὄρος Κότυλον, περιλαμβάνον τὴν πεδιάδα τῆς Κεθρηνίας· εἰς τὰς κοιλάδας ταύτας ἔκειντο αἱ ἀρχαῖαι πόλεις Σκαμνδρία καὶ Σαῆψις, εὐρίσκοντο δὲ καὶ μεταλλεῖα ἀργύρου, ἅτινα εἶχον ἐκμεταλλεῦθαι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ γεωλογικὴ δὲ σύστασις τῶν γαιῶν τούτων οὐδόλως ἀποκρούει τὴν ὑπαρξίν ἀργυρούχων μεταλλείων, καθότι αἱ πέτραι εἰσὶν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ γνεῖς, τοῦ κοκκίτου καὶ τῶν μικασχιστῶν, ἅτινα πολλῶς περικαλύπτουσι τὰς ἀργυρούχους γαῖας.

Ὁ ὄγκος ὁ ἀποτελῶν τὴν σειρὰν τῆς Ἰδῆς δὲν κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ περιβάλλεται ὑπὸ κύκλου ὑποδεστέρων ὀρέων περιζωνώντων τὸ τρωϊκὸν πεδῖον· πρὸς μεσημβρίαν πλησιάζουσι πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀπὸ δὲ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀλεξάνδρειας Τρωάδος μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Μπαμπᾶ ὁ τόπος βαίνει ὁλονὸν ὑψούμενος.

Τὸν ἀντικεῖνον πρὸς ἄρκτον ὁ παρεμπίπτων βουνώδης ὄγκος ἀφίνει μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς θαλάσσης πᾶσαν τῆς Τρωάδος τὴν πεδιάδα, τὸ ἀκρωτήριον Σίγαιον ἢ Γιαννίτσαρον, κάμπτεται δὲ κατὰ τὴν γραμμὴν τῶν Δαρδανελλίων. Ὅλα ταῦτα τὰ δευτερεύοντα ὄρεϊνά συμπλέγματα σύγκεινται ἐν γένει ἐκ μαρνώδους τιτάνου, καὶ ἐπομένως ἐκ στοιχείων πολὺ νεωτέρων τῶν τῆς Ἰδῆς αὐτῆς.

Ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς τὴν χερσόνησον τῆς Κυζίκου ἀναφαίνεται πάλιν ὁ γρανίτης, σχηματίζων τὸ ὄρος Δίνδυμον, νῦν Καπού-δὰγ (ἥτοι ὄρος τῆς θύρας). Τὸ ὄρος τοῦτο ἔχει σχῆμα κωνικόν, συνάπτεται δὲ μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ τῆς χαμηλῆς καὶ ἀμυώδους χερσονήσου τῆς Κυζίκου.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους τούτου προεκτείνεται εἰς ἀκρωτήριον, σχηματίζον τὴν χερσόνησον Ἀρτάκην μετὰ μικροῦ ὁμώνυμου νησιδίου

τιτανιώδους συστάσεως, μαρμάρου φαιού. Τὸ νησίδιον τοῦτο εἶναι οἶον προπύλαια τῆς μεγάλης νήσου τοῦ Μαρμαρᾶ, ἐξ ἧς ὀνομάζεται καὶ πᾶσα αὕτη ἡ θάλασσα ἡ ἄλλοτε καλουμένη Προποντίς, καὶ ἥτις ἦν τὸ ὄριον ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἔθετον εἰς τὴν Ἰδην. Ἡ σειρὰ αὕτη συνάπτεται μετὰ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Μυσίας διὰ διακλαδώσεων μετρίου ὕψους, δι' ὧν διέρχονται πολλοὶ ποταμοί, καὶ αἵτινες σχηματίζουν λιμνώδη τινὰ λεκανοπέδια, καθιστώντα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Βιθυνίας χαρίεσσαν καὶ εὐφορον. Μεταξὺ δὲ τῶν λιμνῶν τῶν περιλαμβανόμενων ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ ἀρχαῖοι ἡρίθμουν καὶ τὴν Δασκυλίτιδα λίμνην, πλησίον τῆς Κυζίκου ὑπάρχουσαν καὶ λογιζομένην ὡς μίαν τῶν μεγαλειτέρων τοῦ τόπου. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν προσεπαθήσαμεν νὰ ἀνείρωμεν τὴν λίμνην ταύτην, οὐδὲν κατωρθώσαμεν, οὐδεὶς δὲ καὶ τῶν ἄλλων περιηγητῶν, ὅσοι ἐπεσκέφθησαν καὶ περιέγραψαν τὴν Βιθυϊάν, ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς λίμνης ταύτης· πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ἥτις ἡ λίμνη αὕτη ἀπεξηράνθη, ἥ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς συνεχέθη μετὰ τοῦ ὀνόματος ἄλλης τινὸς λίμνης, ἡ τῆς Ἀπολλωνιάδος, ἡ τῆς Μιλητουπολίτιδος. Ἡ ἐκλείψις αὕτη τῆς Δασκυλίτιδος εἶναι περιέργον γεωγραφικὸν ζήτημα, ἄλυτον ἔτι.

Τὰς κοιλάδας καὶ τὰ ὄροπέδια τὰ σχηματιζόμενα ὑπὸ τῶν ὀρέων τούτων ἐκάλυπτον τόσαι ἀρχαῖαι πόλεις, ὥστε παραλείποντες αὐτάς ἐνταῦθα, ὅπως διαμίας ἀναφέρωμεν καὶ περιγράφωμεν αὐτάς ἐν τοῖς κεφαλαίοις τοῖς περὶ αὐτῶν καθιερωμένοις, θέλωμεν μνημονεύσαι ἔτι τοῦ ὄρους τοῦ καλουμένου Κατερλί-δάγ (ἥτοι ὄρους ἡμιόνων), ὅπερ εἶναι εἰς τῶν ἀκρεμόνων τοῦ Ὀλύμπου, προσεγγισμένοις πρὸς ἄρκτον καὶ σχηματίζων τὸ ἀκρωτήριον Μπουζ-μπορούν ἐν τῇ Προποντίδι.

Ἐνταῦθα τελευτᾷ τὸ σύστημα τῆς Ἰδης καὶ ἄρχεται τὸ τοῦ μυσικοῦ Ὀλύμπου πρὸς στιγμὴν ὅμως παρατρέχοντες αὐτὸν, θέλωμεν ἀκολουθήσει καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν τὴν ὀρεινὴν πλευρὰν τῶν κεντρικῶν ὄροπεδίων ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας ὁρμώμενοι.

Τῶν ὀρέων τούτων τὰ συστατικὰ στοιχεῖα εἶναι ποικίλα καὶ πολυσύνθετα, καὶ ὅχι ὁμογενῆ ὡς τὰ τῶν πλείστων ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε διεγράψαμεν.

Μόνη ἡ Νικομήδεια καὶ τὰ περίχωρα αὐτῆς παρουσιάζουσι πετρώματα ἐκ κατακαθισμάτων πολλῶν γεωλογικῶν ἐποχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἐρυθρὸς ἀμμόλιθος φαίνεται ὑπῆρξε μέγας πυρὴν, ἐπειδὴ ἀπαντᾷται εἰς πολλὰ μέρη κατὰ τε τὰς ὄχθας τοῦ Σαγγαρίου, ὡς καὶ εἰς τὰς πόλεις Γαῖδαχ καὶ Ἀκσεράϊ. Ὅλη ἡ σειρὰ, ὕψος μέτριον ἔχουσα καὶ ἀποτελοῦσα μίαν τῶν πλευρῶν τοῦ λεκανοπεδίου τῆς λί-

μνης Σαπαντζα, παρεκτείνεται εἰς μέσσην ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν δέκα πέντε χιλιομέτρων· διανοιγομένη δὲ παρέχει διόδον εἰς τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, τὸν νῦν Σακκαρίαν καλούμενον. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι εἰς τῶν μακροτέρων ποταμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ ὅγκος του ὅμως μεγάλως ἡλαττώθη, ἐὰν αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ αὐτοῦ περιγραφαὶ εἰσιν ἀκριβεῖς.

Αἱ διακυμάνσεις τῆς γῆς αἰ μεταξὺ τῶν ὀρέων τούτων καὶ τῆς θαλάσσης παρατηρούμεναι καλοῦνται ὑπὸ τῶν Τούρκων *τεπε*, ἥτοι λόφοι, καὶ *ἔχι δάγ*. Πᾶσα ἡ μεσημβρινὴ παραλία τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου εἶναι γενικῶς χαμηλὴ καὶ ὀλίγας παρουσιάζει κορυφάς. Μόνον τὸ ἀπέναντι τοῦ κόλπου τοῦ Βουγιουκ-δερεῖ ὑψούμενον ὄρος τοῦ Γίγαντος (ναὸς τοῦ Οὐρίου Διὸς) ἔχει ὕψος ὑπέροχον καὶ διακεκριμένον, ἂν καὶ δὲν ὑπερβαίνει τὰ πενταχόσια μέτρα, ὥστε αἱ πεδιάδες αἱ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἐκτεινόμεναι καὶ ἀμέσως πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ὄρους τούτου κείμεναι, ὑπερβαίνουν τετράκις καὶ πεντάκις κατὰ τὸ ὕψος τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐπεὶδὴ αὗται ἔχουσι μέσον ὕψος 800 ἕως χιλίων μέτρων.

Τὸ ἀκρωτήριο Καραμπουρνού δεικνύει τὴν εἰσοδὸν τοῦ Βοσπόρου· ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαγγαρίου ὁ τόπος εἶναι ὁμαλός, ἡ ὄψις ὅμως τῶν ὀρέων εἶναι ὁμοιόμορφος, συγχειμένων ἐκ κορυφῶν στρογγύλων κεκαλυμμένων ὑπὸ χλόης, καὶ διακοπτομένων ὅπως παράσχωσι διόδον εἰς τοὺς ποταμοὺς, εἴτα δὲ πάλιν ἀνυψούμενων, ἀλλὰ πάντοτε φυλαττόντων τὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν. Ἄλλως δὲ τὰ ὄρη ταῦτα τῆς Παμφλαγονίας καὶ τοῦ πάλαι βασιλείου τοῦ Πόντου πολλὰ ὀλίγας ἱστορικὰς ἀναμνήσεις διεγείρουσιν· ἐπομένως ἡ λεπτομερὴς περιγραφή των, ἐνῷ οὐδαμῶς ἤθελεν ἐλκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, ἤθελε βαρύνει αὐτὸν μὲ πολλὰ τουρκικὰ ὀνόματα μὴ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς οὐδὲν ἱστορικὸν ὄνομα.

ΟΡΗ ΚΕΝΤΡΩΑ.

* Ἀν ἠθέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ θεωρίαν τὰ κεντρῶα ὄρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἐποίησαν περὶ τοῦ Ταύρου, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ὁ πρὸς ἄρκτον Ὀλυμπος τῆς Μυσίας ἀσκεῖ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὸν πρὸς μεσημβρίαν Κράγον τῆς Λυκίας, ὅτι δηλαδὴ ἀποτελεῖ οἶον πυρῆνα πασῶν τῶν ὀρεινῶν σειρῶν τῶν διηκουσῶν τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς χερσονήσου.

Πρὸς δυσμὰς συνάπτεται μετὰ τοῦ ὄρους τῆς Ἰδης διὰ σειρᾶς συνε-

χους ὁρέων παρεκτείνεται πρὸς μεσημβρίαν διὰ τοῦ κλάδου τοῦ Τουμαντζή-δᾶγ μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Φρυγίας, πρὸς δυσμὰς δὲ συνενούται μετὰ τοῦ ὅρους Ἑλμα-δᾶγ, ὅπερ εἶναι συνέχεια τῶν ὁρέων Ἀλα-δᾶγ. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν Ἀσίᾳ, περισσώτερον παρὰ ἐν Εὐρώπῃ, οἱ ποταμοὶ δὲν ἀκολουθοῦσι τὰς κατωφρείας τῶν ὁρέων, ἀλλὰ τοῦναντίον ὥσεπιτοπολὺ διατέμνουσιν αὐτὰ κατὰ γωνίας ὀρθὰς καὶ διανοίγουσι διόδους εἰς μέρη, ἐνθα δὲν δύναται τις νὰ υποθέσῃ ὅτι διέρχεται ποταμός. Ζωηρότατα ὁ Πλίνιος περιγράφει τὴν πάλιν τοῦ Εὐφράτου μετὰ τοῦ Ταύρου, ὅτε ὁ μέγας ποταμός οὗτος ἀπαντᾷ ἐμπόδιον εἰς τὸν ῥοὺν αὐτοῦ τὸν γίγαντα ἐκείνον τῶν ὁρέων. Δὲν εἶναι δὲ μόνος ὁ ποταμός οὗτος ἐν Ἀσίᾳ ὅστις θέτῃ ὡς φιλοτιμίαν, οὕτως εἰπεῖν, παραιτῶν τὸ φυσικὸν βεῖθρόν του νὰ ζητῇ διόδους ἀδυνάτους. — Ὁ Ἄλως ὁμοίως, διοδεύσας τὰ ὄρη τῆς Καππαδοκίας, στρέφεται ἀποτόμως πρὸς ἄρκτον καὶ ῥίπτεται ἐπὶ τῶν ὁρέων τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου, τὰ ὅποια καὶ ὑπερπηδᾷ κατὰ τὰ στενὰ τοῦ Σογκουρλοῦ. Ὅμοίως ὁ Ῥύνδακος, ἐκβάλλων εἰς τὴν Προποντίδα ὁμοίως ὁ Ἑρμος, ὅστις λαμβάνων τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας, ἀκολουθεῖ ῥοὺν πάντῃ ἀντίθετον, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα παρουσιάζουσι. Τὰ στενὰ δὲ ταῦτα τὰ ὅποια οἱ ποταμοὶ οὗτοι ὑπερπηδῶσι δὲν εἶναι κοιλάδες ὑπὸ τῶν ὑδάτων διασκαφεῖσαι, ἀλλὰ σχισμάδες διηνεωγμέναι ἐν ταῖς ὄρεσι καὶ συγκείμεναι ἐκ τῶν αὐτῶν με αὐτὰ τὰ ὄρη συστατικῶν στοιχείων. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς μικροὺς ποταμοὺς τῆς μεσημβρινῆς παραλίας, καὶ μόνος ὁ Μαϊάνδρος καὶ Κᾰῦστρος, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ῥέουσι τακτικῶς ἐν ταῖς οἰκείαις κοιλάσι, διοδεύοντες ἡσύχως τὰ ὄρη τὰ ὀροθετοῦντα τὸν ῥοὺν αὐτῶν. Τοιούτοτρόπως ὁ ῥοὺς ποταμοῦ ἀπὸ τῆς ἡπείρου πρὸς τὴν θάλασσαν οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν Ἀσίᾳ ὡς ἐνδειξις ἀνωτέρας τινὸς κοιλάδος. Ἀρκεῖ δὲ νὰ ῥίψωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Ἀσίας, ὅπως βεβαιωθῶμεν πόσον ὁ ῥοὺς τῶν ποταμῶν βασανίζεται, καὶ ἐπομένως πόσον δύσκολον εἶναι νὰ περιγραφῇ με τρόπον καταληπτὸν τὸ ἔκτυπον τοῦ ἐδάφους. Ἡ σειρὰ ἢ μᾶλλον ὁ ὄγκος τοῦ Μυσιακοῦ Ὀλύμπου ἀνυψοῦται ταχέως εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Προποντίδος ἀπόστασιν, ἀπὸ τῆς ἀρκτέας δὲ ἀκτῆς αὐτοῦ παρουσιάζει τὸ μεγαλῆτερον ὕψος του. Ἄπαν τὸ μεσημβρινὸν τμήμα τοῦ Ὀλύμπου ἀνέρχεται εἰς ὕψος χιλίων ἑκατὸν μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἂν δὲ αἱ ἐπιστέφουσαι αὐτὸ κορυφαὶ δὲν φαίνονται σχετικῶς πολὺ ὑψηλαί, οὐδὲν ἥττον ἔχουσιν ἀπόλυτον ὕψος οὐχὶ μικρόν. Ἡ σειρὰ ἢ πρὸς μεσημβρίαν ἀποσπῶμένη τοῦ Ὀλύμπου ἐκτείνεται μέχρι

Κοτυαίου, ταπεινουμένη δὲ κατὰ ταύτην τὴν πόλιν σχηματίζει διάφορα ὀροπέδια, ὧν τὸ μὲν πρὸς ἀνατολὰς διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Θυμβρίου (Πουρσάκ), συμβάλλοντος εἰς τὸν Σαγγάριον, τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ πόλις Ἀϊζανῇ, διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ Ῥυνδάκου ὅστις, διερχόμενος τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην, ἐκβάλλει κατ' εὐθείαν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὀροπέδιον, ὅπερ σήμερον καλεῖται Τσαφδερ-χισάρ, ἥτοι φρούριον σικάλεως, εἶναι τρόπον τινὰ σημεῖον ἀρετηρίας τῶν μεταξὺ Προποντίδος καὶ Ἰωνικῆς θαλάσσης ὑδάτων. Εἰς μικροτάτην ἀπὸ τοῦ Ἀϊζανῇ ἀπόστασιν λαμβάνων τὴν ἀρχὴν ὁ Ἔρμος κατέρχεται πρὸς μεσημβρίαν.

Εἰς τὸ ρεῦμα τοῦτο παρέχει διόδον μεγάλη σειρά ὄρων διήκουσα ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καλουμένη νῦν μὲν Μουράτ-δᾶγ, ὑπὸ δὲ τῶν ἀρχαίων Δίνδυμον ὄρος. — Ἡ σύστασις τοῦ Ὀλύμπου εἶναι γρανιτική, πάντα ὅμως τὰ ὄρη τὰ ἐρειδόμενα ἐπὶ τῶν πλευρῶν του ἀνήκουσιν εἰς τὸ τιτανῶδες καὶ ἀργιλῶδες σύστημα. Ἡ χώρα ἡ μεταξὺ Προύσσης καὶ Κοτυαίου ἐκτεινομένη ἔχει ὅψιν μονότονον καὶ ἀναλλοίωτον τῆς πόλεως Κοτυαίου ἐπικείται ὄρος κρητιδῶδες· πᾶσα δὲ ἡ περίξ πεδιάς εἶναι γυνή βλαστήσεως.

Πάντη διάφορον ὅψιν παρουσιάζει τὸ Μουράτ-δᾶγ· αἱ κορυφαὶ του, ὑψηλαὶ καὶ ἀπότομοι, διαγράφονται ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ δὲ ἐπὶ τῶν πλευρῶν του κοιλάδες καὶ τὰ ὄρη παρέχουσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς νομαδικὰς φυλάς ὑγιεῖν καὶ δροσερὰς θερινὰς οἰκήσεις, αἵτινες καλοῦνται γυαεῖλᾶ. Τὸ Μουράτ-δᾶγ, δρώμενον ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Κετίζ, μεγάλου γυαεῖλᾶ κειμένου εἰς ὕψος χιλίων ἑκατὸν μέτρων ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, φαίνεται διήκων ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Μεσημβρινόθεν ὁμοῦ αἱ πλευραὶ του κατέρχονται ἀκολουθοῦσαι τὸν ῥοῦν τοῦ Ἐρμου σχεδὸν μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Κολόης (Κούλων). Ἐπὶ τῶν καμπῶν αὐτῶν καλύπτονται πολυάριθμοι ἀρχαῖαι πόλεις τῆς Ἐπικτήτου Φρυγίας, αἵτινες σήμερον εἶναι πενιχρὰ χωρία. Πέραν τοῦ Μουράτ καὶ πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ παρεκτείνεται τὸ Γουρουν-δᾶγ, οὗ αἱ κορυφαὶ ἐπὶ μέρος τοῦ ἔτους εἰσὶ κεκαλυμμέναι ὑπὸ χιόνων. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ ὄρη, ὧν καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ἀγνοοῦνται, ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν πολλὰ ὀλίγον κινουσι τὸ ἐνδιαφέρον.

Ἑτέρα ὄρεινὴ σειρά ἀποσπωμένη τοῦ Ὀλύμπου διαχωρίζει τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Ἐπικτήτου Φρυγίαν· ἡ σειρά αὕτη καλεῖται Ἀκ-δᾶγ, αἱ δὲ διακλαδώσεις αὐτῆς παρεκτείνονται μέχρι τῆς Ἀγκύρας. Τὸ ὄρος τοῦτο ἀνήκει καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὸ γρανιτι-

κὸν σύστημα, διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου, ταπεινούμενον δὲ πρὸς μεσημβρίαν σχηματίζει τὸ ὀροπέδιον Σεβρι-χισάρ' πλαγίως αὐτοῦ ὑψοῦται δευτερεύουσα σειρὰ, παρουσιάζουσα ἐξογκώσεις ἐκ συσπέντου λίαν ἀξιοσημειώτους· παρὰ τοὺς πρόποδας δ' ἐνὸς ἐκ τῶν ὀρέων τούτων κεῖται ἡ πόλις Πεσινοῦς.

Πρὸς μεσημβρίαν ἐκτείνονται τὰ ἀνώμαλα πεδία τῆς Φρυγίας, πάντα σχεδὸν ἡφαιστειογενῆ. Πρὸς ἀνατολὰς ἀναφαίνεται πάλιν τὸ τιτανῶδες σύστημα, ἐκτείνεται δὲ μέχρι τοῦ Καρὰ-χισάρ. Ἐπὶ τῶν ὀρέων τούτων εὐρίσκονται τὰ περίφημα λατομεῖα τῶν Συννάδων καὶ αἱ μεγάλαι ἐκ τραχύτου ἐκτάσεις, ἐξ ὧν καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα τὸ Καρὰ-χισάρ (μέλαν φρούριον).

Τὸ Ἀκ-δὰγ διήκει ὁλονὲν πρὸς ἀνατολὰς, παρέχει διόδον εἰς τὸν Ἄλυν, παρεκτεινόμενον δὲ συνάπτεται μετὰ τῶν ὀρέων τῆς Ἀμασειας.

Πρὸς μεσημβρίαν τῆς σειρᾶς ταύτης, ἥτις καὶ διαχωρίζεται εἰς πολλὰς παραλλήλους διακλαδώσεις διερχομένας τὴν ἐπαρχίαν Ἀιμανά, ἄρχονται κατὰ σειράν ὀροπέδια ἐκτεινόμενα μέχρι πέραν τῆς Καισαρείας, περιέχοντα πολλὰς λίμνας, ἐν αἷς τὴν μεγάλην λίμνην Σαλὲ καὶ πολλὰς ἄλλας ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ταύρου. Μετὰ ταῦτα ἄρχονται αἱ ἡφαιστειογενεῖς ἐκτάσεις τοῦ Οὐργούπ, ἀνήκουσαι εἰς τὸν πλουτώνειον σχηματισμὸν τοῦ μέρους τούτου τὸ μεγαλότερον ὕψωμα εἶναι τὸ ὄρος Ἀργαῖον.

Πρὸς δυσμὰς ὁμοίως ἐκτείνεται ἄλλη χώρα, Κατακεκαυμένη καλουμένη, γέννημα καὶ αὕτη ἡφαιστείου. Ἀλλὰ καὶ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων σημειωθεισῶν ἀνωτέρω χωρῶν τὴν περιγραφὴν ἀναβάλλομεν νὰ ἐκθέσωμεν μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς πόλεων, ἐνταῦθα μόνον νύξιν αὐτῶν ἐδώκαμεν.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος συνοπτικωτάτου πίνακος τοῦ ἐκτύπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γίνεται προφανὲς ὅτι ἅπασα ἡ χερσόνησος αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν καὶ μόνον εὐρὺ ὀροπέδιον, ἐρειδόμενον ἀπ' ἄρκτου καὶ μεσημβρίας ἐπὶ τῆς σειρᾶς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ὀλγασσοῦ. Κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς μέρος αἱ σειραὶ τῶν ὀρέων καταλήγουσιν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης, ἐντεῦθεν δὲ σχηματίζονται οἱ πολυπληθεῖς ἐκεῖνοι καὶ βαθεῖς καὶ παράλληλοι πρὸς ἀλλήλους κόλποι.

BIBLION B'.

ΒΙΘΥΝΙΑ.

ΠΡΩΤΟΙ ΑΠΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ.

Ὅρια τῆς χώρας.

Ἡ μεγάλη καὶ εὐφορος χώρα ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου, τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρὰς διαβρεχομένη, ἦν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν Βιθυνίαν, ὡκεῖτο ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῆς φυλῆς τῶν Βεβρύκων, ἀφ' ὧν καὶ Βεβρυκία τὸ πρῶτον ὠνομάσθη (1). Ὅτε οἱ Ἀργοναῦται ἀφίχθησαν εἰς τὴν Προποντίδα, ὁ λαὸς οὗτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀμύκου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς νύμφης Βιθυνίδος· ἐντεύθεν δὲ κατ' Ἀπολλοδώρον τὸν Ῥόδιον ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη Βιθυνία (2). Τὸ ὄνομα τοῦτο ὁμοῦ φαίνεται ἀνύπαρκτον καὶ πεπλασμένον, ἐπεὶ δὲ οὐδεὶς τῶν ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρει αὐτό· ὁ Πλίνιος μάλιστα καὶ ὁ Στράβων διαρρήδην ἀποφαίνονται ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη Βιθυνία μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν εἰσβολὴν τῶν Θρακῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο Βιθυνοὶ καὶ Θυνοί.

Πάν ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ τόπου τούτου τόσον εἶναι ἀσαφές καὶ σκοτεινόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διαφωνοῦσιν ἐπὶ τῶν ὀλίγων εἰδητέων ἃς περὶ αὐτοῦ κατέλιπον. Κατὰ τινὰ τῶν σχολιαστῶν Ἀπολλοδώρου τοῦ Ῥοδίου οἱ Βεβρυκες δὲν κατεῖχον ὅλην τὴν χώραν τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Βιθυνίαν, ἀλλ' ἐξηπλοῦντο πρὸς δυσμὰς πολὺ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς. Ὁ Ἀμυκος, λέγει, ἦν βασιλεὺς τῶν Βεβρύκων ἐν Βιθυνίᾳ, ἥρχε δὲ κυρίως τῶν παραλίων» (3). Ὁ Charon διατείνεται ὅτι Βεβρυκία ἐκαλεῖτο τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ χώρα τῶν Λαμψακηῶν, ἥτις καὶ ἦν ἐξω τῆς ἀρχαίας

(1) Proxima Bebricii panduntur limina regni. Valer. Flaccus IV 99.

(2) Ἀπολ. Ῥοδ. Ἀργοναυτ. βιβ. Α'. κ'. 2.—

(3) Scholiasta Parisensia ad Apollon. Rodiensem Argon. B'. β'. 113.

Βιθυνίας. «Τὰ μὲν γὰρ περὶ Κύζικον, λέγει ὁ Στράβων (ιγ'. 586), Φρύγες ἐπώκησαν ἕως Πρακτίου, τὰ δὲ περὶ Ἄβυδον Θράκες· ἔτι δὲ πρότερον τούτων ἄμφοιν Βέβρυκες καὶ Δρύοπες».

Στέφανος ὁ Βυζάντιος φρονεῖ ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Βεβρύκων κατήγετο ἀπὸ Βεβρύκου ἢ Βεβρυκέως, χωρὶς νὰ λέγῃ ὅμως ἂν αὕτη ἐσυγγένευσε μετὰ τῶν Βεβρύκων τῆς Ἰσπανίας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον φαίνεται βέβαιον, εἶναι ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Βιθυνῶν δὲν κατήγετο ἀπὸ τοῦ τῶν Βεβρύκων, διότι τοῦτο ἐξωντώθη ὑπὸ τοῦ πολέμου. Ἐὰν δὲ οἱ Βέβρυκες δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἐν τῷ καταλόγῳ, τοῦτο προήλθε, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐκ τοῦ ὅτι συμπεριλαμβάνονταν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Φρυγῶν καὶ τῶν Δολιχόνων. Ἄν δὲ καὶ ὁ Στράβων ἀποφαντικῶς λέγει ὅτι οἱ Βέβρυκες κατήγοντο ἐκ Θράκης, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτοι ἐγκατέστησαν ἐν Ἀσίᾳ πολὺ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου.

Ἐκ πασῶν τούτων τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν ἀναφερομένων νύξεων, συμπεραίνεται ὅτι οἱ κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας κατοικοῦντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν λαοὶ ἦσαν πάντες ξένης καταγωγῆς· σπουδαζόντες δὲ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας καὶ προσπαθοῦντες νὰ διαφωτίσωμεν τὸ χάος τῶν φυλῶν καὶ λαῶν, οἵτινες ἐν αὐτῇ διεδέξαντο ἀλλήλους ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν λαῶν τῶν κατασχόντων τὸ πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ Ἄλφου μέρος τῆς χερσονήσου κατήγοντο ἐξ Εὐρώπης. Ἡ Θράκη συνεισέβαλε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τοῦ βορείου μέρους τῆς χερσονήσου. Οἱ Δρύοπες οἵτινες εἶχον συναναμιγῆ μετὰ τῶν Βεβρύκων, εἶχον μεταναστεῦσαι μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἰωνῶν· καὶ οὗτοι μὲν ἐγκατέστησαν ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δὲ Δρύοπες ἦλθον εἰς τὴν Βεβρυκίαν καὶ ἐγκατέστησαν ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος. Ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων τούτων φυλῶν κατασχεθέντων τόπων θὰ ᾔτο περιττὸν νὰ προσδιορίσωμεν αὐτὰ θετικῶς, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ Στράβων ὁμολογεῖ ὅτι τὰ ὅρια ταῦτα τοσαύτας ὑπέστησαν μετακινήσεις, ὥστε ἡ Βιθυνία κατελήφθη ὑπὸ φυλῶν τόσον διαφερουσῶν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ἔτι ἐπ' αὐτοῦ οἱ γεωγράφοι παρητήθησαν τὴν διαφώτισιν τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ζητήματος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμύκου βασιλέως τῶν Βεβρύκων, φονευθέντος τοῦ Πολυδεύκου (4), οἱ Ἀργοναῦται ἴδρυσαν ναὸν εἰς τὴν

(4) Θεοκρίτου, Εἰδύλλ. κβ'.

τοῦ θεοῦ τοῦ δόντος αὐτοῖς τὴν νίκην (1). Ἐτέρωθεν καὶ οἱ Βέβρυκες ἔκτισαν ναὸν πρὸς μνήμην τοῦ Ἀμύκου, περὶ τοὺς πέντε σταδίους ἀπέχοντα τοῦ Νυμφαίου τῆς Χαλκηδονίας. Παρὰ τῷ ναῷ τούτῳ εἶχεν ἀναφυῆ δάφνη τεραστίου μεγέθους, ἔχουσα τὴν ιδιότητα νὰ καθιστᾷ ἀκαταμαχήτους εἰς τὴν πυγμαχίαν ὅσους ἤθελον μασσήσει τὰ φύλλα τῆς.

Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀμύκου ἐβασίλευσαν τῶν Βεβρύκων ἔτι χρόνον τινά. Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει Μυκαπόλιν τινὰ βασιλέα τῆς Βιθυνίας καὶ Μάνδρωνα βασιλεύοντα ἐν Λαμψάκῳ, ὅτε οἱ Φωκαεῖς ἐκυρίευσαν αὐτήν. Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ οἱ Κιμμέριοι εἰσεχώρησαν εἰς Βεβρυκίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτῆς, ἐξολοθρεύσαντες μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς· δὲν κατῴρθωσαν ὅμως νὰ στερεωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐδιώχθησαν καὶ αὐτοὶ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῶν βιθυνίων Θρακῶν.

Ἄν καὶ ἦναι πολὺ δύσκολον νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη τὰ κατασχόντα τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν μετανάστευσαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, βέβαιον ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ μετανάστευσις αὕτη συνέβη πρὸ τοῦ τρωικοῦ πολέμου· αἱ φυλαὶ δὲ αὗται αἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μεταναστεύσασαι ἦσαν οἱ Φρύγες, οἱ Μυσοὶ καὶ οἱ Θύριοι. Ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ καταλόγῳ οὐδερμίαν ποιεῖται μνείαν οὔτε τῶν Βιθυνῶν, οὔτε τῶν Θυνίων, ὧν ἡ ἐν τῇ χώρᾳ ἐπικράτησις κατέστη τελικαύτη, ὥστε ἀπερρόφησαν καὶ συνεχώνευσαν πάντας τοὺς πρῶν κατοίκους. Ὁ Ἡρόδοτος πιστοποιεῖ ὅτι οἱ Βιθυνοὶ ἦσαν θρακικῆς καταγωγῆς, ὅτι ἤλθον ἐκ τῶν ὄχθων τοῦ Στρυμῶνος ποταμοῦ, ὅτι ἐδιώχθησαν ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ὑπὸ τῶν Τευκρίων καὶ τῶν Μυσῶν, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔστειλαν ἀποικίαν ἐν Ἀσίᾳ (2).

Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν θρακικῶν φυλῶν διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας. Φαίνεται δὲ ὅτι πρῶτοι ἐπῆλθον οἱ Φρύγες, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ εἰσεχώρησαν περισσότερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Αἱ διαφοροὶ δὲ αὗται φυλαὶ τῶν ἀποίκων μεταδίδουσαι τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος αὐτῶν ἐκάστη εἰς τὴν χώραν τὴν ὁποίαν κατέλαβον, ἐπήνεγκον μεγάλην σύγχυσιν εἰς τὴν γεωγραφίαν τῶν τόπων τούτων. Οὕτως εὐρίσκοντο ἤδη ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ Βιθυνοὶ, Μυσοὶ, Φρύγες, Θυνοὶ καὶ Θρακῆς. Ὁ σχολιαστὴς Ἀπολλοδώρου τοῦ Ῥοδίου λέγει. «Παρατηρητέον ὅτι ὑπάρχουσι δύο Βιθυνίαι· ἡ μία ἐν Εὐρώπῃ εἰς

(1) Νικηφ. Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Ζ'. κεφ. ν'.

(2) Ἡρόδ. Ζ'. σελ'.

τὰ περίχωρα τῆς Σαλμυδησοῦ, κατὰ τὴν Θράκην· ἡ δὲ ἄλλη ἐν Ἀσίᾳ μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Οἱ πλείστοι τῶν Βιθυνῶν κατήγοντο ἐκ Θράκης, ἠΰξησαν δ' ἔτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος τῶν κατόπιν ἐγκαταστάντων εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ὁ Πausanias προχωρεῖ μάλιστα καὶ προσωτέρω καθότι ἀποφαίνεται ὅλους τοὺς Βιθυνοὺς ὡς ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὀρμηθέντας, καὶ ὀνομαστὶ ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ Μαντινείας. Πρὸ αὐτοῦ ὁμοῦ ὁ Στράβων εἶπεν· «Οἱ μὲν Βιθυνοί, διότι πρότεροι Μυσοὶ ὄντες μετωνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τῶν Θρακῶν τῶν ἐποικησάντων Βιθυνῶν τε καὶ Θυνῶν, ὁμολογεῖται παρὰ τῶν πλείστων, καὶ σημεῖα τίθενται τοῦ μὲν τῶν Βιθυνῶν ἔθνους τὸ μέχρι νῦν ἐν τῇ Θράκῃ λέγεσθαι τινὰς Βιθυνοὺς, τοῦ δὲ τῶν Θυνῶν τὴν Θυνιάδα ἀκτὴν τὴν πρὸς Ἀπολλωνίᾳ καὶ Σαλμυδησοῦ. Καὶ οἱ Βεβρυκεῖς οἱ τούτων προεποικήσαντες τὴν Μυσίαν, Θρακῆς, ὡς εἰκάζω ἐγώ. Εἴρηται δ' ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Μυσοὶ Θρακῶν ἀποικοὶ εἰσι τῶν νῦν λεγομένων Μοισῶν (Στράβ. ΙΒ'. 341).

Τὰ ὅρια τῆς Βιθυνίας μόνον ἐπὶ τῶν βασιλείων αὐτῆς ἐτακτοποιήθησαν, ἐξετείνετο δὲ τὸ βασίλειον τοῦτο ἀπὸ τοῦ Σαγγαρίου πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ῥυνδάκου πρὸς δυσμὰς. Πρότερον οἱ Βιθυνοὶ κατεῖχον τὴν ἀπὸ Βοσπόρου μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ῥήβου. Ὁ περαιτέρω ἐκτεινόμενος βουνώδης τόπος ὥκειτο ὑπὸ τῶν Θυνῶν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Κάλειος, εἰς τρόπον ὥστε οἱ Βιθυνοὶ καὶ οἱ Θυνοὶ ἦσαν ὁμοροὶ.

Τὰ πρὸς μεσημβρίαν ὅρια τῆς Βιθυνίας εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ προσδιορισθῶσιν, οὐ μόνον πρὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλείων ἐτι. Αἱ κατὰκτήσεις αὐτῶν ἐξετάθησαν μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς Φρυγίας, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὴν ἑλλησποντιακὴν ἢ Ἐπικτήτων Φρυγίαν.

Περιελάμβανε δὲ τὸ βασίλειον τῆς Βιθυνίας τὰς ἐξῆς φυλάς.

Α'. Τοὺς Μαριανδυνοὺς, θρακικὸν φύλον, ὧν ἡ τε γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα δὲν διέφερον ἀπὸ τῶν Βιθυνῶν. Οἱ Μαριανδυνοὶ οὗτοι ὥκουν τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Βιθυνίας, ἀπ' αὐτῶν δ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ κόλπος εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ Σαγγάριος. Στέφανος ὁ Βυζάντιος καλεῖ τὴν χώραν αὐτῶν Μαριανδυνίαν, συμφωνεῖ δὲ μετὰ τοῦ Εὐσταθίου ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ Αἰολέως τινὸς, Μαριανδυνοῦ ὀνομαζομένου. Ὁ Στράβων ὁμοῦ, ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Θεοδόμου στηριζόμενος, λέγει ὅτι ὁ Μαριανδυνὸς ἦτο κύριος μέρους τῆς Παφλαγονίας, ἐκυρίευσεν τὸν τόπον τοῦτον ἀπὸ τῶν Βεβρυκῶν καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα του. Ὅτε οἱ Ἀργοναῦται καταλιπόντες τὴν Βεβρυκίαν προσέπλευσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Μαριανδυνῶν, ὁ τότε βασιλεύων αὐτῶν Λύκος ὑπεδέξατο αὐτοὺς εὐνοϊκῶς, διότι ἦτο Ἕλλην τὸ

γένος καὶ ἀπόγονος τοῦ Πέλοπος. Ἐπὶ τέλους ὁ λαὸς οὗτος ἐξηνδραποδίσθη ὑπὸ τῶν Μιλησίων, ὅτε οὗτοι ἔκτισαν τὴν Ἡράκλειαν, καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκβληθῶσι τῆς πατρίδος τῶν (1), ὥστε καθὰ παρατηρεῖ ὁ Εὐστάθιος, ὑπέστησαν τὰ αὐτὰ περὶπου μὲ τοὺς Εἰλωτας. Κατὰ τὸν Θεόπομπον μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Βιθυνίας ἦσαν καὶ αἱ φυλαὶ τῶν Λαψεδίων καὶ Τρανησίων, ποῖα ὅμως μέρη τῆς χώρας ἰδίως αἱ φυλαὶ αὗται κατέκουν, δὲν λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος (2).

Β'. Τοὺς Καύκονας, φυλὴν κατοικοῦσαν περιοχὴν τῶν Μαριανδυνῶν πρὸς τὴν θάλασσαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Παρθενίου, πηγάζοντος ἐν Παφλαγονίᾳ. Ὑπάρχει, λέγει ὁ Εὐστάθιος, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἔθνος καλούμενον Καύκονες, ὑπερ φρονοῦν ἑαυτὰ καταγόμενον ἐκ Παφλαγονίας, παρέσχεν ἐν τῷ πολέμῳ ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Τρῶας. Εἰς τὸ μέρος δὲ τοῦτο τῆς Βιθυνίας ὑπάρχει ἐπὶ φυλὴ τις Καυκονίας καλουμένη, γειτῶν τῶν Μαριανδυνῶν (Εὐστάθ. Ἰλιάδ. 363).

Περὶ τῆς καταγωγῆς ὅμως αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσι πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. «Τοὺς δὲ Καύκονας, λέγει ὁ Στράβων, οὓς ἱστοροῦσι τὴν ἐφεξῆς οἰκῆσαι παραλίαν τοῖς Μαριανδυνοῖς μέχρι τοῦ Παρθενίου ποταμοῦ, πόλιν ἔχοντας τὸ Τίσιον, οἱ μὲν Σκύθας φασίν, οἱ δὲ τῶν Μακεδόνων τινὰς, οἱ δὲ τῶν Πελασγῶν, εἴρηται δὲ πού καὶ περὶ τούτων πρότερον. Κελλισθένης δὲ καὶ ἔγραφε τὰ ἔπη ταῦτα εἰς τὸν διάκοσμον, μετὰ τὸ «Κρωϊνὰν τ' Αἰγυαλὸν τε καὶ ὑψηλοὺς Ἑρυθίνους» τιθεῖς. «Καύκονας δ' αὐτ' ἦγε Πολυκλέος υἱὸς ἀμύμων, οἷ περὶ Παρθένιον ποταμὸν κλυτὰ δώματ' ἔναιον». Παρήκειν γάρ ἄρ' Ἡρακλείας καὶ Μαριανδυνῶν μέχρι Λευκοσύρων, οὓς ἡμεῖς Καππαδόκας προσαγορεύομεν, τὸ τε τῶν Καυκόνων γένος τὸ περὶ Τίσιον μέχρι Παρθενίου καὶ τὸ τῶν Ἑνετῶν τὸ συνεχὲς μετὰ τὸν Παρθένιον τῶν ἐχόντων τὸ Κύτωρον· καὶ νῦν δ' ἐπὶ Καυκωνίτας εἶναι τινὰς περὶ τὸν Παρθένιον» (ΙΒ'. 542).

Δ'. Τοὺς Θύνιους κατέχοντας τὴν χειρόνησον τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας. Οἱ Θύνιοι οὗτοι ἦσαν Θράκες, ὠρμήθησαν δὲ ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ Φινέως.

Δ'. Τοὺς Βέβρυκας, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος.

Ε'. Τοὺς Μυσσοὺς, οἵτινες κατεῖχον τὸ ὄρος Ὀλυμπον καὶ οἵτινες εἶχον ἔλθει ἐκ Θράκης περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καθ' ἣν καὶ οἱ Φρύγες

(1) Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. ζ'.

(2) Θεόπομπ. Fragn H' 280.

Αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἐξαπλωθεῖσαι πρὸς τὴν Τρωάδα, ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Αἱ ἄλλαι ὅμως παρὰ τὴν λίμνην Ἀσκανίαν καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου οἰκήσασαι συνεχέθησαν μετὰ τῶν Βιθυνῶν, ἃν καὶ ὁ Ὀλύμπος διετήρησε τὸ ἐπώνυμον Μυσαϊκὸς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων τῆς αὐτῆς σειρᾶς ὁρέων (1). Ταῦτα εἶναι, φρονοῦμεν, αἱ μόναι βάσιμοι εἰδήσεις ἐξ ὧν ἔχομεν περὶ τῶν ἀρχαίων λαῶν τῶν κατοικησάντων τὴν Βιθυϊάν. Καὶ αὐτὸς ὁ Στράβων τοσαύτην δυσκολίαν ἐδοκίμασε περὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, ὥστε τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ τελειώνει λέγων: « Ἡ μὲν οὖν παλαιὰ μνήμη τοιαύτην τινα ὑπαγορεύει τὴν τῶν ἐθνῶν θέσιν· αἱ δὲ νῦν μεταβολαὶ τὰ πολλὰ ἐξήλλαξαν, ἄλλοτ' ἄλλων ἐπικρατούντων καὶ τὰ μὲν συγγενόντων, τὰ δὲ διασπώντων. Καὶ γὰρ Φρύγες ἐπεκράτησαν καὶ Μυσοὶ μετὰ τὴν τῆς Τροίας ἄλωσιν, εἴθ' ὕστερον Λυδοί, καὶ μετ' ἐκείνων Αἰολεῖς καὶ Ἴωνες, ἔπειτα Πέρσαι καὶ Μακεδόνες, τελευταῖοι δὲ Ῥωμαῖοι, ἐφ' ὧν ἤδη καὶ τὰς διαλέκτους καὶ τὰ ὀνόματα ἀποβεβλήκασιν οἱ πλείστοι, γεγονότος ἐτέρου τινὸς μερισμοῦ τῆς χώρας, οὗ μᾶλλον φροντίσαι δεῖ τὰ νῦν οἱ ἔστι λέγοντας, τῇ δὲ ἀρχαιολογίᾳ μετρίως προσέχοντας. » (Στράβ. IB'. 565).

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐγκατάστασιν αὐτῶν οἱ Βιθυνοὶ ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ Κροίσου (Ἡροδ. Α'. ρκ'). ἐπὶ δὲ τῆς πτώσεως τῆς βασιλείας τῶν Λυδῶν περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν, ἥ δὲ χώρα τῶν ἀπετέλεσεν ἰδίαν σατραπείαν κληθεῖσαν Δασκύνιον ἢ Ἑλλησποντιακὴν.

Ἦδη ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος εἶχον ἐγκατασταθῆ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, καὶ εἶχον ἀνοικίσει τὸν τόπον τὸν ἐρημωθέντα ὑπὸ τοῦ πολέμου. Ἡ εὐημερία ὅμως αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Οἱ Βυζάντιοι καὶ οἱ Χαλκηδόνιοι πολλάκις εἰσέβαλον εἰς τὴν Βιθυϊάν, ἐπόρθησαν πολλὰς αὐτῆς πόλεις καὶ κατέσφαζαν τοὺς κατοίκους (2). Πρὸς τούτοις ὁ τόπος ὑπέφερε καὶ ἐκ τῆς διαβάσεως τῶν μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος Μυρίων

(1). Ἐκ τοῦ Ἀπολλοδώρου μαθητόμεν ὅτι ἐπὶ Ἀμύκου βασιλεύει τῶν Βεβρυκίων τῆς Μυσίας ἐβασίλευεν ὁ Λύκος, υἱὸς τοῦ Δασκύλου, ὃν καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐβοήθησε κατὰ τοῦ Ἀμύκου. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Ἡρακλῆς ἐφάνευσεν τὸν Μύγδονα, ἀδελφὸν τοῦ Ἀμύκου καὶ βασιλεῖα μέρους τῆς Βεβρυκίας, ἀφ' οὗ καὶ ἡ χώρα ἔλαβε τὸ ὄνομα Μυγδονία. (Ἀπολ. Β'. ε. § 9.)

(2) Διοδ. Α'. 82.

μάχης δὲ γενομένης περὶ Κάλπην, οἱ Βιθυνοὶ ἡττήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες ἀφίκοντο εἰς Χρυσόπολιν (1).

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ὁμοίως αὐταὶ ἦνται δὲν κατέβαλον τὸ φρόνημα τῶν Βιθυνῶν, ἀλλ' ἐπανειλημμένως αὐτοὶ ἐπειράθησαν ν' ἀποσιώσωσι τὸν ζυγὸν τῶν Περσῶν· παρ' ὅλα δὲ τὰ πράγματα ἡ ὁ Φαρνάβαζος παρέσχεν εἰς αὐτοὺς πρὸς διαφόρους ἄλλους λαοὺς, ὁ Βιθυνὸς Δεδάλπης ἐκυρίευσεν τὴν Ἀστακὸν καὶ συνέστησεν αὐτόθι μοναρχικὸν κράτος. Ὁ ἡγεμὼν δὲ οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς θεμελιωτὴς τοῦ βασιλείου τῆς Βιθυνίας, ἃν καὶ ὁ Μέμωνν δὲν δίδει εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του εἰμὴ τὸν τίτλον ἐπάρχων.

Ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσε μέχρι τῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀνατροπῆς τοῦ περσικοῦ κράτους ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τότε καὶ ἡ Βιθυνία κατέστη βασιλείον, περὶ οὗ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς κατέλιπον ἡμῖν εἰδήσεις τινάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ.

Στέφανος ὁ Βυζάντιος διατήρησεν εἰς ἡμᾶς χρονολογικὸν πίνακα τῆς ἀρχῆς ὀκτῶ βασιλείων τῆς Βιθυνίας, ἀρχάντων ἀφ' οὗτοῦ ἡ χώρα αὕτη συνέστη εἰς βασιλείον, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καθυποτάξεως αὐτῆς καὶ μετατρέψεώς της εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεδάλπου τὴν ἀρχὴν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βοτύρας· οὗτος ὑπερεμάχησε τοῦ Ἀστακοῦ κατὰ τῶν ἐπιθέσεων Διονυσίου τοῦ τυράννου τῆς Ἡρακλείας, ἐπελθόντος μετὰ μεγάλου στρατεύματος. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Βίας ὑπέστη πολλοὺς πολέμους ἐκ τῶν γειτόνων του (378—328 π. Χ.), ἀντέστη γενναίως καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ Καράνου στρατηγοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διοικητοῦ τῆς Φρυγίας καὶ ἀναλαβόντος νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βιθυνῶν ὑποπεσούσας ἑλληνικὰς πόλεις.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Βίας ἀπηλλάγη τοῦ ἐπιφύβου ἐκείνου ἀντιπάλου, τότε δὲ ἀνέλαβε καὶ τὸν τίτλον βασιλείως, ὃν καὶ διετήρησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας. Ὁ υἱὸς

(1) Ξενοφ. Γ'. 6'.

καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ζιποίτης ἐπολέμησεν ὁμοίως πρὸς ἐπιστήριζεν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἐπὶ ἐπαρχιῶν ξένων καὶ ἀπεχθῶς πρὸς τοὺς Βιθυνοὺς διακειμένον. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ζηλοτύπως καὶ μετ' ἀνησυχίας βλέπουσαι τὸ νεοσύστατον ἐκείνο βασίλειον, ὅπερ διηνεκῶς ἐπηπείλει τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐλευθερίαν, συνεμάχισαν κατὰ τοῦ Ζιποίτου. Οὗτος πολλάκις ἠττηθεὶς ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἀντιγόνου, ἐκπεμφθέντος πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων, συμμαχοῦντων καὶ μετὰ τῶν Χαλκηδονίων, ἤθελεν ἐξάπαντος καταβληθῆ ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἂν τὴν συμμαχίαν ταύτην δὲν διέλυσον αἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγερθεῖσαι διενέξεις, αἵτινες ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ στρέψωσι πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ τὰς δυνάμεις ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων. Τότε αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις εὐρέθησαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Βιθυνῶν. Οἱ Χαλκηδόνιοι, θελήσαντες μόνον νὰ ἐξαχολουθήσωσι τὸν πόλεμον ἠττήθησαν, ὁ στρατὸς τῶν κατεσφάγη καὶ αὐτὴ ἡ πόλις αὐτῶν δὲν ἤθελε διαφύγει τὴν λεηλασίαν, ἂν δὲν ἐμεσίτευσον ὑπὲρ αὐτῶν οἱ Βυζάντιοι, οἵτινες, ἂν καὶ κρυφίως συμπαθοῦντες τοῖς Ἑλλήσι, διετήρησαν ὅμως φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Βιθυνῶν καθ' ὅλον τὸν πόλεμον. Καθόλου δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Ζιποίτου ὑπῆρξε σείρα εὐτυχῶς διεξαχθέντων πολέμων· μάτην οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐποφθαλμιῶντες τὰς πλουσίας ἐπαρχίας αὐτοῦ, πάντα λίθον ἐκίνουν ὅπως διεγείρῃσι κατ' αὐτοῦ ἐχθροὺς ἐν Ἀσίᾳ τε καὶ ἐν Θράκῃ. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἡρακλείας οὐ δυνάμενοι καθεύδειν ἐκ τῶν νικῶν τῶν Βιθυνῶν βασιλέων, συνεμάχισαν μετὰ τοῦ Λυσιμάχου κατὰ τοῦ Ζιποίτου· οὗτος δὲ βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο ποτὲ νὰ συζήσῃ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν Ἡρακλειωτῶν, ἀπεφάσισε νὰ κινήσῃ κατ' εὐθείαν κατὰ τῆς πόλεως τῶν αὐτῆς. Κατὰ τὸν πόλεμον δὲ, ὅστις καὶ παρετάθη ἐπὶ πολλὸν χρόνον, ὁ Ζιποίτης ἔκτισε πόλιν πλησίον τοῦ ὄρους Λυπέρου, πέραν τοῦ Σαγγαρίου, ἣν ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ὠνόμασε Ζιποίτιον. Τῆς πόλεως ταύτης δὲν μνημονεύουσιν εἰμὴ μόνον ὁ Μέμων καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Ἐκ τῆς περὶ αὐτῆς δὲ σιωπῆς τῶν μεταγενεστέρων γεωγράφων συμπεραίνεται ἡ ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἠλλάξεν ὄνομα, ἡ ὅτι ταχέως ἐξέπεσε καὶ ἡρημώθη.

Νικομήδης Α'.

Ἀποθανόντος τοῦ Ζιποίτου μετὰ ἑνδοξον βασιλείαν τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἐτῶν, τὴν βασιλείαν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικομήδης Α'. Ἐξ αὐτῆς ὅμως τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του ἡμάρτυσε τὴν βασιλεί-

αν του διὰ κακουργήματος στυγεροῦ, εἰ καὶ μὴ σπανίου ἐν τοῖς χρο-
νικοῖς τῶν ἀσιανῶν ἡγεμόνων· φοβούμενος δηλ. ἐνδεχομένην στά-
σιν τῶν ἀδελφῶν του, ἐφόνευσεν αὐτοὺς ὅπως οὕτω προλάβῃ τὸν δια-
μελισμὸν τοῦ ἔτι ἀσυμπαγοῦς κράτους του. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως
τὸ ποθοῦμενον· διότι ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ὁ νεώτερος, Ζιθέας
ἢ Ζιποίτης, διαφυγὼν τὸν θάνατον κατέφυγεν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς
Βιθυνίας, συνήθροισεν ἐκεῖ ὀπαδοὺς καὶ ἐκίνησε κατὰ τοῦ ἀδελ-
φοῦ του.

Οὕτω περιελθὼν εἰς τὸν κίνδυνον τὸν ὅποιον ἐφοβεῖτο, καὶ κατα-
πλαγεῖς ἐκ τῶν προόδων τοῦ ἐχθροῦ του, ὁ Νικομήδης ἐπεζήτησε
τὴν συμμαχίαν τῶν Ἡρακλειωτῶν, παλαιῶν ἐχθρῶν τῆς Βιθυνίας,
ἀλλ' ἀπὸ πολλοῦ κεκμηκότων ἐκ τοῦ πολέμου. Ἡ Χαλκηδὼν, καὶ
αὐτὴ πολλά παθούσα ἐκ τῶν πολέμων, εὐχαρίστως ἀπεδέξατο ὁμοίαν
πρότασιν τοῦ Νικομήδους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὕτως ἤθελεν ἀπαλλαγῇ
τῶν διηνεκῶν ταραχῶν ἐξ ὧν τσαῦτα ὑπέφερε. Τὸ παράδειγμα τοῦτο
ἠκολούθησε καὶ τὸ Βυζάντιον. Ἐτέρωθεν ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας
Ἀντίοχος, ἀπὸ πολλοῦ ἐποφθαλμιῶν τὴν κατάκτησιν τῆς Βιθυνίας
ὥς καὶ πασῶν τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου ἐπαρχιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,
καὶ νομίσας ἐπίκαιρον εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τὴν περίστασιν ταύτην,
ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Ζιποίτου. Τότε ὁ Νικομήδης ὅπως ἐξισωθῇ πρὸς
ἐχθρὸν τόσον ἰσχυρὸν, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειάν του συμμάχους,
ὧν ἡ φήμη εἶχεν ἤδη περάσει τὴν Ἑλλήσποντον καὶ οἵτινες ἠδύναντο
νὰ ἀντισταθμίσωσι μόνον τὴν δύναμιν τοῦ Ἀντιόχου. Οἱ νέοι δὲ οὗ-
τοι ἐπίκουροι ἦσαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βρέννου, οἵτινες εἶχον διαβῆ εἰς τὴν
Ἀσίαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἦσαν ἐστρατοπεδευ-
μένοι πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου ὡς σύμμαχοι ἀπειλητικοὶ καὶ ἐπι-
κίνδυνοι. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ συνθήκη ἣν ὁ Νικομήδης ἔλαβε με-
τὰ τῶν Βυζαντίων οὐκ ὀλίγον συνέβαλεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ
Νικομήδους, καὶ ὅτι οἱ Βυζάντιοι παρέχοντες αὐτῷ συνδρομὴν κατώρ-
θωσαν ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐπιζημίῳ φιλίας. Μετὰ τῶν ξένων λοιπὸν
τούτων ὁ Νικομήδης συνυπέγραψε συνθήκην (διατηρηθεῖσαν εἰς ἡμᾶς
ὑπὸ Φωτίου), ἐν ἣ τὰ συμφέροντα τῶν Βυζαντίων ἐξωκονομήθησαν ὅ-
σον καὶ τὰ τῶν ἄλλων συμμάχων πόλεων· κατὰ τὴν συνθήκην ταύ-
την οἱ Γαλάται ὤφειλον νὰ κηρυχθῶσιν ἐχθροὶ κατὰ πάντων, ὅσοι ἤ-
θελον τολμήσει νὰ εἰσβάλῳσιν ἐχθρικῶς εἰς χώραν, κώμην ἢ χωρίον
τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Γαλάται διαβαίρουσιν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ εἰς Ἀσίαν ἄφιξις τῶν Γαλατῶν μετέτρεψε διὰ μιᾶς τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων. Εἰ καὶ ὁ Ἀντίοχος, ὡς Ἕλλην τὸ γένος, εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς συμπαθείας ὅλων τῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας, οὐχ ἥττον ὁμῶς αὐταὶ ἔμειναν πισταὶ εἰς τὸν Νικομήδην· οἱ Ἡρακλειῶται μάλιστα ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν καὶ στόλον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν παραλίων του. Οἱ Γαλάται, ἐκκινήσαντες κατὰ τοῦ κρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου, ἠνάγκασαν αὐτὸν ν' ἀποχωρήσῃ πέραν τοῦ Ταύρου. Ὁ δὲ Νικομήδης πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρίας τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ συμμάχων παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς μέρη τινὰ πέραν τοῦ Σαγγαρίου· αὐτόθι δὲ θέλομεν ἀνέυρει αὐτοὺς ὑστερώτερον, ἐπιβάλλοντας νόμους εἰς πᾶσαν τὴν κεντρῶν Ἀσίαν.

Οὕτως ὁ Νικομήδης, ἀπαλλαγείς ὅλων του τῶν ἐχθρῶν, ἐν ἀρμονίᾳ διατελὼν μετὰ τῶν γεστονῶν του, ἔστρεψεν ὅλην του τὴν φροντίδα πρὸς τακτοποίησιν καὶ εὐημερίαν τοῦ κράτους του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀσσυρία, ἡ κυριωτέρα πόλις τῆς Βιθυνίας, εἶχε πάθει τόσον πολὺ ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν ἐχθρικών ἐπιδρομῶν, ὥστε τὰ τεῖχη τῆς ἦσαν σχεδὸν καθηρημένα, ὁ Νικομήδης ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ νέαν πρωτεύουσαν· πρὸς τοῦτο δ' ἐξελέξατο τὴν καλητέραν θέσιν τῆς ἀκτῆς τῆς Βιθυνίας. Ἐβασίλευσε δ' εὐτυχῶς καὶ ἐν ἡσυχίᾳ τριάκοντα πέντε ἔτη, ἂν καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας παντὶ σθένει προσεπάθησαν νὰ διεγείρῳσι κατ' αὐτοῦ ἐχθρούς.

Ἐκ πρώτου γάμου μετὰ τῆς Κοσιγγίδος, ἡγεμονίδος φρυγῆς, ὁ Νικομήδης ἀπέκτησε τρία τέκνα, ὧν πρωτότοκος ἦν ὁ Ζιέλας· ἀποθανούσης δὲ τῆς Κοσιγγίδος, συνεισπλήθεν εἰς δεῦτερον γάμον μετὰ γυναικὸς ὀνόματι Ἐταξέτας· αὕτη δὲ τόσον σκληρῶς καὶ ἐμπαθῶς προσεφέρετο πρὸς τὰ πρόγονα τοῦ ἀνδρός της, ὥστε ὁ Ζιέλας προσέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας. Κατὰ παρακίνησιν τῆς ἀπηνόους μητρὸς ὁ Νικομήδης ἀπεκήρυξε πάντα τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα του, ἀποθνήσκων δὲ κατέλιπε διάδοχόν του τὸν ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου πρεσβύτερον υἱόν του Προυσίαν.

Ζιέλας βασιλεὺς.

Ὁ Ζιέλας ὅμως, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἔδραμεν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὁπαδοὺς τινας ὅπως διεκδικήσῃ τὰ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Εὗρε δὲ συμμάχους ἀπροσδοκίτους τοὺς Γαλάτας Τεκτοσάγους, τὸ μὲν συμπαθοῦντας ὑπὲρ τοῦ δικαίου, τὸ δὲ καὶ εὐχά-

ρίστως δραττομένους τῆς παρουσιασθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς πόλεμον εὐκαιρίας. Οὕτω πρὶν φθάσῃ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Βιθυνίας ὁ Ζήλας εἶχεν ἤδη ἄθροισμένον πολυπληθὲς στράτευμα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἡράκλεια καὶ τὸ Τίειον εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς βασιλείσσης Ἐταζέτας, ὁ Ζήλας ἐκδικούμενος ἔστειλε κατ' αὐτῶν τοὺς Γαλάτας, οἵτινες καὶ ἐξεπάρθησαν τὴν χώραν τῆς Ἡρακλείας. Ἐκ τῶν διενέξεων τοῦ Ζήλα μετὰ τῆς μητρικῆς του προέκυψεν ὁ διαμελισμὸς τῆς Βιθυνίας, γενομένου συμβιβασμοῦ μετὰ τῶν ἐνδιαφερομένων τῇ μεσιτείᾳ τῆς Ἡρακλείας, λαβόντος δὲ τοῦ Ζήλα τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ βασιλείου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ἴσως χρονολογεῖται καὶ ἡ διαίρεσις τῆς χώρας εἰς πρῶτην καὶ εἰς δευτέραν Βιθυνίαν.

Προυσίας.

Ἐν ᾧ ὁ Ζήλας ἐβασίλευε τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς Βιθυνίας, τοῦ δυτικοῦ ἦρχεν ὁ ἑτερος υἱὸς τοῦ Νικομήδους Προυσίας δι' ὅλης ὁμῶς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀπασχοληθεὶς ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων καὶ ταρραχῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὰς ἐπιχειρήσεις, τὰ δὲ ἐπ' ἐκείνου ἀρξάμενα ἔργα πρὸς ἴδρυσιν ἢ διακόσμησιν πόλεων ἔμειναν ἐκκρεμῇ.

Προυσίας Α'.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήλα ὁ υἱὸς του Προυσίας, ὅστις κοινῶς λογίζεται ὡς πρῶτος βασιλεὺς φέρων τὸ ὄνομα τοῦτο, κατάρθωσε νὰ συνενώσῃ μετὰ τοῦ βασιλείου τὰς ἐπαρχίας τὰς ὁποίας ἐκυβέρνηα ὁ θεῖος αὐτοῦ Προυσίας. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον πόλεμον τὸν διεγερθέντα μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν τῆς Περγᾶμου. Ἀμφοτέρω τὰ μέρη εὐκόλως εὗρισκον συμμαχοὺς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡγεμόσι καὶ ταῖς μικραῖς δημοκρατίαις, ἐλπίζουσιν ὡφέλειάν τινα ἐκ τῆς νίκης. Συμμαχήσαντος τοῦ Ἀττάλου μετὰ τοῦ Βουζαντίου, ὁ Προυσίας συνῆψε καὶ αὐτὸς συμμαχίαν μετὰ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ὅστις, καὶ πρότερον λαθὼν εὐκαιρίαν νὰ φέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀσίαν, μετὰ προθυμίας πολλῆς ἐδράττετο πάσης ἀφορμῆς ὅπως ἀναμιγνύηται εἰς τὰς ἐριδας τῶν βασιλέων τῆς χώρας ταύτης. Οὕτως ὑπὸ τὰς μικροτέρας προφάσεις προσέβαλε τὰς πόλεις τὰς παραλίους, ἐκλέγων μάλιστα τοὺς καιροὺς καθ' οὓς οἱ σύμμαχοί των ἐτύγγανον ἀπασχολημένοι εἰς μακροναὶ στρατείας. Μία τῶν πόλεων τούτων, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων καὶ ἀρ-

χαιότερων τῆς Προποντίδος, ἡ Κίος (1), τολμήσασα νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Αἰολέων ἐπέσυρεν ὅλην τὴν ὀργὴν τοῦ Φιλίππου, ὅστις προσβαλὼν ἐξεπόρθησεν αὐτὴν, τὴν κατέσκαψε καὶ τοὺς κατοίκους πάντας ἐξηνδραπόδισε καὶ ἐπώλησεν. Ὁμοίως κατέστρεψε καὶ τὴν Μύρλειαν, κτίσμα τοῦ Μύρλου, ἀρχηγοῦ τῶν Κολοφωνίων. Τῶν πόλεων τούτων σύμμαχοι ὄντες οἱ Ῥόδιοι, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἀτάλλου Α΄. καὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ὁ Προυσίας ἐν τούτοις νυμφευθεὶς Ἀπάμειαν τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τούτου, καὶ λαβὼν εἰς προίκα τὴν χώραν τῶν κατακτηθεισῶν τούτων πόλεων, ἀνέκτισε τὴν Κίον καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος Προυσιάδα· εἶτα ὅμως πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἄλλης ὁμώνυμου πόλεως τῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου κειμένης ἡ πόλις αὕτη μετωνομάσθη Προῦσα ἢ ἐπὶ θαλάσση. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικομήδης ὁ Ἐπιφανὴς ἀνέκτισεν ὁμοίως τὴν Μύρλειαν καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπάμειαν, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον.

Ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὁ Προυσίας οὐ μόνον βοήθειαν δὲν ἔστειλε πρὸς τὸν σύμμαχόν του, ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Περγᾶμου ἀρῆκε νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπωφελούμενος δὲ τὰς διενέξεις τὰς διεγερθείσας μεταξὺ τῶν κρατῶν τῶν φθονούντων τὴν αὐξήσιν τῆς Βιθυνίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου του πρὸς ἀνατολὰς. Ἐπεχείρησεν ὅθεν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἡρακλείας, μιᾶς τῶν σημαντικωτέρων ὀχυρῶν θέσεων τῆς Παφλαγονίας, ἣν ὁ Μιθριδάτης εἶχε προσαρτῆσαι εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου. Τραυματισθεὶς ὅμως κατὰ τὴν πολιορκίαν, παρήτησε τοὺς πολέμους καὶ ἐτελείωσεν ἐν εἰρήνῃ τὸν βίον αὐτοῦ μετὰ τεσσαρρακονταετῆ βασιλείαν, καταλιπὼν τὴν βασιλείαν εἰς ὁμώνυμον αὐτῷ υἱόν.

Προυσίας Β΄.

Ὁ Προυσίας οὗτος, ὁ καὶ Κυνηγὸς ἐπικαλούμενος, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῆς Βιθυνίας περὶ τὸ ἔτος 192 π. Χ. Ἡ συμμαχία ἡ μεταξὺ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας συνομολογηθεῖσα

(1) Ἡ πόλις αὕτη καθ' Ἡρόδοτον ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ ἀργοναύτου Κίου, αὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε· κατὰ δὲ Ἀπολλόδωρον, ὑπὸ τοῦ Ἀργοναύτου Πολυφῆμου, ὅστις ἐγκαταλειφθεὶς μόνος εἰς τὴν παραλίαν ἔκτισε τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ.

παρ' ἑλὴν τὴν ἀμφιρρόπον διαγωγὴν τοῦ Προυσίου διατηρεῖτο ἐν ἰσχύϊ ἔτι, οἱ δὲ χαλαρωθέντες τῆς φιλίας ταύτης δεσμοὶ ἀνεσφίγγθησαν διὰ τοῦ γάμου τοῦ Προυσίου τούτου μετὰ μιᾶς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Περσέως. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας δραστηρίως μετέσχε πασῶν τῶν σκευωριῶν, ὅσας ὁ κηδεστὴς καὶ σύμμαχος του ἐξύφαινε ἐν Ἀνατολῇ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Εὐμένης, σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων καὶ φθονῶν τὴν δύναμιν τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας, παρεπονήθη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Περσέως, πειραθέντος νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας, ὅσας ὁ Προυσίας κατέβαλεν ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς Ῥωμαίους τοιαύτης ἀποφάσεως (170 π. Χ.). Τότε ὁ Προυσίας, ὅπως καταστήσῃ τὴν παρέρμβασίν του ἐπωφελεστέραν πρὸς τὸν γυναικάδελφόν του, προσέβαλε τὸν Εὐμένην καὶ ἔφερε τὸν πόλεμον ἐν αὐτῷ τῷ βασιλείῳ τῆς Περγᾶμου, ὥστε διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἠγάγκασεν αὐτὸν νὰ μείνῃ ἐν Ἀσίᾳ. Τὰ πράγματα ὁμῶς ἐξυπηρετοῦν κἀλλιον τὴν πολιτικὴν τῶν Ῥωμαίων παρά ὅσον πόλεμος ἀπ' εὐθείας γινόμενος· καὶ τῷ ὄντι, οἱ Ῥωμαῖοι μακροθύμως ἀνέμενον ὅπως οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας ἐξασθενισθῶσιν ἀρκούντως δι' ἀλλήλων καὶ τότε νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς ἀπροκαλύπτως.

Τὰ στρατεύματα τοῦ Προυσίου ἦσαν πολλὰς κατὰ τῶν τοῦ Εὐμένηους νίκας, ὅχι τόσον διὰ τὴν ἰκανότητα τῶν στρατηγῶν αὐτῶν, ὅσον χάριν τῶν συμβουλῶν τοῦ Ἀννίβα, ὅστις πλάνης καὶ καταδιωκόμενος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Προυσίου, πατρὸς τοῦ Κυνηγοῦ. — Ὁ Καρχηδόνιος στρατηγὸς ἐπολέμησε μάλιστα ὁ ἑῷς καὶ τὸν στόλον τοῦ Εὐμένηους καὶ διεσκόρπισε τὰς νῆας αὐτοῦ. Πᾶσαι ὁμῶς αὗται αἱ ἐπιφανεῖς ἐκδουλεύσεις δὲν ἀπέτρεψαν τὸν Προυσίαν προδοσίας ἀγενοῦς καὶ στυγαρεῖς. Προσκληθέντος τοῦ Εὐμένηους κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ Προυσίου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, οὗτοι ἀπέστειλαν τὸν Φλαμίνιον εἰς Βιθυνίαν με ἐντολὴν νὰ συμβιβάσῃ καὶ εἰρηνεύσῃ τοὺς δύο βασιλεῖς. Μαθὼν δὲ ὅτι ὁ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων διέτριβεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Προυσίου ὡς φίλος καὶ ξένος αὐτοῦ, παρήρσιξ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ποτὲ δὲν θὰ συγκατετίθετο νὰ δεχθῇ ὡς σύμμαχον αὐτοῦ φίλον τοῦ Ἀννίβα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας δὲν ἠσχύνθη νὰ ἐκλιπαρήσῃ τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ παραδόσει τοῦ ξένου πρὸς αὐτούς. Ὁ Ἀννίβας ὁμῶς, εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς τεκταινομένης προδοσίας καὶ προμηθευθεὶς δηλητήριον, ἔπιεν αὐτὸ καθ' ἣν στιγμὴν οἱ τοῦ ἀγενοῦς βασιλέως σωματοφύλακες ἤρχοντο νὰ τὸν συλλάβωσιν, οὕτω δὲ ἐτελεύ-

τήσεν ὁ μέγας ἀνὴρ καὶ ἐτάφη εἰς Αἰθυσσα, μικρὸν χωρίον παράλιον, ὁ Προυσίας μετὰ ταῦτα, ὑποχρεωθείς νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Εὐμένην τὰς κατακτηθείσας ἐπαρχίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην ἐπὶ σκοπῶ νὰ προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου. Ἡ δειλία ὅμως ὑφ' ἧς ἐκυριεύθη πλησιάζας τὸ Καπιτώλιον, καὶ ὁ ἱκετευτικὸς καὶ χαμερπὴς τρόπος δι' ὃν περιβλήθη, κατέστησαν αὐτὸν ἐνώπιον τῶν ὑπερηφάνων δημοκρατῶν δυσνοήστερον ἀφ' ὅ,τι ἡ αὐθάδεια μεθ' ἧς εἶχε προσβάλει τοὺς συμμάχους τῶν. Ἀποπεμφθεὶς ὕθεν μετὰ περιφρονήσεως ἐπανῆλθεν εἰς Βιθυνίαν ἐκδίκησιν πνέων, καὶ ἀμέσως ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου, Ἀττάλου Β'. διαδόχου τοῦ Εὐμένους, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσάν του· οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ἀποδώσῃ πάλιν τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὸν νόμιμον αὐτῆς κύριον. Ἐπὶ τούτοις, στάσεις διεγερθεῖσαι εἰς Βιθυνίαν ἠνάγκασαν τὸν Προυσίαν νὰ φύγῃ εἰς Νικομήδειαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ προσβλήθεις ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Νικομήδους ἐφονεύθη, βασιλεὺς δ' ἀνηγορεύθη ὁ Νικομήδης, ὅστις διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα του ἀσέβειαν εἰρωνικῶς ἐπωνομάσθη Φιλοπάτωρ.

Νικομήδης Β'.

Ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας μετὰ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, καὶ ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῶν Ἀσιανῶν ἡγεμόνων τῶν ἐπὶ πολυτελεῖς περιφημοτέρων, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ αὐλὴ τῶν Βιθυνῶν βασιλέων δὲν ἦτο ὀλιγώτερον λαμπρὰ ἀπὸ τὴν τῶν Ἀττάλων καὶ τῶν Σελευκιδῶν. Δυστυχῶς ὅμως ἡ Βιθυνία τόσον συχνὰ ἐξεπορθήθη καὶ ἐλεηλατήθη, ὥστε οὐδὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἐν αὐτῇ ἀρχαῖον μνημεῖον ἀξιόλογον, χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν δὲν ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς ξένους.

Νικομήδης Γ'.

Ἡ συμμαχία ἣν συνωμολόγησεν ὁ Νικομήδης μετὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἐπέσυρε κατ' αὐτοῦ τὸ μῖσος τῶν Ῥωμαίων· τοῦτο ὅμως δὲν ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Παφλαγονίαν, ἣν καὶ διενεμήθη μετὰ τοῦ συμμάχου του. Οἱ Ῥωμαῖοι προσκληθέντες ὡς διαιτῆται εἰς διαφορὰν ἀναφύεσαν μεταξὺ αὐτῶν, ἐκυρίευσαν τὴν Καππαδοκίαν ὥπως ἐκδικηθῶσι τὸν βασιλέα Ἀριαράθην δολοφονηθέντα ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου. Μετ' ὀλίγον ἐδολοφονήθη καὶ αὐτὸς ὁ Νικομήδης, διάδοχος δὲ τῆς βασιλείας ἐγένετο ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ Νι-

κομήδης ὁ Γ'. ὅστις καὶ κατὰ πρῶτον ἐπολέμησε τὸν ἀδελφόν του Σωκράτην, προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου· ἐκ τούτου δὲ εἰλκυσε τὴν εὐνοίαν τῶν Ῥωμαίων, ἀσπνδῶν ἐχθρῶν τοῦ Μιθριδάτου, οἵτινες καὶ πολλάκις ἐκπεσόντα ἀποκατέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ Βιθυνία περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων, ἔτη δὲ τινα ὕστερον ὁ Νικομήδης θνήσκων ἀπέλιπε κληρονόμους τοῦ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ὅμως δὲν παρέλαβον τὸν τόπον ἀμαχητὶ, καθότι ὁ Μιθριδάτης ἔθεσεν εἰς κίνησιν πολυάριθμον στρατὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βιθυνίας· παρ' ὅλας ὅμως τὰς προσπάθειάς του ὁ τόπος ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Σιλανοῦ, τοῦ Λουκούλλου καὶ τοῦ Κόττα· ὁ τελευταῖος οὗτος στρατοπεδεύσας εἰς Χαλκηδόνά, ἐνῶ ὁ Λούκουλλος ἐπολιόρκει τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Προῦσαν, ἀπεκλείσθη εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου, διεσώθη ὅμως ὑπὸ τοῦ συστρατῆγος του.

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τῆς Βιθυνίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κυριεύσεως αὐτοῦ ἐβασίλευσαν οἱ ἐξῆς βασιλεῖς,

Βίας ἀπὸ τοῦ ἔτους	378—328 π. Χ.
Ζηποίτης	328—271 »
Νικομήδης Α΄.	271—246 »
Προυσίας (Ζήλας)	246—232 »
Προυσίας Α΄.	232—192 »
Προυσίας Β΄.	192—149 »
Νικομήδης Β΄.	149—92 »
Νικομήδης Γ΄.	92—75 »

Ἡ Βιθυνία μεταβληθεῖσα εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἡ Βιθυνία γενομένη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἐκυβερνήθη ὑπὸ ἀνθυπάτων διὰ λαχνοῦ κληρουμένων καὶ ὑπὸ πραιτόρων. Πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐπεσκέφθησαν αὐτήν, πολλάκις δὲ καὶ ἐγένετο θέατρον αἱματωδῶν πολέμων μεταξὺ τῶν ἀντιπαρασταντῶν τὴν ὑπεράσπιν ἀρχήν.

Ἐξ ὧν ὅμως τῶν μαχῶν ὅσαι κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἐγένοντο, ἡ μεγαλητέρα ὑπῆρξεν ἡ ἀποφασίσασα περὶ τῆς αὐτοκρατορίας μεταξὺ Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου. Ὁ Λικίνιος ἡττηθεὶς ἐν ναυμαχίᾳ πρὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπολέσας πάντα σχεδὸν τὰ πλοῖά του καὶ περὶ τοὺς πεντακισχιλίους στρατιώτας, διέβη κρυφίως εἰς Χαλκηδόνά καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ συνήγαγε στρατὸν ἐκ πεντάκτις μυρίων περίπου ἀνδρῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως σπεύσας πρὶν ἐκεῖνος

λάβῃ καιρὸν νὰ ἀθροίσῃ περισσότερον στράτευμα, διέβη τὸν Βόσπορον καὶ ἠνάγκασε τὸν ἀντίπαλον εἰς μάχην, ἣτις καὶ ἐγένετο ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Χρυσουπόλεως (τὰ νῦν Σκούταρι), ἐνθα σήμερον ὑπάρχει τὸ εὐρύτατον νεκροταφεῖον τῶν Ὁθωμανῶν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς πόλεως μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ ὄρους Βουλγουρλοῦ.

Ἐπὶ τῶν ἀκολούθων βασιλέων ἡ αὐτοκρατορία, ταλαντευομένη μεταξὺ νικῶν καὶ ἡττῶν, μετέφερε τοὺς πολέμους εἰς ἀπωτέρας χώρας· οὕτω δὲ ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ὅμοροι ἐπαρχίαι καὶ ἡ Βιθυνία ἔλαβεν ἀναψυχὴν τινα καὶ ἡσυχίαν, ἣν μερικαὶ τινες στάσεις δὲν ἡδυνήθησαν σπουδαίως νὰ διαταράξωσι. Πολλὰ παθούσης τῆς χώρας ἐκ δεινῶν σεισμῶν, ὁ Ἰουλιανὸς ἐφιλοτιμήθη νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα τῶν κυριωτέρων πόλεων. Ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἀναχωρήσας ἐκ Νικομηδείας, ὤδευσε κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰσδιανὸς, ἀπέφθεις αὐτοκράτωρ ἐν Ἀγκύρᾳ, οὐδ' ἔφθασε νὰ ἴδῃ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς, εἰς τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, προσκληθεὶς ἀπὸ Ἀγκύρας εἰς Βιθυνίαν ὑπὸ ἰσχυροῦ κόμματος ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ στράτευμα, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς Νίκαιαν, ἀμέσως δὲ μεταβὰς εἰς Νικομηδείαν ἀνηγόρευσε συμμέτοχον τῆς βασιλείας τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα. Παρ' ὅλον ὅμως τὸ πλῆθος τῶν ἀντιπάλων, δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλπίδα ὁ μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας συγγενεύων Προκόπιος, ἀλλ' ἀθροίσας στράτευμα ἐκυρίευσεν τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐπὶ τούτοις ἀποθανόντος τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ, μόνος βασιλεὺς ἔμεινεν ὁ Οὐάλης. Οὗτος δὲ δραστηρίως κατεδίωξε τοὺς τασιαστὰς καὶ ἐπολιόρκησε τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας πόλεις. Οὐχ ἥττον ὅμως οἱ ἐν Νικαίᾳ στρατιῶται τοῦ Οὐάλεντος, ἐπιχειρήσαντες ἔξοδον, κατετάραξαν τὸ τὴν Χαλκηδόνα πολιορκοῦν στράτευμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις καὶ μόνον διὰ τῆς φυγῆς ἐσώθη τῆς διώξεως αὐτῶν, διαβὰς τὴν λίμνην Σοφόν, τὴν ὑπὸ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου ὀνομαζομένην Συνόν. Δῆλον δὲ εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν θέλει νὰ εἴπῃ περὶ τῆς λίμνης Ἀσκανίας, διότι ὅλη ἡ τῆς Νικαίας περιοχὴ κατείχετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐνῷ ἡ Νικομήδεια ἦν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος. Τοῦτο τὸ κατόρθωμα κῆρξε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁπαδῶν τοῦ Προκοπίου καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν τὸ μέσον τοῦ νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κϋζικον, οὐχ ἥττον ὅμως δὲν ἤνοιξε πρὸς αὐτὸν τὸν δρόμον τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ στρατός του, προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Νακολίας ἐν Φρυγίᾳ, ἐτροπώθη καὶ αὐτὸς ὁ Προκόπιος συλληφθεὶς ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν κατὰ προσταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, πολλῶν δὲ πόλεων μετὰ

τοῦ Προκοπίου συνταχθεῖσων τὰ τεῖχη κατηδαφίσθησαν· οὕτω δὲ οἱ Πέρσαι, ὅτε μετὰ τοῦ Χοσρόου εἰσέβαλον εἰς Βιθυνίαν, εὐκόλως ἐκυρίευσαν πολλὰς πόλεις, εὐρόντες αὐτὰς ἀτειχίστους. Μετὰ τοὺς Πέρσας ἐπέδραμον τὴν χώραν οἱ Γότθοι καὶ οἱ Σκύθαι, οἵτινες δὲν συνειθίζον νὰ πολεμῶσιν ἐν τάξει καὶ κατὰ κανόνας, ἀλλὰ μόνον προετίθεντο σκοπὸν νὰ καταθῶσιν εἰς τὴν παραλίαν, νὰ διαρπάσωσι καὶ νὰ πυρπολήσωσιν ὅσα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφέρωσι μεθ' ἑαυτῶν.

Ἐν Βιθυνίᾳ ὁ χριστιανισμὸς ταχέως μετεδόθη παρ' ὅλους τοὺς διωγμούς, οὓς ὑπέστη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Δεκίου καὶ Διοκλητιανοῦ· ἀρ' ὅτου δὲ ἡ θρησκεία αὕτη ἔτυχε τῆς βασιλικῆς προστασίας, οἱ πιστοὶ ἐκάλυψαν δι' ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων τὰ περίχωρα τῶν πόλεων καὶ τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων. Εἰς πάσας τὰς κοιλάδας τοῦ Ὀλύμπου συνέρρευσαν ἀναχωρηταί, οἵτινες καὶ συναθροίσαντες ὁπαδοὺς ζηλωτὰς ἐκτίσαν πολλὰ μοναστήρια.

Τουρκικὴ κυριαρχία.

Ἐνῷ αἱ πλείους τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχον ἤδη πέσει εἰς χεῖρας τῶν μουσουλμάνων συστησάντων αὐτοῖσι βασιλεία καὶ ἡγεμονίας, ἡ Βιθυνία ὑπὸ τὰς ὄψεις οὐσᾶ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον παρέμεινεν εἰς αὐτοὺς. Ὁ καλὶφης Ἀρουν-ἄλ-Ρασσίδ, κυριεύσας τὴν Ἀγκυραν καὶ τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ ἐκτείνας μέχρι σχεδὸν τῆς Ἡρακλείας, ἴσως ἤθελεν ἐκτοτε ὑποτάξει τὴν Βιθυνίαν, ἃν δὲν ἀνεγκρατίζετο εἰς τὰς προόδους τοῦ ὑπὸ συνθήκης συν-ομολογηθείσης μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπισθοδρομήσῃ.

Οἱ σελσουκίδαι, εἰς πολέμους ἀπαύστους πρὸς ἄλλους μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας εὐρίσκόμενοι, προσέβαλον μὲν τὴν Βιθυνίαν, ἀλλὰ λίαν ἀσθενῶς. Ὁ Τογροῦλ, ἀρχηγὸς τῆς ὁσμανικῆς δυναστείας, θέλων καὶ αὐτὸς νὰ κατακτήσῃ βασιλείῳν τι διὰ τοὺς ἰδικούς του, ὤδευσεν εὐθὺ πρὸς δυσμὰς, ἀπέθανεν ὅμως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σαγγαρίου, δεικνύων εἰς τὸν υἱὸν του Οὐρχὰν τὰ ὑψώματα τῆς Προύσης. Ὁ Ἀλν-Ἐδδὴν, σουλτάνος σελσουκίδης, τῷ προεμνήστευσεν ὥς κληρὸν πάσας τὰς γαίας, ὅσας ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατακτήσῃ πέραν τοῦ Σαγγαρίου. Ἡ ἄλωσις τῆς Προύσης ὑπὸ τῶν Ὀσμανλίδων, καταστησάντων αὐτὴν μητρόπολιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ κτήσεών των, ἐπήνεγκε καὶ τῆς ἄλλης Βιθυνίας τὴν ἀπώλειαν ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ὑστερότερον πάλιν, ὅτε οἱ σταυροφόροι κατέλαβον τὰς χω-

ρας ταύτας, οἱ ὁσμανλίδαι ἂν καὶ νικηθέντες δὲν ἀπεδιώχθησαν ὅμως ποτὲ καθ' ὁλοκλήριαν ἀπὸ τῶν τόπων τούτων, ἡ δὲ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστέψασα τοὺς ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἀγῶνας αὐτῶν ἐστερέωσε διὰ παντός τὴν ὁθωμανικὴν ἐξουσίαν.

Ὅτε ὁ Σουλτάνος Ὁρχάν ἐτακτοποίησε τὰ ὅρια τῆς νεωστὶ κατακτηθείσης ἐπαρχίας, εἰς τὰ κυριώτερα διοικητικὰ διαμερίσματα αὐτῆς ἔδωκε τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν του. Οὕτως ἡ χώρα τῶν Θυνίων ὀνομάσθη Κοτζά-Ἰλί, τὸ δὲ δυτικὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας, Χοδαβεγκιάρ, τὰ δὲ φέουδα ἅτινα ὁ Ἐμίρης ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν περὶ τὸν Ὀλυμπον ἐκλήθησαν Σουλτάν-οϊνί. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως οἱ Σουλτάνοι δὲν ἐκράτουν δι' ἑαυτοὺς τὰς κατακτωμένας χώρας, ἀλλ' ἔδιδον αὐτὰς ἐπὶ χρηματικῇ ἀποζημιώσει καὶ ἐπὶ χορηγίσει συμπεφωνημένου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν ἐν ὧρα πολέμου εἰς τοὺς ἀνδρειότερους τῶν στρατηγῶν των, ὅπως κυβερνώσιν αὐτάς, αὐτοὶ τε καὶ οἱ διάδοχοί των, προέκυψεν ἐντεῦθεν τὸ σύστημα τῶν *δερβεϋδων* (ἤτοι ἡγεμόνων τῶν κοιλάδων), ὧν ἡ κυβέρνησις ὅλως τιμαριωτικῇ, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρέσχεν ἰσχυρὰν συνδρομὴν εἰς τοὺς σουλτάνους. Ἐνία τῶν τιμαρίων τούτων διδόμενα ἐπὶ ὀρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι, ἐπανήρχοντο μετὰ τὴν λήξιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἄμεσον διαχείρισιν τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως. Δυστυχῶς οἱ ἐμφύλιοι κατὰ μέρος πόλεμοι οὗς οἱ βεῦδες οὗτοι συχνάκις ἤγειρον κατ' ἀλλήλων, αἱ πάντῃς εἰδους καταδυναστεύσεις δι' ὧν κατεπίεζον οὐ μόνον τοὺς χριστιανοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτάς τὰς διαφόρους ὁθωμανικὰς φυλὰς αἵτινες ἐγκαθίσταντο ἐν ταῖς σατραπείαις των, συνέβαλον εἰς ἐκμηδένισιν τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς ἐξαφάνισιν καὶ τῶν τελευταίων στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Μία τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀρχῶν τοῦ σουλτάν Μαχμούτ ἦν τὸ νὰ συνενώσῃ ὑπὸ μίαν καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπάταξε κατὰ κεφαλῆς τὴν δύναμιν τῶν *δερβεϋδων*, καὶ ὀλίγοι κατ' ὀλίγους πάντες ὑπετάγησαν, σήμερον δὲ οὐδὲ κἂν τὸ ὄνομα πλέον ἀκούεται τῶν φοβερῶν ἐκείνων ἐπαναστάσεων, αἵτινες ἄλλοτε ἀνεστάτουν καὶ ἀνέφλεγον ὁλοκλήρους ἐπαρχίας, Τοῦρκοι δὲ καὶ Χριστιανοί, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ὑποτεταγμένοι, ἀπολαύουσιν ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν, ἂν ὅχι τῆς αὐτῆς εὐνοίας καὶ συμπαθείας, ἀλλὰ τοῦλάχιστον σχετικῆς εἰρήνης καὶ ἡσυχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅρια τῆς Βιθυνίας.

Τὸ βασίλειον τῆς Βιθυνίας ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ πολλῶν φυλῶν συστήθηεν, ἔσχε φυσικῶ τῷ λόγῳ κατὰ καιροῦς καὶ διάφορα σύνορα· μόνον ἀπὸ δυσμῶν ὄριον αὐτοῦ παρέμεινεν ἀπαρσαλεύτως ὁ Ῥύνδακος ποταμός. Πρὸς ἀνατολὰς διὰ πολλοῦ ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ (Στράβ. IB'. 544)· μετὰ τὴν προσάρτησιν ὅμως τοῦ τόπου τῶν Μαρυανδινῶν ἐξετάθη μέχρις Ἡρακλείας, καὶ ἀκόμη μέχρι τοῦ πέρατος τῆς χώρας τῶν Καυκόνων. « Ἡ Θράκη αὕτη ἢ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀρχαμένη ἐστὶν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Πόντου μέχρις Ἡρακλείας ἐπὶ δεξιὰ εἰς τὸν Πόντον εἰσπλέοντι· καὶ τριῆρι μὲν ἐστὶν εἰς Ἡράκλειαν ἐκ Βυζαντίου κίπαις ἡμέρας μᾶλλον μακρὰς πλοῦς. » (Ξενοφ. K. Ἀνάβ. ζ'. δ).

Τὰ ὑπὸ Στράβωνος περιγραφόμενα ὅρια ὀλίγον διαφέρουσιν· κατὰ τὸν γεωγράφον τοῦτον « Τὴν Βιθυνίαν ἀπὸ μὲν τῆς Ἀνατολῆς ὀρίζουσι Παφλαγόνες τε καὶ Μαριανδυνοὶ καὶ τῶν Ἐπικτήτων τινές, ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων ἢ Ποντικῇ θάλαττα ἢ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαγγαρίου μέχρι τοῦ στόματος τοῦ κατὰ Βυζαντίον καὶ Χαλκηδόνα, ἀπὸ δὲ δύσεως ἢ Προποντίς, πρὸς νότον δ' ἢ τε Μυσία καὶ ἢ Ἐπικτήτος καλουμένη Φρυγία, ἢ δ' αὕτη καὶ Ἑλλησποντιακὴ Φρυγία καλουμένη. » (Στρ. IB 563).

Ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίας τὰ ὅρια τῆς Βιθυνίας μετεβλήθησαν κατὰ τι. « Ταύτης τῆς παραλίας ἀπάσης, λέγει ὁ Στράβων, (τοῦ δεξιῦ μέρους τοῦ Εὐξείνου Πόντου) ἐπῆρξεν Εὐπάτωρ ἀρχάμενος ἀπὸ τῆς Κολχίδος μέχρις Ἡρακλείας, τὰ δ' ἐπέκεινα τὰ μέχρι τοῦ στόματος καὶ τῆς Χαλκηδόνος τῷ Βιθυνῶν βασιλεῖ συνέμενε. Καταλυθέντων δὲ τῶν βασιλείων ἐφύλαζαν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς αὐτοὺς ὅρους, ὥστε τὴν Ἡράκλειαν προσκείσθαι τῷ Πόντῳ, τὰ δ' ἐπέκεινα Βιθυνοῖς προσχωρεῖν » (ιβ'. 541). Πολὺ διάφορος τῆς περιγραφῆς ταύτης εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου γινομένη ἢ Βιθυνία, λέγει, ὀρίζεται πρὸς μεσημβρίαν ἀπὸ τῆς ἰδίως Ἀσίας, ὡς δεικνύει τοῦτο γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου μέχρι τοῦ συνόρου· πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Παφλαγονίας κατὰ γραμμὴν ἀγομένην ἀπὸ τοῦ μνησθέντος ὁρίου μέχρι Κοτύρου, πόλεως τοῦ Πόντου.

Οὐχ ἦττον πάντες οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς οἱ περὶ τῆς ἀρχαίας Βιθυνίας γράψαντες, συμφώνως μετὰ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ

Ἀδρίανου, θέτουσιν ἀνατολικὸν τῆς χώρας τούτης ὄριον τὸν Παρθένιον ποταμόν. Πρὸς μεσημβρίαν ὄριον αὐτῆς θέτουσι τὸ ὄρος Ὀλύμπον παραλλήλως σχεδὸν τῷ Εὐξείνῳ διήκον, καὶ ἐκτείνον τὰς διακλαδώσεις αὐτοῦ ἐν Παρλαγονίᾳ μέχρι τοῦ Πόντου καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄλως.

Ὀνωριάς.

Περὶ τὴν πέμπτην ἀπὸ Χ. ἑκατονταετηρίδα Θεοδοσίως ὁ Β'. ἀπέσπασεν ἐκ τῆς Βιθυνίας μέρος, ἐξ οὗ ἐσχημάτισεν ἰδίαν τοπαρχίαν ἣν ἐκάλεσεν Ὀνωριάδα ἀπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Ὀνωρίου· μητρόπολιν δ' αὐτῆς καὶ ἔδραν τοῦ τοπάρχου κατέστησε τὴν Ἡράκλειαν.

Ἀκταὶ τοῦ Βοσπόρου.

Τὸ ὑπὸ τῆς θαλάσσης βρεχόμενον μέρος τῆς Βιθυνίας ἀνέκαθεν ἦν τὸ μάλλον ἐγνώσμενον καὶ τὸ μάλλον κατοικημένον. Οἱ εὐρύχωροι λιμένες οἱ σχηματιζόμενοι ὑπὸ τῶν κρηπῶν τῆς ακτῆς, πρὸ τῆς θεμελιώσεως τοῦ Βυζαντίου ἦσαν ἀποθήκαι τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀποικιῶν.

Ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ρυνδάκου εἰς Προποντίδα μέχρι τοῦ ποταμοῦ Κίου ἡ παραλία εἶναι ὀλίγον ὑψηλή. Πᾶσα δὲ ἡ πεδιάς αὕτη εἶναι κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐλαίων καὶ νομῶν. Ὁ ποταμὸς Κίος, ἐξερχόμενος τῆς Ἀσκηνίας λίμνης, χύνεται εἰς βαθὺν κόλπον λαμβάνοντα τὸ ὄνομα τῆς ἐπὶ τῶν ὄχθων αὐτοῦ ἐκτισμένης πόλεως, ὁ Πομπώνιος Μέλας ὁμοίως δὲν συμφωνεῖ ὥς πρὸς τὸ ὄνομα. «Πέραν τοῦ Δασκυλίου, λέγει, ὑπάρχουσι δύο κόλποι μετρίως ἐκτάσεις· ὁ εἰς, ὅστις οὐδὲν ὄνομα φέρει, βρέχει τὴν πόλιν τῆς Κίου».

Ποσειδίου ἀκρωτήριον.

Τὸ ἀκρωτήριον τῆς Κίου, τὸ καὶ ἄλλως Ποσειδίου καλούμενον, σχηματίζεται ὑπὸ προεκτάσεως τοῦ Ἀργανθονίου ὄρους, ἐπὶ τῇ κατωφερείᾳ τοῦ ὁποίου ἦν ἐκτισμένη ἡ πόλις τῆς Κίου. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἀναμφιβόλως εἶναι τὸ ὑπὸ Πομπωνίου Neptuni fanum καλούμενον, εἶναι δὲ κεκαλυμμένον ὑπὸ δασῶν· αὐτόθι ὁ μῦθος λέγει εἰς συνέθει ἡ ὑπὸ τῶν νομῶν ἀρπαγὴ τοῦ Ὑλα.

Πρὸς ἄρκτον προσαναβαίνοντες καὶ κάμψαντες τὸ ἀκρωτήριον, εἰσερχόμεθα ἀμέσως εἰς ἕτερον κόλπον ἐκτεινόμενον ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς

δυομᾶς, οὗ τὸ μὲν μεσημβρινὸν μέρος σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ ὄρους Ἀργανθονίου, τὸ δὲ προσάρκτιον ὑπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Θυνιάδος χειρσονήσου.

Κόλπος Ἀστακηνός ἢ τῆς Νικομηδείας.

Ὁ κόλπος οὗτος ἀπὸ τῶν δύο κυριωτέρων πόλεων τῶν ἐπ' αὐτοῦ κειμένων καλεῖται ὑπ' ἄλλων μὲν Ὀλβιανός, ἀπὸ τῆς πόλεως Ὀλβίας, ὑπ' ἄλλων δὲ Ἀστακηνός ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀστακοῦ. — Χρόνῳ δ' ὕστερον τῆς Νικομηδείας τὴν Ὀλβίαν ἀντικαταστήσασθαι καὶ ὁ κόλπος ὠνομάσθη τῆς Νικομηδείας, τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο φέρει μέχρι σήμερον. Ἡ μεσημβρινὴ ἀκτὴ τῆς χειρσονήσου Θυνίας ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν βορειοδυτικῶν πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Χαλκηδόνος μέχρι τοῦ στενωτέρου μέρους τοῦ κόλπου. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἡ ξηρὰ συνερχομένη ἀποτελεῖ οἷον πορθμὸν τινα, ὅστις ἀναχαιτίζων τὴν ὁρμὴν τῶν ὑδάτων καθιστᾷ τὸν κόλπον μέγαν καὶ γαλήνιον λιμένα.

Ἡραῖος Λιμὴρ.

Ἡ ἄκρα τῆς Χαλκηδόνος, Ἡραία καλουμένη, περικυκλοῦται ὑπὸ σκοπέλων πολλῶν· ἔσωθεν δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἡ θάλασσα σχηματίζει κόλπον τινα, ὅστις ἐξ ὄψεως φαίνεται ὅτι παντοῦ ἔχει τὸ αὐτὸ βάθος, πράγματι ὅμως τὸ ὕδωρ μόλις καλύπτει τὸν πυθμένα. Ὁ λιμὴν οὗτος ἐκκαίεται πάλαι Ἡραῖος, ἐπιδιωρθώθη δὲ ὑπὸ Ἰουστινινοῦ, ὅστις εἰς τὸ αὐτὸ μέρος κατασκευάσας νέον λιμένα, ἐπειδὴ ὁ παλαιὸς ἦν ἐκτεθειμένος εἰς τὴν βίαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων· τὴν ἑλλειψίν δὲ ταύτην ἐπηλώρθωσε ῥίψας εἰς τὴν θάλασσαν ποσὸν τι κιθωτίων καὶ ἐπ' αὐτῶν κτίσας δύο μώλους, καὶ οὕτω κατέστησε τὸν λιμένα τοῦτον ἀσφαλέστατον, ἔτι καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ σφοδρῶν τρικυμιῶν.

Ἀπὸ Χαλκηδόνος μέχρι τοῦ στομίου τοῦ Εὐξείνου πόντου τὸ μέρος τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τὸ βρεχόμενον ὑπὸ τοῦ Βοσπόρου παρεκτείνεται ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἄνορμον καὶ ἀλίμενον· ὁ μὲν γὰρ λιμὴν ὃν αὐτόθι ἔχουσι τὰ πλοῖα εἶναι ὁ τῆς Χρυσουπόλεως, ἄλλοτε λίαν συγκαζόμενος, ἐπὶ δὲ τῶν ἐμφυλίων πολέμων σχεδὸν ἀπορραγείς. Εἰς τὴν θάλασσαν φαίνονται λίθοι τινὲς τῆς παλαιᾶς κρηπίδος, τῆς ἰδρυθείσης πρὸς ἀναχαιτίσιν τῆς ὁρμῆς τοῦ βούματος.

Κάλλις Λιμὴρ.

Ἡ ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Βοσπόρου μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Κάλλης

ἐκτεινομένη παραλία, ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου βρεχομένη, οὐδένα ἔχει λιμένα ἄλλον πλὴν τοῦ τῆς Κάλπης ἐγγὺς κειμένου τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ· κατὰ δὲ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ὑπῆρχε καὶ πόλις ὁμοίως Κάλπη καλουμένη. Τοῦ λιμένος τούτου περιγραφὴν ποιεῖται ὁ Ξενοφῶν ἐν βιλ. ΣΤ'. κεφ. δ'. τῆς Κύρου Ἀναβάσεως. «Ὁ δὲ Κάλπης λιμὴν, λέγει, ἐν μέσῳ μὲν κεῖται ἐκατέρωθεν πλεόντων ἐξ Ἡρακλείας καὶ Βυζαντίου, ἐστὶ δ' ἐν τῇ θαλάττῃ προκείμενον χωρίον, τὸ μὲν εἰς τὴν θάλατταν καθῆκον αὐτοῦ πέτρα ἀπορρώξ, ὕψος ὅπη ἐλάχιστον οὐ μείον εἴκοσιν ὀργυίων, ὁ δὲ αὐχὴν ὁ εἰς τὴν γῆν ἀνήκων τοῦ χωρίου μάλιστα τεττάρων πλέθρων τὸ εὖρος· τὸ δ' ἐντὸς τοῦ αὐχένος χωρίον ἱκανὸν μυρίοις ἀνθρώποις οἰκῆσαι. Λιμὴν δ' ὑπ' αὐτῇ τῇ πέτρᾳ τὸ πρὸς ἐσπέραν αἰγιαλὸν ἔχον. Κρήνη δὲ ἡδέος ὕδατος καὶ ἄρθρονος ρέουσα ἐπ' αὐτῇ θαλάττῃ ὑπὸ τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ χωρίου».

Τὸ τὸν λιμένα τῆς Κάλπης σχηματίζον ἀκρωτήριον πρὸς ἀνατολὰς ταπεινοῦται· καὶ ἐξομαλύνεται ἡ παραλία. Ὀλίγον ἀνατολικώτερον ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν ὁ ποταμὸς Σαγγάριος, εἰς δὲ ὁμοίως προσορμίζονται λέμβοι. Ἐντεῦθεν μέχρις Ἡρακλείας οὐδεὶς ἄλλος λιμὴν ἀπαντᾷται ὅπως οὖν ἄξιός τοῦ ὀνόματος.

Τοιοῦτοι εἶναι οἱ κυριώδεις χαρακτῆρες τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας χώρας, ἥτις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μέριμναν τῶν τε πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν βαρβάρων σκυρῶν τῆς Ἀσίας. Τῆς βιθυνικῆς ὁμως ταύτης βασιλείας, τῆς συμμάχου τῶν σημαντικωτέρων βασιλείων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἥς τὴν φιλίαν ἐπεδίωξε καὶ αὐτὴ ἡ ὑπερήφανος Ῥώμη ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ δυνάμεώς της, οὔτε ἐν τοῦλάχιστον μνημεῖον περιεσώθη ὡς δείγμα ἀρχιτεκτονικοῦ συστήματος τῶν τεχνιτῶν τοῦ τόπου ἐκείνου. Δὲν εἶναι δὲ πιθανόν ὅτι τὸ ὕψος τῆς φρυγικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὐ ὑποδείγματα τινὰ σώζονται, ἠκολούθησαν διὰ πολλοῦ χρόνου οἱ Βιθυνοὶ καθότι οὗτοι γειτνιάζοντες τῇ θαλάσῃ καὶ εἰς πολλὰς μετὰ τῶν Ἑλλήνων εὐρισκόμενοι σχέσεις, εἶναι πιθανώτερον ὅτι εἰς τὰς τέχνας αὐτῶν ἠκολούθησαν τὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας ἐπέβαλεν ἡ τῶν Ἑλλήνων μεγαλοφυΐα.

Πάντα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τὰ εὐρισκόμενα ἐν Βιθυνίᾳ εἶναι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Πάντα σχεδὸν τὰ οἰκοδομήματα ὅσα οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶχον ἐγείρει, μετὰ σπουδῆς δεικνυούσης μᾶλλον τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀπολαύσωσιν αὐτῶν ταχέως, παρὰ νὰ ἀφῇσωσιν ἔργα στερεὰ καὶ διαρκῆ, πάντα, λέγομεν, ταῦτα κατεστράφησαν καὶ ἐμηδενίσθησαν ὑπὸ τῶν πολέμων, τῶν σεισμῶν καὶ τῶν νεωτερισμῶν αὐ-

ἐπήγαγεν ἡ ἀλλαγὴ τῆς κυβερνήσεως. Τῶν ἀρχαίων τούτων χρόνων τὰ διεσπαρμένα λείψανα ὅσον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν γίνονται σπανιώτερα, τόσον πλείονα ἔτι προσκτῶνται ἀξίαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἱστορικοῦ, μετὰ σεβασμοῦ θεωροῦντος αὐτὰ ὡς τελευταίους μάρτυρας παρωχημένης λαμπρᾶς ἐποχῆς. Ἀφθονωτέραν συγκομιδὴν, οὕτως εἰπεῖν, ἀρχαιοτήτων θέλουσι παράσχει εἰς ἡμᾶς αἱ χώραι αἱ ὀλιγώτερον ὑπὸ τῆς φύσεως ἡννοημέναι καὶ ἄγονοι καὶ ἀπόκηρυμοι, αἱ διὰ τοῦτο μὴ κινήσασαι τὴν ὀρεξιν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν· οὐδὲν ἦτον ὅμως τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βιθυνίας εἶναι πάσης σπουδῆς ἄξια, ἂν ὅχι διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς τέχνης, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅτι συνδέονται διὰ δεσμῶν πολυτίμων μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ.

Νικομήδεια Μητροπολις Ἀστακός· Ὀλβία.

Οἱ Ἕλληνες, ἐκπαλαι ἐκδοτοὶ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν, φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ κατὰ τοὺς ἀποικισμοὺς ἐξελέγον θέσεις τὰς ὅσον τὸ δυνατόν ἐπικαίρους πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Καὶ αἱ εἰς τὴν Ἀσίαν ὅθεν ἐλθοῦσαι ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τοιαύτας θέσεις ἐξελέξαν. Οὕτως οἱ Μεγαρεῖς ἐξελέξαντο τὴν Προποντίδα καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὸν μυχὸν κόλπου εὐρυτάτου καυμένου πρὸ τοῦ στόμίου τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου.

Πάντα ταῦτα τὰ μέρη ὀνόματα τότε δὲν εἶχον, ὠνομάσθησαν ὅθεν ὠσεπιταπλεῖστον ἀπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀποικίων.

Ἀστακός.

Ἡ πόλις αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θεμελιώσεως αὐτὴν ἀποικίας Ἀστακοῦ, ὅστις ἦν μὲν υἱὸς τῆς Ὀλβίας, ἐμυθολογήθη δὲ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος ὡς θαλασσοπόρος. Ἀπ' αὐτοῦ ἢ ἀπὸ τῆς πόλεως ὀλόκληρος ὁ κόλπος ὠνομάσθη Ἀστακηνός. Ἀπώκησαν δὲ οἱ Μεγαρεῖς εἰς τὴν Ἀσίαν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἐβδόμης ὀλυμπιάδος, ἥτοι περὶ τὰ ἐπτακόσια δώδεκα ἔτη π. Χ. Ἐν Μένμονι ἀπαντᾷ τὸ ἐξῆς χωρίον· «Ἡ Ἀστακός ἦτο κατοκημένη ὑπὸ ἀποικίας Μεγαρέων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἐβδόμης ὀλυμπιάδος· ὠνόμασαν δὲ τὴν πόλιν Ἀστακὸν κατὰ χρῆσιν τοῦ μαντείου

εἰς μνήμην Ἀστακοῦ τινος, ἐνὸς τῶν Σπαρτιῶν τῶν κατοικούντων εἰς Θήβας». Ἡ εὐημερία τῆς ἀποικίας ταύτης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκίνησε τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἰθαγενῶν ἡγεμόνων, οἵτινες καὶ συσσωματωθέντες προσέβαλον καὶ καθυπέταξαν τοὺς νέους ἀποίκους. Ὁ Δεδάλης, ἀρχηγὸς τῆς βιθυνικῆς δυναστείας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος τοῦ τὰς δύο ἑλληνικὰς πόλεις, ἡ δὲ Ἀστακὸς ὑπέκυψεν εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ Λυσιμάχου ἐπὶ τοῦ πολέμου ὃν ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ Ζιποΐτου. Τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει ν' ἀνατάξωμεν μεταξὺ τοῦ 328 ἔτους π. Χ. καὶ 324, καθ' ὃ ὁ Λυσιμάχος ἐτελεύτησεν. Ὁ τοῦ Ζιποΐτου διάδοχος Νικομήδης ὁ Α' προσεκάλεσεν εἰς τὴν νέαν καθέδραν ἣν ἔκτισε τὰ λείψανα τῶν κατοίκων τῆς Ἀστακοῦ, οὐχ ἥττον ὅμως ἡ τελευταία αὕτη πόλις καὶ πάλιν ἡγέρθη ἐν μέρει ἐκ τῶν ἐρείπειών της, εἰ καὶ ἀφίνουσα εἰς τὴν Νικομηδείαν τὴν ὑπεροχὴν ἣν εἶχεν ἀποκτήσει.

Ὁ Πausανίας, περιγράφων τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης τὰ σωζόμενα ἐπ' αὐτοῦ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Ὀλυμπίας, μνημονεύει καὶ ἀνδριάντος ἐλεφαντίνου τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους τοῦ Α'. ἐρ' οὗ, λέγει, καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τούτου, διότι ἡ Νικομηδεῖα παλαιότερον ἐκαλεῖτο Ἀστακός.»

Καὶ τοῦ Στράβωνος δὲ ἡ γνώμη τοιαύτη εἶναι· ἐπειδὴ ὅμως παρ' ὅλον τὸ κύρος τῶν γεωγράφων τούτων, πολὺ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ἀστακὸς ἀναφέρεται ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων ὡς ὑπάρχουσα συγχρόνως μετὰ τῆς Νικομηδείας, δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ πρᾶγμα, εἰμὴ ὑποθέτοντες ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λυσιμάχου πάλιν ἡ Ἀστακὸς ἀνέζησεν ἐκ τῶν ἐρείπειών της.

Καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ Ἀστακὸς ἀναφέρεται μετὰ τῶν ὑπάρχουσῶν πόλεων· τάσσεται δὲ πρώτη μὲν ἡ Νικομηδεῖα, τετάρτη δὲ κατὰ τὴν σημαντικότητα ἡ Ἀστακὸς. Καὶ ὁ Πομπωνίος Μέλας περιγράφας τὸν κόλπον τῆς Κίου ἐπάγει· «ὁ ἕτερος κόλπος, ὁ καλούμενος Ὀλβιανός, φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, εἰς δὲ τὰ βάθη αὐτοῦ τὴν Ἀστακὸν, πόλιν κτισθεῖσαν ὑπὸ τῶν Μεγαρέων.» Εἶναι δὲ τὸ ἀκρωτήριο τοῦτο τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ποσειδίων καλούμενον ἀπὸ τοῦ μνησθέντος ναοῦ, νῦν δὲ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλούμενον Μπουζ-μπουρνου, ἥτοι ἀκρωτήριο Πάγου, ὅχι διὰ τὸ ὅτι αὐτοῦ γίνεται ψυχρὸς δριμύτερον ἢ εἰς τὰ πέριξ, ἀλλὰ διότι ἀπ' αὐτοῦ ἐφόρτονον τὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν στελλομένας διὰ τὸ θέρος χιόνας, καταβιβαζομένας ἐκ τοῦ Ὀλύμπου. Περὶ τὸ ἀκρωτήριο λοιπὸν τοῦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πομπωνίου, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐτι ἄγνωστον θέ-

σιν τῆς ἀρχαίας Ἀστακκοῦ, ἐπὶ τῆς παραλίας δὲ ταύτης οὐδεμία θέσις φαίνεται ἀρμυδιωτέρα πρὸς τοποθεσίαν πόλεως ἀρχαίας ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν τουρκιστὶ καλουμένην Καρὰ-Μουρσάλ.

Ὀλβία.

Ἡ πόλις αὕτη, ὡς καὶ ἡ προειρημένη, ἐθεμελιώθη ὑπὸ Μεγαρέων, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ Ὀλβίας τῆς μητρὸς τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς. Ὁ κόλπος ἐν ᾧ ἔκειτο ἐκκλείτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀδιαφόρως ὅτε μὲν Ὀλβιανός, ὅτε δὲ Ἀστακηνός. Καὶ τῆς πόλεως ταύτης ἡ ἀκριβὴς τοποθεσία εἶναι μέχρι σήμερον ἄγνωστος· δυσκολώτατον δὲ ἢ μάλλον ἀδύνατον εἶναι τὸ νὰ ἐξακριβωθῇ δι' ἐρεύνης, ὅση καὶ ἂν καταβληθῇ ἐπιμέλεια, ἐκτὸς ἐὰν περιστατικόν τι ἀποκαλύψῃ ποτὲ τυχαίως αὐτήν· διότι ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου πλῆθος ἐπαύλεων καὶ φρουρίων καὶ πολλὰ πόλεις ἐκάλυψαν πᾶσαν τὴν περιοχὴν τοῦ κόλπου τούτου.

Ὁ Σκύλαξ μόνον περὶ Ὀλβίας καὶ Ὀλβιανοῦ κόλπου ἀναφέρει, οὐδεμίαν δὲ ποιεῖται μνείαν τῆς Ἀστακοῦ. Ἐκ τῶν σωζομένων δὲ περὶ τῶν δύο τούτων τοποθεσιῶν χωρίων ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, φαίνεται ὅτι ἡ Ἀστακός, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ ἀποικίας Μεγαρέων, κηρύχθη ἔπειτα ὑπὸ ἀποικίων Ἀθηναίων, οἵτινες ὅμως μετέκλησαν ἐκεῖθεν πάλιν εἰς Νικομήδειαν καὶ συνανεμίγησαν μετὰ τῶν Βιθυνῶν κατοίκων.

Ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος τάσσειται μετὰ τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων, οἵτινες δοξάζουσιν ὅτι ἡ Ἀστακός καὶ ἡ Νικομήδεια δὲν ἦσαν εἰμὴ μία μόνη πόλις· ὁ Πτολεμαῖος πάλιν ποιεῖ διάκρισιν μεταξὺ Ἀστακοῦ καὶ Ὀλβίας. Ἐκ τούτων λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι παρ' ὅλας τὰς ἐναντίας μαρτυρίας τῶν Ῥωμαίων ἱστοριογράφων, ἐν τῷ ἀστακηνῷ κόλπῳ ὑπῆρχον τρεῖς πόλεις, ὧν ἐκάστη ἀπέκτησε φήμην τινά, ὧν ὅμως ἀκολούθως οἱ κάτοικοι συνανεμίγησαν μετὰ τῶν τῆς Νικομηδείας, ἥτις μόνη μείνασα ἐν ἀκμῇ ἔδωκε τὸ ὄνομά της εἰς τὸν εὐρύχωρον κόλπον τοῦ ὁποίου τὸ ἄκρον κατέχει.

Τοῦ κόλπου τοῦ ἀστακηνοῦ τὴν μὲν μεσημβρινὴν ἄκραν ἀπετέλει τὸ Ποσειδίου ἀκρωτήριον, τὴν δὲ προσάρκτιον τὸ ἀκρωτήριον Ἀκρίτας· αὐτόθεν δὲ ἄρχεται ὁ Βόσπορος. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο καλεῖται νῦν ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν Φανάρ-Μπαχτσεσί (φανὸς κήπου), ἐκ τοῦ μικροῦ φάρου τοῦ ὑψωμένου αὐτόθι πρὸς δεξιὴν τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου.

Νικομήδεια.

Τὴν δόξαν ἰδρυτοῦ πόλεως τόσον περὶ πολλοῦ ἐποιεῦντο ἰδίως τὸ πάλαι οἱ ἄνθρωποι, ὥστε πρώτη φροντίς τῶν ἰσχυρῶν ἢ νικηρῶν ἡγεμόνων ἦν τὸ νὰ καταργῶσιν ὀνόματα πόλεων ὑπαρχουσῶν καὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς αὐτὰ τὸ ἴδιον ὄνομα. Τοιοῦτό τι συνέβη καὶ εἰς τὴν Νικομήδειαν, κτισθεῖσαν μὲν ὑπὸ τοῦ Θρακῆος Ζιποῖτου, ὀνομασθεῖσαν δὲ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικομήδους. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος πρὶν τελέσῃ τὰ δευτέρα τῆς πόλεως ταύτης ἐγκαίνεια προσήνεγκε κατὰ τὸ ἔθος θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς, οἱ δὲ ἱερεῖς ἐκ τῶν σπλάγχων τῶν ζώων ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ νέα πόλις ἔσται μία τῶν μεγαλητέρων καὶ ἀκμαιότερων πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς ἔσται αἰώνιος. Ἔστησε δ' ἐπὶ τοῦ ἐπιφανεστέρου τῆς πόλεως μέρους ἀγαλμα ἐξ ἐλέφαντος, αὐτὸ ἐκείνο ὅπερ ὕστερον ὁ Τραϊανὸς μετέφερεν εἰς Ῥώμην.

Κατὰ τὸ γενικὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σύστημα τοῦ νὰ κτίζωσι τὰς πόλεις ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ ὀχυρῶν τόπων πρὸς φύλαξιν ἀπὸ αἰφνιδίων ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐκτίσθη καὶ ἡ Νικομήδεια ἐπὶ ἐνὸς τῶν περικυκλούντων τὸν κόλπον λόφων. Ἐτι ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους αὐτοῦ σώζεται σειρὰ τείχους ὑπὸ πύργων ἐπιστεφομένου, ὅπερ φαίνεται ὅτι πάλαι μὲν περιέβαλλεν αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν πόλιν, ὕστερον δὲ ἐχρησίμευσεν ὡς ἀκρόπολις τῆς νεωτέρας βιθυνίας πόλεως, ὅτε εἰς ἀκμὴν εὐδαιμονίας φθάσα ἐξηπλώθη παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου. Μέγα μέρος τοῦ τείχους τούτου ὑψοῦται ἔτι περὶ τὰ δύο μέτρα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. Οἱ ἐπ' αὐτοῦ πύργοι, ἡμικύκλιοι τὸ σχῆμα, εἰσὶν ἐκτισμένοι ἐκ μικρῶν λίθων, καταδεικνυόντων ὅτι ἦσαν ἔργον ῥωμαϊκόν· αἱ βάσεις αὐτῶν ὅμως, συγκείμεναι ἐξ ὑπερμεγέθων ὀγκῶν τιτανῶδων λίθων, φαίνονται ἐναργῶς λείψανα τῆς ἀρχικῆς ὀχυρώσεως. Τὰ τεῖχη ταῦτα κατέρχονται εἰς τὰ ἔνδον τῆς νεωτέρας πόλεως, εὐκόλως δὲ διακρίνονται μεταξὺ τῶν οἰκιῶν, ὡς τῆς φύσεως τῶν λίθων ἐξ ὧν σύγκεινται, διαφορῶσης ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους.

Κατιόντα τὴν πρὸς δυσμὰς κλιτὴν τοῦ κυρίου λόφου τὰ τεῖχη μετ' εὐλίγον γάνονται ἐν τῷ μέσῳ τῶν κήπων καὶ τῶν πεφυκνωμένων οἰκιῶν. Ἐξ ἀποστάσεως ὅμως εἰς ἀπόστασιν παρατηροῦνται κρηπίδες ἐξ ὀγκοδεστάτων λίθων, χρησιμεύουσαι ἀναμφιβόλως ὡς βάσεις οἰκοδομῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦ εἵδους τούτου τεῖχος κεῖται παρὰ τοὺς πόδας τοῦ δυτικοῦ λόφου, κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ἔκειτο παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης· εἶναι δ' ἐκτισμένον ἐκ πλίνθων ὀπτῶν, κατὰ

διαστήματα δὲ τριῶν μέτρων ἐνισχύεται διὰ μεγάλων ἀντηρίδων ἐκ λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διήρχοντο οἱ ὀχετοὶ τῆς πόλεως, ἐκβάλλοντες ὁμοίως εἰς τὴν θάλασσαν, διατηρούμενοι δὲ μέχρι σήμερον εἰς καλλίστην κατάστασιν καὶ δεικνύοντες τὸ τε μέγεθος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πόλεως. Οἱ ὀχετοὶ οὗτοί εἰσι μεγάλοι διώρυγες, ἐν αἷς ἄνθρωπος δύναται νὰ βαδίξῃ ὀρθίως. Ἡ κατασκευὴ δὲ καὶ ἡ ἐπιμελὴς διατήρησις τοιούτων μεγάλων ὑπονόμων ἦτο ἀναγκαιοτάτη πρὸς πόλιν οἷα ἡ Νικομήδεια, καθότι κειμένη ἐπὶ λόφου λίαν κατωφεροῦς καὶ ἐπὶ ἐδάφους ἀνωμαλωτάτου, ἤθελεν εἶσθαι ἐκτεθειμένη ἄλλως εἰς συχνὰς πλημμύρας ἐκ τῶν ὀμβρίμων ὑδάτων, ὥς πάσχει τοῦτο ἡ νεωτέρα πόλις.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν τειχῶν τῆς καὶ τῶν σπανίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας πόλεως δυνάμεθα ν' ἀναγνώσκωμεν τὰ εἰρήπια τῆς Νικομηδείας εἰς τρεῖς διαφοροὺς ἐποχάς: τὴν τῆς ἀνεξαρτήτου Βιθυνίας, τὴν τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ τὴν τῆς βυζαντινῆς. — Ἡ ἀρχαία πόλις δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον περιωρισμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς, ἀλλὰ ταχέως ἐξηπλώθη πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνθα ἐκάλει τοὺς κατοικοὺς τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία.

Πλησίον τῶν ὑπονόμων καὶ τῆς θέσεως ἣν κατέχει σήμερον ὁ ναύσταθμος, φαίνονται εἰρήπια κρηπίδος συγκειμένης ἐκ κίμαρῶν δίκην γεφύρας, ὅπως ἀφίστανται διόδοι εἰς τὰ ὑποθαλάσσια ρεύματα, ἅπερ συμπαρασύροντα ἅμμον καὶ ἰλὺν ἤθελον μετ' ὀλίγον ἀποχώσσει τοὺς εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐκτεθειμένους λιμένους ἄνευ τῆς ἐπινοήσεως ταύτης. Ἡ κρηπίς αὕτη ἦν ἐκτισμένη διὰ πλίνθων, ἐπεστρωμένη δὲ διὰ πλατειῶν λιθίνων πλακῶν.

Τὰ λείψανα τοῦ κτιρίου τούτου ἔτι καὶ νῦν βρέχονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης· τὸ μεγαλύτερον ὅμως αὐτῆς μέρος εὐρίσκεται ἐν μέσῳ γηπέδου, μὴ ὑπάρχοντος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Νικομηδείας. Καθὼς καὶ πάντες οἱ ἄλλοι κόλποι οἱ μετὰ πεδιάδων συγκοινωνοῦντες, οὕτω καὶ ὁ ἀστακηνὸς κόλπος ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους· μεγάλοι προσχερσώσεις ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῶν χειμάρρων, ἅτινα διέσκαψαν τὰς γαίας ἐπὶ τῶν ὁποίων κεῖνται νῦν τὰ ὀπλοστάσια τῆς τουρκικῆς πόλεως.

Οὐ μακρὰν τῆς κρηπίδος καὶ ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτῆς τμήματος εὐρίσκεται κτίριόν τι, οὐ ὁ σκοπὸς δυσεξήγητος· τοῦτο δὲ εἶναι ἄνθηρον, οὐ τὸ ὕψος παραλλάσσει ἀπὸ πέντε ἕως δύο μέτρων, ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ γηπέδου. Εἶναι δ' ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀγκῶν πετρῶν ἐπιμελειστάτα συνηρμοσμένων, καὶ σχηματίζει τετράγωνον

οὐ ἐκάστη πλευρὰ ἔχει πλάτος εἴκοσιν ἐνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου· ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν κεῖνται τετράγωνοι κτιστοὶ στύλοι προσκεβλημένοι. Οὐδὲν ἔχνος οὔτε θύρας, οὔτε κλίμακος φαίνεται πέριξ τοῦ παραδόξου τούτου, ἄλλως δὲ καλῶς διατετηρημένου ὄγκου. Εἶναι δ' ἐπεστεγασμένος ἐκ χονδρῶν πετρῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων φέρει ἀνά μίαν ὀπὴν ὥσπερ ἦσαν προωρισμένοι νὰ φέρωσι κιγκλίδας. Ἡ θέσις τοῦ κτιρίου τούτου ἐπικειμένου τοῦ λιμένος φαίνεται ἀρμόζουσα πρὸς ναόν· ἐπεὶ δὲ ὁμοῦς ὁ ὄγκος οὗτος φαίνεται πάνταχόθεν ἀπροσπέλαστος, ἀγόμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο βάσις ἢ κολοσσὸς τινος ἢ τροπαίου.

Ἡ Νικομήδεια δαψιλῶς ἐπροικίσθη ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας (1)· ὁ Νικομήδης ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολυτελῶν οἰκοδομημάτων, ἡ δὲ λαμπρότης τῆς αὐλῆς του προσείλκυσεν οὐ μόνον τοὺς γείτονας ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξοχώτατον τῶν Ῥωμαίων τόσον ἐγοήτευσεν, ὥστε πολλάκις οὗτος μετενόησεν ἐπὶ τῇ λείαν παράταθείσῃ ἐκεῖ διατριβῇ του.

Οἱ τῆς Ῥώμης αὐτοκράτορες, καίπερ κυριάρχαι τῆς Βιθυνίας, πάντοτε προσπενήθησαν πρὸς τοὺς Βιθυνοὺς μάλλον ὥς πρὸς συμμάχους παρὰ ὥς πρὸς λαὸν κατακτηθέντα· καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις αὐτῆς κατεσκεύασαν ὁδοὺς λαμπράς, ἀνέσκαψαν λιμένας, ἐπεχείρησαν μάλιστ' αὖ διώρυγας νὰ διανοίξωσιν, ὅπως συνάψωσι τὰς μεσογείους πόλεις μετὰ τῆς θαλάσσης. Μία τῶν πρώτων φροντίδων τῶν πραιτῶρων ὑπῆρξεν ἡ διαχείρισις τῶν δασῶν τῶν καλυπτόντων τὴν Βιθυνίαν. Ἡ πολυτέλεια τῶν οἰκοδομῶν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ διαδίδηται ἐν Ῥώμῃ, ἡ δὲ Εὐρώπη δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν χορηγίαν τῶν πολυτίμων ὑλῶν, δι' ὧν οἱ πατρίκιοι κατεκόσμουσαν τὰς πολυτελεῖς αὐτῶν ἐπαύλεις· ἡ Προκόννησος παρέιχε λατομεῖον ἀνεξάντλητον λευκοῦ μαρμάρου· ἡ ἐπιθυμία ὁμοῦς τῶν πολυτελῶν λίθων ἐπηύξανεν ὅσον ἐπληροῦτο. Τὸ ἐν ξυλικῇ πλούσιον ναυπηγεῖον τῆς Νικομηδείας ἐχορήγει πλοῖα ἱκανὰ πρὸς μεταφορὰν τῶν πολυτίμων μαρμάρων, τῶν χρωματισμένων ἱάσπειων καὶ τῶν μετ' ἄλλων ἅτινα ἐχρησίμευον πρὸς διακόσμησιν τῶν οἰκοδομῶν. Ἡ Νικομήδεια ὠφελεῖτο ὥς ἐκ τῆς γειτνιασεως πολλῶν καὶ πλουσίων λατομεῶν· τὸ Δίνδυμον ὄρος τῆς Κυζίκου ἐχορήγει εἰς αὐτὴν γρανίτην ἐξαίρετον, ἡ κοιλάς τοῦ Σαγγαρίου ἱάσπιν, τὰ ἡφαίστεια πετρώματα τῆς Λιβύσης παρείχον ὕλας βαυναυσοτέρας μὲν, ὅχι ὁμοῦς ὀλιγώτερον στερεάς.

(1) Ὁ Ἀμμων. Μαρκελ. ἀποκαλεῖ αὐτὴν μητέρα τῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας, ὁ δὲ Πλίνιος πόλιν λαμπράν.

Ὁ Πλίνιος, πράιτωρ τῆς Βιθυνίας ἐπὶ Τραϊανοῦ γενόμενος, μεγάλως ἐκθειάζει τὴν Νικομήδειαν· ἐκαλλώπισεν αὐτὴν μὲ ὠραίαν δημόσιον πλατεῖαν, κατεσκευάσεν ὑδραγωγεῖον φέρον ἄφθονον εἰς τὴν πόλιν ὕδωρ· ἐκ τῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα δὲ ἐπιστολῶν του καταφαίνεται πόσῃν μέριμναν κατέβαλλεν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν ἐπαρχίας. Μεταξὺ τῶν σχεδίων τῶν δημοσίων ἔργων, ἅτινα ὁ σοφὸς οὗτος διοικητὴς ὑπέβαλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἦν τὸ νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς θαλάσσης διὰ διώρυγος τὴν λίμνην Σαπουτζᾶ, ἀπέχουσαν τῆς Νικομηδείας περὶ τὰ τριάκοντα χιλιόμετρα, ἐτέρωθεν δὲ μετὰ τοῦ Σαγγαρίου, οὕτω δὲ νὰ συγκοινωνῇ ὁ κόλπος τῆς Νικομηδείας μετὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου· διὰ τοῦ σχεδίου τούτου, ὕπερ μετὰ πολλῆς λεπτομερείας ὁ Πλίνιος ἐκθέτει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα (βιβλ. X. ἐπιστ. Α΄) προέκειτο νὰ ἐπιτευχθῶσι δύο καλὰ· πρῶτον νὰ συγκοινωνῇ ἡ Νικομήδεια μετὰ τοῦ Εὐξείνου χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην τοῦ Βοσπόρου, καὶ δεύτερον νὰ συντηθῇ ἡ ἀπόστασις, καθὼ μὴ ἔχοντος πλέον ἀνάγκην τοῦ θαλασσοπόρου νὰ περιπλῇ τὴν χερσόνησον Θυνίαν. Τὸ σχέδιον τοῦτο ὅμως, ἂν καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Ἐνῷ ὁ Πλίνιος περιώδευε τὴν ἐπαρχίαν του, πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα εἰς Νικομήδειαν ἀπετέφρωσεν οὐ μόνον πολλὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ δύο δημόσια οἰκοδομήματα· τὸν ναὸν τῆς Ἰσίδος καὶ τὴν Γερουσίαν. Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Πλίνιος προέτεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ συστήσῃ ἐταιρίαν ἐπιτηρητῶν πρὸς πρόληψιν τῶν πυρκαϊῶν· ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως, ὑποψίας ἔχων κατὰ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην, παρατηρήσας πόσον ἡ ἐπαρχία αὕτη εἶχεν ἔως τότε βλαβὴ ἐκ τοιούτου εἶδους ἐταιριῶν. Τῷ ὄντι δὲ μόλις οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐκήρυξαν τὰ δόγματα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ πλείστοι προσήλυτοι προσετέθησαν αὐτοῖς. Ὁ Πλίνιος ὅμως μετὰ μετριοπαθείας μετεχειρίσθη τὴν ἐξουσίαν, ἣν ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδεν αὐτῷ πρὸς καταδίωξιν τῶν ὁπαδῶν τῆς νέας θρησκείας.

Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ποιεῖται μνησίαν τῶν λουτρῶν, ὑδραγωγῶν, ἀγορῶν καὶ ναῶν τῶν καλλωπιζόντων τὴν πόλιν ταύτην. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐτιμήθη ἡ Νικομήδεια καὶ διὰ ναοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὕπερ τότε ἔθεωρεῖτο ἔνδειξις διαφερούσης εὐνοίας πρὸς τὰς πόλεις, εἰς ἃς παρεχωρεῖτο ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου· διότι εἴτε πρὸς κολακείαν τῶν αὐτοκρατόρων, εἴτε ὅπως περιάψῃ περισσοτέραν φιλοτιμίαν εἰς τὴν ἄδειαν ταύτην, ἡ βουλὴ δὲν παρεχώρει αὐτὴν εἰμὴ

μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ ἐπιφυλάξεως. Οὕτω, κατὰ Δίωνα, ἡ ἄδεια αὕτη παρεχωρήθη τῇ Νικομήδειᾳ χάριν τοῦ ἐν αὐτῇ γεννηθέντος Σωάτερος, εὐνουστάτου ὄντος τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου, εἰς ἐν ἐχορηγήθη ἡ ἄδεια οὐ μόνον ναὸν νὰ ἐγείρῃ τῷ αὐτοκράτορι, ἀλλὰ καὶ ἀγῶνας καὶ μάχας εἰς τιμὴν αὐτοῦ νὰ συστήσῃ. Ἐπὶ τεμαχίου μαρμαρίνης ζωοφόρου, περιέργως καὶ περιττῶς εἰργασμένης, ἀναγινώσκονται ἑτὶ γράμματα τινα ἅτινα φαίνονται ἀποτελοῦντα τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος Antoninus' πιθανόν τὸ μάρμαρον τοῦτο νὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κομμόδου, ὅστις καὶ ἐν πολλαῖς πόλεσιν ἤζιώθη τῶν θείων τιμῶν.

Κατὰ τὴν μεταξὺ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Νίγερους διαμάχην, ἡ Νικομήδεια ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ πρώτου, ἐνέμεινε δὲ πάντοτε πρὸς αὐτὸν πιστή.—Μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου εὐρίσκεται μέρος ἐπιγραφῆς, ἣτις φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἀνδριάντα ἐγερθέντα εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, διαταγῇ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρακάλλα· ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ στυλοβάτου, οὐ λείπει τὸ κατώτερον μέρος, δύναται ὅμως νὰ συμπληρωθῇ κατὰ πανομοιότυπον ἐπιγραφῆς εὐρισκομένης εἰς τὰ ἑρείπια τῶν Συνάδων, μεταγενεστέρas τῆς ὑπὸ Σεβήρου ἀλώσεως τῆς Κτησιφώντος, ἐχούσης δ' ὡς ἐξῆς.

« Ἀγαθὴ τύχη, ἡ πόλις (τιμᾷ) τὸν αὐτοκράτορα Καίσαρα Μάρκον Αὐρήλιον Ἀντωνίνον Αὐγούστον, Εὐσεβῆ, Σεβαστὸν, τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δημαρχίας αὐτοῦ, ὑπατον, ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Καίσαρα Σεπτίμιον Σεβήρον, εὐσεβῆ, Περτίνακα, αὐγούστον, νικητὴν τῆς Ἀραβίας, τῆς Ἀδιαβηνῆς, τῶν Παρθῶν, κράτιστον καὶ κυρίαρχον γῆς τε καὶ θαλάσσης ».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸ 202 ἔτος ἀπὸ Χρ., ἔτος τῆς πρώτης ὑπατείας τοῦ Καρακάλλα, καὶ ἐνδέκατον ἀφ' οὗτο ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶγεν ἀνακηρύξει αὐτὸν μέτοχον τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς.

Τῷ 210 ὁ Ἡλιογάβαλος ἀπερχόμενος ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Ῥώμην ἦλθεν εἰς Νικομήδειαν, διῆλθε δ' αὐτόθι τὸν χειμῶνα τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ ἀναρρήσεως.

Ἡ Νικομήδεια ὑπῆρξε προσέτι εὐνοουμένη διατριβῇ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ὅστις καὶ πρῶτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συστήσῃ αὐτὴν ἐν Ἀνατολῇ δευτέραν τῆς ἀπεράντου Ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας Μητροπόλιν. Ἡ δραστηριότης ὅμως καὶ ἡ ἐπιμέλεια ἦν κατέβαλεν ὅπως αὐξήσῃ καὶ καλλωπίσῃ τὴν πόλιν ταύτην, μετ' ὀλίγον μετετράπη εἰς δυσμένειαν ἦν καθίστανεν ἑτὶ ἀφορητοτέραν ἢ

ἐπέρμετρος αὐτοῦ πλεονεξία. Ὁ Λακτάντιος ἔλαβε τὴν φροντίδα νὰ συντάξῃ συλλογὴν ὅλων τῶν κακῶν πράξεων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Διοκλητιανόν, ἕνεκα τῆς ἀμέτρου ἐπιθυμίας ἣν εἶχεν εἰς τὸ νὰ ἐγείρῃ οἰκοδομὰς ἄνευ σκοποῦ καὶ προαποφασισμένου σχεδίου· καθ' ἑκάστην ἡμέραν, λέγει, διέταττε νὰ κατεδαφίσωσιν οἰκοδομήματα ἀπὸ πολλοῦ ὑπάρχοντα ἢ μόλις τελειωθέντα ὅπως ἀντικαταστήσῃ αὐτὰ δι' ἄλλων. Ἡ ὄρεξις τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων τόσον ἦτο τότε διαδεδομένη, ὥστε οὐδεμίᾳ πόλιν ἐστερεῖτο τῆς διασκεδάσεως ταύτης. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔκτισε καὶ ἐν Νικομηθεῖα ἵπποδρομον μεγαλοπρεπέστατον, ὅστις ὁμῶς δὲν σώζεται πλέον ἐν ἡμῶν· καθότι, τῆς πόλεως ταύτης οὐσῃς ἀείποτε ἐν ἀκμῇ, τὰ μάρμαρα οἰκοδομῶν ἀχρήστων πλέον ἀποθαινουσῶν γλυφόμενα ἐκ νέου προσηρμόζοντο εἰς νέας οἰκοδομὰς. Προσέτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἴδρυσεν ἐν Νικομηθεῖα νομισματοκοπεῖον, ὀπλοστάσιον, ἐργοστάσια ὀπλων, παλάτια διὰ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν θυγατέρα του, πάντα δὲ ταῦτα δι' ἀγγαρείων καὶ ἐξόδων τῶν κατοίκων· ταῦτα πάντα ὅμως τὰ γιγαντιαία κτίρια ἐσπευσμένως καὶ δυναστικῶς ἐγερθέντα, ταχέως καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, πιθανόν δὲ εἶναι ὅτι ἕνια ἐξ αὐτῶν οὐδ' ἔφθασαν νὰ περατωθῶσιν. Ἐν τῇ πεδιάδι τῇ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Νικομηθεῖας ἐκτεινομένη, ἀνεκήρυξε τὴν παραίτησιν τοῦ ὁ Διοκλητιανὸς τῷ 305 ἔτει ἀπὸ Χρ. καὶ θεῖς οὕτω τέρμα εἰς εὐτυχίαν τόσον ἀπρόοπτον, ἀνεχώρησεν εἰς Σάλωνα καὶ ἐγκατεβίωσεν ἐκεῖ μεμφιμοιρῶν καὶ βλασφημιῶν τὴν ὥραν, καθ' ἣν τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας ἀποχωρήσεως.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, τῷ 303 ἔτει ἀπὸ Χ. ἤρχισε καὶ ὁ ἐπὶ ὄνομα αὐτοῦ φοβερὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμός. Αὐτοῦ ἐλθὼν πρὸς συνέντευξιν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Γαλέριος, ἐπέτυχε διὰ τῶν ἐπιμόνων αὐτοῦ παραστάσεων καὶ συκοφαντιῶν νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος διαταγὴν, ὅπως τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν τὰ βιαιότερα καὶ σκληρότερα μέσα ὅπως βιασθῶσιν οἱ χριστιανοὶ νὰ παραιτήσῃ τὴν θρησκείαν των. Πρῶτον δὲ χριστιανικὸν οἰκοδόμημα καθ' οὗ ἐτράπη ἡ μανία τοῦ εἰδωλολάτρου ὄχλου ἦν ὁ ἐπισκοπικὸς ναὸς, τοῦ ὁποίου ἐθραυσαν τὰς θύρας, διήρπασαν τὰ σκεύη καὶ τὰ βιβλία, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ᾗθελον παραδώσει εἰς τὰς φλόγας, ἂν δὲν ἐφοβοῦντο μήπως τὸ πῦρ διαδοθῇ πέραν τοῦ ἱεροῦ οἰκοδομήματος. Ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τούτου ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀνθιμος. Ἐν ἑλληνικῇ τινι ἐκκλησίᾳ τῆς Λυκίας, εὗρηται ἐπιγραφή, ἣν θέλομεν ἐκθέσει ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καὶ ἐν ἣ γίνεται

μνεία ἐπισκόπου τὸ ὄνομα τοῦτο φέροντος, ποιμαίνοντος δὲ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Σκαμανδρίας.

Ἐπὶ τῶν μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν πολέμων, ἡ Νικομήδεια ὑπέστη τὰ πάνδεινα, ὅτε οἱ τελευταῖοι ἐπολιόρησαν τὴν Χαλκηδόνα. Ἐτη τινὰ ὑστερώτερον οἱ Γόθοι, ἐλθόντες διὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ κυριεύσαντες τὴν Χαλκηδόνα, ἐντεῦθεν δὲ καλῶς ἐφοδιασθέντες διὰ τροφῶν καὶ ὅπλων καὶ παντὸς εἶδους προμηθειῶν, ἐπῆλθον κατὰ τῆς Νικομηδείας, καὶ ἀρχηγὸν ἔχοντες αὐτόμολόν τινα ἐκυρίευσαν καὶ τὴν πόλιν ταύτην, διήρπασαν αὐτὴν καὶ παρέδωσαν εἰς τὸ πῦρ πάντα τὰ δημόσια οἰκοδομήματα· ὅ,τι δὲ περιεσώθη ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης καταστροφῆς, κατεστράφη χρόνον τινὰ ὑστερον, ὅτε οἱ βάρβαροι ἠναγκάστησαν νὰ ἄρῳσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου.

Πᾶσαι ὁμῶς αὗται αἱ καταστροφαὶ εὐκόλως ἐπληρωθῶθησαν· διότι παρ' ὅλας τὰς ὑπερβολικὰς ἐκφράσεις τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, ἡ ἐρήμωσις δὲν ἦτο γενική. Δυστυχῶς ὁμῶς, ὥς μὴ ἔρrouν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἐπῆλθον καὶ φυσικαὶ καταστροφαὶ πανόλεθροί· τότε ἡ Νικομήδεια εἶδε προσεγγίζον τὸ τέλος τῆς· πάντα τὰ περικαλλῆ οἰκοδομήματά της ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατεστράφησαν ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ τόσον μᾶλλον ἀπροσδοκῆτου, καθόσον κατὰ τε τὴν πόλιν καὶ τὰ περὶ αὐτῆς οὐδὲν ἀποκαλύπτει μεγάλην τινὰ ἐστὶν ὑπογείου πυρός· μόνον παρὰ τὴν θάλασσαν φαίνονται μύλις ὀφρύες τινὲς, ἵν' οὕτως εἰπωμεν, ἡφαιστείων πετρωμάτων. Τὴν δεινὴν ταύτην καταστροφὴν, ἥτις συνέβη κατὰ τὸν τέταρτον ἀπὸ Χ. αἰῶνα, περιγράφουσιν οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς μετὰ τῶν τραγικωτέρων καὶ θρηνωδεστέρων ἐκφράσεων· πρὸ πάντων δὲ ὁ Λιβάνιος καὶ ἡ Ἐφραίμ καὶ ἐλεγεία συνέθεσαν, ἐν οἷς θρηνοῦσι τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὡραίας Νικοδημείας. Ἐν τῇ Μονωδίᾳ αὐτοῦ, γραφείσῃ περὶ τὸ ἔτος 354, ὁ Λιβάνιος οὕτω θρηνολογεῖ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως. «Ἡ Νικομήδεια, ἡ τέως ζῶσα καὶ ἀκμάζουσα πόλις, νεκρὰ σήμερον ἔρριπται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὑπὸ παχέος στρώματος κονιορτοῦ καὶ ἐλεεινῶν κεκαλυμμένη συντριμμάτων· ἡ Νικομήδεια, ἡ τέως πόλις, νῦν δὲ ἐρειπίων σωρὸς, ὑπάρχει ἀξία νὰ κινήσῃ τὰ δάκρυά μου καὶ τοὺς θρήνους μου. Τοσαῦτα οἰκοδομήματα, δημόσιά τε καὶ ἰδιωτικά, κατακοσμοῦντα τέως τὴν πόλιν ταύτην, ἄμωρφα συντρίμματα σήμερον ἐλεεινῶς εἰσιν ἔρριμμένα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δεινῶν· Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τῶν κήπων, τὰ πάντα κατεστράφησαν ἐν ὀλίγαις στιγμαῖς — τὰ δικαστήρια καὶ τὰ ἀρχεῖα, τὸ πλῆθος τῶν περικαλλῶν νεῶν, οἱ πολυάριθμοι λουτρῶνες, τὸ θαυ-

μαστόν βασιλικόν παλάτιον — τὸ σχεδὸν ἀπαράμιλλον θέατρον, ὅπερ καὶ μόνον ἦν ἀρκετὸν νὰ λαμπρύνῃ τὴν πόλιν.

«Μόλις ἦν μεσημβρία, κατ' ἐκείνην δὲ τὴν στιγμήν οἱ πολιοῦχοι θεοὶ εἶχον ἐγκαταλείψει τοὺς ναοὺς αὐτῶν καὶ ἡ πόλις ἐσαλεύετο ὡς πλοῖον ἄνευ κυβερνήτου· οἱ τοῖχοι κατέπιπτον ἐπὶ τῶν τοίχων, αἱ στῆλαι ἐπὶ στηλῶν, αἱ στέγαι ἐπὶ τῶν στεγῶν, καὶ αὐτὰ τὰ θεμέλια ἐσαλεύθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν· πρῶτον κατέπεσε μετὰ κρότου τὸ θέατρον. Τὸν σεισμὸν ἐπακολουθεῖ ἡ πυρκαϊά, τῶν στεγῶν διαδιδουσῶν τὸ πῦρ· αὐτὸς ὁ ἱππόδρομος, ὁ καὶ τῶν τειχῶν τῆς Βαβυλῶνος ἐρμυνότερος, κατεστράφη· τὰ κατοικίδια ζῶα πειναλέα πλανῶνται τῇδε κακεῖσε· αἱ στοαί, τὰ μουσεῖα, ὁ ναὸς τῶν Χαρίτων καὶ τῶν Νυμφῶν, καὶ ὁ μέγας λουτρῶν ὁ φέρων τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος (1), πάντα ταῦτα τὰ οἰκοδομήματα ἐξωλοθρεύθησαν, οἱ δὲ ἄνθρωποι πλανῶνται ὡς φάσματα ἐν μέσῳ τῶν ἐρείπων».

Ἐκ τῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ σεισμοῦ περιγραφῆς τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου μανθάνομεν πλείστα οἰκοδομήματα, ἅτινα ἄνευ αὐτοῦ ἤθελον μείνει ἄγνωστα. «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῆς ἐρημώσεως, λέγει, τρομεροὶ σεισμοὶ ἀνεδάτωσαν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀσίαν καὶ τὸν Πόντον, δι' ἐπανειλημμένων δὲ δονήσεων κατέστρεψαν πλῆθος πόλεων καὶ ὀρέων ἔτι. Μεταξὺ δὲ τούτων φρικτῶν συμφορῶν, ἰδιαιτέρας μνείας ἀξία εἶναι ἡ καταστροφή τῆς Νικομηδείας, μητροπόλεως τῆς Βιθυνίας, ἧς λεπτομερῆ ἐκθεσιν ποιοῦμαι».

«Τὴν νεῖκος τὴν τετάρτην Αὐγούστου, τὴν αὐγὴν, πυκνὰ νέφη ἐκάλυπτον τὸν οὐρανὸν, ὃ δὲ ἥλιος ἐσκοτίσθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὔτε τὰ πλεσιέτερα ἀντικείμενα δὲν διακρίνοντο· εἶτα, ὥσπερ Θεὸς τις ἐξηκόντιζε τὸν κεραυνὸν καὶ διήγειρε τῆς γῆς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους, ἠκούσθη ὥσπερ τρομερὰ θυελλώδης βροντὴ καὶ πάταγος δεινὸς ἐκχειλιζόντων ὑδάτων· εἰς ταῦτα δὲ προστετέθησαν ἀνεμοστρόβιλοι καὶ χεῖμαρροι φλεγόμενων ἀτμῶν μετὰ φρικτῶν σεισμῶν, οἵτινες ἀνέτρεψαν ἄρδην καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα. Αἱ πλείσται τῶν οἰκιῶν τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς κατωφερείας τῶν λόφων ἔπεσαν αἱ μὲν ἐπὶ τῶν δὲ, ἡ δὲ ἡγὼ πανταχόσε διεσάλπισε τὸ μέγεθος τῆς φρικτῆς καταστροφῆς. Αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων ἀντεάλλουν τὰς θρηνώδεις κραυγὰς τῶν ζητούντων τὰς γυναῖκάς των, τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν· τέλος, πολὺ πρὶ τῆς τρίτης τῆς ἡμέρας ὥρας διασκηδασθέντος τοῦ σκότους καὶ

(1) Βεβαίως αἱ καλούμεναι Θέρμαι τοῦ Ἀντωνίνου.

τοῦ ἀέρος ἀναλαβόντος τὴν διαύγειαν αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθη ὅλον τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς.

«Δυστυχεῖς τινες, καταπλακωθέντες ἐν τοῖς ἐρειπίοις, ἀπέθανον ἐλεεινῶς· ἄλλοι, μέχρι τῶν ὤμων κερωσμένοι, ἐξέπνευσαν δι' ἑλλειψιν βοηθείας· ἕτεροι εὐρέθησαν κρεμάμενοι εἰς δοκοὺς ὑψηλάς, ἐφ' ὧν εἶχον πέσει· ὤφθησαν τότε συμπεφυρμένα σώματα νεκρὰ πλήθους ἀνθρώπων διὰ τῆς αὐτῆς πληγῆς φονευθέντων· ἄλλοι ἀπέθανον ἐκ φόβου καὶ πείνης ἐν ταῖς ἐρημωθείσαις οἰκίαις αὐτῶν. Οὕτως ἀθλίως ἐτελεύτησε τὸν βίον ὁ Ἀρισταίνετος, ὅστις εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν θέσιν τοποτηρητοῦ τῆς ὑπὸ Κωνσταντίου πρὸς τιμὴν τῆς εὐσεβείας τῆς γυναικὸς του Εὐσεβείας συστηθείσης· ἐπισκοπῆς Πρὸς ἐπίμετρον τοῦ ὀλέθρου τὸν σεισμὸν περηκολούθησεν ἀμέσως πυρκαϊά, διαρκέσασα πεντήκοντα ἡμέρας καὶ πεντήκοντα νύκτας καὶ συνεπλήρωσε τὴν ἐρήμωσιν· ἄνευ τῆς πυρκαϊᾶς πολλοὶ καὶ ναοὶ καὶ οἰκίαι καὶ ἄνθρωποι ἠδύναντο ἴσως νὰ σωθῶσιν (Ἀμμιαν. Μαρκ. ΙΖ' ζ').

«Κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην καταστροφήν ἀπωλείσθησαν ἐξ ὁλοκλήρου πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅσα ἐσώζοντο ἕως τότε ἐν Νικομηδείᾳ. Τοῦ τρομεροῦ τούτου σεισμοῦ σημεῖα φαίνονται ἔτι ἐν τῇ πόλει, διότι ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ τοῖς νεκροταφείοις αὐτῆς εὐρίσκονται ἔτι στήλαι καὶ παντοῖα ἄλλα συντρίμματα ἀμάρφᾳ».

Ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ταύτης πτώσεως ἡ Νικομηδεία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνακύψῃ εἰμὴ μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἥτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου ἀπὸ Χ. αἰῶνος· τότε ἡ πόλις αὕτη εἰς δὲν ἀναγεννωμένην ἐν μέρει τὴν παλαιάν της εὐημερίαν. Ἐν ἐκτάσει περιγράφει ὁ Προκόπιος τὰ πολυάριθμα οἰκοδομήματα, δι' ὧν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἐκάλλυνε τὴν πόλιν, οἷα ἦσαν λουτρῶνες, ὑδραγωγοὶ καὶ ναοί· οὐδὲν ὅμως τῶν κτιρίων τούτων περιεσώθη μέχρις ἡμῶν, τὰ λείψανα δὲ πόλεως ἄλλοτε τόσον ἰσχυρᾶς ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ἐν μέσῳ τῶν κήπων τῆς τουρκικῆς πόλεως.

Ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν δὲν ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐλπίδες τοῦ νὰ γένωσι μεγάλα ἀνακαλύψεις ἐν πόλει τοσαύτας ὑποστάσει καταστροφᾶς. Ἐκ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων ναῶν, ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων στοῶν, οὐδὲν σήμερον σώζεται. Κατ' ἀνατολὰς τῆς πόλεως, πρὸς τὴν συνοικίαν τὴν καλουμένην Ζεῖτοῦρ-μαγαραισί, καὶ εἰς τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ἰμπαχέρ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νεκροταφείου, εὐρίσκονται τὰ ἐρεῖπια μεγάλης τινὸς δεξαμενῆς, ἐξ ἧς διεδίδετο τὸ ὕδωρ εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν· ἡ δεξαμενὴ αὕτη σύγκειται ἐκ ἑξήκοντα ἐξ ἐκτισμένων στηλῶν, ἐφ' ὧν στηρίζονται θόλοι, ὅλη δὲ ἡ

οικοδομὴ σύγκειται ἐκ πλίνθων ὀπτῶν, ἐξαίρεσι δὲ μόνον τῶν θριγκῶν ἐκτισμένων ἐξ εἰδους τινὸς ἡραιστείου ἀμμολίθου. Τῆς δεξάμενης ταύτης ἡ ἐπιφάνεια εἶναι διακοσίων πεντήκοντα τετραγωνικῶν μέτρων, ἡδύνατο δὲ νὰ χωρήσῃ χίλια πεντακόσια κυβικά μέτρα ὕδατος. Ὁ Πλίνιος, ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, εἶχεν εὑρεῖ πηγὴν ὕδατος ἀρθόνου, ἣν καὶ προέτεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ χρησιμοποιήσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων, καταβιβάζων αὐτὴν εἰς τὴν πόλιν διὰ θολωτοῦ ὑδραγωγείου (arcuato opere), ἰδίᾳ δὲ προέτεινε νὰ διατηρηθῇ ἡ ἰσοσταθμία τῆς πηγῆς ταύτης, ὥπως καὶ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας συνοικίας δύναται νὰ διοχετευθῇ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐγνωμάτευσεν νὰ ἀποπερατωθῇ παλαιὸν τι ὑδραγωγεῖον, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ οἱ κάτοικοι εἶχον θαπανήσει τρία ἑκατομμύρια τριακοσίας εἰκοσι ἑννέα χιλιάδας σαστερσίων (περί τὰς 650 χιλ. δραχμῶν) καὶ τὸ ὅποτον εἶχε μείνει ἀτελές. Τοῦ ὑδραγωγείου τούτου οὐδ' ἔχνος σώζεται σήμερον, ἡ ἐν μέσῳ θέσις ὅμως τῆς δεξάμενης προάγει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐδέχετο τὰ ὕδατα τῆς νῦν ἐκλειοπιῆας ἐκείνης πηγῆς. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δεξάμενης ταύτης ἦν ἐπικεχρισμένον δια τριῶν διαφόρων στρωμάτων πηλοῦ· τὸ πρῶτον, τὸ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐπικεχρισμένον, ἦτο συντεθειμένον ἐξ ἀσθέστου καὶ ἄμμου· τὸ δεῦτερον, ἐκ μίγματος ἀσθέστου καὶ τετριμμένων ἀνθράκων, καὶ τὸ τρίτον ἐκ κόνεως λίθων, ἀσθέστου καὶ ἐλαίου.

Ἐκ τοῦ μέρους τούτου, ἐπικειμένου βαθεῖς κοιλάδος, κατωπτύει τις πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ τὸν κόλπον· οἱ μιναρῆδες οἱ ἐν μέσῳ δένδρων χλοερῶν ἐγειρόμενοι καὶ οἱ πολυπληθεῖς κήποι τῆς πόλεως παρέχουσιν εἰς τὸ πανόραμα τοῦτο τὴν τερπνὴν ἐκείνην καὶ δροσερὰν ὄψιν τὴν ἐξειδιάζουσιν εἰς τὰς πόλεις τῆς Βιθυνίας.

Τῷ 1326 ἀ. Χ. (727 ἀ. Ἑγείρας) ἡ Νικομήδεια, ἀρῶς ἕως τότε συμμετέσχε τῆς τύχης τῆς βασιλευούσης, περιέπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ὀθωμανῶν, πρὸ ὅλας τὰς προσπάθειάς ἃς κατέβαλεν ὁ Κηλοιάνης, ἀδελφὸς τῆς Μαρίας Παλαιολόγου, ὅπως σώσῃ τὴν πόλιν ταύτην. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Νικομήδεια εἶχε χρηματίσει πρωτεύουσα τῶν Κομνηνῶν ἡγεμόνων.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἄλωσιν πάντες οἱ ναὶ τῆς πόλεως ταύτης κατασχεθέντες ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, μετατράπησαν εἰς τζαμιά ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ὁρχάν. Οὐχ ἥττον ὅμως ἡ Νικομήδεια διετήρησε πάντοτε τὰ αὐτὰ οἷα καὶ πρότερον ἐκκλησιαστικὰ προνόμια· ὁ μητροπολίτης αὐτῆς εἶναι πέμπτως τὴν τάξιν, ἐπομένως κατὰ τὰς

μεγάλας τελετάς τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Νικομηδείας συμβαδίζει μετὰ τοῦ τῆς Νικαίας μητροπολίτου. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Νικομηδείας σώζονται διάφορα ἅγια λείψανα, μετὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὁ βραχίων τοῦ ἁγίου Βασιλείου κεκλεισμένος ἐν ἀργυρᾷ θήκῃ ἐχούσῃ σχῆμα βραχίονος, κεκοσμημένη δὲ πλουσίως δι' ἀνθράκων πολυτίμων καὶ μαργαριτῶν.

Ἡ νέα Νικομήδεια τουρκιστὶ καλεῖται Ἰσνικμίδ, ἡ ὀνομασία δὲ αὕτη φαίνεται ὅτι παρήχθη, καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος μετὰ τῆς προθέσεως *ει*· οὕτως οἱ Ὀθωμανοὶ ἀκούοντες τοὺς Ἕλληνας λέγοντας εἰς *Νικομήδειαν* καὶ ὑπολαμβάνοντες τὰς δύο λέξεις ὡς μίαν, ἐσχημάτισαν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προφορὰν τὸ ὄνομα *Ἰσνικμίδ*, καὶ ἔτι μᾶλλον παρεφθαρμένον *Ἰσνίκ*.

Ὁ περιώνυμος βεζύρης Κιουπρουλῆς συνέστησεν ἐν Νικομηδείᾳ ναυπηγεῖα, ἐν οἷς διὰ πολλοῦ χρόνου κατεσκευάζοντο αἱ γαλέραι καὶ αἱ παραβέλαι αἱ ἐκλεκτότεραι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Νικομηδείᾳ ναυπηγοῦνται πολλὰ πλοῖα πολεμικά, οἱ ἐξοπλισμοὶ ὅμως γίνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἄν καὶ πολλὰς καὶ ποικίλας κακώσεις καὶ καταστροφὰς ὑπέστη ἡ Νικομήδεια, χάρις ὅμως εἰς τὴν καλὴν θέσιν τῆς καὶ εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν κατοίκων τῆς, διετηρήθη πάντοτε εἰς τὸν βαθμὸν ὃν ἐξ ἀρχῆς κατείχε, καὶ πάντοτε λογίζεται καὶ εἶναι μία τῶν σημαντικωτέρων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων αὐτῆς δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 30,000 ψυχῶν, καταμεριζομένων ὡς ἐξῆς.

Ὀθωμανοὺς	2,300	οἰκογενεῖας
Γραικοὺς	4,400	»
Ἀρμενίους	800	»
Ἰουδαίους	500	»

Γνωστὸν ὅμως πόσον εἶναι δύσκολον νὰ πορισθῇ τις ἀκριβεὶς πληροφορία περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων τῆς Τουρκίας, ὡς μὴ γενομένης ποτὲ τακτικῆς τινος ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων, εἴτε ἐξ ἀμελείας καὶ ἀνικανότητος τῶν διοικητῶν, εἴτε ἐκ συμφέροντος τῶν πολιτῶν νὰ ὑποκρύπτωσι τὸν πραγματικὸν πληθυσμὸν των, ἐκ φόβου μήπως ὁ εἰς ἐκάστην Κοινότητα ἀποκεκομμένος φόρος, ὁ καλούμενος *κουραμᾶς*, αὐξηθῇ ἐὰν φανερωθῇ ἡ πραγματικὴ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων.

Τὸ κυριώτερον ἐμπόριον τῆς Νικομηδείας εἶναι ἡ ξυλικὴ καὶ τὸ ἄλας, παραγόμενον ἐκ τῶν ἐλῶν τῶν εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου ἐκτεινομένων, ἅτινα μετέτρεψαν εἰς ἀλυκὰς παραγούσας οὐ μικρὰν ποσότητα

ἄλματος. Κατασκευάζεται δὲ καὶ αὐτόθι τὸ ἄλλας ὑπὸ ἰδιωτῶν Χριστιανῶν, λαμβανόντων παρὰ τῆς κυβερνήσεως μέρος τῆς τιμῆς διὰ τὰς πρὸς παραγωγὴν αὐτοῦ δαπάνας καὶ τοὺς κόπους των. Τὸ ἐμπόριον τῆς ξυλικῆς εἶναι ἐλεύθερον, ἀφοῦ ὅμως ἡ Κυβέρνησις κατ' ἐκλογὴν ἀγοράσῃ ἐξ ἐκάστης μερίδος ξύλων ὅσα τῇ φανῶσι χρήσιμα διὰ τὰ ναυπηγεῖά της. Ἡ ἐλευθερία δὲ αὕτη ἐπιβαρύνεται προσέτι καὶ ἐκ τῆς εἰς τοὺς κατοίκους, Ὀθωμανοὺς τε καὶ Χριστιανοὺς, τοὺς μετερχομένους τὸ ἐμπόριον τῆς ξυλείας, ἐπιβεβλημένης ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ χορηγῶσι δι' ἀγγαρειῶν τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ναυπηγείου ἀναγκαιοῦντας ἐργάτας, εἰς αὗς ἡ Κυβέρνησις ἐπλήρωνεν ἡμερομίσθιον πέντε γροσίων. Οἱ ἐν Νικομηδεῖα Ἀρμένιοι ἐπιδίδονται ἰδίως εἰς τὴν κατασκευὴν μαροκινῶν δερμάτων, ἅτινα ἀποστέλλονται εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ νεωτέρα πόλις τῆς Νικομηδεῖας σύγκειται ἐξ εἰκοσι τριῶν συνοικιῶν, ὧν αἱ δέκα ἐννέα οἰκοῦνται ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, αἱ τρεῖς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ μία ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.

Τὸ μεγαλύτερον κατὰ τὴν πόλιν ταύτην ὀθωμανικὸν τέμενος ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σολιμάν τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦ μεγάλου βεζύρου Περτιέ πασσᾶ, ὅστις ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἐχρημάτισε διοικητῆς τῆς ἐπαρχίας ταύτης· κεῖται δὲ τὸ τζαμίον τοῦτο παρὰ τὸν λιμένα, πρὸς τὴν εἰσοδὸν τοῦ ναυστάθμου, καὶ ἐκτίσθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ συγχρόνως τότε ἰδρυθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίου τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν. Ἀρχιτέκτων τοῦ ἐν Νικομηδεῖα τέμενους τούτου ὑπῆρξε Σινάμ τις, ὅστις ἐκτίσεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ λουτρῶνας καὶ ἐν χάριον. Τὰ οἰκοδομήματα ὅμως ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὸ ἐμπόριον τοῦ τόπου καὶ τὸν πληθυσμὸν δὲν παρουσιάζουσιν ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν ἀξιολογόν τι. Μουσταφᾶς ὁ Δ'. ἐκτίσεν ὁμοίως ἐν Νικομηδεῖα λαμπρὸν ἀνάκτορον ὑπὸ κήπων περιβαλλόμενον, πρὸ πολλοῦ ὅμως καὶ αὐτὸ κατεστράφη ὥς καὶ τὰ ἄλλα ἀνάκτορα, τὰ ὅποια οἱ πρῶτοι Σουλτάνοι ἐκτίσαν εἰς Προῦσσαν καὶ Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιγύλῳ· τόσον ἡ κατασκευὴ ἦτον ἀδύνατος.

Ἄν τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας Νικομηδεῖας, λεπτομερῶς ἐξεταζόμενα, δὲν ἦναι πλέον διὰ τὸν ἀρχαιολόγον εἰμὴ ἀόριστός τις καὶ συγκεχυμένη ἀνάμνησις παρεληλυθότος πολιτισμοῦ, ἂν ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀνευρίσκῃ εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐγεγνημένα οἰκοδομήματα εἰμὴ αἰσθημα ποικιλίας ἰδιοτρόπου, ἡ φύσις ὅμως αὐτόθι δεικνύται πάντοτε ζωνρὰ καὶ μεγαλοπρεπής· οἱ ὑπὸ τερεθίνθων σκιαζόμενοι λόφοι, αἱ εὐρωστοὶ καὶ μέλαιναι κυπάρισσοι αἱ συσκιάζουσαι τὰς εὐρείας θω-

μανικὰς νεκροπόλεις, οἱ χλοεροὶ κήποι οἱ κατακοσμοῦντες πᾶσαν οἰκίαν, παρέχουσιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὄψιν μεγαλείου καὶ φαιδρότητος, ἥτις ὅμως καὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς πλείστας ἄλλας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, ἐκλείπει ὅταν τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἐν τοῖς πολυαριθμοῖς τουρκικοῖς νεκροταφείοις, πλησίον τῶν τζαμιῶν κειμένοις, εὐρίσκονται ἔτι μνημεῖά τινα χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ παρ' Ὀθωμανοῖς τέχνη ἦν ἐτι ἀπλὴ ἀπομίμησις τῆς ἀραβικῆς. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀρχικοῦ τουρκικοῦ ὅρους χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Ὁσμάν, ὅστις ἔστειλεν εἰς Ἰταλίαν τεχνίτας ὅπως σπουδάσωσι τὰ μνημεῖα τῆς Δύσεως· κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Εὐρώπῃ ἡ σχολὴ τοῦ Βερολίνου εὐρίσκατο εἰς τὸ ἀπόγαίον αὐτῆς σημείον. Οἱ ἀρχιτέκτονες αὗτοι, ἐπανελθόντες οἴκοι, εἰσάγαγον εἰς τὰς οἰκοδομὰς σχέδια τέχνης Ἰταλικῆς ἐκπεφωτισμένης ἤδη, καὶ προσέτι ἐκνοθευθείσης ἐν ταῖς χερσὶ ξένων ἀπείρων καὶ μὴ νοούντων αὐτὴν. Τὸ ἀσθενὲς ἀπαύγασμα τῆς ἀραβικῆς τέχνης εἶχεν ἐκλείψει ὀλοτελῶς, ἡ δὲ τουρκικὴ τέχνη περιέπεσεν εἰς τὸν βαθμὴν εἰς ὃν βλέπομεν ἤδη αὐτὴν πεπτωκυῖαν.

ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΕΡΙΧΩΡΑ ΤΗΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ.

Οἱ λόφοι ἐφ' ὧν εἶναι ἐκτισμένη ἡ Νικομήδεια εἰσὶ διακλάδωσις τῆς ὄρεινῆς σειρᾶς, τῆς ἀποτελούσης τὴν ἀρκτῶαν ἀκτὴν τοῦ κόλπου, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ εἶναι τὸ ὄρος τὸ καλούμενον *Μαλίτεπέ*. Πρὸς ἄρκτον συνάπτονται μετὰ τοῦ ὄρους Σοφοῦ ἢ Σαπαντζᾶ.

Τὸ τιτανῶδες κυανῶν πέτρωμα τὸ συνιστῶν τὸ ἔδαφος τῆς Χρυσουπόλεως τελευτᾷ μετ' ὀλίγον, παραχωροῦν τὴν θέσιν εἰς πέτρας ἐχούσας βάσιν τὸν κουάρτζ (πυριτοειδῆ λίθον) καὶ τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα ἄρχεται ἐπικρατοῦν. Τὸ πετρώδες τοῦτο σύστημα ἐκτείνεται μέχρι τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Σαγγαρίου. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως παρουσιάζεται κατὰ στρώματα καλῶς διακεκριμένα, κελλιμένα περὶ τὰς 30 μοῖρας πρὸς ἀνατολὰς, ἔχουσι δὲ τὰ στρώματα ταῦτα πάχος περὶ τὰ δύο μέτρα, καὶ διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ κοιτῶν ἐκ χαλίκων πυρίτου καὶ ἰάσπεως, οἵτινες κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ λόφου μόλις ἔχουσι πάχος πίσσου (πιζελίου)· καθόσον ὅμως κατερχόμεθα τοῦ λόφου καὶ τὰ παρεμπίπτοντα στρώματα καὶ οἱ χάλικες βαθμηδὸν αὐξάνουσι κατὰ τὸ πάχος, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τοὺς πρό-
πυρδας τοῦ λόφου συναποτελοῦσι μετὰ τοῦ βράχου αὐτοῦ ὥσπερ μάζαν

περιέχουσιν χονδρούς πυρῆνας· μετ' ὀλίγον δὲ πάλιν ὁ ἐρυθρὸς ἀμμόλιθος παύει, καὶ τὸ ἔδαφος σύγκειται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ χαλίκων.

Ἡ βᾶσις τῶν δύο ἄλλων λόφων εἶναι ὁμοίως ὁ ἐρυθρὸς ἀμμόλιθος, κατὰ τὸ ἀνώτερον ὅμως μέρος ἐπιστρωνύεται ὑπὸ μαρνῶδους τιτά-
νου, κογχοειδοῦς τὴν θραῦσιν. Τὰ στρώματα δὲ ταῦτα ἐπικαλύπτον-
ται ὑπὸ ἀληθοῦς μάρνης, ἐκτεινομένης ἀόριστως πρὸς ἀνατολάς. Αὐ-
τόθεν ὅθεν ἄρχεται τὸ ἐξ ἐρυθροῦ ἀμμολίθου στῶμα, τὸ ὁποῖον ἀπο-
τελεῖ μέρος τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπαρχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περίπλους τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας.

Ὅπως ἐπιχειρήσωμεν τὸν περίπλου τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας, πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπ' αὐτῆς τῆς πόλεως καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν βόρειον ἀκτὴν.

Ἡ μεγάλη δημοσία ὁδὸς ἡ μεταξὺ Νικομηδείας καὶ Κωνσταντινου-
πόλεως κατὰ τὴν αὐτὴν παρεκτείνεται παραλίαν. Μετὰ πεντάωρον
πορείαν φθάνομεν εἰς Γιαριμτζε, ἐνθα καταλύομεν εἰς τὸ χάνιον
Ἐρεκέ· καθ' ὁδὸν ἀπαντῶμεν τὰ εἰσπία βυζαντινοῦ τινος φρουρίου
ἐπικειμένου τοῦ γειτνιάζοντος ὄρους καὶ καταβαίνοντα μέχρι τῆς θα-
λάσσης. Ὁ ξενὼν τοῦ Ἐρεκέ φαίνεται ὅτι κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρ-
χαίας Ἀγκύρας, μικρᾶς πόλεως κατὰ τὰ περὶχωρα τῆς Νικομηδείας
κειμένης, ἐνθα ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐπαυλιν καὶ ἐνθα ἀπέθανεν.
Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται πῶς ἄλλοι μὲν λέγουσιν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗ-
τος ἐτελεύτησεν ἐν Νικομηδείᾳ, καὶ ἄλλοι ἐν Ἀγκύρᾳ, τῆς τελευταίας
θεωρουμένης διὰ τὴν ἐγγύτητα ὡς προαστείου τῆς πρώτης. Πᾶσαν
ταύτην τὴν παραλίαν κατεῖχον αἱ ἐπαύλεις τῶν πατρικίων τοῦ Βυ-
ζαντίου.

Τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας διαχωρίζει ἀπὸ τοῦ τῆς Κίου ἢ τῶν
Μουδανίων τὸ ἀκρωτήριον Μούζ-μπουρούν. Ὅπως ὑπάγωμεν κατ' εὐ-
θεῖαν εἰς Νίκαιαν, καταβαίνομεν εἰς τὸ χωρίον Σαμυλὶ, ἐντεῦθεν δὲ
ὁδεύομεν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ ὄχθου τῆς λίμνης διαβαίνοντες διὰ
Κουρλῶν.

Ὀλίγον τι δυτικώτερον εἶναι τὸ χωρίον Γιαλοβάτς, ἐπὶ τῆς θέσεως
τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, ὅπερ ὕστερον ἐκλήθη Ἐλενόπολις. Κατὰ τὸ
μέρος τοῦτο ἦσαν καὶ αἱ Θέρμαι, τὰς ὁποίας ἡ βασίλισσα Ἐλένη ἐλάμ-

πρυνε διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν. Τὰ λουτρά ταῦτα ἐσυχνάζοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου, ὡς καὶ σήμερον ἐστὶ ὑπὸ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες καὶ προτιμῶσιν αὐτὰ ἀπὸ τὰ τῆς Προύσσης, ὡς πλησιέστερα εἰς τὴν πρωτεύουσάν· κεῖνται δὲ ἐν θέσει τερπνοτάτῃ, ἐντὸς κοιλάδος κατασπίου. Εἰς τὰ λουτρά ταῦτα διατρίβουσι περὶ τὰς δέκα πέντε ἡμέρας, ἐκλέγουσι δὲ συνήθως τὴν ὥραν τῶν κερασίων, καθότι ἡ βρῶσις τῆς ὁπώρας ταύτης λέγεται ὅτι συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ὑδάτων τούτων.

Οἱ καλύπτοντες τὴν πηγὴν θόλοι εἰσὶ, καθὰ λέγουσιν, αὐτοὶ οἱ ὑπὸ τῆς μακαρίας Ἑλένης καὶ τοῦ Κωνσταντίνου κτισθέντες. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἤγειρεν ἡ μακαρία Ἑλένη μετὰ τὴν ἐκ Παλαιστίνης ἐπανοδὸν τῆς, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Δρεπάνης· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ προῦβίβασε τὴν κώμην εἰς βαθμὸν πόλεως, δούς εἰς αὐτὴν πολλὰς προνομίας, καὶ Ἑλενόπολιν αὐτὴν μετωνόμασεν. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὑπεχώρησεν ὁ ὑπὸ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου καὶ Γωθιέρου τοῦ Μηδενέχοντος διοικούμενος στρατὸς τῶν σταυροφόρων, ὅτε κατέλιπε τὴν Νίκαιαν ὅπως ἔλθῃ εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης καὶ ἐνισχυθῇ πρὸς τὴν ὀριστικὴν προσβολὴν τῆς πόλεως ταύτης. Ἐδυστύχησαν ὅμως μεγάλως εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ τόσον πλῆθος αὐτῶν ἀπώλεσθη, ὥστε ἐκ τῶν ὄστων τῶν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης πεσόντων Φράγκων οἱ Σαρακηνοὶ ἤγειραν πυραμίδα μεγάλην· εἰκοσι πέντε χιλιάδες Χριστιανῶν ἐφρονεύθησαν κατ' αὐτήν, ἂν δώσωμεν πίστιν εἰς Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν.

Μεταξὺ Γαλοβᾶς καὶ Χερσέκ ῥεεὶ μικρὸς ἀλλὰ πολυδίνης ῥύαξ, καλούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων Κίρκ-γκετσίδ. Ὁ ῥύαξ οὗτος εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διὰ τὸ πολὺκαμπτὸν αὐτοῦ καλούμενος Δράκων· λαμβάνων δὲ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ὀρέων τῶν διαχωρίζοντων τὴν λίμνην τῆς Νικαίας ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀπετέλει τὸ μεθόριον μεταξὺ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ τοῦ τῶν Σελσούκων. Ὅτε ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἀπειλούμενος ἐκ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Νορμανδίας, ἔωθεν δὲ ὑπὸ Σολιμάνου, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, ἐξέχωρησεν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἡγεμόνα πάσας τὰς χώρας, ὅσας εἶχε κατακτήσει ἀπὸ τῆς Νικαίας μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δράκοντος, δὲν ἔμεινε δὲ οὕτως εἰς τὸν Ἑλληνα ἡγεμόνα εἰμὴ ἡ στενὴ χώρα ἡ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῆς θαλάσσης. — Τὸ χωρίον Χερσέκ εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ ἀκρωτηρίου ἐκτεινομένου κατέναντι τοῦ Δίλου, εἰς τρόπον ὥς αὐτόθι ὁ κόλπος τῆς Νικομηδείας μόλις ἔχει πλάτος ἑξ ἑξαχμίων. Ἐλαβε δὲ τὸ χωρίον τοῦτο τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ μεγάλου βεζύρου

Χερσέκ Ἀλμετ πασσά, κτίσαντος αὐτόθι κατὰ τὸ 1457 ἐν τζαμίον καὶ ἐν χάνιον. Οὐ μακρὰν τοῦ Χερσέκ εἶναι τὸ χωρίον Καρα-Μουρσάλ, οὕτως ὀνομασθὲν ἀπὸ Μουρσάλ τοῦ ἐπικληθέντος Καρα ἤτοι μαύρου, ἐταίρου τοῦ Ἀγκιτζέ Κοτζᾶ καὶ συναγωνιστοῦ, ὅστις κυριεύσας τὸ μεσημέρινόν μέρος τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας ἔλαθεν αὐτὸ ὡς τιμάριον παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει ὅμως νὰ διατηρῇ λέμβους ἐξωπλισμένας, ὅπως ἐπαγρυπνῇ πρὸς συντήρησιν τῆς κατακτητέως του (1326). Πρὸς τοῦτο ἐκτίσσε κατὰ τὴν παραλίαν φρούριον, περὶ ὃ κατ' ἐλάχιστον ἐκτίσθη τὸ χωρίον ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομά του. Λεύγας τινὰς ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου εὐρίσκονται τὰ θερμὰ λουτρά τοῦ Ὑαλοβάτς, τῆς ἀρχαίας Δρεπάνης, ἥτις ἀκολούθως μετωνομάσθη, ὡς εἵπομεν, Ἐλενόπολις. Παροδεύοντες τὴν παραλίαν ἀπαντῶμεν τὸ χωρίον Ἐρεγλί, ὅπερ φαίνεται ὅτι κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἐριώλου, τῆς ὑπὸ Παυσανίου καλουμένης Ἐριβοίας. Ἐτερον χωρίον κείμενον ἐπὶ τοῦ γειτνιαζόντος ὄρους καὶ καλούμενον Γκισορ Ἐρεγλί, κατοικεῖται ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐκδιωχθεῖσων τῆς παραλίας.

Πάντα ταῦτα τὰ παράλια ἦσαν κεκαλυμμένα ἄλλοτε ὑπὸ τερπνῶν βυζαντινῶν ἐπαύλεων· ὅθεν καθ' ἑκάστον σχεδὸν βῆμα ἀπαντῶμεν εἰρείπια ἀρχαίων κτιρίων· οὐδὲν ὅμως οἰκοδόμημα διατηρήθη σῶον.

Ταουσάνδιλ.

Ἐπὶ τῆς ῥάχews τοῦ λόφου κεῖται μέγα χωρίον, τὸ σημαντικώτερον ἀναντιρρήτως καὶ τερπνότερον πάσης τῆς παραλίας, καλούμενον τουρκιστὶ Ταουσάν-διλ, ἤτοι γλῶσσα λαγωῦ. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ὀνομαστὸν διὰ τὰ μεταλλικὰ ὕδατά του, ἅτινα βέουσι περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ χωρίου, καὶ ἐπισύρουσι πλῆθος θαμνῶνων καθ' ὅλον τὸ καλοκαίριον, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀσθενεῖς πάσης τάξεως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐρχονται ὅπως μεταχειρισθῶσι τὰ ὕδατα ταῦτα, πρὶν νὰ υπάγῃσι νὰ τελειώσωσι τὴν θεραπείαν εἰς τὰς θερμάς τοῦ Ὑαλοβάτς. Μεταχειρίζονται δὲ τὰ ὕδατα τοῦ Ταουσάνδιλ οὕτω· ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας ὁ ἀσθενὴς ἀπέχει τοῦ κρέατος καὶ παντὸς ἀλατισμένου βρώματος, τὴν τετάρτην ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ πᾶσαν πρωΐαν εὐμέγεθες ποτήριον ὕδατος, διατηρεῖ δὲ τὸ σῶμα θερμόν. Οὕτως ἐξακολουθεῖ τρεῖς ἡμέρας, τὰς δὲ ἀκολούθους τρεῖς ἡμέρας πίνει τρεῖς τῆς ἡμέρας τὸ ὕδωρ, δὲν τρώγει δὲ εἰμὴ ὀρνίθιον μὲ ὀρύζιον ἀνάλατον. Ἀφ' οὗ δὲ καθαρισθῇ δέκα ἕως δέκα πέντε φορές, λαμβάνει ἀκολούθως

λεμονάδαν ἢ ζωμὸν ὀξυνωπὸν διὰ λεμονίου, ὅπερ εὐκολύνει τὴν κάθαρσιν. Καθ' ὅλον τὸν χρόνον καθ' ὃν διατρίβουσιν αὐτόθι οἱ πρὸς θεραπείαν ἐρχόμενοι, παραμένει καὶ ὁ ναζίρης ἢ διευθυντὴς τῶν ὑδάτων πρὸς φύλαξιν τῆς τάξεως. Πολλάκις ἀντὶ μετὰ τὴν πρώτην ταύτην θεραπείαν νὰ μεταβῇ ὁ πάσχων εἰς τὰ λουτρά τοῦ Ἰαλοβάτς, ἐνδείκνυται προκριτώτερον νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἀμμόδη λουτρά, τότε δὲ ἐξακολουθεῖ τὴν διὰ ὀρνιθίων καὶ ὀρυζίου διαίταν. Οἱ πλείότεροι τῶν ἀσθενῶν διαμένουσιν ὑπὸ σκηπᾶς πέριξ τῆς πηγῆς πεπηγμένης, ἄλλοι διαμένουσιν εἰς τὸ χωρίον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συρρέουσιν αὐτόθι πολλοὶ μεταπράται καὶ καφρεπωλαὶ πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐμπορίου των, ὅθεν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρατηρεῖται ἀσυνήθης εἰς τὸ μέρος τοῦτο ζωηρότης καὶ κίνησις, ἧς ἐπωφελοῦμεναι καὶ αἱ ὀθωμανίδες ὑπεκφεύγουσι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ ὀχληρὸν ἔθιμον τοῦ νὰ μὴ φαίνωνται ἔξω τῆς οἰκίας ἄνευ καλύπτρας.

Ἐτι παροδεύοντες τὴν παραλίαν, μετὰ πορείαν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, φθάνομεν εἰς προέκτασιν γῆς ἀμμόδη, ἣν ταυτοσημάντως οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦσι δι.ι.ι. ἥτοι γλώσσαν. Ἡ ἄκρα δὲ τῆς γλώσσης ταύτης κεῖται ἀκριβῶς κατέναντι τῆς ἄκρας τοῦ Χερσέκ, ἐξ οὗ στενεύεται ὁ κόλπος τῆς Νικομηδείας καὶ σχηματίζεται ἐξαίρετος ὅρμος. Ἡ γῆ αὐτόθι εἶναι τόσον χαμηλὴ καὶ τόσον ἐλάχιστον φαίνεται ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ἡπείρου, ὥστε οἱ ἀπλοῖκοι κάτοικοι μετὰ σπουδαιότητος διατείνονται ὅτι ἡ γλώσσα αὕτη ἐπλάσθη ὑπὸ δερβίσου τινός· ὅστις θέλων νὰ διαβῇ τὸν κόλπον, μὴ ἔχων δὲ χεῖματα ὅπως πληρώσῃ τὸν ναῦλον καὶ ἐπομένως ἀποπεμπόμενος ὑφ' ὅλων τῶν πορθμείων, ἐπεκαλέσθη τὴν θεῖαν ἀντίληψιν. Πάραυτα δὲ, ὦ τοῦ θαύματος! ἤρχισε ταχέως νὰ ἐκφύηται ἐκ τῆς ξηρᾶς δίκην γεφύρας ἡ γλώσσα αὕτη. Τοῦτο ἰδόντες οἱ τῶν πέριξ χωρίων πορθμεῖς, καὶ φοβηθέντες μὴ ὁ κόλπος ὀλοτελῶς ἀποκλεισθῇ, ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ θαυματοουργοῦ δερβίσου τὰς λέμβους των μετὰ πολλῶν ἐκσιῶν πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ κακοῦ· οὕτω δὲ πραγματικῶς ἀνεστάλη ἡ περαιτέρω προέκτασις τῆς ξηρᾶς. Ἐπειδὴ δ' ἐπὶ τοιούτων περιστάσεων δὲν ἐλλείπουσι καὶ τὰ πρὸς ἐπιστήριξιν τεκμήρια, δείκνυται πλησίον ἐκεῖ καὶ τάφος δερβίσου, καλουμένου Δίλ-μπαμπᾶ, ἥτοι πατὴρ τῆς γλώσσης. — Ὑπάρχει εἰς τὸ μέρος τοῦτο μικρὸς τις ξενὼν καὶ βρύσις, κτισθέντα περὶ τὸ ἔτος 1638 ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Βοσταντζῆ, ἀρχηγοῦ τῶν κηπουρῶν τοῦ σουλτάν Μουράτ Δ'.

Ἐντεῦθεν μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν φθάνομεν εἰς χωρίον καλούμε-

νον Μαχαλὲ-οὐλ-Ἀλίμ, ἥτοι συνοικία τῶν χορευτριῶν, οὐδὲν περιέχον ἄξιον λόγου.

Περὶ τὰ 8¹/₂ χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ Ταουσανδὶλ κεῖται τὸ χωρίον Γκεμπιτζέ, ὅπερ προδήλως δὲν εἶναι εἰμὴ παραφθορὰ τῆς λέξεως Λιβύσσα· εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Ἀννίβας, κατὰ παλαιὸν χρησμὸν οὕτως ἔχοντα «*Λιβύσσα κρύψαι βῶλος Ἀννίβου δέμας.*»

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἀποχωρήσας ὁ Ἀννίβας εἶχε κατασκευάσει περὶ τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ὑπογείους διόδους ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἔχῃ διεκφυγὴν ἐν περιπτώσει καταδιωγμοῦ. Τῆς οἰκίας αὐτοῦ ὅμως ἀποκλεισθείσης ὑπὸ φρουρῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἀποθάνῃ μᾶλλον παρά νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Πλούταρχος λέγει, ὅτι ἐδηλητηριάσθη πῶν αἷμα ταύρου· ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ἢ κοινῶς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαδεδομένη ἐπ' οὐδενὸς στηρίζεται πραγματικῷ γεγονότος· διότι τὸ αἷμα τοῦ ταύρου δὲν εἶναι βλαβερώτερον τοῦ αἵματος οὐδενὸς ἄλλου ζώου· διὸ καὶ πρέπει πλείωτέραν νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς τὴν ἄλλην παράδοσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερομένην, ὅτι ὁ Καρχηδόνιος στρατηγὸς ἀπέθανε πῶν δηλητήριον, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Τὸ μνημεῖον, ἢ ῥᾶλλον ὁ λόφος ὅστις θεωρεῖται ὡς τάφος τοῦ Ἀννίβου, εἶναι ἀνάχωμα κεκαλυμμένον ὑπὸ χλόης καὶ οὐδὲν ἔχνος ἐργασίας φέρον· θέσις παρθένος ἀποκειμένη εἰς τοὺς μέλ-
λοντας ἐξερευνητάς.

Ὁ Πλίνιος λαλεῖ περὶ τῆς Λιβύσσης ὡς περὶ πόλεως μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἐπ' αὐτοῦ. «Ἐκεῖ ἐφαίνετο, λέγει, ἡ πόλις Λιβύσσα, ἥς δὲν σώζεται πλέον εἰμὴ ὁ τάφος τοῦ Ἀννίβου». Οὐδὲν ἦττον Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει αὐτὴν ὡς πόλιν παράλιον, βεβαίως διὰ τὸ ὅτι ἔκειτο ἐγγύτατα τῆς θαλάσσης· ὁ Πτολεμαῖος λέγει αὐτὴν μεσόγειον, ὁ δὲ Πέτρος Gilles δίδει εἰς τὸ νεώτερον χωρίον τὸ ὄνομα Δακίβυσσα.

Ὁ λιμὴν τοῦ Γκεμπιτζέ προσπίζετο ἄλλοτε ὑπὸ φρουρίου ὀχυροῦ βυζαντινῆς κατασκευῆς, οὐ μόνον ἐρείπιά τινα σώζονται σήμερον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Σολιμάν τοῦ μεγάλου ὁ Τσομπάν Μουσταφά πασσᾶς ἰδρύσατο αὐτόθι ὀθωμανικὸν τέμενος.

Αὐτόθεν λαμβάνοντες τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδὸν ἐμβαίνομεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τόπου, χωρὶς ὅμως ἐπὶ νὰ ἀπολέσωμεν ἀπὸ τῆς ὄψεως τὴν θάλασσαν. Κατὰ τὴν παραλίαν ἀπαντῶμεν τὸ χωρίον Δαρτζέ, ὀχυρὸν φρούριον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, κυριευθὲν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Α'. τῷ 1423. Αὐτόθι ὑπάρχει, ὡς καὶ ἐν Ταουσανδὶλ, πηγὴ μεταλλικὴ λίαν συχναζομένη. Εἰς ἀπόστασιν 8¹/₂ χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Γκεμπιτζέ, ἴσην δὲ ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Καρτάλ, κεῖται τὸ

χωρίον Παντίκ, τὸ ἀρχαῖον Παντεῖχιον, πρῶτος σταθμὸς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτοῦ ἡ παραλία εἶναι λίαν τραχεῖα, κατασχιζέται δὲ εἰς πλῆθος ἀκρωτηρίων. Τέλος δὲ φθάνομεν εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους, ὁποῦθεν γίνεται κάτοπτος ἅπασα ἡ βασιλεύουσα· τὸ μέρος τοῦτο καλεῖται Μαλτεπές, ἥτοι λόφος θησαυροῦ, λέγεται δὲ ὅτι πολλοὶ κατὰ λέξιν ἐκλαβόντες τὸ ὄνομα τοῦτο, ἔκαμαν πολλὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῖνας πρὸς εὗρεσιν φαντασιώδους θησαυροῦ. Ἀπέχει δὲ ὁ Μαλτεπές δέκα ἐξ μὲν χιλιόμετρα τῆς Χρυσουπόλεως, δέκα δὲ τῆς Χαλκηδόνος. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης εἰκάζεται ὅτι ἔκειτο τὸ Πελεκανόν, ἀναποδείκτως ὅμως, διότι οὐδεμία ἐπαρκὴς ἔνδειξις ὑπάρχει περὶ τῆς ταυτότητος τῆς θέσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Χαλκηδών.

Ἡ ἀρχαία Χαλκηδὼν κεῖται μεταξύ τῶν σημερινῶν προαστείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Σκουτάρως καὶ Καδῆκίου, ἐν τῇ πεδιάδι τῇ κλυομένη *Doğarıçiliâr meidiâr*, ἥτοι πεδίον ἰσρακοτρόφων. Εἰς τὸν μυχὸν μικροῦ κόλπου σχηματιζομένου ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Καδῆκιοῦ εὐρίσκεται ὁ κήπος τοῦ Χαϊδάρ· πασσά μετὰ κρήνης σκιαζομένης ὑπὸ θαυμαστοῦ τὸ μέγεθος πλατάνου, καλουμένης δὲ τὸ πάλαι κρήνης τοῦ Ἑρμαγόρου. Τὸ νῦν χωρίον Καδῆκιοῦ (ἥτοι χωρίον δικαστοῦ) κεῖται ἐπὶ μέρους τῆς θέσεως ἣν πάλαι κατεῖχεν ἡ Χαλκηδὼν, τῆς ὁποίας οὐδ' ἔχνοσ σώζεται σήμερον.

Ἡ Χαλκηδὼν ἐθεμελιώθη τῷ 675 π. Χ. ὑπὸ Ἀρχίου, ἀρχηγοῦ ἀποικίας Μεγαρέων· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα Χαλκηδὼν ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ τοῦ διαβρέχοντος τὴν γείτονα πεδιάδα, λαβόντος πάλιν καὶ τούτου τὸ ὄνομα ἀπὸ υἱοῦ τινος τοῦ Κρόνου, ἢ τοῦ υἱοῦ τοῦ μάντεως Κάλχαντος. Ἐκαλεῖτο προσέτι ἡ πόλις αὕτη καὶ Προκεράστις ἢ Κολπούσα, ὡς κειμένη πρὸ τοῦ χρυσοῦ Κέρατος ἢ κόλπου τοῦ Βυζαντίου· ἀπέειχε δὲ τῆς Νικομηδείας, κατὰ τὸν Πλίνιον, ἐξήκοντα δύο χιλιάδας καὶ πεντακόσια βήματα. Ἐκτίσθη δὲ ἡ Χαλκηδὼν δέκα ἐπτὰ ἔτη πρὸ τοῦ Βυζαντίου, ἐλέγετο δὲ ὅτι ὁ τούτου θεμελιωτὴς Βύζας, ὅτε ἦλθεν εἰς τὸ μαντεῖον ὅπως συμβουλευθῇ ποῦ νὰ κατοικήσῃ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ ἀποίκους, ἔλαβε χρησμὸν νὰ κτίσῃ πόλιν ἀπέναντι τῶν

τυφλῶν· ἀφοῦ δὲ περιήλθε πολλὰ μέρη εξετάζων καὶ ἐρωτῶν ποῦ ἦτο ἡ πόλις αὕτη, ὡς ἐφθασεν εἰς Χαλκηδῶνα καὶ εἶδε ταύτης μὲν τὴν λυπρότητα καὶ τὸ πρὸς τὸ ἐμπόριον ἀνεύθετον, τῆς δὲ ἀπέναντι παραλίας τὴν πλουσίαν φύσιν, τὸν κάλλιστον λιμένα καὶ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἰχθύων, ἐπίεσθη ὅτι οἱ κτίσαντες τὴν Χαλκηδῶνα πράγματι ἦσαν τυφλοὶ, διότι ἄλλως δὲν ἤθελον, ἀφήσαντες τοιαύτην θέσιν λαμπράν, ἐγκατασταθῆ εἰς χώραν ἄφορον καὶ λυπράν. Τὸ σκῶμμα τοῦτο κατὰ τῶν Χαλκηδονίων ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι εἶπεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου Μεγάβαζος· «ὅς γενόμενος ἐν Βυζαντίῳ ἐπύθετο ἑπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Καρχηδονίους κτίσαντας τὴν χώραν Βυζαντίων, πυθόμενος δὲ ἔφη Καρχηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἐόντας τυφλοὺς· οὐ γὰρ τοῦ καλλίονος παρεόντος κτίζειν χώραν τὸν αἰσχίονα ἐλέσθαι, εἰμὴ ἦσαν τυφλοὶ (Δ'. 444).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου ὑπῆρχη καὶ ἡ Χαλκηδὼν ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, κυριευθεῖσα ὑπὸ Φαρναβάζου, ὅστις καὶ βαρβαρώς εὐνουχίσας πάντας τοὺς νέους αὐτῆς ἀπέστειλεν εἰς τὸν Δαρεῖον. Τὸν τρόπον δὲ καθ' ὃν ἐκυριεύθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀναφέρει ὁ Πολύαινος ἐν τοῖς αὐτοῦ Στρατηγήμασι (Ζ'. καὶ ια'). Διορύξαντες, λέγει, ὑπόνομον δέκα πέντε σταδίων τὸ μῆκος, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πλευρᾶς λόφου τινός, ὑπερχομένην δὲ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ καταλήγουσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, νόκτα τινὰ καθ' ἣν οἱ πολιορκούμενοι ἦσαν ἐντελῶς ἥσυχοι καὶ ἀμέριμνοι, οἱ Πέρσαι ὑπεισέδυσαν διὰ ταύτης καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν.

Ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Προυσίου καὶ Φιλίππου πολέμου, οἱ Ῥόδιοι πρῶτον μὲν τῶν Αἰολέων, ὕστερον δὲ τοῦ Φιλίππου σύμμαχοι, ἐκυρίευσαν τὴν Λυσιμαχίαν πόλιν τῆς Τρωάδος, εἶτα τὴν Κίον καὶ τελευταίον τὴν Χαλκηδῶνα.

Ἐπὶ τοῦ πρὸς Μιθριδάτην πολέμου τῶν Ῥωμαίων, ὁ πραιτωρ Αὐρήλιος Κόττας ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν ταύτην τῷ 76 ἔτει π. Χ. Εἶτα ὁμῶς, εὐτυχήσαντος πάλιν ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἀνακτησαμένου τὴν Βιθυνίαν, ὁ Κόττας ὑπεχώρησεν ἐν τῇ πόλει καταλιπὼν τὸν ναύαρχον αὐτοῦ Νοῦδον νὰ κατέχη τὴν πρὸ τῆς πόλεως πεδιάδα. Ὁ Μιθριδάτης ὁμῶς προσβαλὼν τοῦτον ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, ἀφοῦ ἐφρόνευσε πολλοὺς Ῥωμαίους κατὰ τὴν μάχην ταύτην. Ὁ Νοῦδος ἀποσυρθεὶς ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως προσεπάθησε νὰ κρατηθῇ ἐκεῖ, προσβληθεὶς ὁμῶς κακῶς, οὗτος μὲν διεσώθη ἐν τῇ πόλει παραληφθεὶς μετ' ὀλίγων ἄλλων ἀξιοματικῶν διὰ σαργάνης κρεμασθείσης ἀπὸ τοῦ τεύχους, ὁ δὲ ὑπ' αὐτῷ στρατὸς διεσκορπίσθη ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου.

ὅστις αὐθημερὸν ἐφορηήσας καὶ μετὰ τοῦ στόλου διέσπασε τὰς ἀλύσεις τὰς κλειύσας τὸν λιμένα τῆς Χαλκηδόνος, ἐπυροπόλησε τέσσαρα ἐκ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξήκοντα τὸν ἀριθμὸν ἔδρασε κατόπιν τῶν ἐδικῶν του καὶ ἀπῆλθε, μηδεμίαν ἀντίστασιν δυνάμενων κατ' αὐτοῦ νὰ ἀντιτάξωσι τοῦ Κόττα καὶ τοῦ Νούδου, στενῶς ἀποκεκλεισμένων ὄντων ἐν τῇ πόλει.

Ἐν Χαλκηδόνι ὑπῆρχε μαντεῖον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος περιφρημον· ὁποίας δὲ ἀπάτας μετεχειρίζοντο οἱ μάντιες αὐτοῦ ὅπως ἐλκύσωσι τοὺς εὐπίστους, μαρτυρεῖ τὸ ἐπόμενον ἀνέκδοτον, ὃπερ ἀναφέρει ὁ Πέτρος Gilles, λαβὼν τοῦτο ἀπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Βυζαντίου.

Ψευδομάντις τις, Ἀλέξανδρος ὀνόματι, συνεταιρισθεὶς ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τινος δυσφημισμένου χρονογράφου, Κοκκονᾶ καλουμένου, ἐπεχειρήσαν νὰ συστήσωσιν ἴδιον μαντεῖον ἐπ' ἐλπίδι ἀπόνου κέρδους. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν διεφώνουν ὡς πρὸς τὸν τόπον, καθότι ὁ μὲν Κοκκονᾶς προέκρινε τὴν Χαλκηδόνα ὡς πάλιν ἐμπορικὴν, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐκλινεν ὑπὲρ πόλεως τινος τῆς Παφλαγονίας καλουμένης Ἀβώνιον Τεῖχος, ἥτοι τεῖχος τοῦ Ἀθωνος· ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀνεχώρησαν ὅθεν ἐκ Βυζαντίου εἰς Χαλκηδόνα, ἐκεῖ δὲ ἐμνηστεύθησαν νὰ ἐκθάψωσι πλῆσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πίνακας ὀρειχαλκίνοις φέροντας ἐπιγραφάς, ὅτι μετ' ὀλίγον δὴθεν ὁ Ἀσκληπιδὲς μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀπόλλωνος θὰ φθάσωσιν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου, καὶ θέλουσιν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Ἀβώνιον τεῖχος. Τὸ τέχνασμα τόσον καλῶς ἦν συνυφασμένον, ὥστε ἡ φήμη τοῦ συμβεβηκότος τούτου ταχέως διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν Βιθυνίαν, ἐφθασε δὲ μέχρι τῆς πόλεως, ἥτις καὶ μετὰ σπουδῆς ἤγειρε ναὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Οὕτω δὲ ὁ Κοκκονᾶς ἔμεινε εἰς Χαλκηδόνα διανέμων τοὺς χρησμούς μετ' ἐπιτυχίας. Φαίνεται δὲ, προστίθηναι ὁ Gilles, ὅτι οἱ ὀρειχαλκίνοι πίνακες οἱ ἀνευρεθέντες εἰς τὰ θεμέλια τῶν τειχῶν τῆς Χαλκηδόνος ὅταν ὁ Οὐάλης κατηδάφισεν αὐτὰ, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην περιεῖχον δὲ ἐξαμέτρους τινὰς στίχους ἀπαίσια προμαντεύοντας περὶ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ Χαλκηδὼν ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἡλώθη καὶ ἐν μέρει ἡρημώθη· ἡ ἐρήμωσις ὅμως αὐτῆς ἐγένετο πλήρης ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Σκυθῶν κατὰ τὸν τρίτον ἀπὸ Χρ. αἰῶνα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γαλλικηνού· ὁλόκληρος ἡ πόλις τότε κατεσκάφη. Κατὰ μικρὸν ὅμως πάλιν ἀνέζησεν, ὑπέστη δὲ πάλιν πολλὰ δεινὰ ὑπὸ τῶν μικρῶν μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως ἐπιδραμόντων Γότθων, αἱ ζημίαι ὅμως ὥσας αὐτοὶ ἐπέφερον ἐπληρώθῃσαν ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου Ἀβίτου.

Τῇ 28 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 326, εἰκοστῷ δὲ πρώτῳ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος διέταξε νὰ καταστραφῶσι πάντες οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ τῆς Χαλκηδόνος, ἢ νὰ μετατραπῶσιν εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς. Τότε καὶ τὸ περίφημον μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκαλύφθη ὑπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ του, ὁ δὲ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης μετετράπη εἰς ναὸν τῆς ἁγίας Εὐφημίας, ὅστις καὶ ἔκειτο εἰς τὸ προάστειον τὸ λεγόμενον τῆς Δρυὸς, τὴν ὠραιότεραν συνοικίαν τῆς Χαλκηδόνος. Αὐτόθι ὁ εὐνούστατος τοῦ Ἀρκαδίου ὑπουργὸς Ῥουφίνος ἔκτισεν ἐξοχικὸν ὑπέρλαμπρον παλάτιον μετ' εὐρυτάτης ἐπαύλεως, ἣτις τόσῃν εἶχεν ἔκτασιν, ὥστε ὁλόκληρος ἡ συνοικία ἐκλήθη Ῥουφινούπολις ἢ ἐπαυλις δὲ αὕτη κατεῖχε τὸν λόφον, ὅθεν ἄλλοτε ὁρμήσαντες οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν. Αἱ κομψαὶ μαρμάριναι στήλαι τοῦ παλατίου κατωπτρίζοντο ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Βασπόρου, τὰ δὲ δωμάτια κατεκοσμοῦντο ὑπὸ χρυσοῦ καὶ ψφιδωτῶν πολυτίμων. Ἄν δὲ καὶ ἀθάπτιστος ἔτι, πρὸς κολακείαν ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ Ῥουφίνος ἔκτισεν ἐν τῇ ἐπαύλει ταύτῃ καὶ ναὸν μεγαλοπρεπῇ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Καὶ τῷ ὄντι πᾶσα αὕτη ἡ πολυτέλεια καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἐπιδείξεις ἤρεσκον μεγάλως εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον, θερμὸν ὑπέρμαχον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐμεινέτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ τῆς λύμης τοῦ ἀρειανισμοῦ· οἱ ἀρειανοὶ παντοῦ ὑπέρισχον, μεγάλην δὲ ἀταξίαν εἶχε καταλάβει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκάστη ἐκκλησία εἶχεν ἴδιον κανονισμόν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἀμοιβαίως ἀνεθεματίζοντο, οὕτω δὲ ἡ πολυθεΐα ἐπωφελεῖτο ἐκ τῶν διαπληκτισμῶν τούτων καὶ αἱ εἰδωλολατρικαὶ θυσίαι ἐπολλαπλασιάζοντο. Ὁ Ῥουφίνος, ἂν καὶ κεκηρυγμένος παρρησία ὑπὲρ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, δὲν εἶχεν ἔτι βαπτισθῇ μὴ δυνάμενος ὅθεν ἐπὶ πλείον νὰ μένῃ ἔξω τῆς καλιᾶς τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπερατώθη ὁ ναὸς καὶ τὸ μοναστήριον τὰ ὁποῖα ἱδρυσεν, ἐνεκαίνιασεν αὐτὰ μετ' ἀσυνήθους λαμπρότητος, ἔλαβε δὲ αὐτόθι τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ αὐτὸς τῇ 24 Σεπτεμβρίου 394. Πρὸς τὰς τελετὰς ταύτας προσεκλήθησαν ἐκ διαφόρων ἐπισκοπῶν τῆς Ἀσίας οἱ ἐπίσκοποι, τῶν ἐγκαίνιων δὲ καὶ τῆς βαπτίσεως προηγῆθη τοπικὴ Σύνοδος ἐκ δέκα ἐννέα ἐπισκόπων. Προσεκλήθησαν ὁμοίως αὐτοῦ καὶ οἱ ἀναχωρηταὶ τῆς Θηβαΐδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες καὶ ἔφθασαν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ἡγουμένων των ἄλλοι μὲν κεκαλυμμένοι ἐκ δερμάτων αἰγῶν, ἄλλοι δὲ ἡμίγυμνοι, ἀκτένιστοι

τὴν τε κόμην καὶ τὸ γένειον, καὶ κατὰ πάντα προσέμναι πρὸς τοὺς βροχοὺς ἢ χορτοφάγους ἀναχωρητὰς τοὺς διαιτωμένους ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Καισαρείας. Ἡ κολυμβήθρα περιεσφάττετο διὰ παραπετάσματος ἐκ πορφύρας, κατέβη δ' εἰς αὐτὴν ὁ Ῥουφίνος ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τοῦ περιφρήμου ἀναχωρητοῦ Ἀμμωνίου. Τρεῖς ἐβύθισαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ, ἐξελθόντα δὲ τῆς κολυμβήθρας περιεπτύξατο πρῶτος ὁ Ἀμμώνιος. Ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ταύτῃ περιστάσει πλούσιαι εὐλογίαι (οὕτω δ' ἐκαλοῦντο τότε τὰ δῶρα τὰ διδόμενα ἐπὶ τοῖς βαπτίσμασιν) ἐστάλησαν εἰς ὅλους τοὺς ἐγχρίτους τῆς Χαλκηδόνος. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐπελαμπρύνθη προσέτι καὶ δι' ὁμιλίας τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Νύσσης, ὑπῆρξε δὲ οὕτως εἰπεῖν ἡ τελευταία μαρμαρυγὴ τῆς λάμπσεως τῆς Χαλκηδόνος.

Ἐπὶ τοῦ Ἡραίου ἀκρωτηρίου ἱδρυτο παλάτιον μεγαλοπρεπέστατον τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου. Αὐτόθεν ὁ Θεόδωρος ἔγραψε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρειανῶν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἢ νὰ ἀρήσωσι τοὺς ναοὺς τοὺς ὁποίους κατεῖχον. Γενομένης δὲ συνόδου τῶν αἰρετικῶν τούτων, οἱ ἀρειανοὶ ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἐπιταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκχωρήσαντες τῶν οἰκοδομῶν ἃς κατεῖχον ἐν τῇ πόλει ἐγκατέστησαν εἰς τὰ προάστεια, κατὰ τὴν ἀρχὴν ἣν εἶχον παραδεχθῆ «ὅν διώξωσιν ὑμᾶς ἀπὸ μιᾶς πόλεως, ἀποχωρήσατε εἰς ἄλλαν πόλιν».

Ὁ ναὸς τῆς Ἀγ. Εὐφημίας, ὁ ὑπὸ Εὐαγρίου περιγραφόμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καθιερωθεὶς, ἀπέχετο τοῦ Βοσπόρου περὶ τὰ δύο στάδια (368 μέτρα), ἔκειτο δὲ ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου ἀνήκοντος εἰς προάστιον τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ ὠραιότερον ἐγκαλλώπισμά του ἦτο τὸ ἐξαίσιον πανόραμα τῆς καταντικρὺ ἀναπτυσσομένης Κωνσταντινουπόλεως. Τῷ ναῷ τούτῳ παρέκειντο καὶ δύο εὐρύχωρα μοναστήρια μετὰ στοῶν καὶ περιπάτων ἐπιστεγασμένων. Αὐτόθι δὲ κατὰ τὸ 451 συνεκροτήθη ἡ κατὰ τῶν Εὐτυχιανῶν σύνοδος, ἥτις καὶ ὠνομάσθη ἐκ τούτου Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι. Τὴν πόλιν ταύτην ὁ Ἰεροκλῆς καταλέγει μετὰ τῶν πόλεων τῆς *Πρώτης Πορτικῆς*, τάττει δὲ αὐτὴν πρῶτην τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἐπαρχίας ταύτης.

Τῇ 21 Μαρτίου 569, τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανου, ὁ Σαρακηνὸς στρατηγὸς Ἀλμουτζάρ ἐκυρίευσεν τὸ προάστιον τι τῆς Χαλκηδόνος καὶ παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τὸ πῦρ. Ἐκτοτε δ' ἐπεκράτησεν ἐν Χαλκηδόνι ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ εἰκοστὴ πρώτη ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἦν ἡμέρα ἀποφράς, πρὸς πίστωσιν δ' ἀνέφερον καὶ ἄλλα ἀπαίσια γεγονότα συμβάντα τὴν αὐτὴν ἡμέραν.

Τῷ 615 ἔτει, πέμπτῳ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, οἱ Πέρσαι ἐπαρουσιάσθησαν ἐνώπιον τῆς Χαλκηδόνος, μὴ δυνηθέντες δὲ νὰ κυριεύσωσιν αὐτὴν ἀμέσως ἀφῆκαν σῶμα ἐπιτηρητικὸν καὶ τὸ ἐπὶν ἔτος ἐκυρίευσαν αὐτήν. Τέλος οἱ Τοῦρκοι κυριεύσαντες τὴν πόλιν ταύτην ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέστρεψαν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων τῆς, ὅπως κτίσωσιν ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πρωτευούσῃ τζαμίᾳ καὶ λουτρῶνας, σήμερον δὲ εἰς μάτην ἤθελέ τις ζητήσῃ τὴν θέσιν τῶν τειχῶν καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς. Μόνον σωζόμενον ἀρχαῖον μνημεῖον εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ Ἑρμαγόρου.—Ὁ μικρὸς ποταμὸς Χαλκηδὼν σήμερον φέρει τὸ ἥκιστα ποιητικὸν ὄνομα Καδῆ-κιοῦ σουγιοῦ, ἐκβάλλει δὲ καὶ νῦν εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος.

Τοῦ παλατιοῦ τοῦ Ρουρίνου οἱ λίθοι μετεκομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τζαμίου Σολιμάν τοῦ μεγάλου. Ἡ εἰμαρμένη αὕτη τῶν λίθων τῆς Χαλκηδόνος ἐνέπνευσεν εἰς τὸν σοφὸν ἱστοριογράφον Χάμμερ τὴν ἐξῆς θλιβεράν μονωδίαν, ἀπομίμησιν τῶν τοῦ Λιβανίου περὶ Νικομηδείας· « Ἄ! λέγει, ἂν οἱ λίθοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ λαλήσωσιν, ἤθελον βεβαίως μᾶς ἐπαναλάβῃ τοὺς ὕμνους τοὺς ψαλλομένους ἐν ταῖς νυκτεριναῖς ἑορταῖς τῆς Ἀφροδίτης, τοὺς ἱεροὺς ψαλμοὺς οἵτινες ἀντήχησαν ἐν τῷ τῆς ἀγίας Εὐφημίας ναῷ· σήμερον ἀντὶ τῶν ὁμιλιῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀκούουσι πλέον εἰμὴ τοῦ μουζικίου τὴν φωνὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας κρᾶζουσιν πρὸς αὐτάς. «Δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς εἰμὴ ὁ Θεός, καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ! ».

Οἱ κάτοικοι τῆς Νικομηδείας, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὐδέποτε διέπρεψαν ἐν τοῖς γράμμασιν, ἦσαν ὅμως λίαν ἐπιτήδειοι περὶ τὴν πλοκὴν τῶν δικτύων καὶ τὴν ἀλιεῖαν τῶν θύνων καὶ παλαμίδων ἰδίως. Γνωστὸν δὲ ὅτι οἱ τοῦ γένους τῶν σκόμβρων ἰχθύες εἰσὶν ἐν τῷ Βοσπόρῳ ἀπειροπληθεῖς, ὅταν ἀναβαίνωσιν εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ ὅταν καταβαίνωσιν ἐκείθεν.

Ἡ Χαλκηδὼν εἶχε δύο λιμένας σχηματιζομένους ὑπὸ δύο ἀκρωτηρίων, ὧν τὸ μὲν ἐκαλεῖτο Ἀκρίτας καὶ εἶχε κατὰ τὸ πέρας τοῦ ναὸν τῆς Θαλασσίας Ἀφροδίτης, τὸ δὲ εἰκάζεται ὅτι εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Ἡραῖον, νῦν δὲ καλεῖται Φανάρ Μπούρνοῦ. Ὁ μεγαλύτερος τῶν λιμένων τούτων ἡσφαλίζετο ὑπὸ κρηπίδος, κτισθείσης ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ (κουέστορος) καὶ πρωτοσπαθαρίου Εὐτροπίου, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔφερεν, ὁ δὲ μικρότερος ἦν ἐστραμμένος ἐπὶ τὸν Βόσπορον, εἰς αὐτὸν δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε διάφορα χρειώδη οἰκοδο-

μήματα καὶ ἰδίως στεγάσματα διὰ τὰ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ συρόμενα πλοίαρια. Τὰ τοιαῦτα στεγάσματα καὶ σήμερον ἐν χρήσει ὄντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καλοῦνται ὑπὸ τῶν Τούρκων καϊκ-χανέ. Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡραίου ἀκρωτηρίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς εἶχεν οἰκοδομήσει παλάτιον, πρὸ αὐτοῦ δὲ εἶχεν ἐγείρει ἕτερον ὁ Θεοδόσιος. Αὐτόθι ὑπῆρχε καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐπειδὴ δὲ ὅλη αὕτη ἡ παραλία ἦν κακαλυμμένη ὑπὸ θαλασσίων φυτῶν, ὁ αἰγιαλὸς οὗτος ἐκαλεῖτο *Καλαμωτόν*. Εἰς τὸν ῥηθέντα μέγαν λιμένα, πλὴν τῆς τοῦ Εὐτροπίου κρηπίδος, εἶχε κτίσει ἑτέραν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς στηριζομένην ἐπὶ καμαρῶν, πρὸς μείζονα ἐξασφάλισιν τοῦ λιμένος, οὗ τὴν πρόσοψιν ἐκόσμουσαν πολλαὶ καὶ διάφοροι οἰκοδομαί.

Πᾶσα ἡ τοποθεσία αὕτη βρίθκει ἐρείπιων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, σπάνιον δὲ εἶναι νὰ σκάψῃ τις καὶ νὰ μὴ εὕρῃ τοιαῦτα· τὰ ἑλληνικῆς ὁμῶς ἐποχῆς ὀλοτελῶς ἐξέλιπον. Ὅμοιως τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ τὰ ἀνευρισκόμενα ἀρχαῖα νομίσματα, ἅτινα ὁμῶς εἰσὶ λίαν σπάνια.

Ἀζαριτία Κρήνη.

Παρὰ τὴν Χαλκηδὸνα ὑπῆρχε κρήνη περιεργὸς ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφερομένη, νῦν ὅμως ἐκλειομένη. Ἡ κρήνη αὕτη ἔτρεφε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ὧν, μικροὺς κροκοδείλους. Περὶ αὐτῆς Στέφανος ὁ Βυζάντιος λέγει· «ἄνωθεν τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς Χαλκηδόνος ὑπάρχει κρήνη μικροὺς τρέφουσα κροκοδείλους». Ὁ δὲ Στράβων (ιβ' 563) λέγει· «ἔχει δὲ ἡ χώρα μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης κρήνην Ἀζαριτίαν, τρέφουσαν κροκοδείλους μικροὺς». Καὶ πολλοὶ δὲ ἄλλοι συγγραφεῖς ποιοῦνται μνείαν τῶν ζώων τούτων, ἰδίως δὲ ὁ Στάκιος καὶ Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος. Ὁ πρῶτος τούτων ἀποκαλεῖ αὐτοὺς βυζαντινὰς σαύρας, *byzantiacos lacertos*. Βέβαιον ὅμως φαίνεται ὅτι οἱ κροκοδαῖλοι οὗτοι ἦσαν εἰδὸς τι σαλαμανδρῶν καὶ ἔχι σαύρας, διότι αἱ σαύραι δὲν ζῶσιν ἐν τοῖς ὕδασι.

Τὸ ἐν Χαλκηδὸνι προάστειον τὸ καλούμενον τῆς Δρυὸς εἶχε τὸσον μέγεθος, ὥστε ὑπὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων καλεῖται πόλις καὶ λιμὴν. Ὁ Κεδρηνὸς ὅμως καλεῖ αὐτὸ μὲ τὸ ἀληθὲς ὄνομα τοῦ προαστείου, λέγων ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὀνομάζετο Ῥουφινιανόν. Ἐπὶ Καλλίστου ἡ συνοικία αὕτη διετῆρει ἔτι τὸ ὄνομα τοῦ Ῥουφίνου, δρυὸς δὲ ἐκλήθη ἀπὸ γιγαντιαίου τοιοῦτου δένδρου ἐγαιρομένου ἐν αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Χρυσούπολις. — Σκούταρι. — Ούσκουδάρ.

Δέκα σταδίους περίπου ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος εὐρίσκατο ὁ ναύσταθμος τῶν Χαλκηδονίων, ὅστις ἐκαλεῖτο Χρυσούπολις καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ σημερινὴ πόλις Σκούταρι, ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλουμένη Οὔσκουδάρ. Ἡ πόλις αὕτη κεῖται ἐπὶ ἡρέμου κλιτύος κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Βουλγουρλοῦ, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου βλέπει τις τὸ μαγευτικώτερον πανόραμα ὅπερ φαντασίᾳ δύναται νὰ συλλάβῃ· οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τῆς παραλίας ἢ πρόσοψις τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀναπτύσσεται λαμπρότερα, μεγαλοπρεπεστέρα, γοητευτικώτερα παρὰ ἐκεῖθεν. Χρυσούπολις δὲ ἐκλήθη κατὰ τινὰς ἡ πόλις αὕτη ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ τῆς τῶν Περσῶν κυριαρχίας, αὕτη ἦτο κεντρικὴν ταμεῖον ἐνθα συνέρρεον ὅλοι οἱ φόροι οἱ εἰσπραττόμενοι ἀπὸ τῶν ὑποτελῶν λαῶν ὅλης τῆς χερσονήσου. Κατὰ Στέφανον ὅμως τὸν Βυζάντιον τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβεν ἀπὸ Χρύσου, υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Χρυσίδος, ὅτις φεύγων τοὺς διωγμοὺς τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, κατέφυγεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο καὶ ἀποθανὼν ἐτάφη αὐτόθι. Ἄν καὶ ἡ μετὰ τοῦ Βυζαντίου γειτνίαςις τῆς πόλεως ταύτης παρενέβαλλε μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν πρόδον αὐτῆς, τῆς μᾶλλον προκεχωρηκυίας πρὸς τὴν Εὐρώπην οὔσης, οὐδὲν ἦττον πάντοτε ὑπῆρξεν ἐμπροσθεὶς διαμετακομίσεως λίαν θαμιζόμενον. Οἱ μετὰ τοῦ Ξενοφώντος Μύριοι ἀφροῦ ἀνέζευζαν ἐκ Τραπεζοῦντος, ἔστησαν εἰς Χρυσούπολιν καὶ παρέμειναν αὐτόθι ἡμέρας ἑπτὰ πρὸς πώλησιν τῶν λαφύρων τῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι κρατήσαντες αὐτῆς περιέβαλον αὐτὴν διὰ τείχους, κατέστησαν δὲ αὐτὴν ταμεῖον, εἰς ὃ ἐπληρόνοντο τὰ διόδια τὰ εἰσπραττόμενα ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου καταπλεόντων πλοίων. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐφρούρει αὐτόθι στόλος ἐκ τριάκοντα νηῶν. Ὅτε ἡ Χαλκηδὼν κατεστράφη, μέρος τοῦ λιμένος τῆς Χρυσουπόλεως κατεχώσθη, τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως μὴ εὐρίσκωσιν αὐτόθι καταφυγὴν οἱ βάρβαροι. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, ὅτε ἡ θυγάτηρ τοῦ σουλτάν Σουλεϊμάν ἔκτισε τὸ τζαμίον τὸ φέρον τὸ ὄνομά τοι, ἐξηφρανίσθησαν καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ λιμένος τοῦτου ἴχνη. Ἐπὶ τῶν βιβυνῶν βασιλέων παρ' ὅλην τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς ἡ πόλις αὕτη οὐδεμίαν ἔλαβεν αὐξήσιν. Ὁ Στράβων ἀναφέρει αὐτὴν ὡς χωρίον ὑποκαίμενον εἰς τὴν Χαλκηδόνα. Περὶ αὐτὴν Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἐνί-

κῆσε τὸν Λικίνιον τῷ 324 ἔτει ἀπὸ Χ. καὶ δεκάτῳ ἐννάτῳ τῆς βασιλείας του, αἰχμαλωτισθεὶς δὲ ὁ Λικίνιος ἐστάλη ἐκείθεν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἀπετυήθη τὴν κεφαλὴν. Τὸ ὄνομα Σκούταρι, ὅπερ ἡ πόλις αὕτη φέρει καὶ τὸ ὅποιον οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουσι, προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ Οὐάλεντος συνέστη αὐτόθι τάγμα ἀσπίδοφόρων *scularii* λατινιστὶ καλούμενον. Κατὰ δὲ τὸν Χάμερ τὸ ὄνομα Οὐσκουδάρ, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι δίδουσιν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, εἶναι περσικόν, ἀντιστοιχεῖ δὲ μὲ τὸ ὄνομα Ἀστανδάρ, μὲ τὸ ὅποιον ὁ Ξενοφῶν ἀποκαλεῖ τοὺς βασιλικούς ταχυδρόμους τῶν Περσῶν.

*Οἱ ἐν Ἀνατολῇ ταχυδρόμοι κατὰ τοὺς ἀρχαίους
χρόνους καὶ ἐφ' ἡμῶν.*

Ἐν Χρυσουπόλει οἱ Πέρσαι εἶχον συστήσει σταθμὸν ταχυδρόμων, φερόντων διατάγματα τῶν Ἀρχῶν καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἐπιμελῶς διετήρησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ταχυδρόμοι ἐκαλοῦντο *veredarii*, εἶχον δὲ σταθμούς κατὰ πεντήκοντα μίλια. Πρὸς τὴν ταχυδρομικὴν δὲ ὑπηρεσίαν ὑπῆρχον εἰς τοὺς σταθμούς τούτους οὐ μόνον ἵπποι πρὸς ἐναλλαγὴν, ἀλλὰ καὶ ὀχήματα δίτροχα καὶ τετράτροχα. Καὶ τὰ μὲν δίτροχα ὀχήματα ἠδύναντο νὰ φέρωσι πλὴν τοῦ ἀναβάτου καὶ φορτίον πεντακοσίων λιτρῶν, τὰ δὲ τετράτροχα ἕως χιλίων. Ὁ δὲ ταχυδρομικὸς ἵππος δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ φέρῃ φορτίον ἐπέκεινα τῶν τριάκοντα λιτρῶν. Εἰς τὰ ταχυδρομικὰ ὀχήματα ἐξεύγνυντο εἰς τὰ τετράτροχα ὀχήματα τὸ μὲν καλοκαίριον ὀκτὼ ἡμίονοι, τὸν δὲ χειμῶνα δέκα. Εἰς τὰ δίτροχα ἐξεύγνυνον μόνον τρεῖς ἡμίονους. Πάντα δὲ ταῦτα ἦσαν διατεταγμένα διὰ νόμων. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἀπηγόρευσε τὸ νὰ ἐπιβιβάζωνται εἰς τὰ δίτροχα πλείονες τῶν τριῶν ἀνθρώπων. Παρεκτὸς τῶν μεταγωγικῶν τούτων μέσων ὑπῆρχον καὶ ἵπποι δρομάδες ταχύτατοι, ὧν τὸ ἐφίππιον καὶ ὁ χαλινὸς ἦτο ἀπηγορευμένον ἐπὶ προστίμῳ νὰ ἔλκῃ βάρος πλέον τῶν ἐξήκοντα λιτρῶν. Ἐκαστος σταθμὸς ἔπρεπε νὰ ᾖναι ἐφωδιασμένος δι' εἴκοσιν ἵππων, ποτὲ δὲ κενὸς, εἰς ἕκαστον δὲ ἦτο προσκεκολλημένος ἀνὰ εἰς ἀπόμαχος. Ἐκαστον ἔτος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵππων ἀνενεοῦτο κατὰ τὸ τέταρτον, ἡ ἀναπλήρωσις δὲ αὐτῶν ἦτο εἰς βάρος τῆς ἐπαρχίας. Πρὸς ἐπίσαζιν τῶν ἵππων ἐστέκοντο πάντοτε ἑτοιμοὶ δοῦλοι καθ' ἕκαστον σταθμὸν ὑπῆρχον σιτοβολῶνες καλῶς προμηθευμένοι, χρησιμεύοντες οὐ μόνον πρὸς διατροφήν τῶν ἵππων καὶ τῶν ὑπηρετῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διαβαινόντων ἀποσπασμάτων τοῦ

ἵππου. Καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν μέσων τούτων ὁσάκις ὠδοιπόρουν, ἀναφέρεται δὲ ὅτι ὁ Τίτος, ἀσθενήσας καθ' ὁδόν, διέτριψε καιρὸν τινα εἰς σταθμὸν τοιοῦτον. Διὰ τῶν ταχυδρομείων τούτων διεδίδοντο αἱ εἰδήσεις μετὰ μεγάλης ταχύτητος.

Τῶν βασιλικῶν τούτων ταχυδρομείων οἱ ἰδιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ κάμωσι χρῆσιν, εἰμὴ μόνον ἂν εἶχον ἄδειαν τοῦ προφέκτου τοῦ πραιτωρίου, ὅστις ἐδίδε τοιαῦτα διπλώματα. Ὁ Πλίνιος ὅτε ἦτο πραιτὼρ τῆς Βιθυνίας, ἦν πολὺ δύσκολος περὶ τὴν ἀπονομὴν τοιούτων ἀδειῶν, καὶ ἔγραψε μάλιστα πρὸς τὸν Τραϊανὸν ζητῶν τὴν ἄδειαν νὰ μὴ χορηγῇ τοιαύτας εἰμὴ μόνον ἐπὶ ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ. Ὁ ἴδιος ὁσάκις περιώδευε τὴν ἐπαρχίαν του δὲν ὠδοιπόρει ποτὲ ἑφιππος, ἀλλὰ πάντοτε ἐφ' ἀμάξης, οὕτω δὲ ἦλθεν ἀπὸ Ἐφέσου εἰς Πέργαμον. Ἀποκαμὼν ὁμως κατὰ τὴν ὠδοποιίαν ταύτην, ἐπεβίβασθη πλοίου ἐν Πιτάνῃ, τῷ ἐπινείῳ τῆς Περγάμου, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Βιθυνίαν.

Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν, ἡ ὑπηρεσία τῶν δημοσίων ταχυδρομείων ἤρχισε νὰ ἐκπύπῃ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς διοργανισμοῦ ἐπειδὴ καὶ οἱ ξενοδόχοι, εἴτε κατὰ χάριν, εἴτε ἐπὶ χρήμασιν, ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν νὰ ὑπηρετῶσι τοὺς ταχυδρόμους, ἐμίσθονον δὲ καὶ τοὺς ἵππους τῶν εἰς πάντα διαβάτην, ἡ δὲ κακὴ κατὰστάσις εἰς ἣν εἶχον περιέλθει αἱ ὁδοὶ καθίστων ἄχρηστα τὰ ὄχηματά. Ἡ ἀταξία εἶχε κορυφωθῇ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ, ὅτε οἱ ὀθωμανοὶ ἐγένοντο κύριοι τοῦ τόπου· οὗτοι δὲ, λαὸς νομαδικὸς καὶ φέλιππος ὢν, φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ ἀφήσωσι νὰ καταλυθῇ ὁλοτελῶς σύστημα εἰς ὃ ὁ ἵππος πρωταγωνιστεῖ. Τὰς βωμχικὰς *mansiones* διεδέξαντο οἱ τουρκικοὶ *μενσιλ-χανέδες*, οὓς ὁ Σουλτάν Σουλεϊμάνης τακτικῶς διωργάνωσε. Τὰ διπλώματα τὰ ἄλλοτε ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τοῦ πραιτωρίου ἀντικατέστησε διὰ τῶν *μπουργουριέων* τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ πασσᾶ, μόνον δὲ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι εἶχον δικαίωμα νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ἵππους. Οὐχ ἥττον ὁμως ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης ὠφελεῖτο καὶ τὸ ἐμπόριον· καὶ μὲν αἱ ὁδοί, εἴτε ἐνεκα ἀμελείας, εἴτε λόγῳ ἀμύνης, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἀμάξας, αἵτινες καὶ κατήντησαν ἐν Τουρκίᾳ ἀντικείμενα περιεργείας· ἐτέρωθεν ὁμως ἡ ἰδρυσις μεγάλων ξενωνῶν (*κιρβάν-σεράι*) παρείχε μεγάλην εὐκολίαν εἰς τὸ ἐμπόριον, ὥς περιέχοντες σταύλους διὰ τοὺς ἵππους τῶν ὠδοιπόρων, ἀποθήκας διὰ τὰ ἐμπορεύματά των καὶ δωμάτια πρὸς κατοικίαν των, πάντα δὲ ταῦτα ἐπὶ μικροτάτῃ πληρωμῇ. Οἱ ξενῶνες οὗτοι, οἱ κοινῶς λεγόμενοι *χάνια*, κατατάσσονται ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἐν τοῖς εὐσεβέσι καθιδρύμασιν, ὡς τὰ νοσοκομεῖα καὶ αἱ δημόσιαι βρύσεις· τόσον δὲ

ἱερὰ καὶ θαύρεστα ἔργα ἔθεωροῦντο, ὥστε πᾶς μουσουλμάνος ὅστις ἤθελε κτίσει τοιοῦτο κατὰστημα, ἐλογίζετο ἀπὸ πηλαγμένους τῆς ὑποχρέωσης τοῦ νὰ ἀπέλθῃ εἰς προσκύνησιν τῆς Μέκκας.

Τοὺς Ἀρχαίρι τῶν Περσῶν, βερεδαρίους δὲ τῶν Ῥωμαίων διεδέξατο παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς σωματεῖόν τι ἀναλογοῦν ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ τῶν γιαννιτσάρων, ὑπάρχον δὲ ἔτι τὸ σωματεῖον τοῦτο εἶναι τὸ τῶν τατάρων, θεωρουμένων ὡς ταχυδρόμων τῆς κυβερνήσεως πρὸς διαβίβασιν τῶν διαταγῶν αὐτῆς. Οἱ ταχυδρόμοι οὗτοι εἶχον τὸ δικαίωμα οὐ μόνον νὰ λαμβάνωσι καθ' ἕκαστον σταθμὸν τοὺς ἵππους ὧν εἶχον ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χωρία καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἠδύναντο ν' ἀνταλλάσσωσι τὸν ἵππον των μὲ τὸν ἵππον παντὸς ὁδοιπόρου ἢ χωρικοῦ ἐπὶ τῇ ὑποχρέωσει ὅμως νὰ ἀφίνωσιν αὐτὸν εἰς τὸν πρῶτον σταθμὸν. Οἱ ταχυδρόμοι δὲ οὗτοι γνωρίζονται δι' ἰδιαιτέρου ἱματισμοῦ.

Τηλεγραφία παρὰ τοῖς Βουλγариνοῖς.

Παρεκτός τῆς διὰ ξηρᾶς μεταγωγικῆς ταύτης τῶν προσταγμάτων τῆς Κυβερνήσεως ὑπηρεσίας, οἱ βουλγариνοὶ εἶχον συστήσει καὶ ἐναέριον τηλεγραφικὴν μεταξὺ Ταρσοῦ καὶ Χρυσουπόλεως γραμμὴν, ἧς ὁ πρῶτος σταθμὸς ἦτο ἐπὶ τοῦ ὄρους Βουλγουρλοῦ, τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῶν σημείων ἀνταπεκρίνετο μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τῶν σημείων τούτων ἡ ἐπινόησις εἶναι ἀρχαιοτάτη· ἡ ἄλωσις τῆς Τρωάδος ἀνηγγέλλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ σημείων φωτεινῶν, ἐπαναλαμβανομένων κατὰ διαστήματα καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὄρους εἰς κορυφὴν.

Τὸ μέσον τοῦτο τῆς συγνηώσεως ἐγνωρίζον καὶ οἱ Γαλάται· ἡ τακτικὴ ὅμως διοργάνωσις τῶν τηλεγραφικῶν σημείων χρονολογεῖται μόνον πρὸ τῆς 9 ἀπὸ Χ. ἑκατονταετηρίδος· ἐτελειοποιήθη δὲ ἐπὶ βασιλείᾳ Θεοφίλου, ὑπὸ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου, ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης. Εἰς τὴν ἐπινόησιν δὲ τῆς εὐκολίας ταύτης ὤθησεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐγκαίρου εἰδήσεως τῶν κινήσεων τῶν Σαρακηνῶν· πᾶσα δὲ ἡ ὑπηρεσία ἐξετελεῖτο διὰ φανῶν, διατεθειμένων τοιοιτοτρόπως ὥστε νὰ σχηματίζωνται σημεῖα ἀνταποκρινόμενα πρὸς φράσεις· ὁκτὼ καθέμοι ὑπάρχον μετὰ τῶν Ταρσοῦ καὶ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ πρῶτος εἰς Κούλα, ἐγγὺς τῆς Ταρσοῦ (ἀναμφιβόλως τὸ Κουλέκ Μπογάζ)· ὁ δεύτερος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀργαίου ὄρους· οἱ ἐφεξῆς εἰς τὰς νῦν ἀγνώστους κορυφὰς· Ἰσάμου, Αἰγύλου, Μάμαντος, Κυρίζου, Μοκίλα καὶ ὁ τελευταῖος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Αὐξεντίου (Βουλγουρλοῦ),

ἔνθα ἦν τὸ τῶν Ἀκοιμήτων μοναστήριον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος ἀνταπεκρίνετο ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ βασιλικὸν παλάτιον.

Τῆς τηλεγραφίας ταύτης γίνεται μνεία ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, εἰς τὸ μέρος ἔνθα ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ' (842 ἀπὸ Χ.). Ἱστορεῖται δὲ, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ὁ παραμελὼν τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους καὶ ὅλως παραδεδομένος εἰς τὰς ἱπποδρομίας καὶ τὰς διασκεδάσεις, ἐνῶ εὕρισκετο ἡμέραν τινὰ εἰς τὸν ἱππόδρομον, ταχυδρόμος τις τοῦ παλατίου προσελθὼν ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν, ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ πρὸ μικροῦ ἐκυρίευσαν ἐπαρχίαν τινὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· θυμωθεὶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ὅτι διαταράχθη ἐν τῇ διασκεδάσει του, διέταξε νὰ ἀποπεμφθῇ μὲν ὁ ἐνοχλητικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος, νὰ σθεσθῶσι δὲ ἀμέσως τὰ φῶτα, ἅτινα ἐν περιπτώσει κινδύνου εἰδοποιοῦν ἀμέσως ὅλους τοὺς μετὰ τὸν Ταρσοῦ καὶ Κωνσταντινουπόλεως οἰκοῦντας.

Μεταξὺ Βοσπόρου καὶ Προποντίδος ἀληθὲς ὄριον ἀποτελεῖ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Σκούταρος· εἰς τὴν θέσιν ταύτην, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, διέβη ἡ δάμαλις Ἰώ, ὅθεν καὶ τὸ ἀκρωτήριο Σκούταρι ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Δάμαλις· κατ' ἄλλαν ὁμῶς ἱστορικὴν παράδοσιν, τὸ ἀκρωτήριο ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ Δαμάλεως τῆς γυναῖκος τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χάρητος· τῆς ὁποίας ἀποθανούσης ἐπὶ τῆς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος πολιτορχίας τοῦ Βυζαντίου, οἱ Βυζάντιοι ὅπως ἀποδείξωσι τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὴν ὑπερασπιστὴν τῆς πόλεως τῶν Χάρητα, ἤγειραν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου μνημεῖον εἰς τὴν Δάμαλιν καὶ στήλην φέρουσαν ἐμβληματικῶς μορφήν δαμάλεως· ἐντεῦθεν ὅθεν καὶ τὸ ἀκρωτήριο ἐκλήθη Δάμαλις.

Τὸ Σκούταρι εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων πόλεων τῆς Ἀσίας, τὰς ὁποίας δὲν παρέβλαψεν ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία· καθότι προάστειον οὖσα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἦτο καὶ τῆς Χαλκηδόνος, ὑπῆρξεν αἰετοῦς τὸ ἀρμολιότερον μέρος πρὸς διαμονὴν τῶν στρατευμάτων τῶν τὴν πρωτεύουσαν προασπιζόντων.

Οἱ πλείστοι τῶν Σουλτάνων ἐκ τε θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν εἰς Σκούταρι σταθμευόντων στρατευμάτων, κατεκόσμησαν τὴν πόλιν ταύτην διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, οἷον ἀναβρυτηρίων, τζαμιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν, ὧν οἱ ἐπίχρσοι τροῦλλοι καὶ οἱ ὑψηλοὶ καὶ κομφοὶ μιναρέδες παρουσιάζουσιν ἀποψιν γοητευτικὴν ἐν μέσῳ εὐρυτάτων δασῶν ἐκ κυπαρίσσω καὶ γλοερωτάτων κήπων. Τὸ Σκούταρι, ἂν ἦτο ὀλιγώτερον ἐγγὺς τοῦ Βυζαντίου, ἤθελε καταριθμεῖσθαι μετὰ τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων

πόλεων, ἕνεκα ὅμως τῆς ἐγγύτητος λογίζεται ὡς ἀπλοῦν προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶλλον παρά ὡς πόλις ἰδιαιτέρα.

Τζαμίον τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν.

Τὸ τζαμίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ νῦν κατέχει τὰ πρωτεία μεταξὺ ὅλων τῶν τῆς πόλεως, κεῖται παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, ἐκτίσθη δὲ τὸ 1547 ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν εἰς τιμὴν τῆς θυγατρὸς του Μιρμὰ σουλτάνας. Οἱ πολυάριθμοι τροῦλλοι τοῦ προαυλίου του εἰσὶν ἐπικεκαλυμμένοι διὰ μολύβδου, ὑποστηρίζονται δὲ ὑπὸ μαρμάρινων στηλῶν.

Ἐτερον μεγαλοπρεπὲς τζαμίον τὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Σουλτὰν Μαχμούτ Γ'. ἰδρυθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1597, κεῖται πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς πόλεως, εἶναι δὲ ἀπομίμῃσις ἐλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νῦν τζαμίον καλουμένου Κιλισέ-τζαμισί. Ὁ μέγας τροῦλλος περικυκλοῦται ὑπὸ ἐξ ἄλλων ἡμτροῦλλων διατεθειμένων ἐν πολυγώνῳ, τέσσαρες δὲ ἄλλοι ἐγείρονται κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο κεῖται ἐπὶ ὑψώματος οὐ μακρὰν τῆς ἀγορᾶς τῶν ἵππων (ἀτ-παζάρ), ὑπέρκειται δὲ σχεδὸν ὅλης τῆς πόλεως.

Τὸ εὐλαβέει τοῦτο παράδειγμα μιμηθέντες καὶ διάφοροι ἄλλοι ἡγεμόνες καὶ ἡγεμονίδες τῶν Ὀθωμανῶν ἐκαλλώπισαν τὸ Σκούταρι διὰ τζαμιῶν, τεκνέδων, ἥτοι μοναστηρίων δερβισσῶν, καὶ πτωχοκομείων. Δυστυχῶς ὅμως πάντα ταῦτα τὰ οἰκοδομήματα ἐκτίσθησαν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ τουρκικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἀποσκιρτήσασα τῆς ἀραβικῆς σχολῆς, εἶχεν ἐγκυλωθῇ ἀρχιτεκτονικὴν νόθον, οὔτε μουσουλμανικὴν οὔτε χριστιανικὴν οὔσαν. Δυσπρὸν τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῆς τέχνης πρότυπον εἶναι τὸ τοῦ Σουλτὰν Σελίμ τοῦ Γ'. τζαμίον. Καίπερ ἐκ μαρμάρου ἐκτισμένον καὶ μετὰ τινος πολυτελείας κεκοσμημένον, οὔτε ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ, οὔτε ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς διακοσμῆσεως αὐτοῦ παρουσιάζει τι, τὸ ὁποῖον νὰ φαίνεται μᾶλλον ἀσιατικόν, ἢ εὐρωπαϊκόν, ἢ τάνάπαλιν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ φέρῃ τὸ ἀρχαῖκόν ὕψος τῆς βαρβαρότητος. Ὅπως δὴποτε οἱ Μουσουλμάνοι ἡγεμόνες οἱ οὐχ ἥττον ἀξιάπαινοι διὰ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, ὅσον ἀνεύθυνοι διὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀπειροκαλίαν τῶν ἀρχιτεκτόνων των, πρὸς τοῖς θρησκευτικοῖς οἰκοδομήμασι δὲν ἐλησμόνησαν καὶ ἄλλα δημοσίου ὠφελείας οἰκοδομήματα, οἷον λουτρά καὶ ξενῶνας. Αἱ τελευταῖαι μάλιστα αὗται οἰκοδομαὶ κατὰ τε τὴν ἑκτασιν καὶ τὸ πλῆθος εἶναι

πράγματι ἄξιαι πόλεις, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη διαμετακομιστικὴ ἀγορὰ μετὰξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Αὐτόθι ὁ περιηγητὴς εἶναι βέβαιος πάντοτε ὅτι θέλει εὑρεῖ συνοδίας ἐμπορικὰς διὰ τε τὴν Περσίαν καὶ τὸ Ἀφγανιστάν, ὡς καὶ διὰ τὰ περὶχωρα τῆς Σμύρνης καὶ ἄλλα μέρη μεσόγεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὰ τῆς συσκευῆς τῆς περιοδείας, μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει δύναται νὰ προμηθευθῇ αὐτά.

Τὸ Σκούταρι περικυκλοῦται ὑπὸ ἀπεράντου νεκροπόλεως συσκιαζομένης ὑπὸ προαιωνίων κυπαρίσσω, αἵτινες καθιστῶσι τὴν τοποθεσίαν ταύτην μίαν τῶν πολλῶν ἀξιοθεάτων ἐκ τῶν περιχώρων τῆς πρωτευούσης. Ἐν Ἀσίᾳ ἄλλοι δημόσιοι κῆποι δὲν ὑπάρχουσιν ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ νεκροταφεῖα, ἅτινα εἶναι ἐνταύτῳ καὶ περίπατοι καὶ τόποι κατανύξεως. Παρ' Ὀθωμανοῖς ὁ θάνατος δὲν παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν ὡς παρὰ τοῖς ἐπιπολαίοις τῶν Χριστιανῶν, τοῖς μὴ καλῶς ἐστοιχειωμένοις ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς ἀρχαῖς· παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς τοῦ πεπρωμένου ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου διεγείρει αἰσθημα γαλήνης πολλὴν παρὰ θλίψεως. Ἡ ἀπέραντος ἔκτασις τῶν νεκροταφείων τοῦ Σκουτάρως ἐξηγεῖται ἐκ τῆς συνήθειας, ἣν ἔχουσιν οἱ εὐποροῦντες Ὀθωμανοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ νὰ μεταφέρωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἰς Σκούταρι, καὶ τοῦτο διὰ τὸ ὅτι θεωροῦσι τὴν γῆν τῆς Ἀσίας ὡς κοινὴν καὶ πατρίδα ὅλων τῶν μωαμεθανικῶν φυλῶν, καὶ ἐπομένως ποιοῦνται περὶ πολλοῦ τὸ νὰ ἀναπαύσωσι τὰ ὅσῃ των εἰς τὴν αὐτὴν γῆν ἔνθα ἀναπαύονται καὶ οἱ πρόγονοί των. Μολοντοῦτο τὸ μέγα κοιμητήριον τοῦ Σκουτάρως δὲν κοσμεῖται ὑπὸ μνημείων πολυτελῶν, οὔτε ὑπὸ ἐπιταφίων νάσκων (τουρμπέ) ὡς πλεῖστα τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλοτε ὁ βαθμὸς τοῦ νεκροῦ παρ' Ὀθωμανοῖς ἐνεφαίνετο διὰ τοῦ σχήματος τοῦ σαρκίου τοῦ ἐπιστέφοντος τὸν ἐπιτάφιον λίθον· σήμερον ὅμως ἡ διάκρισις αὕτη ἐξέλιπεν, ἐν δὲ κοινὸν ἐμβλημα, τὸ φέσιον, δεικνύει καὶ τοῦ μεγιστάνος καὶ τοῦ ἐμπόρου τὸν τάφον. Οἱ τῶν γυναικῶν τάφοι κοσμοῦνται ὑπὸ πλακῆς ὀρθίας ἄνευ κεφαλῶν δέσμου ἢ φεσίου, φερούσης δὲ ἀπλῶς ἐπιγραφὴν ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας εἶναι ἐγγεγλυμμένη κυπαρίσσος κεκλιμένην ἔχουσα τὴν κορυφὴν, σύμβολον τῆς εἰς οὐρανὸν ἀναπτάσεως ψυχῆς. Πολλάκις οἱ συγγενεῖς ἐρχόμενοι ἐπισκέπτονται τὸν τάφον τοῦ πεφλημένου αὐτῶν, ποτὲ ὁμῶς οὔτε ἐπισκευάζουσιν αὐτὸν, οὔτε φροντίζουσι περὶ διατηρήσεως αὐτοῦ, οὔτε φύλακες τίθενται πρὸς φύλαξιν τῶν νεκροταφείων, ἀλλ' ἀφίενται ταῦτα εἰς τὴν δημοσίαν εὐσέβειαν. Οὕτως ἂν καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Σκουτάρως χρονολογῆται ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκαταστάσεως τῶν Τούρκων, μόλις εὐρίσκεται ἐν αὐτῷ εἰς μόνον

τάφος ἐπέκεινα τῶν ἑκατὸν ἐτῶν ἔχων ἡλικίαν. Αἱ ἐπὶ τῶν πλακῶν ὁμῶς ἐπιγραφαὶ ἔχουσιν ἀξίαν τινά, καθότι οὐ μόνον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐκφράζεται ἐν αὐταῖς ἀνευ ἐμφάσεων, ἀλλ' ἐνίοτε εὐρίσκονται ἐν αὐταῖς καὶ στίχοι Περσῶν ἢ Ἀράβων ποιητῶν τῶν πλέον δημοτικῶν παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις.

Τὰ περίξ τοῦ ὅρους Βουλγουρλοῦ ἐκαλύπτοντο τὸ πάλαι ὑπὸ κήπων καὶ ἐξοχικῶν οἰκιῶν ὁ Ἀνώνυμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ περὶ τῶν παλατιῶν καὶ μοναστηρίων τῶν πέραν τοῦ Βοσπόρου κειμένων, καταλέγει καὶ τὸ παλάτιον τοῦ Βρύαντος, οὕτω κληθὲν, λέγει, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τελευταῖος τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκράτορων ὅταν ἀφῆσθαι τὴν μητρόπολιν τοῦ ὅπως ἀποχωρῆσαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, θέλει δυνηθῇ ἐν τούτῳ τῷ παλατίῳ αὐτοῦ νὰ ἀκούσῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι θέλουσι βάλει. Ἐκτίσθη δὲ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Τιβερίου καὶ Μαυρικίου, κτιστῶν ὁμοίως καὶ τοῦ παλατίου τῆς Δαμάτρου, ἐνθα εὐρίσκετο καὶ τὸ δάσος Κωνσταντίνου τοῦ Τυρλοῦ, τοῦ υἱοῦ τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης. Περὶ τὸ παλάτιον τοῦτο ὑπῆρχε παράδεισος μέγας ἀγρίων θηρευμάτων πλήρης, ὅπου οἱ βασιλεῖς ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν θήραν. Πάντα ταῦτα τὰ παλάτια ἐξηφανίσθησαν ἤδη μόναι αἱ βρύσσαι αἱ δροσίζουσαι ἄλλατε τὸ μέρος τοῦτο, ποτίζουσι καὶ νῦν τοὺς αὐτόθι κήπους τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ Πύργος τοῦ Λεάνδρου

Εἰς ἀπόστασιν τινὰ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἐγγὺς δὲ τῆς Χρυσουπόλεως, ὑψοῦται πύργος νεωτέρας κατασκευῆς, ὃν οἱ Τούρκοι καλοῦσι Κιζ-κουλεσί, ἥτοι πύργον τῆς Κόρης, οἱ δὲ Χριστιανοὶ πύργον τοῦ Λεάνδρου. Εἶναι δὲ ἐκτισμένος ἐπὶ σκυπέλου μόλις ἐξέχοντος τοῦ ὕδατος. Ὁ ἀρχαῖος πύργος ἦν κτίσμα τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ, αὐτόθι δὲ ἦτο προσδεδεμένη ἡ μεγάλη ἄλυσος ἡ κλείουσα τὴν εἴσοδον τοῦ Βοσπόρου καὶ ἥς ἡ ἄλλη ἄκρα προσεδένετο εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν. Ὁ ἀρχαῖος πύργος, οὐ σκέδιά τινα σώζονται, ἦτο κτίριον ὀγκῶδες καὶ πάγιον, ἐπιστεφόμενον δὲ ὑπὸ ἐπάλλξεων καὶ ἐπικεκαλυμμένον ὑπὸ στήλης πυραμιδοειδοῦς ὑποβρύχιοις ὁδὸς συνῆπτε τὸν σκύπελον τοῦτον μετὰ τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀσίας. Τὸ βυζαντινὸν κτίριον, τὸ ὁποῖον ὁ Gilles εἶδε καὶ περιέγραψε, κατηδαρίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος καὶ ἀντικατέστη ὑπὸ σκηνώματος κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον, ἐφ' οὗ ἐπικείται φάρος. Ἐπὶ τοῦ Gilles ἔτι ἐπιστεύετο ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μικροῦ τοῦτου φρουρίου ὑπῆρχε πηγὴ ὕδατος ρέοντος, τὸ βέ-

ἔκρινον ὅμως εἶναι ὅτι μόνον δεξαμενή τις ὑπάρχει δεχομένη τὰ ὕμβριμα ὕδατα. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ πύργου, καλουμένου, ὡς εἵπομεν, πύργου τῆς Κόρης, οἱ Ὑθωμανοὶ διηγοῦνται ῥωμαντικὴν ἱστορίαν ἡγεμονίδος τινὸς περιορισθείσης ἐκεῖ, ἐκ τοῦ μύθου δὲ τούτου παρα-
 συρθέντες καὶ Εὐρωπαῖοί τινες ἐκάλεσαν αὐτὸν πύργον τοῦ Ἀεάνδρου, καίπερ οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ τοῦ πύργου τούτου καὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Σηστοῦ, ἐν Ἑλλησπόντῳ, ἐνθα ὑποτίθεται ὅτι συνέβη τὸ ἐρωτικὸν δράμα τοῦ Ἀεάνδρου καὶ τῆς Ἡροῦς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Πριγκιπόνησοι. Δαιμονονήσια.

Αἱ νῆσοι τῶν πριγκιπῶν σχηματίζουνσι μικρὸν τι ἀρχιπέλαγος ὀλίγον ἀπέχον τῆς ἀκτῆς τῆς Βιθυνίας, κείμενον δὲ κατὰ τὸ στόμιον τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας· οἱ νεώτεροι Ἕλληνες καλοῦσιν αὐτὰς Δαιμονονήσια. Λίαν δύσκολον εἶναι νὰ ταῦτισθῶσι μὲ τὰ νεώτερα ὀνόματα αἱ πολυάριθμοι νῆσοι αἱ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμεναι καθ' ὅλην τὴν Προποντίδα· ἄλλας δὲν δυνάμεθα ν' ἀναγνώρισωμεν παρὰ τὴν Προκόννησον ἢ νήσον τοῦ Μαριμαρᾶ, τὴν Βέσβικον ἢ Καλολίμενον καὶ τὸ σύστημα τῶν πριγκιπονήσων. Αἱ τελευταῖαι αὗται μνημονεύονται διὰ τῶν ἐξῆς ὀνομάτων· Ἑλέα, Δύο Ῥοδοῦσαι, Ἐρέβινθος, Μεγάλη, Χαλκίτις καὶ Πιτυώδης. Ἐν τῷ ξηρῷ τούτῳ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων δυνάμεθα ν' ἀναγνώρισωμεν ἐκάστην τῶν νήσων τούτων ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου αὐτῆς χαρακτῆρος καὶ τῆς θέσεως, ἐπεὶ αἱ νῆσοι αὗται ὀνοματίζονται κατὰ τὴν σχετικῶς πρὸς τὴν Χαλκηδόνα θέσιν αὐτῶν. «Ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκρίτα ὀρμώμενοι, λέγει ὁ Ἀρτεμίδωρος παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ, μετὰ πλοῦν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίων, προβάλλει τὸ ἀκρωτήριον Ἰρίς· παρ' αὐτῷ δ' εὐρίσκομεν τὴν νήσον Πιτυώδη, ἐτέραν νήσον Χαλκίτιν ὀνομαζομένην, περίφημον διὰ τὰ ἐν αὐτῇ εὐρισκόμενα μεταλλεῖα χαλκοῦ, καὶ ἄλλην νήσον Πρώτην καλουμένην· ἐντεῦθεν μέχρι τῆς πόλεως Χαλκιδίδος ὑπάρχει ἀπόστασις τεσσαράκοντα σταδίων (ἑπτὰ ἡμισυ χιλιομέτρων). Αἱ δύο Ῥοδοῦσαι εἶναι αἰνῶν καλούμεναι Ῥοδίτο καὶ Ἀντιρροδίτο, πλησιέστατα ἀλλήλων κείμεναι. Ἡ Χαλκίτις ὄνομα δὲν ἥλλαξεν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ Χάλικη· ἡ Πιτυώδης εἶναι ἡ Πίτα· ἡ δὲ Ἐρέβινθος πρέπει νὰ ᾔηται ἡ Ἀντιγόνη, ἐπεὶ δὴ ἡ νῆσος Μεγάλη, ἡ καὶ πράγματι μεγαλητέρα πασῶν, εἶναι βεβαίως ἡ

νήσος τοῦ Πρίγκηπος, ἐξ ἧς καὶ ὄλον τὸ σύστημα ὠνομάσθη». Ἡ ἀπόστασις ἡ ὑπὸ Ἀρτεμιδώρου δεδομένη χρησιμεύει εἰς προσδιορισμὸν τῶν θέσεων ἀπὸ τοῦ Ἀκρίτα, ὃν πρέπει νὰ θέσωμεν πλησίον τοῦ Σκουτάρως, λέγει Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

Τὰ τῶν νήσων τούτων τουρκικὰ ὀνόματα ὀλοτελῶς διαφέρουσι τῶν ἐλληνικῶν· αἱ δυσκολίαι ἃς ἀπαντῶμεν ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ὀρέων καὶ τῶν ποταμῶν, αἱ αὐταὶ ἀπαντῶνται καὶ ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων· πολλὰ καὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν φέρουσι πολλὰ ἐνταύτῳ ὀνόματα, ἄλλα τουρκικὰ, ἄλλα ἐλληνικὰ καὶ ἄλλα δεδομένα ὑπὸ ξένων ναυτικῶν. Τὸ σύστημα τῶν Πριγκηπονήσων καλεῖται ἐν γένει ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Κιζίλ Ἀδαλάρ, ἥτοι Ἐρυθραὶ νῆσοι· τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα φέρει καὶ ἡ νῆσος Πρίγκηπος, ἡ μεγαλητέρα τοῦ συστήματος τούτου· πρέπει λοιπὸν νὰ καταταχθῶσι κατὰ τὸν ἐπόμενον κατάλογον (4).

Πρώτα . . .	Πρώτη . . .	Κιναλί ἀδασί (ἀσήμεντος).
Μεγάλη . . .	Πρίγκηπος .	Κιζίλ ἀδασί (ἐρυθρὰ νῆσος).
Ἐρέβινθος . .	Ἀντιγόνη . .	Μπογασλί ἀδασί (νῆσος τοῦ πορθμοῦ).
Χαλκίτις . . .	Χάλη . . .	Χεϊβελή ἀδασί (ἐξωγαμμένη νῆσος).
Ῥοδοῦσα Α' . . .	Ῥοδίτον . .	Ταουσάν ἀδασί (λαγῶου νῆσος).
Ῥοδοῦσα Β' . .	Ἀντιρρόδιτο .	Σαδερ ἀδασί (κογχύλων νῆσος).

Πᾶσαι αὗται αἱ νῆσοι ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, Πριγκήπων νῆσοι, διότι καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρξαν τὸ σύνθημα καταφύγιον πλείστων ἡγεμόνων ἢ ἐκουσίως παραιτηθέντων, ἢ διὰ τῆς βίας ἐξωσθέντων· ἦσαν δὲ πᾶσαι κεκαλυμμέναι ὑπὸ μοναστηρίων καὶ ναῶν, οὓς οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἐκτιζον.

Πρώτη.

Ῥωμανὸς Διογένης ὁ αὐτοκράτωρ, αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλπ Ἀρσλάν, καὶ ἀνακτιῆσας τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀντὶ λῦτρων τριακοσίων ἐξήκοντα χιλιάδων χρυσῶν νομισμάτων, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Πρώτην καὶ ἀναλαβὼν ἐκεῖ τὸ μοναστικὸν σχῆμα, ἐγκατεβίωσεν ἐν μοναστηρίῳ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε κτίσει. Ἐκατὸν τριάκοντα ἔτη πρὸ αὐτοῦ Ῥωμανὸς ὁ Α' ἐκθρονισθεὶς, κατεκλείσθη ὑπὸ τῶν υἱῶν του εἰς μοναστήριον καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ τὸν βίον.

(4) Τὸ πρῶτον ὄνομα εἶναι βυζαντινόν, τὸ δεύτερον νεοελληνικόν καὶ τὸ τρίτον τουρκικόν.

Τὸ ἀρχαιότερον τῶν μοναστηρίων τῆς νήσου Πρώτης ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ ἐννάτου αἰῶνος, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὡς οἶκος θρησκευτικός καὶ ὡς φυλακὴ τοῦ Κράτους, ἐκάστη δὲ στάσις γινομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει προσήϋσανε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτῷ μοναζόντων. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ ἐκλείσθησαν, ἀφ' οὗ ἐξωρίσθησαν πρότερον οἱ διάδοχοι τοῦ Νικηφόρου. Ἐνίοτε δὲ συνέβαινεν οἱ διὰ τῆς βίας αὐτόθι μονάζοντες, ὅσοι δὲν εἶχον πηρωθῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐν στάσεσιν ἐγειρομέναις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀποθέτοντες τὸ βάσσαν καὶ ἐνδύονται πάλιν τὸν θώρακα.

Ἀντιγόνη.

Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἡ Ἀντιγόνη εἶχεν ὀνομασθῇ Πάνορμος· ἐν αὐτῇ δὲ εἶχεν ἐγερεθῇ φρούριον ὀχυρώτατον, οὗ περιγραφὴν λεπτομερῆ ποιεῖται ὁ Ἀνώνυμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι ὁ Χοσρόης πρὶν εἶτι προσβάλλῃ τῇ Χαλκηδόνι, ἐπολιόρησε τὸ φρούριον τοῦτο. Ἄνω τῆς πύλης αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κατὰ βορρᾶν πύργου ἦν θεσιμένη δικέφαλος προτομὴ γυναικὸς, ἧτις ἐθεωρεῖτο ὡς παλλάδιον τοῦ φρουρίου. Κατὰ τινα δὲ μῦθον, ἐκραγείσης ποτὲ πυρκαϊᾶς ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ πάντων τῶν ἄλλων μερῶν παραναλωθέντων, παρέμεινε μόνος ὁ πύργος, χάρις εἰς τὴν δύναμιν τῆς δικεφάλου γυναικὸς ἀπωθούσης τὰς φλόγας δέκα πέντε ὀργυῖας μακρὰν τῶν τειχῶν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο, μετακομισθὲν ὑστερώτερον ὑπὸ τοῦ Χοσρόου ἐν Περσίᾳ, ἔτυχεν ἐκεῖ θεῶν τιμῶν.

Τὰ εἰρείπια τοῦ φρουρίου τούτου ὁρῶνται ἔτι περὶ τὸν αἰγιαλὸν ἐγγὺς τοῦ λιμένος, καλοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Βουργάζ. Τὰ δὲ εἰρείπια τῶν δεξαμενῶν καὶ τῶν τοίχων, τὰ ὅποια εὕρισκονται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἀνήκουσιν εἰς τὸ προμνησθὲν μοναστήριον. Αὐτόθι ὁ Μεθόδιος, πρὶν ἀναβῇ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ὑπέστη ἀνεκδιήγητα βάσανα· κατακλεισθεὶς ἐν εἰρκτῇ σκοτεινοτάτῃ μετὰ δύο ληστῶν παρέμεινεν ἐν αὐτῇ ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη, ἕως ὅτου ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκεῖθεν Μιχαὴλ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προέβη ἡ ἀπανθρωπία τῶν δεσμοφυλάκων αὐτοῦ, ὥστε ἀποθανόντος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τοῦ ἑτέρου τῶν ληστῶν, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀφέθη ἄταφον ἐν αὐτῇ τῇ εἰρκτῇ, ὅπως διὰ τῆς δυσωδίας τοῦ πτώματος ἀποβῇ φρικτοτέρα ἢ πνιγρότης τῆς μεμολυσμένης ἐκεῖνης εἰρκτῆς.

Χαλκίτις.

Ἡ νῆσος αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν χαλκούχων μεταλλείων τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων. Τῶν ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν ἔχνη φαίνονται ἔτι καὶ νῦν κατὰ τὰ περίξ τοῦ λιμένος. Ἀπασα ἡ νῆσος καλύπτεται ὑπὸ ὠραιᾶς βλαστήσεως ἀφθόνης ποτιζομένης, ὑψοῦται δὲ ὡς κῶνος χλόης ἐν μέσῳ τοῦ συστήματος τῶν νήσων, οὗ τὸ κέντρον σχεδὸν κατέχει.

Φαίνεται δὲ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἡ νῆσος αὕτη ὑπῆρξε τόπος εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ξένη διαμείνασα πρὸς πάσας τὰς πολιτικὰς θυέλλας, αἵτινες παρέδιδραν τὰς περίξ νήσους καὶ πόλεις. Ὁ χαλκὸς τῶν μεταλλείων αὐτῆς ἦτο ἐκ τῶν μᾶλλον τιμωμένων, ἦν δὲ ἐν χρήσει κυρίως πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν. Ἐκ τοῦ χαλκοῦ τούτου κατασκευάσθη τὸ ἀγαλμα τοῦ ἐν Σικυῶνι Ἀπόλλωνος. Παρεκτός τοῦ χαλκοῦ ἡ νῆσος παρήγε καὶ κυανόλιθον καὶ βόρακα ἢ χρυσόκολλαν. Καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης μνημονεύει ἐπαινετικῶς τῶν νήσων τούτων. Κατὰ μέρος ὁρωμένη ἡ νῆσος ἐκ μεσημβρίας φαίνεται ἀποτελοῦσα ἓνα καὶ μόνον κῶνον ὁρωμένη ὅμως κατὰ πλάτος παρουσιάζει, τρεῖς κορυφάς, πάσας στεφομένας διὰ μοναστηρίων, ὧν τὸ μὲν τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ δὲ τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ τρίτον τῆς ἁγίας Τριάδος· εἰς τὸ δεῦτερον φέρει δίοδος σύσκιος ἐκ πυκνῶν δένδρων. Ἐν ὅλῳ ἀποπτειομένη ἡ νῆσος ἔχει σχῆμα τριγωνικόν (1).

(1) Τὴν παρὰ πόδας περὶ τῆς Χάλκης σημείωσιν ὀφείλομεν τῷ ἱερολογιωτάτῳ Ἀρχιδιακόνῳ τοῦ Σεβ. ἡμῶν Μητροπολίτου Κυρίῳ Παρθενίῳ Δανηλίδῃ, τροφίμῳ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ θεολογικῆς Σχολῆς.

Ἡ νῆσος Χάλκη, τὰ δευτερεῖα ἔχουσα τῆς Πριγκήπου κατὰ τὴν ἑκτασιν καὶ τὸν πληθυσμὸν, κατοικεῖται ὑπὸ τριῶν περίπου χιλ. ὀρθόδοξων Ἑλλήνων, ἀσχολουμένων τὸ πλεῖστον περὶ τὴν ἀλιεῖαν ἡ νῆσος αὕτη εἶναι περίφημος διὰ τὰς τρεῖς Μεγάλας Σχολάς, τὴν αὐτοκρατορικὴν ναυτικὴν, τὴν ἑλληνοεμπορικὴν καὶ τὴν θεολογικὴν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη κεῖται εἰς τὴν παραθαλασσίαν τοῦ κατωκημένου μέρους, ἔχουσα εὐρὺ καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, ἡ δὲ εἰς τὸ μεσόγειον μεταξὺ δύο λοφίσκων, ἡ ὁποία τὸ πρότερον μονήδριον ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου τυγχάνουσα μετεβλήθη εἰς Σχολεῖον τῷ 1830 ἐπὶ Κωνσταντίου Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Σιναίου. Συντηρεῖται δὲ ἐκ τῶν διδάκτρων τῶν ἐνδiciaτωμένων μαθητῶν περὶ τοὺς διακοσίους ἀριθμους.

Πρίγκηπος.

Ἡ νῆσος ἢ τὸ ὄνομα τοῦτο σήμερον φέρουσα εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἢ ὑπὸ τοῦ Πλινίου Μεγάλη καλουμένη, καθότι πράγματι εἶναι ἡ μεγαλύτερα πασῶν τῶν τοῦ συστήματος τούτου. Ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλεῖται Κιζιλ Ἀδασί, ἤτοι Ἐρυθρά νῆσος, ἕνεκα τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τῶν ὄρεών της, καίται δὲ κατέναντι τῆς Χάλκης, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ στενοῦ πορθμοῦ, ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες, ἀποτεῖνον ἀπὸ τῶν βορειοανατολικῶν πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, διασχίζεται ὑπὸ σειρᾶς μικρῶν λόφων, ἑκτασιν δ' ἔχει οὐχὶ πλείονα τῶν πέντε χιλιομέτρων. Τὸ ἔδαφος αὐτῆς σύγκειται ἐκ τιτάνου καὶ κουαρτζίου, περιέχει δὲ καὶ ἴχνη τινὰ ὠξειδωμένου σιδήρου. Κατὰ τὴν βόρειον αὐτῆς ἄκρην κεῖται μέγα χωρίον ὁμώνυμον τῇ νήσῳ, περιλαμβάνον τρία μοναστήρια, τὸ ἐν ἐν τῇ πεδιάδι, τὰ δὲ ἑτέρα δύο ἐπὶ λόφου, περικυκλοῦνται δὲ ὑπὸ ἀμπελώνων καὶ πλουσίας βλαστήσεως. Τὰ δάση τῶν κυπαρίσσω καὶ τῶν ὀπωροφόρων δένδρων τὰ καλύπτοντα τὴν μικρὰν ταύτην τῆς νήσου γωνίαν παρέχουσιν εἰς αὐτὴν ὄψιν τερπνοτάτην καὶ χλοερωτάτην καὶ ἐκ τῶν σπανιωτέρων κατὰ τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πέραν τῆς τερπνῆς ταύτης θέσεως ἀναπτύσσεται χώρα ἀγρία καὶ αὐχμηρὰ, δυσάρεστον ἀποτελοῦσα ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εὐφορίαν τῶν κήπων τοῦ χωρίου. Ἐκ τῶν ἀρχαίων βυζαντινῶν οἰκοδομῶν δὲν σώζονται εἰμὴ πτέρυγές τινες τοίχων ἀνηκόντων εἰς μοναστήρια.

μένων καὶ τῶν ἐκουσίων συνεισφορῶν τῶν φιλομούσων ὁμογενῶν. Καὶ ἡ θεολογικὴ Σχολή, ἥτις μονήθειον τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπάρχον ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου ἱδρυθὲν, μετεβλήθη εἰς ἱεροσπουδαστήριον τῷ 1845 ἐπὶ Γερμανοῦ Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Δέρκων· ἡ σχολὴ αὕτη ἐπὶ λόφου δασώδους κειμένη ἀπέχει τοῦ χωρίου ἐν τέταρτον τῆς ὥρας περίπου, ἀριθμουσα καθηγητάς μὲν δεκατρεῖς, μαθητάς δὲ 60—70 ἐνδικαιτωμένους ἐν αὐτῇ· οἱ κυριώτεροι πόροι αὐτῆς εἰσιν αἱ ἐτησίως ὑπὸ τῶν Σεβαστῶν Ἀρχιερέων ὑποχρεωτικαὶ συνδρομαὶ, ἀναλογοῦσαι πρὸς τὴν ποσὴν τῆς ἐπιχορηγήσεως αὐτῶν ἀνὰ 3 ⁰/₁₀₀, ἐσχάτως δὲ ἐπεβλήθη καὶ τῷ ὑποδεστέρῳ κληρῷ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐτησίᾳ συνεισφορά ἐκ γρ. 10 ἀνὰ ἕκαστον ἱερέα καὶ διάκονον, ἀναβαίνουσα εἰς 60 χιλ. περίπου γροσίων· καὶ ἐκ τῆς προσόδου τῆς ἐν τῆς ἐπαρχίᾳ Ἀγχιάλου κειμένης μονῆς τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἀναθανούσης εἰς 40,000 γροσίαι. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ πόροι αὐτῆς δὲ εἶναι ἐπαρκεῖς πρὸς τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀνάγκας.

Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς νήσου εὐρίσκεται τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, κείμενον πλησίον λόφου, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου γίνεται κάτοπτον τὸ λαμπρὸν πανόραμα ὅλης τῆς νήσου. Οὐ μακρὰν τῆς ὁδοῦ ῥέουσι δύο διαυγεῖς ῥύακες ὑπὸ πλατάνων σκιαζόμενοι, τὸ μέρος δὲ τοῦτο εἶναι ὁ συνήθης περίπατος τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως χάριν διασκεδάσεως ἐρχομένων εἰς τὴν νήσον κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας.

Ἐπὶ τῆς τερπνῆς ταύτης νήσου οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστάνες τοῦ Βυζαντίου εἶχον πολλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐπαύσεις, ἤγειραν δὲ καὶ πολλὰ μοναστήρια. Αὐτόθι καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε παλάτιον, οὗ εἰρήπια ἴσως εἶναι τὰ πλησίον τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Νικολάου ὁρώμενα, ἴσως δὲ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἡ νῆσος ἔλαβε διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα Πρίγκηπος.

Καὶ αὕτη ἡ νῆσος, ὡς καὶ αἱ γείτονες αὐτῆς ἄλλαι, ὑπῆρξε θέατρον τῶν συχνοτάτων ἐπὶ τῆς παρχικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μετατροπῶν τῆς τύχης, φαίνεται δὲ ὅτι οἱ τε ἡγεμόνες καὶ ἡγεμονόπαιδες δὲν ἔκτιζον μοναστήρια εἰμὴ ἐπὶ τῇ προύψει τῆς πτώσεως ἑαυτῶν. Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἥς ἡ βασιλεῖα διέχυσε τόσῃ λάμψει, ἐν μοναστηρίῳ τῆς νήσου ταύτης ἐτελείωσε τὰς ἡμέρας τῆς, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ βασίλισσα Ζωή, ἀναγκασθεῖσα ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Καλαφάτου νὰ ἐνδυθῇ τὸ μοναστικὸν σχῆμα, εἰς ταύτην τὴν νήσον ἐξωρίσθη· δὲν διέτριψεν ὅμως αὐτόθι πολὺ, ἀλλ' ὑπερισχυσάντων τῶν ἐπαδῶν τῆς ἀνέβη μετ' ὀλίγον πάλιν εἰς τὸν θρόνον, ὁ δὲ ἄρπαξ Μιχαὴλ τυφλωθεὶς κατεκλείσθη εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Σεργίου.

Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦτο ἦτο μεγάλης στρατηγικῆς σημαντικότητος, ὡς προπύργιον τῆς πρωτεύουσας καὶ μέρος ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προσβολὴ καὶ ἡ ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐκολύνετο, πολλάκις δὲ οἱ στόλοι τῶν Περσῶν καὶ τῶν Τούρκων εἰσέδυσαν ἐν τῷ δαιδάλῳ τούτῳ τῶν νήσων ὅπως ἐκεῖθεν ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς βασιλευούσης· σήμερον ὅμως μετὰ τοιαύτην καὶ τηλικαύτην τῶν πολεμικῶν ὀργάνων μεταβολήν, τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦτο ἀπέβαλε πᾶσαν στρατηγικὴν σημαντικότητα.

Ἡ νῆσος ἡ καλουμένη Πλατεῖα εἶναι ὅλως γυμνὴ καὶ ἔρημος· εἰς αὐτὴν ἐξωρίσθεις Μιχαὴλ ὁ Ῥαγκαβὴς, περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ ἐννάτου αἰῶνος, κατεκλείσθη εἰς μοναστήριον, ἐβιάσθη νὰ λάβῃ τὸ μοναστικὸν σχῆμα αὐτὸς τε καὶ ὁ υἱὸς του, μετωνομάσθη δὲ Ἀθανάσιος καὶ ἔζησεν αὐτόθι τριάκοντα δύο ἀκόμη ἔτη. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἀπανθρώπως ἐκτμηθέντων τὰ γεννητικὰ μόρια ἐν τῇ

ἀκμῇ τῆς νεότητος, ὁ μὲν πρεσβύτερος, Εὐστράτιος τοῦνομα, ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον καὶ ἐτάφη ἀριστερόθεν τῆς Ἐκκλησίας (δεξιόθεν ἐτάφη ὑστερώτερον ὁ πατήρ), ὁ δὲ νεώτερος Ἰγνάτιος, προαχθεὶς εἰς τὴν πατριαρχεῖαν, ἔκτισε τὴν μονὴν τοῦ Σατύρου ἐπὶ τοῦ ὄρους Μαλτεπέ, ὅπου καὶ ἐτάφη.

Εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιόμετρων ἀπὸ τοῦ Παντίκ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Χαλκηδόνος, καὶ δώδεκα χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ Σκουτάρεως ὑπάρχει ὁ λιμὴν τοῦ Καρτάλ, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ παλάτιον Βρύας καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Σατύρου, ἀμφοτέρω μεταξὺ τοῦ λιμένος καὶ τοῦ ὄρους Μαλτεπέ, ὀλίγον ἀπέχοντος. Πράγματι δὲ ὄρωνται αὐτόθι ἐρείπια τινα ἀνήκοντα εἰς μέγα οἰκοδόμημα. Ἐγγὺς τῆς νήσου Πλατείας κεῖται ἡ μικρὰ νῆσος Ὁξεῖα, ξηρὰ καὶ ἄφορος. Τὰ ἄλλα νησίδια δὲν εἶναι εἰμὴ σκόπελοι ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι, εἰς οὓς μόνον κατὰ τὸ θέρος διατρίβουσιν οἰκογένειαι τινες ἀλιέων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἀκταὶ τοῦ Εὐξείνου. Ὅρος Γίγαντος.

Γνωστότατον εἰς πάντας τοὺς διαβαίνοντας τὸν Βόσπορον εἶναι τὸ ὄρος τὸ ὑψούμενον ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ πορθμοῦ, κατέναντι τοῦ κόλπου τοῦ Βουγιουκδερέ. Οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζουσιν αὐτὸ Ὑόρους δάγ, ἔνιοι δὲ καὶ Γιουσχά δάγ, ἥτοι ὄρος τοῦ Ἰησοῦ, ἐπεὶ δὴ παρὰ τισι τῶν κοινῶν ὑπάρχει ἰδέα ὅτι αὐτόθι ἐτάφη ὁ διάδοχος τοῦ Μωϋσέως! Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους εὐρίσκεται περίβολος τετράγωνος ἐκ ξηροτοίχου, τὸ μέρος δὲ τοῦτο εἰκάζεται ὅτι εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον κλίνη τοῦ Ἡρακλέους. Αὐτόθι ὑπάρχει μαραμπούτ (ἥτοι ἱερὸς τάφος) περὶ ὃν δενδρύλλια τινα, εἰς αἷ ὄρωνται προσδεδεμένα ῥάκη δεικνύοντα τὸν βαθμὸν τῆς δεισιδαιμονίας, εἰς ἣν οἱ ἐγχώριοι εἶναι βεβυθισμένοι ὡς πρὸς λίθους τινὰς καὶ δένδρα. Ἡ πεποίθησις αὕτη τῶν μουσουλμάνων (1) διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν μωαμεθανι-

(1) Δυστυχῶς καὶ οἱ χυδαῖοι ἐκ τῶν ἡμετέρων, αἰσχυρόμεθα λέγοντες αὐτὸ, δὲν ὑστεροῦσι τῶν χυδαίων ἐκ τῶν ὀθωμανῶν κατὰ τὴν δεισιδαιμονίαν ταύτην. Τὴν ἀνόητον ταύτην ἰδέαν φρονοῦμεν ὅτι ἀποκειται εἰς τὸ ἱσρατεῖον νὰ ἐκρίζωσῃ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων, νοουθετοῦν καὶ διδάσκων.

κὴν ἐπικράτειαν εἶναι ἀξία ἀναπτύξεώς τινος, ἣν καὶ θέλομεν κάμει ἐνθα ὁ λόγος περὶ ὀνομαστῶν προσκυνημάτων.

Ναὸς τοῦ Οὐρίου Διὸς.

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτίσθη ὑπὸ Φρύξου, ἔκειτο δὲ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Βοσπόρου κατὰ τὸ στενότερον τοῦ Πορθμοῦ μέρος, καθ' ἃ ἡ σειρὰ τοῦ Μυσιακοῦ Ὀλύμπου προσψάυει τὴν θάλασσαν. Τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔθεωρεῖτο ὡς τὸ σημαντικώτερον πρὸς τὴν ἄμυναν τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς· κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Γενοικησίων, οἵτινες ἔκτισαν φρούριον, νῦν ἡρειπωμένον, φέρον ὅμως ἐτι τὸ ὄνομα Τζινεβίτζ καλεσί. Τὸ μέρος τοῦτο καλεῖται ὑφ' ὅλων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Ἰερὸν, ἢ ναὸς τοῦ Διὸς. Αὐτόθι ὁ Ἰάσων κατὰ τὴν ἀπὸ Κολχίδος ἐπ' ἀνόδου αὐτοῦ ἤγειρε βωμὸν εἰς τοὺς δώδεκα θεοὺς· ἔκτοτε δὲ ὅσοι διέβαινον τὸν Βόσπορον προσέφερον δῶρα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο, οὕτω δὲ ἐκτίσθη, φαίνεται, ναὸς ἀξιοπρεπής. Τὸ μέρος τοῦτο διὰ πολλοῦ χρόνου διημιφισθήτησαν πρὸς ἀλλήλους οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Χαλκηδόνος· καὶ μετὰ πολλὰς μὲν διαμάχας κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ αὐτὸ ὁ Προυσίας, καὶ νὰ ὀχυρωθῇ μάλιστα ἐν αὐτῷ, μετ' ὀλίγον ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ τὴν θέσιν εἰς τοὺς Βυζαντίους καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ ἀντικείμενα ὅσα εἶχεν ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὴν ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου τηρηθεῖσαν παράδοσιν, ὅτε οἱ Ἀργοναῦται ἐπ' ἀνέκκλητον ἐκ Κόλχου, ἀφικόμενοι εἰς τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου προσήνεγκον ἐκεῖ θυσίαν πρὸς τοὺς δώδεκα θεοὺς. Ὁ ναὸς φαίνεται ὅτι ἦτο καθιερωμένος τότε εἰς τὸν Δία καὶ τὸν Ποσειδῶνα, διότι ἀμφοτέροι οἱ θεοὶ οὗτοι ἐτιμῶντο ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Βοσπόρου. Ὁ δὲ Πausanίας ὅτε ἐνίκησε περὶ Πλαταιᾶς τὸν Μαρδόνιον, ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Σωτῆρα Ποσειδῶνα ποτήριον χαλκοῦν καὶ ἄγαλμα δ' ἔστησεν εἰς τὸν θεὸν τοῦτον διὰ συνδρομῆς τῶν Χαλκηδονίων. Ὁ Κικέρων ποιεῖται μνηεῖον καὶ ἐτέρου ἀγάλματος τοῦ Οὐρίου Διὸς, εὐρισκομένου εἰς τὸν ναὸν τοῦτον.

Ὁ περιηγητὴς Gilles περιγράφει τὸ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο φρούριον οἷον ὑπῆρχεν ἐπ' αὐτοῦ. Οἱ ἐγγύριοι Ἕλληνες, λέγει, καλοῦσιν αὐτὸ ἐτι καὶ νῦν Ἱερὸν, εἶναι μικρὸν φρούριον ὀχυρὸν ἐκ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, κείμενον ἐπὶ τοῦ μᾶλλον προσεχόντος μέρους τοῦ ἀκρωτηρίου, ὅπερ σχηματίζεται ἐκ πολλῶν κορυφῶν διακοπτομένων ὑπὸ δασυδῶν κοιλάδων. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔμενον ἀκόμη ἐρείπια τινὰ τῶν

ἀρχαίων οἰκοδομῶν συγκειμένων ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων, οὓς οἱ Τούρκοι ἀφαιρουντες ἐκείθεν μετεκρίμζον εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ προὔργιον τοῦτο τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔσχυσε ν' ἀναγκαιτίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τῷ 248 ἀπὸ Χ. οἱ Ἑρούλοι καταπλεύσαντες ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου ἐπὶ πεντακοσίων ἀκατίων ἐπολιοόρχησαν τὴν Χρυσούπολιν, μετὰ ναυμαχίαν ὅμως ἠναγκάστησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπομαχόμενοι μέχρι τοῦ Ἱεροῦ. Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, τῷ 268, οἱ Γότθοι ἐπιδραμόντες τὴν Βιθυνίαν καὶ πορθήσαντες τὸν τόπον μέχρι Νικομηδείας, ἐκυρίευσαν καὶ τὸ Ἱερὸν καὶ ἀπέθηκαν ἐκεῖ τὰ λάφυρά των. Τὰ περίξ τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐφύλαττε φρουρὰ Χαλκηδονίων· ἂν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἦσαν ὑπέρτεροι τῶν βαρβάρων κατὰ τὸν ἀριθμὸν, προσεγγισάντων ὅμως τούτων, δειλιάσαντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ παρέδωσαν τὴν Χαλκηδόνα εἰς τοὺς Γότθους, οἵτινες καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτήν.

Τῷ 866 κατὰ πρότον ἐνεφανίσθησαν οἱ Γῶσσοι εἰς τὸν Βόσπορον, προὔχρησαν δὲ μέχρι τοῦ Ἱεροῦ. Τῷ 942 ἐπανῆλθον τὸ δεύτερον κατὰ τὸ εἰκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐπυρπόλησαν τὸν ἐλληνικὸν στόλον, ἐκυρίευσαν τὸ Ἱερὸν καὶ ἐφθασαν μέχρι Βυζαντίου.

Οἱ Γενουήνσιοι, κύριοι τοῦ Γαλατᾶ γενόμενοι, ἐκυρίευσαν καὶ αὐτοὶ τὸ Ἱερὸν καὶ ἤγειραν αὐτόθι τὸ φρούριον, οὗ τὰ εἰρεῖπια ἔτι καὶ νῦν σώζονται. Ἀνωθεν τῆς πύλης τοῦ φρουρίου ὁράται ἔτι τὸ ἐμβλημα τῆς δημοκρατίας τῆς Γενούας. Πέραν τοῦ φρουρίου μέχρι τοῦ στομίου τοῦ Εὐξείνου Πόντου ὑπάρχον καὶ πολλὰ ἄλλα χωρία, γνωστὰ μόνον ἐξ ὀνόματος, τὰ ὅποια ὁ Gilles κατὰ Διονύσιον τὸν Βυζάντιον τάσσει ὡς ἐφεξῆς. Κέλοι καίμεναι μετὰξὺ τοῦ κόλπου τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Παντεῖχίου, νῦν χωρίον καθ' ὁλοκληρίαν ἔρημον καὶ ἄγριον· τὰ ὄρη του κεκαλυμμένα ὑπὸ χλόης καταβαίνουνσι μέχρι τῆς θαλάσσης.

Τὸ Παντεῖχιον, ἄλλο παρὰ τὸ κατὰ τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον κείμενον, καλεῖται οὕτω ἀπὸ τῶν ἄλλοτε περιβαλλόντων αὐτὸ τειχῶν. Τὸ ἀκρωτήριον Κοράκιον, νῦν φρούριον Ποῖρος, περικυκλοῦται ὑπὸ ξηρῶν βράχων ἐνθα οἱ κόρακες συνήθως πηγνύουσι τὰς φωλεὰς των, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἐδόθη εἰς αὐτό.

Μετὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο παρουσιάζεται ἐν σχήματι στρογγύλου βράχου ὁ πύργος τῆς Μηδείας, ἐγγὺς δ' αὐτοῦ αἱ Κυαναὶ τῆς Ἀσίας, πάντῃ διάφοροι τῶν τῆς Εὐρώπης· τὴν μετὰξὺ τῶν δύο τούτων ξηρονήσων ἀπόστασιν ὁ Στράβων ὑπολογίζει εἰς εἴκοσι στάδια.

Ἀπωτέρω διατείνει τὸ ἀκρωτήριον Ἀγκύραιον, ὅπου ὁ Ἰάσων ἐ-

λαβεν ἄγκυραν ἐκ λίθου, τὴν ὁποίαν καὶ ἀφῆκε πάλιν ἔπειτα. Ἐτι πορρωτέρω ῥέει ὁ ποταμὸς Ῥήβας ἐκβάλλων εἰς ἀπόστασιν ἐνενήκοντα σταδίων ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ, ἀποτελῶν δὲ ὄριον τῆς χερσονήσου Θυνίας καὶ προαγγέλλων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου. Καὶ νῦν ἔτι ὁ ποταμὸς οὗτος φέρει τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐπὶ δὲ τῶν ἐκβολῶν του ὑπάρχει μικρὸν φρούριον ἢ Καθὰκ πρὸς φρούρησιν τῶν παροχθίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὀνωριάς.—Δουσαὶ πρὸς Ὀλυμπον.—Προῦσα ἐπὶ Ὑπίῳ.

Κατ' ἀρχὰς ὁ ποταμὸς Σαγγάριος ἀπετέλει τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς Βιθυνίας ὁ Προυσίας ὅμως, κυριεύσας ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Ἡρακλείας, προσήρτησε πᾶσαν ταύτην τὴν χώραν εἰς τὸ βασιλεῖόν του, καὶ ἐξέτεινε τὸ ὄριον αὐτοῦ μέχρι τῆς πόλεως ταύτης. Ἰδοὺ δὲ διατὶ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ Ἑλληνος γεωγράφου ἀναγινώσκονται δύο ὄρια τοῦ αὐτοῦ βασιλείου. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, ἡ ἐπαρχία Ὀνωριάς ἀπεσπᾶσθη τῆς Βιθυνίας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου, θελήσαντος νὰ συστήσῃ νέαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους εἰς τιμὴν τοῦ θεοῦ τοῦ Ὀνωρίου. Πᾶσα ἡ χώρα τὸ κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀποσπασθῆ τῆς Παφλαγονίας, αὕτη δὲ συνενωθεῖσα μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου δὲν ἔλαβε πλέον ἰδίαν κυβέρνησιν. Κατὰ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους ἡ Ὀνωριάς περιεῖχεν ἑξὶ πόλεις τὴν Προυσιάδα, τὴν Ἡρακλείαν, τὸ Τίειον, τὴν Κλαυδιούπολιν, τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κρατίαν, τὰς μὲν τρεῖς πρώτας παραλίας, τὰς δὲ λοιπὰς μεσογείους. Περὶ τῆς Ἡρακλείας (Heraclea pontica) καὶ τοῦ Τιείου θέλωμεν ποιῆσαι λόγον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου, καθότι τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων πόλεων εἰσὶν ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένα μετὰ τοῦ βασιλείου τούτου.

Δουσοί.

Πέραν τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου κεῖται τὸ χωρίον Τσανδὰκ, ἐνθα ὑπάρχει καὶ ταχυδρομεῖον. Τῇδε καθεῖσε κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀπαντᾷ τις ἐρείπια ἀρχαίων κτιρίων, ἀποδεικνύοντα τὴν ἐκεῖθεν διάβασιν τῆς μεγάλης ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης πρὸς ἀνατολάς. Εἴτα ἐκτείνεται πεδιάς εὐρεῖα καὶ καλῶς γεωργημένη, ἐπέκεινα δὲ χωρίον καλούμενον Δουστσέ, οὗ τὸ ὄνομα ἀναμνησκαὶ τὸ τῆς μικρᾶς πό-

λεως Δυσαι πρὸς Ὀλύμπου, γνωστῆς μᾶλλον εἰς τοὺς ὀδαιπορικοὺς χάρ-
τας παρὰ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Ὅττερος ἐν ταῖς περιηγήσεσιν αὐτοῦ
πρῶτος συνταύτισε τὴν ἀρχαίαν πόλιν μετὰ τοῦ μικροῦ χωρίου, τὴν
γνώμην του δὲ ἐπεκύρωσαν πληρέστατα αἱ κατόπιν γενομέναι παρατη-
ρήσεις. Προχωροῦντες πρὸς ἀνατολὰς φθάνομεν εἰς τὴν ὄχθην μικροῦ
ποταμοῦ Μιλάν-σου καλουμένου, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
καλούμενος Ὑπίος, ἐκβάλλοντος δὲ εἰς τὴν θάλασσαν ἑκατὸν ὀγδοή-
κοντα σταδίου μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαγγαρίου. Κατὰ τοὺς ἀρ-
χαίους χρόνους εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὑπίου ὑπῆρχεν ἀξιόλογος ὄρμος,
αὐτόθι δὲ ἐν καιρῷ θυέλλης διεσώθη ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου. Λαμβά-
νει δὲ τὰς ἀρχὰς ὁ ποταμὸς οὗτος ἀπὸ τοῦ γειτνιαζόντος ὄρους Βῶ-
λοι, τὸ ὅποιον καλεῖται προσέτι καὶ Λίπερος καὶ Ὑπίος, διέρχεται
δὲ μικρὰν λίμνην, ἐκείθεν δὲ περικάμψας δασώδη τινὰ λόφον χύνε-
ται εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ ῥοὴν τριάκοντα περίπου χιλιόμετρων.
Ἡσαν ταύτην τὴν χώραν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Μαριανδυνῶν ἐκυρίευ-
σαν οἱ Βέρρυκες, οἵτινες προβάντες μέχρι τοῦ Ὑπίου ἔκτισαν αὐτόθι
πόλιν, ἣν καὶ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ὠνόμασαν Ὑπίαν.

Ἐπειδὴ δὲ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης οὐ πολὺν χρόνον ὕε-
ρον οὐδεμία γίνεται μνεία ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, εὐλόγως συμπεραί-
νεται ὅτι ἡ πόλις, ἣν ἀναφέρεται ὅτι ἔκτισε Προῦσίας ὁ Δ'. ἐν τῇ
χώρα τῇ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ καὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Ὑπίον, καὶ
ἥτις ὠνομάσθη ἐπὶ Ὑπίῳ, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ δύο ἄλλων πόλεων
ὑπὸ τῆς αὐτῆς δυναστείας κτισθεισῶν καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα φερουσῶν,
ὧν ἡ μὲν ἔκειτο παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, ἡ δὲ παρὰ τὸν
αἰγιαλόν, ἣν αὐτὴ ἡ Ὑπία ἐπαυξήθεισα καὶ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τοῦ
κατακτητοῦ Προῦσα, κατὰ τὴν ἔφεσιν ἦν πάντες οἱ τῆς δυναστείας
ταύτης ἡγεμόνες εἶχον τοῦ νὰ θέλωσι νὰ διακωνίσωσι τὸ ὄνομα τῶν
δίδοντες αὐτὸ εἰς πόλεις. Ἡ πόλις αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ
Πτολεμαίου, εἶναι δὲ γνωστὴ καὶ διὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς νομισμά-
των. Εἰς τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς, Ἡσύχιος τὸ ὄνομα, συμπαρέστη μετὰ
τῶν ἄλλων πατέρων εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον. Τῆς πόλεως ταύτης
τὰ ἱερεῖα ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς μικρᾶς πόλεως Ἐσκι-
βάγ, ἣν οἱ ἐγχώριοι προφέρουσι Οὐσκούμπι. Τὸ ὄνομα Ἐσκι-μπάγ
σημαίνει ἀρχαῖον κῆπον, ἐξ ἀρχαίου τινὸς ἀναμφιδόλως βασιλικοῦ πα-
ραδείσου.

Ἡ τουρκικὴ πόλις ἐγείρεται ἐν μέσῳ κήπων ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου
ἐπιστεφομένου ὑπὸ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Προῦσης, ἐνθα ἑδρεῖται καὶ
νῦν ἔτι ὁ ἀγῶς τοῦ τόπου. Τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας πόλεως εἰσέτι σω-

ζόμενα, ἐκτείνονται μέρος μὲν ἐπὶ τοῦ λόφου, μέρος δὲ ἐπὶ τῆς πεδιάδος, εἶναι δὲ διαφόρων ἐποχῶν κτίσμα, μέρη μάλιστα τινὰ αὐτῶν εἰσιν ἐκτισμένα ἐκ λειψάνων ἀρχαίων οἰκοδομῶν. Ἐκ πάντων δὲ πλειότερον ἐπισύρει τὴν προσοχὴν πύλη τις ἐκτισμένη ἐξ ἐγκωδεστάτων λίθων, σκεπομένη δὲ ἐξ ἀνωφλίου λίθου τεσσάρων μέτρων τὸ μήκος· ἀλλ' ἂν καὶ ἐκ τοῦ ὑπερόγκου μεγέθους τῶν λίθων, ἐξ ὧν ἡ πύλη αὕτη σύγκειται, συνήθους εἰς τὰ πανάρχαια κτίσματα, τὰ καὶ κυκλώπεια καλούμενα, δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ οἰκοδομὴ αὕτη εἶναι λίαν ἀρχαία, μολοντοῦτο ἐκ πολλῶν ἄλλων τεκμηρίων δὲν φαίνεται ἀρχαιότερα τῶν ῥωμαϊκῶν τειχῶν.

Ἐξαιρέσει τοῦ θεάτρου, οὗ ἡ cavea ἢ πλατεῖα, ἐσκαμμένη ἐν τῇ πλευρᾷ τοῦ λόφου διατηρεῖται καλῶς, ἐκ τῶν ἄλλων οἰκοδομῶν δὲν μένουσιν εἰμὴ ἐρείπια τινά· αἱ βαθμίδες τοῦ θεάτρου εἰσιν ἀκόμη ἐν μέρει εἰς τὴν θέσιν τῶν· τὸ προσκηνίον ὅμως εἶναι τελείως κατεστραμμένον, καὶ μόνον ἐξ εἰκασίας δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ τὴν θέσιν καὶ τὸ σχῆμά του. Ἰσχυρὸν κώλυμα εἰς ἐπιπολαίους ἐρεῖνας εἰσὶν οἱ πυκνοὶ θάμνοι καὶ ἡ παχυτάτη χλόη τὰ καλύπτοντα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα· ὁρίζοντες ὅμως εἶναι ὅτι, ἐὰν ἐγίνοντο ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ἤθελον ἀνακαλυφθῇ πολλὰ καὶ ἄξια λόγου μνημεῖα· διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὸν σχεδὸν γενικὸν τοῦτον κανόνα, ὅτι ὅσον πλέον ἄσημος εἶναι μία πόλις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, τόσον πλειότεραι αἱ ἐλπίδες ν' ἀνακαλυφθῶσιν ἐν αὐτῇ σημαντικαὶ ἀρχαιότητες.

Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Borè, ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ αὐτοῦ, ποιεῖται μνείαν παλαιοῦ τινὸς ἀγάλματος τῆς Παρθένου, τὸ ὅποιον ἀνεκάλυψεν ἐν τινὶ κήπῳ· φαίνεται ὅμως ὅτι ἐξέλαβεν ἀρχαῖον τι ἄγαλμα ὡς εἰδωλον τῆς Θεοτόκου· καθότι οὐ μόνον ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἠνέχθη περίγλυπτα εἰδῶλα εἰς ἐξεικόνισιν ἁγίων, ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι ὅτι καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων χριστιανικῶν ἀναγλύφων ὀλίγιστα διεσώθησαν ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν εἰκονοκλαστῶν.

Ὡλὼν τούτων τῶν ἐπαρχιῶν οἱ κάτοικοι φαίνονται εὐημεροῦντες ἐν αὐταρχείᾳ, ἡ χώρα εἶναι εἰς ἄκρον εὐφορος, πλούσια δάση ἐπιστέφουσι τὰ ὄρη καὶ παρέχουσι πόρον ζωῆς παντοτεινὸν εἰς τὰς ἐργαστικὰς τάξεις, πολλὰ δὲ ἀτέλεια εἰσι κεχορηγημένοι εἰς τοὺς ὑποτόμους χωρικοὺς πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ βάρη ἅτινα τοῖς ἐπιβάλλει ἡ κυβέρνησις. Τὰ βοσκήματα εἶναι ὁμοίως πολυπληθῆ, εἰς τοὺς λίαν ὁμοῦς ὑγροὺς τούτους τόπους τὸ πρόβατον δὲν εὐδοκίμει ὅσον εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄροπέδια. Ἡ ὑλώδης φύσις ὀλίγον τι ὑστερεῖ τῆς Ἰταλίας, ὑπερτερεῖ ὁμως ἀσυγκρίτως τῆς τῶν ἀκτῶν τῆς γαλλικῆς Προβηγκίας κατὰ τε

τὴν ποιότητα τῆς ξυλικῆς καὶ τὴν ἀφθονίαν. Οἱ κάτοικοι ὀλίγην ἔχουσι κλίσιν πρὸς τὴν θάλασσαν, προτιμῶσι δὲ τὴν γεωργίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἀπὸ Νικομηδείας εἰς τὴν λίμνην Σαμπαντζᾶ (Σοφόν).

Ἡ ἀπὸ Νικομηδείας εἰς Σαμπαντζᾶ ὁδὸς ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολὰς, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διοδεύει τις τὰς ἀλυκάς ἐχούσας μῆκος μὲν δύο χιλιομέτρων, πλάτος δὲ ἕως ὀκτώ. Αὐτόθι οἱ λόφοι δὲν ἀκολουθοῦσι πλέον τὰς εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς τοῦ κόλπου, ἀλλ' ἐκτεινόμενοι πρὸς βορρᾶν σχηματίζουσι πλατεῖαν κοιλάδα ὀκτὼ περίπου χιλιομέτρων ἔκτασιν ἔχουσιν, εὐφορον δὲ καὶ παμφόρον. Μετὰ πορείαν ἕξ χιλιομέτρων φθάνομεν εἰς τὸν μικρὸν ποταμὸν Κερεῖ, οὗ ἐπικείται γέφυρα. Καθ' ὅλον δὲ τὸ ἀπὸ Νικομηδείας εἰς Σαμπαντζᾶ διάστημα (εἴκοσι τεσσάρων χιλιομέτρων) βαδίζει τις ἐπὶ προσχώσεων ὀλίγους χάλικας περιεχουσῶν, ποτιζομένων δὲ ὑπὸ πολλῶν ῥυάκων καταρρέοντων ἐκ τῶν πρὸς ἄρκτον ὀρέων, καὶ καθιστώντων εὐφορωτάτην τὴν χώραν.

Ἐκ πολλῶν φαινομένων πιθανολογεῖται ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἡ φορὰ τῶν ὑδάτων τῶν χωρῶν τούτων ἦν πάντῃ διαφορὸς ἀφ' ὅ,τι νῦν. Ὁ Σαγγάριος, οὗ τὸ μέσον βεῖθρον διήκει νῦν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, φαίνεται ὅτι ἠκολούθει τὴν γραμμὴν τῶν ὀρέων Σαμπαντζᾶ καὶ ἐχύνετο εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας, διαβαίνων τὸ στενότερον μέρος τῆς λίμνης Σαμπαντζᾶ, ὡς ὁ Ρύνδακος διαβαίνει τὴν Ἀπολλωνιάδα. Ὑστερον ὅμως, ἐξυψωθέντος τοῦ ἐδάφους ὡς ἐκ τῶν προσχώσεων μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τοῦ κόλπου, ὁ ποταμὸς ἐβιάσθη νὰ λάβῃ τὴν νῦν διεύθυνσιν καὶ νὰ ἐκβάλλῃ νῦν εἰς τὸν Εὐξείνον, καταλιπὼν ἔλη ἐμφαινόντα τὴν ἀρχαίαν του κοίτην.

Ἐκ δεξιῶν τῆς ἀπὸ Νικομηδείας εἰς Σαμπαντζᾶ ὁδοῦ, ἡ σειρὰ τῶν λόφων ἀνεπαισθήτως ὑψοῦται καὶ καλύπτεται ὑπὸ ἀγρίων δένδρων, ἅτινα περαιτέρω ἀποβαίνουν εἰς ἀληθὲς δάσος ἀνήκον εἰς τὴν ζώνην ἐκείνην τοῦ Ὀλύμπου, ἣν οἱ ἐγγύωροι καλοῦσιν *Αἰγάρι δεικί*, ἥτοι πέλαγος δένδρων. — Μετὰ ἐξάωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν κωμόπολιν Σαμπαντζᾶ κειμένην κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς λίμνης, οὐχὶ ὅμως ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὄχτης, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ κήπων καὶ καλλιεργη-

μένων γαιῶν. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐμπορεῖον διαμετακομίσεως, ὁρεῖ-
λον τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὰς πολυπληθεῖς ἐμπορικὰς συνοδίας, αἵτινες
διέρχονται δι' αὐτῆς ἐρχόμεναι ἐξ ἀνατολῶν ἢ ἐκ μεσημβρίας τῆς χει-
ρσονήσου, σύγκειται δὲ ἐκ πεντακοσίων ἢ ἑξακοσίων οἰκιῶν, περιλαμ-
βάνει πενιχρόν τι τζαμίον καὶ χάινά τινα διὰ τοὺς ὁδοιπόρους. Οὐδὲν
μνημεῖον τῆς ἀρχαίας πόλεως σώζεται πλέον, ἐκτὸς τεμαχίων τινῶν
λίθων γεγλυμμένων, διεσπαρμένων τῇδε κάκεισε ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, πάντων
δὲ σχεδὸν ἀνηκόντων εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν.

Λίμνη Σαρπαντιζῆ (Σοφόρ).

Ἐν ἑλλείψει ἄλλων πληροφοριῶν, αὕτη ἡ ὑπαρξίς τῆς λίμνης ἀρ-
κεῖ νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι ἡ νῦν καλουμένη Σαρπάντζα ἢ Σαρπαντζῆ εἶναι
ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένη Σοφόρ. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡ λίμνη
αὕτη ἔλαβε διάφορα ὀνόματα· λ. χ. ὑπὸ Ἀρμυιανοῦ Μαρκελλίνου ὀνο-
μάζεται Σουνῶν (sunonensis lacus)· ὑπὸ Ἀγνῆς Κομνηνῆς, Βοάνα.
Χωρίζεται δὲ ἡ λίμνη αὕτη ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου πόλεως διὰ κήπων ἐκ-
τεταμένων· μήκος ἔχει δέκα περίπου χιλιομέτρων, πλάτος δὲ οὐ πλεον
τῶν ἑξ. Ἀπὸ τῆς μεγάλης κοιλάδος ὁρίζεται ὑπὸ πεδίου ἀμμόδους,
ἀπ' ἅρκτου ὅμως καὶ μεσημβρίας περιορίζεται ὑπὸ ὄρεων δασωδῶν
μέχρι τῆς θαλάσσης καταβαίνοντων. Πᾶσα ἡ περιφέρεια αὐτῆς λογίζε-
ται ὑπὸ μὲν τοῦ Ὀττέρου ἕως δεκαπέντε μιλλίων, ἥτοι εἰκοσιεπτὰ
χιλιομέτρων καὶ ἡμίσεος, ὑπὸ δὲ Τσιχατσῆρ ἕως τριακονταεξ χιλιο-
μέτρων. Τὰ ὕδατα αὐτῆς εἰσι γλυκέα καὶ πόσιμα. Γενικὸς δὲ κανὼν
ὑπάρχει περὶ τῶν λιμνῶν, ὅτι τὰ ὕδατα αὐτῶν εἶναι γλυκέα μόνον ἐ-
ὰν συγκοινωνῶσι μετὰ τῆς θαλάσσης· ἐὰν δὲ ὅχι, τότε τὰ ὕδατα αὐ-
τῶν εἶναι ὑπόπικρα ἢ ἀλμυρά, καὶ δύνανται νὰ λογισθῶσι μᾶλλον ὡς
ἑσωτερικαὶ θάλασσαι παρά ὡς ἰδίως λίμναι.

Ἡ ἰδέα τοῦ νὰ χρησιμοποιηθῶσι τὰ ὕδατα τῆς λίμνης ταύτης διὰ
διώρυγος πλευσίμου μεταξὺ τῆς χώρας ταύτης καὶ τοῦ κόλπου τῆς
Νικομηδείας πολλάκις ἠγέρθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, συνεζητήθη δὲ καὶ
κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ Χάμμερ ἐμελέτησε μετὰ συντόνου
προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τὸ ἱστορικὸν μέρος· τὸ
σχέδιον ὅμως, τὸ ὁποῖον οἱ παλαιοὶ λέγουσιν ὅτι προέτειναν ὁ Πλίνιος
ὁ Νεώτερος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανόν, δὲν φαίνεται παντάπασιν
ὅτι ἐφηρμήσθη· τοῦλάχισον οὐδ' ἔχνος τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἀπηντήθη
που μέχρι σήμερον.

Ἰνα φθάσῃ τις εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Σαγγαρίου, ἦν οἱ ἐπιχώριοι κα-

λοῦσι Μπερ-Κουπρού, ἤτοι πέντε γεφύρας, θέλει παροδεύσει μέχρι τινὸς τὴν λίμνην μετ' ὀλίγον ὅμως, τῶν ἀποτόμων λόφων μέχρι τῶν ὑδάτων χωρύντων καὶ ἄλλης ὁδοῦ μὴ ὑπαρχούσης, ἀναγκάζεται νὰ δεύσῃ ἐν αὐτῇ τῇ λίμνῃ ἐπὶ πυθμένος ἀμμόδους ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν εἰς μέρη τινὰ τῆς διαβάσεως τὸ ὕδωρ φθάνει μέχρι τῆς κοιλίας τοῦ ἵππου. Οἱ παρακείμενοι λόφοι σύγκεινται ἐκ βράχων συνισταμένων ἐκ κουαρτζίου καὶ ὑπερύθρου ἄμμου περιεχούσης σίδηρον ὕδρατι-κόν. Τὰ ὕδατα τῆς λίμνης διηνεκῶς ὑποσκάπτοντά τὴν βᾶσιν τῶν λόφων, κατέστησαν ἀκριβῶς καθέτους τοὺς ὄχθους· κατὰ διαστήματα ὅμως διανοίγονται μικραὶ κοιλάδες, ὧν ἡ χλόη ἀποτελεῖ χαρίεσσαν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς αὐχμηρὰς ἐκείνας ἄμμους.

Μετὰ πορείαν τινὰ ἐτι καταλείποντες τὰς ὄχθας τῆς λίμνης, ἐμβαίνομεν εἰς ἐδάφη ἐλώδη ἀλλὰ καλλιεργημένα, μετὰ μιᾶς δὲ περίπου ὥρας πορείαν εὐρίσκομεν τὸν μικρὸν ποταμὸν, ὃ ὁποῖως ἐξέρχεται τῆς λίμνης, καλεῖται δὲ Κιλίς-σου, στρέφεται δὲ πρὸς μεσημβρίαν· μικρὸν πρὸ τῆς καμπῆς ἐπικεῖται αὐτοῦ γέφυρα ῥωμαϊκῇ μονότοξος. Ὀλίγον ἀπωτέρω ἐκεῖθεν ἀπαντῶμεν λόφον ἐξ ἐρυθροῦ ἀμμολίθου, τοῦτον δ' ὑπερβάντες φθάνομεν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Σαγγαρίου, κτίριον μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἄξιον ὅλων τῶν ἐγκωμίων, ἅτινα, ἀπένειμαν εἰς αὐτὸ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Σαγγαρίου γέφυρα.

Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συγκοινωνίας τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἐπικρατείας του, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἔβαλε κατὰ νοῦν νὰ ἀνοίξῃ μεγάλας ὁδοὺς καὶ νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὰς ὑπαρχούσας. Ἡ σπουδαιότερα πασῶν ἦν ἡ ἀπὸ Νικομηδείας εἰς τὰ σύνορα τῆς Συρίας φέρουσα, διήκουσα δὲ διὰ τῆς Φρυγίας καὶ Καππαδοκίας. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς λίμνης Σοφοῦ ἀπόστασιν διεκόπτετο, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου· πρὸς συμπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ ἔργου του ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρησε νὰ κτίσῃ τὴν μεγάλην γέφυραν, ἡ ὁποία ἐτι καὶ νῦν σώζεται. Τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται ὅτι ἤρχισε περὶ τὸ ἔτος 553, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν Περσῶν, δὲν εἶχε δὲ εἰσέτι ἀποπερατωθῇ, ὅτε ὁ Προκόπιος ἔγραφε τὸ *Περὶ Κτισμάτων* τοῦ Ἰουστινιανοῦ σύγγραμμά του. Ὁ Σαγγάριος, λέγει ὁ ἱστο-

ριογράφος οὗτος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ποταμὸς οὗτος οὐ τὸ ρεῦμα τόνον ὀρητικόν, οὐ τὸ βάθος ἄβυσσος, τὸ δὲ εὖρος μόνον πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ ὠκεανοῦ παραβλητὸν, οὐδέποτε ἡνέσχετο γεφύρας ζυγόν. Ὅσοι εἶχον τὴν τόλμην νὰ διαβῶσιν αὐτὸν, συνδέοντες ὁμοῦ πολλὰ ἀκάτια ἐπέβαινον αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦ τρόπου ὁμοῦ τούτου πολλάκις ἐκινδύνουν· διότι ἐκ τῆς βίας τοῦ ρεύματος διασπωμένων τῶν κάλων, διεσκεδάνυντο καὶ ἀντρέποντο τὰ ἀκάτια καὶ οἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπνίγοντο. Πρὸς ἀποτροπὴν ὅθεν τῶν κινδύνων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἤρχισε κατασκευάζων ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γέφυραν, μετὰ τόσου δὲ ζήλου ἐπιδίδοται τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ θέλει συντελέσει αὐτό».

Καὶ τῷ ὄντι τὸ ἔργον συντελέσθη κατὰ τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δηλαδὴ τῷ 564 ἔτει ἀπὸ Χ. Κατὰ τὸν Παῦλον Διάκονον πρὸς θεμελίωσιν τῆς γεφύρας ἀπέστρεψαν τὸ ρεῖθρον τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τῆς κοίτης του.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος οὕτω πως ἀναφέρει τῆς γεφύρας ταύτης τὴν ἰδρυσιν. «Τὸ θέμα Ὀπτιμάτον διαρρέεται ὑπὸ τοῦ Σαγγαρίου, οὐ τὰς ὄχθας συνάπτει γέφυρα θεᾶς ἀξία Ἰουστινιανοῦ κτίσμα τοῦ βασιλέως, ὃν οὐκ ἂν δύναίται τις ἐπαξίως ἐπαινέσαι. Ἐπὶ πλακὸς δ' ἔστιν ἐπιγραφὴ. — Καὶ σύ γε, καθάπερ ἡ ἀλαζὼν Ἑσπερία, τὰ μηδικὰ φύλα καὶ πάντα τὰ τῶν βαρβάρων σπέρη, Σαγγάριε, οὐ τὸ βίαιον ρεῖθρον ὑπὸ τῶν δε τῶν κρηπιδῶν διασπάται, νῦν ῥέεις δούλος ὑπερόχου ἔργου, ὁ ἄλλοτε ἀνατρέπων τὰ πλοῖα, ὁ τέως ἀδάμαστος, ἤδη ῥέεις ὑπὸ φραγμοῦς ἀκάμπτου λίθου. (Περὶ θεμ. ε').»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ὑπάρχει νῦν, ἡ οἰκοδομὴ ὁμοῦς μένει ἀκεραία. Σύγκειται δὲ ἐξ ὀκτὼ τόξων, ἔχει δὲ μῆκος τετρακοσίων εἴκοσι ἐννέα μέτρων. Τὸ εὖρος τῶν μεγάλων ἀψίδων εἶναι εἴκοσι τριῶν μέτρων, τῶν δὲ βάθρων τὸ μῆκος ἐξ ἑπτὰ μέτρων καὶ ἡμίσεος. Εἶναι δ' ἐκτισμένη διὰ μεγάλων τμημάτων τιτανώδους λίθου, αἱ δὲ ἀψίδες ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὕψος, ὥστε τὸ διάζωμα τῆς γεφύρας εἶναι ἐντελῶς ὀριζόντιον. Πρὸ ἐκάστου δὲ βαθμοῦ προέχουσιν ἐξέδραι πρὸς διάσπασιν τοῦ ρεύματος.

Κατὰ τὴν ἄκρην τὴν πρὸς τὴν λίμνην ὑπάρχει πύλη ἐν εἶδει θριαμβευτικῆς ἀψίδος, περιέχουσα ἐλικοειδῆ κλίμακα φέρουσαν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς γεφύρας. Κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν ἄκρην ὑπάρχει ἀχιβάς ἰσομεγέθης μὲν τῇ ἀψίδι, χρησιμεύουσα δὲ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν ὁδοιπόρων. Κατὰ τὸ μέρος δὲ τοῦτο ἡ ὁδὸς διχοτομεῖται, καὶ ὁ μὲν εἰς κλάδος διευθυνόμενος πρὸς ἄρκτον εἰσδύει εἰς τὴν Παφλαγονίαν, ὁ δὲ ἕτερος στρεφόμενος πρὸς μεσημβρίαν διευθύνεται εἰς Φρυγίαν.

Πράγμα δὲ περίεργον, ὁ ποταμὸς Σαγγάριος ὁ τὸσον τραχέως ἐπιπληττόμενος καὶ ἀπειλούμενος ἐν τῇ προεκτεθείσῃ ἐπιγραφῇ, οὐδὲ καὶ μετὰ ταῦτα συγκατετέθη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν αἰώνιον δουλείαν δι' ἧς ἠπειλήθη, ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἥλλαξε τὸ παλαιὸν βεῖθρον του καὶ σήμερον ὑπὸ τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην γέφυραν δὲν ῥεεῖ εἰμὴ ἰσχνός τις καὶ βορβορώδης ῥύαξ. Τὸ μέγα βεῖθρον μετετέθη πρὸς ἀνατολάς, ἐκ τούτου δὲ πιθανολογεῖται ὅτι ἡ γέφυρα ἐθεμελιώθη ἐπὶ κοίτης πεποιημένης, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατεχώσθη ὑπὸ τῆς ἰλῦος τοῦ ποταμοῦ. Αἱ μετακινήσεις δὲ αὗται τῶν ποταμῶν τῆς Ἀσίας δὲν εἶναι ἀπαράδειγμάτιστοι, πολλοὶ δὲ μνημονεύονται οἵτινες ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἤνοιξαν νέας κοίτας καὶ νέα στόμια.

Ἐπὶ τῶν κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομῶν τῶν μωαμεθανικῶν φυλῶν, Περσῶν, Μογγόλων καὶ Τατάρων, αἵτινες ἀπ' ἀνατολῶν ἐπῆρχοντο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Σαγγάριος κατέστη ἀμυντικὴ γραμμὴ ὑπὲρ ποτε σπουδαιότερα, ἐπὶ τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ ὅθεν οἱ Κομνηνοὶ ἤγειραν φρούρια πρὸς ἀναχαίτισιν τῶν ἐχθρῶν. Τὰ περὶ τὴν γέφυραν ἐγκατελείφθησαν ἄνευ τινὸς φροντίδος, αἱ ἐλώδεις προσχώσεις ἤρξαντο καὶ ὁ ποταμὸς ὀλίγον κατ' ὀλίγον καταλιπὼν τὴν παλαιὰν κοίτην του διήνοιξε νέαν. Πρὸς ἀνατολάς τῆς γεφύρας καὶ ἐχομένη αὐτῆς ὑπάρχει οἰκοδομὴ τις καλῶς διατετηρημένη καὶ συγκειμένη ἐκ πολλῶν θολοσκεπῶν δωματίων εἶναι δ' ἐκτισμένη ἐκ μεγάλων ὡς καὶ ἡ γέφυρα λίθων, φαίνεται δὲ ὅτι ἐχοσάμευεν ὡς σταθμὸς τῶν βερεδαρίων ἢ ταχυδρομικὸν κατὰστημα.

Διαβάντες τὴν γέφυραν ἐμβαίνομεν εἰς τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν πρὸς τὰ βορειοανατολικά, φθάνομεν δὲ εἰς μικρὸν χωρίον καλούμενον Ἀδαπαζάρι (ἀγορὰ τῆς νήσου), οὕτω κληθὲν ἀπὸ νησιδίου σχηματιζομένου ὑπὸ δύο βραχιόνων τοῦ Σαγγαρίου. Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ ποταμοῦ, ἔχοντος κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πλάτος ἑκατὸν περίπου μέτρων, χωριζομένου δ' ἐκείθεν εἰς δύο βραχίονας, οἵτινες τὸ θέρος ξηραίνονται σχεδόν, ὅθεν καὶ τὸ ἐπίθετον Ξηρόβατος θ' οἱ ἀρχαῖοι ἐδίδον εἰς τὸν Σαγγάριον. Οἱ δύο δὲ οὗτοι βραχίονες τοῦ ποταμοῦ συνάπτονται διὰ διπλῆς γεφύρας καλουμένης Οὐζούρ-Κουπρού. Ὑπερβάντες δ' αὐτὴν καὶ πορευόμενοι τὴν πρὸς ἀνατολάς φέρουσαν ὁδὸν φθάνομεν εἰς ἕτερον μικρὸν ποταμὸν, ὅστις καλεῖται μὲν Μιλὰν Σοῦ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, εἶναι δὲ ὁ προμνημονευθεὶς Ὑπιος τῶν ἀρχαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

*Ἀπὸ Σαμπαντζᾶ εἰς Γκειβέ, τὸ ἀρχαῖον Τότταιον,
καὶ εἰς Νίκαιαν.*

Ἐξερχόμενοι τῆς Σαμπαντζᾶς ἐμβαίνομεν εἰς τὴν μεγάλην λεωφόρον τὴν τέμνουσαν λοξῶς τὴν Ἀσίαν· τὸ ἔδαφος ἐπὶ τινὰ χιλιόμετρα ἐκεῖθεν εἶναι λίαν ἀνώμαλον, συνίσταται δὲ σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ πλαστικῆς ἀργίλου ἀναμίκτου μετὰ μάρνης ὑποπρασίνου σχιστώδους, ἥτις φαίνεται. χρησιμεύουσα ὡς κοίτη εἰς τὴν ἄργιλον, ἐκ τῆς φύσεως ὅμως τῶν ὑπὸ τῶν χειμάρρων καταφερομένων χαλίκων ἐνδείκνυται, ὅτι αἱ γαῖαι αὗται δὲν ἐκτείνονται πολὺ μακρὰν, διότι ὑπὸ τῶν ὑδάτων καταφέρονται πλείστα τεμάχια κουαρτζίου καὶ ὄφίτου.

Μετὰ ἐννέα χιλιομέτρων πορείαν εὐρίσκόμεθα πάλιν ἐπὶ ἑδάφους ἀμμολίθου, τῆς αὐτῆς διαπλάσεως με τοὺς λόφους τῆς γεφύρας τῆς Σαμπαντζᾶς, ἀναμφιβόλως δὲ τοῦ αὐτοῦ ὃ εὐρίσκωμεν καὶ εἰς Νικομήδειαν. Ὑπερβάντες λόφον τινὰ ἀπαντῶμεν ἀλλοίαν τὴν φύσιν τοῦ τε ἑδάφους καὶ τῆς χώρας· καταβαίνομεν δὲ εἰς κοιλάδα βαθεῖαν περικλειομένην ὑπὸ ὀρέων ἀποτόμων, συγκειμένων δὲ ἐκ μάζης περιεχούσης χάλικας ἐκ κουαρτζίου καὶ ἰάσπεως καὶ λίθου λευκῆς ἀναλογούσης μετὰ τὴν θεϊκὴν βαρύτιδα. Ἡ μάζα ἡ συνενοῦσα τὰς διαφόρους ταύτας λίθους οὐδεμίαν ἔχει στερεότητα, ὥστε εὐκόλως χάνει τὴν συνεκτικότητά της, τὰ δὲ συστατικά της μέρη διαχέονται εἰς τὰς κοίτας τῶν χειμάρρων.

Τὸ ρεῖθρον τὸ τὴν κοιλάδα ταύτην διαρδεῖον, αὐξανόμενον ὑπὸ τῶν ἐμβρίμων ὑδάτων καὶ τῶν διαλυομένων χιόνων, υποβιβρώσκει κατ' ἔτος μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰς βάσεις τῶν ὑψηλῶν ὄχθων του, αἵτινες καὶ καταπίπτουσαι εὐρύνουσι τὴν κοιλάδα. Ἐν μέσῳ τῶν χαλίκων τῶν πληρούντων τὰς κοίτας τῶν ποταμίων ἀπαντῶνται τμήματα ἰάσπεως ὡραιότατα μετὰ φλεβῶν ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων, αἱ ἐπιφάνειαι δὲ τῶν λίθων τούτων αἱ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἐξωμαλισμέναι παρουσιάζουσι τὰ ὡραιότερα χρώματα.

Ἐξακολουθοῦντες τὴν ὁδὸν ἐμβαίνομεν εἰς γαῖας σχιστώδεις καὶ ἀποκρήμνους, εἴτα φθάνομεν εἰς κοιλάδα ἐγκαρσίαν ἐν ἧ ῥέει ποταμὸς, εἰς ἐκ τῶν συμβαλλόντων εἰς τὸν Σαγγάριον, δρμητικός· τὰ ὕδατά του εἰσιν ὑποκίτρινα, κατὰγοῦσι δὲ πλείστην ἄμμον, διαρρέουσι δὲ διὰ μάζης γῆς σκληροτάτης σχεδὸν μέχρι Νικαίας ἐκτεινομένης.

Τὸ χωρίον Γκειβέ κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σαγγαρίου, αὐ-

τόθι δὲ ἐπικαίεται τοῦ ποταμοῦ γέφυρα τουρκικὴ, συγκειμένη ὑπὸ ἀψίδων ἑξ, κτίσμα τοῦ σουλτάν Βαγιαζίτου. Ἡ κοιλὰς ἔχει εὖρος τεσσαρῶν περίπου χιλιομέτρων. Κεῖται δὲ τὸ χωρίον εἰς πεδιάδα, πρὸς μεσημβρίαν δὲ ἡ θέα τῆς ἀποκλείεται ὑπὸ τῶν ὄρεων Τουμαντζή δ'αγ, ἀτινά εἰσι κλάδος τοῦ Ὀλύμπου. Πάντα τὰ περίχωρα καλύπτονται ὑπὸ κήπων καὶ συκαμινεῶν. Αἱ ὁπώραι ἐν γένει καὶ ἰδίως οἱ πέπονες τοῦ μέρους τούτου εἰσὶν ὀνομαστά, ἐνεκεν ὁμῶς τῆς δυσκολίας τῆς συγκοινωνίας καταναλίσκονται σχεδὸν ἐπιτοπίως, μικρὸν δὲ μέρος ἐξάγεται μέχρι Προύσης. Τὸ χωρίον τοῦτο ἦν ἄλλοτε ἱκανῶς μέγα καὶ πολυάνθρωπον, ἔχον ὑπὲρ τὰς τριακοσίας οἰκίας· κατεστράφη ὁμῶς ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἐκ πλημμύρας τοῦ Σαγγαρίου, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μουράτ τοῦ Δ' (1640), ἔκτοτε δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐγερθῇ ἐκ τῆς πτώσεώς του. Αἱ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐγερθεῖσαι οἰκίαι, ἐπὶ τῷ ὀρόφῳ νέας πλημμύρας, εἰσὶν ἐκτισμέναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ὑψηλῶν ξυλίων ἀψίδων, εἶναι δὲ ἐκ πλίνθων. Ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτῷ πολλὰ χάνια καὶ ἐν τζαμίον. Ἄλλοτε εἶχε πολλὰ σχολεῖα καὶ τζαμιά.

Ἐκ πολλῶν ἀρχαίων λειψάνων ἀνευρισκομένων αὐτόθι, φαίνεται ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας ἀρχαίας πόλεως. Ἐπὶ πλατείᾳ ὑπάρχουσι πολλὰ λείψανα σαρκοφάγων καὶ βωμὸς κεκοσμημένος διὰ γλυφῶν, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα Ἀχιλλεύς· κεχαραγμένον διὰ μεγάλων χαρακτῆρων. Ἐτερον τμήμα μαρμαρίνου ἡμιστυλίου φέρει ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου αὐτοῦ μέρους ἔγνη δύο ποδῶν, ἀνγκόντων εἰς ἀνδοιάντα φυσικοῦ μεγέθους.

Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὁδοιπορικοῖς ἀναφέρεται ἡ πόλις Τότοιον, κειμένη ἐπὶ τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀντιόχειαν ὁδοῦ, εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι ὀκτὼ μιλίων ἀπὸ τῆς Δαυλίδος. Κεῖται δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς ἀπὸ Νικαίας εἰς Ἀγκυραν ὁδοῦ, ἐν τῇ κοιλάδι δὲ τοῦ Σαγγαρίου σημειοῦται εἰς ἀπόστασιν τεσσαράκοντα μιλίων ἀπὸ τῆς Νικαίας, δηλαδὴ εἰς ἀπόστασιν συμπίπτουσαν μετὰ τὴν θέσιν τοῦ Γκειβέ. Εἰς ἀπόστασιν εἴκοσιν ὀκτὼ μὲν μιλίων κεῖνται αἱ Δαυλαί, τεσσαράκοντα πέντε δὲ τὰ Δαδάστανα, ἐνθα ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός. Πρὸς τὰς ἀποστάσεις ταύτας συμφωνεῖ καὶ ὁ πίναξ τοῦ Πεύτιγερ. Ὑπὸ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου τὰ Δαδάστανα σημειοῦνται ἐπὶ τοῦ μεθορίου τῆς Βιθυνίας καὶ Γαλατίας. Ἀπὸ Σαμπαντζᾶς δὲ μέχρι Γκειβέ εἶναι ἑπτὰ ὥρων ἀπόστασις, ἥτοι ὀκτὼ χιλιομέτρων.

Εἰς ἀπόστασιν δώδεκα χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Γκειβέ κεῖται τὸ Ἀκ-σαράι, ἥτοι λευκὴ οἰκία, χωρίον ἀσήμαντον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Σαγγαρίου, ἐν διχθαίνει τις διὰ πορθιμίου ἐρχόμενος ἐκ

Γκείθε. Τμήματα σπηλῶν καὶ ἐπιστυλίων ἄτινα ἅπαντ' αἱ εἰς Ἀκ-
σαράϊ προέρχονται ἐκ τῶν Λευκῶν, πόλεως κειμένης εἰς ἀπόστασιν
ὀκτὼ χιλιομέτρων ἐκεῖθεν.

Λεῦκαι.

Ἡ πόλις αὕτη, Λεφκὲ καὶ νῦν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλουμένη, κεῖται
ἐπὶ μικροῦ ποταμοῦ, Λεφκὲ-σοῦ ὀνομαζομένου, ἀποδεχθέντος ὅτι εἶναι
ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Γάλλος, ὃς λαμβάνων τὰς ἀρχὰς ἐν τῇ
Ἑλλησποντιακῇ Φρυγίᾳ, κατὰ Στράβωνα, συνέβαλλεν εἰς τὸν Σαγ-
γάριον, εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων ἀπὸ Νικομηδείας σταδίων ὀφροῦ-
μεν ὅμως ὅτι δὲν ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ὑπὸ Πλινίου ἀναφερόμενον Γάλ-
λον, ἐξ οὗ οἱ ἱερεῖς τῆς Κυβέλης εἶχον λάβει τὸ ὄνομα Γάλλοι. Ὁ
ποταμὸς οὗτος πρέπει νὰ ἔρρεε πλησίον τῆς Πεσινοῦντος.

Ὁ πρῶτος ποταμὸς Γάλλος, ὁ νῦν Λεφκὲ-σοῦ, πηγάζει ἀπὸ τῆς
ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου καλεῖται Βεδρέ-τσαϊ, ῥέει δὲ
πρὸς ἀνατολὰς δεχόμενος ὅλα τὰ παραρρέοντα ὕδατα, καὶ κυρίως τὸ
ἐκ τῆς λίμνης Ἀινέ-γκιὸλ (ἥτοι λίμνης κατόπτρου) ἐκχειλίζον, πλη-
σίον τῆς ὁμωνύμου μικρᾶς πόλεως, κειμένης ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς
ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν καλουμένης Ἀγγελοκώμης, τέλος δὲ συμβάλλει
εἰς τὸν Σαγγάριον πρὸς ἀνατολὰς τῶν Λευκῶν. Ἐν τῇ συνηθείᾳ θν
οἱ Ὀθωμανοὶ ἔχουσι τοῦ νὰ συγχέωσι πάντα τὰ ῥέοντα ὕδατα, κα-
λοῦσιν ὁμοίως καὶ τὸν ποταμὸν τοῦτον Σακκαρίαν (Σαγγάριον), ἐκ
τούτου δὲ διὰ πολλοῦ χρόνου ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυσις ἐν τῇ ὑδρο-
γραφίᾳ τῆς ἐπαρχίας ταύτης.

Ἡ Ἀινέ-γκιὸλ εἶναι μικρὰ κώμη περὶ τοὺς τρεῖς χιλίους κατοίκους
ἔχουσα, ὣν ἡ κυριωτέρα ἐργασία εἶναι ἡ ὕλοτομία, παράγουσα δὲ
ὀλίγην μέταξαν, ἥτις πωλεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Προύσσης ἢ θέσις
αὐτῆς, κειμένης ἐπὶ τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Κοτύαιον με-
γάλης ὁδοῦ, καθιστᾷ αὐτὴν πόλιν εὐδαίμονα.

Ἀπὸ Γκείθε μέχρι Νικαίας κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἡ ἀπόστασις εἶ-
ναι τεσσαράκοντα ὀκτὼ χιλιομέτρων ὁ πρῶτος σταθμὸς εἶναι εἰς Ἀκ-
σαράϊ, εἰς ἀπόστασιν δώδεκα χιλιομέτρων. Ἡ κοιλὰς τοῦ Σαγγαρίου
ἥτις ἐκτείνεται πέραν ἀφ' ὅ,τι φθάνει ἡ ὄψις, εἶναι πλήρης μικρῶν
χωρίων, ἐκάστου ἐκ δέκα πέντε ἕως εἴκοσι οἰκῶν. Ἀπὸ τοῦ χωρίου
Μεκριτζὲ τελευτᾷ τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Σαγγαρίου καὶ ἀρχεται τὸ
τῆς Ἀσκανίας ἢ τῆς Νικαίας. Ἐξερχόμενοι τοῦ Μεκριτζὲ ὑπερβαί-
νομεν αὐχένα ὑψηλόν ἐκεῖθεν τὸ ἐξ ἐρυθροῦ ἀμμολίθου ἔδαφος, τὸ
ὅποιον παρετίνετο ἀπὸ Ἀκ-σαράϊ λήγει καὶ ἐμβαίνομεν εἰς ἔδαφος

σχιστώδεις. Ἀρικόμενοι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους βλέπομεν θέαμα ἐξάισιον· τὴν ἀργυρόχρουν λίμνην τῆς Νικαίας ἐκτεινομένην μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, κατὰ διαστήματα δὲ σύσκια ἄλση δένδρων περικυκλοῦντα τὰ χωρία, καὶ πολυπληθῆ ποίμνια διεσκεδασμένα ἐπὶ τῶν χλοερῶν λόφων τῶν ζωογονούντων τὴν τερπνὴν ταύτην εἰκόνα. Ἀπωτέρω ὁράται ἡ Νίκαια· παρὰ τὸν ἐρυθρὸν τοῦτον σωρὸν τῶν πλίνθων πόσαι λυσσώδεις μάχαι συνεκροτήθησαν μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν ὅσοι ἀλληλοδιαδόχως κατέσχον τὴν χώραν Ἑλλήνων, Βιθυνῶν, Ῥωμαίων, Βυζαντινῶν, Τούρκων, σταυροφόρων· ἤδη δὲ μόλις ὁ κάτοικος γινώσκει αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς μετὰ τοσαύτης πεισμονῆς διαμφισθητηθείσης ταύτης πόλεως. Πόση σιγὴ καὶ μοναξία διεδέξατο τοὺς πολεμικοὺς ἀλλαγμοὺς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἐθνῶν! —Καταβάντες εἰς τὴν κοιλάδα τῆς λίμνης μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν, φθάνομεν εἰς ἀρχαῖον ὠχυρωμένον στρατόπεδον, ἥδη ἥρειπωμένον, περίβολον τετραγώνον προστατευόμενον ὑπὸ πύργων. Οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι τὸ μέρος τοῦτο Καρὰ Ἑδδὶν, ἥτοι μαύρην πίστιν. Εἶναι δὲ ἡ παρεμβολὴ αὕτη ἐν τῶν παλαιῶν στρατοπέδων, ἅτινα ὠχύρωσαν οἱ σταυροφόροι ὅτε ἐπολιόρχουν τὴν Νίκαιαν. Τὸ μέρος τοῦτο φαίνεται ἐγκαταλειμμένον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Nikaia.

Ἡ Νίκαια, ἀρχαία Μητρόπολις τῆς Βιθυνίας, ἡ πολλαχῶς διάσημος ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν Χριστιανῶν, σήμερον διττῶς ἐκπεπωκυῖα τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς ἣν ἄλλοτε κατεῖχε καὶ ὡς ἱστορικὴ θέσις καὶ ὡς μητρόπολις, δὲν παρουσιάζει πλέον ἐν τῷ περιβάλλῳ αὐτῆς εἰμὴ λείψανα διεσπαρμένα τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς πόλεως· ἡ σπουδαιότης ὅμως καὶ ἡ ἐντελής διατήρησις τοῦ ἀμυντικοῦ τῆς συστήματος καθιστῶσιν αὐτὴν μίαν τῶν ἀξιοσπουδαστοτέρων θέσεων πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχαίας πολιορρητικῆς καὶ τῶν πολλῶν πολιορκιῶν, ὧς ἡ πόλις αὕτη ὑπέστη ὑπὸ τῶν Ἀράβων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων.

Ὡς στρατηγικὴ θέσις ἡ Νίκαια ἐπικρατεῖ μεγάλης κοιλάδος, ἐν ᾗ κεῖται ἡ λίμνη Ἀσκανία, μία τῶν μεγαλητέρων τῆς Ἀσίας, προήσπιζε δὲ τὸν αὐχένα τὸν διαχωρίζοντα τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Σαγγαρίου ἀπὸ τῆς Προποντίδος. Ὅθεν καὶ αἱ πρῶται φυλαὶ αἵτινες ἐλθοῦσαι ἐκ Θράκης ἐγκατέστησαν ἐν Βιθυνίᾳ, ἀναγκασθεὶς ὄφειλον νὰ ἐκλέξωσι θέ-

σιν τόσον σπουδαίαν καὶ εὐπεράσπιστον. Τὸ λεκανοπέδιον τοῦτο, τὸ ἀποχωριζόμενον μὲν πρὸς ἄρκτον ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας διὰ τοῦ ὄρους Ἀργανθονίου, προασπιζόμενον δὲ πρὸς μεσηθρίαν ὑπὸ τῶν κατωτέρων ἐρεισμάτων τοῦ Ὀλύμπου, ἦν ἀνέκαθεν ὀνομαστὸν ἐπὶ τῇ εὐφορίᾳ αὐτοῦ· παλαιόθεν ὁμῶς τὸ κλίμα του δὲν ἦτο ὑγιεινόν. Κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ἡ πόλις αὕτη ἀπωκίσθη ὑπὸ τῶν Βοτταίων, οἵτινες καὶ ὠνόμασαν αὐτὴν Ἀγκώρην. Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν χρόνων ὁμῶς τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βιθυνίας καταστάσεως τῆς πόλεως ὀλιγίστας ἔχομεν πληροφορίας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ βεβαίως γινώσκουμεν ἂν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Κατὰ Στράβωνα ἡ πόλις αὕτη ἦν πολὺ νεωτέρα, καθότι κατ' αὐτὸν «ἦν κτίσμα Ἀντιγόνου μὲν πρῶτον τοῦ Φιλίππου, ὃς αὐτὴν Ἀντιγόνειαν προσεῖπεν, εἰτα δὲ Λυσιμάχου, ὃς ἀπὸ τῆς γυναικὸς μετωνόμασε Νίκαιαν· ἦν δ' αὕτη θυγάτηρ Ἀντιπάτρου (ΙΒ'. 565). Ὡστε κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ πόλις αὕτη ἐθεμελιώθη περὶ τὸ ἔτος 315 π. Χ., ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Ἀντίγονος κατέστη κύριος ὅλου τοῦτου τοῦ μέρους τῆς Ἀσίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐμένους.

Τοσαῦτα περὶ τοῦ εἶναι ὅσα γινώσκουμεν περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑλληνικῆς Νικαίας, ἧς τὴν ἱστορίαν ἔγραψεν ὁ Μενεκράτης ὁ ὑπὸ Πλουτάρχου ἐν τῷ βίῳ Θησεύς ἀναφερόμενος. Ἄν δὲ καὶ ὁ Στράβων δίδει εἰς τὴν Νίκαιαν τὸν τίτλον τῆς Μητροπόλεως, τὸ προνόμιον ὁμῶς τοῦτο ποτὲ δὲν διέλειπεν ἀντιποιοιμένη πρὸς αὐτὴν ἡ Νικομήδεια, ἡ δ' ἐκ τούτου ὑποθαλαπτομένη μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἀντιπάθεια εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐξεδηλώθη· ὡς λ. χ. κατὰ τὸν μεταξὺ Νίγερως καὶ Σεβήρου πόλεμον, καθ' ὃν τῆς Νικομηδείας ταχθείσης ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, ἡ Νίκαια, ἐξ ἀπλῆς πρὸς τὴν Νικομήδειαν ἀντιπαθείας, ἐτάχθη μετὰ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ αἱ δύο πόλεις ἐδράξαντο τὰ ὅπλα οὐχὶ τόσον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κυρίων οὓς εἶχον ἐκλέξει, ὅσον πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀμοιβαίου ἰδιαίτερου ἔχθους. Ὅτι δὲ ἡ Νίκαια ἀδίκως ἀντεποιεῖτο ἀξίαν εἰς ἄλλον ἀνήκουσαν, τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας διαρκῶς κατόικουν εἰς τὴν Νικομήδειαν, ἐνθα καὶ εἶχον τὰ ἑαυτῶν ἀνάκτορα, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς νομίσμασι τοῖς σημανθεῖσιν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Νίκαια δὲν φέρει τὸν τίτλον μητροπόλεως, ἂν καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν τῆς ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς ἔφερε τὸ ἐπίθετον τοῦτο.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Νίκαια διετήρησε τὸν τίτλον τοῦτον ὑπὲρ τὴν μίαν ἑκατονταετηρίδα, ἐπειδὴ καὶ ἔφερον αὐτὸν ἀκόμη περὶ τὸ ἔτος 420 ἀπὸ Χ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἦν διατριβὴ τῶν Ῥωμαίων

ἀνθυπάτων· αὐτόθι ἔδρευσαν ἐπὶ Νέρωνος μὲν ὁ ἀνθύπατος Γάιος Πε-
τρώνιος· ἐπὶ Ἀδριανοῦ δὲ ὁ Σεβήρος ὁ ὕστερον γενόμενος αὐτοκράτωρ,
καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ ὁ Σεβίλλιος Κάλβος. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ με-
γάλου πρὸς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἁγίαν Οἰκουμενικὴν σύνοδον
τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν, ἡ πόλις αὕτη ἐξηρέθη τῆς εἰς τὴν Νι-
κομήδειαν διοικητικῆς ὑπαγωγῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ ὁμοῦς Οὐάλλης, δι-
ώκτης τῶν χριστιανῶν τῆς χώρας ἐκείνης, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῆς Νικαίας
τὸν τίτλον τῆς μητροπόλεως καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ὀριστικῶς εἰς τὴν Νι-
κομήδειαν. Τότε δὲ ἀναμφιβόλως ἡ Νίκαια ὑπεχρεώθη νὰ ἐξαλείψῃ
αὐτὸν ἀπὸ τῶν μνημείων τῆς.

Ἡ πόλις αὕτη ὑπέστη πολλές καὶ δεινὰς καταστροφὰς ἀπὸ τῶν
σεισμῶν, οἵτινες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς κατέστρεψαν τὸ μέρος τοῦτο
τῆς Ἀσίας. Περὶ τὸ 120 ἔτος ἀπὸ Χ. ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἀνή-
γειρε τὰ τείχη τῆς ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσόντα, καὶ ἔκτισε τὰς δύο
ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πύλας αἵτινες σώζονται μέχρι σήμερον ἡ μὲν
πρὸς ἄρκτον, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ, τῷ 259, οἱ Σκύθαι εἰσβα-
λόντες εἰς Βιθυνίαν ἐκυρίευσαν καὶ διήρπασαν καὶ τὴν Νίκαιαν, ἐκεί-
θεν δὲ ὥρμησαν κατὰ τῆς Κυζίκου, ἀναχαιτισθέντες ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ πο-
ταμοῦ Ῥυνδάκου ὑπερχειλίσαντος· αἰφνης ἐκ βαγδαίων βορρῶν, ὥπι-
σθοδρόμησαν παρωργισμένοι καὶ ἐν τῇ μακρίᾳ αὐτῶν ἐπυρπόλησαν
τὴν τε Νίκαιαν καὶ τὴν Νικομήδειαν, ἃς κατ' ἀρχὰς ἠρκέσθησαν μό-
νον νὰ λαφυραγωγήσωσιν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ διαμονὴ τῶν βαρβάρων
τούτων ἐν Βιθυνίᾳ δὲν ὑπῆρξε πολυχρόνιος, αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον πά-
θει ὑπ' αὐτῶν ταχέως ἀνηγέρθησαν ἐκ τῶν ἐρείπων τῶν, εἰς ἀνέγει-
σιν δὲ τῶν τειχῶν αὐτῶν μετεχειρίσθησαν τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομη-
μάτων τῶν ὑπὸ τῶν Σκυθῶν καταστραφέντων· οὗτοι δὲ δυστυχῶς
τὰ ὠραιότερα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, στῆλαι καὶ στηλοῦθαι ἐνε-
πίγραφοι, περιλαμβάνοντες τὰ δημόσια πρακτικὰ τῆς πόλεως καὶ ἀ-
ναφέροντες ἐκδουλεύσεις καὶ ὀνόματα ἐπιφανῶν πολιτῶν, φύρδην μίγδην
ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν ἀκατεργάστων ὕλων. Αἱ στῆλαι τῶν ναῶν,
πλαγίως τεθεῖσαι ὡς δοκοὶ ξύλων, ἐχρησίμευσαν πρὸς τερέωσιν τῶν θε-
μελίων τῶν ὑπὸ τῶν μηχανῶν κλονισθέντων πύργων. Οὕτω δὲ μικρὸν
κατὰ μικρὸν πᾶν ὅ,τι ἔμεινεν ἐκ τῆς ἀρχαίας Νικαίας ἐξηφανίσθη καὶ ἀν-
τικατέστη ὑπὸ οἰκοδομημάτων ἐν σπουδῇ κτισθέντων, ἅτινα οὔτε ἕνεκα
τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν, οὔτε ἕνεκα τῆς τερεότητος τῶν δὲν ἠδύναντο
νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ οἰκοδομήματα τῆς καλῆς ἐποχῆς τῆς τέχνης.

Τρίκοντα ἔτη ὕστερον ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος Β'. ἀνήγειρε τὰς

ἔτι καὶ νῦν σωζομένας πύλας πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως καὶ πρὸς δυσμὰς κατὰ τὸ μέρος τῆς λίμνης. Ἐκ δὲ τῶν ἐπὶ τῶν ἀνωφλίων ἐπιγραφῶν ἐξάγεται ὅτι καὶ τὰ τεῖχη ἀνήγειρεν ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν.

Ἡ Νίκαια ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς λαμπρότητός της κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, προστατευθεῖσα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἐξῆλθε νικητρία ἀπὸ τῶν διωγμῶν τῆς εἰδωλολατρείας, οὓς αἱ αἱρέσεις ἔτεινον ν' ἀνανεώσωσι. Πράγμα δὲ περιφανῶς μαρτυροῦν τὴν ἐξαίσίαν μεταβολὴν τῆς θέσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶναι ὅτι ἡ πρώτη οἰκουμένηνικὴ σύνοδος καθ' ἣν τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπίσκοποι ἐπεκύρωσαν καὶ διεσαφηνίσαν τὰς βάσεις τῆς καθολικῆς πίστεως, διώρισαν τὸν χρόνον τῆς ἐποχῆς τοῦ Πάσχα, ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἡ σύνοδος, λέγομεν, αὕτη συνεκροτήθη οὐχὶ ἐν ναῷ τινι, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἐπὶ τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας ἡ πόλις ὑπέφερεν ἔτι ἐκ σεισμοῦ φοβεροῦ, μεγάλῃν βλάβην ἐπενεγκόντος εἰς τὰς δημοσίας αὐτῆς οἰκοδομὰς. Τὰς βλάβας ὅμως ἐπηνώρωσεν ἡ ἐλευθεριότης τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ Νίκαια μεγάλως ἐκαλλωπίσθη, καὶ οἱ καταστραφέντες ἔθνηκοι ναοὶ ἀντικατέστησαν ὑπὸ ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Ἐκ τοῦ Προκοπίου μανθάνομεν ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος πολλὰ ἡγείρε μοναστήρια διὰ τε τοὺς ἄνδρας καὶ διὰ τὰς γυναῖκας, κητρέπισε τὸ παλάτιον ὅπερ εἶχε σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν καταστραφῆ καὶ ἐπεσκεύασεν ἐν ὑδραγωγείῳ, τὸ ὅποιον εἶχε κατὰστῆ ἄχρηστον ὑπὸ τῆς παλαιότητος. Εἶναι δὲ πιθανῶς τοῦτο τὸ ἔτι καὶ νῦν διὰ τῆς πύλης τῶν Λευκῶν φέρον τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόλει.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε καὶ θέρμας πλησίον τοῦ καταστήματος τῶν μεσιτῶν. Ἐκ τῶν θερμῶν δὲ τούτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὐδὲν σώζεται, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ὑπὸ τῶν σουλτάνων κατόπιν κτισθέντες λουτρῶνες παραμεληθέντες καὶ ἐγκαταλειφθέντες εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ χρόνου, ἡρημώθησαν καὶ προσετέθησαν οὕτως εἰς τὰ ἐρείπια τὰ καλύπτοντα τὸ ἔδαφος τῆς Νικαίας.

Ἡ δόξα καὶ ἡ σεβασμιότης ἣν ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ἀπολαύσει, ὥς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ συγκροτηθεισῶν δύο Συνόδων, ἔταξαν αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις τῶν ἐκκλησιαστικῶν μητροπόλεων. Παντοσειδῶς ἀπολάσασα τῆς εὐνοίας τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, κατέστη ὁ πρῶτος σκοπὸς τῶν προσβολῶν τῶν Ἀράβων κατακτητῶν, οἵτινες

ὡς ἀρχηγοὶ τῶν νομαδικῶν φυλῶν ἀφικόμενοι εἰς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, συνέστησαν ἐκεῖ κράτος, ὅπερ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἀπέβη ἐπὶ φόβον εἰς τὴν γηραιὰν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῶν πρώτων καλιφῶν οἱ Ἀράβες προὐχώρησαν νικηφόροι μέχρι τῆς Ἡρακλείας ἐν Βιθυνίᾳ, δὲν ἀπεχώρησαν δὲ εἰμὴ ἀφοῦ ἐπέβαλον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συνθήκας χορηγούσας μεγάλας εἰς τοὺς μουσουλμάνους ὠφελείας καὶ προνόμια. Καὶ πάλιν ὁμοῦς ἡ εἰρήνη ὑπῆρξε βραχυχρόνιος· οἱ Ἀράβες ἐπῆλθον καὶ πάλιν, τὰ νικηφόρα ὁμοῦς αὐτῶν ὅπλα ἐθράυσθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας, ἥτις παρ' ὅλας ὕσας εἶχεν ὑποστῆ καταστροφάς, πάλιν ἦτο τὸ ὀχυρώτερον καθ' ὅλην τὴν χώραν φρούριον. Οἱ αὐτοκράτορες Λέων ὁ Σοφὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἤγειραν τὰ ἐκ μαρμαροῦ τεῖχη μετὰ τῶν πύργων, ἅτινα ὀρῶνται πρὸς τὰ βορειοανατολικά τῆς πόλεως, ἐπέγραψαν δ' ἐπ' αὐτῶν τὴν κατὰ τῶν Ἀράβων γίγνη αὐτῶν περὶ τὸ 912.

Αἱ ἦνται αὗται τῶν Ἀράβων ἀνεχάϊτισαν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ'. ἀπὸ Χ. αἰῶνος (1074) πάλιν ἐπέδραμον τὴν χώραν ὑπὸ τὸν Σελσουκίδην σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου Σολιμάν, ἐκυρίευσαν τὴν Νίκαιαν καὶ κατέστησαν αὐτὴν ἔδραν τοῦ καλιφάτου τῶν, ἀναγνωρίσαντος διὰ συνθήκης τὴν κυριαρχίαν τῶν καὶ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Βοτανιάτου. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Σολιμάν τούτου, μετὰ τὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν θάνατον διεκφυγόντες τῆς φυλακῆς ἐν ᾗ ζῶντος αὐτοῦ ἐκρατοῦντο, ἦλθον εἰς Νίκαιαν, ἔτυχον αὐτόθι τῆς ἀνηκούσης εἰς τὸ γένος αὐτῶν ὑποδοχῆς παρὰ παντὸς τοῦ ὑπάρχον, παρέλαβον δὲ παρὰ τοῦ διοικητοῦ τὴν πόλιν ὡς κτῆμα εἰς αὐτοὺς ἀνήκον δικαίωματι γεννήσεως. Ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τούτων, Κιλιτζὶ Ἀρσλάν τῷ ὀνόματι, ἐπιθυμῶν νὰ αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν προτέραν λαμπρότητα, διέταξε νὰ συναθροισθῶσιν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν φρουρούντων ἐν Νικαίᾳ καὶ νὰ κατοικήσωσιν ἐν τῇ πόλει. Τὸ ἔθος τοῦτο τοῦ μετοικίζειν δι' ἀπλοῦ διατάγματος ὁλόκληρον πληθυσμὸν ἀπὸ μιᾶς ἐπαρχίας εἰς ἄλλην, παρέμεινεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων κατκτητῶν. Οὕτως οἱ σουλτάνοι, ἐρμηώσαντες τὴν Μελιτηνὴν, ἥτις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἦν μία τῶν μεγίστων πόλεων τῆς δευτέρας Ἀρμενίας, μετέφερον τοὺς κατοίκους εἰς Κωνσταντινουπόλιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης τὸ ἀρμενικὸν ἔθνος ἔργισε τόσον πολυπληθὲς ἐν τῇ βασιλευσῇ ταύτῃ.

Ἐπὶ τῶν σελσουκιδῶν ἡγεμόνων ἡ Νίκαια εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν πολιτισμοῦ, τοῦ ἀραβικοῦ, καὶ αἱ τέχναι ἀνέλαμψαν πάλιν ἐν αὐτῇ· οἱ

ἡγεμόνες οὗτοι, ἀνθαμιλλώμενοι πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Βαγδατίου καὶ τῆς Κορδόβης, προσεῖλκυον περὶ ἑαυτοὺς τοὺς ἄνδρας τοὺς διαπρέποντας ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις. Ἐξ Ἀραβίας καὶ ἐκ Περσίας προσεκάλεσαν ἀστρονόμους καὶ ποιητάς καὶ καλλιτέχνας καὶ ἀρχιτέκτονας, οἵτινες καὶ ἡγείραν τὰ κομψὰ ἐκεῖνα οἰκοδομήματα τὰ διὰ σμάλτων κεκοσμημένα, ὧν ὁ συρμός εἶχε διαδοθῇ εἰς τὴν δυτικὴν Ἀσίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας Κινεζικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ τεχνῖται οὗτοι ἠρύοντο μὲν παρὰ τῶν λαῶν παρ' οἷς ἐγκαθίσταντο ὅ,τι κομψὸν καὶ ὠραῖον ἐκ τῶν τεχνῶν καὶ ἐθίμων των, διετήρουν ὅμως ὡς ἐξ ἐνστίκτου τὸν κοσμηματικὸν τύπον τὸν δημιουργηθέντα ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ στηριζόμενον ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν κανόνων τῆς γεωμετρίας.

Ἡ ἐγκαυστική τέχνη ἡ τόσον χρήσιμος πρὸς διακόσμησιν τῶν μνημείων τῶν ἐγειρομένων ἐν ταῖς πεδιάσι τῆς Καππαδοκίας, ἐνθα ὁ λίθος καὶ τὸ μάρμαρον σπανιώτατα, μετηνέχθη εἰς Νικαίαν. Τῆς τέχνης ταύτης ἔχνη διετήρησαν ἡ τε Νίκαια καὶ ἡ Προῦσσα· ἐπειδὴ ὅμως ἡ Βιθυνία ἦν λίαν πλουσία εἰς παντοειδεῖς οἰκοδομησίμους ὕλας, μάρμαρα λευκά τε καὶ φλεβώδη, ἄφθονα καὶ λαμπρά λείψανα ἀρχαίων μνημείων διασπαρμένα καθ' ὅλον τὸ ἔδαφος, ἡ τέχνη αὕτη ἡ προωρισμένη πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ὕλικού δὲν ἠδυνήθη νὰ προοδεύσῃ. Τοῦ ἐν Νικαίᾳ ἐργοστασίου προϊόντα ἐστέλλοντο καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Πέρσης δὲ ποιητῆς παρέμεινεν ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τούτῳ ἐπίτηδες, ὅπως συνθέτῃ τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἐπὶ τῶν ἐγκαυσμάτων χαραττομένας.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἱστορία τῆς Νικαίας συμπερικλείει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων τῆς Ἀσίας πόλεων, καθὼ πρωταγωνιστοῦσα ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὴν ἀφίξιν τῶν σταυροφόρων ἐν Βιθυνίᾳ, ἐν ἔτει 1095, διεσήμανεν ἡ ἀτυχὴς ἐκστρατεία Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου καὶ Γωθιέρου τοῦ Μηδενέχοντος. Ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς ἡ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ὄχλος, ἐπιβίβασθεις ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς πλοῖα, ἅτινα ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν ὁ τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτωρ, διεπεραιώθη εἰς Νικομήδειαν, ἐνθα καὶ παρέμεινεν ὀλίγον χρόνον. Ἐκεῖθεν δὲ ἀπελθὼν ἐστρατοπέδευσε περὶ Κίον, ἣν οἱ ἱστοριογράφοι τῶν σταυροφοριῶν καλοῦσι Κιβιτότ, ἐκεῖθεν δὲ παροδεύων τὴν λίμνην, ἐξετράπη εἰς ληστρικὰς διαρπαγὰς τῆς περιχώρου τῆς Νικαίας, ἀρπάζων μεγάλα τε καὶ μικρά ζῶα ἀνήκοντα εἰς Ἕλληνας δούλους τῶν Τούρκων. Ὁ τόπος ἐκυβερνᾶτο τότε ὑπὸ Σολιμάν τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐπικαλουμένου Κιλιτζῆ Ἀρσλάν.

Ἡ ἐπιτυχία τῶν Λατίνων ἐνεθάρρυνε τοὺς Τεῦτονας εἰς τὸ νὰ ἐπι-

χειρήσωσιν ὁμοίαν ἐπιδρομήν. Ἀθροισθέντες ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς τρισχιλίους, ἐξεκίνησαν κατὰ τῆς Νικαίας, καθ' ὁδὸν δὲ προσέβαλον πόλιν τινὰ κειμένην κατὰ τοὺς πρόποδας ὄρους, ἀπέχουσαν δὲ τῆς Νικαίας τέσσαρα περίπου μίλια. — Γουλιέλμος ὁ Τύριος ὁ περιγράφας τὴν στρατείαν ταύτην δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης, λέγει ὅμως ὅτι ἦν φρούριον ὀχυρὸν καὶ δυσπρόσβητον· καὶ πράγματι μόνον μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ προσπάθειας κατώρθωσαν νὰ ὑπερνικήσωσι τὴν γενναίαν τῶν κατοίκων ἀμυναν, τοὺς πλείστους τῶν ὁποίων καὶ ἐπέρασαν ἐν στόματι μαχαίρας. Τὰς προόδους ταύτας τῶν Χριστιανῶν μαθὼν ὁ Σολιμάνης, συνήγαγε δεκαπεντακισχιλίους ἄνδρας καὶ ὤρμησε πρὸς ἐκδιώξιν τῶν σταυροφόρων ἀπὸ τοῦ φρουρίου τούτου· παρ' ὅλην δὲ τὴν γενναϊοτάτην τούτων ἀντίστασιν οἱ Τούρκοι κατώρθωσαν νὰ βάλωσι τὸ πῦρ εἰς τὴν πύλιν τοῦ φρουρίου καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὸ, πᾶσαν δὲ τὴν φρουρὰν κατέσφαξαν, πλὴν τριακοσίων νέων ἀνδραποδισθέντων.

Ἐπὶ τῆς κατ' εὐθείαν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κίον ὁδοῦ οὐδὲν ἔχνος φαίνεται τοῦ ὑπὸ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου ἀναφερομένου τούτου φρουρίου, ἀναβαίνοντες ὅμως τὴν μεγάλην κοιλάδα τὴν φέρουσιν εἰς τὸν Σαγγάριον μετὰ τεσσάρων περίπου μιλίων ὁδὸν πρὸς ἀνατολὰς, εὐρίσκομεν πλησίον τοῦ χωρίου Καρά-Ἐδδὴν εὐρὺ ὠχυρωμένον στρατόπεδον ἢ Κασαμπᾶ, τετράγωνον τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον περιεγράφαμεν ἀνωτέρω. Πιθανὸν ὅθεν ὅτι οἱ Τεῦτονες ἀροῦ περιέκλεισαν τὴν Νικαίαν, ἐπελθόντες ἐκυρίευσαν τὴν θέσιν ταύτην ⁽¹⁾.

Πᾶσαι αἱ μεταξὺ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τόπων καὶ τῆς Νικαίας συγ-

(1) Ἐκ τῶν ἱστοριογράφων τῶν σταυροφοριῶν δὲν ἔχομεν ἀρκούσας πληροφορίες, ὅπως ἀκριδῶς προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν τοῦ φρουρίου, ὅπερ ὀνομάζει ὁ μὲν Ροβέρτος ὁ Μοναχὸς Ἐξερόγοργον, ὁ δὲ Γκιβέρτος δὲ Νογιάς Ἐξορόγοργον, καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ Ξηρίγορδον. Ἡ σημείωσις ὅτι τὸ φρούριον τοῦτο ἀπέχετο τῆς Νικομηδείας τεσσάρων ἡμερῶν ὁδὸν δὲν εἶναι ἐπαρκὴς πληροφορία, καθ' ὅσον δὲν ὀρίζεται συνάμα καὶ ποίαν ὁδὸν ἐπορεύοντο οἱ σταυροφόροι, καὶ καθ' ὅσον οὗτοι πιθανὸν νὰ ἔδαπάνησαν τέσσαρας ἡμέρας, ἂν διέβησαν ἀπὸ Σαμπαντζᾶ εἰς Ἀκ-σεράϊ ὅπως ἔμβωσιν εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τῆς Νικαίας. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι μακροτέρα, δὲν ἔχει ὅμως ὁ διαβάτης νὰ ὑπερβῇ ὄρη. Γουλιέλμος ὁ Τύριος, ἀναφέρον τὴν κατὰ τὸ φρούριον τοῦτο ἦτταν τῶν Τευτόνων, δὲν ὀνομάζει παντάπασι αὐτό· λέγει ὅμως ὅτι ἔκειτο εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους περὶ τὰ τέσσαρα μίλια ἀπὸ

κοινωνίαι γίνονται διὰ τῆς μεσημβρινῆς ὁχθῆς τῆς λίμνης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην ἡ μεγάλη ρωμαϊκὴ ὁδὸς ἡ ἐπισκευασθεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, φέρουσα δὲ ἀπὸ Νικαίας εἰς Ἀπάμειαν, πρέπει νὰ ἐσυχνάζετο πολὺ περισσότερον ἀφ' ὅσον σήμερον ἄλλως δὲ ἡ μεσημβρινὴ ὁχθὴ τῆς λίμνης διατείνεται κατ' εὐθείαν σχεδὸν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ἐνῷ πρὸς ἄρκτον ἡ ὁχθὴ εἶναι πολὺ περισσότερον περιστροφος καὶ τὰ ὄρη μᾶλλον ἀπόκρημνα καὶ δύσβατα.

Ἡ ἥττα τῶν Τευτόνων ἀγγελθεῖσα εἰς τὸ περὶ τὴν Κίον στρατόπεδον τῶν σταυροφόρων, ἐνεποίησε κατ' ἀρχὰς εἰς αὐτοὺς μέγαν φόβον καὶ ἀπελπισίαν· μετ' ὀλίγον ὅμως, ἀνανήψαντες ἀπὸ τῶν δειλῶν τούτων αἰσθημάτων, κατελήθησαν ὑπὸ τῆς δίψης τῆς ἐκδικήσεως, καὶ ἄπειρον πλῆθος αὐτῶν συρρέυσαν περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Γωθιέρου ἐζήτουν νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς μάχην· ὁ δὲ Γωθιέρος, εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς μεγάλως ἀντέτεινεν, ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ εἰς τὴν ἐπίμονον τοῦ ὅχλου ἀπαίτησιν, παραλαβὼν ὅθεν διακυσίας πεντήκοντα χιλιάδας προσκυνητῶν ὤρμησε μετὰ σπουδῆς κατὰ τῆς Νικαίας ἐπ' ἐλπίδι νὰ καταλάβῃ ἐκεῖ ἀνέτοιμον τὸν Σολιμάνην. Οὗτος ὅμως, προειδοποιηθεὶς ὑπὸ κατασκοπῶν, ἐξῆλθε τῆς πόλεως καὶ κρυβεὶς κατὰ τὰς ἀτραπούς τῶν ὁρέων τῶν ἀποτελούντων τὰ ἐρείσματα τοῦ Ὀλύμπου, ἐπέπесεν ἀθρόως κατ' αὐτῶν ἀφυλάκτως διαβαινόντων, καὶ κατέσφαξεν ἅπαντας, ἐκτὸς εὐαρίθμων τινῶν διασωθέντων εἰς μικρὸν τι ἥρειπόμενον φρούριον κείμενον πλησίον τῆς Κίου. Κατὰ τὴν πανωλεθρίαν ταύτην ἔπесε καὶ Γωθιέρος ὁ Μηδενέχων διαπερασθεὶς ὑπὸ ἑπτὰ βελῶν.

Δύο μετὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔτη, ὁ μέγας στρατὸς τῶν σταυροφόρων, ἐξ ἑπτακυσίων χιλιάδων ἀνδρῶν συγκείμενος, ὀδηγούμενος δὲ ὑπὸ Γοδόφρείδου Βουίλλων, Ταγκρέδου καὶ Βοιμούνδου κατευθύνετο πρὸς τὰ τείχη τῆς Νικαίας. Ἄμα πληροφορηθεὶς τὴν πορείαν τῶν σταυροφόρων ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου Σολιμάν Κιλιτζὶ Ἀρσλάν, εἰς τῶν συνευωτέρων σελσουκιδῶν ἡγεμόνων, ὅς τις ἐξέτεινε τότε τὴν ἐξουσίαν του ἐπὶ τοῦ μεγαλητέρου μέρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπελθὼν πρὸς τοὺς γείτονας αὐτοῦ μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας κατέπεισεν αὐτοὺς, ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο θρησκευτικὸς, καὶ ἐπομένως ἐνδιαφέρει πάντας τοὺς

χόντος τῆς Νικαίας. Φαίνεται ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο διέλαθε τὸν Χάμμερ, διατεινόμενον ὅτι τὸ Ἐξορόγοργον ἔκειτο ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ νῦν Ἀκ-σοῦ, πόλεως κειμένης ἐπὶ τῆς βορειοανατολικῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, διαχωριζομένης δὲ ἀπὸ τοῦ τῆς Νικαίας λεκανοπεδίου διὰ σειρᾶς δυσπροσίτων ὁρέων.

μωαμεθανούς· λαβὼν δὲ παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας σημαντικὰς εἰς ἀνδρας καὶ εἰς χρήματα καὶ ἄλλα χρειώδη ἐπανήλθεν εἰς Νίκαιαν· κατανόησας ὅμως, ὡς συνετὸς στρατηγός, ὅτι κάλλιον ἤθελεν ἐνεργῆσαι ἂν ἔμενεν ἔξω τῆς πόλεως, παρ' ἂν ἐκλείετο ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, ἀπεσύρθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου μετὰ πεντακισμυρίων περίπου ἀνδρῶν, ἀφοῦ πρότερον καλῶς προητοίμασε κατὰ πάντα τὴν πόλιν πρὸς ἐνδεχομένην μακροχρόνιον πολιορκίαν, καὶ νυτρέπισε τὰ ὀχυρώματά της τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων προσεγηγερμένα. Ἡ τριπλῇ σειρὰ τῶν προκεχωρημένων χαρακωμάτων ἡ προσασπίζουσα τὸν περίβολον τῆς πόλεως, ἡ εὐρεῖα τάφος ἡ μετὰ τῆς λίμνης συγκοινωνοῦσα καὶ πάντοτε πλήρης ὕδατος οὔσα, ἡ ὑπόστεγος ὁδὸς, ἡ ὑπὸ σειρᾶς πύργων ὑπερασπιζομένη καὶ πλάτος ἔχουσα δέκα ἕξ μέτρων, περιεκτεινομένη δὲ πρὸ τῶν τειχῶν, ὕψος μὲν δέκα μέτρων, πάχος δὲ τεσσάρων μέτρων ἔχοντων, ἐκίνησαν εἰς θαυμασμόν τὸν χριστιανικὸν στρατὸν, δὲν ἐφύδιζαν ὅμως αὐτὸν, ἀλλὰ τοῦναντίον μάλιστα ἐπηύξησαν τὴν φιλοτιμίαν καὶ γενναιοῦτά του.

Τὸ σχῆμα τῆς πόλεως ἦν ἀκανόνιστον, ὁ δὲ μέγας αὐτοῦ ἄξων διευθύνετο ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν· ἅπαν τὸ νότιον μέρος προησπίζετο ὑπὸ τῆς λίμνης, ἐν ᾗ πλοῖον οὐδὲν ὑπῆρχε. Ἡ πύλη τῆς ἄρκτου ἀπέβλεπε πρὸς τὸ ὄρος Ἀργανθόνιον, οὐ οἱ λόφοι ἦσαν κατάσκιαι ἐκ δασῶν καὶ κήπων· ἡ δὲ ἀνατολικὴ πύλη ἔφερε πρὸς τὴν μεγάλην κοιλάδα, ἣτις ἀπετέλει προέκτασιν τοῦ λεκανοπεδίου τῆς λίμνης· ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν πύλη ἠνοίγετο πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν διὰ τοῦ ὄρους φέρουσαν πρὸς τὴν Προῦσσαν. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ πύλαι ὑπερασπίζοντο ὑπὸ διπλοῦ στίχου πύργων καὶ σκολιῶν ῥυμῶν, δι' ὧν ὁ πορθητὴς ἐφέρετο ἀναγκαίως ὑπὸ τὰ βλήματα τοῦ φρουρίου. Τοιαύτη ἦν ἡ πόλις καθ' ἧς εἶχον ἐπέλθει αἱ τῶν σταυροφόρων στρατιαί, συμποσούμεναι εἰς ἐξακοσίας χιλιάδας πεζῶν καὶ ἑκατὸν χιλιάδων ἵππεων θωρακοφόρων. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως ἐτάχθη ὁ δοῦξ Γοδοφρέδος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῷ, δηλ. πρὸς τὴν πύλην τῶν Λευκῶν καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ὀχυρώματα, εἰς δὲ τὸ ἀρκτικόν, ὁ Βοεμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδης· τὸ δυτικὸν ἀπεκλείσθη, εἰ καὶ μετὰ πολλὰς δυσχερείας, ὑπὸ Οὔγου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀδεμάρ, τὸ δὲ μεσημβρινὸν ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου κόμητος τῆς Τολώσσης, τελευταίου ἐπελθόντος, ὃς καὶ πρῶτος ἦλθεν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐπὶ τούτοις ὁ Σολιμάν, ὅστις ἐνῆδρευεν ἐν τοῖς στενοῖς τοῖς πρὸς μεσημβρίαν τῆς λίμνης (κατεῖχε δὲ προφανῶς τὰ κατὰ τὸ Γενισεχέρ μέρη) ἐλπίζων νὰ διασπάσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, ἐφορμᾷ κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ

Ῥαιμούνδου Σαινζιλ, ἀποκρούεται ὁμως μετὰ πεισματωδέστατον ἀγῶνα· οἱ δὲ χριστιανοί, οὐχ ἥττον τῶν ἀντιπάλων των βάρβαροι, ἀποκόψαντες τὰς κεφαλὰς τῶν πεσόντων ῥίπτουσι διὰ τῶν μηχανῶν των ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἡ πόλις ἦν ἐκ τριῶν μερῶν ἀποκεκλεισμένη, καὶ οἱ σταυροφόροι νύκτα καὶ ἡμέραν ἀγρόπνως ἐπετήρουν ὅπως οὐδεμία προμήθεια, οὔτε τροφῶν οὔτε πολεμευδίων εἰσαχθῇ ἐν αὐτῇ. Πρὸς δυσμὰς ὁμως τῶν τειχῶν μέχρι τῆς λίμνης Ἀσκανίας ἐκτεινομένων, οἱ πολιορκούμενοι εἶχον ἐκεῖθεν εὐκολον τὴν συγκοινωνίαν, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ οὔτε πλοῖα ἔχοντες οὔτε λέμβους δὲν ἠδύναντο ν' ἀναγκάσωσι διὰ λιμοῦ τοὺς πολιορκουμένους. Καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Σολιμὰν πολλάκις διὰ τῆς λίμνης ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν, ὅπως ἴδῃ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν υἱόν του, οὓς εἶχεν ἀφήσει ἐντὸς τοῦ φρουρίου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν πολιορκουμένων.

Πολλάκι ἐξδομάδες εἶχον οὕτω παρέλθει, καὶ οἱ σταυροφόροι οὐδεμίαν ἐπεχειρήσαν ἔροδον, καθ' ἑκάστην ὁμως ἐπενόουν μηχανὰς πρὸς κρήνισιν τῶν τειχῶν· ἀλλὰ καὶ οἱ σαρακηνοὶ δὲν ἔμενον ὀπίσω τῶν φράγκων κατὰ τὸ ἐφευρετικὸν πνεῦμα. Αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου εἶχον στερεώτατα κλεισθῇ διὰ παχυτάτων χυτῶν πλακῶν σιδήρου, τὰ δὲ τείχη εἶχον ἐφοδισθῇ διὰ παντοειδῶν μηχανῶν, αἵτινες συνέτριβον τοὺς πολιορκούντας δι' ὑπερόγκων λίθων ἢ ἀνήπαρξον δι' ἀρπαγίων τοὺς τολμῶντας νὰ πλησιάσωσι πολὺ εἰς τὰ τείχη καὶ ἀπέρριπτον αὐτοὺς ἔπειτα φονευμένους ἢ ἡρωοθηριασμένους. Αἱ κεφαλαὶ τῶν ἡττωμένων ἐρρίπτοντο ἑκατέρωθεν πρὸς τοὺς οἰκείους ἐν εἶδει βλημάτων, ὅσας δὲ οἱ σαρακηνοὶ ἐπεχειροῦν ἐξοδον, αἱ κεφαλαὶ τῶν πιπτόντων ἐξ αὐτῶν ἀποστερνόμεναι ἐπέμποντο ὡς ἀπαίσια δῶρα καὶ νίκης τρόπαια πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξιον, ἀνθ' ὧν οὗτος ἔστελλε πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἀμάξας ζωοτροφῶν, ὕπλων καὶ ἐνδυμάτων.

Ἐπὶ τούτοις δύο στρατηγοὶ φράγκοι, ὁ Ἑρρίκος Χὰς καὶ ὁ κόμης Ἑρμανος, κατεσκευάσαν τεραστίαν μηχανὴν ἐκ ξύλου δρυός, ἐπικεκαλυμμένην διὰ πλεγμάτων ἐκ λυγαριᾶς καὶ δερμάτων, δυναμένην δὲ νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς εἰκοσιν ἄνδρας· ἡ συσκευὴ αὕτη προέκειτο νὰ συρθῇ ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου, ὅπως οἱ ἐντὸς αὐτῆς ὑποσκάψωσιν αὐτὰ, ἐνῷ ὁμως ἐσύρετο ὅλοι αἱ δοκοὶ ἐξ ὧν συνίστατο ἐξηλωθεῖσαι κατεσύντριψαν τοὺς ἐν αὐτῇ κεκλεισμένους. Καθόλου δὲ αἱ μηχαναὶ τῶν φράγκων τόσον ἦσαν ἀτελεῖς, ὥστε μόλις κατάρθουν νὰ ξέωσι τὸν πηλὸν τὸν συνδέοντα τὰς ὁπτάς πλίνθους, ἐξ ὧν τὰ τείχη συνέ-

κειντο. Διὰ τῶν ἐπανελημμένων ὅμως προσβολῶν, ὅσων ἀσθενεῖς καὶ ἂν ἦσαν, ἐνίοτε ἐπέφερον ῥήγματα τινὰ εἰς τὰ τείχη, οἱ πολιορκούμενοι ὅμως παραγρήμα ἐκτιζόν ἕτερον τοίχον ὀπίσθεν τοῦ πρώτου, ἐμάχοντο δὲ ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων μετ' ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς, ἐκσφενδονίζοντες κατὰ τῶν πολιορκούντων ἀνημμένας δαδας, φλεγομένην πίσσαν καὶ ἔλαιον, καὶ ἐν γένει πᾶσαν ὕλην ἐπιτηδεῖαν εἰς τὸ νὰ ἐμπρήσῃ τὰς μηχανὰς αὐτῶν.

Ἀναλογιζόμενός τις τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν πολιορκούντων καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν, συμποσομέναν εἰς τεσσαράκοντα τοῦλάχιστον μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν, δικαίως δύναται νὰ ἀπορήσῃ πῶς πόλις οἷα ἡ Νίκαια ἡδυνήθη τοσοῦτον χρόνον νὰ ἀντιστῇ πρὸς πάσας τὰς προσπάθειάς αὐτῶν· διότι ἐν πεδιάδι κειμένη, μόνον ὑπὸ τεχνικῶν ὀχυρωμάτων ὑπερασπίζετο, οὐδεμίαν δὲ παρὰ τῆς φύσεως ἐνίσχυσιν εἶχε. Καὶ μόλοντοῦτο ἐλογίζετο καὶ ἐκηρύττετο ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων τῶν σταυροφοριῶν ὡς τὸ ὀχυρώτερον πάσης τῆς Ἀνατολῆς φρούριον ⁽¹⁾.

Ἐν τούτοις οἱ χριστιανοὶ βλέποντες, ὅτι διὰ τῆς πείνης ἡ πόλις ἦν ἀδύνατον νὰ κυριευθῇ, καθότι ἀκαταπαύστως ἐτροφοδοτεῖτο ὑπὸ τῶν πλοίων, ἐπέστησαν ὅτι ποτὲ δὲν ἤθελον γένει κύριοι αὐτῆς, ἂν δὲν κατῴρθουν νὰ ἀποκλείσωσι τὴν ὁδὸν ταύτην. Ἀπετάθησαν ὅθεν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον, αἰτοῦντες νὰ τοῖς δοθῶσι πλοῖα, ἃ καὶ πραγματικῶς διέταξεν αὐτός νὰ τοῖς χορηγηθῶσιν· οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Κίου ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκομίσθησαν εἰς τὴν λίμνην τῆς Νικαίας, δηλαδὴ εἰς διάστημα ἑπτὰ μιλίων, πλοῖα ἱκανὰ νὰ περιλάβωσιν ἑκατὸν ἄνδρας ἕκαστον, συρθέντα δὲ ἐπὶ τροχῶν ὑπὸ ἵππων τε καὶ ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ, εἰ καὶ ἀληθῶς δυσχερέστατον, δὲν εἶναι καὶ μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπιχείρησις. Καὶ ἄλλα τοιαῦτα κατορθώματα ἀνα-

(1) Ῥοβέρτος ὁ μοναχὸς θεωρεῖ τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τότε ἁλωσιν τῆς Νικαίας ὡς ἀπόδειξιν θείας προστασίας· «διότι, λέγει, οὐδεμία ἀνθρώπινος δύναμις θὰ ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ αὐτῆς ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τοῦ Θεοῦ, εὐδοκήσαντος ὅπως ἡ πόλις ἐν ἧ καθιερώθησαν πάντα τὰ δόγματα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἡμετέρας ἀγίας πίστεως, συγκαταλλαγῇ πάλιν τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀγίας μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας ὡς μέλος αὐτῆς». Αὐστυχῶς ὅμως παρ' ὅλας τὰς εὐγνώμονας ταύτας σκέψεις τοῦ ἀγαθοῦ μοναχοῦ ἡ πόλις περιῆλθε πάλιν μετ' ὀλίγα ἐτη εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

φέρει ἡ Ἱστορία. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Τάραντος οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ τὴν ἀκρόπολιν κατέχοντες, καὶ περ κεκλεισμένοι πάντοθεν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀννίβα, εἶχον ὅμως τὴν θάλασσαν ἐλευθέραν, ἔλαβον δὲ ἐκ Μεταποντίου ἱκανὰς ἐπικουρίας πρὸς καταστροφὴν τῶν προκεχωρηκότων ἔργων τῶν Καρχηδονίων. Ὁ Ἀννίβας τότε ἵνα ἀποκόψῃ πᾶσαν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, κατεσκεύασε μηχανὰς πρὸς ἔλξιν τῶν νηῶν, αἵτινες καὶ μετακομίσθησαν οὕτω διὰ τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ λιμένος μέχρι τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης. Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ μηριδατικοῦ πολέμου ὁ Λούκουλος ἐλθὼν πρὸς διάσωσιν τῆς Κυζίκου, ἀποκεκλεισμένης ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, συνέλαβεν ἐν τῇ Δασκυλίτιδι λίμνῃ μεγάλην ἄκατον, ἔσυρεν αὐτὴν διὰ τροχῶν ἕως εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπιβιβάσας ἐπ' αὐτῆς ἄνδρας τὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν. Προσέτι ἐπὶ τῆς ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ὀθωμανοὶ, βουλόμενοι νὰ κυριεύσωσι τοῦ λιμένος, οὗ τὸ στόμιον ἐκλείετο δι' ἄλυσων, διεβίβασε διὰ τροχῶν καὶ σχεδίων πλοῖα πολεμικῶς ἐξωπλισμένα ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ Βοσπόρου, ὃ σήμερον καλεῖται φρούριον τῆς Εὐρώπης (Ροῦμελι-Ἰσάρ), ἐντὸς τοῦ λιμένος αὐτοῦ τῆς πόλεως τοῦ καλουμένου Χρυσοῦ Κέρατος. Ἐξ ὅλων ὅμως τούτων τῶν ἐπιχειρήσεων ἡ τῶν σταυροφόρων ὑπῆρξε δυσχερεστάτη, ἐπειδὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ νυκτὶ τὰ πλοῖα μετακομίσθησαν ἐπὶ πλείων ὁδῶν διὰ τῆς ξηρᾶς. Ἐσύρθησαν δὲ πιθανῶς διὰ τῆς κοιλάδος, δι' ἧς ῥέει τὸ ἐκ τῆς λίμνης ἐκχειλίζον ὕδωρ μέχρι τῶν προπόδων τῶν λόφων, ἔνθα ἔρρεεν ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Ἀσκάνιος ποταμός.

Ὁ στωλίσκος οὗτος ἐτάχθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βυτουμίτου, ὃν οἱ ἱστορικοὶ καλοῦσι Τετίνον, ἰδιαιτέρου δὲ ὑπαλλήλου τοῦ αὐτοκράτορος ὄντος. Ὅτε δὲ οἱ μουσουλμάνοι εἶδον τὰ ἐπὶ τῆς λίμνης τεῖχη τῆς πόλεως ἀποκλεισθέντα ὑπὸ τῶν πλοίων τῶν Χριστιανῶν, τὸ θάρρος αὐτῶν ἤρχισε νὰ κλονίζηται. Τοῦναντίον δὲ οἱ Χριστιανοὶ νέον θάρρος ἀρυσθέντες ἐπέτεινον ἔτι μᾶλλον τὸν ἀποκλεισμόν.

Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς πόλεως, ἥτοι κατὰ τὴν πύλιν τοῦ Γενί-σεχερ, ἔνθα διηύθυνε τὸν ἀποκλεισμόν ὁ κόμης τῆς Τολώσης, διέπρεπε μέγας τις καὶ ὑψηλότατος πύργος, ἐγγὺς δ' αὐτοῦ ἦν τὸ παλάτιον τῶν σουλτάνων, τὸ ὁποῖον Ἀννα ἡ Κομνηνὴ ὀνομάζει σουλταρικόν, ὅπου κατοίκει ἡ γυνὴ καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Σουλμάν. Τὸ παλάτιον τοῦτο ἦν ἀναμφιβόλως αὐτὸ τὸ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἰδρυθέν καὶ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομηθέν. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐστράφησαν πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν σταυροφόρων καὶ αἱ

ισχυρώτεροι μηχαναὶ αὐτοῦ ἐστίθησαν, ὅπως διασειώσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν πύργον. Καί τῳ ὄντι διὰ κριοῦ τρεπωτάτου, συρομένου διὰ χειρῶν, οἱ σταυροφόροι κατώρθωσαν νὰ ἀνοίξωσιν εἰς τὸ τεῖχος ῥήγμα ἱκανῶς εὐρὺ, ὅσον νὰ διέρχωνται δύο ὁμοῦ ἄνδρες. Τὴν νύκτα ὁμοῦ, διακοπείσης τῆς προσβολῆς, οἱ Τοῦρκοι ἐπηνώρθωσαν πάσας τὰς βλάβας τῆς προτετραίας. Τοῦτο ἰδόντες οἱ σταυροφόροι ἠθύμησαν, ταχέως ὁμοῦ ἡ ἀθυμία καὶ ἀδημονία τῶν ἐστράτη εἰς χαρὰν, καθότι Λομβαρδὸς τις ἐξ αὐτῶν ἐπενόησε καὶ κατεσκεύασε μηχανὴν, δι' ἧς ὑπέσχετο ν' ἀνατρέψῃ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἄνευ κινδύνου τῶν πολιορκούντων. Ἡ μηχανὴ δὲ αὕτη ἦν μέγας ξύλινος πύργος ἰσοῦψῆς πρὸς τὰ τεῖχη, ὅστις καὶ βραδέως προχωρῶν προσηρμύσθη εἰς τὸ τεῖχος, χωρὶς οἱ ἐν αὐτῷ ἄνδρες νὰ ὦσιν ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ τοξεύματα τῶν πολιορκουμένων. Τοιοῦτοτρόπως τὸ τεῖχος ὑπεσκάφη, οἱ λίθοι τῆς βάσεως ὑποκατεστήθησαν ὑπὸ δοκῶν ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἤδη ὅλον τὸ τεῖχος, μικρὸν δ' ὕστερον αἱ δοκοὶ αὗται γίνονται παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ οὕτω τὸ τεῖχος καταπίπτον συνεπισύρει καὶ τοῦ πύργου τὴν κατάπτωσιν. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο συμπληροῦ τὴν ἀποθάρρυνσιν τῶν Ὀθωμανῶν τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ γυνὴ τοῦ Σολιμάν, ἰδοῦσα τοῦ ἀσύλου τῆς τὴν καταστροφὴν ἐπεχείρησε νὰ φύγῃ διὰ τῆς λίμνης, συνελήφθη ὁμοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν σταυροφόρων. Τότε οἱ μουσουλμάνοι ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Γοδόφρεδον, ὅπως διαπραγματευθῶσι τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου ὁ Βυζαντινὸς, λαβὼν μυστικὰς ὁδηγίας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν καὶ πείθει τοὺς μωαμεθανούς νὰ παραδώσωσι κατὰ προτίμησιν τὴν πόλιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο παραδεκτὴ, οἱ δὲ Φράγκοι ἡγούμενοι, ἄνευ φθόνου εἶδον τὴν προδοσίαν ταύτην, ἐπειδὴ δὲν ἀπεστέροι αὐτοὺς τοὺς καρπούς τῆς νίκης τῶν διότι, μέλλοντες νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἦσαν βέβαιοι, ὅτι δὲν ἤθελον ἀφήσει ὀπίσω αὐτῶν ἐχθρὸν ἐπίφοδον.

Τῳ 1106 ἡ πόλις τῆς Νικαίας παρεδόθη εἰς τοὺς σελσουκίδας ἡγεμόνας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ νεωτέρου Ἀλεξίου, Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός, μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ τῳ 1183, παρουσιάσθη πρὸ τῆς Προύσσης καὶ τῆς Νικαίας, αἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ὑποταγῶσιν εἰς αὐτόν· ἡ Νίκαια κυριευθεῖσα τότε ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, καὶ ἐξετράπησαν εἰς ἀνηκούστους ὀμότητας· καὶ πάλιν δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Κομνηνῶν, ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἡλώθη ὑπὸ τῶν Λατίνων, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, στεφθεὶς αὐ-

τόθι τῷ 1203, κατέστησεν αὐτὴν καθέδραν τοῦ κράτους τῆς Νικαίας.

Κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ κράτους τῶν σελσουικιδῶν οἱ Ὀθωμανοὶ ταχέως ἐκυρίευσαν τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Καὶ πρῶτον ὁ Ὀρχάν εἶχε νὰ κυριεύσῃ τὴν Προῦσσαν καὶ τὴν Νίκαιαν, ὧν τὴν κατάκτησιν εἶχε προετοιμάσει ὁ πατὴρ του. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος (1330). Πρὸς τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ Ὀθωμανοὶ ἐδοκίμασαν δυσχερεῖας ὄχι ὀλιγωτέρας ἢ ἄλλοτε οἱ σταυροφόροι, ἡ δὲ πολιορκία διήρκεσεν ἀκριβῶς ἴσον χρόνον. Κατὰ πρῶτον ὁ Ὀρχάν ἐκυρίευσεν τὰ μικρὰ φρούρια τὰ ἐπὶ τῶν πέριξ πεδιάδων, εἴτα δὲ ἀπέκλεισε τὴν Νίκαιαν τοσοῦτον στενῶς, ὥστε οἱ κάτοικοι, πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ν' ἀναγκασθῶσι ταχέως νὰ ἀνοίξωσι πρὸς αὐτὸν τὰς πύλας τῶν. Ἰδίως μάλιστα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου Καρατεκὶν, γειτνιάζοντος τῇ Νικαίᾳ, ὁ ἀποκλεισμός ἐδεινώθη καὶ πᾶσα μετὰ τῶν ἐξω συγκοινωνία τῶν πολιορκουμένων ἔπαυσε. Τέλος οἱ κάτοικοι, ἀποκαμόντες ἐκ τῶν ἀκαταπαύστων ἐφόδων καὶ τοῦ πολυτοῦς ἀποκλεισμοῦ, ἔστειλαν πρέσβεις περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν σουλτάνον, οὗτος δὲ ἐδέχθη τοὺς προταθέντας ὅρους, καθ' οὓς ἡ μὲν φρουρά ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἀποσκευῶν αὐτῆς καὶ νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ κάτοικοι, ὅσοι ἤθελον νὰ μείνωσιν ἐν Νικαίᾳ, ἐλάμβανον τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἤθελον ἔχει πλήρη ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας τῶν, καὶ ζῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων τοῦ νικητοῦ. — Ὑπογραφέντων τῶν ὄρων τούτων, οἱ κάτοικοι πανδήμως ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν τοῦ σουλτάνου, ὅστις καὶ μετὰ τοιοῦτου θριάμβου εἰσῆλασεν εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς πύλης Γενί-σεχέρ.

Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Ὀρχάν, ἐγκαταστάσεως ἐν Νικαίᾳ, ὑπῆρξε νὰ ἐγείρῃ τζαμιά καὶ νὰ συστήσῃ ἐν αὐτῇ σχολεῖα θρησκευτικά. Πολλὰς δ' ἐκκλησίας χριστιανικὰς μετέτρεψεν εἰς τζαμιά, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἔτι καὶ νῦν τὰ ἐρεῖπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅς ὁμοίως μετετράπη εἰς τζαμίον, ἀφοῦ πᾶσαι αἱ ζωγραφίαι του, πάντα τὰ ψηφιδωτὰ τὰ εἰκονίζοντα πρόσωπα ἢ σκηνὰς θρησκευτικὰς ἀπεξέσθησαν ἀπὸ τῶν τοίχων τῶν ναῶν καὶ ἐξηφανίσθησαν, πάντα τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπιγεγραμμένα χωρὶα τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐπεχρίσθησαν δι' ἀσβέστου καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπεγράφησαν χωρὶα τοῦ Κορανίου, ὧν πολλὰ λείψανα μέχρι σήμερον σώζονται. Ἀπὸ μιᾶς ὁμως καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ τῆς παντελοῦς παρακμῆς τῆς Νικαίας, καὶ αὐτὸ τὸ τζαμίον ἐγκατελείφθη ὁ τροῦλλός του κατέρρευσε, πᾶσα δὲ ἡ πέριξ συνοικία δὲν εἶναι πλέον ἢ σωρὸς ἐρείπιων.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας ὁ Ὁρχάν ἐσκέφθη περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς διοικήσεως καὶ διορισμοῦ τῶν ὀρίων ἢ *σαντζακίων* τῶν νεωστὶ κατακτηθέντων. Ἡ Νίκαια ἀνεδείχθη πρωτεύουσα τοῦ *σαντζακίου* Κοτζᾶ Ἰλλί, ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. ὅμως ἡ τιμὴ αὕτη ἀφῆρθέη ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐδόθη εἰς τὴν Νικομήδειαν. Ὁ Ὁρχάν συνέστησεν ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ πρῶτον κατὰ τὰ μέρη ταῦτα *ἱμαρέτιον*, ἥτοι *πτωχοκομεῖον* κατὰ τὰ ἀνατολικά ὅμως μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ *σελσουκίδαὶ* σουλτάνοι εἶχον πρὸ πολλοῦ ἤδη συστήσει τοιαῦτα *φιλανθρωπικά* καθιδρύματα, ἐν οἷς διενέμοντο τροφαὶ καὶ παντοῖα ἄλλα βοηθήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ εἰς τοὺς γεγενηκότας στρατιώτας. Τὰ καταστήματα ταῦτα συνετηροῦντο ἐκ τῶν προσόδων ἀκινήτων κτημάτων προικοδοτουμένων εἰς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ ἢ καὶ ἄλλων ἰδιωτῶν, ἅτινα ἐκαλοῦντο *βακούφια*, συνίσταντο δὲ ἐκ γαιῶν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀρπάζομένων ἀπὸ τῶν *χριστιανῶν*, ἐκ παζαρίων ἢ λουτρῶνων, ὧν ἡ ἐκμίσθωσις ἐγένετο καὶ εἰσπραττέτο ὑπὸ τῶν *τζαμίων* εἰς 2 ἐν γένει ἀνετίθεντο τὰ *ἱμαρέτια*.

Ἡ Νίκαια διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ πασσαλίκιον τῆς Προύσσης. Ἡ νεωτέρα πόλις, ἥτις ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλεῖται Ἰσνίκ, ἐκ παραφορᾶς τῶν ἑλληνικῶν λέξεων «εἰς Νίκαιαν», κατέχει τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς πόλεως. Εἰσερχόμενοι ἐκ τῆς πύλης τῶν Λευκῶν διοδεύομεν ἱκανὸν διάστημα κατὰφυτον ὑπὸ κήπων πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν νεωτέραν πόλιν, ἥς αἱ οἰκίαι διὰ πλίνθων ἐκτισμέναι ἔχουσιν ὄψιν λίαν πενιχρὰν καὶ ποταπὴν. Ἡ μεγάλη ὁδὸς, καθ' ἣν εἶναι ἡ ἀγορὰ, εἶναι ἡ μόνη εἰς ἣν ἀπαντᾶται ζωὴ τις. Τὸ κλίμα, ἰδίως κατὰ τὸ θέρος, εἶναι νοσηρότατον. Ὁ πληθυσμὸς τῶν τῆς πόλεως ταύτης Γραικῶν, οὔτινες καὶ οἰκοῦσιν ἐν ἰδίᾳ συνοικίᾳ περὶ τὴν νῦν ἐκκλησίαν ὑπολογίζεται εἰς 2 χιλ. περίπου ψυχῶν. Ὁ κύριος πόρος τῶν κατοίκων εἶναι ἡ κηπουρικὴ καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῶν μεταξοσκωλήκων· οἰκογένειαι τινες γραικικαὶ ὑφαίνουσι μετὰξίνα ὑφάσματα, ἅτινα ἐν τῷ ἐμπορίῳ συγχέονται μετὰ τῶν τῆς Προύσσης.

Ἡ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς Νικαίας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Ἀκ-σεράϊ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Κίου πρὸς δυσμὰς καὶ Γενί-σεχέρ πρὸς μεσημβρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Τὰ τείχη.

Τοσαῦται πολιορκίαι, τοσαῦται καταστροφαὶ καὶ ἀλλαγαὶ κυρίων δι; ἡ Νίκαια ὑπέστη, ἐπόμενον ἦν νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς τὸ σχῆμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως τοσαύτας μεταβολάς, ὥστε ἐν τῷ σημερινῷ περιβόλῳ οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι θέλομεν εὑρεῖ χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λυσιμάχου ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπὶ Στράβωνος ἡ πόλις εἶχε περίμετρον δέκα ἐξ σταδίων, ἤτοι δύο χιλιάδων ἐννεακοσίων τεσσαράκοντα τεσσάρων μέτρων, τὰ πρὸς δυσμὰς δὲ τείχη της ἐθρέγοντο ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης. Ὁ Στράβων σημειοῖ προσέτι, ὅτι ἀπὸ πέτρας τινὸς κειμένης ἐν μέσῳ τοῦ γυμνασίου ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις καὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς πόλεως. Τοῦ γυμνασίου τούτου ἡ ἀνοικηδόμησις εἶχεν ἀρχίσει μικρὸν πρὸ τῆς εἰς Βιθυνίαν ἀφίξεως τοῦ Πλίνιου, πυρποληθέντος τοῦ παλαιοῦ γυμνασίου, ἐκτίσθη δὲ πολὺ τοῦ προτέρου εὐρύτερον· ὁ Πλίνιος ὅμως ψέγει μεγάλως τὸν ἀρχιτέκτονα, παρατηρῶν ὅτι ἡ οἰκοδομὴ ἦν ἄρρυθμος καὶ ἀκανόνιστος καὶ τὰ μέρη αὐτῆς κακῶς διατεθειμένα· συμφώνως δὲ μετὰ τὴν γνώμην ἀρχιτέκτονός τινος φρονεῖ ὅτι τὰ τείχη δὲν ἤθελον δυνῆθαι νὰ βαστάσωσι τὸ βάρος, ὅπερ προσώριζον νὰ ἐπιθέσωσιν εἰς αὐτὰ, ἂν καὶ εἶχον εἴκοσι δύο ποδῶν πλάτος, διάμετρον τεραστίαν ὡς πρὸς τοιοῦτου εἶδους οἰκοδομήν. Τὸ ἀσθενὲς δὲ τῶν οἰκοδομῶν τῆς Νικαίας προήρχετο ἰδίως ἐκ τῆς κακῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους, ὅπερ, συγκείμενον ἐκ προσχώματων, δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτούμενην πρὸς ὑποβάστασιν βαρέων φορτίων στερεότητα.

Ἐκ πρώτης ὀψεως ἤθελέ τις υποθέσει ὅτι τὸ σχῆμα τῶν τειχῶν δὲν μετεβλήθη παντάπασι, καθότι αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ σήμερον ἔτι εὐρίσκονται εἰς τὰ πέρατα τῶν δύο ἀξόνων, οἵτινες διατέμνονται κατὰ γωνίας ὀρθάς. Καθὼς ὅμως ἤδη ἐσημειώσαμεν, τὰ ὀχυρώματα εἶναι πολὺ νεώτερα, περιέχουσι δὲ πολλὰ ἐρείπια ἀρχαίων μνημείων. Τὸ φρούριον δὲ τοῦτο, ἐν τῶν τελειοτέρων καὶ κάλλιον διατετηρημένων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, συνίσταται ἐκ περιβόλου ὠχυρωμένου, προασπιζομένου ὑπὸ πύργων ἡμικυκλίων, τὸ *moenium* ἢ ἔρμα τῶν Λατίνων. Πρὸ τῆς ὀχυρώσεως ταύτης εἰς ἀπόστασιν δέκα ἐξ μέτρων ἐγείρεται δεύτερος περιβόλος ὑπὸ πύργων ὁμοίως ὠχυρωμένος διατεθειμένων ἀβακοειδῶς ἐνώπιον τῶν πύργων τοῦ πρώτου περιβόλου, ὑπερασπιζόντων δὲ τὴν τάφρον. Ὁ περιβόλος οὗτος ἦτο τὸ πρόχωμα

τῶν παλαιῶν ὀχυρώσεων, ὅπερ ἐν ἀρχῇ συνίστατο ἐκ τῶν χωμάτων τῆς τάφρου ἐξορμημένων πρὸς τὴν πόλιν. Ὑστερότερον ὅμως μετεβλήθη εἰς κτιστὸν ὀχύρωμα προασπιζόμενον ὑπὸ πύργων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ διαλείμματα τῶν πύργων τοῦ moenium. Τέλος ἡ τάφος, ἥς τὸ πλάτος εἶναι σήμερον ἀπροσδιόριστον ἕνεκα μεταπτώσεων τῶν χωμάτων, συνεπλήρου τὸ ἀμυντικὸν τῆς πόλεως σύστημα. Ἐν περιπτώσει προσβολῆς ἡ τάφος ἐπληροῦτο ὕδατος διὰ διωρύγων συγκοινωνουσῶν μετὰ τῆς λίμνης. Οἱ πύργοι καὶ τὰ τεῖχη τοῦ προχώματός εἰσι χαμηλότερα τῶν τοῦ moenium, ὅπως αἱ μηχαναὶ αἱ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν πύργων τοῦ moenium τεθειμέναι δύνωνται νὰ ἐνεργῶσιν ὅσον οἷόν τε ἐγγύτερον τοῦ περιβάλου τῶν τειχῶν. Οἱ πύργοι εἰσὶ συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ τείχους, οὐχὶ δὲ ἴσοι οὐδ' ὅμοιοι ἀλλήλοις, καθ' ὅτι ἄλλοι μὲν ἐξέχουσι τοῦ τείχους κατὰ τὰ δύο τρίτα τῆς διαμέτρου, ἄλλοι δὲ εἶναι ἐλλειψοειδῆς καὶ ἄλλοι τετράγωνοι. Οἱ τελευταῖοι ὅμως οὗτοί εἰσι μεταγενέστεροι. Προσέτι δὲ αὐτὲ ἰσάκις ἀπέχουσιν ἀλλήλων, καθότι ἄλλοι μὲν μόλις διέχουσιν ἀλλήλων ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα δέκα μόνον μέτρα, ἄλλοι δὲ μέχρις εἴκοσι καὶ πέντε.

Καθ' ὅλου τὰ τεῖχη εἰσὶν ἐκτισμένα ἐκ πλίνθων ὀπτῶν, ὧν ἐκάστη ἔχει μῆκος μὲν τριακοντα ἕως τεσσαράκοντα ἑκατοστομέτρων, πλάτος δὲ εἴκοσι πέντε ἕως τριακοντα. Ὁ συνδέων αὐτὰς πηλὸς εἶναι παχύτατος, τὸ δὲ ἔσω τοῦ τείχους σύγκειται ἐκ χονδρῆς ἄμμου καὶ χαλίκων. Ἄν καὶ οὐδεμίᾳ ἐπιγραφῇ περιεσώθῃ, ἐξ ἧς νὰ δηλοῦται ἐπὶ τίνος βασιλείας τὰ τεῖχη ταῦτα ἐκτίσθησαν, ἐν γένει ὅμως τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τοσαύτην ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε φαίνεται ὅτι ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ πόλεις ὠχυρώθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἥτοι κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα.

Κατὰ ἀνατολὰς τὰ τεῖχη διατείνουσι κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς γωνίας μέχρι τῆς καθολικῆς πύλης, ἥτις καὶ σήμερον ἔτι καλεῖται πύλη τῶν Λευκῶν. Τὸ τεῖχος τοῦτο προασπίζεται ὑπὸ εἴκοσι καὶ ἐνὸς πύργων. Ὁ πύργος τῆς μεσημβρινοδυτικῆς γωνίας εἶναι διεσχισμένος καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος, οὐδὲν ὅπως ἔχνος ἐξωτερικῆς βίας φέρει. Κατὰ τὸ ὕψος τοῦ τείχους φέρει μέγα δωμάτιον θολωτὸν καὶ φωτιζόμενον διὰ παραθύρου βλέποντος πρὸς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων δύναται τις εὐκόλως νὰ ὁδεύσῃ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τείχους· ἡ ἐπ' αὐτῶν δὲ ὁδὸς εἶναι ἐπεστρωμένη διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, εἰλημμένων ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἰδίως δὲ στυλοβατῶν ἐχόντων ὕψος μὲν 1 μ. καὶ $\frac{19}{100}$ πλάτος δὲ 0,86 φαίνεται δὲ ὅτι ὅλοι οὗτοι αἱ συ-

λοβάται ἀνῆκον εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα, ἀριθμοῦνται δὲ εἰς ἐξήκοντα τέσσαρας, ἴσου μεγέθους πάντας· τὰ ἄλλα μάρμαρα εἰσὶ τμήματα σπηλῶν ἐπιταφίων, ἐπιστύλια καὶ ἄλλα γεγλυμμένα μάρμαρα. Εἰς τῶν πύργων τοῦ τείχους τούτου εἶναι ἰδίως ἀξιοσημείωτος· ἡ μεγάλη αὐτοῦ αἶθουσα πρὸ αἰῶνων κλεισθεῖσα διὰ τοίχου ἠνέωχθη τῷ 1834, εὗρέθη δὲ ὅπως ἦν ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν διασχηματισμὸν καὶ τὴν διακόσμησιν. Ἐν τῷ κατωτέρῳ μέρει τοῦ πύργου ὑπάρχει στρογγύλον θολοσκέπαστον δωμάτιον, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως ὡς ἀποθήκη τῶν μηχανῶν. Αὐτόθεν κλίμαξ ἐξωτερικὴ φέρει πρὸς ἀνωτέραν αἶθουσαν ὁμοίως στρογγύλην καὶ θολοσκέπαστον, φωτιζομένην ὑπὸ στενῶν θυρίδων, συγκοινωνουσῶν μετὰ δύο κελλίων ἐν τῷ τοίχῳ αὐτοῦ τοῦ πύργου ἠνεωγμένων, ὧν ἕκαστον περιέχει δύο σηκοὺς ἢ χηβάδας μεθ' ἐδράνου διὰ τοὺς φρουροὺς. Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἀναδεικνύει ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον τὸν πύργον τοῦτον εἰσὶν αἱ ζωγραφίαι αἱ τὴν δευτέραν αἶθουσαν κοσμοῦσαι, πεποιημέναι διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῶν πλίνθων ἐπικεχρισμένου πηλοῦ. Αἱ ζωγραφίαι αὗται εἰκονίζουσιν ἱερεῖς ἢ ἁγίους, φέροντας ἐπὶ κεφαλῆς χρυσοῦς στεφάνους καὶ ἄμφια ἐκκλησιαστικὰ ἐνδεδυμένους. Ἐνιοὶ αὐτῶν εἶχον κατὰ τὸ βυζαντινὸν ἔθος καὶ τὸ ὄνομά των γεγραμμένον κατὰ γραμμὴν κάθετον. Μεγάλῃ τις εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀναβαίνοντος ἵππον φαῖδν, ἣν λίαν ἐφθαρμένην, ὃ δὲ ἵππος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ποδῶν χρυσοῦς δακτυλίους διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένους. Ὁ θόλος τῆς αἰθούσης εἶναι βεβαμμένος κυανοῦς μετ' ἀστέρων ἐρυθρῶν. Αἱ ζωγραφίαι δὲ αὗται φέρουσι πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῆς κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ζωγραφικῆς· ἐπειδὴ ὅμως, ὡς γνωστὸν, οἱ βυζαντινοὶ ζωγράφοι ὑπὲρ πάντας ἄλλους ἐπιμελῶς προσεπάθησαν νὰ διχτηρήσωσιν ἐν ταῖς ἱερογραφίαις αὐτῶν ὥρισμένον καὶ παραδεδεγμένον τύπον, καὶ ὅτι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐτι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὸ ἱερογραφικὸν ὕφος τῆς ἀνατολ. Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὸ τὸ μεσαιωνικὸν βυζαντινὸν, θὰ ἦναι πολὺ δύσκολον νὰ εἰπωμεν θετικῶς τὴν ἡλικίαν τῶν εἰκόνων ἐκείνων. Ὅπως δὴποτε μάλιστα ὁ πύργος οὗτος ἠνέωχθη, καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Νικαίας προσδραμόντες ἀγελῆδὸν κατεκάλυψαν τὰ τείχη δι' ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἔβλαπτον τὰς περιέργους ἐκεῖνας εἰκόνας, φόβος δὲ ὑπάρχει μήπως διὰ τοιούτων προσθηκῶν αἱ εἰκόνες αὗται ὀλοτελῶς διαφθαρῶσιν.

Ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ πύργου ὑπὸ ἐπάλξεων ὑπερασπιζομένου φέρει κλίμαξ ἐσωτερικὴ, ἐπὶ τοῦ τοίχου προσηρμοσμένη. Αἱ ἐπάλξεις δὲ αὗται σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐξώθεν πάντες οἱ πύργοι τῆς

Νικαίας εἰσιν ὁμαλοὶ, μὴ ἔχοντες ἐσοχὰς ἢ ἐξοχάς. Ἡ γραμμὴ ἡ συνδέουσα τὴν πύλιν τῶν Λευκῶν μετὰ τῆς πύλης τῆς ἄρκτου ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Σταμπούλ-καπουσοῦ) εἶναι πολυέλικτος, διευθύνεται δὲ βορειοδυτικῶς καὶ νοτιοδυτικῶς. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχουσι δέκα ἐννέα πύργοι, πρὸς τὸ βόρειον δὲ ἄκρον παρατηρεῖται μακρὸν μέρος τοῦ τείχους, μῆκος ἔχον περίπου διακοσίων ἐνενήκοντα τεσσάρων μέτρων, ἐκτισμένον δὲ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, προασπιζόμενον ὑπὸ τριῶν τετραγώνων πύργων, ὁμοίως ἐκ μαρμάρου, ἐπιστεφομένων δὲ δι' ἔδοντωτῆς κορωνίδος. Τὸ τεῖχος σύγκειται ἐξ ἑνδεκα ἐπιτεθειμένων σειρῶν λίθων τετραγώνων, ἡμίσεος μέτρου τὸ ὕψος, ὃ δὲ πύργος ἐξ εἰκοσι σειρῶν. Ἡ κορωνὶς ἔχει ὕψος 0 μ. 56, ὑποβαστάζει δὲ σειρὰν ἐπάλξεων. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τείχους εἶναι ἐν γένει καλῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐξεργασμένον, ὅθεν καὶ περιηγηταὶ τινες θεωροῦσιν αὐτὸ ὡς λείψανον τῆς ἐπὶ Λυσιμάχου Νικαίας· πρὸς τὸ μέρος ὅμως τῆς πόλεως ἡ οἰκοδομὴ εἶναι λίαν ἀτημέλητος, ἐπὶ πλακὸς δὲ μαρμαρίνης, 4 μ. 80 τὸ μῆκος, κειμένης δὲ ἐπτά ἢ ὀκτὼ μέτρα ἄνω τοῦ ἐδάφους ἀναγινώσκεται ἐπιγραφὴ πεντάστιχος, ἥς τὰ γράμματα ἐν ἀναγλύφῳ γεγλυμμένα κατὰ τὸν ἀραβικὸν τρόπον τεκμηριοῦσιν ἐποχὴν παρακμῆς. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναγινώσκεται ἀπὸ κήπου τινὸς ἐξω τοῦ τείχους κειμένου, ἔχει δ' ὡς ἐξῆς :

- « Ἐνταῦθά ἐστι τὸ μόνσιμον τρόπαιον τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ἐπαισχύντων Σαρακηνῶν.
 » Ἐνταῦθα οἱ φιλόχριστοι ἡμῶν βασιλεῖς, Λέων καὶ Κωνσταντῖνος,
 » Ἐπεσκεύασαν τὴν πόλιν, ἐνεκα δὲ τῆς τοῦ ἔργου κακῆς καταστάσεως,
 » Ἡγειραν ἀπὸ θεμελίων τὸν πύργον τῶν Κεντηριῶνων,
 » Ὅν καὶ συνετέλεσαν ἐν ἐπτά ἔτεσιν. Πάναιος, υἱὸς Πατρικίου
 » Φλαβίου Κουραπαλάτου (πρόεδρος).

Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς τῆς λίμνης τὸ τεῖχος παρατείνεται πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ, φέρει δὲ δέκα ἐξ πύργους, ὧν τινες τετράγωνοι τὸ σχῆμα. Ἡ πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρίσκεται εἰς τὴν κορυφὴν μεγάλου τινὸς τετραγώνου. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς λίμνης μέχρι τῆς τοῦ Γενί-σεχέρ, πρὸς μεσημβρίαν, τὰ τεῖχη ἔχουσι σχῆμα κεκλασμένης γραμμῆς, ὅπερ παρέχει εἰς αὐτὰ μεγάλην ἀμυντικὴν δύναμιν· τοῦτο δὲ εἶναι πράγματι τὸ ἰσχυρότερον μέρος τοῦ φρουρίου. Πρὸς τὴν πύλιν τοῦ Γενί-σεχέρ ἀναπτύσσεται εὐρὺς περίβολος σχηματιζόμενος διὰ προεκτάσεως τοῦ τείχους ὀρθογώνιου. Ὁ περίβολος δ' οὗτος ἀπομιμεῖται ἀκριβῶς τὸ castrum ἢ στρατόπεδον, ὃ παρατηρεῖται εἰς τὰ τεῖχη τῆς Ῥώμης.

Δι' ἀνασκαφῶν γινομένων εἰς ἀγροὺς κατέχοντας νῦν μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πόλεως, ἀνακαλύπτονται πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, ταῦτα δὲ ἀποκλειστικῶς ἐκτισμένα ἐκ πλίνθων ὁπτῶν διαφόρων εἰδῶν δεικνύουσιν ὅτι ἀνῆκον εἰς οἰκοδομήματα ἰδιωτικὰ καὶ ὄχι εἰς δημόσια καὶ πολυτελῆ.

Ἀπὸ τῆς πόλης τῆς λίμνης μέχρι τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς πόλεως τὸ τείχος ὑπερασπίζεται ὑπὸ εἰκοσι τριῶν πύργων, ἔχει δὲ δύο κρυπτὰς πύλας. Ὁ πύργος τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας εἶναι τετράγωνος, ἀποτελεῖ δὲ ἐξοχὴν μεγάλην καὶ ἔμπρὸς καὶ ὀπίσθεν τοῦ τείχους. Ἐν αὐτῷ δὲ ὑπάρχει αἶθουσα ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν κατεσκευασμένη ἐκ λειψάνων ἀρχαίων μνημείων. Παρὰ τὸν πύργον τοῦτον ὑψοῦται ἕτερος πύργος, κατ' οὐδὲν ἄξιος λόγου, φέρων δὲ ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης ἐγκεχαραγμένην ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν.

*Πύργος Μιχαήλ
τοῦ μεγάλου βασιλέως
αὐτοκράτορος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

Ἀπὸ τῆς πόλης τοῦ Γενί-σεχέρ μέχρι τῆς μεσημβριοανατολικῆς γωνίας τῆς πόλεως τὸ τείχος διατείνει κατ' εὐθείαν σχεδὸν πρὸς τὰ βορειοανατολικά, ὑπερασπίζεται δὲ ὑπὸ δέκα πέντε πύργων, ὧν ἡ κατασκευὴ κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς τῶν κατ' ἀνατολὰς κειμένων. Οἱ πάντες δὲ περὶ τὸ τείχος ὑπάρχοντες πύργοι συμποσοῦνται εἰς διακοσίους τριάκοντα ὀκτώ, ὧν πρὸς ἄρκτον 42, πρὸς ἀνατολὰς 58, πρὸς μεσημβρίαν 74 καὶ πρὸς δυσμὰς 64.

Ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ Στράβωνος ἀναφερομένην διάταξιν, εἰ καὶ αἱ τέσσαρες τῆς πόλεως πύλαι ἀντιστοιχοῦσιν ἐπὶ πρὸς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἀνεύρωμεν οὔτε τὸ τετράγωνον σχῆμα, οὔτε τὴν ὑπ' αὐτοῦ σημειουμένην περίμετρον· διότι ἐνῷ ὁ γεωγράφος οὗτος σημειοῖ ὅλην τῆς πόλεως τὴν περίμετρον εἰς δέκα ἑξὶ στάδια, σήμερον καταμετρῶντες τὴν περιφέρειαν εὐρίσκομεν ἀπὸ τῆς πόλης Γενί-σεχέρ, ἥτοι τῆς μεσημβρινῆς, μέχρι τῆς πόλης τῶν Λευκῶν, ἥτοι τῆς ἀνατολικῆς μέτρα 4125 ἀπὸ τῆς πόλης τῶν Λευκῶν μέχρι τῆς ἀρκτικῆς, ἥτοι τῆς πόλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως » 4119 ἀπὸ τῆς πόλης τῆς ἄρκτου μέχρι τῆς λίμνης » 4119 ἀπὸ τῆς πόλης τῆς λίμνης μέχρι τῆς τοῦ Γενί-σεχέρ » 4064

ἥτοι τὴν πᾶσαν περίμετρον 4,427

Ἐπειδὴ δὲ τὰ δέκα ἐξ στάδια τοῦ Στράβωνος ἰσοδυναμοῦσι μὲ δισχιλία ἐννεακόσια πεντήκοντα ἐννέα μέτρα, ἔπεται ὅτι ἡ νῦν περίμετρος τῆς πόλεως, ἀναβαίνουσα εἰς εἴκοσι τέσσαρα περίπου στάδια, εἶναι καθ' ἡμῖς σχεδὸν μεγαλητέρα τῆς ὑπὸ Στράβωνος σημειουμένης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅπως εὖρωμεν τὸ μέτρον τοῦ Στράβωνος πρέπει νὰ λάβωμεν τὸ τετράγωνον τὸ σχηματίζομενον ὑπὸ τῶν γραμμῶν τῶν συναπτουσῶν τὰς τέσσαρας πύλας, ἀνὰ δύο δύο, ὅπερ διδει τετράγωνον τρισχιλίων διακοσίων μέτρων περίμετρον ἔχον, ἥτοι δέκα ἐπτὰ σταδίων καὶ ἡμίσεος. Ἐξετάζοντες ὅμως τὰς πύλας βλέπομεν, ὅτι αὗται ἐκτίσθησαν μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Στράβων ἔγραψε, ἐντεῦθεν δὲ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ πόλις κηζήθη ἀκολουθῶς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀδριανοῦ, Κλαυδίου Β'. καὶ Λέοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Αἱ πύλαι.

Αἱ τέσσαρες κύριαι πύλαι τῆς Νικαίης διατηροῦνται εἰσέτι ἱκανῶς, ὥστε νὰ δυνάται τις νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀρχαίας αὐτῶν διαθέσεως. Ὅτε ὅμως ἀνήγειραν τὰ σήμερον σωζόμενα τείχη, ἔκριναν καλὸν νὰ ἐνισχύσωσι τὰς ἀρχαίας πύλας διὰ προσθέτων ἔργων, ἃ ἐκ πρώτης ὀψews μεταβάλλουσι τὰς ἀναλογίας αὐτῶν. Ἐκτέρωθεν ἐκάστης τῶν πυλῶν τούτων δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν προσηρμύσθησαν ἀνὰ δύο πύργοι, πάντες ἐκ πλίνθων ὀπτῶν, ἐξ ὧν καὶ εὐκόλως διακρίνονται ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς οἰκδομῆς, οὐσῆς ἐκ μαρμάρου. Ἡ πύλη τῶν Λευκῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσὶν ἀπαράλλακτως ὅμοιαι, ὅθεν καὶ μόνον περὶ τῆς μιᾶς θέλομεν ποιῆσαι λόγον.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν πόλιν ἀπ' ἀνατολῶν διερχόμεθα κατὰ πρῶτον πύλιν πολλὰ ὀλίγον ἐπιδεικτικὴν, ἔχουσαν ἐκατέρωθεν δύο πύργους, παρ' αὐτῇ δὲ ὁρῶμεν περιεκλεισμέναν ἀνάγλυφά τινα ἡρωητορρασμέναν. Ἐκείθεν προχωροῦμεν εἰς μικράν αὐλὴν εὐρισκομένην δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν κατὰ μῆκος τοῦ ἐσκαπασμένου διαδρόμου, ὃν διακόπτουσι δύο ἰσχυρὰ τείχη. Τὴν αὐλὴν ταύτην διαχωρίζει ἀπὸ δευτέρας πύλης, βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, μαρμαρίνου θριαμβευτικὸν τόξον ἐγειρόμενον μεταξὺ δύο πύργων· διὰ τῆς δευτέρας δὲ ταύτης πύλης εἰσέρχεται τις εἰς τὴν πόλιν. Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς πύλης ταύτης, πρὸς τὴν πόλιν, ἦσαν δύο πύργοι ἐκ πλίνθων καὶ

λίθων, ὧν ὁ ἀριστερὸς συγκοινωνεῖ μετὰ δεξιμενῆς ὕδατος ἐξαρτωμένης πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ. Τὸ θριαμβευτικὸν τόξον σύγκειται ἐκ μεγάλης ἀψίδος εὖρος ἐχούσης 4 μ. 23' ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῆς ἦσαν δύο μικραὶ τετράγωνοι θύραι, δι' ὧν διήρχοντο οἱ πεζοί. Ἀνωθεν πάλιν τῶν θυρῶν τούτων εἰσι δύο σηκοὶ στρογγύλοι, ἅπαντα δὲ ἡ ἀψὶς στηρίζεται ἐπὶ δύο κτιστῶν παραστατῶν δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἄλλως δὲ ὀλίγου λόγου ἀξίων. Αἱ πλάγαι θύραι ἐπιστέφονται ὑπὸ ὀδοντωτοῦ ὀφρυώματος. Ἐπὶ τῆς ζωφόρου τῆς βλεπούσης πρὸς τὰ ἔξω τῆς πόλεως ὑπάρχει μακρὰ ἐπιγραφή διὰ χαρακτῆρων ἐγγεγλυμμένων ἐν τῷ μαρμάρῳ, δι' ὀρειχάλκου ἐγκεκαυσμένων, νῦν δὲ ἔχι πολὺ εὐαναγνώστων· χωρίζεται δὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἄνω ἔχει οὕτω πως:

«Τῷ αὐτοκρατορικῷ Οἴκῳ καὶ τῷ αὐτοκράτορι Καίσαρι Ἀδριανῷ, ἡ λαμπροτάτη μητρόπολις Νίκαια ἤγειρε τὰ τεῖχη ταῦτα, ἐπιστατοῦντος καὶ διευθύνοντος Κασσίου Χρήστου».

Τὸ δὲ ἔτερον ὡς ἑξῆς.

«Τῷ αὐτοκράτορι Καίσαρι, υἱῷ τοῦ θεοῦ Ἀδριανοῦ, ἐγγονῷ δὲ τοῦ θεοῦ Τραϊανοῦ, Τίτῳ, Αἰλίῳ Ἀδριανῷ, αὐγούστῳ, ἐν ἔτει . . . τῆς δημαρχίας αὐτοῦ, ἡ πόλις ἤγειρε τὴν πόλιν ταύτην δαπάνῃ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου».

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐγενρῆν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, χρονολογεῖται πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 120 ἀπὸ Χ. εἶναι δὲ κατὰ τοῦτο ἀξιοσημειώτον, ὅτι ἀπεναντίας πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι λίαν ἀπλοῦν καὶ ἀφελές. Αἱ περιγλυφαὶ εἶναι ὠραῖαι καὶ λεπτῶς εἰργασμέναι.

Ἡ ἐπιγραφή, ἡ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν πύλης ἦν ὁμοίως δι' ὀρειχάλκου ἐγκεκαυσμένη, λίαν ὁμως δυσανάγνωστος, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ὡς ἡ προεκτεθεῖσα ἐγγεγλυμμένη ἐν τῷ μαρμάρῳ. Τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ἀψίδος εἶναι ἀνοικτὸν ὅπως δι' αὐτοῦ διέρχεται ὁ καταρράκτης, ὅστις πίπτων ἐχρησίμευεν εἰς κλείσιμον θύρας διφύλλου ἐκ δοκῶν δρυὸς πεποιημένης καὶ ἐπικεκαλυμμένης ὑπὸ σιδήρου, κατὰ τὸ σύστημα τὸ ἀπαντῶμενον εἰς ὅλους τοὺς πυλώνας τῶν ρωμαϊκῶν φρουρίων.

Πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὴν πόλιν τῆς ἄρκτου, πλὴν τῶν διπλῶν πυλώνων τῶν πατηρουμένων εἰς τὴν ἀνατολικήν, ὁρῶνται ἔτι τὰ ἔχνη τοῦ περιό-

λου δέκα ἑννέα μέτρων τὸ μῆκος ἐπὶ εἴκοσι τὸ πλάτος, συγκοινωνούντος δὲ μετὰ τῆς πόλεως διὰ τριῶν θυρῶν σχεδὸν ἡρειπωμένων, ὧν οἱ προστάται εἰσὶν ἐκ μαρμάρου. Ἐπὶ τῆς πύλης ταύτης ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἔχουσα ὧδὲ πως.

«Ὁ αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Κλαύδιος, εὐσεβῆς, εὐτυχῆς, αὐγούστος,

«Μέγας ἱερεὺς, τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἑαυτοῦ δημαρχίας, ὑπατος, πατὴρ πατρίδος,

«Ἀνθύπατος (ἤγειρε) τὰ πείχη τῆς λαμπροτάτης Νικαίας, ἐπιστατοῦντος Οὐελλίου Μακρίνου, τοῦ ἐκλαμπροτάτου ὑπατικοῦ ληγάτου καὶ ἀντιπραίτωρος τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ Σαλλίου Ἀντωνίου, τοῦ ἐκλαμπροτάτου λογιστοῦ».

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος Κλαύδιος, γνωστότερος ὑπὸ τῷ ὀνόματι Κλαύδιος Β'. ἐγένετο αὐτοκράτωρ τὸ 268 ἔτος ἀπὸ Χ., ὑπατος δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ἀπέθανε δὲ τῷ 270, ἔπεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐτέθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Πύλη τοῦ Γενέ Σεχέρ.

Ἡ πρὸς μεσημβρίαν πύλη πολλάκις ἐπεδιωρθώθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, διότι αὕτη καὶ τὰς περισσοτέρας ὑπέστη ἐφόδους. Δι' αὐτῆς οἱ μουσουλμάνοι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων πολιτορχίας εἰσῆγαγον τοὺς βυζαντινοὺς, προτιμήσαντες νὰ υποκύψωσι μᾶλλον εἰς τούτους παρὰ εἰς τοὺς φράγκους· δι' αὐτῆς κατόπιν εἰσῆλθε Ἰωαννινοῦς ὁ Ὁρχάν εἰς τὴν πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐξ ἐνδείξεων τινων οἱ μηχανικοὶ οἱ τῆς πόλεως τὰ ὀχυρώματα ἐγείραντες, εἶχον προεικάσει ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ φρουρίου ἔμελλε νὰ ἐπισύρῃ συνήθως τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, διότι εἶναι καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπιμελέστερον ὠχυρωμένον. Πρὸ τοῦ ὀχυρώματος ἐγκαρσίως ἐγείρονται δύο ὑπερμεγέθεις πύργοι συνημμένοι μετὰ τετραγώνου προεξοχῆς τοῦ ὀχυρώματος, διάμετρον ἔχοντες 40 μ. 03, διέχοντες δ' ἀλλήλων διάστημα 44 μ. 65. Τὰ τείχη τοῦ προτειχίσματος σχηματίζουν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο γωνίας εἰσεχούσας καὶ ἐξεχούσας, αἵτινες ὑπερασπίζουσι κατὰ πρῶτον τὴν εἰσόδον τοῦ ὑποστέγου διαδρόμου, διότι ὅπως φθάσῃ τις εἰς τὴν πρῶτην πύλην πρέπει νὰ διέλθῃ διὰ μέσου δύο πύργων πλησιεστάτων τῷ προτειχίσματι, ἡ πρώτη δὲ αὕτη πάλιν πύλη δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄξονα τῆς μεγάλης πύλης τῆς πόλεως, ἀλλ' εὐρίσκεται καθέτως ὑπὸ τὰς βολὰς τοῦ πύργου τῆς δύσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν διόδον ταύτην

ὑπερβὰς, πρέπει νὰ διαβῇ πύλην κεκλεισμένην δι' ἰσχυροῦ καταρράκτου, ἐκεῖθεν δὲ θέλει εὐρεθῇ ἐν εἶδει τετραγώνου αὐλῆς, ὁμοίας μὲ τὴν τῆς πύλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ αὐλὴ αὕτη συνεικονώνει μετὰ τῆς πόλεως διὰ τριῶν θυρῶν.

Τὰ τείχη τοῦ προχώματος εἶχον ἔσωθεν μεγάλα θολωτὰ ὑπόγεια, τόσον ὅμως ἡρειπωμένα, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ σχεδιάσῃ αὐτὰ ἐπακριβῶς. Τὰ κτίρια ταῦτα ἦσαν ἐκ πλίνθων ὀπτῶν, ὡς καὶ οἱ μεγάλοι πύργοι τοῦ ἐρύματος. Τὰ θεμέλια τῶν μεγάλων πύργων εἰσὶν ἐκ μεγάλων τμημάτων ληφθέντων ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ μετὰ σπηλῶν ὀρίζοντίως ἐξηπλωμένων. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς πύλης οὐδὲν ἀξιοσημείωτον παρουσιάζει· ἐκ τοῦ μέρους ὅμως τῆς πόλεως, ἐκ τῶν δύο παραστατῶν οἵτινες ἔκλειον τὴν τετράγωνον αὐλὴν, ὁ εἰς σώζεται ἐτι ὁλόκληρος, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ φέρεται τμήμα ἐπιστήλιου ἐφ' οὗ ὑπάρχει μέρος ἐπιγραφῆς. Ὁμοίως τεμάχια ἐπιγραφῶν φέρουσι καὶ πολλὰ τμήματα πλινθῶν διεσπαρμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἅς οἱ περιηγηταὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀντέγραψαν, μόλις δὲ μετὰ αἰῶνα ὁλόκληρον ἐγνώσθη ὅτι πάντα τὰ τεμάχια ταῦτα ἀπετέλουν μέρη τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐπὶ τῆς παραστάδος, ἥτις οὕτω συναρμολογηθεῖσα ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἡ λαμπροτάτη, μεγίστη καὶ εὐγενεστάτη πόλις Νίκαια, ἐγείρασα ταῦτα τὰ τείχη καθιέρωσεν αὐτὰ τῷ αὐτοκράτορι Καίσαρι, Μάρκῳ Αὐρηλίῳ, Κλαυδίῳ, εὐσεβεῖ, εὐτυχῇ, αὐγούστῳ, τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς αὐτοῦ δημαρχίας, ἀνθυπάτῳ, πατρὶ πατρίδος, καὶ τῇ ἱερᾷ Συγκλήτῳ καὶ τῷ τῶν Ῥωμαίων δήμῳ, ἐπιστατούντων τοῦ ἐκλαμπροτάτου Οὐελλίου Μακρίνου, ὑπατικοῦ ληγάτου καὶ προπράιτωρος τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ Σαλλίου Ἀντωνίου, τοῦ λαμπροτάτου λογιστοῦ».

Ἄν καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης τῆς λίμνης, φαίνεται ὅτι εἶναι κατὰ μῆνός τινος μεταγενεστέρα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ὀνομάζεται ἐν αὐτῇ ὕπατος. Οἱ ἐπιστατήσαντες εἰς τὴν ἔγερσιν ἀμφοτέρων τῶν πυλῶν ἄρχοντες ἦσαν οἱ αὐτοί. Ἀμφοτέραι δὲ αὗται αἱ πύλαι ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἐποψὴν οὐδὲν ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἄξιον φέρουσιν.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὴν πόλιν πλῆττεται ἐκ τοῦ θεάματος τῆς κατωφερείας καὶ τῆς ἐρημώσεως, αἵτινές εἰσι διακεχυμέναι ἐπὶ τῶν μερῶν τούτων. Τὸ διάστημα τὸ μετὰ τῆς πύλης τοῦ Γενί-σεχερ καὶ τῆς νεωτέρας κώμης τῆς Νικαίας κατέχεται ὑπὸ κήπων, μετὰ τῶν ὁποίων τῇδε κάλεισε ἀπαντῶνται ἐρείπια παλαιῶν τουρκικῶν οἰκοδομῶν. Χωροῦντες μικρὸν πρὸς μεσημβρίαν παρατηροῦμεν καμάρας

τινάς ἐγειρομένας ἐπὶ γηλόφου περικυκλούμενου ὑπὸ θάμνων, ἀνηκούσας δὲ εἰς ἀρχαῖον θέατρον κατεχωσμένον νῦν σχεδὸν ὁλόκληρον ἐν τῇ γῇ. Τὸ θέατρον τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ὀλιγίστων ἐν Ἀσίᾳ, ἅτινα δὲν ἐπακουμβῶσιν ἐπὶ ὄρους. Ἡ καμπύλη τοῦ θεάτρου τούτου βλέπει πρὸς ἄρκτον· ἡ σκηνὴ ἔχει ἐβδομήκοντα ἐννέα μέτρων διάμετρον, οὐδὲν ὅμως σώζεται νῦν ἐκ τοῦ μέρους τούτου τῆς οἰκοδομῆς. Αἱ ἀψίδες ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ βαθμίδες εἰσὶν ἐκτισμέναι ἐξ ἐγκολίθων τιτανωδῶν, συνδεδεμένων ἄνευ πηλοῦ, φαίνονται δὲ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς. Ἀλλῶς δὲ τὰ περισσώζόμενα ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου οὐδὲν ἔχουσιν ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον· ὅθεν καὶ ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ ἀρχαῖα θεάτρᾳ εἰσι καὶ πολλὰ καὶ καλῶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διατηρημένα, τὰ ἐρείπια τούτου τοῦ θεάτρου πολλὰ μικρὰς προσοχῆς ἤθελον εἶσθαι ἄξια, ἂν δὲν ἤγειρον ἱστορικὰς ἀναμνήσεις· ἐπειδὴ εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο, οὐ τὰ ἐρείπια βλέπομεν, εἶναι αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤρχισαν μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Νικαίας ἐνῷ ὁ Πλίνιος ἦν πραιτωρ τῆς Βιθυνίας, αὐτος δὲ ἡτήσατο τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκευάσῃ ἢ ἀποπερατώσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὰ νῦν ὁρώμενα λείψανα δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς οἰκοδομῆς, βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ θέσις τοῦλάχιστον εἶναι ἡ αὐτή. Περὶ τοῦ θεάτρου τούτου τοιαῦτά τινα ὁ Πλίνιος λέγει ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν ἐπιστολῇ του. «Τὸ τῆς Νικαίας θέατρον, κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐκτισμένον, ἀλλ' ἀτελὲς ἔτι, ἐστίχισε μέχρι τοῦδε, ὡς μοι εἶπον, ὑπὲρ τὰ δέκα ἑκατομύρια σεστερκίων (περίπου 4,937,500 δραχμῶν), φοβούμαι δὲ μήπως ἡ δαπάνη αὕτη εἶναι μάταια καὶ ἀνωφελής. Μεγάλαι ῥωγαὶ παρατηροῦνται εἰς πολλὰ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου μέρη, προσελθούσαι εἴτε ἐκ κατακαθίσεως τοῦ κτιρίου ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, ὑγροῦ ὄντος καὶ ἀπαλοῦ, εἴτε ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ λίθου, λεπτοῦ ὄντος καὶ εὐθραύστου. Ἄξιον δὲ σκέψεως εἶναι ἂν πρέπη νὰ τὸ ἐγκαταλείψωσιν, ἢ καὶ νὰ τὸ κατεδαφίσωσι μάλιστα· διότι τὰ ἐρείσματα διὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν θέλουσι νὰ τὸ ὑποστηρίξωσι καὶ νὰ τὸ ἐνισχύσωσι, φαίνονται μοι ὀλίγον μὲν στερεὰ, πολὺ δὲ δαπανηρά. Ἰδιῶται ἄνδρες ὑπεσχέθησαν νὰ ἐγείρωσιν ἐξ ἰδίων των πολλὰ χρεώδη περὶ τὸ θέατρον τοῦτο, ἥτοι ναοὺς περὶ αὐτὸ καὶ στοάς κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος (*porticus supra caveam*), ἀφ' οὔτου ὅμως διεκόπη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ θεάτρου καὶ τὰ προσαρτήματα ταῦτα ἀνεβλήθησαν». — Πρὸς ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντᾷ πρὸς τὸν Πλίνιον. «Εἰς σὲ τὸν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον εὐρισκόμενον ἀπόκειται τὸ νὰ ἐξετάσῃς καὶ βυθμίσης πᾶν ὅ,τι δέον περὶ τοῦ θεάτρου τῆς Νικαίας . . . τούτου δὲ ἀποπε-

ρατωθέντος, μὴ λησμονήσῃς νὰ ἀπαιτήσῃς παρὰ τῶν ιδιωτῶν τὰ ὑποσχεθέντα προσαρτήματα».

Παντάπασιν ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι τὰ σωζόμενα ἐρείπια εἶναι ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ ἐγερεθέντος ἐπιμελεῖα τοῦ Πλινίου. Τῆς οἰκοδομῆς οὗσης ἐκ λίθων πελεκητῶν, εἶναι λίαν εὐπαράδεκτον ὅτι ἡ ἀρχαία οἰκοδομὴ κατηδαφίσθη καὶ ἀντικατέστη ὑπὸ δευτέρας, ἧς ἐρείπιά εἰσι τὰ νῦν ὁρώμενα.

Μνημεῖα μωαμεθανικά.

Πρὸς διάδοσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ ἰσλαμισμού ὁ σουλτάνος Ὁρχάν πολλὰ θρησκευτικὰ ἤγειρεν ἐν τῇ πόλει οἰκοδομήματα, ἅτινα ἀρκούμεθα μόνον ἀπλῶς ἀναφέροντες, ἐπειδὴ πάντα εἰσὶν ἡρεπωμένα, ὑπὸ τεχνικὴν δὲ ἐποψὴν οὐδὲν ἄξιον λόγου παρουσιάζουσι. Κατὰ μίμησιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ ἰδρύσαντο ὁμοίως εὐσεβῆ καταστήματα, πρὸς συντήρησιν δὲ αὐτῶν συνέστησαν βακούφια. Ἐκαστος πεποιθὼς ὅτι ἐτέλει ἔργον θεάρεστον, ἀφιέρου μέρος τῶν λαφύρων τοῦ εἴτε πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἰσλάμ, εἴτε πρὸς φιλανθρωπικὸν κατὰστημα. Τοιουτοτρόπῳ, ἐκτὸς τῶν μενδρεσέδων, ἧτοι θρησκευτικῶν σχολείων, ἔνθα οἱ νέοι ἐδιδάσκοντο ὁρωσάν, ἢ ἐπὶ εὐτελεστάτῃ ἀντιμισθίᾳ, ὑπῆρχον καὶ κοινὰ μαγειρεῖα (ἱμαρέτια) καὶ λουτροί, διατηρούμενα διὰ τῶν προσόδων ἃς ὑπὲρ αὐτῶν κατέλιπεν ὁ ἀφιερωτής, καὶ τὰ ὅποια ἠνοίγοντο καθ' ὠρισμένης ἡμέρας καὶ ὥρας εἰς τοὺς πτωχοὺς. Ὁ θρησκευτικὸς οὗτος καὶ ἀξιέπαινος ζῆλος διετηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ὁρχάν ἀπαρχαιώτος· ἡ Προῦσσα πλουσίως ἐπροικοδοτήθη διὰ δημοσίων τοιούτων μνημείων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μουράτ, ἀλλὰ καὶ ἡ Νίκαια δὲν ἐλησμονήθη ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, τὸ χαριέστερον δὲ μνημεῖον ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐκ τῶν ἐτι σωζομένων ἐν Νικαίᾳ, τὸ κοινῶς καλούμενον Γεσίλ-τζαμί, ἧτοι πράσινον τζαμίον, εἶναι κτίσμα τοῦ Χαῖρ Ἐδδὴν πασσᾶ, μεγάλου βεζύρου τοῦ σουλτάνου Μουράτ Α'. Ὁ ὑπουργὸς οὗτος, ὁ ὀνομαστός ἐν τῇ τουρκικῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν ἐξεπόρθησε μετὰ αἱματώδη πολιορκίαν, ἀπέκτησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαμπρὰν ὑπόληψιν συνέσεως καὶ ἀνδρίας. Ἀπέθανε δὲ εἰς Γενί-σεχέρ, ἐν Εὐρώπῃ, τῷ 1386, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἐρρέθη, ἡ ὑπὸ τοῦ Κορανίου ἐπιβαλλομένη πᾶσι τοῖς μουσουλμάνοις ὑποχρέωσις τοῦ νὰ ἀπέρχωνται τοὐλάχιστον ἅπαξ ἐπὶ ζωῆς των εἰς προσκύννησιν τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς

δύνανται νὰ ἐξαγορασθῇ δι' ἐλεημοσύνης ἀναλόγου πρὸς τὸν κοινωνικὸν βαθμὸν καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ πιστοῦ. Πρὸς ἐξαγορὰν λοιπὸν τῆς τοιαύτης ὑποχρεώσεως πολλοὶ σουλτάνοι ἤγειραν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα τζαμιά, τὰ ὁποῖα καλλωπίζουσι τὴν πόλιν. Ὁ μέγας βεζύρης Χαϊρ-Ἐδδὴν, ἀκαταπαύστως ἀπασχολημένος ὑπὸ τῶν πολέμων, οἵτινες δὲν ἄφινον εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ εὐσεβὲς τοῦτο καθήκον, ἤγειρε τὸ προῤῥηθὲν τζαμίον τῆς Νικαίας, πιστεύων εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Κορανίου τὸ λέγον. «Τῷ ἐγείροντι τζαμίον εἰς τιμὴν Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἐγείρει αὐτῷ οἰκίαν ἐν τῷ παρδεισῷ». Τὸ οἰκοδόμημα δὲ τοῦτο εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιοσημειώ-
τον, ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ. ὅχι ὡς ἔργον τῶν Τούρκων καλλιτεχνῶν, ἀλλ' ὡς τελευταῖον λείψκον τῆς φιλοτεχνίας τῶν σελσουκιδῶν ἡγε-
μόνων ἐν τῷ δυτικῷ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι τετράγωνον, μῆκος μὲν ἔχον 26 μέτρων, πλάτος δὲ 12. 74. Πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει προπύλαιον ἐκ λευκοῦ μαρ-
μάρου, συγκείμενον κατὰ πρόσωπον ἐκ τριῶν πυραμιδοειδῶν ἀψίδων στήριζομένων ἐπὶ δύο στήλων ἐκ γρανίτου ἐρυθροῦ καὶ πλαγιύθεν ἐκ δύο ἀψίδων διαχωριζομένων ὑπὸ μιᾶς στήλης. Αἱ δύο πλάγιναι ἀψίδες σχηματίζονται ὑπὸ δύο κιγκλίδων μαρμαρίνων λεπτότατα ἐξειργα-
σμένων. Ἀνω δὲ τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἀναγινώσκεται ἡ ἀνάγλυφος ἐπι-
γραφὴ αὕτη.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ πράεως καὶ οἰκτιρμονοῦς, τὸ εὐγενὲς τοῦτο ἱμαρέτιον ἐκτίσθη καὶ καθιερώθη ἐν πνεύματι εὐσεβείας, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος Σεοῦπ-Ἐδδὴν Μουράτ Α'. υἱοῦ Οὐρχάν' ὑπὸ Χαϊρ-Ἐδδὴν, υἱοῦ Ἀλῆ Ἀλτζινδερε (εἶθε ὁ Κύριος ἐλεή-
σαι ἀμφοτέρους) ἐν ἔτει ἐπτακόσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ. Αἶνος τῷ μόνῳ Θεῷ».

Ἐπὶ δὲ τῆς πύλης τῆς στοᾶς ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς μονόστιχος ἐπιγραφὴ.

«Τὸ τζαμίον τοῦτο, ἄσυλον τῶν οὐλεμάδων, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ βε-
ζύρου Χαϊρ-Ἐδδὴν πασσᾶ, ἐν ἔτει 775 (1373—1378)». Ἡ δια-
φορὰ τῶν δύο τούτων χρονολογιῶν δεικνύει ἀναμφιβόλως τὴν ἐποχὴν τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς καθιερώσεως τοῦ τζαμίου τούτου. Ὡς δὲ πρὸς τὴν λέξιν *ἱμαρέτ* τὴν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένην σημειω-
τέον, ὅτι οἱ Ἀράβες μεταχειρίζονται αὐτὴν ἀδιακρίτως ἐπὶ παντὸς εὐσεβοῦς ἰδρύματος, ἐνῷ οἱ Τούρκοι ποιοῦνται χρῆσιν αὐτῆς μόνον ἐπὶ καταστημάτων, εἰς ᾧ καθεκάστην διανέμονται τροφὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς.

Ἐσώθεν ἐνὸς τῶν παχείων τοίχων τοῦ τεμένους εἶναι κατεσκευασμένη ἐλικοειδὴς κλίμαξ φέρουσα πρὸς τὸν Μιναρὲν.

Εἰς τὸ βάθος δὲ τοῦ Ἱεροῦ εὐρίσκεται ἡ χηβὰς ἡ δεικνύουσα τὴν θέσιν τῆς Μέκκας, πρὸς τὴν ὁποίαν ἕκαστος μουσουλμάνος ὀφείλει νὰ ἦναι ἐστραμμένος κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς, καλεῖται δὲ ἡ χηβὰς αὕτη Μιρχάμ. Πλησίον αὐτοῦ εὐρίσκεται ἄμβων, ὁμοειδὴς εἰς ὅλα τὰ ὀθωμανικὰ τεμένη, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ μολλὰς ἀναβαίνων κατὰ τὰς ἐπισήμους ἡμέρας διδάσκει τὸν λαόν. Ὁ ἄμβων οὗτος, ὃν ἐπικαλύπτει τροῦλλος κωνοειδὴς, καλεῖται ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Μιμπέρ.

Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας, ὅσας κατέβαλον οἱ μουσουλμάνοι, δὲν κατίσχυσαν νὰ ἐξοντώσωσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἐν Νικαίᾳ. Ἡ αὐτόθι ἑλληνικὴ φυλὴ, μ' ὅλας ὅσας ὑπέφερε καταδυναστεύσεις, καρτερικῶς ἐπέμεινεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Χριστοῦ, διὰ δὲ τῶν προαιρετικῶν συνεισφορῶν τῆς συντηρεῖ τὸν μόνον ναὸν ὃν οἱ κατακτηταὶ ἀφῆκαν εἰς αὐτὴν. Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς χριστιανικῆς συνοικίας, ἃν δὲ καὶ πολλάκις ἐπισκευάσθη, ἐν ὅλῳ διατηρεῖ ἔτι τὸν πρῶτον ρυθμὸν, ἐξ οὗ φαίνεται παλαιότερος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Τὸ καθολικὸν σκέπεται ὑπὸ τροῦλλου ἄλλοτε πεποικιλμένου διὰ μωσαϊκῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως νῦν ἐρθηρμένων. Τὸ ἡμικύκλιον ὅμως ἡ χηβὰς τοῦ Ἱεροῦ διατηρεῖ ἔτι ὅλην τὴν παλαιάν αὐτῆς διακόσμησιν· ἐν τῷ ἡμιτροῦλλῳ τῷ ἐπιστέροντι αὐτὸ ὁράται ἡ εἰκὼν τῆς Παρθένου φερούσης τὸν Ἰησοῦν, ἐκατέρωθεν δὲ ἄγγελοι ἐνδεδυμένοι ἱμάτια πολυτελῆ κεκοσμημένα διὰ λίθων καὶ μαργαριτῶν, φέροντες δὲ σημαίαν.

Καὶ εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ σώζονται ἔτι εἰκόνες τινὲς ἐκ μωσαϊκοῦ. Ἀνωθι τῆς καθολικῆς πύλης ὁράται εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, τεταμένους ἐχούσης τοὺς βραχίονας, ἐνδεδυμένης δὲ κυανοῦ μανδύαν. Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο εἶναι κατὰ βάθος χρυσοῦν, φέρει δὲ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς εἰκόνος τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν :

«Κύριε, βοήθει τῷ δούλῳ σου Νικηφόρῳ, πατρικίῳ, βεστιαρίῳ καὶ μεγάλῳ ἐταιριάρχῳ».

Τὸ ἀξίωμα τοῦ βεστιαρίου, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν νῦν ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς καλουμένων θαλαμηπόλων, ἦν ἐν τῶν ἀνωτέρων ἀξιωμάτων τῆς βυζαντινῆς Αὐλῆς. Ὁμοίως καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐταιριάρχου, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ λατινικὸν *comitum dux*,

ἦν καὶ αὐτὸ ἐν τῶν μεγαλητέρων τοῦ παλατίου. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἀναμφιδόλως τὸ τοῦ ἰδρυτοῦ. Δυστυχῶς ὅμως ἐλησμονήθη νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ χρονολογία τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ παρατηρεῖται σαρκοφάγος πολυτιμώτατος ἐκ λίθου λαμπροῦ, οὗ τὸ ἐμπρόσθιον πρόσωπον διακοσμεῖται ὑπὸ καλλωπισμάτων καλῶς ἐξεργασμένων, κατὰ τὸ βυζαντινὸν σύστημα, οὐδεμίαν δὲ φέρει ἐπιγραφὴν. Ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γλυφῆς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὁ σαρκοφάγος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν τέταρτον ἀπὸ Χ. αἰῶνα. Ἐν τῷ σαρκοφάγῳ τούτῳ ἐνθέτων τις κηρίον ἀνημμένον βλέπει· ἐξωθεν διὰ τοῦ λίθου διαχεόμενον γλυκὺ καὶ λεπτὸν φῶς, τὰς δὲ γλυφὰς σκιεράς ἐπὶ φωτεινοτέρου πεδίου. Ὁ λίθος οὗτος ἐξήγετο ἐκ Γαλατίας.

**Ρωμαϊκὴ ὁδός.*

Ἐξερχόμενοι τῆς πόλεως τοῦ Γενί-σχερ καὶ παραπορευόμενοι τὴν μεσημβρινὴν τῆς λίμνης ὄχθην, εὐρισκόμεθα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ τῆς διατεμνούσης ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντιδὸς μέχρι τῶν συνόρων τῆς Συρίας. Ἡ ὁδὸς αὕτη ὑπερέβαινε τὸν Σαγγάριον διὰ τῆς μεγάλης γεφύρας τοῦ Σαμπαντζῆ, διήρχετο διὰ τῆς Περσσινοῦντος, ἐκείθεν δὲ ἐνεκλίνοντο πρὸς μεσημβρίαν, διήρχετο τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἔρθανεν εἰς Πισιδίαν. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι εἰσέτι ἢ μᾶλλον συχναζομένη ὑπὸ τῶν συνοδιῶν τῶν ἐρχομένων ἐκ τοῦ Βαγδατίου καὶ τῆς Συρίας. Ἀπὸ πολλοῦ ὅμως διατελεῖ παρημελημένη. Ἡ κακὴ δὲ κατάστασις εἰς ἣν αἱ ὁδοὶ εὐρίσκονται ἐν Τουρκίᾳ εἶναι λίαν ἐπιζήμιος εἰς τὰς ἐπαρχίας, διότι αὗται ἀπαλλοτριούμεναι τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἀναγκάζονται νὰ καταναλίσκωσι μὲν αἱ ἰδίαι τὰ ἑαυτῶν προϊόντα, νὰ προμηθεύωνται δὲ εἰς τιμὰς πολὺ μεγάλας τὰ ξένα προϊόντα ⁽¹⁾. Ἀντιπαραβάλλων τις τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀρχαίων εἰς τὸ νὰ συνάπτωσι δι' εὐδάτων ὁδῶν καὶ τὰ πλέον μεμακρυσμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη καὶ τὴν σημερινὴν περὶ τοῦτο ἀμέλειαν, βλέπει ὅποια μεταξὺ τῶν δύο ἐποχῶν καὶ ἡλίκη ἀντίθεσις, καὶ πόσον ὁ τόπος ἐπομένως παρήκμασεν. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς κατακτήσεως οἱ Ῥωμαῖοι ἠνέωξαν νέαν ὁδὸν συγκοινωνίας μεταξὺ Ἀπαμείας καὶ

(1) Ἐννοεῖται ὅτι ἀπὸ τῆς ἐν Τουρκίᾳ εἰσαγωγῆς τῶν σιδηροδρόμων ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων τὰ πράγματα μεγάλως μετεβλήθησαν, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τοὺς τόπους τοὺς συνδεδεμένους διὰ τῶν ὁδῶν τούτων καὶ τοὺς πλησίον αὐτῶν κειμένους.

Κίου, πόλεων παραλίων καὶ ἐμπορικῶν, καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώ-
ρας. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἐπεσκευάσθη κατόπιν ὑπὸ Νέρωνος, ἐφ' οὗ διετμήθη
καὶ μακρὸς τις βράχος διακόπτων τὸν δρόμον, καλούμενος νῦν Σαρὶ
καγιὰ, ἥτοι κίτρινος βράχος, ὡς ἐκ τοῦ χρώματος αὐτοῦ, ὅπερ ὁμῶς
ἐνθ' εἶναι κίτρινον κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, ἐνδον εἶναι φαῖόν. Ὁ βουνὸς
οὗτος παρουσιάζεται κατὰ πολλοὺς μαστοὺς, ἀνήκει δὲ εἰς μίαν τῶν
παραφυάδων τῶν ὁρέων τῶν περικυκλούντων τὴν λίμνην.

Ἡ βάσις τῶν λόφων συνίσταται ἐξ ἐρυθρῶν ἀμμολίθων, ἐν τῷ ἀ-
νωτέρῳ ὅμως μέρει ἀνευρίσκεται ὁ τιτανόλιθος μετὰ τῶν τραχείων
ἐκείνων βράχων, οἵτινες ἀναφύονται ἐκ τοῦ ἐδάφους κατὰ κορυφὰς
περιεῖρωγίας· ἡ τραχύτης δὲ αὕτη τῆς χώρας ἐκτείνεται ἐπὶ τριῶν
ὥρων πορείαν, εἴτα δὲ φθάνει τις εἰς κοιλάδα περικυκλουμένην ὑπὸ
πετρωδῶν λόφων διατεινόντων μέχρι τῆς λίμνης. Αὐτόθι αἱ ἐργασίαι
τῆς ὁδοτομίας ὑπῆρξαν ἐπιμοχθόταται.

Ἐκ διγλώσσου ἐπιγραφῆς, διὰ μεγάλων χαρακτῆρων κεχαραγμέ-
νης, μαρτυρεῖται ὅτι αἱ ἐργασίαι αὗται ἐγένοντο ἐπὶ Νέρωνος, τῷ τε-
τάρτῳ ἔτει τῆς δημαρχίας αὐτοῦ, ἥτοι 68 ἢ 69 ἔτει ἀπὸ Χ. Ἐχει
δὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὡς ἐξῆς :

«Νέρων Κλαύδιος, υἱὸς θεοῦ Κλαυδίου, ἐγγονὸς δὲ τοῦ Γερμανικοῦ
Καίσαρος, δισέγγονος Τιβερίου Καίσαρος Αὐγούστου, τρισέγγονος τοῦ
θεοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, Καίσαρ Αὐγούστος Γερμανικὸς, μέγας
ποντίφηξ, τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ δημαρχίας, αὐτοκράτωρ τὸ
δεύτερον, ὑπάτος τὸ τρίτον, ἀνεκαίνισε καὶ ἠδυνάμεισε τὴν ἀπὸ Νι-
καίας εἰς Ἀπάμειαν ὁδὸν, φθαρεῖσαν τῷ χρόνῳ, ἐπιστάσις Γαίου Ἰου-
λίου Ἀκουῖλα, αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἡ πυραμὶς τοῦ Κασίου Ἀσκληπιοδότου.

Τὰ περίξ τῆς Νικαίας τὰ νῦν σχεδὸν ἔρημα, κατὰ τοὺς πρώτους
ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνας ἦσαν βεβαίως κεκαλυμμένα ὑπὸ χωρίων καὶ ἐ-
παύλεων· τὰ πάντα ὁμῶς ἐξηφανίσθησαν καταστραφέντα ὑπὸ τῶν
αἰώνων καὶ τῶν πολέμων. Οὐδὲν ἀνεγνωρισμένον λείψανον τῆς νε-
κροπόλεως σώζεται· ὑπάρχει μολοντοῦτο πρὸς ἄρκτον καὶ εἰς ἀπό-
στασιν τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως μνημεῖόν τι
θέας ἄξιον, χρονολογούμενον ἀπὸ Τραϊανοῦ καὶ καλούμενον πυραμὶς τοῦ

Κασσίου, ὑπὸ δὲ τῶν ἐπιχωρίων Τούρκων *Μπέε τας*, ἤτοι πέντε λίθοι. Πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ μνημείου τούτου εὐρίσκει τις ἐν Νικαίᾳ πολλοὺς ὀδηγούς, καθότι εἶναι πασίγνωστον.

Ἡ πρὸς αὐτὸ ἄγουσα ὁδὸς κατ' ἀρχὰς παρεκτείνεται παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης, εἴτα δὲ πλησιάζει πρὸς τοὺς λόφους τοὺς κλείοντας τὸν ὀρίζοντα πρὸς τὰ βορειοανατολικά. Οἱ λόφοι οὗτοί εἰσιν ἰουρασσικῆς συστάσεως, διακλύπτονται δὲ ὑπὸ στρωμάτων σχίστου· ἡ πέτρα εἶναι τιτανόλιθος, φαιόλευκος, συμπαγὴς καὶ ὀλίγον τι κρυσταλλώδης, ἡ αὐτὴ ἐν ἄλλαις λέξεσι γεωλογικῇ σύστασις ἦν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς Ἀκ-σεράι καὶ ἥτις φαίνεται παρατεινομένη καθ' ὅλην τὴν ἀρκτώαν τῆς λίμνης πλευράν. Τὸν λίθον τούτον, στιλπνὸν μὲν σχεδὸν ὅσον τὸ μάρμαρον, στερεώτερον δὲ τούτου, μετεχειρίσθησαν εἰς ὅλα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς πόλεως.

Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῶν τειχῶν, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου, εὐρίσκεται μέγας ἀρχαῖος σαρκοφάγος, πλάτους μὲν 2 μ. 60, μήκος δὲ 4 μ. 35 ἔχων, καὶ ἐσκαλισμένος ἐν μιᾷ μόνῃ τιτανώδει πέτρᾳ, σχῆμα δ' ἔχων ναϊδίου. Τὸ πρόσωπον ἐπιστεγάζεται ὑπ' αετώματος βασταζομένου κατὰ τὰς γωνίας ὑπὸ δύο παραστατῶν δωρικοῦ ῥυθμοῦ, στέφεται δὲ δι' ὀφρυώματος ὀδοντωτοῦ. Εἰς τὰ ἔνδον τοῦ μνημείου τούτου, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, εἰσὶ γεγλυμμένα πρὸς ἀπόθεσιν τῶν σωμάτων δύο τραπέζια. Τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ μαυσωλείου τούτου πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον ἐλκύσει τὴν περιέργειαν τῶν περιηγητῶν· οὐδὲν ὅμως ἠδυνήθησαν νὰ ἐξιχνιάσωσι βέβαιον περὶ τῆς ἀρχῆς του· ὁ Προκόπιος ὑπέλαθεν ὅτι ἐν μιᾷ τῶν πλευρῶν τοῦ μνημείου τούτου ὑπῆρχεν ἐβραϊκὴ τις ἐπιγραφή, οὐδὲν ὅμως ἔχνος τοιοῦτων γραμμάτων φαίνεται σήμερον· φαίνονται μὲν ἐπ' αὐτῆς ἀλλόκοτά τινα σχήματα, ταῦτα ὅμως προφανῶς ἐχαράχθησαν κατὰ καιροὺς πρὸς παιδιὰν ὑπὸ ἰδιοτρόπων διαβητῶν, πᾶν δὲ ἄλλο εἰσὶν ἢ χαρὰκτῆρες γνωστῆς γλώσσης. Ἄλλως δὲ αἱ ἐναλλαγαὶ τῶν καιρῶν μεγάλως διέφθειραν τὸ μνημεῖον τοῦτο, μεγάλαί δὲ σχισμὴ διήκουσι σήμερον καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος. Ὅπωςδὴποτε βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο, καὶ περ δέκα ἐκτῶ κυβικῶν μέτρων ὄγκον ἔχον, μετεκομίσθη ἄλλοθεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο· διότι τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται εἶναι παντάπασι διαφόρου ἀπὸ τὸν λίθον τούτον φύσεως.

Ἡ πρὸς τὸ Μπέε-τας ἄγουσα ὁδὸς, ἀπομακρυνομένη τῶν λόφων στέφεται καὶ διήκει μέσον ἀμπελώνων καὶ συκαμινοφυτειῶν παρουσιαζουσῶν ἐξαισίαν γλοερότητας, ὥς καὶ πάντα τὰ περίχωρα τῆς Νικαίας. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀνευρίσκομεν τὰ ὄρη, ξηρὰ ὅμως καὶ φαλακρά. Ἐκεῖ δ'

ἀπαντῶμεν μέγα δάπεδον, εἰς ὃ φέρει κλίμαξ ἐν τῷ βράχῳ ἐσκαλισμένη, συγκεῖμένη δὲ ἐκ δεκατεσσάρων βαθμίδων. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης θὰ ἔκκετο ἀρχαῖός τις μικρὸς ναὸς ἢ βωμὸς παρόδιος. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὸ ὄρος συνίσταται ἐκ βράχων λευκοῦ μαρμάρου, ἀλλὰ μετρίας ποιότητος, περιέχοντος δὲ κηλίδας ὑποπρασίνοισι, προσερχόμενας ἐκ μορίων χαλκοῦ ἐν τῷ λίθῳ συμπεφυρμένων. Ἐκείθεν μετὰ μικρὸν φθάνομεν εἰς μεγάλην πεδιάδα, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ὑφύεται ἡ πυραμῖς, ἢ μᾶλλον ὁ ὀβελίσκος τοῦ Κασσίου, συγκεῖμενος ἐκ τοῦ ἐπιχωρίου φαιοῦ τιτανολίθου. Συνίσταται δὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐκ βάσεως τετραγώνου, περιζωνυμένης ὑπὸ ὀφρυώματος, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἐγείρεται ὁ ὀβελίσκος, τριγωνικὸς τὸ σχῆμα. Ἡ βάσις φέρει μίαν περιγλυφὴν κατὰ τὸ ἀττικὸν ὕφος. Συνέκειτο δὲ ὁ ὀβελίσκος ὑπὸ βζ ὀγκολίθων ἐπιτεθειμένων, ὧν ὅπως ὁ κορυφαῖος ἔπεσεν, ὥστε νῦν μένουσι μόνον οἱ πέντε, ἐκ τούτου δὲ οἱ Τοῦρκοι καλοῦσι τὸ μνημεῖον τοῦτο *Μπέε τας*. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ σιλοβάτου, ἀνωθεὶ δὲ τῆς πλίνθου τοῦ ὀβελίσκου ἀναγινώσκειται ἡ ἐπομένη βραχεῖα ἐπιγραφή:

« Κ. Κάσσιος, υἱὸς Ἀσκληπιοῦ, ἐβίωσεν ἔτη τρία πρὸς τοῖς
» ὀγδοήκοντα. »

Ὁ βιθυνὸς Ἀσκληπιόδοτος ἦν φίλος ἐπιστήμιος τοῦ ποιητοῦ Οὐαλερίου Σοράνου, ἀκμάσαντος ἐπὶ Καίσαρος καὶ Κικέρωνος. Καὶ ἀφοῦ δὲ ὁ ποιητὴς οὗτος ἐνήχθη εἰς δίκην, ὁ Ἀσκληπιόδοτος διετήρησε τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν καὶ ἀφοσίωσιν, διὸ καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἐδημεύθησαν καὶ αὐτὸς ἐξωρίσθη, ὃ δὲ Σοράνος κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Εἰς τὴν χρονολογίαν τῶν γεγονότων τούτων ἐὰν προσθέσωμεν τὰ ὀγδοήκοντα τρία ἔτη τοῦ βίου τοῦ Κασσίου, καταντῶμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἀπὸ Χ. αἰῶνος, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Πλίνιος ἦν ἀρχὼν τῆς Βιθυνίας. Ἐπομένως ἡ χρονολογία τοῦ μνημείου τούτου εἶναι σχεδὸν βεβαία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

*Ἀπὸ Νικαίας εἰς Κίον, διὰ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς
λίμνης. Ἡ Ἀσκαρία λίμνη. Πυθόπολις.*

Διὰ δύο ὁδῶν ἡ Νίκαια συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς θαλάσσης· διὰ τῆς Ἑλενοπόλεως καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Δράκοντος, ἣν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀνεφέρομεν· καὶ διὰ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς λίμνης

καὶ τοῦ λιμένος τῆς Κίου· τὴν τελευταίαν ταύτην ὁδὸν θέλομεν ἐνταῦθα περιγράψει.

Ἡ Λίμνη Ἀσκανία.

Τὰ πρὸς δυσμὰς τείχη τῆς Νικαίας προχωροῦσι μέχρις ἐντὸς τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης, ἥτις ἐκτείνεται κατὰ μέσσην διεύθυνσιν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ ἥς ὁ μέγας ἄξων ἔχει μῆκος εἴκοσι δύο περίπου χιλιόμετρων, ἐνῷ ὁ ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν μικρὸς ἄξων ἔχει μόνον δέκα χιλιόμετρων διάστασιν. Περικλείεται δὲ ἡ λίμνη αὕτη ὑπὸ δύο σειρῶν ὄρεων, πρὸς ἄρκτον μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀργανθονίου, νῦν Κατερλῆ δ' ἄγ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ ὑπὸ διακλαδώσεως τοῦ Ὀλύμπου χαριέσσης καὶ συμφύτου.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους γεωγράφους ἡ Ἀσκανία λίμνη ὑπήγετο εἰς τὴν Μυσίαν, ὠνομάσθη δὲ οὕτως ἀπὸ τῆς Ἀσκανίας χώρας ἐν ἣ περιελαμβάνετο, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ Δολιονίς ἀπὸ Δολίωνος, υἱοῦ Σειληνοῦ καὶ Μελίνης, οἰκίσαντος αὐτὴν (Στράβ. ἰδ'. 684). Παρὰ τὸ χεῖλος τῆς λίμνης ἔκειτο καὶ κόμη τὸ αὐτὸ τῇ λίμνῃ καὶ τῇ χώρᾳ φέρουσα ὄνομα. Τὰ ὑπερχελίζοντα τῆς λίμνης ὕδατα ἐλάμβανον διέξοδον διὰ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Τῆς ἀναστομώσεως ἔθεν ταύτης συνδυαζομένης μετὰ τῆς ἐξατμίσεως τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης, ἔπεται προδήλως ὅτι τὰ ὑβριμα ὕδατα δὲν ἤθελον ἐξαρκεῖ εἰς τὸ νὰ πληρῶσι πάντοτε αὐτὴν, ἀν δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ καὶ ὑπόγειοι πηγαί.

Ἐὰν μετ' ἐπιστάσις ἐξετάσωμεν τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς λίμνης, θέλομεν παρατηρήσει ὅτι κατ' αὐτὴν τὰ ὕδατα τείνουσιν εἰς ἀποχώρησιν, τοῦτο δὲ ἐνεκα τῶν πρόσχωσεων τῶν σχηματιζομένων ἐκ τῶν χωμάτων, καταγομένων ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους Κατερλῆ. Τὰ ὕδατα τῆς λίμνης εἶναι λίαν ἄλμυρά, αἴτιον δὲ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ ὅχι θαλάσσιον ἄλας, ἀλλὰ νίτρον διαλελυμένον ἐν αὐτοῖς. Τρέφονται δ' ἐν αὐτοῖς πολλὰ εἶδη ἰχθύων, ὧν ἔνιοι ἔχουσι μῆκος πλεόν τῶν 60 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου· δυσκόλως ὅμως ἀλείβονται ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως πλοίων, διότι καθ' ἅπασαν τὴν λίμνην μόνον ἐν τοιοῦτο εὐρίσκεται· διὰ τὴν ἑλλειψιν δὲ ταύτην τὰ εἶδη ταῦτα τῶν ἰχθύων ὥς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα κογχύλια καὶ μαλάκια εἰσέτι δὲν ἐσπουδάσθησαν ὑπὸ τῶν ζωολόγων. Παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῆς ὀλίγα ὑδροβία φυτὰ βλαστάνουσιν, οὐχ ἥττον ὅμως συχνάζονται ἀπὸ πολυπληθεῖς ἀγέλας ὑδροβίων πτηνῶν, οἷον ἐρωδιῶν, πελαργῶν καὶ πελεκάνων, οὓς οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦσι Σακᾶ κοῦς, ἥτοι ὑδροφόρα πτηνά. Ἡ βλάστησις τῶν λόφων εἶναι ὁμοίως λίαν πλουσία· αὐτόθι οἱ θάμνοι τῶν

μεσημβρινῶν κλιμάτων, οἷον ἡ κόμαρος, ἡ μύρτος, ἡ δάφνη λαμβάνουσιν ὕψος δένδρων. Αὐτόθεν ἡ λιγαρία, φυτὸν καθιερωμένον ἄλλοτε εἰς τὴν Ἥραν, ἀρχίζει ν' ἀναφαίνεται, καλύπτει δὲ χώρας ὁλοκλήρους κατὰ τὰ μεσημβρινὰ καὶ τὰ δυτικὰ τῆς ἐπαρχίας. Τὸ μικρὸν κυανοῦν τοῦ φυτοῦ τούτου ἄνθος καθαρίζει καὶ εὐωδιάζει τὸν ἀέρα. Τὴν λιγαρίαν οἱ ἀρχαῖοι λατινίζοντες ἱατροὶ ἐκάλεσαν *agnus castus*, ἥτοι ἁμνὸν σῶφρονα, δοξάζοντες ὅτι τὰ σπέρματα αὐτῆς ἐν ἐγγύματι λαμβανόμενα διετῆρουν τὴν σωφροσύνην. Κατὰ διαστάματα προσέτι ἀπαντῶνται ἐκτεταμέναι φυτεῖαι μωρεῶν καὶ ἐλαϊῶν· ἀπωτέρω ὑπάρχει κοιλὰς κατάρυτος ἐκ καστανεῶν καὶ πλατάνων, ἀναμέσον δὲ ὄφιοειδῶς ἐλίσσονται ἀτραποί. Χωρία ὅμως κατὰ τὰ μέρη ταῦτα δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ κείνται μακρὰν τῶν ὁδῶν, τοῦναντίον ἀφ' ὅ,τι ἐν Εὐρώπῃ, ἐνθα αἱ οἰκίσσεις πλησιάζουσιν ὅσον τὸ δυνατόν πρὸς τὰς διαβατικὰς ὁδοὺς. Τὰ ὄρη προχωροῦσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον μέχρι τῶν χειλέων τῆς λίμνης· αὐτόθι δὲ, κατὰ διαταγὴν τοῦ Νέρωνος, εἶχε γίνεαι προσπάθεια πρὸς διατομὴν ὁδοῦ διὰ τῶν βράχων, σκληρῶν καὶ συμπαγῶν ὄντων, ὧς καὶ κατὰ τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὄρη.

Μετὰ εἴκοσι χιλιομέτρων ὁδὸν ἡ σειρά τῶν ὀρέων ἡ περιζωνύουσα τὴν λίμνην ἀπομακρύνεται καὶ τὰ ὕδατα γίνονται ἀεθαθέστερα, ἄρχονται δὲ ἀπαντῶμενοι σχῖνοι καὶ ἄλλα ὑδρόβια φυτά. Ἡ γῆ εἶναι ὀμαλὴ καὶ ἐλώδης· ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔδαφος εἶναι ἀμμοῶδες, ὑπάρχει διαβατὸν καὶ διὰ μέσου ἀκόμη τῶν λιμναζόντων ὑδάτων. Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν ἑκτασιν ὀλίγιστοι μόνον ἀπαντῶνται ρύακες συμβάλλοντες εἰς τὴν λίμνην. Προχωροῦντες ὅμως ἔτι ἀπαντῶμεν ποταμὸν ἄξιον λόγου, ὅστις εἶναι βεβαίως ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Κίος, συμβάλλοντα εἰς τὸν Ἀσκανίον, τὸν καλούμενον ποταμὸν τῆς λίμνης διὰ τὸ ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς ὑπερχείλισεως τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης κατὰ τὴν ὥραν τῶν βροχῶν, ἐπομένως δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ Κίου ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ ἔτους ἤθελε στερεῦει.

Πυθόπολις.

Κατὰ τὰ μέρη ταῦτα καθ' ὅλας τὰς εἰκασίας ἐκεῖτο ἡ ὑπὸ Θεσέως θεμελιωθεῖσα Πυθόπολις. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς ἡ θέσις αὐτῆς, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν αὐτὴν ἐπ' αὐτῆς τῆς τοποθεσίας τῆς Νικαίας, ἥτις δὲν ὑπῆρχεν ἔτι. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν βίῳ Θεσέως, «Μενεκράτης τις ἱστορίαν περὶ Νικαίας τῆς ἐν Βιθυνίᾳ πόλεως ἐκδεδωκώς, Θεσέα φησὶ τὴν (ἀμαζόνα) Ἀντιόπην (αἰχμάλω-

τον) ἔχοντα διατρίψαι περὶ τούτους τοὺς τόπους· τυγχάνειν δὲ συστρατεύοντας αὐτῷ τρεῖς νεανίσκους ἐξ Ἀθηνῶν, ἀδελφοὺς ἀλλήλων Εὐνεων καὶ Θόαντα καὶ Σολόεντα. Τοῦτον οὖν ἐρῶντα τῆς Ἀντιόπης καὶ λανθάνοντα τοὺς ἄλλους ἐξειπεῖν πρὸς ἓνα τῶν συνήθων· ἐκείνου δὲ περὶ τούτων ἐντυχόντος τῇ Ἀντιόπῃ, τὴν μὲν πείραν ἰσχυρῶς ἀποτίψασθαι, τὸ δὲ πρᾶγμα σωφρόνως ἅμα καὶ πράως ἐνεγκεῖν, καὶ πρὸς Θησέα μὴ κατηγορῆσαι. Τοῦ δὲ Σολόεντος, ὡς ἀπέγνω, ῥίψαντος ἑαυτὸν εἰς ποταμὸν τινα καὶ διαφθαρέντος, ἡσθημένον τότε τὴν αἰτίαν καὶ τὸ πάθος τοῦ νεανίσκου τὸν Θησέα βαρέως ἐνεγκεῖν, καὶ δυσφοροῦντα λόγιόν τι πυθόχρηστον ἀνενεγκεῖν πρὸς ἑαυτὸν· εἶναι γὰρ αὐτῷ προστεταγμένον ἐν Δελφοῖς ὑπὸ τῆς Πυθίας, ὅταν ἐπὶ ξένης ἀνισθῇ μάλιστα καὶ περίλυπος γένηται, πόλιν ἐκεῖ κτίσαι καὶ τῶν ἄμφ' αὐτόν τινας ἡγεμόνας καταλιπεῖν. Ἐκ δὲ τούτου τὴν μὲν πόλιν, ἣν ἐκτίσεν, ἀπὸ τοῦ θεοῦ Πυθόπολιν προσαγορεύσαι, Σολόεντα δὲ τὸν πλησίον ποταμὸν ἐπὶ τιμῇ τοῦ νεανίσκου. Καταλιπεῖν δὲ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, οἷον ἐπιστάτας καὶ νομοθέτας, καὶ σὺν αὐτοῖς Ἑρμόν, ἄνδρα τῶν Ἀθήνησιν εὐπατριδῶν· ὅς οὐ καὶ τόπον Ἑρμοῦ καλεῖν οἰκίαν τοὺς Πυθοπολίτας, οὐκ ὀρθῶς τὴν δευτέραν συλλαβὴν περισπῶντας καὶ τὴν δόξαν ἐπὶ θεὸν ἀπὸ ἥρωος μετατιθέντας».

Κατὰ τὴν διήγησιν ὤθεν ταύτην τὴν πόλιν ταύτην πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν πλησίον τῆς λίμνης. — Ὁ Πλίνιος τάσσει αὐτὴν μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κατεστραμμένων πόλεων. «Αἱ πόλεις Πυθόπολις, Παρθενόπολις καὶ Κορυφάντη, λέγει, δὲν ὑπάρχουσι πλέον». Ἐντεῦθεν δὲ ἐξάγεται ὅτι ἡ Πυθία, ἣν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, ἦν ἄλλη παρὰ ἡ Πυθόπολις. Περὶ τῆς Πυθίας δὲ ταύτης θέλομεν ποιῆσαι λόγον ἐν τοῖς περὶ λουτρῶν τῆς Προύσσας.

Καὶ Στέφανος δ' ὁ Βυζάντιος, μνείαν ποιούμενος τῶν δύο πόλεων, Θερμῶν καὶ Πυθοπόλεως, διακρίνει αὐτάς, ἐπειδὴ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν θέτει ἐν Μυσίᾳ· ὁ δῆμος δὲ οὗτος κατ' ἀρχὰς ἀνῆκε πρᾶγματι εἰς τὴν Μυσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Κίος (Κῖω).

Ἡ μικρὰ πόλις Κίος, ἡ κατὰ τὴν συνήθη τῆς χυδαίας διαλέκτου συντομίαν καλουμένη Κῖο, κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος λόφου τινὸς ἐξαρτωμένου ἐκ τοῦ ὄρους Κατερλῆ,

κατέχει δὲ μικρὸν μόνον μέρος τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας πόλεως· ὁ ἀρχαῖος λιμὴν, ἀποχωσθεὶς ἐκ τῶν προσχώσεων, καλύπτεται σήμερον ὑπὸ κήπων· ὁ νεώτερος ὅμως λιμὴν παρέχει ἐξάριστον ὁρμητήριον εἰς τὰ πλοῖα, περιέχει δὲ ναυπηγεῖον ἐν ᾧ ναυπηγοῦνται μεγάλα πλοῖα (1).

Ἡ Κίος εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων τῆς Βιθυνίας, κτισθεῖσα, κατὰ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις, ὑπὸ Κίου, ἐνὸς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴρηται, κατὰ τὴν ἐκ Κολχίδος ἐπιστροφὴν του. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη κατὰ τὴν εἰσοδὸν κόλπου ἀσφαλούς, συγκοινωνοῦντος μετὰ τῆς Ἀσκανίας λίμνης διὰ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, κατέστη μετ' ὀλίγον ἐμπορεῖον ἀξιόλογον πολλοῦς Ἑλλήνας ἀποίκους ἐλκύσασα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐθεωρήθη ἡ πόλις αὕτη ὡς ἀποικία Μιλησίων. — Τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς ἱστορίας πολλὰ ὀλίγα γνωρίζομεν. Φίλιππος ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου, ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν Κίον καὶ τὴν Μυρλέαν, γείτονα αὐτῆς, ἔδωκεν ἀμφοτέρας εἰς Προυσίαν τὸν υἱὸν τοῦ Ζέλα, ὅστις καὶ ἀνακτίσας τὴν πόλιν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ἴδιον ὄνομα, προσαγορεύσας αὐτὴν Προῦσσαν· πρὸς διάκρισιν δὲ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης ταυτωνύμου πόλεως τῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου κειμένης, ἐκάλεσαν αὐτὴν Προῦσσαν ἐπὶ θαλάσῃ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐζήσαν εἰρηνικῶς ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους καὶ προνόμια τινα παρ' αὐτῶν ἔλαβον.

Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ὑπερενίκησε τὸ νέον καὶ διετηρήθη. Οἱ σταυροφόροι οἵτινες τὸν λιμένα αὐτῆς εἶχον καταστήσει τὸ κυριώτερον μέρος τῆς εἰς Ἀσίαν ἀποβιβάσεως αὐτῶν, ἐκάλεσαν τὴν πόλιν Κιβιτότ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν. Ἀκολούθως οἱ Τοῦρκοι ἐκά-

(1) Ἡ σημερινὴ πόλις τῆς Κίου ἔχει κατοίκους περὶ τὰς 8 χιλ. πάντας Γραικοὺς ὀρθοδόξους, πλὴν δέκα περίπου οἰκογενειῶν ὁθωμανῶν καὶ ἀρμενίων. Ἐχει σχολεῖα 3, ἥτοι ἑλληνικὸν, ἀλληλοδιδακτικὸν καὶ παρθεναγωγεῖον, ἐκκλησίας πέντε, ἥτοι, τῆς Θεοτόκου, ἥτις καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα, τὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, τὴν τοῦ ἁγ. Ἰγνατίου καὶ τὴν τῆς Ὁδηγητρίας, νεωστὶ ἀνοικοδομηθεῖσαν. Καὶ πολλῶν δὲ ἄλλων ἐκκλησιῶν εὐερίπια σώζονται, πυρποληθεῖσων ἐπὶ τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, ἥτις πρὸ 15 ἐτῶν παρηνάλωσε τὸ πλεῖστον τῆς πόλεως ταύτης. Τὰ κυριώτερα προϊόντα τοῦ τόπου εἶναι μέταξ, ἔλαιον καὶ ὀπώραι. Τὰ περὶ τὴν πόλιν ταύτην κείμενα κυριώτερα χωρία εἶναι, ὁθωμανικὰ μὲν τὰ Κοῦμλα, τὸ Ναρλί, τὸ Καπακλί, τὸ Καρατζλί· γραικικὰ δὲ, τὸ Ἀρδανιτοχώρι καὶ τὸ Ἀρμουτλί· ἀρμενικὰ δὲ οἱ Πειγλίδες, τὸ Καστράκι καὶ τὰ Κοῦρλα.

λεσαν αὐτὴν Γκεμλεκ, ἥτοι ὑποκάμισον, διότι ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαμετακομίζονται εἰς τὸ ἐμπόριον οἱ ἐν Προύσση ὑφαινόμενοι μεταξίνοι χιτῶνες.

Ἡ θέσις τῆς νεωτέρας Κίου εἶναι τερπνοτάτη ἔμπροσθεν μὲν ὁ ὠραῖος κόλπος τῶν Μουδανίων ἐκυλίσσει τὰ κυανὰ αὐτοῦ κύματα πρὸ τῶν οἰκιῶν τῶν ἐν εἶδει ἀμφιθεάτρου ἐξαπλουμένων, ὀπισθεν δὲ τὸ ὄρος Ἀργανθόνιον, περίφημον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ποιηταῖς διὰ τὸν μῦθον τοῦ Ὑλᾶ, εὐνοουμένου τοῦ Ἡρακλέους, ἀρπαγέντος δὲ ὑπὸ τῶν νυμφῶν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶρηται. Τὸν μῦθον τοῦτον πολὺ ἡγάπων οἱ Ἕλληνες, πρὸς ἀνάμνησιν δὲ αὐτοῦ συνέστη ὑπὸ τῶν Κίων (ὁ κάτοικος τῆς Κίου ἐκαλεῖτο Κῖος καὶ Κιανός) ἐορτὴ νυκτερινή, κληθεῖσα ὀρειβάσια· διότι κατ' αὐτὴν τρέχοντες μετὰ λαμπάδων τὸ ὄρος ἐκάλουν μὲ μεγάλας φωνὰς τὸν Ὑλᾶν, κατὰ μίμησιν τοῦ Ἡρακλέους. Ἔδωσαν δὲ προσέτι τὸ ὄνομα τοῦ Ὑλᾶ εἰς πηγὴν τινα καὶ ῥύακα, παρ' ᾧ ὑπετίθεσαν ὅτι ἐγένετο ἡ ἀρπαγὴ τοῦ νεανίσκου. Ὁ ῥύαξ δὲ οὗτος, ὃν οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων γεωγράφων καλοῦσι ποταμὸν, εἶναι ἄγνωστος νῦν.

Τὸ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως ὄρος Ἀργανθόνιον ἐκλήθη οὕτως ἀπὸ Ἀργανθονίδος τῆς γυναικὸς τοῦ Ῥήσσου. Εἶναι δὲ ὄρος δασυδές καὶ διατεμνόμενον ὑπὸ πολλῶν κοιλάδων, παρατρίβων δὲ τῇ Προποντίδι. Μεταξὺ τῶν δύο φύσεων τῶν βράχων, ἐξ ὧν τὸ ὄρος τοῦτο σύγκειται, διακεκριμένον ὄριον παρεμβάλλει ὁ ποταμὸς τῆς Κίου. Τὸ μέρος τοῦ ὄρους τὸ τῆς πόλεως ὑπερκείμενον περιέχει πολλὰ τρώματα ὀφείτου καὶ μαρμάρου καρυστίου, ἐξ οὗ κατεσκευάζον στήλας.

Τὰ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτα ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς πόλεως εἰσι τὰ τεῖχη, χρονολογούμενα βεβαίως ἀπὸ αὐτῆς τῆς κτίσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐκτεινόμενα δὲ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνθα ἐδρεύει νῦν ὁ ἄγας, μέχρι τῆς κάτω πόλεως, καὶ λίαν ἀξιοσημεῖωτα διὰ τὴν κατὰ τὸν πελασγικὸν τρόπον ὡς πρὸς τὰς γωνίας ἄρρυθμον συναρμολόγησιν τῶν χονδρῶν λίθων, ἐξ ὧν συνίστανται καὶ ὧν ἕκαστος ἔχει μέγεθος ἐνὸς περίπου τετραγωνικοῦ μέτρου. Τὸ ἔξω πρόσωπον τοῦ λίθου εἶναι ἐπίκυρτον, τὰ δὲ πλευρὰ λελαξευμένα καὶ καλῶς συνηνωμένα.

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι μόνη αὕτη ἡ κατασκευὴ δὲν εἶναι καὶ ἀποδεικνύει μεγάλῃς ἀρχαιότητος, καθότι καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἦν ἐν χρήσει ἐπ' αὐτῶν ὅμως τὸ ἔνδον τοῦ τοίχου ἐπληροῦτο μεγάλων λίθων μετὰ πηλοῦ, ἐνῷ ἐν τοῖς παλαιοτάτοις χρόνοις ποτὲ δὲν μεταχειρίζοντο πηλὸν εἰς τὴν κτίσιν τῶν τειχῶν. Πελασγικὰ λοιπὸν ὅταν

ἀποκαλέσωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς τείχη τινὰ ἅτινα θέλομεν περιγράψει, τοῦτο πρέπει νὰ ἐκληρωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀκανονίστου τῶν λίθων συναρμογῆς, ἐὰν τὰ τείχη ταῦτα ᾖναι ἐκτισμένα διὰ πηλοῦ, καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· διότι γνήσια τῶν ἀρχαιοτάτων Πελασγῶν κτίσματα εἶναι μόνον ἐκεῖνα, ὅσα σύγκεινται ἐκ λίθων μεγάλων ἀκανονίστως συνηρμολογημένων, ἄνευ δὲ πηλοῦ ἐκτισμένα.

Ἐκ τῶν ῥωμαϊκῶν μνημείων οὐδὲν σχεδὸν σώζεται σήμερον· τοῦτο δὲ δὲν συμβαίνει μόνον εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ εἰς πάσας ὅσας ἐτήρησαν τοὺς κατοίκους αὐτῶν. Ἐξ ἀνασκαφῶν ὁμῶς τυχαίων γενομένων κατὰ τὰς θεμελιώσεις νέων οἰκιῶν ἀνακαλύπτονται πολλὰ τμήματα τοιούτων οἰκοδομημάτων. Ἐν κήπῳ τινὶ κειμένῳ ἔξω τῆς νεωτέρας πόλεως πρὸ πολλοῦ ἀνεκαλύφθη τὸ δάπεδον ναοῦ, οὗ τινος αἱ σῶαι μὲν ἀλλ' ἐξῆρμιμένοι στήλαι εἰσὶν ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἔχοντος δὲ φλέβας ὑποπρασίνους, ἥτοι τοῦ καλουμένου καρυσίου· αἱ στήλαι αὗται ἔχουσι μῆκος 6 μ. 6½, τὰ δὲ ἐπιστήλια αὐτῶν εἰσι κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, ἐκ λευκοῦ δὲ μαρμάρου. Δυστυχῶς ὅμως οἱ κάτοικοι τὰ οὕτως ἀνακαλυπτόμενα μάρμαρα μετεχειρίζοντο ὡς πρόχειρον ὕλην πρὸς ἔγερσιν τῶν οἰκοδομῶν, εἰς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ σπάνις ἀρχαίων ἐπιγραφῶν ἐν Κίῳ.

Ἀπὸ Κίου εἰς Προῦσαν.

Ἡ ἀπὸ Κίου εἰς Προῦσαν ὁδὸς διευθύνεται εὐθὺ πρὸς μεσημβρίαν· ἅμα διαβῶμεν τὸν ποταμὸν ἀμέσως τὸ ἔδαφος ἀρχίζει νὰ γίνεταί ἀνηφορικὸν καὶ ἐμβαίνομεν εἰς τόπον ὄρειόν. Ἡ ὁδὸς εἶναι ὠραία καὶ λίαν εὐδατος, δι' αὐτῆς αἱ φορτηγοὶ ἅμαξαι καταβιβάζουσιν ἐκ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Κίον τὴν ντυπηγήσιμον ξυλείαν, συρόμεναι συνήθως ὑπὸ δέκα τεσσάρων ἕως δέκα ἑξῆς βοῶν, ἧ, ἐὰν μεταχειρίζωνται βουβάλους, ὑπὸ ἑξ τοιούτων. Τὰ ζῶα ταῦτα ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶναι καὶ μεγαλύτερα καὶ ῥωμαλεώτερα ἀφ' ὅ,τι ἐν Ἰταλίᾳ, τὰ δὲ κέρατά των εἶναι ἀντικείμενον οὐ μικροῦ ἐμπορίου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Καθ' ὅλον τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὁδοῦ ἡ χώρα εὐρίσκεται εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἀγρίαν κατάστασιν, οὐδεμίαν παρουσιάζουσα καλλιέργειαν. Εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως καταβαίνομεν εἰς εὐρεῖαν κοιλάδα, ἥτις πάλαι διετέμεντο ὑπὸ τεραστίου τείχους πελασγικῆς κατασκευῆς· τὸ μέσον αὐτοῦ ὁμῶς κατηδαφίσθη ἀκολούθως πρὸς διάβασιν τῆς ὁδοῦ. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἐκτείνεται δεξιὰ-

θεν καὶ ἀριστερόθεν μέχρι τῆς κορυφῆς ἐκατέρων τῶν λόφων, εἶναι δ' ἐκτισμένον ἐξ ὀγκολίθων ἀκανονίστως συνηρμοσμένων καὶ φέρει ὅλους τοὺς χαρακτῆρας ἀρχαιοτάτου κτιρίου. Μακρὰν πάσης πόλεως κείμενον, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν παρ' ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἠγέρθη πρὸς διαχώρισιν δύο φυλῶν, ἴσως τῶν Δολιόνων καὶ τῶν Μυσῶν. Τὰ μεθόρια ταῦτα τεῖχη ἦσαν ἐν συχνῇ χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐκαλοῦντο δὲ παρὰ τῶν Ῥωμαίων *lines* ἢ *closures*.—Ὑπερβάντες δευτερόν τινα αὐχένα καταβαίνομεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Νιλουφέρ, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ξυλίνη γέφυρα. Αὐτόθεν αἱ κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀποπτεῦνται ἐν πάσῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ αὐτῶν, ἡ δὲ τοπογραφία τῆς Προύσης, ἀπ' ἄρκτου ὁρωμένη, εἶναι ἐκ τῶν ὠραιότερων ὧσας δύναται τις νὰ φαντασθῇ.

Ἀπὸ Μουδανίων εἰς Προῖσαν. Ἀπάμεια Μύρλεια.

Ἡ Μύρλεια ἔκειτο ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῆς κόλπου, ὀλίγον δὲ πρὸς δυσμὰς τῆς Κίου ἦτο δὲ ἀποικία Κολοφωνίων εὐήμερη—σασα καὶ ἐλευθέρα ἐπὶ τινα ἔτη, εἴτα ὅμως ἀπώλεσεν ἀμφότερα, ἀλοῦσα καὶ καταστραφεῖσα ὑπὸ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, πατὴρ δὲ τοῦ Περσέως, ἡ δὲ χώρα αὐτῆς ἐδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας, γαμβρὸν δὲ τοῦ Φιλίππου Προυσίαν, ὅς καὶ ἀνεγείρας αὐτὴν μετωνόμασεν Ἀπάμειαν, ἀπὸ Ἀπαμείας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Τὸ παλαιὸν ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης ἄλλοι μὲν γεωγράφοι παράγουσιν ἀπὸ Μύρλου, ἀρχηγοῦ τῆς ἀποικίας τῶν Κολοφωνίων, ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀπὸ Ἀμαζόνος τινός. Τὸ ὄνομα ὅμως Ἀπάμεια παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν περίοδον, καθ' ἣν οἱ Ἀπαμεῖς διετήρησαν τὸ δικαίωμα τοῦ διοικεῖν τὰ τῆς πόλεως αὐτῶν μόνον, παρεκτὸς εἰς μεγάλας τινας ὑποθέσεις, καθ' ἃς ὤφειλον νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὸν ἀνθύπατον.

Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἀπαμείας κεῖνται νῦν τὰ Μουνδανία, πόλις νέα καὶ ἐπίκαιον τῆς Προύσης, κειμένη ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου. Αἱ λευκαὶ οἰκίαι τῆς κείμεναι ἐν μέσῳ κήπων, ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνων παρέχουσιν ὅψιν λίαν εὐάρεστον. Οὐδὲν ἀρχαῖον μνημεῖον σώζεται καθ' ὅλην τὴν πόλιν, ὁ δὲ ἀρχαῖος λιμὴν εἶναι σήμερον ἐξ ὀλοκλήρου ἀποκεχωσμένος. Ἄνδ' ἐκαὶ ὁ νέος ὅρμος οὐδεμίαν ἀσφάλειαν παρέχει εἰς τὰ πλοῖα, προτιμᾶται ὅμως τοῦ λιμένος τῆς Κίου διὰ τὸ εὐδατώτερον τῆς μεταξὺ Μουδανίων καὶ Προύσης ὁδοῦ ὅθεν εἶναι ἀξιόλογον ἐμπορεῖον, ἐπιβιβαζομένων καὶ ἀποβιβαζομένων αὐτόθι

τῶν μεταξὺ Προύσης καὶ ἄλλων τόπων, κυρίως δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνταλλαττομένων ἐμπορευμάτων. Ἐκτὸς τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, οἱ κάτοικοι τῶν Μουνδανίων εὐποροῦσι καὶ ἐκ τῶν ἰδίων τοῦ τόπου προϊόντων, συνισταμένων εἰς ἔλαιον, σιτηρὰ καὶ ὀπώρας, συμποσοῦνται δὲ εἰς 45 περίπου χιλ. ψυχῶν.

Ὁ κόλπος ἐν ᾧ κεῖται ἡ πόλις αὕτη, καλούμενος ἄλλοτε κόλπος τῆς Κίου ἢ τῆς Μυρλείας, ἐκλήθη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα κόλπος τοῦ Πολυμέρου, ἄδηλον ὅμως πόθεν· διότι οὐδεμία πόλις φέρουσα τοιοῦτο ὄνομα ὑπῆρξέ ποτε ἐν αὐτῷ.

Ὀλίγον πρὸς δυσμὰς τῶν Μουνδανίων, παρὰ τὸν αἰγιαλὸν, κεῖται τὸ χωρίον Συκί, οὕτω κληθὲν ἕνεκα τῶν πολλῶν συκεῶν αἵτινες περιβάλλουσιν αὐτό· ἄλλοτε τὸ χωρίον τοῦτο ἦν πόλις μικρά, ἔχουσα ναὸν χριστιανικὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ταξιάρχην Μιχαήλ. Παρὰ τὴν θάλασσαν ὑπάρχει βύαξ διαφυγῆς ἀρδεύων κήπους τινάς. Εἰς τοὺς παλαιούς γεωγραφικοὺς πίνακας καὶ τοῦ χωρίου τούτου τὸ ὄνομα εἶναι παραμορφωμένον γραφόμενον Σεγουῖνον, ὡς καὶ τὸ τῶν Μουνδανίων γεγραμμένον ὡς Μοντανιάκ.

Ἐν Μουνδανίῳς ὑπάρχει κατόστημα ταχυδρομικόν, ἐνθα δύναται τις νὰ μισθώσῃ ἵππους ὅπως ὑπάρχῃ εἰς Προῦσαν, ἀπέχουσαν 20 χιλιομέτρα (1). Ὁ τόπος δὲν εἶναι πολὺ ἀνώμαλος, δυστυχῶς ὅμως, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη κακῶς καλλιεργημένος, καὶ αἱ γαῖαι αἵτινες φαίνονται ἐπιτήδειαι πρὸς πᾶν εἶδος προϊόντων διατελοῦσι χέρσοι καὶ ἔρημοι. Καταβαίνοντες τὸν τελευταῖον λόφον φθάνομεν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Νιλουφῆρ, ὅστις χωρίζει τὴν πεδιάδα τῆς Προύσης ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Ἀπαμίων.

Ὁ Νιλουφῆρ (2) ὁ διαβρέχων τὴν πεδιάδα τῆς Προύσης, λαμβάνει τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, περιβάλλει δὲ ὡς διὰ ζώνης αὐτὸ, δεχόμενος κατὰ τὸν βόυν αὐτοῦ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ

(1) Γνωστὸν ὅτι τὰς πόλεις Μουνδανία καὶ Προῦσαν συνάπτει νῦν σιδηροδρόμος ἐσχάτως τεθείς εἰς ἐνέργειαν.

(2) Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν ποταμὸν ἀπὸ τῆς Νιλουφῆρ, γυναικὸς τοῦ φρουράρχου τοῦ Μπελετζίκ, ἥτις αἰχμαλωτισθεῖσα κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου τούτου ὑπὸ τοῦ Ὀσμάν, ἐδόθη ὑπὸ τούτου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ὁρχάν κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, οὗτος δὲ θελχθεὶς ἐκ τῆς καλλονῆς αὐτῆς ἐνυμφεύθη αὐτὴν καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Μουράτ Α'. Τὸ βυζαντινὸν ὄνομα τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀγνοεῖται.

ὄρους καταρρέοντα ποτάμια, καὶ ὀνομαστὶ τὸν Γκιούκ-δερέ, ὅστις καὶ εἶναι τὸ σημαντικώτερον αὐτῶν. Τοῦ ποταμοῦ τούτου τὸ ρεῖθρον εἶναι συνεσφιγμένον καὶ πολλάκις ἐπικινδυνόν, εἰσβάλλει δὲ εἰς τὸν Ῥύνδακον εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ χιλιομέτρων ἄνω τοῦ στομίου αὐτοῦ, παραρρέων πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ τούτου οὐδεμίαν ἔχομεν θετικὴν πληροφορίαν· κατ' εἰκασίαν ὅμως οἱ πλείότεροι τῶν νεωτέρων γεωγράφων δέχονται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενος Ὀδρύσης, στηριζόμενοι εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἑκαταίου τὸ ὑπὸ Στράβωνος διασωθὲν, καθ' ὃ «Ἐπὶ Ἀλαξίᾳ πόλει ποταμὸς Ὀδρύσης, ῥέων διὰ Μυγδονίης πεδίου ἀπὸ δύσιος, ἐκ τῆς λίμνης τῆς Δασκυλίτιδος εἰς Ῥύνδακον εἰσβάλλει». Ἐκ τοῦ χωρίου ὅμως τούτου ἡ μόνη θετικὴ ὁμοιότης τοῦ Νιλουφέρ μετὰ τοῦ Ὀδρύσου εἶναι ὅτι εἰσβάλλει εἰς τὸν Ῥύνδακον· διότι τὸ μὲν ὅτι «ῥεει ἀπὸ δύσιος» εἶναι φράσις ἀόριστος καὶ σχετικὴ, τὸ δὲ ὅτι λαμβάνει τὴν ἀρχὴν «ἐκ τῆς λίμνης τῆς Δασκυλίτιδος» τοῦτο ἀνατρέπει ὅλα τὰ ἄλλα συμπεράσματα, καθότι ὁ Νιλουφέρ πηγάζει ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ὄχι ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲν ἄλλο κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἄξιον λόγου ῥεῦμα ὕδατος εἰσβάλλει εἰς τὸν Ῥύνδακον πᾶρεξ αὐτοῦ, πολὺ δὲν ἠθέλομεν ἀπομνησκυθῆ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἀνακριβὲς ὡς πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐπομένως ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Ὀδρύσης.— Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο θέλομεν λεπτομερέστερον πραγματοῦθαι ἐν τῷ περὶ τῆς Δασκυλίτιδος κεφαλαίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Προῦσα ἐπὶ Ὀλύμπῳ. — Προῦσα ἐπὶ Ῥωμαίων.

Ἐν τοῖς ἀρχαίοις λειψάνοις τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς πόλεως δὲν ἡδυνήθησαν νὰ εὗρωσι μέχρι σήμερον οὐδὲν μνημεῖον δυνάμενον νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ μεγάλα χάσματα, ἅτινα ἡ ἱστορία τῆς πόλεως ταύτης παρουσιάζει. Τοῦτο δὲ κυρίως διότι, τῆς πόλεως ταύτης εἰς μέγαν βαθμὴν λαμπρότητος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα περιελθούσης, τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐτι ἐκείνην περισωζόμενα ἀρχαῖα μνημεῖα κατεστράφησαν, ὅπως ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐγερθῶσι νεώτερα. Ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν λοιπὸν ἱστορίαν τῆς πόλεως εἰμεθα ἡναγκασμένοι νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰς λακωνικὰς μνείας, ἃς περὶ αὐτῆς ποιοῦνται δύο ἢ τρεῖς Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς.

Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, ὑπερκειμένη εὐρείας πεδιάδος καὶ δεσποζούσα σημαντικῶν κοιλάδων, οἷσι ἡ τοῦ Ῥυνδάκου καὶ ἡ τοῦ Μακέστου, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἦν προωρισμένη νὰ ἀποκτήτῃ μεγάλην στρατηγικὴν σημαντικότητα, ἥτις καὶ ἐγένετο καταληπτὴ καὶ ἐπαισθητὴ μόνον ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ τουρκικαὶ φυλαὶ ἐπῆλθον κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς περιόδου ἡ Προῦσα διετέλεισε πάντοτε δευτερεύουσα, πρώτη στρατιωτικῆς θέσεως τῆς χώρας, λογιζομένης τότε τῆς Κυζίκου.

Οἱ Προῦσαι βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας ἔκτισαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ βασιλείου των τρεῖς πόλεις, εἰς αἷς ἔδωσαν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα· μία τούτων ὑπῆρξεν ἡ Προῦσα ἡ ἐπικαλουμένη ἐπὶ Ὀλύμπῳ. Κατὰ Στράβωνα ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ βασιλέως Προυσίου καλουμένου, συγχρόνου τοῦ Κροίσου, ἐπομένως περὶ τὸ ἔτος 550 π. Χ. «Προῦσα δὲ ἐπὶ τῷ Ὀλύμπῳ ἱδρύται τῷ Μυσίῳ, πόλις εὐνομούμενη, τοῖς τε Φρυγῖν ὁμορος καὶ τοῖς Μυσοῖς, κτίσμα Προυσίου τοῦ πρὸς Κροῖσον πολέμησαντος (Στράβ. ΙΒ'. 564).

Καὶ Στέφανος δ' ὁ Βυζάντιος συμφωνεῖ πληρέστατα τῷ Στράβωνι περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς κτίσεως τῆς πόλεως, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς λέγει ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Προυσίου, συγχρόνου τῷ Κύρῳ, ἡ περ χρονικῶς τὸ αὐτό. Κατὰ Πλίνιον πάλιν, κτίτωρ τῆς πόλεως ἐγένετο ὁ Ἀννίδας, ὅτε ὁ μέγας οὗτος στρατηγὸς ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Προυσίου· ἐπομένως, κατὰ τὸν λατῖνον συγγραφέα, ἡ Προῦσα ἦν κατὰ τριακόσια περίπου ἔτη νεώτερα ἀφ' ὅ,τι ὁ Στράβων καὶ ὁ Στέφανος λέγουσι.

Περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἀρχαίας Προῦσης δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν ἐκ τοῦ περιβάλλου τοῦ νῦν φρουρίου, προφανῶς κατέχοντος τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως. Τὸ δὲ σχῆμα αὐτῆς ἦν τετράγωνον. Ἡ πόλις αὕτη δὲν ἀπῆλυσεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ ὅτε ὁ Λούκουλλος ἐνίκησε περὶ Κυζίκον τὸν Μιθριδάτην, καὶ ἡ πόλις ἐπολιορκήθη καὶ ἐκυριεύθη ὑπὸ Τριαρίου, κατέστη ῥωμαϊκὴ καὶ κατὰ τὸν διοργανισμόν τῶν ἐπαργίων ὑπεβλήθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Νικομηδείας. Εἰς τοιαύτην δὲ ἀσημότητα περιήλθε τότε ἡ πόλις καὶ τόσην ὀλίγην ῥοπὴν εἶχεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς Βιθυνίας, ὥστε ὁ Τίτος Λίβιος, ἱστορῶν τὸν πρὸς Γαλάτας πόλεμον τοῦ Μανλίου, οὐδὲ καὶ νυνεὶ αὐτῆς ἀπλὴν ποιεῖται. Ἐπὶ Τραϊανοῦ διετῆρι ἐτι σκιάν τινα δημοτικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἔχουσα ἰδίαν βουλὴν, ἧς ὅμως αἱ ἀποφάσεις ὑπῆγοντο ὑπὸ τὴν κύρωσιν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς πρὸς τὸν ῥηθέντα αὐτοκράτορα ἐπιστολῆς τοῦ Πλινίου τοῦ Νεωτέρου (X. 85).

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος καὶ ἡ πόλις αὕτη τῆς Βιθυνίας φαίνεται ὅτι μεγάλως εὐημέρησεν, ὥς ἐκ τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως τοῦ σοφοῦ κυβερνήτου τῆς ἐπαρχίας, Πλινίου τοῦ Νεωτέρου, ὅστις μετὰ τὴν ῥύθμισιν τῶν διοικητικῶν καὶ οἰκονομικῶν πραγμάτων ἐκάστης πόλεως, διὰ ζήλου οὐχὶ μικροτέρου ἐφρόντιζε νὰ ἐγείρῃ ἐν αὐταῖς οἰκοδομὰς μεγαλοπρεπεῖς ἅμα καὶ κοινωφελεῖς, εἰς τῶν ὁποίων τὰς ἐργασίας μετὰ ζήλου παρηκολούθει, διευθυνομένως ὑπὸ Νυμφιδίου Ῥούφου, τοῦ φίλου καὶ παλαιοῦ συστρατιώτου του. Περὶ λουτρῶνός τις ἐν Προύσῃ ἰδρυθέντος ἔχομεν σειρὰν ὅλην ἐπιστολῶν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου διοικητοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανόν, ἐξ ὧν δαίκνυται πόσῃ ἐπιμέλειαν εἶχεν ὑπὲρ τῶν δημοσίων καθιδρυμάτων. «Οἱ Προύσαεῖς, ἔγραφεν, ἔχουσι παλαιὸν τινα καὶ ἐν κακῇ καταστάσει διατελοῦντα λουτρῶνα, ἐπιθυμοῦσι δὲ ν' ἀνακαινίσωσιν αὐτὸν, ἐὰν σὺ ἐπιτρέπῃς τοῦτο. Ἐξετάσας τὸ πρᾶγμα ἐπέισθην, ὅτι ἀληθῶς ὑπάρχει ἀνάγκη ἰδρύσεως νέου, πιστεύω δὲ ὅτι προθύμως θέλεις συναινέσει εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Τὰ πρὸς ἰδρύσιν δὲ αὐτοῦ ἀπαιτούμενα χρήματα θέλουσιν ἐξοικονομηθῇ, πρῶτον ἐκ τῶν ποσῶν ἅτινα ὑπεχρέωσα τοὺς ἰδιώτας νὰ καταβάλωσι, καὶ δεύτερον ἐκ τοῦ ἀργυρίου ὅπερ εἶχον ἔθος νὰ δίδωσι πρὸς τὸ ἔλαιον τοῦ λουτροῦ καὶ τὸ ὅποιον ἀπεφάσισαν νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τὴν οἰκοδομήν. Τὴν ἐγερσιν ἄλλως τοῦ κοινωφελοῦς τούτου ἰδρύματος φαίνονται ἀπαιτοῦσαι καὶ ἡ ὠραιότης τῆς πόλεως καὶ ἡ λαμπρότης τῆς βασιλείας σου». Καὶ τῷ ὄντι ὁ Τραϊανὸς προθύμως ἐχορήγησε τὴν ἀπαιτουμένην ἄδειαν ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως τοῦ νὰ μὴ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς πολίτας οὐδεὶς πρόσθετος φόρος.

Ἐν ἐτέρᾳ ἐπιστολῇ πάλιν ὁ Πλίνιος ἀναφέρει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ λουτροῦ τούτου ἐξελέξατο τὸ γήπεδον οἴκου ἀφιερωθέντος ἄλλοτε πρὸς ἰδρύσιν ναοῦ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον, μὴ ἐκπληρωθέντος δέ. «Ἐὰν συγκατανεύης, ἔγραφεν, ὦ αὐτοκράτορ, ἢ νὰ δωρήσῃς τὴν οἰκίαν ταύτην, ἢ νὰ πωλήσῃς αὐτὴν τοῖς Προύσαεῦσιν, οὗτοι ἔσονται σοι εὐγνώμονες. Προτίθεμαι δὲ νὰ ἐγείρω τὸν λουτρῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γηπέδου, καὶ νὰ περιβάλω αὐτὸν διὰ στοῶν καὶ ἐξεδρῶν. Τὸ δ' οἰκοδόμημα τοῦτο ἔσεται κατὰ τὴν λαμπρότητα ἐπαζίων τοῦ μεγαλείου τῆς βασιλείας σου». Καὶ τὸ αἶτημα τοῦτο ὁ Τραϊανὸς παρεχώρησεν, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως, ἐὰν τὸ οἰκοδόμημα δὲν εἶχε λάβει τὴν θρησκευτικὴν καθιέρωσιν εἰς ἣν εἶχε προσρισθῇ. Ὅτι δὲ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ λουτροῦ κοινου καὶ ὄχι μεταλλοῦχου δῆλον, διότι τὰ μεταλλοῦχα ταῦτα ὕδατα ἀναβρῶουσιν ἰκανῶς μακρὰν τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πλινίου προκύπτει ὅτι ἡ Προῦσα διεκοσμεῖτο ἐκ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων, ὧν ἐρείπια συνήθως εὐρίσκονται ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς πόλεσι τῆς Ἀσίας, ἤτοι γυμνασίων, λουτρῶν, ἀγορᾶς καὶ δημοσίων στοῶν. Ἐξ ἄλλης προσέτι ἐπιστολῆς μανθανόμεν ὅτι ἡ πόλις εἶχε καὶ βιβλιοθήκην, περιέχουσαν καὶ ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ τεθειμένον βεβαίως ὑπὸ στοᾷ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ ἐξακόσια ἔτη οὐδὲν περὶ τῆς πόλεως ταύτης γινώσκουμεν.

Πυθία.

Ἐγγύτατα τῶν θερμῶν μεταλλικῶν ὑδάτων, ἔνθα σήμερον τὸ χωρίον Τσεκίρ-κιοί, ἔκειτο ἡ μικρὰ πόλις Πυθία. Στέφανος ὁ Βυζάντιος τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τῶν θερμῶν τοῦ Δορυλαίου λέγει: «ὕπαρχοσι θερμαὶ ἐν Βιθυνίᾳ καλούμεναι Πυθία, ἔνθα τὰ βασιλικά λουτρά τῆς Προῦσης. Ὁ δὲ Προκόπιος μνείαν ποιούμενος τῶν θερμῶν λουτρῶν τῆς Πυθίας λέγει τοιαῦτα. Εἰς μέρος τι τῆς Βιθυνίας καλούμενον Πυθία ὑπάρχουσι πηγαὶ θερμῶν ὑδάτων, ἐν αἷς πολλοὶ προσερχόμενοι, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατοίκων, εὐρίσκουσιν ὠφέλειαν ἐν ταῖς νόσοις αὐτῶν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ Ἰουστινιανὸς ἀφῆκε τεκμήρια μεγαλοπρεπείας ὄντως βασιλικῆς, ἐγείρας παλάτιον λαμπρότατον καὶ λουτρώνα πρὸς χρῆσιν κοινὴν, πρὸς μετρίασιν δὲ τῆς θερμότητος τοῦ ὕδατος ἔφερεν αὐτόθι δι' ἀγωγῶν καὶ πηγῶν ψυχροῦ ὕδατος».

Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἡ Πυθία μετωνομάσθη Σωτηρόπολις, ἣτοι πόλις τοῦ Σωτῆρος. Αὐτόθι δὲ κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, ἀσθενήσας ὁ Κωνσταντῖνος μετεκομίσθη εἰς Ἀγχύριον, ἔνθα ἀπεβίωσεν. Εἰς τὰ λουτρά ταῦτα ἐφρότων ταχτικῶς οἱ τε ἡγεμόνες καὶ οἱ πατρίκιοι τοῦ Βυζαντίου, αὐτόθι δὲ εἴπερ που καὶ ἄλλοι ἐπεδείκνυν ἄπασαν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὸν πλοῦτόν των. Αὐτόθι ἡ βασίλισσα Θεοδώρα, γυνὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐλθοῦσα τῷ 525 ὅπως λάβῃ λουτρά συνεπῆγε μεθ' ἑαυτῆς τετράκις χιλίους ὑπηρέτας.

Προῦσα βυζαντινῇ.

Προϊόντος τοῦ χρόνου τὴν πολυτέλειαν καὶ νωθρότητα τῶν βυζαντινῶν διεδέξατο ἡ κλαγγὴ τῶν ὅπλων καὶ οἱ πολεμικοὶ παιᾶνες· ἔθνος περιφρονημένον καὶ σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀλαζόνας κυρίους τοῦ ἡξιώθη νὰ ἴδῃ γεννώμενον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ἄνδρα μέλλοντα νὰ μετατρέψῃ τὴν ὄψιν τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀσίας. Ὁ Μωάμεθ, νικητὴς τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων ἐν Ἀραβίᾳ τε καὶ ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ, ἀπεκά-

λυφεν εἰς πλῆθος ἀνυποτάκτων φυλῶν τὸ μυστήριον τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν. Ἐκάστη ἐκπορευομένη πόλις παρείχεν εἰς τοὺς πολεμιστάς αὐτοῦ εὐκαιρίαν διανομῆς πλουσίας λείας· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει νὰ συναγάγῃ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ νέου προφήτου πάσας ἐκείνας τὰς ὁρδὰς τὰς διεσπαρμένas ἐν ταῖς στέππαις τῆς ἁνῶ Ἀσίας. Τοὺς Ἀραβας λεηλατήσαντας τὴν Ὀσροηνὴν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν διεδέξαντο αἱ τουρκικαὶ φυλαὶ, ὧν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἦν πολλὰ ὀλίγον γνωστὸν τοῖς Βυζαντινοῖς. Τότε ἤρχισεν ἡ φοβερὰ ἐκείνη μονομαχία ἡ ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διαρκέσασα, ἀπολήξασα δὲ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Εἰσβολὴ μουσουλμανικῇ.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γεγονότων ὅσα συνέβησαν ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, δὲν θέλομεν ἐνταῦθα μνημονεύσει εἰμὴ τὰ ἀμέσως συνδεόμενα μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Προύσης.

Ἀπὸ τῆς τρίτης ἀπὸ Ἑγείρας ἑκατονταετηρίδος οἱ ἡγεμόνες τῆς σελσουκικῆς δυνατείας εἶχον πορθήσει πολλὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ Τογρούλ-βέης, ἐγγονὸς τοῦ Σελσούκου, συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Καλίφου Μαχμούτ τοῦ Κασνεβίδου, ἀπέθανε δὲ καταλιπὼν τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ἀλπ Ἀρσλάνην, ὃς καὶ πρῶτος ἐξέτεινε τὴν φήμην τῶν τουρκομανικῶν φυλῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου.

Πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους οἱ Τοῦρκοι ἐπῆλθον κατὰ τῶν βυζαντινῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκυρίευσαν τὴν Καισάρειαν καὶ διήρπασαν αὐτήν, καὶ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν μελλόντων κατακτητῶν τοῦ Βυζαντίου προὔχώρησε μέχρι τοῦ ὄρους Ὀλύμπου. Ὁ Σεφὲδ Δεφβλὲτ, ἡγεμὼν ἐκ τῆς δυναστείας Χαμαδάν, ἐπολιόρκησε τὴν Προῦσαν τῷ 924, ἐκυρίευσεν αὐτὴν διὰ συνθήκης, ἐκρήμνισε τὰς ὀχυρώσεις αὐτῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅλα τὰ τείχη, διότι πολλοὶ πύργοι καὶ μέγα μέρος τοῦ τείχους φέρουσι τὸν χαρακτῆρα προγενεστέρας ἐποχῆς.

Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, τῷ 1097, πάλιν οἱ Τοῦρκοι ἐπανῆλθον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Προύσης, ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτησαν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπεχώρησαν.

Ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ βυζαντινοὶ ἡγεμόνες πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν νέων τούτων ἐχθρῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν μουσουλμάνων. Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, δεσπότης τῆς Ῥωμανίας, συμμαχήσας μετὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκοῦ, ἐκυρίευσεν τὴν Προῦσαν, ἣν εἰς μάτην ἐπολιορκήσαν οἱ Λατῖνοι. Τὸ φρούριον, ὅπερ τότε ἐλογίζετο ἀπόρρητον, ἀντέστη πρὸς πάσας αὐτῶν τὰς ἐφόδους καὶ οὕτως ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς ἐρήνης τῆς συνομολογηθείσης τῷ 1214. Ἡ νωθρότης ἣν οἱ κάτοικοι εἶχον δεῖξει κατὰ τὴν ἄμυναν αὐτῶν ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων, ἐνίκησε τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, ὃς καὶ ἐτιμώρησε τοὺς προὔχοντας μετὰ αὐτῶν, παραδοὺς εἰς διαρπαγὴν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, πλείστους δὲ ἐξ αὐτῶν κατ' ἐξώρισε, διὰ τῶν βιαίων δὲ τούτων μέσων διετηρήθη ἐν Προῦσῃ μέχρις αὐτοῦ ἀνεκτῆσατο τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦς Λατίνους.

Περὶ τὸ 1300 ἔτος ἐβασίλευσεν ὁ Ὀσμάν, λαβὼν τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἑρτογρούλ, ἀποχωρήσαντος ἐκουσίως· ἅμα δὲ, διοργανώσας καὶ τακτοποιήσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας στρατείας, ἐπολιορκήσας στενῶς τὴν Προῦσαν (τῷ 1307). Δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀκ-Τιμούρ καὶ ὁ Βαλαβάν, προσετάχθησαν νὰ ἐγείρωσι δύο νέα φρούρια εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπως ἀποκόψωσι τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν Ἀκ-Τιμούρ ἤγειρε τὸ ἐδικόν του κατὰ τὸ μέρος τῶν λουτρῶν, ἥτοι πρὸς τὰ δυτικὰ· ὁ δὲ Βαλαβάν ὠχύρωσε τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Νιλουφέρ τοῦ διαρρέοντος τὴν πεδιάδα. Ἐπὶ δέκα ἔτη τῶν δύο τούτων φρουρίων αἱ φρουραὶ περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ παρακωλύωσι πᾶν ἐμπόριον μετὰ τῆς πόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, μέχρις ὅτου ὁ Ὀσμάν, βλέπων προβαίνουσαν τὴν ἡλικίαν του καὶ ἐντροπὴν θεωρῶν νὰ ἀφήσῃ ἀπόρρητον τὴν πόλιν ταύτην, ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις κατὰ τῆς Προῦσης, κυριεύσας δὲ τῷ 1317 τὴν πόλιν Ἐδρηνὸν καὶ κατεδαφίσας τὰ τεῖχη τῆς, ἔστησε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ εἰς Βουνάρμπασι καὶ οὕτως ἐπέτεινε τὸν ἀποκλεισμόν. Πρὸς τὴν ζωηρότητα ταύτην ἀνθαμιλλώμενος ὁ Ἕλλην φρουράρχος τῆς πόλεως ἡτοιμάσθη πρὸς ῥωμαλεωτάτην ἀντίστασιν, αἰφνης ὅμως λαβὼν διαταγὴν τοῦ Ἀνδρονίκου νὰ παραδῶσῃ διὰ συνθήκης τὴν πόλιν, ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ βασιλέως του, παρέδωκε δὲ τὴν πόλιν ἀφοῦ ἐσυνθηκολόγησε νὰ μείνωσιν οἱ κάτοικοι πάντῃ ἐλεύθεροι ἂν ᾔθελον πανοικεῖ νὰ ἀπέλθωσιν ἀλλαγῶσε, οὕτω δὲ οἱ πλείστοι αὐτῶν μετώκησαν εἰς

τὴν Κίον, ἄλλην Προῦσαν, ἥτις ὁμως οὐδ' αὐτὴ διέφυγε τὰς χεῖρας τῶν μουσουλμάνων.

Τῆς νίκης ταύτης τοὺς καρποὺς δὲν ἐγεύθη ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ Ὅσμαν (ὁ ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Ὁσμανλίδων), ἀλλ' ἀπέθανε μόλις μαθὼν τὴν εἰς Προῦσαν εἰσόδον τοῦ υἱοῦ του Ὁρχάν, τῷ 1326. Κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου αὐτοῦ στιγμὰς ὁ Ὅσμαν ἔλαβε παρὰ τοῦ σουλτάνου Ἀλλὰ Ἐδδὺν τὴν κατὰ τύπους περιβολὴν τῆς ἡγεμονίας Καρσιζᾶ Χισσάρ, οὗτω δὲ ἀπέθανε σουλτάνος πρῶτος τῶν Ὁθωμανῶν, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἀπετέθη εἰς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ παλαίου φρουρίου τῆς Προύσης ὑπὲρ μετεβλήθη εἰς τζαμίον.

Πρὸς δυσμὰς τῶν θερμῶν τοῦ Καπλιτζᾶ ὄρωνται ἔτι τὸ μοναστήριον καὶ ὁ τάφος τοῦ δερβίσου Ἀβδ-οὐλ-Μουσᾶ, τοῦ συνοδεύσαντος τὸν Ὁρχάν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐκστρατείας. Τῷ 1330 εἰς τῶν κατωτέρων στρατηγῶν τοῦ σουλτάν Μουράτ Α', δυνάμει Ἀλκαχίν, συνεστήσατο ἕτερον μοναστήριον καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα του.

Ὁ Ὁρχάν, σουλτάνος ἀνακηρυχθεὶς, ἐστράτευσε κατὰ τῆς Νικαίης καὶ Νικομηδείας. Αὐξανόμενων δὲ μετὰ ταῦτα τῶν νικῶν καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου του, διέταξε τὴν ἔγερσιν πολλῶν τζαμιῶν καὶ προσεκάλεσεν εἰς τὸ νέον κράτος του πέρσας τεχνίτας, οἵτινες εἰσέγαγον εἰς Προῦσαν τὴν κατασκευὴν τῶν ἐπαλιλημμένων πινάκων. Ἀποθανόντος αὐτοῦ τὸ σῶμά του κατετέθη εἰς τὸ αὐτὸ, εἰς ὃ καὶ τὸ τοῦ πατρὸς του τζαμίον, οὗ ὁ δι' ἐλασμάτων ἀργύρου ἔσωθεν κεκαλυμμένος τροῦλλος ἐκαλεῖτο διὰ τοῦτο Γκιουμουσλῆ κουμπές, ἥτοι ἀργυροῦς.

Διάδοχος τοῦ Ὁρχάν σουλτάνος ἀναγορευθεὶς ὁ Μουράτ Α'. τῷ 1360, ἀπεδείχθη ὄχι ὀλιγώτερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ ζηλωτὴς εἰς τὸ ἐγείρειν δημόσια οἰκοδομήματα. Τὰ παλάτιον τὸ ὁποῖον ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πεδιάδος τῆς Προύσης, εἶναι τὴν σήμερον ἐξ ὀλοκλήρου ἡρημωμένον· καὶ ἐν μέσῳ ὁμως τῶν ἐρειπίων δύναται τις ἀκόμη νὰ διακρίνῃ τὴν διάταξιν αὐτοῦ. Τὰ οἰκήματα δὲν εἶναι συσσωρευμένα εἰς ἓν μόνον σῶμα, ἀλλὰ σειρὰ διακεκομμένη κιοσκίων μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκτεταμένων ἐν μέσῳ τῶν κήπων κειμένων. Ὁμοίαν διάταξιν ἔχει καὶ τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει παλάτιον τοῦ σουλτάνου Σελίμ· ἐπισκεπτόμενος δὲ τις τὰ ἐν Τεχεράνῃ καὶ Ἰσπαχάνῃ παλάτια τοῦ σάχου τῆς Περσίας, δὲν δύναται νὰ μὴ συγκρίνῃ αὐτὰ μετὰ τοῦ ὅλου τοῦ παλατίου τοῦ Δαρείου εἰς Περσέπολιν καὶ νὰ μὴ συμπεράνῃ, ὅτι τὸ ἔθος τοῦ κατακερματίζειν οὕτω τὰς οἰκήσεις ἦν ἐκ παλαιῶν ἐν χρῇσει παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς βασιλεῦσι. Τερπνοὶ κήποι ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων ἀρδευόμενοι, ὧν δὲν μένουσι νῦν ἢ ἀπεξηραμένοι ἀγωγοί, πε-

ριεκύκλουν τὰ κομψὰ μέγαρα τοῦ παλατίου τοῦ Μουράτ, τὰ ὅποια καὶ οἱ διάδοχοί του ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καλλωπίσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι. Τοῦ παλατίου τούτου περιγραφὴν λεπτομερῆ ἀρῆκαν οἱ ὀθωμανοὶ συγγραφεῖς.

Ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ ἐτελέσθησαν τῷ 1380 οἱ γάμοι τοῦ Βαγιαζίτ Ἰλδिरιμ, υἱοῦ τοῦ Μουράτ, μετὰ τῆς ἡγεμονίδος τοῦ Κερμιαν, εἰς ἣν ἀπεσταλμένοι τῶν ἡγεμόνων τοῦ Αἰδινίου, Μεντεσέ, Κασταμονῆς, Καραμανίας ἔφεραν πλούσια δῶρα εἰς σάλια καὶ ἵππους. Ὁ Ἐδρηνὸς βεῦς, Ἕλληνα ἐξωμότης προσήνεγκεν εἰς αὐτὴν ὡς γαμήλια δῶρα ἑκατὸν δούλους Ἕλληνας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὠραιότατους, ἐξ ὧν δέκα ἔφερον παροψίδας χρυσᾶς πλήρεις χρυσῶν νομισμάτων, ἀγγεῖα μύρων, πρόχους χρυσοῦς λαμπρῶς ἐξεργασμένους. Ἡ νεόνυμφος ὡς προῖκα ἔφερεν εἰς τὸν ἄνδρα τῆς τὰς κλεῖς τῶν πόλεων Ἐρζιγγάν, Ταουσανλῆ, Σιμώλ καὶ Κοταεῖου.

Ὁ Βαγιαζίτ, τῷ 1389 βασιλεύσας, περιέβαλε τὴν Προῦσαν διὰ νέων ὀχυρωμάτων τὸ τέλος ὅμως τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος τούτου πολλοῦ ἀπείχε τῆς εὐτυχοῦς αὐτῆς ἐνάρξεως. Μετὰ τὴν περὶ Ἀγκυραν μάχην, τῷ 1402, ἡ Προῦσα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Ταμερλάνου, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ τζαμιά κατηδαρίσθησαν, ἀφοῦ δὲ στρατηγοὶ καὶ στρατιῶται διμερίσθησαν τὰ πλοῦτη ὅσα εὗρον εἰς τὴν πόλιν παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ. Τὰ πλοῦτη τοῦ Βαγιαζίτ διενεμήθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἱστορεῖται δὲ, ἀλλὰ μετ' ἀσιατικῆς βεβαίως ὑπερβολικότητος, ὅτι τόσον ἀπειράριθμα ἦσαν τὰ τιμαλφῆ κοσμήματα, ὥστε οἱ στρατιῶται διμερίσθησαν διὰ τοῦ μολίου τοῦ μαργαρίτας καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους!

Μετὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ Βαγιαζίτου θάνατον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μωάμεθ Α', ἀπολιπὼν τὸ Τοκάτ κατέλαβε τὴν Προῦσαν, τῷ 1404· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ τοῦ Μωάμεθ ἀδελφὸς καὶ ἀντιποιητὴς τοῦ θρόνου Ἰσάβεϋς ἐπελθὼν μετὰ δυνάμεως πρὸ τῆς πόλεως, προσεκάλεσε τοὺς κατοίκους νὰ τῷ ἀνοίξωσι τὰς πύλας· οἱ πλείστοι ὅμως αὐτῶν κλεισθέντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀντέστησαν αὐτόθεν τοσοῦτον πεισματωδῶς, ὥστε ὁ Ἰσάβεϋς μὴ δυνάμενος νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν ἐξ ἐφόδου, ἀπῆλθεν ἀφοῦ ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν, μόλις ἀνακτισθεῖσαν ἀπὸ προηγουμένης καταστροφῆς.

Μόλις οἱ κάτοικοι ἤρχισαν νὰ συνοικίζωνται πάλιν εἰς Προῦσαν, ἕτερος ἐχθρὸς, ὁ Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου Καραμάν, ἐπελθὼν ἐξεπόρθησε καὶ διήρπασεν αὐτὴν τῷ 1413, ἐκθάψας δὲ τὰ ὀστέα τοῦ Βαγιαζίτου ἐπροπηλάκισεν αὐτὰ δημοσίως διὰ πάσης ὕβρεως, ἔπειτα

τὰ ἔρριψεν εἰς πυρὰν πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀποκεφαλισθέντος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτου. Ἡ ὀλεθρία αὕτη πολιορκία ὑπῆρξεν ἡ τελευταία, ἣν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον ὑπέστη ἡ Προῦσα· αἱ κατὰ καιροὺς ὅμως πολλάκις ἐκραγεῖσαι ἐν αὐτῇ πυρκαῖαι, ἰδίως δὲ ἡ μεγάλη τοιαύτη συμφορὰ ἡ παραναλῶσασα τὰς εἰκοσι πέντε συνοικίας τῆς πόλεως τῷ 1490, ὡς καὶ ἑτέρα ἔχι ὀλιγώτερον ὀλεθρία συμβᾶσα τῷ 1804, καθ' ἣν πλείστα τζαμιά καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν Σουλτάνων ἐγένοντο βορὰ τοῦ ἀδδηράγου στοιχείου, πολλάκις ἐκάκωσαν μεγάλως τὴν πόλιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάν Μουράτ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ, Τζέμ, ἠγέρθη ἀντιποιοῦμενος καὶ αὐτὸς τὸ σκῆπτρον τῶν Ὀσμανλίδων. Τοῦ Βαγιαζίτου ἀπόντος τότε εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ ἡγεμὼν Τζέμ, βοηθούμενος ὑπὸ τινων ὀπκῶν μετ' εὐκολίας κατῴρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν Προῦσαν. Τὴν στάσιν ταύτην μαθὼν ὁ Βαγιαζίτ ἀπηξίωσε νὰ στρατεύσῃ ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ ἀντάρτου ἀδελφοῦ του, ἐξάπέστειλε δὲ μικρὸν στράτευμα, τὸ ὁποῖον καὶ προσβάλων τοὺς περὶ τὸν Τζέμ ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Γενί-σεχέρ ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐν τούτῳ δὲ οἱ Γενίτσαροι ἐπεδύθησαν εἰς λαφυραγωγίαν τῆς Προῦσης. Ὁ Τζέμ, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτου προσέφυγεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Ἰκονίου, ἀλλ' ἰδὼν ὅτι καὶ ἐκεῖ δὲν εὕρισκετο ἐν πολλῇ ἀσφαλείᾳ, προσέφυγε πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἵπποτῶν τῆς Ρόδου. Τὰς μετὰ ταῦτα περιπετείας τῆς τύχης τοῦ Τζέμ παραλείπομεν ἐνταῦθα ὡς μὴ συνδεομένης μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀσίας, τοῦτο μόνον σημειοῦντες, ὅτι ἀπέθανεν ἐν Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας, τὸ 1497, καὶ ὅτι πρεσβεία ὀθωμανικὴ πεμφθεῖσα εἰς Νεάπολιν παρέλαβε τὰ λείψανά του καὶ ἔφερεν αὐτὰ εἰς Προῦσαν, ἐνθα καὶ ἀπετέθησαν ἐν τῷ τάφῳ τῶν Σουλτάνων, ἐν ἰδίῳ μεγαλοπρεπεστάτῳ μνημείῳ, ὅπερ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον πρόκειται δεῖγμα τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀλλοκότου πολυτελείας τῶν τάφων. Ἔτερον μνημεῖον παρακείμενον τῷ τάφῳ τοῦ Τζέμ, λέγεται ὅτι εἶναι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰσά-βέϋ, ἐπίσης δυστυχῆσαντος ἐν τῇ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του στάσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Προῦσα ἐπὶ Μουσουλμάνων.

Τὸ σύνολον τῆς Προῦσης, συγκαίμενον ἐκ τῆς κυρίως πόλεως, τοῦ φρουρίου καὶ τῶν προαστείων, ἀποτελεῖ σειρὰν οἰκοδομῶν, ἔχουσιν μὴ-

κος μὲν τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων, πλάτος δὲ ἐνός, καίται δὲ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, οὐ αἱ κορυφαὶ ἔχουσι τερπνὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ ὄψιν. Τὰ προάστεια ἐκτείνονται δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, τὸ δὲ φρούριον ἢ ἀκρόπολις, ἐρυμνῶς ἐδραζόμενον ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου, ὑπέρκειται τῆς πόλεως, συνίσταται δὲ ἐκ περιβόλου δι' ἐπάλξεων περιστεφομένου καὶ διὰ παγίων πύργων ὠχυρωμένου. Συγκοινωνεῖ δὲ τὸ φρούριον μετὰ τῆς πόλεως διὰ τριῶν πυλῶν, ἥτοι τῆς πρὸς ἄρκτον πύλης, καλουμένης Ταμπάκ-καπουσι (πύλης παροψίδων) τῆς πρὸς ἀνατολὰς, καλουμένης Γερ-καπουσι, ἥτοι πύλης χώματος, καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς καλουμένης Καπλιτζᾶ καπουσι, ἥτοι πύλης τῶν λουτρῶν.

Δύο ἕτεραι μικραὶ πύλαι καλοῦμαι ἡ μὲν μία Σεντὶν καπουσι, ἥτοι πύλη τοῦ δεσμωτηρίου, ἡ δὲ ἄλλη Σου-καπουσι, ἥτοι πύλη τοῦ ὕδατος, φέρουσιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου πρὸς τὰ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου, δι' αὐτῶν δὲ διέρχονται μόνοι οἱ χωρικοὶ οἱ φέροντες τὰ προϊόντα τῶν εἰς τὴν πόλιν. Ἡ ἀρχαία πόλις, καὶ σήμερον ἐτι περιβαλλομένη ὑπὸ τειχῶν, καίται ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου, ἀπατόμου πρὸς ἄρκτον, αἱ πύλαι αὐτῆς εἰσὶν ἐκτισμέναι ἐκ πλίνθων ὀπτῶν ἐπενδεδυμένων διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει ἐπιγραφὴν τινα, ἐν ᾗ ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Λάσκαρις μνημονεύεται ὡς εἰς τῶν ιδρυτῶν τῶν τειχῶν τούτων.

Αἱ πρὸς δυσμὰς βάσεις τῶν τειχῶν τούτων εἰσὶν ἀρχαῖαι, ἡ δὲ ὁδὸς ἡ φέρουσα ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πύλης πρὸς τὴν πλησιόχωρον κοιλάδα, ἦναι τετμημένη διὰ σίμλης ἐπὶ τοῦ βράχου, φαίνεται δὲ ἀρχαιοτάτη. Πρὸς μεσημβρίαν, ἥτοι πρὸς τὴν πλευρὰν τὴν κατέναντι τοῦ ὄρους κειμένην, ἡ πόλις ὑπερασπίζεται ὑπὸ πλήρους ὀχυρώσεως, τείχους, προχώματος καὶ εὐρείας τάφρου· οἱ ἐπ' αὐτοῦ πύργοι διέχουσιν ἀλλήλων κατὰ εἴκοσι μέτρα, εἶναι δὲ ἐκτισμένοι ἐκ τιτανολίθου καὶ ὀγκωδῶν μαρμάρων, εἰλημμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀρχαίων μνημείων. Μεταξὺ τῶν μαρμάρων τούτων τινὰ φέρουσιν ὠραίας γλυφάς.

Πέραν τῶν τειχῶν κείνται τὰ νεκροταφεῖα σκιαζόμενα ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ ὠραίων κυπαρίσσω. Αἱ τάφροι κατέχονται σήμερον ὑπὸ φυτειῶν συκαμινεῶν. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως οἰκεῖται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν· οἱ Γραικοὶ, οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οἰκοῦσιν ἐν τοῖς προαστείσις. Πρὸς μεσημβρίαν ὑπάρχουσι τρεῖς πύλαι, πᾶσαι ὁμῶς μεσαιωνικαί. Παρὰ τῇ μεσαίᾳ αὐτῶν ὑπάρχει παλαιὸν δεσμωτήριον, ἀξιοσημείωτον διὰ τετράγωνόν τι φρέαρ πλατὺ καὶ βαθύ, εἰς τὸ ὁ-

ποῖον ἄλλοτε κατέκλειον τοὺς δεσμώτας. Τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ πόλις συνίσταται ἐκ τιτανώδους τούφης (πωρείου). Τὸ προάστειον τοῦ Ἐμίρ Σουλτάνου κεῖται ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Νίκαιαν ὁδοῦ, τὸ δὲ τοῦ Τσεκίρκιοι διατέμνεται ὑπὸ τῆς πρὸς τὰ Μουνθανιά ἀγούσης· αὐτόθι δὲ ἀναθρύουσιν αἱ πολυάριθμοι καὶ ἀνεξάντλητοι πηγαὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων, αἱ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν περίφημοι· ἐν τῷ κέντρῳ ἐκατέρων τῶν προαστείων τούτων κεῖνται ἀνὰ ἓν μεγαλοπρεπὲς τζαμίον, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅτι ὑπῆρξαν οἶον πυρῆνες περὶ οὓς ἐσχηματίσθησαν τὰ προάστεια ταῦτα· ἐκ τῶν τζαμιῶν τούτων τὸ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν προάστειον ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Βαγιαζίτ, τὸ δὲ κατὰ τὸ δυτικὸν, ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράτ· ἀμφότερα δὲ περικυκλοῦνται ὑπὸ ἀλσῶν κυπαρίσσεων καὶ πλατάνων, διατελοῦσι δὲ μέχρι σήμερον ὡς μέρη προσκυνήσεως διὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ περιπάτου διὰ τοὺς ἄλλους κατοίκους. Τερπνοὶ περίπατοι ὑπάρχουσι καὶ εἰς ἄλλας τῆς πόλεως συνοικίας, καὶ ἰδίως ἐν ταῖς τῶν θερμῶν λουτρῶν, κατὰφυτοὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων δένδρων, συμβάλλοντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὴν Προῦσαν τὴν ὠραιότεραν πόλιν τῆς χώρας. Μεταξὺ δὲ τῶν περιπάτων τούτων ὑπερέχει ὁ τοῦ Τσάμλιτζα, οὗ αἱ προσιῶναι ἱτέαι παρέχουσι παχυτάτην σκιάν· κατὰ τοὺς περιπάτους δὲ τούτους πᾶσαι αἱ καλλοναὶ ὀφείλονται εἰς τὴν φύσιν, ἐξαίρεσει μόνον τοῦ κιοσκίου τοῦ Ἀβδουλ Μουμίμ, ἐκτισμένου κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἐνὸς τῶν αὐχένων τοῦ Ὀλύμπου, καθ' ἣ τὴν τέχνην ἡμιλλήθη πρὸς τὴν φύσιν ὅπως καταστήσῃ τὴν θέσιν αὐτὴν ἀληθῶς γοητευτικὴν. Ἄλλοτε μὲν διασκεδάσεως ὠραῖον εἶναι καφφενεϊὸν τι καίμενον ἐπὶ βύακός τινος, εἰς ὃ κατὰ τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας συρρέει πολὺ πλῆθος ἀνθρώπων πάσης τάξεως καὶ φυλῆς· καὶ αὐτόθι ὅμως ὡς καὶ παντοῦ ἔκαστον ἔθνος ἔχει καὶ ἰδιαίτερον μέρος τῆς ἐκλογῆς του. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀναμιγνύονται μετὰ τῶν Τούρκων, οὔτε οἱ Ἀρμένιοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Αὐτόθι οἱ θαμῶνες εὐρίσκουσιν ἄφθονα σερπέντια καὶ ἰσιμπούκια καὶ γαργιλέδες, τὰς σοβαράς δὲ ταύτας διαχύσεις ἐνίοτε ζωογονοῦσι καὶ αἱ βομολοχίαι ὀθωμανῶν γελωτοποιῶν.

Ἑτέρα ἀξία ἐπισκέψεως θέσις εἶναι ἡ πηγὴ ἡ καλουμένη Ἀίν ἄσσᾶ, κειμένη περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, βέουσα δὲ ἀναμέσον βράχων γρανιτικῶν καὶ ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιάν δάσους καστανεῶν, οὗ οἱ κάρποι εἰσι περίφημοι διὰ τὸ μέγεθος. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι προσφιλὲς ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς μουσουλμάνους καὶ δι' ἱστορικὴν ἀνάμνησιν· καθότι αὐτοῦ ὁ γέρων δερβίσης Ἐμίρ σουλτάν συγχάκις ἐρχόμενος ἐβυθίζετο εἰς ρεμβασμοὺς καὶ με-

λέτας ὀρησκειυτικᾶς, συνείθιζε δὲ νὰ μένη διὰ πολλῆς ὥρας ἐστηριγμένος ἐπὶ τῆς δερβισικῆς βακτηρίας του, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ πηγὴ αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα *'Ain 'Asad*, ἥτοι πηγὴ τῆς βακτηρίας. Ἐτερον δάσος καστανεῶν ὄχι ὀλιγώτερον τερπνὸν εἶναι τὸ καλούμενον Σοβράν· αὐτόθι οὔτε κίσκειον ὑπάρχει οὔτε ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, ἀλλὰ φύσις ὡραία δαψιλῶς ἱκανοποιούσα τὸν κόπον τοῦ προσελθόντος ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀγρίᾳ καλλονῇ. Οὐ μόνον δὲ αὗται αἱ θέσεις, ἀλλὰ πᾶσα ἡ πέριξ τῆς πόλεως φύσις παρουσιάζει σπανίας καλλονάς. Οὐδεμία κλιτὺς τοῦ ὄρους ὑπάρχει, ἥτις νὰ μὴ παρέχη εἰς τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ ἄποψιν γοητευτικὴν. Πάντα τὰ δένδρα καὶ τῆς πεδιάδος καὶ τοῦ ὄρους, αἱ κέδροι καὶ αἱ κυπάρισσοι, ἡ δρυς καὶ ἡ πλάτανος, ἡ καστανέα καὶ ἡ φηγὸς πολλαπλασιάζονται καὶ αὐξάνουσι μετ' ἀπιστεύτου ὀργανισμοῦ. Σπάνιον εἶναι νὰ εὑρῇ τις ἀλλαχόθι δάση παρουσιάζοντα τοσαῦτα καὶ τόσον ὡραία δένδρα συνηγμένα, καθ' ἕκαστον δὲ βῆμα ὁ θεατὴς θαυμάζει τὰ ὑπερῆφάνως ὑψοῦντα τὰς ἑαυτῶν κορυφὰς γιγαντιαία καὶ προαιώνια δένδρα. Τὰ δάση δὲ ταῦτα περιβάλλονται ὑπὸ πλατείας ζώνης φυτῶν χλοερωτέρων καὶ πυκνοτέρων οὐχὶ πλέον αὐτοφυῶν, ἀλλὰ παραγομένων καὶ καλλιεργούμενων ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἡ γεωτέρα πόλις. — Βιομηχανία. — Ἐμπόριοι.

Αἱ οἰκίαι τῆς Προύσης εἰσιν ἐκτισμέναι κατὰ τὸ σύστημα τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν ὑπερτερεῖ ἡ ξυλεία. Τὰ ισόγεια πατώματα αὐτῶν εἰσι συνήθως ἐκτισμένα διὰ μικρῶν λίθων καὶ πλίνθων ὀπτῶν, τὰ δὲ πρόσωπά εἰσιν εἰς ἄκρον ἀπλά.

Ἡ συνοικία τῶν Χριστιανῶν κατέχει τὸ ἀνατολικὸν τμήμα. Οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἔχουσιν ἰδίους μητροπολίτας ὑπαγομένους εἰς τὰ πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως ὁ τῶν Γραικῶν μητροπολιτικὸς τῆς Προύσης θρόνος εἶναι ἰδ'. τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν. Ἡ τύχη τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶναι πάνυ ἀθλία· ἀποστερηθέντες πάντων τῶν ὀρησκειυτικῶν μνημείων, ὅσα οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐκτίσαν, δὲν ἔχουσι νῦν παρὰ πενιχρὰς ἐκκλησίας μόλις διακρινομένας ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Ἡ τουρκικὴ συνοικία κατέχει τὸ κέντρον τῆς

πόλεως· αὐτόθι δὲ ὑπάρχουσι τὰ χάγια, τὸ βεζεστέρι καὶ τὰ παζάρια.

Ἀπασα ἡ κάτω πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου εἶναι κεκαλυμμένη διὰ πυκνῶν φυτειῶν συκαμινεῶν, δι' ὧν τρέφονται οἱ μεταξοσκώληκες. Ἰδίως δὲ προτιμᾶται πρὸς τὴν χρῆσιν ταύτην ἡ πολύκαυλος συκαμινέα, ἧς τὰ φύλλα οἱ κάτοικοι θεωροῦσιν ὡς λίαν θρεπτικά· παρετήρησαν δὲ ἰδιαιτέρως ὅτι πρὸς καλητέραν τροφήν τῶν σκώληκων εἶναι προκριώτερον ἔχει νὰ μαδῶσι τὰ φύλλα, ὡς τοῦτο συνειθίζεται εἰς τὰ πλεῖστα μέρη, διότι οὕτω τὸ φύλλον εἶναι πάντοτε μαραμένον, ἀλλὰ νὰ ἀποκόπτωσιν αὐτὰ μετὰ τῶν τρυφερῶν βλαστῶν, οἵτινες πολλάκις ἔχουσι μῆκος δύο ἢ καὶ τριῶν μέτρων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὸ φύλλον προσφέρεται εἰς τροφήν τοῖς σκώληξι δροσερὸν καὶ ἄθικτον, μεθ' ὅλου τοῦ ὁποῦ καὶ τοῦ ἀρώματος αὐτοῦ, τρέφει κάλλιον τὸν σκώληκα, συνάμα δὲ ὅταν οὗτος ἀποθνήσκῃ εὐρίσκει τὸν βλαστὸν, ὅστις τῷ ἐχρησίμευσεν ὡς τροφή, στήριγμα ἑτοίμον ὅπως στερεώσῃ τὸ ἔργον του.

Καὶ τὰ ἑπτὰ εἶδη τῶν μωρεῶν, ἅτινα ἡ βοτανικὴ διακρίνει, εὐδοκιμοῦσιν ὁμοίως εἰς τὰ περίχωρα· καλύπτουσι διὰ τῆς σκιάς αὐτῶν τὰ χεῖλη τῶν βυάκων καὶ τῶν ἰδῶν, φαίνονται δὲ ὅτι ἐκεῖ εὗρον τὸ γενέθλιον κλίμα των. Οὕτω διὰ τῆς ὥραιότητος καὶ τῆς πλησμονῆς τῆς μετὰξῆς τῆς ἡπείρου αὕτη εἶναι περίφημος καθ' ὅλον τὸν κόσμον. Τὰ μεταξωτὰ αὐτῆς διαδίδονται καθ' ὅλον τὸ τουρκικὸν κράτος, εἶναι ὅμως ὀλίγον γνωστά ἐν Εὐρώπῃ. Τὰ μεταξίνα βελούδα ἀποτελοῦσιν ὁμοίως σπουδαῖον κλάδον βιομηχανίας, ὁ ἀνταγωνισμὸς ὅμως τῆς Εὐρώπης θέλει ἀπονεκρώσῃ αὐτὸν ἐπὶ τέλους.

Ἐνῷ δὲ τὰ μεταξωτὰ τῆς Προύσης εἶναι καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἐξήκουστα, οὐδὲν μέγα ὑφάντικόν κατὰστημα ὑπάρχει ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὡς ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας, καὶ αὐτόθι οἱ ὑφάνται ἐργάζονται κατ' οἶκον· λαμβάνοντες παρὰ τῶν μετερχομένων τὴν βιομηχανίαν ταύτην δεδομένον βάρος μετὰξῆς ὀφείλουσι νὰ ἀποδώσωσιν ἰσοπαρεῖς ὑφασμα, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς διαφορᾶς ἣν ἐπιφέρει ἡ ὑφανσις. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν ὑφασμάτων παράγονται ἐν Προύσῃ καὶ τὰ καλούμενα στόφαι, ὥραϊα ὑφάσματα κεκοσμημένα διὰ χρυσῶν ἀνθέων, καλούμενα ἐν Προύσῃ *σελιμνίδει*, διότι ἐπενοήθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάν Σελίμ. Τὰ πολύτιμα ταῦτα ὑφάσματα εἰσιν ἐν χρήσει ἰδίως εἰς τὰς Ὀθωμανίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν Τουρκίαν (ἐξαιρέσει τῶν μεγάλων πόλεων) συνειθίζονται ὡς νομφικὰ ἐνδύματα. Ἐτερον λίαν ἐπιζήτητον εἶδος εἰς τὰ λευκὰ μεταξωτὰ τὰ συνιστάμενα ἐξ ἀλληλοδιαδόχων σειρῶν σκιερῶν καὶ φωτεινῶν, ἐξ ὧν κατασκευάζονται ἰδίως χιτῶνες γυναικεῖοι.

Τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι ἐν χρήσει καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Σπουδαῖον κλάδον τῆς ὑφαντικῆς ἀποτελοῦσι καὶ τὰ παχέα ὑφάσματα τῶν προσκεφαλαίων τῶν καναπέδων. Πόση δὲ τοῦ εἶδους τούτου γίνεται κατανάλωσις, δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ἀναλογιζόμενος ὅτι καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν, ὅπου δὲν εἰσεχώρησεν ἔτι ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ἰδίως παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, ὁ σοφᾶς ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον τῆς οἰκίας ἐπιπλόν, ἐπέχων τόπον καὶ ἔδρας καὶ τραπέζης καὶ κλίνης.

Τῶν μεταξωτῶν τῆς Προύσης ἡ εἰσαγωγὴ εἶναι ἀπηγορευμένη ἐν Γαλλίᾳ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, ὅθεν εἶναι καὶ ὀλίγον ἐγνωσμένα. Ἐχουσι δὲ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα ὅτι δύνανται νὰ πληθύνουν ὡς τὰ μεταξομάνδηλα. Ἡ ποικιλίσις αὐτῶν εἶναι πολὺ ὁμοιόμορφος, συνισταμένη εἰς μεγάλας λωρίδας διαφόρων χρωμάτων ἀναμειγνυμένων μετὰ μικρῶν στεφάνων ἀνθέων. Ἡ βάσις τῆς ποικίσεως ἢ μᾶλλον εἰθισμένη ἐν Ἀνατολῇ εἶναι ἡ ραβδοειδὴς, τοιμπονκλιοῦ τουρκιστὶ καλουμένη, τὰ δὲ ποικιλόμορφα σχέδια τῶν εὐρωπαϊκῶν ὑφασμάτων ἀπαρέσχουσι τοῖς Ἀνατολίταις διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ὑφάσματα τοῦ Λουγδούνου δὲν εὗρισκον μεγάλην ἐν Τουρκίᾳ κατανάλωσιν, μέχρις ὅτου οἱ Εὐρωπαῖοι ἐργοστασιάρχαι παρατηρήσαντες τοῦτο ἐμιμήθησαν τὰ ἀρέσκοντα εἰς τὸν τόπον σχέδια· ἔκτοτε δὲ καὶ ἡ ἐξόδουσις ἐγένετο μεγαλητέρα. Ἡ ραβδοειδὴς ποικιλίσις καὶ τῶν Ἰνδικῶν σαλίων ἀρέσκει ὁμοίως πολὺ εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, καλοῦνται δὲ τὰ σάλια ταῦτα *φερματ*. Καὶ ἐν Παρίσισις δὲ τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι γνωστότατον, συγγέεται ὅμως μετὰ τῶν λαχωρίων τῆς Κασμεῖρης.

Ἡ ἀκατέργαστος μέταξα ὑπῆρξεν ὁμοίως ἀνέκαθεν ἀντικείμενον μεγάλου ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου ἐν Προύσῃ. Τὸ ποσὸν τῆς ἐτησίης συγκομιδῆς ὑπολογίζεται εἰς τρισχίλια περίπου καντάρια, τὰ δὲ παραγόμενα κατ' ἔτος μεταξωτὰ ὑφάσματα ἀνάβαινουσιν εἰς ἑκατὸν περίπου χιλιάδας κομματίων (τοπίων).

Ἐν Προύσῃ, παρεκτὸς τῶν μεταξωτῶν, ὑφαίνονται προσέτι καὶ βαμβακηρά τινα, ἰδίως δὲ χειρόμακτρα τῆς τραπέζης καὶ περιζώματα ἢ λέντια τῶν λουτρῶν, τὰ τουρκιστὶ καλούμενα *πιστεμάλια*. Τὸ ὑφασμα τῶν χειρομάκτρων εἶναι χονδρὸν, λίαν ἀρμόδιον πρὸς ἀπόμαξιν τοῦ δέρματος. Τὰ δὲ περιζώματα, βαμβακηρά τὴν βάσιν καὶ κυανόχρσα, ποικίλλονται διὰ λωρίδων μεταξωτῶν, συνήθως ἐρυθρῶν καὶ κιτρίνων. Ὅτι δὲ καὶ ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἀντικείμενον οὐ μικροῦ ἐμπορίου, εὐδὴλον ἐκ τῆς καθολικῆς χρήσεως ἢ μᾶλλον καταχρήσεως τῶν λουτρῶν παρὰ τοῖς κατοικοῖς τῆς Ἀνατολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἵδατα.

Ἐκπληκτικὴ ἀληθῶς καὶ εἰς θαυμασμὸν κινουσα τὸν ἐπισκεπτόμενον τὴν Προῦσαν ξένον εἶναι ἡ ποικιλία καὶ ἀπερίγραπτος ἀφθονία τῶν ἀπανταχοῦ ἀναβρυόντων ὑδάτων. Κατὰ πᾶν βῆμα, ὅπου καὶ ἂν στρέψῃ τις, ἀπαντᾷ πηγὰς ὑδάτων, ψυχρῶν, χλιαρῶν, καταψήκτων, ζέοντων, ἅτινα καὶ οἱ βυζαντινοὶ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν Ὁθωμανοὶ ἐπεμελήθησαν νὰ χρησιμοποιήσωσι πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων. Αἱ κρήναι εἰσιν ἀληθῶς ἀναρίθμητοι, ἐκάστη οἰκία ἔχει ἐν τῷ προαυλίῳ αὐτῆς ἀναβρυτήριον ὕδατος διαφυγῶς. Οἱ ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καταρρέοντες ρυάκες χρησιμεύουσιν οὐ μόνον πρὸς πόσιν καὶ τὰς ἄλλας οἰκιακάς χρείας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄρδουσιν τῶν κατακοσμούντων τὴν πόλιν χλοερωτάτων καὶ τερπνοτάτων κήπων, διαιρούμενοι καὶ διοχετεύμενοι ὑπὸ ἀπείρων ὑδραγωγῶν καὶ αὐλάκων, οἷτινες ὅμως τανῦν παραμελοῦνται δυστυχῶς, ἐκ τούτου δὲ πολλοὶ τοῦ ὕδατος διαχέονται ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ἐν ταῖς χαμηλοτέροις μέρεσι τοῦ ἐδάφους καὶ ἐνιαχοῦ σχηματίζουν εἴλη καὶ βορβόρους ἀσχημίζοντα τῆς πόλεως τὴν ἄλλως εὐφρόσυνον ὄψιν.

Πάντα τὰ πόσιμα ταῦτα ὕδατα ἀνάγονται εἰς τρεῖς κυρίας πηγὰς, αἵτινες ἂν δὲν δύνανται νὰ κληθῶσι ποταμοί, εἰσὶν ὅμως ὑπέρτεροι ρυάκων· καλοῦνται δὲ αὗται: *Βουτάρπασι* (ἔστι κεντρικὴ πηγὴ), *Γαέκ-δερε* (κοιλὰς οὐρανία) καὶ *Ἀκτι-σαγλάν*.

Τὸ Μπουνάρ-μπασι πηγάζει πλησιέστερα τῆς παλαιᾶς πόλεως, τὰ δὲ ἀναβρύοντα αὐτόθι ὕδατά εἰσι τόσον ἀφθονα, ὥστε σχηματίζουνσι ρυάκα μετὰ ταχύτητος καταρρέοντα εἰς δεξιὰ μενὴν περικυκλούμενην ὑπὸ πλατάνων καὶ δρυῶν· αὐτόθι δὲ εἶναι ὁ μᾶλλον συχνάζόμενος περίπατος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ καλοκαιρίου· διὸ καὶ ὑπάρχουσιν αὐτόθι πολλὰ παραπήγματα τύπον ἐπέχοντα καφφενείων, εἰς τῶν ὁποίων τὰς ψιάθους καὶ τὰ ποικιλόσχημα σκαμνία ἀναπαύονται οἱ προσερχόμενοι ὅπως ἀπολαύσωσι τῆς ἀπὸ τοῦ τσιμπουκίου, τοῦ νार्γιλὲ καὶ τοῦ καφέ σοδαράς ἡδονῆς. Κατ' ἐπισήμους τινὰς ἡμέρας ὁ περίπατος οὗτος φωταγωγεῖται, γελωτοποιοὶ δὲ παντὸς ἔθνους προσπαθοῦσι νὰ κινήσωσι τὸν γέλωτα τῶν θεατῶν διὰ τῶν κινήματων τῶν καὶ τῶν βωμολοχιῶν τῶν κατὰ τὰς ἐπισήμους ἡμέρας δίδονται καὶ παραστάσεις καραγιόζιδων, τῶν ὁποίων τὰ δράματα, ἂν καὶ οὐκ ὀλίγον αἰσχρὰ καὶ ἀσελγῆ, κινῶσι μᾶλλον τὴν εὐθυμίαν παρὰ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀκροατῶν.

Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Προῦσης τὰ ὕδατα τοῦ Βουνάρ-μπασι κατέρρουν δι' ὑπογείων ὀχετῶν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Σουλτάν Μουράτ, ἐκεῖ δὲ εἰς φῶς ἐρχόμενα, διετέμνοντο διὰ μαρμαρίνων ὀχετῶν ἐν μέσῳ τερπνοτάτων κήπων, ὧν ὁμοῦς δὲν σώζεται σήμερον πλέον εἰμὴ μόνον ἡ ἐνθούμησις. Μεγάλη ἀψὶς κειμένη οὐ μακρὰν τοῦ παλατίου, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ἡ πρώτη ὑδροστάθμη (σοῦ-τερεζί) ἡ κατασκευασθεῖσα ἐν Τουρκίᾳ· κατὰ τὴν δοξασίαν δὲ αὐτῶν ἡ μέθοδος αὕτη ἡ ὑδραγωγική μετεφέρθη ἐξ Αἰγύπτου, ἔνθα οἱ Ἀραβες ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων μετεχειρίζοντο αὐτήν. Διὰ πηλίνων σωλήνων τὸ ὕδωρ ἀναβιβάζεται μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς ἀψίδος, ἐκεῖθεν δὲ λαμβάνει νέαν ὄθησιν ὕπως φθάσῃ εἰς τὸν προορισμὸν του. Τόση δὲ εἶναι ἡ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπὲρ τῶν ἱδρυμάτων τούτων ἐπιμέλεια, ὥστε ἐνῶ τὰ ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματά εἰσιν ἐγκαταλελειμμένα καὶ ἡρημωμένα, τὸ ὑδραυλικὸν σύστημα διατηρεῖται καλῶς καὶ φαίνεται ὅτι ἀπορροφᾷ ὅλην τὴν μέριμναν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν.

Ὁ ρύαξ Γκὲκ πηγάζει κατὰ τὰ ὑψηλότερα μέρη τοῦ Ὀλύμπου, κατέρχεται δὲ πρὸς τὴν πόλιν διὰ κοιλάδος εὐρείας, ἥτις καὶ εἶναι ἡ μόνη πρὸς τὰ βαραιοανατολικά διανοιγομένη. Σχηματίζει δὲ τὸ ποτάμιον τοῦτο πολλοὺς καὶ βαρεῖς καταβράχτας, οἵτινες ἰδίως κατὰ τὴν τὴν ἐποχὴν τῆς διαλύσεως τῶν χιόνων παριστῶσι θέαμα μεγαλοπρεπὲς καὶ ὥραιον. Ἐπὶ τοῦ ρύακος τούτου, ἐξωθι τῆς πόλεως, εἶναι ἐκτισμένη γέφυρα μονότοξος, ἥτις καὶ συνάπτει τὴν ἀρμενικὴν συνοικίαν μετὰ τῆς τουρκικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ.

Θερμὰ ὕδατα.

Πάντα τὰ θερμὰ ὕδατα δι' ἃ ἡ Προῦσα εἶναι ἐξάκουστος, ἀναβρύνουσιν ἀπὸ τινος τῶν κατωτέρων παραφυάδων τοῦ Ὀλύμπου, κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως. Τὸ ἔδαφος ἐν ᾧ πηγάζουσι σύγκειται ἐκ τιτανολίθου, σχίστου καὶ ἀμμολίθου τριτογενεοῦς. Οὐδὲν σημεῖον, οὔτε παλαιὸν οὔτε νέον, ἡφαιστειᾶς τινὸς ἐκρήξεως ἀπαντᾷται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο· τὸ τοιοῦτο δὲ ἄλλοτε ἐφαίνετο ἴσως λίαν παράδοξον, σήμερον ὁμοῦς εἶναι γνωστὸν, ὅτι αἴτιον τῆς θερμότητος ὑδάτων τινῶν δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς γῆς θερμότης, καὶ ὅτι πάσης πηγῆς ὕδωρ τὸ ὁποῖον καταρρέει εἰς ἱκανόν τι βάθος ἐν τοῖς κόλποις

τῆς γῆς ἀναβαίνει ἀναμφιβόλως θερμὸν, χωρὶς διὰ τοῦτο ἡ γῆ νὰ παρουσιάξῃ ἡφαιστειὸν τινα χαρακτῆρα. Ἐὰν δὲ αἱ πηγαὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων τῆς ἐν Γαλλίᾳ Ὠβέρνης καὶ ἄλλων χωρῶν εὐρίσκωνται ἐν ἡφαιστείοις τόποις, πρὸς ἀντίκρουσιν δυνάμεθα ν' ἀνασφύρωμεν παμπόλλους ἄλλας τοιαύτας πηγὰς ἀναβρυσούσας ἐν κρητιδῶδεσιν ἢ τιτανῶδεσι χώραις, ὧν ὁ σχηματισμὸς ὑπάρχει παντάπασι ξένος καὶ ἀλλότριος πρὸς τὰς ἡφαιστείους ἐνεργείας. Θερμαὶ κύριαι πηγαὶ ἀριθμοῦνται ἐν Προύσῃ ἑπτὰ, ὧν τέσσαρες εἰς τὴν πεδιάδα τὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, καὶ τρεῖς ἐπὶ τῆς τελευταίας ὄρεινῆς παραφυάδος τοῦ Ὀλύμπου. Αἱ τέσσαρες πρῶταί εἰσιν ἡ Ἑσχι-Καπλαντζά (παλαιὰ θέρμαι), ἡ Γενι-Καπλαντζά (νέαι), τὸ Κεκουρτλί (λουτρὸν θεϊῶδες) καὶ τὸ τοῦ Καρὰ Μουσταφᾶ, οὕτω κληθὲν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδρυτοῦ.

Διαιροῦνται δὲ αἱ θέρμαι εἰς τρία μέρη· τὸ πρῶτον χρησιμεύει ὡς αἴθουσα, εἰς ἣν οἱ εἰσερχόμενοι ὅπως λουσθῶσιν ἀφίνουσι τὰ ἐνδύματά των καὶ ἐτοιμάζονται πρὸς τὸ λουτρὸν, καλεῖται δὲ Τζαμεγάν· τὸ δεύτερον εἶναι ὁ χλιαρὸς θάλαμος, εἰς ὃν διακένουσιν ἐπ' ὀλίγον πρὶν ἔμβωσιν εἰς τὸν λουτρὸν, ὅπως συνειθίσωσι κατ' ὀλίγον εἰς τὴν μεγαλύτεραν θερμότητα· τὸ τρίτον τέλος εἶναι ὁ κυρίως λουτρὸς, ἐνθα εὐρίσκεται ἡ θερμὴ πηγὴ ἡ διαχέουσα τὴν θερμότητα καθ' ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Πέριξ τοῦ θαλάμου τούτου εὐρίσκονται κελίαι, ἐν οἷς ἕκαστος δύναται νὰ λουσθῇ κατ' ἰδίαν, οἱ πολλοὶ ὅμως λούονται ἐν αὐτῷ τῷ μεγάλῳ θαλάμῳ. Ὁ θάλαμος τῆς εἰσόδου ἔχει σχῆμα μεγάλου τετραγώνου, σκέπεται δὲ ὑπὸ θόλου καὶ φωτίζεται ὑπὸ πολυαριθμῶν θυρίδων. Ἐν τῶν θαυμασίων δὲ τῶν λουτρῶν τούτων εἶναι ὅτι ὁ λουόμενος εὐρίσκει ἐν αὐτοῖς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ πλάγιως τοῦ θερμοῦ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφθονίας ἐκχυνόμενον ἐκ τῶν αὐτῶν σχεδὸν σωλήνων, οἱ δὲ νεήλιδες οἱ μὴ καλῶς νοοῦντες τὴν φύσιν τῶν θερμῶν λουτρῶν θαυμάζουσι διὰ φαινόμενον οὐ ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος.

Ἐν τῷ πρώτῳ θαλάμῳ, ὡς καὶ εἰς πᾶν μέρος συναθροίσεως ἐν Ἀνατολῇ, ὁ προσερχόμενος εὐρίσκει τὴν καφφειζή, ὅστις καὶ ἀμέσως τῷ προσφέρει τσιμπούκιον καὶ καφφέ ἅμα τῇ ἀφίξει, κατὰ δὲ τὴν ἐξοδὸν τῷ παρουσιάζει στρογγύλον κάτοπτρον περικεκοσμημένον δι' ἐλέφαντος, ὅπως ἐν αὐτῷ ἐνοπτρισθῇ, συνάμα δὲ θέσῃ τὸ εὐτελὲς τίμημα τοῦ καφφέ· διότι τὰ λουτρὰ ταῦτά εἰσι προικοδοτημένα ὅπως οἱ ἔχοντες ἀνάγκην ἀπολαύωσιν αὐτῶν δωρεάν.

Πέριξ τοῦ θαλάμου ὑπάρχουσιν ἐξέδραι κεκαλυμμέναι διὰ παραπετασμάτων, ἐν οἷς οἱ λουόμενοι ἀναπαύονται· εἶναι δὲ περίεργον νὰ

ἴδῃ τις τὴν γαλήνην, τὴν σιωπὴν καὶ σύννοιαν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ περιβάλλῳ τούτῳ, ἔνθα οἱ λουόμενοι ἀθροίζονται καθ' ἑκατοστούας.

Ἡ χλιαρὰ αἰθουσα ἔχει ὁμοίως τετράγωνον σχῆμα, θερμαίνεται δὲ διὰ σωλήνων ὑπογείων φερόντων πρὸς τὰ ἔξω τὰ ὕδατα τῆς κυρίας πηγῆς. Ἐν μέσῳ ὑφ' οὗται ἐξέδρα μαρμαρίνη, ἐφ' ἧς ἀναπαύεται ὁ προσερχόμενος πρὶν ἔμβῃ εἰς τὸν λουτρόν. Ὁ τρίτος θάλαμος, ἐν ᾧ αἱ θερμαὶ πηγαὶ, σκέπεται ὑπὸ τρούλλου φωτιζομένου ὑπὸ πολλῶν πολυγώνων θυρίδων καλυπτομένων ὑπὸ ὕλων κυρτῶν. Ὅρειχάλκινος κρουνὸς τεθειμένος ἀπέναντι τῆς εἰσόδου, δίδει διέξοδον εἰς τὸ θερμὸν ὕδωρ, ἕτεροι δὲ μικροὶ κρουνοὶ εἰσιν ἐμπεπηγμένοι κύκλῳ εἰς τοὺς τοίχους τοῦ θαλάμου πρὸς χρῆσιν τῶν λουομένων.

Τὸ ἔνδον τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι κεκοσμημένον διὰ πλακῶν ποικιλοχρῶν μαρμάρων· οἱ δὲ σῆκοι, ἐν οἷς αἱ βρύσσαι, σκέπονται ὑπὸ θόλων κεκοσμημένων ὑπὸ γλυφῶν κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον.

Τὸ λουτρόν τοῦ Ἑσχί Καπλιτζῆ, τὸ καὶ ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων, εἶναι ἀναμφιδόλως τὸ ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερόμενον ὡς ἐν τῶν βασιλικῶν λουτρῶν τῆς Βιθυνίας. Τὰ ὕδατα ἐκβλύζοντα ἐκ τῆς γῆς ἔχουσι θερμοκρασίαν 80 βαθμῶν, εἰσὶ δὲ περίφημα διὰ τὴν ἱαματικὴν τῶν δυνάμιν, ὃ δὲ μέγας τρούλλος εἶναι ἔργον τοῦ σουλτάν Μουράτ Α'. τοῦ καλλωπίσαντος τὴν πόλιν διὰ τοσούτων λαμπρῶν μνημείων.

ὑπὸ τὴν μεγάλην αἶθουσαν ὑπάρχουσιν ὑπόγεια θολωτὰ, δι' ὧν τὰ ὕδατα διανέμονται εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος. Εἰς τὴν μεγάλην αἶθουσαν φθάνουσι δι' ὀχετῶν διανεμόντων αὐτὰ εἰς δεξαμενάς μαρμαρίνου. Εἰς ἐκάστην γωνίαν τῆς αἰθούσης ὑπάρχουσι κελλία ἰδιαίτερα διὰ τοὺς ἐπισήμους ξένους.

Τὸ λουτρόν τοῦ Γενί Καπλιτζῆ ἡ νέον λουτρόν εἶναι τὸ πολυτελέστερον καὶ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον ὅλων, κεῖται δὲ πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀρχαίου λουτροῦ. Αἱ αἶθουσαι σκέπονται ὑπὸ θόλων ἐπικεκαλυμμένων διὰ μολύβδου, ἔσωθεν δὲ ἐπικεχρισμένων διὰ φαβεντιανοῦ πηλοῦ καὶ διατρυπημένων ὑπὸ πολλῶν πολυγώνων θυρίδων, δι' ὧν εἰσδύει εἰς τὴν αἶθουσαν φῶς. Ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπιμνησμένης δηλοῦται ὅτι τὸ λουτρόν τοῦτο ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ βεζύρου τοῦ σουλτάνου Σολιμάν τοῦ Μεγάλου, ὠφεληθέντος ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦτων ἐν ἀσθενείᾳ. Ἀργολογία ᾗθελεν εἶσθαι τὸ ν' ἀναγράψωμεν ὅλους τοὺς μύθους τοὺς ἀναφερομένους περὶ ἰάσεων θαυμασιῶν γενομένων ὑπὸ τῶν θερμῶν τούτων ὑδάτων· θέλομεν ὅμως ἀναφέρει γεγονός τι περίεργον, οὐ μάρτυρες καὶ αὐτοὶ ἐγενόμεθα. Ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ Γενί-

Καπλιτζά υπήρχε, κατὰ τὸ λέγειν τῶν Τούρκων, ὁ λίθος ὁ ἐνισχύων τοὺς πόνους· ἦν δὲ οὗτος τμήμα ὀφίτου ἔχων περίπου τὸ ὡσείδες σχῆμα ἡμίσεος ὕδροπέπωνος, διάμετρον ἔχων τριάκοντα ἑκατοστομέτρων περίπου, πλατὺς κάτωθεν, ἐπίκυτος δὲ ἄνωθεν καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας ὅπην μετὰ λειψάνου τινὸς ἐγκεχυμένου μολύβδου, ἐξ ὧν ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ λίθος οὗτος εἶχεν ἄλλοτε χρησιμεύσει ὡς σταθμίον ἢ ζύγιον· καὶ ὅμως οἱ Τούρκοι εἶχον τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ λίθος οὗτος τεθειμένος ἐπὶ οἰουδήποτε μέρους τοῦ σώματος ἀλγούντος, εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ διασκεδάζῃ τὸν πόνον· διὸ ἕκαστος τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸ λουτρόν ἐλάμβανε τὴν ἐπιμέλειαν νὰ προστρίψῃ τὸ ἀλγούν μέρος τοῦ σώματός του ἐπὶ τοῦ θαυματουργοῦ λίθου τούτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤθελεν ἀπαλλαγῇ τῶν ὀδυνῶν του· ἐν τῇ ιδεᾷ ταύτῃ οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ πρωτοφανὲς ἢ πρωτάκουστον, καθ' ὅτι καὶ ἐν Εὐρώπῃ πολλάκις οἱ ἀπλούστεροι τῶν ἀνθρώπων πιστεύουσιν εἰς χιμαϊρικὰ ἱατρικὰ, καθὼς βλέπομεν καθημερινῶς· τὸ παράδοξον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ ἐγγύρωσι σπουδαίως διακτείνονται ὅτι ὁ λίθος οὗτος, κλαπαίς ποτε ὑπὸ ἀγνώστου χειρὸς, μόνος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν.

Τὸ μέσον τῆς μεγάλης αἰθούσης λέγεται ὅτι ἐκοσμεῖτο ἄλλοτε ὑπὸ μαρμαρίνων κεφαλῶν λέοντων, ἐξ ὧν προεχέετο τὸ ὕδωρ· τὸ ὁμοίωμα ὅμως τοῦτο τῆς κρίνης τοῦ 'Αλ-'Αμπρά πρὸ πολλοῦ κατεστράφη.

Τοῦ λουτροῦ τοῦ Κερκουργλί τὰ ὕδατα ἔχουσι θερμότητα ἐνενήκοντα περίπου βαθμῶν τοῦ ἑκατονταβαθμίου θερμομέτρου, περιέχουσι δὲ μεγάλην ποσότητα θειοῦχων ἀλκαλίων, συχνάζουσι δὲ εἰς αὐτὰ ἰδίως οἱ πάσχοντες ἐκ δερματικῶν νοσημάτων. Τὰ ἄλλα λουτρά κεῖνται εἰς τὸ μικρὸν χωρίον Τσεκίλγχε, τὰ δὲ ὕδατα αὐτῶν ἔχουσι θερμότητα πενήκοντα βαθμῶν τοῦ ἑκατονταβαθμίου. Τὰ λουτρά ταῦτά εἰσι διηρημένα εἰς μικρὰ δωμάτια, εἰς 2 ἔρχονται οἱ πάσχοντες οἱ θέλοντες νὰ θεραπευθῶσι μακρὰν τῆς τύρρης τῶν μεγάλων λουτρῶν. Ἐν ἑκάστῳ δωματίῳ ὑπάρχει δεξαμενὴ μαρμαρίνη ἀνευ κοσμημάτων, εἰς ἣν ἐμβαίνει ὁ πάσχων, πάντα δὲ τὰ δωμάτια περικυκλοῦνται ὑπὸ μικροῦ κήπου. Τὸ κατὰσθημα τοῦτο διευθύνεται ὑπὸ ἱατροῦ, ὅστις καὶ παρέχει τοῖς πάσχουσι τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας περὶ τῆς χρήσεως τῶν λουτρῶν καὶ τὴν ἱατρικὴν του ἀντίληψιν ἐν ἀνάγκῃ. Παρεκτὸς τοῦ κατὰσθηματος τούτου ὑπάρχουσι λουτρά καὶ εἰς πολλὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, ἐν οἷς εἰσὶ δεκτοὶ καὶ ξένοι ἐπὶ εὐτελεῖ πληρωμῇ.

Οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίας πόλεως εὐρίσκεται περὶ τὰ μεγάλα λουτρά τὰ κατὰ τὴν πεδιάδα κείμενα· τὸ χωρίον ὅμως Τσεκίρ-κιοϊ κείμενον ἐπὶ

τοῦ γειτνιαζόντος τῇ πεδιάδι λόφου, καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τρόπον τινὰ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ περὶ τὰ λουτρά ἀθροισμένου, φαίνεται ὅτι καίται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας Πυθίας· ὅτι δὲ ἡ μικρὰ αὕτη πόλις ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν εἶχε σημαντικότητά τινα, τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ σουλτάν Μουράτ ἐκτίσεν ἐν αὐτῇ αὐτοκρατορικὸν τζαμίον, ὅπερ οἱ σουλτάνοι δὲν ἔκαμνον εἰμὴ μόνον εἰς τὰς πόλεις εἰς τὰς ὁποίας ἐδρευον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Τζαμία τῆς Προύσης.

Κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἐγχωρίων Ὀθωμανῶν ἡ Προῦσα ἔχει ὑπὲρ τὰ τριακόσια τζαμιά· ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται ὑπερβολικὸς, ὡπωσδήποτε δὲ ἐν αὐτῇ συγκαταριθμοῦνται καὶ οἱ μικροὶ εὐκτήριοι οἶκοι ἢ μετζίτια, καὶ οἱ σεβιλιχανίδεις, ἐν οἷς διακτιῶνται δερβίσαι. Πράγματι ὅμως μεγάλα καὶ ἄξια λόγου τζαμιά ὑπάρχουσι μόνον δώδεκα, πάντα δὲ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τῶν σουλτάνων τῆς Προύσης. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδὲν νέον τζαμίον ἐκτίσθη λόγῳ ἄξιον.

Χαρακτὴρ τοῦ τουρκικοῦ τζαμίου.

Ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐξ ἀρχῆς ἰδίαν ἀρχιτεκτονικὴν δὲν εἶχον, τοῦτο μαρτυρεῖται ὑφ' ὅλων τῶν συγγραφέων, ἀποδεικνύεται δὲ πασιφανῶς ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ἰδίως ἰδρυμάτων αὐτῶν· λαὸς σκηνίτης ὄντες, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἅμα ἐγκαταστάντες εἰς σταθεράς οἰκήσεις εὐρέθησαν ἀλλότριοι καὶ ἀδαιεῖς ἐπιστήμης προὑποτιθεμένης πολυχρόνιον μόνιμον διαμονήν, οὕτω δὲ τὰ δημόσια αὐτῶν οἰκοδομημάτα εἰσὶν ἔργα ξένων ἀρχιτεκτόνων, κατ' ἀρχὰς Ἀράβων ἢ Περσῶν, εἴτα δὲ Ἑλλήνων.

Ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλαμισμοῦ Μωάμεθ, ἐνῶ ἐν τῷ Κορανίῳ ἐκάνονισε καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, οὐδὲν διέταξε περὶ τῶν θρησκευτικῶν οἰκοδομημάτων, εἰμὴ μόνον ὅτι πρέπει νὰ ὦσιν οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ὁ πιστὸς προσευχόμενος νὰ ᾔηαι ἐστραμμένος πρὸς τὴν Μέκκαν· ἐπομένως πᾶν μέρος ἔχον πλησίον ὕδαρ διὰ τὰς διατεταγμένας θρησκευτικὰς ἀπολούσεις καὶ ἐστραμμένον πρὸς τὴν Μέκκαν, δύναται νὰ ᾔηαι ἀρμόδιον πρὸς προσευχήν. Ὁμοίως οὐδ' ὁ μιναρές, ὅστις εἶναι ὁ κυριώτερος τύ-

πρὸς τοῦ Μωαμεθανικοῦ ναοῦ δὲν εἶναι αὐστηρῶς διαγεγραμμένους, καὶ ὁ ἱμάμης δύναται νὰ προσκαλέσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν προσευχὴν ἀναβάς ἑστω καὶ ἐπὶ πέτρας ἀπλῆς ἢ ἑδωλίου· τὸ μόνον ὅπερ ὁ Μωαμεθανικὸς νόμος ἀπαιτεῖ εἶναι νὰ καλῶνται οἱ πιστοὶ εἰς τὴν προσευχὴν μόνον διὰ ζώσης φωνῆς, καὶ ὄχι διὰ σημάτων ἢ κωδῶνων.

Οἱ πρῶτοι ναοὶ τῶν Ἀράβων ὑπῆρξαν ἀπλῶς τετράγωνοι περίβολοι, ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῶν ὁποίων ἦν ἐστημένος λίθος δεικνύων τὸ μέρος, πρὸς ὃ ὤφειλε νὰ στραφῇ κατὰ τὴν προσευχὴν ὁ προσευχόμενος. Ὅτε δὲ οἱ Ἀράβες, γενόμενοι κύριοι πόλεων, ἠθέλησαν νὰ ἐγείρῳσι τζαμιά (τόπους συνάξεως), ὠκοδόμησαν εὐρυχωροὺς στοᾶς περικυκλωμένους ὑπὸ παραστατῶν ἢ στηλῶν, ἐν μέσῳ δὲ ἐχούσας αὐλὴν, ἣν ἐκάλεσαν *ἡρέμ*, ἥτοι τόπον κεκλεισμένον· ἀντὶ δὲ τοῦ πρότερον ὄντος ἐν χρήσει ὀρθίου λίθου, κατεσκευάσαν σηκὸν δεικνύοντα τῆς Μέκκας τὴν διεύθυνσιν, ἐκάλεσαν δὲ αὐτὸν *Μιγράβ*. Εἰς τὴν οἰκοδομὴν δὲ αὐτῶν ὑπ' ὅψιν ἔλαθον τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ναοὺς καὶ τὰς ἀγοράς, αἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς καὶ βυζαντιναῖς πόλεσιν.

Ὁ ἱμάμης ἢ μᾶλλον ὁ μουεζίνης προσεκάλει τότε τοὺς πιστοὺς εἰς τὰς προσευχὰς ἀναβαίνειν ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ ναοῦ.

Πολλὰ τζαμιά τουρκικὰ καὶ ἀραβικὰ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο κτισθέντα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ὑποδείγματα τοῦτου εἰσὶ τὰ τζαμιά τοῦ Καῖρου, τὰ τῶν Ἀδάνων, τὰ τῆς Ταρσοῦ καὶ τὸ μέγα τζαμίον τοῦ Ἀλγερίου, πάντα προγενέστερα τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀκολουθῶς οἱ Ἀράβες μεταποιήσαντες εἰς τζαμιά βυζαντινάς τινας ἐκκλησίας, ἤρχισαν ἑκτοτε νὰ ἐγείρῳσι κατὰ τὸ σχέδιον τούτων ἰδιὰ τῶν τζαμιά, δηλαδὴ ἑκτοτε ἡ μεγάλη αἰθουσα τῆς προσευχῆς ἐσκεπάσθη διὰ τρούλλου, τὸ δὲ χαρέμιον μετεποιήθη εἰς προαύλιον τοῦ τζαμίου. Ἐν τοῖς τζαμίοις τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν Σελσουκιδῶν, ὁ τρούλλος εἶναι εἰσέτι χαμηλὸς καὶ ἄνευ θυρίδων, τὰ δὲ κοσμήματα εἶναι κατὰ τὸ ἀραβικὸν ὕφος. Ὡς παραδείγματα τοῦ εἶδους τούτου τῆς οἰκοδομῆς δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τζαμιά τινὰ τοῦ Ἰκονίου, τὸ τζαμίον τοῦ σουλτάν Μουράτ καὶ τὸ τοῦ σουλτάν Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ. Πρᾶγμα δὲ περιέργον, ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐδὲν παράδειγμα τοῦ εἶδους τούτου εὐρίσκεται. Ὅτε δὲ ἡ ἀκρόπολις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ὀσμανλίδων καὶ Μωάμεθ ὁ Β' μετέτρεψεν εἰς τζαμίον τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἑκτοτε πάντα τὰ τζαμιά ὅσα ἐκτίζοντο καθ' ὅλον τὸ τουρκικὸν κράτος ὠκοδομοῦντο κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ τούτου, ἡ μᾶλλον κατὰ τὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τύπον τῶν ἑλλή-

νικῶν ἐκκλησιῶν, ἥτοι συνίσταντο ἀπὸ αἵθουσας τετράγωνον ἔσωθεν διακεκοσμημένην ἢ μὴ διὰ στηλῶν, πάντοτε ὁμῶς σκοπομένην ὑπὸ θόλου ἢ τρούλλου φωτιζομένου διὰ πολλῶν θυρίδων. Πρὸ τοῦ καθολικοῦ, οὕτως εἶπεν, τζαμίου καίται τὸ χαρέμιον, πολλαὶ δὲ βρύσεις περὶ αὐτὸ προχέουσιν ἄφθονον ὕδωρ πρὸς τοὺς συνήθεις θεησκευτικούς καθαρμούς τῶν πιστῶν. Ὁ νόμος δὲ οὗτος τῆς μουσουλμανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι γενικὸς καὶ ἀπαράβατος, οὐδὲν δὲ τζαμίον μεταγενέστερον τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐκτισμένον κατὰ στοάς. Κατὰ γενικὸν δὲ πάλιν κανόνα, πᾶν τζαμίον οὐ ὁ τροῦλλος φωτίζεται διὰ θυρίδων εἶναι ἀναντιρρήτως μεταγενέστερον τῆς ἀλώσεως.

Ὁ μινარές, ὁ ὑψηλὸς οὗτος καὶ λεπτοφυῆς πύργος ὁ πρὸ τοῦ τζαμίου ὑψούμενος καὶ παρέχων ἰδιὸν τινα χαρακτῆρα εἰς τὰς τουρκικὰς πόλεις, οὐδεμίαν οὔτε ἐκ τοῦ σχήματος οὔτε ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ βεβαίαν παρέχει ἐνδειξιν περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ τζαμίου εἰς τὴν ἀνήκει. Οἱ ἀρχαιότεροι μινარέδες, οἱ τοῦ Καίρου, ἔχουσι σχῆμα τετραγώνων πύργων λεπτυνομένων ἀπὸ ὀροφῆς εἰς ὀροφήν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Ἀλγερίας εἰς τετράγωνοι πύργοι ἄνευ οὐδενὸς κοσμήματος. Οἱ πρῶτοι στρογγύλοι, στηλοειδεῖς καὶ ὑψηλοὶ μινარέδες, ὅποιοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπαντῶνται εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τὸ σχῆμα δὲ τοῦτο φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀρχιτεκτόνων, οἵτινες πάλιν εἶχον ἀπομιμηθῆ αὐτὸ ἀπὸ τῶν μινარέδων τῆς Ἰνδικῆς. Τοῦ σχήματος τούτου, κατὰ τὰ Ταλέβ, ἐπινοητὴς ὑπῆρξε Μαχμούτ ὁ Κασνεβίδης, μετέφερον δὲ αὐτὸ εἰς τὴν Περσίαν, ἔνθα καὶ κατέστη πάγκοινον, οἱ Μογγόλοι καὶ ὁ ἡγεμὼν Τζεχάν Σάχ, ὅστις ὠκοδόμησεν ἐν Ταυρίδι τὸ λαμπρότατον ἐκεῖνο τζαμίον. Τὸ ὄντως κορυφὸν δὲ τοῦτο σχῆμα ἀπεμιμήθησαν ἀκολούθως καὶ οἱ Τούρκοι, καὶ ἑκτοτε ὅλοι οἱ μινარέδες ἐκτίζοντο κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο· μόνον μινარέδες τινὲς τῆς Ταρσοῦ καὶ τῶν Ἀδάνων εἰσὶν ἐκτισμένοι κατὰ τὸ σχέδιον τῶν τοῦ Καίρου.

Οὐλοῦ τζαμί.

Τὸ οὐλοῦ τζαμί (μέγα τζαμίον) καίται ἐπὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας τῆς πόλεως, ὑπέρχει καθ' ὕψος ὅλων τῶν πέριξ συνοικιῶν, ἀποτελεῖ δὲ ὡς τὸ κέντρον τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀπόψεως τῆς Προύσης. Ἐνθ' δὲ καὶ τὰ τζαμιά ἐν γένει φέρουσιν ἕκαστον τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ, τοῦτο ἂν καὶ ἤρχισεν ἐπὶ Μουράτ τοῦ Α'. ἐπειδὴ ὁμῶς δὲν ἐπερατώθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ θεμελιωτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀόριστον προσηγορίαν Οὐλοῦ τζαμί.

Τοῦ τεμένους τούτου ἡ οἰκοδομὴ ἀρξάμενη, ὡς εἴρηται, ἐπὶ Μουράτ τοῦ Α΄, ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βαγιαζίτ, ἐπερατώθη δὲ μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας Μωάμεθ τοῦ Α΄, ἀνεψίου τοῦ τελευταίου τούτου ἡγεμόνος· ἐν ᾧ δὲ αὕτη ἐξηκολούθει, καὶ οἱ τρεῖς οὔτοι σουλτάνοι ἐν τῷ μεταξὺ ἔκτισαν ἴδιον ἕκαστος τζαμίον, ἅτινα καὶ φέρουσι μέχρι τῆς σήμερον τὰ ὀνόματά των.

Τὸ Οὐλοῦ τζαμί ἀποτελεῖ εὐρὺ τετράπλευρον, τοῦ ὁποίου ἐκάστη πλευρὰ ἔχει μῆκος ἑκατὸν μέτρων, διηρημένον ἑνδον εἰς εἴκοσι πέντε διαμερίσματα σχηματιζόμενα ὑπὸ ἰσαριθμῶν στύλων. Ἐκαστον πῶν διαμερισμάτων τούτων σκέπεται ὑπὸ τρούλλου, πλὴν μόνον τοῦ μεσαίου, ἀσκεπούς ὄντος, ὅπως δι' αὐτοῦ εἰσέρχεται ἀήρ καὶ φῶς εἰς ὅλον τὸν ναόν· τοῦτο δὲ παριστᾷ τὸ τῶν παλαιῶν τοιοῦτου εἶδους οἰκοδομημάτων ὑπαιθρον ἢ γαρῆμιον. Ἐν μέσῳ τῆς μικρᾶς ταύτης ἐσωτερικῆς αὐλῆς ὑφύεται δεξάμενῃ μαρμαρίνος, ἐν ᾗ ὅμοιον ἀναβρυτήριον προχέει ἀένναον ὕδωρ διαυγές. Ἵνα δὲ μὴ δύνωνται τὰ πτηνὰ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν ναόν, τὸ ὑπαιθρον τοῦτο εἶναι κεκαλυμμένον διὰ δικτυωτοῦ ἐξ ὀρειχάλκου. Οἱ τοῖχοι τοῦ γύρου ἔχουσι τέσσαρα παράθυρα, φραττόμενα ὁμοίως ὑπὸ δικτυωτοῦ.

Τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος τούτου εἶναι, ὡς βλέπει τις, ἀπλούστατον καὶ τεκμηριοῖ τέχνην μὴ πολὺ προκεχωρημένην. Ὁ σηκὸς ὁ καλούμενος *μιχράβ* εἶναι ἐστραμμένός πρὸς τὸ Ν. Ν. Α. σημεῖον, κατ' αὐτὸ εὐρισκομένης τῆς *Μέκκας*.

Οἱ *μολλάδες* λαλοῦσι μετὰ μεγάλων ἐγκωμίων περὶ τῆς πρώτης διακοσμήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τούτου· κατ' αὐτοὺς ὅλοι οἱ στύλοι ἦσαν ἐπικεχρυσωμένοι μέχρι τοῦ θριγγοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ χρυσώματος τούτου ἦσαν ἐπιγεγλυμμένα ὀφιοειδῶς τὰ σουρά (κεφάλαια) τὰ κυριώτερα τοῦ Κορανίου. Ὁ ἄμβων (*μινμπέρ*) ἦν ἔργον Ἀράβος γλύπτου λίαν ὀνομαστοῦ. Πρὸ πολλοῦ ὁμοῦς πᾶσα αὕτη ἡ πολυτέλεια ἐξηφανίσθη καὶ σήμερον πᾶσαι αἱ στῆλαι εἰσιν ἐπικεχρισμέναι διὰ λευκοῦ κονιάματος, μόνον δὲ συμβολικὰ τινὰ σχήματα παριστῶντα τὰς ἀρετὰς τοῦ *Αλλάχ* εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἐλκύσωσι τὸ βλέμμα τοῦ εὐλαβοῦς μουσουλμάνου.

Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς μεγάλης τοῦ ναοῦ πύλης ὑφύονται δύο μινναρέδες, σχῆμα ἔχοντες βαθλωτῶν στήλων, ἐπισηφομένων δὲ ἀντὶ διὰ κωνοκράνου, ὑπὸ ἐξώσου εἰς θν ἀναβαίνει τις διὰ κλίμακος ἐσωτερικῆς. Ἐπὶ τοῦ ἐξώσου τοῦ δεξιοῦ μινναρὲ φαίνεται ἐτι ὁ σίφων, ὅστις ἀπὸ τῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου ὀρμώμενος ἔφερε τὰ ὕδατα μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ναοῦ, ὅθεν προεχέοντο κατὰ δράγματα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Παρεκτός τῆς καθολικῆς πύλης ὁ ναὸς οὗτος ἔχει δύο ἄλλας πύλας, ὧν ἡ μὲν ἠνοίγετο μόνον εἰς τὸν σουλτάνον ὡσάκις ἤρχετο νὰ προσευχῇ, ἡ δὲ καλεῖται *Μερχεμὲ-καπουσί*, ἥτοι πύλη τοῦ δικαστηρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Τζαμίον τοῦ σουλτὰν Βαγιαζίτ.

Τὸ τζαμίον τοῦ σουλτάνου Ἰλδριμ Βαγιαζίτ κεῖται ἐν τῷ ἀνατολικῷ προαστείῳ, ἐν μέσῳ ἄλλους κυπαρίσσων καὶ πλατάνων· εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον διὰ τε τὸν ὄγκον αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ σχεδίου του. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει νάρθηξ σκεπόμενος ὑπὸ ξυλίνης στέγης, εἴτα ἐμβαίνει τις εἰς προθάλαμον ἀμυδρῶς φωτιζόμενον, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ ὁποῦ ὑπάρχουσι κελλία διὰ τὰ σκεύη τοῦ ναοῦ. Τὸ τζαμίον ἔχει μόνον ἓνα μιναρὲν ἀπλουστάτον τὸ σχῆμα.

Τοῦ τζαμίου τούτου ἡ οἰκοδόμησις πολλάκις διεκόπη, ὡς κτιζομένου συγχρόνως τοῦ μεγάλου τζαμίου· ἐπὶ τούτοις δὲ αἰχμαλωτισθέντος καὶ τοῦ σουλτάνου ὑπὸ τοῦ Τιμούρ κατὰ τὴν περὶ Ἀγκυραν μάχην, ὁ ναὸς ἔμεινεν ἀτελής· εἶχον ὅμως ἕως τότε περατωθῇ ὁ μέγας πρόναος ὁ σκεπόμενος ὑπὸ τρούλλου, καὶ δύο συνεχεῖς αἵθουσαι, καὶ εἶχον μάλιστα καθιερωθῇ ἤδη.

Τοῦ ναοῦ τούτου τὸ σχέδιον εἶναι διαγεγραμμένον κατὰ τὸ ὕψος τοῦ μεταίχμιου τῆς τουρκικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὗ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν· ὁ τρούλλος αὐτοῦ δηλονότι στηρίζεται ἐπὶ τοῦ τετραγώνου ἐπιπέδου τοῦ προναοῦ καὶ δὲν φωτίζεται διὰ παραθύρων.

Παρὰ τῷ ναῷ κεῖται ὁ τάφος τοῦ σουλτὰν Βαγιαζίτου, ἀπλουστάτου καὶ αὐτὸς σχεδίου, περιέχων δὲ δύο μικροὺς καὶ δύο μεγάλους σαρκοφάγους, ὧν ὁ εἰς περιέχει τὰ λείψανα τοῦ ἀτυχοῦς σουλτάνου, οὗ ἡ βασιλεία, ἐπ' αἰσιωτάτοις οἰωνοῖς ἀρξαμένη, ἀπέληξεν εἰς τέλος οἰκτρόν.

Τζαμίον τοῦ Μουράτ Α'. εἰς Τσεκίριοι.

Παρεκτός τοῦ τζαμίου τοῦ φέροντος τὸ ὄνομά του, ὁ σουλτὰν Μουράτ ἔκτισεν ἔτι ἐν τῷ προαστείῳ Τσεκίριοι ἕτερον τζαμίον κληθὲν *Γαζί Οὐγκιὰρ τζαμισί*, ἥτοι ναὸς τοῦ κατακτητοῦ. Τὸ τζαμίον τοῦτο τοσοῦτον διαφέρει κατὰ τε τὰς γενικὰς διαθέσεις αὐτοῦ καὶ κυρίως κατὰ τὸ ὕψος τῆς προσόψεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων τουρκικῶν μνημείων, ὥστε ἐκ πρώτης ὀψεως κλίνει τις νὰ ἐκλάβῃ αὐτὸ ὡς ἀρχαῖόν τινα βυζαντινὸν ναόν. Τὸ πρόσωπον τοῦ τζαμίου τούτου ἔχει τινὰ

ἀναλογίαν πρὸς τὴν τοῦ παλαιοῦ παλατίου τῆς Βενετίας. Εἰς τὸ πρόσγειον πάτωμα ἡ καθολικὴ πύλη ἔχει ἐκατέρωθεν ἀνὰ δύο ἰσοῦψεῖς ἀψίδας φρακτομένας ὑπὸ μαρμαρίνων κιγκλίδων γεγλυμμένων κατὰ ὁπὰς, εἰσάγει δὲ εἰς μικρὰν στοὰν ἢ νάρθηκα.

Τὸ πρῶτον πάτωμα οὐ πρόκειται ὁμοίως στοᾷ, φωτίζεται ἐπίσης διὰ πέντε μεγάλων τύζων γωνιοκορύφων διηρημένων διὰ παραθύρων ἀναδιπλουμένων, ὧν τὰ τρία τόξα ὑποστηρίζονται ὑπὸ μιᾶς μόνης στήλης. Τὸ κιονόκρανον εἶναι βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, τὰς δὲ ζωφόρους κοσμοῦσι φύλλα ἀμπέλου καὶ κισσοῦ μετὰ τοσαύτης λεπτότητος γεγλυμμένα, ὥστε φαίνονται ἔργον γλυφίδος ἑλληνικῆς.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους τούτου ἔχει διάταξιν μοναδικὴν ἐν Ἀνατολῇ. Εἰς τὸν πρόναον, οὗ τὸ μέσον σκέπεται ὑπὸ τρούλλου χαμηλοῦ, εἰσάγει προπύλαιον σκοτεινόν, διατεθὲν οὕτως ὥστε νὰ φέρῃ μεταγλητέραν ὡς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν τὴν ἐν τῷ ναῷ διακεχυμένον φῶς. Εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα φέρει διπλὴ κλίμαξ κειμένη εἰς τὸ προπύλαιον τῆς εἰσόδου, ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τούτῳ ὁρόφῳ ὑπάρχουσιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν καλλιὰ διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μαθητάς, διότι τὸ τζαμίον τοῦτο ἦν ἀνέκαθεν καὶ ναὸς καὶ σχολεῖον.

Πᾶσα ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ ναοῦ τούτου ἀποδεικνύει ἔργον βυζαντινῆς τέχνης. Πράγματι δὲ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς καὶ ὀνομαστί ὁ Κατὶπ Τσελεπῆς ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ σουλτάν Μουράτ πρὸς τὴν ἀνέγερσιν τῶν πολυαρίθμων οἰκοδομημάτων, δι' ὧν κατεσκόπησεν τὴν νέαν καθέδραν του, μετεχειρίζετο ἐργάτας καὶ τεχνίτας Χριστιανούς.

Τζαμίον Μωάμεθ τοῦ Α΄

Τὸ τζαμίον τοῦτο κατὰ τὴν τελειότητα τῆς τέχνης καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, μεθ' ἧς ὅλαι αἱ γλυφαὶ αὐτοῦ εἰσιν ἐξεργασμέναι, εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ἀξιολογώτερον τῆς πόλεως, ἵσως δὲ ἐν τῶν τελειωτέρων μνημείων τῆς τουρκικῆς τέχνης· σημειωτέον ὅμως ὅτι εἶναι μίμησις τῶν μωαμεθανικῶν ναῶν τῆς Ἰνδικῆς.

Τὸ χαρὲμ ἢ προαύλιον τὸ πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶναι ἀποπερατωμένον, ἀλλ' ἀναπληροῦται ὑπὸ ἀναβάθρου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου φέροντος ἀμέσως εἰς τὴν εἴσοδον. Τὰ ἐξωτερικὰ τείχη τοῦ τζαμίου καλύπτονται ὑπὸ ποικιλωτάτων καὶ μετὰ πολλῆς καλαισθησίας ἐκλελεγμένων καὶ συνηρμοσμένων μαρμάρων. Ἡ πύλη περιστεφέρεται ὑπὸ μακρᾶς ἐπιγραφῆς δι' ἀναγλύφων γραμμάτων, ἀναμειγμένων μετὰ φύλλων

καὶ κλωνίων ἐπίσης ἀναγλύφων, περιεχούσης δὲ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ Κορανίου. Πρὸς τὴν γλυφὴν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν κοσμημάτων τούτων λέγεται ὅτι ἐδαπανήθησαν τρία ὀλόκληρα ἔτη, οἱ πλείονες τῶν χαρακτῆρων καὶ τῶν φύλλων εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀποκεχωρισμένα τῶν παραστατῶν. Ἐπὶ τῆς ζωοφόρου εἶναι ἐπιγεγραμμένον καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τὸ ὄνομα «Σουλτὰν Μωάμεθ Α΄ υἱὸς τοῦ σουλτὰν Βαγι-αζίτ Α΄ υἱοῦ τοῦ σουλτάνου Μουράτ Α΄.».

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τζαμίου σύγκειται ἐκ δύο διαμερισμάτων ὑπὸ τρούλλων καλυπτομένων, οἱ δὲ τοῖχοί εἰσιν ἐπικεχρισμένοι διὰ φα-θεντιανοῦ πηλοῦ ἐστιλνωμένου, παρέχοντος λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν εἰς τὸ οἰκοδόμημα, οὐ ἄλλως αἱ γραμμαὶ εἰσι λίαν ἀπλαῖ. Ἐντὸς τοῦ τζαμίου ὑπάρχει ὁ εἰς ὅλα τὰ θωμανικὰ τεμένη κοινὸς ἄμβων, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὁ Μουεζζίνης ἡ Μαχρίλ διδάσκει· τὸ μιχράθ ἡ κεντρικὸς σηκὸς ἐν τούτῳ τῷ τζαμίῳ εἶναι ἐκ μαρμάρου ἐρυθροῦ, περικεκοσμημένος δὲ διὰ στεφάνου γλυπτοῦ. Ἐν ἐκάστῳ τουρκικῷ ναῷ παρατηροῦνται ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ μιχράθ δύο ὑπερμεγέθη κηροπήγια, ἡ μανουάλια ὀρειχάλκινα, φέροντα λαμπάδας ἐξαισίου ὕψους καὶ πάχους, αἵτινες ἀνάπτονται μόνον κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς ἐκάστης παρασκευῆς. Ἡ μεγαλειτέρα φροντίς τῶν ἱαμιδων εἶναι τὸ νὰ διατηρῶσι τὰς λαμπάδας ταύτας ὡς ἱερὸν τι παλλάδιον· ὅθεν μόλις τῶν λαμπάδων τούτων καθύπερθε τὰ δύο τρίτα, ἀναλύουσιν πάλιν τὸ ὑπολειπόμενον μετ' ἄλλου κηροῦ ἰσοβαροῦς τῷ καταναλωθέντι καὶ χύνουσι νέας λαμπάδας ὁμοίας μετὰς προτέρας, οὕτω δὲ διατηροῦσι τὰς λαμπάδας τὰς ὁποίας ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τοῦ ναοῦ ἤναψεν.

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τρούλλου κρέμονται ἄλυστοι ὀρειχάλκιναι, ἀφ' ὧν εἰσιν ἀνηρτημένοι πολυέλαιοι διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων, καὶ στρουθοκαμήλων ὡὰ, κομισθέντα ὑπὸ προσκυνητῶν τῆς Μέκκας. Ὁ φωτισμὸς εἶναι ἀπλούστατος, συνιστάμενος ἐκ κανδηλῶν ὑελίνων αὐτοσχεδιαζομένων ἐκ κοινῶν ποτηρίων περιεχόντων ὀλίγον ἔλαιον καὶ λεπτὴν ἐκ νήματος θρυαλλίδα.

Τὸ τζαμίον Μωάμεθ τοῦ Α΄ κοινῶς καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Γεσίλ τζαμί, ἥτοι πράσινος ναὸς, ἐνεκα τοῦ πρασίνου χρώματος τοῦ φαθεντιανοῦ πηλοῦ δι' οὗ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἰσιν ἐπικεχρισμένοι. Ἄλλοτε ὁ μιναρὲς καὶ ὁ τρούλλος ἐκοσμοῦντο διὰ τῶν χρωμάτων τοῦ σμαράγδου, ἐκ τῆς πολυκαιρίας ὅμως καὶ τῆς κακῆς διατηρήσεως οἱ λαμπροὶ οὗτοι τολισμοὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεφθάρσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Τάφοι τῶν σουλτάνων.

Κατὰ τὴν δυτικὴν συνοικίαν τῆς πόλεως, ἐγγὺς τοῦ τζαμίου τοῦ σουλτάν Μουράτ, εὐρίσκεται ὁ περίβολος ὁ καθιερωμένος πρὸς ταφὴν τῶν πρώτων Ὀθωμανῶν Σουλτάνων, περιέχων μικρὰ τεμένη, ἄλλα τετράγωνα, ἄλλα ὀκτάγωνα, ἄλλα ἐξάγωνα, σκεπόμενα πάντα ὑπὸ τρούλλων, ὅκτῳ δὲ τὸν ἀριθμὸν. Ὁ εἰς τῶν ἐπιταφίων τούτων ναΐσκων περιλαμβάνει τὰ ὀστέα τοῦ Σουλτάν Μουράτ (Μεχμέτ Μουρατί Σουνι Μουράτ Α', 1389)· εἶναι δὲ μνημεῖον ἀπλοῦστατον σκεπόμενον ὑπὸ τρούλλου βασταζομένου ὑπὸ τεσσάρων βυζαντινῶν στηλῶν. Οἱ φύλακες τοῦ τάφου τούτου δεικνύουσιν ἔτι μεθ' ὑπερηφανίας τὸν πολεμικὸν κεφαλόδεσμον τοῦ Σουλτάνου τούτου, περιτετυλιγμένον ἐκ μουσελίνης, ἐν εἵδει σαρκίου, τόσον δὲ βάρος ἔχοντα, ὥστε πολλὰ ὀλίγοι ἄνθρωποι δύνανται νὰ βαστάσωσιν αὐτὸν πολλὴν ὥραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των. Τὸ μόνον ἐξωτερικὸν σημεῖον τὸ δεικνύον τὸν βασιλικὸν τάφον εἶναι μεγάλη ξυλίνη θήκη ἀσκεπῆς πλήρης χώματος, εἰς ἐκάστην γωνίαν τῆς ὁποίας κεῖται ἀνὰ μία λαμπάς ἐξαισίου μεγέθους, μετὰ θρησκευτικῆς ἐπιμελείας ἀκούμητοι διακένουσαι.

Ὁ αὐτὸς σουλτάνος ἐκτίσας καὶ μεδρεσὴν ἢ σχολεῖον καὶ γενναίως ἐπροικοδότησεν, ὅπως ἐν αὐτῷ διατηρῆται ἀριθμὸς τις διδασκάλων.

Ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ ὑπάρχει προσέτι καὶ ἡ θήκη τῶν λειψάνων τοῦ Τζεμ Σουλτάν, γνωστοτέρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζιζίμι· αἱ ζωγραφίαι αἱ κοσμοῦσαι τὸν ναΐσκον τούτον, καὶ αἱ σημαῖαι αἱ σκέπουσιν τὸν τάφον τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαγιαζίτ, διατηροῦνται ἐπιμελῶς. Ἐν τῷ αὐτῷ ναΐδῳ ὑπάρχει καὶ ὁ τάφος τοῦ Σουλτάν Μουσᾶ, τοῦ ἀντιποιηθέντος τὸν θρόνον πρὸς τὸν ἀδελφόν του. Τὰ ἄλλα ναΐδια περιέχουσι τὰς θήκας τῶν λειψάνων τῆς Ἀϊνισᾶς καὶ τῆς Γουρλοῦς, θυγατέρων τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ Σουλτάν Μουσταφᾶ.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ περιβόλου ὑπάρχουσιν οἱ τάφοι τοῦ Δερβίση Καϊγκουρλῆ, ἡγεμονίδος τινὸς Μαριάμ ὀνόματι, θυγατρὸς σουλτάνου, καὶ δύο θυγατέρων τοῦ σουλτάν Μουσᾶ. Ὁ σουλτάνος Μωάμεθ ὁ δεῦτερος καὶ οἱ διάδοχοί του εἰσὶν ἐνταφιασμένοι ἐν Κωνστ]λει.

Τάφος τοῦ Ὁσμάν.

Ὁ τάφος τοῦ Ὁσμάν, Δαοὺτ μοναστήρ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενος, ἤτοι τάφος τοῦ Δαθιδ, εἶναι ἀρχαία ἐλληνικὴ ἐκκλησία εἰς τὸν

προφήτην Ἡλίαν καθιερωμένη, ἔχει δὲ σχῆμα κυκλοειδές. Τὸ καθολικὸν τοῦ ναοῦ σκέπεται ὑπὸ τρούλλου βαρυσκομένου ὑπὸ τεσσάρων μαρμαρίνων σπηλῶν, φαιῶν τὸ χρῶμα, ἅπαν δὲ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ κοσμεῖται ὑπὸ πλακῶν μαρμάρου φαιοχρόου, διαχωριζομένων διὰ ταινιῶν ὀδοντωτῶν ὁμοίως μαρμαρίνων. Ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ βήματος φωτίζεται ὑπὸ τριῶν παραθύρων, ὧν ἕκαστον ἔχει ἀνὰ τρεῖς μικράς στήλας μαρμαρίνας φαιόχρους, ὧν τὰ κιονόκρανα φέρουσι σταυροὺς γεγλυμένους.

Εἰς τὸν ναὸν εἰσάγει πλαγία τις θύρα, διότι ὁ νάρθηξ αὐτοῦ μετετρέπη εἰς αἶθουσαν περιέχουσαν τοὺς τάφους ἡγεμόνων καὶ ἡγεμονίδων νῦν ἀγνώστων. Τὸ μνημεῖον τοῦτο μεγάλως ἐπάθεν ἐκ δεινῆς πυρκαϊᾶς, ἥτις κατὰ τὸ 1804 παρηνάλωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως. Κατ' αὐτὴν καὶ ὁ τροῦλλος καταπεσὼν ἐπεσκευάσθη ἔπειτα, οὐδεμίᾳ ὁμῶς τῶν ἐπιγραφῶν ἐξ ὧν ἐδηλοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἐκεῖ τεθαμμένων περὶεσώθη. Ἐγόμενον τοῦ ναοῦ κεῖται ἀπεκκλήσιον 8 μ. 30 τὸ πλάτος, διηρημένον δὲ εἰς ὀκτὼ μέρη διὰ ὀκτὼ στήλων ἡμικυκλίων, περιέχον δὲ ὁμοίως πολλοὺς τάφους ἀγνώστους.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀνέκειντο ἄλλοτε τὰ σύμβολα τῆς περιβολῆς τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τὰ πεμφθέντα εἰς τὸν πρῶτον σουλτάνον τῶν Ὀσμανλίδων ὑπὸ τοῦ Ἀλλὰ Ἐδδίν, σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, συνιστάμενα δὲ ἐκ τυμπάνου καὶ κομβολογίου μεγάλου μεγέθους. Ἀμφότερα ὁμῶς ταῦτα ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν μεγάλην πυρκαϊάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Μυσιακὸς Ὀλυμπος.

Τὸ ὄρος Ὀλυμπος ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁρώμενον ἔχει πρόσοψιν λίαν σοβαράν καὶ μεγαλοπρεπῇ χιονεσκεπὲς ἐπὶ μέγα μέρος τοῦ ἔτους, περιβεβλημένον ὑπὸ ζώνης δασῶν συσκίων καὶ προαιωνίων, φαίνεται ὡς κολοσσὸς βαρέως ἐπικαθήμενος ἐπὶ τὰ στέρνα τῆς περιχώρου, διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐλαθείας πάντοτε ἐποιούντο περὶ αὐτοῦ τὸν λόγον. Ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων κοινῶς καλεῖται Μυσιακὸς Ὀλυμπος. Ἐκ τῆς θαλάσσης, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἀρκτικοῦ μέρους, παρουσιάζει δύο κορυφάς. Τὸ ἀπόλυτον ὕψος αὐτοῦ εἶναι πράγματι μόνον 2,235 μέτρων, ἂν καὶ ἐξ ὀφείας φαίνεται πολὺ ὑψηλότερον. Τὸ ὀροπέδιον ἐφ' οὗ κεῖται ἡ πόλις καίται εἰς ὕψος

305 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ὥστε ἡ κορυφή ἀπὸ τῆς πόλεως ἔχει μόνον 4930 μ. ὕψος.

Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ ὄρους πλευρὰν σχηματίζονται διάφορα ὄροπέδια, ὧν ἓνα φθάνουσιν εἰς ὕψος 800 μέτρων. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται εὐληπτον ὅτι τὸ ὄρος ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἀποβάλλει πολὺ τῆς μεγαλοπρεποῦς θεάς του, τόσῳ μᾶλλον καθόσον αἱ διακλαδώσεις αὐτοῦ συνάπτονται πρὸς δυσμὰς μετὰ τῆς σειρᾶς τῆς Ἰδης καὶ πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ ὄρους Ἀργανθονίου.

Ἐάν τις κρίνῃ τὴν γεωλογικὴν τοῦ ὄρους τούτου σύστασιν μόνον ἐκ τῶν πολυαρίθμων θερμῶν πηγῶν, αἵτινες ἀναβρύνουσιν ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, θέλει ὑποθέσει ὅτι ἐν τῷ σχηματισμῷ αὐτοῦ ἐπικρατοῦσι τὰ ἡφαιστειογενῆ στοιχεῖα· οὐδὲν ὅμως τούτων ὑπάρχει, ὁ δὲ ὄγκος τοῦ ὄρους σύγκειται κυρίως ἐκ γρανίτου γνέϊς, καὶ ἄλλων λίθων βάσιν ἔχόντων τὸν πτυχιτῆν (φελσπάτ). Ἐπὶ τῆς πρωτογενοῦς δὲ ταύτης βάσεως ἐπικάθηνται νεώτεροι γεωλογικοὶ σχηματισμοί, ὡς ἐν ταῖς δυτικαῖς κοιλάσιν, ἔνθα παρατηροῦνται μεγάλαι στιβάδες λευκοῦ μαρμάρου· γεωλόγος δὲ τις παρατήρησε τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἀνακαλύψας τὸν γρανίτην περικλείοντα τὰς τιτανώδεις στιβάδας τοῦ λευκοῦ μαρμάρου. Τοῦθ' ὅπερ δὲ ἐκ πρώτης ὀψews ἐφάνη εἰς αὐτὸν γεωλογικὴ τις ἀνωμαλία, ἐπεξηγήθη ἔπειτα διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν περικυκλούντων πετρωμάτων· ἐγνώρισε δηλαδὴ, ὅτι κατ' ἐποχὴν ἀρχαιοτάτην τὰ πετρώματα ταῦτα εἶχον ἀναστατωθῆ διὰ σεισμοῦ τινος, καὶ οὕτως ὁ γρανίτης εὗρέθη ἐπικαλύπτων τὰς τιτανώδεις στιβάδας, μετατοπισθεὶς ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἐκεῖνου. Αἱ ἀνατολικαὶ κοιλάδες τοῦ ὄρους εἶναι μέρος μὲν γρανιτικάι, μέρος δὲ συγκείμεναι ἐκ τριπολίθου ⁽¹⁾, ὧν αἱ στιβάδες ἔχουσι μεγάλην ἔκτασιν. Πρὸς δυσμὰς, ἰδίως πλησίον τῶν πηγῶν τῶν θερμῶν ὑδάτων, εὐρίσκονται ἐκτάσεις ἐρυθρῶν τριτογενῶν ἀμμολίθων, ὧν ἔνιοι παρυσιάζουσι φλέβας ὠχροτέρας καὶ ἤθελον εἶναι εὐχρηστοὶ εἰς τὰς οἰκοδομὰς, ἂν ἦσαν ἐπιδεκτικοὶ λειάνσεως. Καθόλου δ' εἰπεῖν, ὁ ὑπερόγκος οὗτος σωρὸς πολλὰ ὀλίγον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς λατομεῖον οἰκοδομησίμων λίθων. Οἱ λίθοι οἱ χρησιμεύσαντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τζαμιῶν ἐφέρθησαν ἐκ τῆς παραλίας· τὸ ἔδαφος δὲν παρουσιάζει εἰμὴ ἀσβεστώδεις λίθους μετρίας ποιότητος, χρησιμεῦον εἰς παραγέμισιν τῶν τοίχων, εἰς τὰ πλεῖστα δὲ δημόσια οἰκοδομήματα

(1) Τοῦ λίθου τούτου τὸ χρῶμα εἶναι βαθὺ πράσινον, ὑποπράσινον, μέλαν ἢ ὑπομέλαν.

μετεχειρίσθησαν τὴν πλίνθον, ὥς καὶ διαρκεστέραν οὖσαν καὶ οἰκονομικωτέραν ὄλων τῶν λίθων τοῦ τόπου. Καὶ αὐτὸ τὸ μάρμαρον τὸ μεταχειρισθὲν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν πλειότερων τζαμιῶν δὲν ἐξήχθη ἐκ τῶν κοιλάδων τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ μετακομίσθη ἐκ τῆς νήσου τοῦ Μαρμαρᾶ (Προκοννήσου), λατομείου ἀνεξαντλήτου ὅπερ ἐχρησίμευσεν ἤδη εἰς τὴν οἰκοδομὴν πολλῶν πόλεων, θὰ χρησιμεύσῃ δὲ καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔτι.

Κατὰ τοπογραφικὴν ἔποψιν τὸ γενικὸν σχῆμα τοῦ Ὀλύμπου παρρουσιάζεται ὡς κῶνος, ἐλλειψοειδὲς τὴν βάσιν, στεφόμενος δὲ ὑπὸ διπλῆς κορυφῆς. Πρὸς μεσημβρίαν αἱ παραφυάδες τοῦ ὄρους ἐπιπεδούμεναι σχηματίζουν ἐνὶ εὐρύχωρᾳ ὁροπέδια, ἐν οἷς συνέρχονται τὰ ὕδατα ὄλων τῶν πλευρῶν ἐκείνων καὶ σχηματίζουν δύο ποταμούς καὶ πολλὰς λίμνας. Ἐνεκὰ δὲ τῆς πολυυδρίας καὶ τῆς φυτικῆς γῆς τῆς σχηματισθείσης ἐκ τῶν διὰ πολλῶν αἰώνων αὐτῷ ἐπισωρευμένων φυτῶν, τὰ δάση τοῦ Ὀλύμπου εἰσὶν ἀπαραμίλλα σχεδὸν κατὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν δένδρων. Αὐτόθι ἡ δρυς καὶ ἡ φηγὸς (ξυῖα) λαμβάνουσιν ἀσύνητες μέγεθος· ἡ καστανέα αὐξάνει μὲν ὀλιγώτερον, πολλὰ πλασιάζεται ὅμως ἀφθονώτερον· ὑπὲρ πάντα ὅμως ταῦτα τὰ δένδρα πολυπληθέστερον εἶναι ἡ φηγὸς, τόσον δὲ ἐπικρατεῖ καθ' ὅλον τὸν τάπον, ὥστε ὅτε πρὸ δισχιλίων περίπου ἔτων οἱ Μυσοὶ μετηνάστευσαν εἰς Βιθυνίαν, φρυγικὴν τότε χώραν οὖσαν, ὠνόμασαν αὐτὴν Μυσίαν ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν φηγῶν ἃς ἐν αὐτῇ εἶδον, καὶ αἵτινες εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὠνομάζοντο μυσός.

Τῆς Προύσης κειμένης ἐπὶ τῆς κλιτύος αὐτῆς τοῦ Ὀλύμπου, ἅμα τις ἐξέληθ' ἐκ τῆς πόλεως ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους, ἀμέσως εὐρίσκεται ἐν μιᾷ τῶν κοιλάδων τῶν μέχρι σχεδὸν τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἀφικνουμένων· ἡ συνηθεστέρα πρὸς ἀνάβασιν τοῦ ὄρους ὁδὸς εἶναι ἡ καλουμένη Γκιεκ-Δερε, ἥτοι οὐρανία κοιλάς, ἥτις τέμνει τὴν πόλιν εἰς δύο μέρη πρὸς ἀνατολάς.

Ἐξελθόντες ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου μετὰ πορείαν ἡμισείας περίπου ὥρας, φθάνομεν ἐν μέσῳ μεγαλοπρεποῦς ἀμφιθεάτρου ἐκ βράχων, σκιαζομένων ὑπὸ συσκίων προαιωνίων δένδρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ καστανέα, ἡ φηγὸς, ἡ καρυὰ καὶ ἡ δρυς. Ἡ ὁδὸς χωρεῖ ὀφιοειδῶς διὰ χαράδρας βαθείας καὶ κινδυνώδους, ἥτις σχηματίζεται διὰ τῆς στενεύσεως τῆς κοιλάδος Γκιεκ-Δερε, τῆς ὁποίας ἡ πρόσοψις γίνεται ἔτι μεγαλοπρεπεστέρα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς διαλύσεως τῶν χιόνων, ὅτε οἱ χεῖμαρροι καταρρέουσι συμπαρασύροντες στελέχη δένδρων καὶ ὄγκους γρανίτου. Μετὰ πορείαν μιᾶς ἔτι ὥρας φθάνομεν εἰς

δροπέδιον ἀνοικτὸν ἐκ τριῶν μερῶν, μόνον δὲ ἐκ μεσημβρίας φραττόμενον ὑπὸ ἀπεράντου τείχους βράχων· ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου εἰσὶν ἀποπτοι αἱ κοιλάδες τοῦ Ὀλύμπου· δεξιόθεν ὁ Γκιέκ-Δερές, ἀριστερόθεν, ἐν ἀνυπολογίστῳ βάθει, τὰ ἀντερείσματα τὰ ἐκτεινόμενα μέχρι τοῦ ὄρους Ἀργανθονίου, καὶ μακρόθεν ἡ θάλασσα ἡ κλείουσα τὸν ὁρίζοντα τῆς εἰκόνος (1).

(1) Ἡ Προῦσα, ὑπὸ χειμάρρου διατεταταμένη, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν· καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν εἶναι τὸ ἐν τρίτον περίπου τῆς πόλεως, τὸ δὲ δυτικὸν τὰ δύο τρίτα. Τὸ ἀνατολικὸν κατοικεῖται ὑπὸ Ὀθωμανῶν καὶ Ἀρμενίων, τὸ δὲ δυτικὸν ὑπὸ Ὀθωμανῶν, Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων. Ὁ διατέμνων τὴν πόλιν χειμάρρος εἶναι βαθὺς 60—70 πόδας, ὑπάρχουσι δ' ἐπ' αὐτοῦ δύο γέφυραι λίθιναι στερεώταται. Ἡ ὅλη πόλις ἔχει 60—70 χιλ. κατοίκων, ὧν 15 χιλ. Ἕλληνες, 25 χιλ. Ὀθωμανοὶ καὶ 20 χιλ. Ἀρμένιοι καὶ 2 χιλ. Ἰουδαῖοι, ὡς ἔγγιστα. Ἐκ τῶν Ἀρμενίων οἱ πλείστοι εἰσι τῆς ἐθνικῆς τῶν ἐκκλησίας, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἰσι τῆς καθολικῆς. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τρεῖς ἐκκλησίας, τὴν μητροπολιτικὴν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κατὰ τὰ ἰχθυοπωλεῖα, τὴν τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, κατὰ τὸ Καϊάμπασι, καὶ τὴν τοῦ Ταξιάρχου, κατὰ τὸ Δεμῆρ-καπού. Σχολεῖα δὲ ἔχουσι τέσσαρα· ἤτοι δύο ἀλληλοδιδακτικὰ, εἰς 2 μαθητεύουσι 350 περίπου παῖδες· ἐν παρθενωγωγεῖον (150 μαθήτραι) καὶ ἐν ἑλληνικόν, εἰς 8 φοιτῶσι μαθηταὶ 45 περίπου. Πάντα δὲ συντηροῦνται ἀπὸ συνεισφορὰς καὶ ἐκ προικοδοσίας τῶν σχολείων. Οἱ Ὀθωμανοὶ λέγεται ὅτι ἔχουσιν ἕως 200 τζαμιά, εἰς δὲ τὰ σχολεῖα τῶν διδάσκεται μόνον ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή. Οἱ Ἀρμένιοι ἔχουσι σχολεῖα διὰ τε τὰ ἄρρένα καὶ διὰ τὰ θήλεα, ἀλλὰ σχολεῖα μόνον κατ' ὄνομα, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν ἡσπάσθησαν ἐσχάτως τὰ τῶν διαμαρτυρομένων δόγματα, καίπερ δ' ὀλίγοι ἔχουσιν ἐκκλησίαν ἀρκετὰ μεγάλην, δύο σχολεῖα τῶν ἀρρένων καὶ παρθενωγωγεῖον καὶ νηπιαγωγεῖον.

Κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως ὑπάρχουσι τὰ περίφημα θεμεῖα λουτρᾶ, ἑνδεκα τὸν ἀριθμὸν, ὀνομαζόμενα Καϊναρτζιὰ, Γενι-Καπλιτζὰ Καρά-Μουσταφᾶ, Κάλχα-κιουκιουρτ λουσοῦ, Ἐρκεκλέρ-κιουκιουρτ λουσοῦ, Ἐσκί-Καπλιτζιὰ, Κετζελίμ χαμάμ, Μπογιοῦ Γκιουζέλ, Χιουζνιοῦ Γκιουζέλ, Σελθινέζ, ἄγ. Ἰωάννης (Τσεκιρτζέ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Οἱ νομάδες τοῦ Ὀλύμπου.

Ἀπὸ τοῦ ὄροπεδίου τούτου ἄρχονται καὶ αἱ θεριναὶ οἰκήσεις τῶν Τουρκομάνων νομάδων, αἱ τουρκιστὶ καλούμεναι *γιαηλέ*. Κατὰ τὰ τόπον ἐπέχοντα νόμου ἔθιμα τῶν νομάδων τούτων, ἅμα φυλὴ τις νομαδικῇ λάβῃ ἅπαξ κατοχὴν τοιαύτης τινὸς θέσεως, θεωρεῖται ὡς κυρία πλέον αὐτῆς, ἐκάστη ὅθεν φυλὴ ἔχει τὸν *γιαηλέ* της, ἥτοι τὰ θερινὰ αὐτῆς καταλύματα, ἄλλη δὲ φυλὴ δὲν δύναται νὰ ἐξώσῃ αὐτὴν ἐκεῖθεν. Εἶναι δὲ οἱ γιαηλάδες οὗτοι νομαὶ κείμεναι ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὄρεων, ἐν θέσεσιν εὐαέροις καὶ εὐδδροῖς. Ἐν αὐταῖς ἕκαστος νομὰς ἐγείρει καλύβην ξυλίνην, ἣ στήναι τὴν σκηνὴν του. Τὸν χειμῶνα καταβαίνουσιν εἰς μέρη περίκλειστα καὶ προφυλαττόμενα ἀπὸ τῆς βίας τῶν ἀνέμων, τὰ κοινῶς καλούμενα *χειμάδια*, τουρκιστὶ *γκερμεσίρ*. Ἐκαστος δὲ καλλιεργεῖ μικρὸν μέρος γῆς καὶ βόσκει ἐκεῖ τὸ ποίμνιόν του. Ἐνεκὰ τῆς φιλεργίας αὐτῶν, συνάμα δὲ καὶ τῆς αὐταρκειᾶς των, οἱ νομάδες οὗτοι ἱκανῶς εὐποροῦσι καὶ εὐημεροῦσιν. Εἶναι δὲ οἱ πλείστοι φιλόξενοι, καὶ παρ' αὐτοῖς ὁ διαβάτης εὐρίσκει ἄστυλον καὶ συμπαθητικὴν ὑποδεξίωσιν. Ἀλλὴν ἐξουσίαν δὲν γνωρίζουσιν ἀπὸ τὴν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν *γιοιουρούμπι* κοινῶς λεγομένου, ὑπ' αὐτῶν προσαγορευομένου ἰδίως *ἀκ-σακάλ*, ἥτοι λευκὸν γένειον. Πολλὰ ὀλίγους φόρους πληρόνουσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ζῶσι δὲ τόσον εἰρηνικῶς καὶ τόσον πύχαραστημένοι, ὥστε ἄνευ ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν θὰ ἔστεργε ν' ἀνταλλάξῃ τὴν σκηνὴν του μὲ τὴν ὥραιότεραν οἰκίαν τῆς πόλεως. Αἱ τουρκομανικαὶ αὗται φυλαὶ, παρ' ὅλην τὴν ἀπλότητα καὶ ἀγροικίαν των, εἰσὶ σεβασταὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις τῶν πόλεων, ὡς ἀπ' εὐθείας καταγόμεναι ἀπὸ τοῦ εὐγενοῦς κλάδου τῆς φυλῆς τοῦ μέλανος προδάτου, ἐξ ἧς κατήγοντο οἱ σελσουκίδαὶ ἡγεμόνες, ἐν ᾧ οἱ ὀσμανλίδαι Τούρκοι κατὰγονται ἀπὸ τῆς φυλῆς τοῦ λευκοῦ προδάτου, ἥτις διὰ πολλοῦ χρόνου διετέλεσεν ὑποτελὴς τοῖς σελσουκίδαϊς.

Τῶν νομάδων τούτων ἡ γιοιουρούκιδων κοινῶς καλουμένων, οἱ μὲν κατασκευάζουσι καλύβας διὰ ξύλων καὶ κλάδων, οἱ δὲ οἰκοῦσιν ἐν σκηναῖς, αἰτινές εἰσι δύο εἰδῶν· αἱ μὲν διὰ μαλλίνων ὑφασμάτων γινομένων διὰ μαλλίων αἰγείων ἢ προβατείων, αἱ καὶ στήνονται διὰ κονταρίων, αἱ δὲ εἰσὶ χαμηλαὶ καὶ στρογγύλαι, ὡς αἱ καλύβαι τῶν Ἰνδιῶν, καὶ σκεπόμεναι ὑπὸ στέγης διωγχωμένης ὡς τροῦλλος, ἐκ

δερμάτων αἰγῶν ἢ δαμάλεων, πάντοθεν δὲ κεκλεισμένοι καὶ δυσμετακώμιστοι. Τῶν τελευταίων τούτων τὸ τεῖχοςμα σύγκειται ἐκ καλῶν συνδεδεμένων, τοὺς ὁποίους κατὰ τὰς μεταναστεύσεις περιτειλίσσοντες μετακομίζουσιν, ἐννοεῖται μετὰ τινος δυσκολίας· ἔτι ὅμως δυσκολωτέρα εἶναι ἢ μεταφορὰ τῆς στέγης ἢ σκέπης, ἐπεὶδὴ καὶ αὕτη μετακομίζεται σύσσωμος.

Ὁ πρῶτος σταθμὸς ἐπὶ τοῦ ὁροπεδίου τούτου τοῦ Ὀλύμπου εἶναι ἡ καλύβη τοῦ κεχαγίᾳ ἢ ἀρχηγῷ τῶν νομάδων, ὃν καὶ εὕρισκε τις ἐκεῖ περιστοιχισμένον ὑπὸ τῶν ὑπηκόων του. Ἐκαστος γιανηλᾶς σύγκειται ἐξ εἰκοσι περίπου οἰκογενειῶν, αἵτινες καὶ ἔχουσι κοινὰ τὰ βοσκήματα. Ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν νομάδων τούτων, ὃς καὶ φέρει τὸν τίτλον *γιοουρὸκ ἀγασί*, ἤτοι ἀγᾶς τῶν νομάδων, ἐδρεύει εἰς Μιχαλίτσι, ἐνθα διατρίβει περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀγροίκων αὐλικῶν του.

Οἱ νομάδες οὗτοι οἰκοῦσι τὰ μέσα τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους, ἀπὸ τῶν δασῶν τῶν φηγῶν μέχρι τῆς ζώνης τῶν ἐλατῶν· σπανίως δὲ ὑπερβαίνουν τὴν γραμμὴν ταύτην, ἐπεὶδὴ ἂν καὶ πέραν αὐτῆς τὸ ὄρος εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ χλόης λεπτῆς ὡς τὸ πτίλον τοῦ ἀνακρόκου, δὲν θεωροῦσι τὴν νομὴν ταύτην ὡφέλιμον πρὸς τὰ βοσκήματά των. Ἄν δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰρηναῖοι καὶ ἀβλαβεῖς κατὰ τὰ ἄλλα, μεγάλην ὅμως ζημίαν οἱ νομάδες οὗτοι προξενοῦσιν εἰς τὰ δάση τοῦ Ὀλύμπου, ἂν ἡ ὀλιγωρία τῶν διοικητῶν τῆς Προύσης οὐδόλως φροντίζει ν' ἀναστείλῃ καὶ παρακωλύσῃ ⁽¹⁾. Ἡ ὕλοτομία γίνεται ἄνευ οὐδεμιᾶς μεθόδου· ἐνθεν μὲν οἱ ὕλοτόμοι ἐξ ἀμαθείας διὰ νὰ κόψωσιν ἓν δένδρον καταστρέφουσιν ὑπὲρ τὰ δέκα ἄλλα· ἐτέρωθεν δὲ οἱ νομάδες, ἐκπαλαι ἔχοντες ἀπεριόριστον δικαίωμα νὰ βόσκωσιν ἐν τοῖς δάσεσι τούτοις τὰ ποίμνιά των καὶ νὰ κόπτωσι τὰ πρὸς τὰς διαφόρους χρήεις των ξύλα, κόπτουσι κατ' ἀρέσκειαν τὰ ὠραιότερα δένδρα διὰ τῆς εὐτελεστάτης ἀνάγκης· τὸ δὲ χεῖριστον τὸ καταστρέφον τὰ δάση εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ πυρπολεῖν κατ' ἔτος τὰ νεόφυτα πρὸς παραγωγὴν νομῆς διὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος. Ἐκ τούτου σημαντικὸν μέρος τῶν δασῶν τοῦ Ὀλύμπου ὑπέστη τὴν διὰ τοῦ πυρὸς φθοράν, καὶ ὅσα δὲ δένδρα διεσώθησαν βλαστάνουσιν ἔκτοτε κολοβά καὶ καχεκτικά, εἰ καὶ οἱ ἀπνηθρακωμένοι κορμοὶ ἀντέχουσι πρὸς πᾶσαν φυσικὴν ἐπίδρασιν· οὕτω δὲ διέρχεται τις ἐκτεταμένον χώρον κεκαλυμμένον ὑπὸ

(1) Γνωστὸν ὅτι τὴν ἐπικαρπίαν τῶν ἀπεράντων καὶ πλουσιωτάτων τούτων δασῶν πρὸ ἐτῶν ἡ Κυβέρνησις παρεχώρησεν ἐπὶ μισθώματι εἰς γαλλικὴν τινα ἐταιρίαν.

μαύρων καὶ ἀπηνθρακωμένων κορμῶν, ἐμποιοῦντων πένθιμον καὶ δυσ-
ἀρεστον ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἡ ὕλοτομία γίνεται κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνατολι-
κὴν τοῦ Ὀλύμπου πλευρὰν κειμένων δασῶν, ὡς ὀλιγώτερον τραχέος
ὄντος τοῦ τόπου καὶ ἐπομένως τῆς μετακομίσσεως σχετικῶς δυνατωτέ-
ρας· ἀλλὰ καὶ πάλιν μεγάλη ἡ ἀθλιότης καὶ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν με-
τακομιστικῶν μέσων· ἅμαζαι ἀθλιέσταται συρόμεναι ὑπὸ δέκα ἕως
δώδεκα ζευγῶν βοῶν, σύρουσι μετὰ βραδύτητος κορμὸν φηγοῦ ἐπὶ
πέντε ἢ ἕξ ἡμέρας ὀλοκλήρους, ὅπως καταβιάσασιν αὐτὸν εἰς τὴν πε-
διάδα. Αἱ σχισμαὶ αἱ σχηματιζόμεναι ὑπὸ τῶν τροχῶν τῶν μύλις
στρογγύλων, καὶ οἱ ὑπὸ τῶν ποδῶν τῶν ζῶων σχηματιζόμενοι βόθροι
παρεμποδίζουσι καθ' ἕκαστον βῆμα τὴν πορείαν τῆς συνοδίας.

Τὰ ξύλα ταῦτα μεταφέρονται πάντα εἰς Νικομήδειαν, ἐνθα ἀπο-
στέλλονται διὰ πλοίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλοτε ἡ μεγαλητέρα
ἐξαγωγή τῶν ξύλων ἐγένετο κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ὄρους πλευρὰν,
διὸ καὶ τὰ δάση αὐτόθι εἰσι λίαν πτωχὰ· εἰς μνήμην δὲ τῆς αὐτόθι
γινομένης μεγάλης ξυλεύσεως σώζεται ἐτι χωρίον Ὀδουνλίκιοι κα-
λούμενον, ἥτοι χωρίον ξύλων, τὸ ὁποῖον ἦτο τότε ἡ ἀποθήκη, οὕτως
εἰπεῖν, τῶν ἐκ τῶν δασῶν κοπτομένων ξύλων.

Ἡ ζώνη τῶν λειμῶνων ἡ διαδεχομένη τὴν τῶν ἐλατῶν οὐδὲν ἔχει
τὸ διακρίνον αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὑλωδῶν κορυφῶν τῶν ἄλλων ὀρέων. Πλη-
θος βυάκων, ἐκ τῶν ἀναλυομένων χιώνων παραγομένων, οὐς οἱ ἐπιχώ-
ριοι καλοῦσι Κιρκ-μπουνάρ, ἥτοι τεσσαράκοντα βυάκας, διασχιζουσι
τὰς χλοώδεις ταύτας κλιτύας. Κατὰ τὰ ὕψη ταῦτα ἡ χιών μένει ἀ-
διάλυτος κατὰ τὸ μεγαλύτερον τοῦ θέρους χρονικὸν διάστημα. Αὐτόθεν
δὲ ἄρχεται ἡ ἄνοδος τοῦ τελευταίου μαστοῦ τοῦ ὄρους. Παντοῦ ἡ χιών
πληροῖ τὰς χαράδρας, ἡ ὁδὸς ὅμως οὐδένα κίνδυνον παρουσιάζει. Κατὰ
τὴν βάσιν τῆς τελευταίας ταύτης κορυφῆς συνήθως οἱ νομάδες ὁδηγοὶ
ἐφισῶσι τοὺς περιηγητὰς τοὺς ἐπιχειροῦντας τὴν ἀνάβασιν τοῦ ὄρους,
αὐτόθι δὲ ἀφίνουσι καὶ τοὺς ἵππους, διότι μέχρι τοῦ ὕψους τούτου δύ-
ναται τις ν' ἀναβῇ ἐφιππος· ἐνῶ δὲ τὰ ὑπόζυγια ἐπιδίδονται εἰς βο-
σκὴν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ οἱ ἀναβάται ἀριθῶσιν αὐτόθι γεῦμα λιτὸν παρὰ-
σκευαζόμενον διὰ κλάδων πιτύων καὶ ἀρκέσθων, τοὺς ὁποίους κάτωθεν
οἱ ὁδηγοὶ προμηθεύονται. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου μέχρι τῆς κορυφῆς
τὸ διάστημα δὲν εἶναι πλεῖον τῆς μιᾶς ὥρας. Ἐὰν δὲ ὁ καιρὸς τύχῃ
αἰθριος, οἱ κόποι οὐς ὁ ὁδοιπóρος ὑπέστη κατὰ τὴν ἄνοδον πληρέστα-
τα ἱκανοποιοῦνται ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν
τοῦ ἀναπτυσσομένου θεάματος· ἐκεῖθεν ἡ ὁρασις ἐκτείνεται πρὸς

μεσημβρίαν μὲν μέχρι τῶν ἀνωτέρων κοιλάδων τοῦ Ῥυνδάκου, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι τῆς Τρωάδος, πρὸς ἄρκτον δὲ μέχρι τῆς θαλάσσης σχηματίζουσης κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πλῆθος βαθέων κόλπων, ὧν τὰ περιγράμματα γίνονται ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἔτι ἐπικισθητότερα. Ἡ νῆσος τοῦ Μαρχαῤῥ καὶ ἡ Βέσβικος φαίνονται ὡς διάχυστα σημεῖα ἐπὶ τοῦ κυανοῦ χρώματος τῆς θαλάσσης, πρὸς δὲ τὸ πέρας τῆς εἰκόνης διὰ τηλεσκοπίου δύναται τις νὰ ἴδῃ τοὺς τρούλλους καὶ τοὺς μινάρεδες τῶν τζαμιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Πολλὴν εὐκολίαν καὶ οἰκονομίαν παρέχουσιν εἰς τοὺς περιηγητὰς τοὺς θέλοντας ν' ἀναβῶσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, χωρὶς νὰ ὧσιν ἠναγκασμένοι νὰ μισθώσωσιν ἰδιαιτέρως ὁδηγοὺς, αἱ συνοδίαι αἱ τακτικῶς καθ' ἐκάστην ἀναβαίνουσαι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους πρὸς ἀποκοπὴν χιόνος. Αἱ συνοδίαι αὗται, ἀναχωροῦσαι τῆς πόλεως καθ' ἐκάστην νύκτα, ἐπατέρχονται περὶ τὴν 9 ὥραν π. μ. φέρουσαι τὴν χιόνα κατὰ μεγάλα τμήματα καὶ ἀνὰ δύο φορτύνοντες εἰς ἐκάστην ἡμίονον.

Αἱ ῥηθεῖσαι δύο κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου σχηματίζουσιν εὐρύχωρον ὀροπέδιον ἐπὶ τῆς πρὸς ἀνατολὰς κορυφῆς σῶζονται ἐρείπια οἰκοδομῆς ἐκ ξηροτοίχου, ἥτις εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρξεν ἐκκλησιδιδόν τι ἢ μοναστήριον ἀναχωρητοῦ οὐδὲν ὅμως παρέχει σημεῖον, ἐξ οὗ νὰ εἰκασθῇ τις τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐκτίσθη.

Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων πλῆθος ἀναχωρητῶν, φεύγοντες τὴν τύρβην τῆς πόλεως, εἶχον κατοικήσει τὰς κοιλάδας τοῦ Ὀλύμπου. Ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀθω, οὕτω καὶ αὐτόθι τὰ κελλία ταχέως ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἠγέρθησαν δὲ καὶ συχνὰ ναῖδια. Τὰ μοναστήρια ταῦτά ἐπισκεφθεὶς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὰ βασιλοπρεπῆ φιλοδωρήματα. Περίφημον μετὰ τῶν μοναστηρίων τούτων ἦτο τὸ τοῦ Μεδίκου, θεμελιωθὲν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Νικηφόρου, ἀφιερωθὲν εἰς τὸν ἅγιον Σέργιον, ὑποβληθὲν δὲ εἰς τὸν κανονισμόν τοῦ τάγματος τῶν Ἀκοιμήτων. Ἐπὶ τῶν διωγμῶν τῶν εἰκονοκλαστῶν πολλοὶ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι κατέφυγον εἰς τὸ μοναστήριον τοῦτο.

Τὰ μοναστήρια ὅμως ταῦτα κατεστράφησαν ὁλοσχερῶς πρὶν ἔτι τῆς τελείας πτώσεως τοῦ χριστιανικοῦ βασιλείου. Οἱ Τούρκοι, κύριοι γενόμενοι τῆς Προύσης, κατέσφαζαν τοὺς ἀτυχεῖς ἀναχωρητὰς ἢ ἐφυγάδευσαν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, τουρκικὰ δὲ μοναστήρια ἀντικατέστησαν ταχέως τὰ χριστιανικὰ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, θς καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλεῖται *Κεσίκ-δαγ*, ἥτοι ὁρος μοναχοῦ.

Κατὰ τὸ μέρος τοῦ ὄρους τὸ καλούμενον Γαῖκ-μπινάρ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς Προύσης, ὁ σουλτάνος Ὁρχάν ἔκτισε μοναστήριον πρὸς κατοικίαν εὐνοουμένου τινὸς δερβίσου καλουμένου Κεϊκλί-μπαμπά, ὃ ἐστὶ πατὴρ τῆς ἐλάφου· τὸ μοναστήριον δὲ τοῦτο, ἐστὶ καὶ νῦν ἀπολαύον φήμην ἀγιότητος πρὸς τοῖς μωαμεθανοῖς, συχνάζεται ὑπὸ πλήθους προσκυνητῶν. Οὐ μόνον δὲ ἰδιῶται ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ σουλτάνοι πολλοὶ κατὰ καιροὺς ἐπεσκέψαντο χάριν εὐλαθείας τὸ καταγώγιον τοῦτο, διαθρυλλεῖται δὲ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ὅτι πολλαὶ προβόρῃσεις γενόμεναι πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ εὐλαβῶν δερβισῶν ἐξεπληρώθησαν ἐν καιρῷ. Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, καὶ κατὰ τὸ ὄρος τοῦτο, ὡς καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις τόποις τῆς Ἀσίας, τὰ νεώτερα θρησκευόμενα ἐσφετερίσθησαν τὰ ὡς ἱερὰ νομιζόμενα μέρη τῶν παλαιότερων ἀντιπάλων θρησκευμάτων. Οὕτω λ. χ. ὁ χριστιανισμὸς μετέτρεψεν εἰς ἐκκλησίας τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν, οἱ δὲ μωαμεθανοὶ εἰς τζαμιάς τὰς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ μεγαλυπρεπὴς Ὀλυμπος οὐκ ὀλίγη ἀπῆλθεν ὑπολήψεως ἱερότητος, εἰ καὶ εἰδικώτερον ἢ Ἰδὴ ἐθρυλλεῖτο ὡς κατοικία τῶν θεῶν.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους ὁ Ὀλυμπος ἐφημιζέτο ὅτι ὤκειτο ὑπὸ ἀγρίων φυλῶν καὶ φοβερῶν θηρίων· κατὰ τὰς πρὸς μεσημβρίαν κοιλάδας ἐθρυλλεῖτο ὅτι ἐνεφώλευεν ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος κάπρος, « ὅς χρῆμα μέγα. . . ὅς ὀρμεόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τούτου τὰ τῶν Μουσῶν ἔργα διεφθείρεσκε, πολλάκις δὲ οἱ Μουσὸι ἐξελθόντες ποιέεσκον μὲν οὐδὲν κακόν, ἔπασχον δὲ πρὸς αὐτοῦ », ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (Α'. 36)· αὐτόθι δὲ, κατὰ τὴν θήραν τοῦ κάπρου τούτου, συνέβη καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀδράστου τοῦ ἀνεψίου τοῦ Μίδα ἀκούσιος ἐξ ἀτυχίας φόνος τοῦ Ἄττος τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ τοῦ Κροίσου, τοῦ προσατεύσαντος τὴν Ἀδραστον ἀπὸ ἄλλου ὁμοίου ἀτυχήματος καὶ ξενίζοντο, αὐτόν. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ἡροδότου εἰκάζεται ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀλύμπου οἱ ἐλθόντες νὰ ζητήσωσι συνδρομὴν παρὰ τοῦ Κροίσου πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ τεραστίου κάπρου, ἦσαν ποιμένες καὶ κτηνοτρόφοι ὡς οἱ νῦν ἐν αὐτῷ οἰκοῦντες. Κατὰ Στράβωνα πάλιν « Ἦν ὁ Ὀλυμπος κύκλω μὲν εὖ συνοικούμενος, ἐν δὲ τοῖς ὕψεσι δρυμοὺς ἐξαισίους ἔχων καὶ ληστήρια δυναμένους ἐκτρέφειν τόπους εὐερκεῖς, ἐν οἷς καὶ τύραννοι συνίστανται πολλάκις δυνάμενοι συμμεῖναι πολὺν χρόνον, καθάπερ Κλέων καθ' ἡμᾶς ὁ τῶν ληστηρίων ἡγεμὼν. Οὗτος δ' ἦν μὲν ἐκ Γορδίου κόμης, ἦν ὕστερον αὐξήσας ἐποίησε πόλιν καὶ προσηγόρευσεν Ἰουλιόπολιν· ληστηρίῳ δ' ἐχρήτο καὶ δρυμητηρίῳ κατ' ἀρχὰς τῷ καρτερωτάτῳ τῶν χωρίων, ὄνομα Καλλυδιῷ· ὑπῆρχε δ' Ἀντωνίῳ μὲν χρήσιμος ἐπελθὼν

ἐπὶ τοὺς ἀργυρολογοῦντας Λαθινηῶ καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος τὴν Ἀσίαν κατέσχε, καὶ κωλύσας τὰς προπαρασκευὰς ἐν δὲ τοῖς ἀκτιακοῖς ἀποστάς Ἀντωνίου τοῖς Καίσαρος προσέθετο στρατηγοῖς, καὶ ἐτιμήθη πλέον ἢ κατ' Ἀζίαν, προσλαβὼν τοῖς παρ' Ἀντωνίου δοθείσι καὶ τὰ παρὰ τοῦ Καίσαρος, ὥστ' ἀντὶ ληστοῦ δυνάστευ περιέκειτο σχῆμα, ἱερεὺς μὲν ὢν τοῦ Ἀθρεττηνοῦ Διὸς, Μυσίου θεοῦ, μέρος δ' ἔχων ὑπήκοον τῆς Μωρηνῆς (Μυσία δ' ἐστὶ καὶ αὕτη καθάπερ ἡ Ἀθρεττηνὴ), λαβὼν δὲ ὕψατα καὶ τὴν ἐν τῷ Πόντῳ τῶν Κομάνων ἱερωσύνην, εἰς ἣν κατελθὼν ἐντὸς μηνιαίου χρόνου κατέστρεψε τὸν βίον». (Στράβ. ΙΒ'. 574).

Ἐν οὐδεμιᾷ τῶν κοιλάδων τοῦ ὄρους εὐρίσκονται λείψανα μνημείων μεγάλης τινὸς ἀρχαιότητος· τὰ μόνα εὐρισκόμενα ἐρείπιά εἰσι τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Καὶ σήμερον οἱ ἀπὸ τοῦ μυσίου ἐκεῖνου τοῦ παλαιοῦ καταγόμενοι κάπροι ἐν εἰρήνῃ βόσκουσιν ἐν τοῖς συνηρεφέσι δάσεσιν, ἀφθονον εὐρίσκοντες τροφήν ἐκ τῶν κάστανων καὶ τῶν βαλάνων τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους συσσωρευμένων, αὐξανόμενοι δὲ καὶ πληθυνόμενοι ὡς τῶν Τούρκων μὴ ἐπιτιθέμενων κατ' αὐτῶν χεῖρα ἐκ θρησκευτικοῦ ἐθίμου. Πλὴν τῶν κάπρων τούτων διαιτῶνται ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἀγρίογατοὶ τινες καὶ σπάνιοι λύγγες καὶ μικραὶ λεοπαρδαλεῖς, αἱ οἱ Τούρκοι κελοῦσι καπλάνια· ἔνεκα δὲ τῆς σπανιότητος ταύτης τῶν ἀγρίων θηρίων, τὰ πτηνὰ ἀφθονοῦσιν ἐν ταῖς κοιλάσιν.

Ἄν καὶ τὰ μεγάλα κερασφόρα, οἷα οἱ βόες, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου διακίενται εἰς οὐχὶ πολὺ εὐάρεστον κατάστασιν, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις τῆς Ἀνατολῆς ὀρειναῖς χώραις, τὰ πρόβατα ὅμως θαυμαστῶς εὐδοκιμοῦσιν ἐξαισίως πληθυνόμενα καὶ παρέχοντα κρέας μὲν ἐξαίρετον, μαλλίον δὲ λεπτὸν, ἐξ οὗ καὶ ὑφαίνονται οἱ ὠραῖοι ἐκεῖνοι τάπητες οἱ καλούμενοι τῆς Σμύρνης, ἂν καὶ οὐδὲν τοιοῦτο ὑφαντήριον, ὡς γνωστὸν, ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Οἱ πλείστοι τῶν ὀνομαστῶν περιηγητῶν, ὅσοι κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας ἐπεσκέφθησαν τὴν Προῦσαν, ἐπεσκέφθησαν ἰδίᾳ καὶ τὸν Ὀλυμπον. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ ἐξοχος βοτανολόγος Τουρνεφόρτιος οὕτω πως περιγράφει τὰ φυτὰ τοῦ ὄρους ἐν συντομίᾳ.

«Καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἡμέραν, λέγει, ἀφήκαμεν πρὸς ἀριστερὰν ἡμῶν τὸν Ὀλυμπον, σειρὰν ὀρέων τρομερὰν, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς ὁποίας δὲν ἐφαίνετο ἀκόμῃ εἰμὴ παλαιὰ χιὼν μεγίστης ποσότητος. Προσεγγίζων τις πρὸς τὸ ὄρος τοῦτο ἄλλο δὲν βλέπει εἰμὴ δρυς, πεύκας, θύμον κρητικόν, λαδανοφόρους κύστεις καὶ ἕτερον εἶδος κύστεως πλατυφύλλου. Περὶ τὸ ὄρος βλαστάνουσιν ἡ κλήθρα (κοινῶς σκληθρος), ἡ κρανεία, ἄρρην τε καὶ θήλεια, ἡ σιδηρόδους δακτυλίτις, ἡ ἀνδρουάλα,

ἡ σέρις ἢ τὸ κιχώριον (βαδίκι κοινῶς), ἡ ὕσγη καὶ ἡ βάτος. Ἡ ἄνοδος τοῦ ὄρους τούτου εἶναι ἱκανῶς ὁμαλὴ καὶ ἄπονος· μετὰ τριῶρον ὅμως πορείαν δὲν εὗρομεν πλέον ἐμπροσθεν ἡμῶν εἰμὴ ἐλάτας καὶ χιόνα, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ σταθῶμεν παρὰ μικρᾷ τινι λίμνῃ εἰς μέρος λίαν ὕψηλόν, ὅπως ἐκείθεν ἀναβῶμεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν ἐκ τῶν μεγαλητέρων τῆς Ἀσίας. Ἡ ζυγία, ἡ φηγὸς (ῥξύα), ἡ κερκίς (εἶδος λεύκης) καὶ ἡ λεπτοκαρὰ δὲν σπανίζουσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους.»

Ἐγγὺς τοῦ ὄρους τούτου οἱ Γαλάται κατεσφάγησαν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Μανλίου, ἐπὶ προφάσει μὲν ὅτι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ἀντιόχου, πράγματι ὅμως ἐκ πατροπαράδοτου μίσους διὰ τὰς δηώσεις ὅσας οἱ προπάτορες αὐτῶν εἶχον ἄλλοτε τελέσει ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐνεκα τῶν μοναστηρίων τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ἄλλοτε εὕρισκομένων, οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐκάλουν αὐτὸ ὄρος τῶν καλογῆρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΑ΄.

Νῆσος Βέσβικος (Καλόλιμνος).

Τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς Βιθυνίας ἀποτελεῖ ὁ ποταμὸς Ῥυνδάκος· πᾶσα ἡ χώρα ἡ πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην κειμένη ἀνήκει εἰς τοὺς Κυζικηνούς, παλαιότερον δὲ εἰς τοὺς Δολιόνας.

Εἰς δέκα τεσσάρων μιλλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀπέναντι δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥυνδάκου, κεῖται νῆσος μικρά, πάλαι μὲν καλουμένη Βέσβικος, νῦν δὲ Καλόλιμνος, ἥτοι καλὸς λιμὴν, περίμετρον δ' ἔχουσα, κατὰ Πλίνιον, δέκα ὀκτὼ μιλλίων. Κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ἡ νῆσος αὕτη ἔκειτο πλησίον τῆς Κυζίκου, ἐκλήθη δὲ Βέσβικος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς τῶν οἰκιστῶν αὐτῆς Πελασγῶν. Κατὰ δὲ μῦθον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τούτου ἀναφερόμενον, ἡ νῆσος αὕτη συνέστη ὑπὸ τῆς Περσεφόνης, ἥτις, ἐπειδὴ οἱ γίγαντες, ἀποσπῶντες τοῦ παραλίου βράχους εὐμεγέθεις ἐρρίπτον αὐτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν προσπαθοῦντες ν' ἀποφράξωσι τὸ στόμιον τοῦ Ῥυνδάκου, φοβηθεῖσα περὶ τῆς εὐνοουμένης αὐτῇ Κυζίκου, ἐστερέωσε τοὺς βράχους ἐκείνους καὶ οὕτω συνέστησεν ἐξ αὐτῶν τὴν Βέσβικον· τοὺς δὲ γίγαντας ἐξωλόθρευσεν ὁ Ἡρακλῆς. Κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον μάλιστα αὐτόθι ἐδείκνυτο καὶ ὁ τάφος τοῦ γίγαντος Αἰγαίωνος, τοῦ ἄλλως ἐν τῇ μυθολογίᾳ

Βριάρεω καλουμένον (1). Ὁ Πλίνιος ἦν γνώμης ὅτι ἡ νῆσος αὕτη, πάλαι συνηνωμένη μετὰ τῆς ἡπείρου, ἀπεχωρίσθη ἔπειτα ἀπ' αὐτῆς διὰ σεισμοῦ. Ἦν δὲ καὶ αὕτη ἡ νῆσος, ὥς καὶ αἱ Πριγκηπόνησοι, εὐνοουμένη διατριβῇ τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περίφημος διὰ τὴν καλλονὴν αὐτῆς καὶ τὴν εὐφορίαν. Κατὰ τὸν Παχυμέρην ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπελθόντες διὰ τριάκοντα πλοίων, πάντας τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀπέσφαξαν, πλὴν ὀλίγων τινῶν διασωθέντων ἐν τῷ φρουρίῳ· ἄλλοι δὲ τινες ἐπιβιβασθέντες εἰς πλοῖα ὅπως ἀποφύγῃσι τὴν ἐχθρικὴν μάχαιραν, ἐναυάγησαν πρὸ τῆς νήσου Σκύρου. Ἐκυριεύθη δ' ἡ νῆσος αὕτη τῷ 4308 ὑπὸ τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ, εἰς ἣν καὶ ὁ Ὅσμὰν ἔδωκε γέρας αἰχμάλωτον κόρην ἐλληνίδα μετὰ τῶν ἄλλων λαφύρων κομισθεῖσαν.

Τὰ παράλια τῆς νήσου εἰσὶ λίαν ἀπόκρημνα, τὸ δὲ βόρειον αὐτῆς μέρος καλύπτεται ὑπὸ ὄρους τραχέος, ὅπερ συνenoῦται μετὰ τοῦ μεσημβρινοῦ διὰ στενοτάτης ῥάχews. Τὸ μέγιστον μέρος τῆς γῆς συνίσταται ἐξ ἀμμόδους ἀργίλου, ἐν ᾗ παρεντίθενται στρώματα ἀμμολίθου εὐορίπτου.

Τὸ δμώνυμον τῆς νήσου χωρίον κεῖται ἐπὶ τῆς βορείου ἄκρας κόλπου μικροῦ ἔχει δὲ ὄψιν καθαρύτητος καὶ εὐρυχωρίας, προσόντων οὐχὶ πολὺ κοινῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ οἰκίαι εἰσὶ λιθόκτισται καὶ κεχρισμέναι δι' ἀσθέστου. Πλὴν ἐλαίων τινων, ἐπὶ τῆς νήσου δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα δένδρα.

Τὸ ἔδαφος συνίσταται ἐκ στρωμάτων ὑποπρασίνου ἀργιλώδους τιτανολίθου, κεκλιμένων ἀπὸ 37⁰ ἕως 45⁰ καὶ διηκόντων ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς· ὁ λίθος δὲ οὗτος ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἔχει χρῶμα ἐρυθρὸν ἔντονον. Ἐπὶ τῶν στρωμάτων τοῦ τιτανολίθου ἐπίκειται ἕτερον στρώμα ἀμρολίθου εὐαποσυνθέτου.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς νήσου διατείνει ὀξεία ὄρεινὴ ῥάχis, σχηματίζουσα δύο κλιτύας ὑψηλὰς ἀποτόμως βυθιζομένας εἰς τὴν θάλασσαν, διὸ καὶ πλοῖον δὲν δύναται νὰ προσορμήσῃ ἄλλοθι ἢ εἰς δύο μόνον μέρη· ἥτοι, πρὸς ἀνατολὰς πλησίον τῆς Καλολίμνου, καὶ πρὸς μεσημβρίαν πλησίον τοῦ νῦν ἐγκαταλειμμένου χωρίου Βαγνίτου.

Ἐχει δὲ ἡ νῆσος μῆκος μὲν εἰκοσὶν ὀκτὼ χιλιομέτρων, πλάτος δὲ τεσσάρων περίπου· κατοίκους δ' ἔχει δύο περίπου χιλιάδας ψυχῶν, πάντας Ἑλλήνας.

(1) Ὡχ' ἐκατόγχιρον καλέσας ἐς μακρὸν Ὀλυμπον, ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ πάντες Αἰγαίωνα. (Ὁμ. Ἰλ.)

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν πετρωμάτων τῆς νήσου, παραβαλλομένων πρὸς τὰ τῆς ἡπείρου, ἀποδεικνύεται ὅτι οὐδεμία μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ ἀνταπόκρισις ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως ὅτι ἡ νῆσος αὕτη εἶναι τοιαύτη ἐξ ἀρχῆς τῆς παρούσης γεωλογικῆς περιόδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ΄.

Ἡ πόλις Δασκυλίου καὶ ἡ Δασκυλίτις λίμνη.

Παρίεργον γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν πρόβλημα ἐγκεῖται ἐν τῷ προσδιορισμῷ τῆς λίμνης καὶ τῆς πόλεως Δασκυλίου, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς οὐδὲν φῶς ἐπιχέουσιν εἰς τὸ ζήτημα. Ὅτι καὶ ἡ πόλις καὶ ἡ λίμνη πράγματι ὑπῆρχαν, περὶ τούτου οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἐπειδὴ ἡ μὲν πόλις μαρτυρεῖται καὶ ἀναφέρεται ὡς πρωτεύουσα μεγάλῃς σατραπείας ἐπὶ Δαρείου, περὶ δὲ τῆς λίμνης λαλοῦσιν ἅπαντες οἱ γεωγράφοι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς· καὶ ὅμως ἀμφοτέρων ἡ ἀκριβὴς τοποθεσία σήμερον τελείως ἀγνοεῖται. Τί πρέπει νὰ υποθέσωμεν περὶ τῆς λίμνης; ὅτι ἐξηράνθη στείρεύσασα, ἢ ὅτι εἶναι ἡ αὕτη μὲ τὴν Ἀπολλωνιάδα; Τοῦτο εἶναι τὸ πρὸς ἐπίλυσιν ζήτημα. Ἄν ἡ λίμνη Δασκυλίτις ἐξέλιπε, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ εὕρεθῇ ἡ θέσις αὐτῆς. Περὶ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς λίμνης ἰδοὺ ὅσα ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι.

Ὁ νομὸς Δασκυλείου περιελάμβανε τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Βιθυνίαν. Ἐπὶ Κύρου ὁ τοῦ νομοῦ τούτου ἄρχων Μιτροβάτης ἐφρονέθη κατὰ προσταγὴν Ὁροίτου τοῦ ὑπάρχου τῶν Σάρδεων, ὡς ἐνεδίδας αὐτὸν ἐπὶ νωθρότητι καὶ ἀδρανείᾳ. «Ἐπὶ τῶν βασιλέος γὰρ θυρέων κατήμενον τὸν τε Ὁροίτεα καὶ ἄλλον Πέρσην, τῷ ὀνόματι εἶναι Μιτροβάτεια, νομοῦ ἄρχοντα τοῦ ἐν Δασκυλείῳ, τούτους ἐκ λόγων ἐς νείκεα συμπεσεῖν. Κρινομένων δὲ περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν τὸν Μιτροβάτεια, τῷ Ὁροίτῃ προσφέροντι· Σὺ γὰρ ἐν ἀνδρῶν λόγῳ, ὅς βασιλεῖ νῆσον Σάμον πρὸς τῷ σῷ νομῷ προσκειμένην οὐ προσεκτήσας, ᾧ δὲ δὴ τι ἐοῦσαν εὐπετέα χειρωθῆναι, τὴν τῶν τις ἐπιχωρίων πεντεκαίδεκα ὀπλίτησιν ἐπαναστὰς ἔσχε, καὶ νῦν αὐτῆς τυραννεύει;» (Ἡροδότου Γ'. 120) Ὑστερώτερον μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἰωνίας τὸ Δασκύλειον διωκθήθη ὑπὸ Οἰθάρους, υἱοῦ τοῦ Μεγαβύζου, τοῦ χλευάσαντος ἐπὶ τυρλότῃ τὸς Χαλκηδονίους. Ὁ Οἰθάρης οὗτος ἔφερε, καθ' Ἡρόδοτον, τὸν τίτλον ἐπάρχου, εἰς αὐτὸν δὲ οἱ κάτοικοι τῆς Κυζίκου παρέδωσαν τὴν ἐαυτῶν πόλιν πρὸ τῆς ἀφίξεως ἔτι τοῦ φοινικικοῦ στόλου, τοῦ κυριεύσαντος

πάσας τὰς παραλίους πόλεις τῆς χερσονήσου τῆς Ἀσίας, πλὴν τῆς Καρδίας (Ἡροδ. Γ'. 33), πόλεως γείτονος τῷ Δασκυλείῳ, ἐξακούστου ἐπὶ τοῖς θερμοῖς αὐτῆς ὕδασι καὶ γάλακτος γλυκυτέροις κατὰ τὸν Πausανίαν (Δ'. 35). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πausανίας ἐν τῷ μέρει τούτῳ τὸ Δασκυλείον ἀποκαλεῖ κόμην, ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ εἶχεν ἐκπέσει πολύ. Ἐτέρωθεν πάλιν Στέφανος ὁ Βυζάντιος, μνείαν ποιούμενος τῆς πόλεως Βρύλλιδος, λέγει ὅτι « ἐν τῇ διοικητικῇ αὐτῆς περιφερείᾳ ἔκειτο ἡ πολίχνη Δασκυλείον », κλίνει δὲ ὁ γεωγράφος οὗτος νὰ συνταυτίσῃ τὴν Βρύλλιν μετὰ τῆς Κίου. Ἐκ πάντων τούτων ὑπερφαίνεται ἡ θέσις τῆς πόλεως Δασκυλείου, κειμένης μάλιστα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ῥυνδάκου, καὶ, κατὰ τὸν Μέλαν, ἀποικίας οὔσης τῶν Κολοφωνέων, ὡς καὶ ἡ Μύρλεια. Φέρεται δὲ καὶ νόμισμα ἀρχαῖον ἐπιγραφὴν ἔχον *Δασκυλειῶν*.

Τοιαῦτα τὰ περὶ ὑπάρξεως τῆς πόλεως μαρτύρια ἤδη ἂν προέκειτο λόγος περὶ μόνης αὐτῆς, οὐδὲν παρὰδοξον ὅτι ἐρημωθεῖσα ἐξηφανίσθη παντάπασι ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς προϊόντος τοῦ χρόνου. Περὶ τῆς λίμνης ὅμως, περὶ ἧς ὁμοίως πολὺς παρὰ τοῖς γεωγράφοις γίνεται λόγος, δὲν ἔχει ὁμοίως τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπολεσθῇ χωρὶς ν' ἀφῇσιν ἔχνη τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα χωρὶς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ περὶ τῆς λίμνης ταύτης πραγματευόμενα ἔχομεν δὲ δι' ἐλπίδος ὅτι ἐπισταμενεστέρα τις ἐξερεύνησις τῆς χώρας ἴσως ποτὲ διαλύσῃ τὸ σκότος τὸ περικαλύπτον τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ὁ Στράβων λόγον ποιούμενος περὶ Ἀρνεϊῶν λέγει: « Ἔστιν οὖν μετὰ τὴν τῶν Κυζικηνῶν πόλιν καὶ τὸν Αἰσηπον ἀρχὴ τῆς Τρωάδος, καθ' Ὅμηρον. Λέγει δ' ἐκεῖνός μὲν οὕτω περὶ αὐτῆς: « οἱ δὲ Ζέλειαν ἔναιον ὑπὲρ πόδα νείατον Ἰδῆς Ἀρνεῖοι, πίνοντες ὕδωρ μέλαν Αἰσήποιο, Τρωῆς: τῶν αὖθ' ἦρχε Λυκάανος ἀγλαὸς υἱὸς Πάνδαρος. » Τούτους δ' ἐκάλει καὶ Λυκίους, Ἀρνεῖους δὲ ἀπὸ τῆς Ἀρνίτιδος νομίζουσι λίμνης: καὶ γὰρ οὕτω καλεῖται ἡ Δασκυλίτις. » (Στρ. II'. 586). — Στέφανος δ' ὁ Βυζάντιος λέγει ἐν λέξει Ἀρνεῖόν: « Ἀρνεῖον, πόλις Φρυγίας ἐγγὺς Κυζίκου καὶ Μιλητοπόλεως. Ἡ περὶ Κύζικον λίμνη καλεῖται Ἀρνίτις, πρόην Ἀρτυνία καλουμένη. » — Κατὰ δὲ Πλίνιον πάλιν ὁ Ῥύνδακος ἐξέρχεται τῆς Ἀρτυνίας λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος διέρχεται διὰ τῆς Ἀπολλωνιάδος λίμνης, ἐὰν πιστῶς τις ἀκολουθήσῃ τὸ κείμενον, θέλει συμπεράνει ὅτι ἡ Ἀπολλωνιάς εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τὴν Δασκυλίτιδα. Ἐτέρωθεν ὅμως ὁ Στράβων κατηγορηματικῶς διαστέλλει τὰς λίμνας ταύτας (ἐν IB'. 575) λέγων: « Ὑπέρκειν-

κείνται δὲ τῆς Δασκυλίτιδος ἄλλαι δύο λίμναι μεγάλαι, ἥ τε Ἀπολλωνιάτις, ἥ τε Μιλητοπολίτις· πρὸς μὲν οὖν τῇ Δασκυλίτιδι Δασκύλιον πόλιν· πρὸς δὲ τῇ Μιλητοπολίτιδι Μιλητούπολιν· πρὸς δὲ τῇ τρίτῃ, Ἀπολλωνία ἢ ἐπὶ Ῥυνδάκῳ καλουμένην.»

Ἐν ἐτέρῳ πάλιν χωρίῳ ὁ Στράβων ἐπαυξάνει τὰς δυσχερείας· ἐπειδὴ λόγον ποιούμενος περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κυζίκου, λέγει ὅτι οἱ Κυζικηνοὶ κατείχον « τὰ περὶ τὴν Ζέλειαν καὶ τὸ τῆς Ἀδραστείας πεδίων· καὶ τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης τὰ μὲν ἔχουσιν ἐκεῖνοι, τὰ δὲ Βυζάντιοι· πρὸς δὲ τῇ Δολιονίδι καὶ τῇ Μυγδονίδι νέμονται πολλὴν μέχρι τῆς Μιλητοπολίτιδος λίμνης καὶ τῆς Ἀπολλωνιάτιδος αὐτῆς (ΙΒ', 576). Ἐκ τούτου καθίσταται ἀδύνατος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἑκατέρα τῶν λίμνῶν τούτων ἔφερε ποτε καὶ ἄλλο ὄνομα· πρὸς δὲ ἡ Δασκυλίτις λίμνη παρίσταται τόσον μεγάλη, ὥστε ἦν διαμεμερισμένη ὑπὸ δύο λαῶν διαφόρων.

Ἐάν ἤδη ἀναλάβωμεν πάλιν τὸ παρὰ Στράβωνι χωρίον τοῦ Ἑκαταίου, ὃ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν παρεθέμεθα, ὁ ποταμὸς Ὀδρύσης (ὅς τις θεωρεῖται ὡς ὁ καλούμενος νῦν Νιλουφέρ) « ρέων διὰ Μυγδονίας πεδίου ἀπὸ δύσιος ἐκ τῆς λίμνης τῆς Δασκυλίτιδος εἰς Ῥύνδακον ἐσβάλλει». Ἀλλ' ὁ ποταμὸς οὗτος, καθάπερ καὶ ἐκεῖ ἐσημειώθη, οὐδεμιᾶς ἐξέρχεται λίμνης.

Ὁ δὲ Πλούταρχος, ἐν τῷ βίῳ Λουκούλλου, περὶ τῆς λίμνης λαλῶν, οὐδαμῶς διαφωτίζει τὸ προκείμενον ζήτημα· « Τῆς δὲ Δασκυλίτιδος λίμνης, λέγει, πλεομένης ἀκατίοις ἐπιεικῶς μεγάλοις, τὸ μέγιστον αὐτῶν ὁ Λουκούλλος ἀνελεύσας καὶ διαγαγὼν ἀμάξῃ πρὸς τὴν θάλατταν, ὅσους ἰχώρει στρατιώτας ἐνεβίβασεν. Ἐλαθον δὲ νυκτὸς διαπεράσαντες καὶ παρεισπλήθον εἰς τὴν πόλιν. » Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν μόνον, ὅτι ἡ λίμνη δὲν ἐκοινῶνει μὲ τὴν θάλασσαν. — Ἡ πόλις Δασκύλειον, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν σωζομένη ἔτι, ἦν ἔδρα ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀπαμείας τελοῦντος. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ μόνα, ὅσα περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἀναφέρονται. Ὅσα δὲ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐγράφθησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἰσι σειρὰ πλανῶν. — Κατὰ τὸν Baudrand ἡ πόλις, αὐτὴ ὑπάρχει ἔτι, καλεῖται δὲ Διάσκιλο « καλῶς διατηρουμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων, κειμένη δὲ ἐπὶ ἀκρωτηρίου ὁμωνύμου μεταξὺ Προύσης πρὸς ἀνατολὰς καὶ Κυζίκου πρὸς δυσμὰς». Ὁ δὲ Gosselin, εἰς τῶν μεταφραστῶν τοῦ Στράβωνος, ἐπαυξάνει τὴν σύγχυσιν ὑποσημειῶν ὅτι ἡ Δασκυλίτις εἶναι γλῶσσα γῆς κειμένη κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Νιλουφέρ, φέρει δὲ ἔτι τὸ ὄνομα Διάσκιλο. Τὴν σημείωσιν δὲ ταύτην ἀν-

εξετάστως ἀντέγραψαν πάντες, ὅσοι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους κατέγιναν περὶ τὴν γεωγραφίαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Οὐδὲν ὅμως μέρος νεώτερον ὑπάρχει Διάσκιλο καλούμενον. καὶ ἡ τοποθεσία δὲ τῆς πόλεως καὶ ἡ λίμνη εἰσέτι μένουσιν ἐν τῷ σκότει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ'.

Ἡ πόλις καὶ ἡ λίμνη τῆς Ἀπολλωνιάδος. — Ὁ Ῥύνδακος.

Ἡ Ἀπολλωνιάς λίμνη κεῖται μεταξὺ τῆς Προποντίδος καὶ τῶν ἀρκτῶων κλιτύων τοῦ Ὀλύμπου, εἰς δέκα πέντε περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν. Τὸ σχῆμά της εἶναι τριγωνικόν, ἡ δὲ περίμετρος της λογιζέται εἰς τριάκοντα ἑπτὰ μέχρι τεσσαράκοντα χιλιομέτρων. Ἡ νοτιοανατολικὴ ὄχθη ἐκτείνεται κατὰ γραμμὴν εὐθείαν καὶ ἱκανῶς κανονικὴν, εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸ ὄρος, τὸ δὲ ἑδάφος αὐτῆς σύγκειται ἐκ προσχώσεων διεσκαμμένων ὑπὸ τῶν ὑδάτων. Τοῦναντίον ἡ ἀρκτῶα ὄχθη ἔχει σχῆμα λίαν ἀκανόνιστον, σχηματίζει δὲ κατὰ τὴν ἑκτασίαν της χερσονήσόν τινα πετρώδη, ἐνώπιον τῆς ὁποίας κεῖται ἡ πόλις Ἀπολλωνιάς, ἡ νῦν ὑπὸ τῶν Ὀθωμάνων Ἀμπουλόνια καλουμένη.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς λίμνης εἰσβάλλει ὁ ποταμὸς Ῥύνδακος εἰς τὴν λίμνην, ἀφ' ἧς πάλιν ἐξερχόμενος καὶ διατρέχων χωρὸν τινα ἐκβάλλει τελευταῖον εἰς τὴν Προποντίδα.

Εἰς τὴν λίμνην ταύτην εἰσέρχονται οἱ ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ ἔαρ ἀναλυομένων χιόνων σχηματιζόμενοι ῥύακες οἱ κατακλύζοντες τότε πάντα σχεδὸν τὰ περίχωρα. Ἀξιὸν δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἕκαστος ῥύαξ εἰσβάλλον εἰς τὴν λίμνην ἐξέρχεται πάλιν αὐτῆς ἴσος κατὰ τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος, ὅπερ φαίνεται ὡς ἐνδειξις, ὅτι ἐν τῷ πυθμένι τῆς λίμνης δὲν ὑπάρχουσι πηγαὶ ἀφθονοί.

Τῆς λίμνης καὶ τοῦ ποταμοῦ ὑδρογραφικὴ ἐξέτασις ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1835. Ἀφικόμενοι διὰ τῆς πολεμικῆς γολέτας ὁ «Ἀγγελιαφόρος» εἰς τὸν λιμένα τῆς Καλολίμνου ἐπὶ τῆς μικρᾶς νήσου τῆς γειτνιζούσης, καὶ προσορμίσαντες ἐκεῖ τὸ πλοῖον, ἐξήλθομεν, ὁ πλοίαρχος, ἀξιωματικοὶ τινες τοῦ πλοίου καὶ ἐγὼ, διὰ τῆς μεγάλης λέμβου καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν ποταμὸν, οὗ ὁ ῥοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦν ἀνεπαίσθητος.

Ὁ ποταμὸς οὗτος ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν δι' ὥραίας κοιλάδος, διακοπούσης τὴν ὀρεινὴν σειρὰν τῆς Μυσίας, πλάτος δ' ἐχούσης πενκοσίων περίπου μέτρων. Πλοῖα μεγάλης χωρητικότητος δύνανται ν'

ἀναπλεύσῃσι τὸν ποταμὸν ἐπὶ δέκα περίπου χιλιόμετρα, σταθμεύουσι δὲ εἰς χωρίον τι καλούμενον Ἰσκελὲ (σκάλα), ἔνθα πληρόνεται καὶ τὰ διόδια. Πάσσαλοι ἐμπεπηγμένοι κατὰ διαστήματα δεικνύουσι τοὺς μετακινήτους σύρτει, εἰς οὓς τὰ πλοῖα κινδυνεύουσι νὰ προσκεῖλῳσιν. Ἀναπλεύσαντες ἕξ περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ ποταμοῦ, ἀφήκαμεν πρὸς τὴν δεξιάν (ἀνατολικήν) ὄχθην τὴν συμβολὴν τοῦ Νιλουφὲρ, τεσσαράκοντα περίπου μέτρων πλάτος ἔχοντος. Ὁ ποταμὸς μετ' ὀλίγον συσφίγγεται μεταξὺ δύο σειρῶν ὀρέων καὶ τὸ ρεῦμά του γίνεται ὀρμητικώτερον. Οἱ ναῦται τῆς λέμβου ἀποβάντες τότε εἰς τὴν ξηρὰν ἔσυρον τὴν λέμβον, οὕτω δὲ ἀφικόμεθα τὴν αὐτὴν ἐσπέραν εἰς τὸ χωρίον Ἰσκελὲ, ὅπερ κεῖται εἰς τοὺς πόδας ὄρους ἐκ μαρμάρου φαιοῦ, ὃ καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ κύριον συστατικὸν τῆς σειρᾶς τοῦ ὄρους, διήκοντος ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῆς Κυζίκου. Σκοπὸν προθέμενοι νὰ εἰσπλεύσωμεν εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην διὰ τοῦ ποταμοῦ, προεχωροῦμεν ὠθούμενοι πάντοτε ὑπὸ ἐντόνου βορείου αὔρας, καθόσον δὲ προεχωροῦμεν ὁ ποταμὸς μᾶς ἐφαίνετο εὐρυνόμενος. Τέλος εἶδομεν ἐπὶ ὕψους τὴν πόλιν Μιχαλῆτσι. Εἶχομεν δὲ οὕτω διαπλῶσει ὑπὲρ τὰ τριάκοντα χιλιόμετρα χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν ποῖα ὑδάτα διεσχιζόμεν. Ὁ ποταμὸς συνεχόμενος μετὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης λίμνης, παλλάκις παρεμποδίζεται ὑπὸ κλιματῶν καὶ κορμῶν δένδρων οὐδὲν ἴχνος ἀνθρωπίνου ὄντος ἐβλέπομεν, εἰμὴ μόνον ἀροῦ ἀπέβημεν εἰς τὴν ξηρὰν. Τότε δὲ ἰδόντες μακρὰν ἐγχωρίους τινάς, ἐπέμφαμεν πρὸς αὐτοὺς ζητοῦντες πληροφορίας· ἐμάθομεν δὲ ὅτι πρὸ πολλοῦ εἶχομεν παρέλθει τὸν Ῥύνδακον, καὶ ὅτι ἐπλέομεν ἐπὶ τοῦ Σουσουγκερλὲ, ἥτοι ποταμοῦ τῶν βουβάλων, ὅστις κατέρχεται ἐκ Σιμαύλων.

Ἡ μεγάλη αὕτη πλημμύρα συμβαίνει οὐχὶ σπανίως κατὰ τὸ ἔαρ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου χιόνων, οἱ δὲ κάτοικοι θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς σημεῖον εὐτυχίας κατὰ τὸ ἐρχόμενον θέρος. Τὸ ὕδωρ ἐκάλυπτεν ὅλην τὴν πεδιάδα τοῦ Μιχαλῆτσι καὶ συνέχεε τὰς ὄχθας τῆς λίμνης μετὰ τῶν τοῦ ποταμοῦ Σου-σουγκερλὲ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μικρὰ κώμη Λουπάδ εὐρίσκετο ὡς νῆσος περιεζωσμένη ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

Μετὰ βραχείαν διατριβὴν εἰς Μιχαλίτς κατεπλεύσαμεν πάλιν τὸν ποταμὸν, ὁδηγὸν λαβόντες ἐπιχώριόν τινα ἄνδρα, προσωρμήσαμεν δὲ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Λουπάδ.

Τῇ ἐπαύριον ἀροῦ διεκρίναμεν τὴν γέφυραν τὴν δεικνύουσαν τὸ στόμιον τῆς λίμνης, ἀπήλθομεν ἐκεῖθεν καὶ προσωρμήθημεν εἰς τὰ περίξ τῆς Ἀπολλωνίας.

Ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Ῥυνδάκου ὁ ὁδηγὸς ἡμῶν καταλιπὼν ἡμᾶς ἠνώθη μετὰ συνοδίας τινὸς χωρικῶν, οἵτινες ἐφαίνοντο ξένοι τοῦ τόπου· ἐπειδὴ ἔφερον ἱματισμὸν ὅμοιον τῷ Ῥωσικῷ, ἤτοι πῖλον ἐκ προβιάς, μακρὸν δερμάτινον ἐπενδύτην καὶ ὑποδήματα μέχρι τῶν γονάτων ἀναβαίνοντα. Πραγματικῶς δ' ἐπληροφορήθημεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦσαν Ῥῶσοι, ἀπόγονοι ἀποίκων ἀπὸ ἐκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐγκαταστάτων ἐν Τουρκίᾳ, ζῶντες ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπολαύοντες ἀτελειῶν τινῶν, ἰδίως δὲ πλήρους ἐλευθερίας τῆς ἐξασκήσεως τῆς θρησκείας τῶν. Ἦσαν δὲ ἀλίεις, ἡλίευσον δὲ συνήθως παρὰ τὸ στόμιον τῆς λίμνης μορούνας, ἐξ ὧν ἐξήγον καὶ κατεσκευάζον χαβιάριον. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἰχθύων εἶναι πράγματι τόσον πολυπληθέστατον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὥστε μόνον τὰ ὡά του λαμβάνοντες παραιοῦσι τὸ λοιπόν. — Οἰκοῦσι δὲ οἱ Ῥῶσοι οὗτοι χωρίον Κοζάκ-κιοῦ καλούμενον, κείμενον παρὰ τῇ Μανύᾳ λίμνῃ. Μεταχειρίζονται δὲ πρὸς τὴν ἀλιεῖαν μακρὰ ἀκάτια, τὰ ὅποια τιθέντες ἐπὶ δύο ἄξωνων ὀπισθμένων διὰ τεσσάρων τροχῶν ἐπιβιάζουσιν ἐπ' αὐτῶν τὰς τε γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰ ἀλιευτικά αὐτῶν ἐργαλεῖα, καὶ οὕτω σύροντες τὰ ἀκάτια τῶν τῆδε κἀκείσε κατὰ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους ἀλιεύουσιν εἰς τὰς διαφόρους λίμνας καὶ ποταμοὺς τοῦ τόπου. Οἱ ξένοι οὗτοι ἀγνοοῦσι πότε καὶ ἐκ ποίας τινὸς περιστάσεως οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐγκατέστησαν εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Κατὰ τοὺς Τούρκους ἦσαν λειποτάκται ναῦται ἀποδράντες ἐν Κωνσταντινουπόλει· πιθανώτερον ὅμως ὅτι ἦσαν αἰχμάλωτοι κομισθέντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τὸ προλαβὼν ἔτος εἰχομεν ἐπισκεφθῆ τὸ ἄνω ρεῖθρον τοῦ Ῥυνδάκου, οὗ καὶ παρατιθέμεν ἐνταῦθα βραχείαν περιγραφάν. Ὁ ποταμὸς οὗτος λαμβάνει ἀρχὴν πλησίον τῆς πόλεως Ἀζανίτιδος, νῦν Τσαρδερ Ἰσσάρ, ἥτοι φρούριον σικάλως, χώρας ἀποτελούσης μέρος τῆς Ἐπικτήτου Φρυγίας· ἐκπηγάζει δὲ ἐξ ὄρους τιτανώδους ἀνήκοντος εἰς τὸ σύστημα τοῦ ὄρους Δινδύμου, εἰς ὕψος 4,085 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διαρρέει τὴν πεδιάδα τῆς Ἀζάνης, ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον, μετὰ πορείαν δὲ εἴκοσι περίπου χιλιομέτρων κάμπτει αὐχένα ὄρους ἐλῖγον ὑψηλὸν πλησίον τοῦ Σοφόν-κιοῦ, χωρίζοντα τὴν πεδιάδα τοῦ Τσαρδερ ἀπὸ τῆς τοῦ Τουσανλί (πόλεως λαγωῶν), πολίχνης· ἐπακουμβώσης ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Τουμαντζή-δαγ, μιᾶς τῶν νοτιανατολικῶν παραρτάδων τοῦ Ὀλύμπου. Ὡς δὲ πάντας τοὺς ποταμοὺς τοὺς ἐκχειλίζοντας τὸν χειμῶνα, οὕτω καὶ τὸν ποταμὸν τοῦτον ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες Λύκον. — Ἡ πεδιάς τοῦ Ταουσανλή εἶναι εὐφορος, καὶ καλῶς γεωργημένη, περιέχει δὲ πολλὰ χωρία.

Ταύτην διαρρέων ὁ ποταμὸς στρέφεται πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ, περικαμπτων τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου, ἐκείθεν δὲ καταρρέει εἰς τὴν πεδιάδα ἐγγὺς τοῦ χωρίου Κιρμασλί καὶ μετὰ τινα πορείαν εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν αὐτῆς γωνίαν. Ἐπειδὴ δὲ, ὅτε ἡμεῖς ἐσκεπτόμεθα τὰ μέρη ταῦτα, τὰ ὕδατα τῆς λίμνης ἦσαν ὡς ἐκ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους εἰς τὴν μεγαλητέραν αὐτῶν ὑψωσιν, οὐδὲν ἡδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν ἐν τῇ λίμνῃ ῥεῦμα· ἐπειδὴ ὅμως ἡ πλημμύρα προήρχετο ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν χιόνων, ὁ ποταμὸς κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος δὲν ἦτο διόλου νηξημένος.

Ἐνεκα τοῦ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ὡς ἐκ τῆς συσσωρεύσεως τῶν χιόνων διαρκούντος δριμύος ψύχους, οὔτε αἱ ποτοκαλέαι, οὔτε ἄλλα δένδρα τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων αὐξάνουσι κατὰ τὰ μέρη ταῦτα. Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Λουκούλλου ἀφηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου ὁ Λουκούλλος ἐξελθὼν πρὸς καταδίωξιν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μιθριδάτου εἶρε τόσον ἄπλετον χιόνα, τόσον δριμύ τὸ ψυχρὸς καὶ τόσον τραχὺν τὸν καιρὸν, ὥστε πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἀπέθανον καθ' ὁδόν. Οὔτε ἐκ τῶν ζώντων ὅμως γερόντων οὐδεὶς ποτε ἐνθυμεῖται, οὔτε ἐκ τῶν παλαιότερων συγγραφεῶν οὐδεὶς ἀναφέρει, ὅτι ἐγένετο τοσούτον ψυχρὸς ὥστε νὰ παγώσῃ καθ' ὅλοκληρίαν ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἀπολλωνιάδος, ὅπως ἤθελε συμβῇ ἂν τὸ ψυχρὸς κατέβαινε καὶ παρέμενε ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς δέκα βαθμοὺς τοῦ ἑκατονταβάθμου θερμομέτρου.

Αἱ πλημμύραι ὅμως, οἷας καὶ ἡμεῖς ἐγενόμεθα αὐτόπται, εἶναι συχναὶ καὶ πολλάκις λίαν ἐπιζήμιοι· ἰδίως δὲ ὀλεθριωτάτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 268 ἔτος συμβῆσα, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Γότθοι ἐπολιορκούν τὴν Κύζικον, ὅτε καταληφθέντες ὑπὸ τοῦ κατακλισμοῦ τῶν ἐκ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν ποταμῶν ὑπερεκχειλισάντων ὑδάτων μέρος μὲν αὐτῶν ἐπνίγησαν, οἱ δὲ περισωθέντες διαλύσαντες τὴν πολιορκίαν ἀπεμάχοντο φεύγοντες. Τοῦτο δὲ συνέβη ἐπὶ τῆς βασιλείας Κλαυδίου τοῦ Γοτθικοῦ (Ζωναρᾶς IB. 137).

Καθ' ὅλον τὸν ἀπὸ τῶν πηγῶν αὐτοῦ μέχρι τῆς εἰς τὴν λίμνην εἰσβολῆς ὁ Ῥύνδακος οὐδένα δέχεται ποταμὸν ἱστορικὸν ἔχοντα ὄνομα. Κατὰ τὴν πορείαν ὅμως αὐτοῦ τὴν πέραν τῆς λίμνης δέχεται ἐκ δυσμῶν ποταμὸν Μέγιστον ἢ Μέκιστον τὸ ἀρχαῖον καλούμενον, νῦν δὲ Σου-σουγκερλέ. Ὡς πρὸς τὸν Ῥύνδακον, οὗτος ἔχει πολλὰ νεώτερα ὀνόματα, μεταλλάσσοντα σχεδὸν καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ χωρίον παρ' αἷς διέρχεται· οὕτω λ. χ. κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος καλεῖται

Τσαφδερ-τσάι, περαιτέρω καλεῖται ποταμὸς τοῦ Ταουσανλῆ· τέλος κατὰ τὴν μικρὰν κόμην Ἐδρενὸν λαμβάνει τὸ ὄνομα Ἐδρενὸς-τσάι μέχρι τῆς λίμνης Ἀπολλωνιάδος. Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς λίμνης ἐξοδὸν αὐτοῦ οἱ πάροικοι συγγέουσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ Μεκέστου, καλοῦσι δ' αὐτὸν, μέχρι τῆς θαλάσσης, Σοῦ-σουγκερλὲ (ἥτοι ποταμὸν βουβάλων, ἢ βόας ὕδατος), ὀρθότερον δὲ Σοῦ-σουγκερλῆ-τσάι, ἥτοι ποταμὸν βοῶν ὕδατος.

Μέκεστος. Σοῦ-σουγκερλῆ-τσάι.

«Ὁ Ῥυνδάκος ποταμὸς, τὰς ἀρχὰς ἔχων ἐκ τῆς Ἀζανίτιδος, προσλαβὼν δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἀβρεττηνῆς Μυσίας ἄλλους τε καὶ Μέκεστον ἀπ' Ἀγκύρας τῆς Ἀδασίτιδος ἐκδίδωσιν εἰς τὴν Προποντίδα κατὰ Βέσθικον νῆσον». Ἐκ τοῦ βραχέος τούτου, ἀλλ' ἀκριβεστάτου χωρίου τοῦ Στράβωνος (ιβ'. 567) ὁδηγούμενοι μετ' εὐκολίας εὑρομεν τὰς πηγὰς τοῦ Ῥυνδάκου, ἀνευ δυσχερείας δὲ θέλομεν παρακολουθήσει καὶ τὸν ῥοὺν τοῦ Μεκέστου, ὅς κατὰ Πλίνιον προσεκαλεῖτο καὶ Μέγιστος, βεβαίως διὰ τὸ ὅτι ἦν ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἀβρεττηνῆς Μυσίας ποταμὸς.

Ὁ Μέκεστος λαμβάνει τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς λίμνης τῶν Σιμαύλων, ἐγγὺς τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, παρ' ᾧ ὁ περιηγητὴς Ἀμιλτων ὀρίζει τὴν θέσιν τῆς φρυγικῆς Ἀγκύρας. Πρὸς ἄρκτον τοῦ χωρίου Κιλισέ-κισὶ εὐρίσκεται αὐχὴν στενός, ὅθεν τὸ ὕδωρ τῆς λίμνης διεκχεόμενον σχηματίζει πολύδουπον ἐν μέσῳ τῶν βράχων καταβράκτιν, ὁ καταβράκτις δὲ οὗτος εἶναι τοῦ Μεκέστου. Καθ' ὅλην ταύτην τὴν χώραν ὁ Μέκεστος καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Σιμὼλ-τσάι, ἀρδεύει δὲ τὰς ἡφαιστειώδεις πεδιάδας πολυάριθμα ἐχούσας χωρία. Παραρρέων τὴν μικρὰν κόμην τοῦ Σοῦ-σουγκερλὲ, λαμβάνει καὶ τὸ ὄνομα ταύτης, διατηρεῖ δὲ αὐτὸ μέχρι τοῦ Μιχαλίτσι, ὅθεν πάλιν μέχρι τῆς θαλάσσης, μετὰ τὴν συμβολὴν τῶν δύο ποταμῶν, λαμβάνει τὰ ὀνόματα Μουχαλίτς τσάι καὶ Σοῦ-σουγκερλὲ.

Ἀπολλωνιάς.

Ἡ μικρὰ νῆσος ἐπὶ τῆς ὁποίας κεῖται ἡ πόλις Ἀπολλωνία, ἀφ' ἧς καὶ ἡ λίμνη Ἀπολλωνιάς ἢ μάλλον Ἀπολλωνιάτις προσηγορεύθη, κεῖται κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τῆς λίμνης, ἔχει περίμετρον πέντε περίπου χιλιομέτρων, συνάπτεται δὲ μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ ξυλίνης γεφύρας αεσαθρωμένης. Ἡ πόλις Ἀπολλωνία, καίπερ κεχωρισμένη πῆς ἡπείρου, προσηπίζετο ὅμως ὑπὸ ὄχυρου τείχους περιστεφομένου ὑπὸ πύργων, ὧν λείψανά τινα παραμένουσιν ἔτι. Καὶ τὰ τείχη ὅμως καὶ

οὗ πόργοι εἰσὶ μεταγενέστεροι τῆς ἐλληνικῆς περιόδου, μέρη τινὰ μάλιστα δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μὲν ἐξ ὕλικου ἀνήκοντος εἰς ἀρχαῖα οἰκοδομήματα, χρονολογούμενα δὲ ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ τῇ ὑποκαταστησάσῃ τὴν ἀρχαίαν Ἀπολλωνίαν, οὐδὲν μνημεῖον σώζεται ἄξιον λόγου. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε καταφύγιον τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν τῶν ἐξωθουμένων ἐκ τῆς Προύσης καὶ Ἀπαμείας.

Μεταξὺ τῶν νησιδίων τῶν ἐν τῇ λίμνῃ, ἓν, ὁρθογώνιον ἔχον σχῆμα εἰς ἡμικύκλιον καταλήγον, φέρει πρόδηλα ἐρείπια ἐλληνικῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ νησίδιον τοῦτο εἶναι περιεζωσμένον ὑπὸ στερεᾶς κρηπίδος ὑψουμένης ἐν περίπου μέτρον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ σωζόμενα ἐρείπια εἰσὶ στήλαι καὶ μέρη τοίχων, ἅτινα βεβαίως ἀνῆκον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Τὸ νησίδιον τοῦτο καλεῖται νῦν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Κιζ-Ἀδασί, ἥτοι νῆσος τῆς παρθένου. Νὰ ὑποθέσωμεν ἄρα γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς ἀνάμνησιν τῆς ἐλληνίδος θεᾶς;

Ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ἀπολλωνίας ὑπάρχουσι πλεῖστα καὶ αὐτονόμου οὐσῆς τῆς πόλεως, καὶ αὐτοκρατορικῆς. Ἐνία αὐτῶν φέρουσι τὴν εἰκόνα τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου κεκλιμένου καὶ ἐπακουμβούντος ἐπὶ κάλπῃ, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ σύμβολον τῆς Ἀπολλωνίας τῆς ἐπὶ Ῥυνδάκῳ, οὕτω προσεπικαλουμένης πρὸς διακρίσιν ἀπὸ ἄλλων ὁμωνύμων πόλεων. Ἄλλα νομίσματα φέρουσι τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀπόλλωνος, παρ' αὐτῇ δὲ, τρίποδα. Ἐπὶ δὲ νομίσματός τινος τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρακάλλα εἰκονίζεται ὁ προμνησθεὶς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶναι δὲ τετράστηλος καὶ ἐπομένως σύμφωνός μὲ τὰ ἐπὶ τῆς νήσου ὁρώμενα ἐρείπια.

Ὅσον οἱ ἀρχαῖοι Ἀπολλωνιάται ἐπεμελοῦντο νὰ ἐγγράφωσιν ἐπὶ λίθων, πρὸς ὅσον οἷόν τε πολυχρόνιον μνῆμην, ὅλα τὰ ἄξια σημειώσεως περιστατικὰ τῆς πόλεως αὐτῶν, τόσον οἱ νεώτεροι Ἀπολλωνιάται ἐπεμελοῦνται νὰ ἐξαφανίζωσι τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας. Ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἀσίας, ἰδίως δὲ ἐν Ἐφέσῳ, ἀνευρίσκονται πολλαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἀπολλωνίας ταύτης. Μίαν τοιαύτην ὁ περίφημος Ἀγγλὸς ἀρχαιολόγος Ἀρουνδὲλ εὗρεν ἀντιγεγραμμένην ἐν Κολοσσαῖς, ἔχουσαν ὡς ἐξῆς:

«Ὁ δῆμος Ἀπολλωνιατῶν τῶν ἐπὶ Ῥυνδάκῳ τιμῶσι Τιθέριον Κλαύδιον, Τιθερίου Μιθριδάτου, μέγαν ἱερέα τῆς Ἀσίας, προστάτην ἑαυτῶν καὶ εὐεργέτην, εὐγνωμοσύνης δὲ τεκμήριον ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ εὐεργεσίαις ἤγειραν αὐτῷ ἀνδριάντα ἐπιμελεῖσθαι Ἀπολλωνίου τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν πολιτῶν».

Ἐπὶ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων πάντα ταῦτα τὰ μέρη ἦσαν τῶν Κυζικηνῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν βυζαντινῶν ἡ Ἀπολλωνία εἶχε θρόνον ἐπισκοπικὸν ὑπαγόμενον ὑπὸ τὸν Νικομηδείας. Σήμερον δὲ μία μόνη ἐκκλησία σώζεται κατὰ τὴν κώμην ταύτην καὶ αὐτὴ σχεδὸν ἐγκαταλειμμένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΔ'.

Λουπάδιον — Λουπάδ.

Ἡ ἀπὸ Ἀπολλωνίας εἰς Λουπάδιον ἄγουσα παρεκτείνεται παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς λίμνης, διὰ τόπων ἐρήμων καὶ ἐλωδῶν. Καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἑκτασὶν ἄπαντα τις μόνον ἐλίγους νομάδας τινὰς ποιμένας, πλῆθος ὅμως μέγα ὑδροβίων πτηνῶν. Ἡ μόνη οἰκοδομη ἥτις ὑπάρχει καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὁδὸν εἶναι παλαιὸν τε χάνιον ἐγκαταλειμμένον, καλούμενον δὲ Χιρσίζ-χάν, ἥτοι χάνιον τῶν κλεπτῶν εἶναι δὲ κτίριον μεσαιωνικόν, ἀλλ' ἔργον τουρκικόν.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ, ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ σημεῖον καθ' ὃ ἐξέρχεται τῆς λίμνης, καίται τὸ μικρὸν φρούριον Λουπάδ, εἰς ὃ διαβαίνει τις ἀπὸ τῆς ἀντίπεραν ὁχθῆς ἐπὶ γεφύρας ξυλίνης ἀθλιεστάτης.

Τὸ πόλισμα τοῦτο ἐκτίσθη ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν περιχώρων τῆς Προύσης ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν, καὶ τοι δὲ ἦν μᾶλλον φρούριον παρὰ πόλις, κατωκίσθη ὅμως ὑπὸ τοῦ θεμελιωτοῦ καὶ ὑπὸ ἀποικίας μικρᾶς, ἥτις ἐπὶ τῆς μεγαλητέρας αὐτῆς ἀκμῆς δὲν ὑπερέβη τὰς δύο χιλιάδας ψυχῶν. Εἶναι δὲ ἐκτισμένον τὸ φρούριον τοῦτο εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου τετραγώνου, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν βυζαντινῶν. Τὰ τεῖχη αὐτοῦ εἰσὶν ἐκτισμένα ἐκ πλίνθων μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνέμιξαν πλῆθος λευφάνων ἀρχαίων οἰκοδομῶν καὶ τμήματα τῶν στηλῶν, κατὰ δέκα δὲ μέτρων διάστασιν φέρει πύργους στρογγύλους καὶ πολυγώνους. Τὴν πόλιν ταύτην ὁ κατὰ τὸν IB'. αἰῶνα ἀκμάσας Νικήτας ὁ Χωνιάτης καλεῖ Λουπάδιον ὁμοίως δὲ ἀναφέρει προσέτι αὐτὴν καὶ Ἄννα ἢ Κομνηνή. Τὸ φρούριον τοῦτο ὑπερασπίζετο τὸ στόμιον τῆς λίμνης κατὰ τῶν ἀκατίων τῶν Σαρακηνῶν, ἐδέσποζε δὲ ταῦτοχρόνως καὶ τοῦ ρεῖθρου τοῦ Μεκέστου ὥστε ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν τοῦ φρουρίου τούτου ἡ ἔγερσις ἦν λίαν ὀρθῶς ἐσκεμμένη καὶ ἐπιτυχής. Τὸ φρούριον τοῦτο ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν

Ἰθωμανῶν τῷ 1330, κυριεύσαντος αὐτὸ τοῦ Ὁρχάν, ἔκτοτε δὲ δὲν ἐπανέστρεψε πλέον εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν.

Οὐδὲν σημεῖον ἔχομεν ὅτι πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ φρουρίου τοῦτου καὶ τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ὑπῆρχε παλαιότερα πόλις. Μεταξὺ ὁμῶς ταύτης καὶ τῆς πόλεως Μιχαλίτσι ὄρωνται πλεῖστα ἐρείπια, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν Μιλητόπολιν πλησίον κειμένην. Ἐνεκα τῆς νοσηρότητος τοῦ κλίματος, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δεινυμένης, τὸ Λουπάδιον πλησιάζει νὰ ἐρμηθῇ ὅλοσχερῶς· οἱ μόνοι κάτοικοι αὐτοῦ εἶναι ὀλίγα ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ πτωχὸς τις ἱερεὺς, οἰκῶν ἐν ἐγκαταλελειμμένῳ μοναστηρίῳ καὶ ἐκπληρῶν τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν ὀλίγων ἐκείνων χριστιανῶν.

Ἀδριανὴ (Ἑδρενὸς) ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ῥυνδάκου.

Κατὰ μῆκος τοῦ βεῖθρου τοῦ Ῥυνδάκου, διὰ τῶν στενῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀναπτύσσονται ἀλληλοδιαδόχως δυσχωρίαι καὶ πεδιάδες ἐφ' ὧν ἄλλοτε μὲν ἔκειντο πόλεις τινὲς σημαντικαί, νῦν δὲ ὑπάρχουσι πολυάριθμα χωρία. Ἡ χώρα αὕτη ἐπὶ Βυζαντινῶν ὑπῆρξε διὰ πολλοῦ χρόνου παλαίστρα τῶν Σαρακηνῶν καὶ Ἑλλήνων, διὸ καὶ πᾶσαι αἱ διαβάσεις τῶν κοιλάδων ὑπερασπίζοντο ὑπὸ φρουρίων, ὧν ἐρείπια ἔτι καὶ νῦν ὄρωνται, ὧν ὁμῶς τὰ ὀνόματα μόνον ἐξ εἰκασίας δυνατόν νὰ ὑποτεθῶσιν, ἐπεὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰσὶ σπανιώταται. Ἀναβαίνοντες τὸν Ῥυνδάκον, ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην εἰσβολῆς αὐτοῦ, ἀφικνούμεθα μετὰ πορείαν δωδεκάωρον εἰς τὴν μικρὰν κόμην Ἑδρενός, κειμένην ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἀδριανῆς, πόλεως ὀχυρᾶς κτισθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, οὗ καὶ διετήρησε τὸ ὄνομα. Ἡ πόλις αὕτη ἦν τὸ ὀχυρώτερον κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην φρούριον, πρὸς διάκρισιν δὲ ἀπὸ τῆς ἄλλης ὁμωνύμου, κειμένης εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας, ἐκαλεῖτο Ἀδριανὴ ἢ ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐτιμήθη δι' ἐπισκοπικοῦ θρόνου, περιελαμβάνετο δὲ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἑλλησπόντου. Πρῶτος ἐκ τῶν περιηγητῶν ὑποδείξας ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς νῦν τὸ Ἑδρενός, εἶναι ὁ Σεστίνης, πρῶτος δὲ διαγράψας τὰ σωζόμενα ἐρείπια αὐτῆς ὁ Ἀμιλτών.

Πορευόμενοι ἀπὸ Προύσης εἰς Ἑδρενός, ἀναβαίνομεν τὴν κοιλάδα τοῦ Ῥυνδάκου ἀπὸ τῆς εἰς τὴν λίμνην εἰσβολῆς αὐτοῦ. Μετὰ πορείαν δὲ εἴκοσι τεσσάρων χιλιομέτρων ἀφικνούμεθα εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Κιρμασλί, πλησίον τῆς ὁποίας ὑπάρχει φρούριον βυζαντινόν. Ἡ κωμόπολις αὕτη κεῖται ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ, σύγκειται δὲ

ἑξ ὀκτακοσίων περίπου οἰκιῶν, ὧν αἱ πλείοτεται τουρκικαί. Εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ ἕως δέκα μιλίων ἐκείθεν διαβαίνομεν ποταμὸν εἰσβάλλοντα εἰς τὸν Ῥύνδακον, ἀποτελοῦντα δὲ ἄλλοτε τὸ ὄριον τῆς Ἀδριανῆς Μυσίας. Εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι τεσσάρων χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Κιρμασλί κεῖται τὸ Καστερλέκ, μικρὸν χωρίον συγκείμενον ἐκ τεσσαράκοντα ἕως πενήτηκοντα οἰκιῶν. Ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ χωρίου τούτου ὑπάρχει βυζαντινὸν τι φρούριον, οὗ τὰ τεῖχη εἰσὶν ἐκ πλίνθων καὶ λίθων, φαίνεται δὲ τοῦτο σύγχρονον τοῦ Λουπαδίου.

Ἐκείθεν ἡ ὁδὸς παρατείνει διὰ χώρας συνδένδρου καὶ σχεδὸν ἐρήμου· διαβάντες δὲ πολλοὺς ῥύακας, εἰς τὸν Ῥύνδακον εἰσβάλλοντες, ἀφικνούμεθα μετὰ ὀκτώρων πορείαν, ἥτοι τεσσαράκοντα ὀκτὼ χιλιομέτρων, εἰς τὸ χωρίον Ἐδρενὸς. Ἐπὶ τῆς ἄκτης τοῦ ποταμοῦ ἐγείρεται ἀρχαῖον βυζαντινὸν φρούριον τῆς Ἀδριανῆς ὅμως τὰ ἐρείπια κεῖνται περὶ τὰ δύο μίλια ἀπωτέρω.

Τὸ πρῶτον τούτων τὸ ἐπισύρον τὰ βλέμματα εἶναι ἀρχαία τις πύλη συγκειμένη ἐκ τριῶν ἀψίδων, ἄνευ ὅμως παρακειμένων τευχῶν, καὶ τέχνης πολλὰ ταπεινῆς. Ὀλίγον πρὸβωτέρω ὁρῶνται ἐρείπια μεγάλου οἰκοδομήματος, ἅτινα μετὰ τῶν περικυκλούμεν αὐτὰ ἄλλων ἐρείπιων δεικνύουσιν ἵχνη ἀρχαίας πόλεως, ἥτις ἐκ τῆς συμφωνίας καὶ μόνης τῶν ὀνομάτων οὐδεμία μένει ἀμφιβολία, ὅτι ἦν ἡ ἀρχαία Ἀδριανή. — Πολλὰ τῶν ἐρείπιων τούτων παρακωλύοντα τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐξέχουσιν ἐκ τῆς γῆς, πλησίον δὲ τῶν ὑπαρχόντων τευχῶν ἐσώρευσαν πολλὰ κιονόκρανα καὶ τεθραυμένους στήλας ὥραιας γλυφῆς.

Τὸ μέγα οἰκοδόμημα, οὗ τὰ ἐρείπια εἰσέτι σώζονται, φαίνεται ὅτι ἦν γυμνάσιον· αἱ βάσεις τῶν τοίχων καλῶς διακρίνονται, δεικνύουσι δὲ οἰκοδόμημα τετράγωνον, ἔχον πρόσωπον μὲν ἐξήκοντα ἑξήκων μέτρων, βάθος δὲ τεσσαράκοντα ὀκτὼ. Ἐξαίρεται ὅμως τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς, οἱ τοῖχοι αὐτοῦ δὲν ὑφίστανται πλέον τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων ποδῶν ὑπὲρ τὸ ἕδαφος· ὁ τοῖχος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἔχει ὕψος εἴκοσι περίπου μέτρων, ὥστε γίνεται ὁρατὸς πολὺ μακρόθεν· εἶναι δὲ οἱ τοῖχοι οὗτοι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων τμημάτων ὥραιου μαρμάρου, ἄνευ πηλοῦ συνδεδεμένων, πάχος δὲ ἔχουσιν ἑνὸς περίπου μέτρου.

Τῶν ἐσωτερικῶν διαχωρισμάτων τοῦ οἰκοδομήματος μόνον τὰ θεμέλια εἰσὶν ὁρατά, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῇ ἡ ἐσωτερικὴ διαμέρισις τῆς οἰκοδομῆς.

Ἐγγὺς τοῦ γυμνασίου τούτου ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια δύο ἄλλων οἰκοδομημάτων, ἅτινα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν πλησίον κειμένων τεθραυ-

σμένων στηλῶν, φαίνονται ὅτι ἦσαν ναοὶ, ὁ μὲν δωρικοῦ, ὁ δὲ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ. Ὡραῖαί κἀλχαί ⁽¹⁾ καὶ τμήματα κιονοκράνων εἰς διεσπαρμένα τῇδε κἀκείσε. Τρεῖς στῆλαι μικραί, ὀρθαὶ ἰστάμεναι, δεικνύουσιν ἀναμφιβόλως θέσιν στοᾶς. Οἱ τοῖχοί εἰσι πεπληρωμένοι διὰ παντοειδῶν τμημάτων. Αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τούτοις εἰσὶ σπάνιαι, ἐν τῷ πλησιοχώρῳ ὅμως χωρίῳ Βεγὺς ἀνακαλύπτονται τινες· φαίνεται δὲ ὅτι οἱ λίθοι ἐφ' ὧν αὐταὶ εἰσι κεχαραγμένοι μετεφέρθησαν ἐκ τῆς Ἀδριανῆς. Ἡ πόλις αὕτη ἀπέχει τῆς Κυζίκου δύο ἡμερῶν πορείαν. Εἰς ταύτην τὴν πόλιν ἐγεννήθη ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης, ἐν τοῖς συγγράμμασι δ' αὐτοῦ εὐρίσκονται σποράδην χωρία τινὰ περὶ τῆς πατρίδος του.

Ἀνωτέρω τῆς Ἀδριανῆς ὁ ποταμὸς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καθίσταται στενώτερος, ἐξ ἀποστάσεως δὲ εἰς ἀπόστασιν ἀπαντῶμεν χωρία τινὰ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Τουμαντζή-δ'αγ, τέλος δὲ φθάνομεν εἰς ῥύακά τινα ἐξ ἀνατολῶν καταρρέοντα καὶ εἰσβάλλοντα εἰς τὸν Ῥύνδακον, καλούμενον δὲ Τουμαντζή-σοῦ, καὶ ἀποτελοῦντα τὸ μεταξὺ Φρυγίας καὶ Βιθυνίας ὄριον.

Γενί Σεχέρ, Σουγοῦτ καὶ τινες ἄλλαι μεσόγειαι πόλεις.

Αἱ ἀνατολικαὶ καὶ μεσημβριναὶ πλευραὶ τοῦ Ὀλύμπου, εἰ καὶ ὀλιγώτερον κατωκημέναι, περιλαμβάνουσιν ὅμως πόλεις τινὰς ἀξίας σημειώσεως. Ἡ πρὸς ἀνατολὰς σχηματίζει λεκαναπέδιον ἴδιον, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μικρά τις λίμνη, ἐπὶ τὴν ὄχθην δὲ αὐτῆς πόλις καλουμένη Γενί-Σεχέρ, ἐξ ἧς καὶ ἡ λίμνη ἔχει τὸ ὄνομα. Ἡ λίμνη αὕτη ἔχει τὴν ὑπόστασιν ἐκ τινων πηγῶν, δέχεται δὲ καὶ τινα ποτάμια ἀπὸ τοῦ ὄρους καταρρέοντα, ἀναστομούμεναι δὲ εἰς τὸν ποταμὸν Ἀκ-σοῦ, ὅστις πάλιν ἀναστομούμενος μετὰ τοῦ Δερὲ ἢ Βεδρὲ τσάι (ποταμοῦ τῶν Λευκῶν) εἰσβάλλει εἰς τὸν Σαγγάριον.

Ἡ πόλις Γενί-Σεχέρ (Γενί-σεῖρ), ὅ ἐστι νέα πόλις, θεωρεῖται ὡς κτίσμα τουρκικόν· ἐν αὐτῇ ἄλλοτε ἐσθάθμευσεν εἰς ὀρτᾶς Γενιτσάρων· γνωστὸν δὲ, ὅτι τὸ τάγμα τοῦτο συνέστη ἐν Προύτῃ ἐκ χριστιανοπαίδων προσηλυτιζομένων γνώμῃ ἢ βίᾳ εἰς τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα. Παράβαλλοντες τὴν σημερινὴν αὐτῆς κατάστασιν πρὸς τὴν περιγραφὴν αὐτῆς, ἣν κατέλιπεν ἡμῖν παλαιὸς περιηγητὴς ὁ Παῦλος Λουκάς, βλέπομεν μεγάλην ἐπὶ τὰ χεῖρω διαφοράν· ἡ λίμνη σήμερον εἶναι σχεδὸν ἔλος, αἱ δὲ οἰκίαι, ἐτοιμόρροποι.

(1) Κάλχη, σπειροειδῆς στέφανος τῶν ἰωνικοῦ ρυθμοῦ στηλῶν.

Οὕτω πως περιγράφει ὁ μνηστὴς περιηγητὴς τὴν εἰς Γενί-σεχέρ ὁδοιπορίαν του. «Τὴν 25 πρώτῃ, ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Νικαίας· εἶχομεν τὴν λίμνην δεξιόθεν, παρωδεύσαμεν δὲ αὐτὴν ἐπὶ ὅλην καὶ ἡμίσειαν ὥραν· εἶτα ἤρχισαμεν νὰ ἀναβαίνωμεν ὄρη λίαν ὑψηλά· ἡ ὁδὸς ἦν τραχυτάτη, ἡ δὲ ἐπίπονος αὕτη πορεία διήρκεσε δύο ὥρας ὡς ἐγγιστα· ἀφικόμενοι δὲ εἰς τὴν ὑψηλοτάτην κορυφὴν τοῦ ὄρους ἀνευπαύθημεν ἐκεῖ ἐν χωρίῳ καλουμένῳ Δερβέντ (ἥτοι Κλεισωρίζ) κατοικουμένῳ δὲ ὑπὸ μόνον Ἑλλήνων. Ἐκεῖθεν κατήλθομεν διὰ κατωφερείας ὁμαλῆς εἰς πεδῖον τερπνόν, ὁδεύσαντες δὲ δι' αὐτοῦ ἐπὶ δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν, ἀφικόμεθα εἰς Γενί Σεχέρ, πόλιν μικράν μὲν ἀλλ' ὥραιαν, εἰς ἣν ἐκαστὴν παρασκευὴν γίνεται μεγάλη ἀγορά, καθ' ἣν πωλοῦνται ἄλλα τε παντοειδῆ ἐμπορεύματα, ἰδίως δὲ ἵπποι ταρταριοί».

Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε κέντρον τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν τοῦ Σολιμάν.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Γενί-σεχέρ κεῖται τὸ χωρίον Μπιλετζικ, ὅπερ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Βελόκωμα· οὐδὲν ὅμως ἐρείπιον παρατηρεῖται ἐν αὐτῷ λόγου ἕξιον.

Κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Πουρσάκ καὶ Σαγγαρίου κεῖται πόλις Σουγούτ καλουμένη, μέγα ὄνομα ἔχουσα ἐν τῇ ὀθωμανικῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδὴ αὕτη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον τιμᾶριον τὸ ὁποῖον κατέσχευεν ὁ ἡγέτης τῶν τουρκικῶν φυλῶν μετὰ τὴν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀφίξιν των, ἐνῷ πρότερον αἱ φυλαὶ αὗται ἦσαν ἀπλᾶι ὀρεθαὶ μισθοφόροι τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Τὴν πόλιν ταύτην μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς λαβὼν παρὰ τοῦ σουλτάνου Ἀλλὰ Ἐδδὶν ὁ Ἐρτογρούλ ἤρχισεν ἐκεῖθεν νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν Προῦσαν.

Κατὰ τὸν Χάμμερ, ἡ Σουγούτ (ἐρμηνεύεται δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὴν τουρκικὴν ἰτέα) κεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Θηβαζίου, βυζαντινῆς πόλεως ἀσημάντου, ἧς ὅμως οὐδὲν ἔχνος σώζεται, κεῖται δὲ ἡ πόλις αὕτη κατὰ τὴν εἴσοδον κοιλάδος, περιβάλλεται δὲ ἀπὸ πυκνὰς φυτείας συκαμινεῶν. Ἐξωθὴ αὐτῆς δεικνύται ὁ τάφος τοῦ Ἐρτογρούλ ἐντὸς ναυδίου ἔχοντος τὸ ἐξειδιάζον ἐκεῖνο σχέδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον εἰσιν ἐκτισμένα τά τε μετὰ ταῦτα ἐν Προῦσῃ καὶ τὰ πανταχοῦ τῆς Τουρκίας ὑπάρχοντα ἐπιτάφια τεμένη, τὰ τουρκιστὶ καλούμενα Τουρμπέ. Τὸ σχέδιον τοῦτο οὔτε ἑλληνικόν, οὔτε ῥωμαϊκόν, οὔτε χριστιανικόν εἶναι, ἀλλ' εἰσῆχθη ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Σελσουκιδῶν, λαβόντων αὐτὸ ἐκ τῶν Μογγόλων, ἀντίτυπα δ' αὐτοῦ, ὡς εἰπεῖν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιστὰ ὑπάρχουσι πολλὰ τεμένη τῶν Σελσουκιδῶν ἡγεμόνων ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Καισαρείας καὶ κατὰ τὰ περίξ

τοῦ Ἰκονίου· τοῦ σχεδίου τούτου ἐν τῶν ὠραιότερων δειγμάτων εἶναι ὁ ἐν Σουλτανιῇ τῆς Περσίας τάφος τοῦ σάχου Κόδα Βενδὰ. Κεῖται δὲ ὁ τάφος τοῦ Ἐρτογορούλ ἐν μέσῳ ἄλλους κυπαρίσσεων καὶ πλατάνων.

Εἰς τὸν αὐτὸν Ἐρτογορούλ ὁ Ἄλλὰ Ἐδδὴν ὡς γέρας λαμπρᾶς νίκης αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐδωρήσατο, δι' αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ, ὅλην τὴν κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ Πουρσάκ καὶ Σαγ-γαρίου χώραν, μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Ὀλύμπου καὶ Τουμαντζή-δ'αγ, θέλων οὕτω νὰ ὀχυρώσῃ τὸ πρὸς δυσμὰς ὄριον τοῦ κράτους αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἰσχυρωτέρου τῶν ἐχθρῶν του, τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, δι' ὃ καὶ ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη *Σουλτὰν αἰνι*, ἥτοι μέτωπον τοῦ σουλτάνου. Κατὰ τὴν χώραν ταύτην ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους, συγκειμένη μεταξὺ Νικαίης καὶ Λευκῶν ἐξ ἀμμολίθου καὶ τιτάνου, μετατρέπεται εἰς ἡφαιστειώδη, προαγγέλλουσα οὕτω τὴν χώραν τῆς Κατακεκαυμένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ'.

Ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ὁ Βοργὰ Χάν, ἀρχηγὸς τῶν φυλῶν τῆς Μεγάλῃς Βουχαρίας, συμ-μαχήσας μετὰ τῶν τουρκομανικῶν φυλῶν, ἐπέτρεψεν αὐταῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ του. Τῶν ἀποίκων τούτων ὁ ἀρχηγός, Σελσοῦκος-τοῦνομα, ἀνὴρ φιλοδόξος, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μετατρέψῃ τοὺς ποιμένας καὶ κτηνοτρόφους αὐτοῦ εἰς στρατιῶτας φιλοπολέμους καὶ πειθαρχοῦντας, πράγματι δὲ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του, μετὰ πολλοὺς ὅμως κόπους καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη κατέγεινεν εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγῃ ὀργανισμὸν στρατιωτικὸν εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Οὕτως, οἱ νομάδες οὗτοι, ἐξοικειωθέντες πρὸς τὸν γρατιωτικὸν βίον, ἐγένοντο μισθοφόροι πολλῶν ἡγεμόνων ἀσιανῶν, συμμετέσχον δὲ εἰς πολλοὺς ὑπὲρ ἄλλων πολέμους, μέχρις ὅτου, αἰσθανθέντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἀρκούσας, ἤρχισαν νὰ πολεμώσιν ἤδη ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ἐπεχείρησαν τὴν κατὰκτησιν τῶν δυτικῶν τῆς Ἀσίας χωρῶν, τὰς ὁποίας κατεσπάραττε τότε ἡ διχόνοια καὶ παρέλυον οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Τὸ κατακτητικὸν πνεῦμα, ἐπιτηδεύως ζωπυρηθὲν, ἐπιμελῶς διετηρεῖτο παρὰ τοῖς στίφεσιν ἐκείνους ὑπὸ τῶν φιλοδόξων ἀπογόνων τοῦ Σελσοῦκου, ἐν διαστήματι δὲ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος οὗτοι κατέκτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὸ Φάρς (περσικὴν), τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ Χαλέπιον καὶ παντοῦ διέδωσαν τὸ νέον θρήσκευμα τοῦ Μωάμεθ.

Τοῦ Σελσούκου ὁ ἐγγονὸς Τογρούλ-μπεῦς ἐνομιμοποίησε τὴν ἐξουσίαν τοῦ νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ καλῆφου διαδόχου Μαχμούτ τοῦ Κασνεβίδου, ἀποθνήσκων δὲ (τῷ 1063) κατέλιπε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἄνδρα φιλόδοξον καὶ ἐμπειροπόλεμον, ὃς καὶ πρῶτος ἐξέτεινε τὴν δύναμιν τῶν ὀπλων τοῦ πέραν τοῦ Εὐφράτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐβασίλευε τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς Διογένης.

Διαβάντες τὸν Εὐφράτην οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν περίφημον πόλιν Καισάρειαν, τὴν μητρόπολιν τῆς Καππαδοκίας καὶ διήρπασαν τὸν πλουσιώτατον καὶ θαυμάσιον ναὸν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, πλήρη ὄντα ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀφιερωμάτων ἀπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἕως τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀφιερωμένων ὑπὸ βασιλέων τε καὶ τῶν ἀπειραρίθμων πιστῶν τῶν πανταχόθεν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου προσερχομένων εἰς προσκύνησιν τῶν σεπτῶν λειψάνων τοῦ οὐρανοφάντορος ἱεράρχου, ἀπήγαγον δὲ καὶ τὰς μαρμαροποικίλους τοῦ ἱεροῦ πύλας ὡς σύμβολον τῆς κατακτήσεως, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἀσιανῶν.

Τὴν εἰσβολὴν ταύτην μαθὼν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀντεπεξῆλθε μέχρι τῶν μέσων τῆς Φρυγίας ἄγων στρατὸν δεκακισμυρίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ξένοι μισθοφόροι, ἀπέκρουσε πολλαχοῦ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀνεκτήσατο πολλὰ φρούρια· ἔχων δὲ νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἐχθροὺς ὧν ἡ μόνη στρατιωτικὴ ἀρετὴ ἦν ἡ ἀδάμαστος ἀνδρία, ἀμοιροῦντας δὲ καὶ πειθαρχίας καὶ τακτικῆς, ἤθελεν ἀναμφιβόλως μέχρι τέλους κατατροπῶσαι αὐτοὺς καὶ τοὺς ρίψει πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἂν οἱ ξένοι σύμμαχοι δὲν ἐτρέποντο εἰς λειποταξίαν. Ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν προσδραμὼν εἰς βοήθειαν τῶν καταπονουμένων ὁμοφύλων τοῦ μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἱππέων ἐπέπεσε κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ ὁλοσχερῶς ἐτρόπωσεν αὐτὸν, συλλαβὼν δὲ αἰχμάλωτον καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμανόν, ἀπηλευθέρωσεν ἔπειτα αὐτὸν λαβὼν λύτρα ἑκατοντακισχιλίους χρυσοὺς καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων λιτρῶν χρυσοῦ.

Οὕτω τὸ πρῶτον οἱ Τοῦρκοι ἐπαρουσιάσθησαν ἐν ταῖς βυζαντιναῖς ἐπαρχίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατακτηταὶ ἄπληστοι, πανταχοῦ φέροντες τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, φειδόμενοι δὲ τῶν λαῶν τῶν οἰκούντων τὰς πλουσίας ἐκείνας χώρας μόνον ὥπως ὑπαγάγῳσιν αὐτοὺς εἰς τὴν δουλείαν.

Ἀποθνήσκων ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν κατέλιπε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μελέκ Σάχ, οὗτος δὲ βασιλεύσας παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐξάδελφόν του Σουλεϊμάν, δισέγγονον τοῦ Σελσούκου, τὴν κυριαρχίαν πάν-

των τῶν πέραν τῆς Ἀντιοχείας κειμένων τόπων, ἤτοι τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἣν οἱ Τούρκοι ἐκάλουν Ῥούμ, ἀπὸ τῶν τέως κυρίων αὐτῆς βυζαντινῶν. Οὕτω δὲ ἡ δυναστεία τῶν Σελσουκιδῶν διηρέθη εἰς δύο κλάδους, τοὺς Σελσούκους τῆς Περσίας καὶ τοὺς Σελσούκους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὧν ὁ πρῶτος κλάδος ἐξέλιπε μετὰ τοῦ Σαντζάρ, ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν.

Τοῦ Σουλεϊμάν οἱ υἱοί, Δαοῦτ καὶ Κιλιτζὶ Ἀρσλάν, ἀνέδειξαν τὸ Ἰκόνιον μητρόπολιν ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτου, ἥτις ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας διετήρησεν ὑπεροχὴν ἐφ' ὧν τῶν ἄλλων μικρῶν μουσουλμανικῶν ἡγεμονιῶν.

Ὁ Κιλιτζὶ Ἀρσλάν ἐκυρίευσεν τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Καραμανίαν (τῷ 4474), ἀνεκτῆσατο δὲ τοῖς Μωαμεθανοῖς τὴν Νίκαιαν, ἣν ἀπὸ δέκα ἤδη ἐτῶν κατεῖχον οἱ σταυροφόροι. Τούτου πάλιν ὁ διάδοχος Ἀτσεδδὶν Κιλιτσί Ἀρσλάν ἀνεκτῆσατο τὰς ἐπαρχίας ἃς εἶχεν ἀπολέσει ὁ ἀδελφός του, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀσκέπτως καὶ ἀσυνέτως κατεκερμάτισεν τὸ κράτος του διαμερίσας αὐτὸ εἰς τὰ πολυάριθμα τέκνα του, διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου παρεσκεύασεν τὸν θρίαμβον τῶν σταυροφορικῶν στρατιῶν, αἵτινες ὑπὸ Φρειδερίκον τὸν Ξανθογένειον διέδραμον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὸ τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Ταρσόν.

Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Κιλικίας αἱ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν πιεζόμεναι ἐπεκαλέσαντο νῦν τὴν συνδρομὴν τῶν σταυροφόρων μὴ δυνάμενοι ὅμως νὰ συμβιβασθῶσι μετὰ τῶν νέων τούτων συμμάχων, προσέκριναν νὰ ὑποταχθῶσι πάλιν εἰς τοὺς Μωαμεθανούς. Διὰ τοιαύτης ἐκουσίας παραδόσεως ἡ ὀχυρὰ Ἀττάλεια προσεχώρησε καὶ ὑπετάγη εἰς τὸ σελσουικὸν κράτος τοῦ Ἰκονίου· δὲν ἔμεινεν ὅμως ἐπὶ πολλὸν χρόνον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Φράγκων τῆς Κύπρου, οἵτινες καὶ διετήρησαν αὐτὴν μέχρι τοῦ 1214, ὅτε προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κεϊκούς, ἡλώθη καὶ οὕτω συνεσωματώθη ὀριστικῶς μετὰ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἰκονίου.

Ἡ δύναμις ὅμως τῶν Σελσουκιδῶν προσήγγιζεν εἰς τὸ τέλος τῆς· οἱ Τουρκομάνοι βεΐδες Καραμάν, Κερμιάν καὶ Μεντῆς, εἶχον ἤδη κυριεύσει τὰς ἐπαρχίας αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα τῶν, ἐνῷ ἀπ' ἄρκτου τὰ μὲν μογγολικὰ στίφη κατεκερμάτιζον τὸ κλονιζόμενον ἐκεῖνο κράτος, αἱ δὲ τουρκομανικαὶ φυλαὶ ἐξέτεινον τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὅσας οἱ Μογγόλοι ἀπηξίου. Οὕτω δὲ πράγματι τὸ σελσουικὸν κράτος τοῦ Ἰκονίου ἐξέλιπε μετὰ τοῦ καλῖφου Ἀλλᾶ Ἐδδὶν τοῦ Γ'. ἡττηθέντος καὶ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Μογγόλου σουλτάνου Γαζάν, ἐν ἔτει 1307.

Αἱ ἀρχαῖαι ἐπαρχίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δουλωθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπώλεσαν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα. Τὸ βυζαντινὸν βασιλεῖον δὲν ἐξετείνετο πλέον πέραν τοῦ Ὀλύμπου, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου εἶχε κατακερματισθῇ εἰς τόσας ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτους, ὅσοι ἦσαν καὶ οἱ ἐμίραι οἱ λαβόντες τὸ θάρρος ν' ἀποσείσωσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλλὰ Ἐδδίν. Εἰς τὴν κυριότητα τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἔμεινε πλέον εἰμὴ ἡ Βιθυνία καὶ μέρος τῆς Τρωϊκῆς. Ἡ Μυσία ἔπεσεν εἰς τὸν κλῆρον τοῦ Καραζὶ καὶ ἔλαβε τούτου τὸ ὄνομα, ὁ Σαροῦ-γὰν κατέλαβε τὴν Μαιονίαν, ὁ ἐμίρης Ἀϊδίν, τὰ παρόχθια τοῦ Μαιάνδρου, καὶ ἡ πόλις τῶν Τράλλεων, ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖόν της ὄνομα, ἔλαβε τὸ τοῦ νέου κατακτητοῦ της. Ἡ Καρία ἔπεσεν εἰς τὸν κλῆρον τοῦ Μεντές, ἡ δὲ Λυκία καὶ Παμφυλία ἠνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Τεκκῆ, τέλος ἡ Πισιδία καὶ ἡ Ἰσαυρία ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἐμίρου Χαμιδ καὶ ἔλαβον τὸ ὄνομά του.

Ἡ Καραμανία ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Καραμάν συστήσαντος αὐτὴν εἰς κράτος ἀνεξάρτητον, οὗ πρωτεύουσα ἐγένετο κατὰ πρῶτον μὲν ἡ Λάρανδα, εἶτα δὲ τὸ Ἰκόνιον, ἡ παλαιὰ μητρόπολις τῶν Σελσουκιδῶν.

Ἡ ἀρκτῶα Φρυγία ἀπέβαλε τὸ παλαιὸν της ὄνομα καὶ ἀνέλαβε τὸ ὄνομα πόλεως δευτερευούσης καλουμένης Φόρος Κεραμῶν, ὠνομάσθη δὲ ἐπαρχία τοῦ Κερμιάν.

Αἱ παρὰ τὸν Εὐξείνιον ἐπαρχίαι, ἥτοι ἡ ἀρχαία Παφλαγονία καὶ τὸ βασιλεῖον τοῦ Πόντου ἐνέμειναν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Γαζὶ Τσελεμπῆ, τελευταίου ἡγεμόνος τῆς τῶν Σελσουκιδῶν δυναστείας.

Ἐνθὺ δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ ἡγεμόνες διημφισβήτησαν τὰ λείψανα τοῦ σελσουκικοῦ κράτους, ἡ εἰς ἑν ἔθνικόν σώμα συνάρμοσις τῶν διαφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἐπαγιοῦτο καὶ ἐνισχύετο ὅσημέραι, οὕτω δὲ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος συνέστη ὁριστικῶς ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία.

Ὁ Ἐρτογροῦλ, ἡγεμὼν τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἔλαβε παρὰ τοῦ σελσουκίδου σουλτάνου Ἀλλὰ Ἐδδίν ἡγεμονίαν ἐκτεταμένην κατὰ τὰ περίξ τῆς Ἀγκύρας. Μόλις δ' ἐγκαταστάς αὐτόθι πολλὰς ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν περιόικων Ἑλλήνων ὡς ἐχθρῶν τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, οὗ τὴν κυριαρχίαν ἀνεγνώριζε, πᾶσαι δὲ αἱ χῶραι αἱ ἐκυρίευσεν κατὰ τὰ περίξ τῆς Προύσης ἐδόθησαν αὐτῷ ὡς τιμάρια παρὰ τοῦ σουλτάνου. Αὗται δὲ ἦσαν ὁ πυρὴν, οὕτως εἶπεν, τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὅπερ ὁ Ἐρτογροῦλ ἀποθνήσκων κατέλιπεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὁσμάν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ μὲν βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἀποβάλλει

τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν κατεῖχε δὲ ἤδη εἰμὴ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας καὶ μεμονωμένας τινὰς πόλεις ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας. Τὸ δὲ σελσουικὸν κράτος ἐξετείνετο καθ' ὅλον τὸ κέντρον τῆς Ἀσίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου, μέρος δὲ τῶν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἐπαρχίων ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Γαζῆ Τσελεμπῆ, ἐνὸς τῶν τελευταίων βλαστῶν τῆς σελσουικῆς δυναστείας.

Ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα τὸ κράτος ὕπερ ὁ Ἐρτογρούλ εἶχε καταλίπει ἔμεινεν ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁρίοις, οὔτε αὐξηθὲν, οὔτε μειωθὲν, τακτοποιούμενον ὁμῶς καὶ παγιούμενον. Τὰ παρὰ τὸν Ὀλυμπόν καὶ τὴν Προποντίδα μικρὰ φρούρια πολλάκις ἐκυριεύθησαν ἀμοιβαδὲν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν Τούρκων. Ἐν τοῖς πολέμοις δὲ τούτοις ὁ διάδοχος τοῦ Ἐρτογρούλ, ὁ νέος Ὀσμάν, προεγυμνάζετο καὶ κατηρτίζετο πρὸς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας οὓς ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ. Πολεμῶν πότε μὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους τοῦ κυριαρχοῦ τοῦ Ἀλλᾶ Ἐδδὲν, πότε δὲ πρὸς ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεων τοῦ πατρός του, παρευρίσκετο πάντοτε αὐτοπροσώπως ἐν μέσῳ τῶν μαχῶν καὶ τῶν κινδύνων. Οἱ Σεῖκαι καὶ οἱ Δερβίσαι οἱ συνοδεύοντες τὸ στρατευμὰ του, προέλεγον ἥδη τὸ μέλλον μεγαλειὸν του ἐξ ἐνυπνίων καὶ οἰωνῶν προμαντεύοντες. Εἴτε δὲ ἐξ εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ὑπὲρ τοῦ Καλιφάτου ἐκδουλεύσεις του, εἴτε πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ζήλου του, εἴτε πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς φιλοδοξίας του, ὁ Καλῖφης Ἀλλᾶ Ἐδδὲν ἐπεκύρωσε τὴν δύναμιν τοῦ Ὀσμάν, πέμψας πρὸς αὐτὸν τὸ 1289 τὰ ἐμβλήματα τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἡ Εὐρώπη, κεκμηκυῖα ἐκ τῶν ἀτελευτήτων πολέμων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ μίσους ἑνεκα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος, παρέβλεπεν ἀβόητον τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀγωνίᾳ, τὸ χεῖριστον δὲ, κράτη Χριστιανικὰ συνεμάχουν μετὰ τῶν Μουσουλμάνων κατὰ τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων. Ἡ πάλιν αὕτη τῆς Ἀσίας κατὰ τῆς Εὐρώπης ἦν ὁ ἐθνισμὸς τῶν Ἑλλήνων εἶχε διεγείρει ὑπὲρ τῆς Δύσεως ἀπὸ δισχιλίων ἥδη ἐτών, ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος ὃν ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ πολιτικὴ περίνοια τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἶχεν ἀναφλέξει καὶ ὑποστηρίξει διὰ μεγάλων κατορθωμάτων, ὁ ἀγὼν οὗτος μεταξύ δύο φυλῶν ἀντιζήλων ἀνεγεννᾶτο καὶ πάλιν μετὰ μεγαλειτέρας λύσεως, ἂν δὲ καὶ ἡ πλάστιγξ τῆς νίκης ἰσχυρῶς ἐκκλίνειν ὑπὲρ τῶν Ἀσιατικῶν φυλῶν, ὁ ἀγὼν εἰσέτι δὲν ἐπερατώθη ἡ διαμάχη, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἐξακολουθεῖ ἔτι, βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι οὐδὲ ἡ παροῦσα γενεὰ θέλει ἶδει τὸ πέρας αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΣΤ'.

Βόλι καὶ τὰ περίξ αὐτοῦ. Κλανδιόπολις. Μόδρα. Κράτεια.

Παρεκτὸς τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ τῆς διερχομένης διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Σαμπατζῆ, ἣτις διέσχίζε τὰς παραλίους χώρας, τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Βιθυνίας διετέμενετο ὑπὸ ἄλλης ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ, ἣτις, ὑπερβαίνουσα τὸν Σαγγάριον κατὰ τὰς Λεύκας, διετείνετο πρὸς τὴν Ἐπίκτητον Φρυγίαν. Ἀπασα ἡ χώρα ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁδῶν εἶχε σχῆμα σχεδὸν τριγωνικόν, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν μεσημβρινὴν κορυφὴν ἔκειτο ἡ πόλις Δαδάστανα, ἀπέχουσα, κατὰ τὸν Ζωναράν, μιᾶς ἡμέρας ὁδὸν ἀπὸ τῆς Ἀγκύρας, κατὰ δὲ Ἀμμιανὸν Μαρκελλίνον κειμένη ἐπὶ τοῦ μεθορίου τῆς Βιθυνίας καὶ Γαλατίας. Ἡ πόλις αὕτη κατ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι ὀνομασθῆν ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰμὴ μόνον καθ' ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπέθανεν αἰφνιδίως ὁ αὐτοκράτωρ Ἰοθιανός, τάλει δὲ νεκρικῶς ἐν βίᾳ μετεκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως ἐνταφιασθῇ ἐν τοῖς βασιλικαῖς τάφοις, ἐνθ' ὃ Οὐαλεντινιανὸς ἐπορεύετο πρὸς τὴν Νίκαιαν ὅπως ἐκεῖ ἐκλεχθῇ αὐτοκράτωρ, ἅπερ καὶ ἐγένετο κατὰ φεβρουάριον τοῦ 364.

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Σαγγαρίου χώρα ἀνῆκε κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς Καύκονας· ἀρδεύεται δὲ αὕτη ὑπὸ δύο μικρῶν ποταμῶν, τοῦ Ὑπίου, πλησίον τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ πόλις Προῦσα, καὶ τοῦ Βιλλαίου, τοῦ νῦν καλουμένου Φιλίας τσαῖ. Καὶ ὁ μὲν ποταμὸς οὗτος διαρδεύων τὴν χώραν πολλῶν ἀρχαίων πόλεων, ἐξέρχεται τῶν ὀρίων τῆς Βιθυνίας καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, παρὰ τὸ Τεῖον. (Πηγάζει δὲ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὀρέων, ἣτις ἀποσπώμενη τοῦ μουσικαοῦ Ὀλύμπου διευθύνεται πρὸς ἀνατολὰς καὶ σχηματίζει τὰ ὀρεινὰ συστήματα (groupes) ἅτινα σήμερον καλοῦνται Ἐλμαλοῦ δαγ καὶ Καρμαλοῦ δαγ, τὸ πάλαι δὲ ἐκαλοῦντο Ὀρμίνιον). Ὁ δὲ Βίλλαιος ποταμὸς συναποτελεῖται κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ ρεῖθρον ἐκ δύο κυρίως κλάδων, ὧν ὁ μὲν πηγάζει πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως Βόλι, καὶ καλεῖται Βολι-σοῦ μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν ἀνατολικὸν ποταμὸν, καλούμενον Σογγανλῆ-σοῦ (ἤτοι ποταμὸν τῶν κρομμύων) πηγάζει δὲ ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Γαλατίας.

Μόδρα, Μουδουρλοῦ.

Ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας πόλεως Μοδρενῶν κεῖται νῦν ἡ κώμη Μουδουρλοῦ, οὐ πολὺ ἀπέχουσα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ὁδοῦ

τῆς διατεμνούσης τὸ ὄρος πλησίον τῆς μικρᾶς πόλεως Τουρπαλῆ. Τὰ Μόδρα ἐτιμῶντο ἄλλοτε διὰ θρόνου ἐπισκοπικοῦ, σημειοῦνται δὲ εἰς τοὺς χάρτας καὶ τὰ γεωγραφικὰ λεξικά *Kwomopolis* ἢ *Modrená* ἐκ λάθους τοῦ μεταφραστοῦ ἐκλαβόντος τὸ ἐπίθετον κωμόπολις ὡς κύριον ὄνομα. Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἡ πόλις αὕτη μένει στάσιμος, οὔτε αὐξηθεῖσα, οὔτε μειωθεῖσα. Πολλὰ ὀλίγοι ἀρχαιολόγοι ἐπεσκέφθησαν μέχρι τοῦ νῦν τὰ μέρη ταῦτα, τοῦτο δὲ ἔνεκα τῆς ὀλιγότητος καὶ ἀραιότητος τῶν μνημείων τῶν, διὸ καὶ ἐν ταῖς συγκριτικαῖς γεωγραφίαις μόνον τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων τούτων ἀπλῶς μνημονεύονται.

Ἄπας ὁ τόπος καλύπτεται ὑπὸ πυκνῶν ἄλσων. Ἐν μέσῳ κήπων καὶ συσκίου ἄλσους κεῖται μικρὸν χωρίον καλούμενον Κάν δ'αγ, δι' αὐτοῦ δὲ διέρχεται ἀρχαῖος ὕδραγωγός, ὅστις ἔφερεν ἀναμφιβόλως τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν Δουτσέ. Ἀπὸ Κάν-δ'αγ ἀριθμοῦνται εἴκοσι τέσσαρα μὲν χιλιόμετρα μέχρι Σαμπαντζῆ, εἴκοσιν ἐκτὼ δὲ μέχρι Δουσῶν, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι Βολίου ἑτέρα εἴκοσι τέσσαρα. Ἡ ὁδὸς εἶναι σύσκιος, διακρίπτεται δὲ ὑπὸ λόφων καὶ χειμάρρων. Ἐν γένει δὲ ὁ τόπος εἶναι κατὰ φύτον καὶ τερπνός, ὀλίγον ὅμως κατωκημένος.

Bόλι.

Τὸ Βόλι κεῖται ἐγγὺς τῆς τοποθεσίας τοῦ ἀρχαίου Βιθυνίου, πόλεως μετονομασθείσης ἔπειτα Κλαυδιουπόλεως, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ σημερινὸν ὄνομα ἐγένετο ἐκ τῶν τελευταίων συλλαβῶν τῆς λέξεως Κλαυδιούπολις. Ὁ Στράβων μνημονεύων τοῦ Βιθυνίου λέγει, ὅτι ἔκειτο ἄνωθεν τοῦ Τιεῖου, ἡ πληροφορία δὲ αὕτη δὲν ἦτο περιττή, καθότι ἀμφότεραι αἱ πόλεις ἔκειντο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ. Ὁ δὲ Πausanias ἐν βιβλ. Η'. κεφ. Θ'. μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Βιθυνίου κατήγοντο ἐξ ἀποικίας ἐλθούσης ἄλλοτε ἐκ Μαντινείας τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἀπεθέωσε τὸν εὐνοούμενον του Ἀντίου, «κατεστήσατο αὐτῷ καὶ ἐν Μαντινείᾳ τιμὰς καὶ τελετὴ τε κατ' ἔτος ἕκαστον καὶ ἀγὼν αὐτῷ διὰ ἔτους πέμπτου» οἶκος δὲ (ῆν) ἐν τῷ γυμνασίῳ Μαντινεῦσιν ἀγάλματα ἔχων Ἀντίου καὶ ἐς τᾶλλα θέας ἄξιος λίθων ἔνεκα οἷς κεκόσμηται καὶ ἀπιδόντι εἰς τὰς γραφάς· αἱ δὲ Ἀντινούου εἰσὶν αἱ πολλαί». Διὸ καὶ εἰς πολλὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης εὐρίσκονται ἀγάλματα αὐτοῦ. Ἐπὶ Κλαυδίου ἡ πόλις Βιθύνιον μετονομάσθη Κλαυδιούπολις, ἣν δὲ μία τῶν μᾶλλον ἀκμαζουσῶν τῆς Βιθυνίας· παρὰ Ἀδριανοῦ, διὰ τὴν ἄνω εἰρημένην αἰτίαν,

ἔλαθε προνόμια οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν τῆς Μαντινείας, ὑπὸ δὲ Θεοδοσίου κατέστη μητρόπολις τῆς πρὸς τιμὴν τοῦ υἱοῦ του Ὁνωρίου συστηθείσης ἐπαρχίας Ὁνωριάδος. Κατεστράφη ὁμως σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ, καθ' ὃν καὶ πάμπολλοι τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐφονεύθησαν.

Ἐκεῖτο δὲ τὸ Βιθυνιον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σάλωνα, «χώραν ἀρίστην βουβοσίοις, ὅθεν ἐστὶν ὁ σαλωνίτης, τυρὸς» (Στράβ. VXLII) γεῦσιν ἔχων ὑφάλμυρον, ἣν ἀπέβαλε δευόμενος ἐν ὄξει μετὰ θύμου, καὶ τότε ἐγίνετο γλυκὺς ὡς ὁ νοπὸς καὶ λίαν νόστιμος. Καὶ νῦν τοῦ μέρους τούτου ἐν τῶν κυριωτέρων προϊόντων εἶναι ὁ τυρὸς, οὐχὶ ὁμως ξηρὸς, ἀλλ' ὁ συνήθης ἐν ἀσκοῖς βαλλόμενος.

Τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου Βιθυνίου κεῖνται εἰς ἀπόστασιν 3 ἢ 4 χιλιομέτρων πρὸς ἀνατολὰς τῆς θέσεως ἐφ' ἧς νῦν τὸ Βόλι, καλοῦνται δὲ Ἑσκι-χισσάρ, ἥτοι παλαιοκάστρον. Οὐδὲν μνημεῖον σώζεται ὀρθιον, ἀνευρίσκονται ὁμως πολλαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τεμάχια γεγλυμμένα μαρμάρων.

Ἡ νεωτέρα πόλις Βόλι κεῖται ἐν μέσῳ πεδιάδος πάντοτε πλουσίας καὶ εὐφόρου, ὑπὸ ὀρέων φραττομένης πρὸς ἄρκτον τε καὶ ἀνατολὰς. Οὐδὲν ἄξιον λόγου οἰκοδόμημα περιλαμβάνει, ἐκτὸς τεσσάρων πέντε τζαμίων μετὰ μιναρῶν καὶ τινων χανίων. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ὑπάρχουσι θερμὰ ὕδατα, σπημίζόμενα ὡς ἱαματικά, καλούμενα δὲ ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν Ἰλλιτζά.

Ἐχει δὲ κατοίκους ἡ πόλις αὕτη νῦν περὶ τὰς εἴκοσι πέντε χιλιάδας ψυχῶν, οἰκοῦντας ἐν συνοικίαις περιβαλλομέναις ὑπὸ τερπνῶν κήπων· οὐδέποτε ὑπῆρξε στρατιωτικὴ θέσις, οὔτε κασαρπαῖς, οὔτε φρουρίου δέ, οὔτε τειχῶν οὐδὲν ἔχονος σώζεται.

Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη μετὰ τὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀγκύρας, ἐνεργεῖ σημαντικὸν διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς συγκομιδῆς τῶν μαλλίων καὶ τῶν βαφῶν. Τὸ μετὰ τῆς Περσίας ἐμπόριον τὸ ὅποιον ἄλλοτε ἐγίνετο διὰ ξηρᾶς, ἀπὸ τῆς χρήσεως τῶν ἀτμοπλοίων ἐτράπη ἤδη τὴν διὰ θαλάσσης ὁδὸν, διὰ τῆς Τραπεζοῦντος.

Οὐ μακρὰν τῆς λίμνης ὑπάρχει λίμνη τις μικρὰ καὶ δύο πηγαί· τῶν πηγῶν τούτων τὰ ὕδατα ἔχουσι πάντῃ διαφόρους ιδιότητας· τῆς μιᾶς τὰ ὕδατα κατέχουσιν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὴν ἀπολιθωτικὴν ιδιότητα, τῆς ἄλλης τὸύναντιον, διαλύουσι τὸν λίθον εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥς μόνον εἰς ξύλινα ἀγγεῖα δυνατὸν νὰ τηρηθῶσι· τὸ τελευταῖον ὁμως τοῦτο ἰδιῶμα ἔχει ἔτι ἀνάγκην ἐπιβεβαιώσεως.

Κράτεια — Γκερεδέχ.

Ἀπὸ Βόλεις Γκερεδέχ ἡ ὁδὸς εἶναι ὠραιότατη, διατείνουσα διὰ μέσου δασῶν καὶ κοιλάδων, ἡ δὲ ἀπόστασις χιλιομέτρων εἰκοσι πέντε, ἕως τριάκοντα. Ἡ πόλις αὕτη, Κράτεια τὸ πρότερον καλουμένη, μετῴνομάσθη ἔπειτα Φλαβιούπολις, χορηγήσαντος αὐτῇ τὴν τιμὴν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Ὁ Πτολεμαῖος καλεῖ αὐτὴν δι' ἀμφοτέρων συνάμα τῶν ὀνομάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ὀνομάτων φέρουσι καὶ τὰ δύο ὀνόματα. Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἦν ἔδρα ἐπισκοπῆς, ἐλογίζετο δὲ ἐν ταῖς σημαντικωτέραις τῆς ἐπαρχίας πόλεσιν, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπῆγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἂν καὶ πλησιέστερά τῇ Νικομηδείᾳ, ἥτις ἦν ὁμοίως ἔδρα ἀρχιεπισκοπῆς, τοῦτο δὲ δεικνύει πόσον ἄτακτος ἦν κατ' ἀρχὰς ἡ διοικητικὴ τῆς Ἐκκλησίας διαίρεσις. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Ἐπιφάνιος συμπαρέστη εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον.

Ἡ νεωτέρα πόλις εἶναι ἱκανῶς βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ. Αἱ πολυπληθεῖς αἰγες αἱ ἡ ἐπαρχία τρέφει παρέχουσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτῆς τὴν πρώτην ὕλην τῶν μαροκινῶν, ὧν ἱκανὴ ποσότης ἐξάγεται ὁμοίως δὲ καὶ τῶν προβατείων δερμάτων ἡ δέψις εἶναι αὐτόθι δραστηριωτάτη. Πέρικυκλοῦται δὲ ἡ πόλις ὑπὸ κήπων τερπνῶν καὶ συμφύτων ἀλσῶν. Τὴν χώραν τῆς πόλεως ταύτης ἀρδεύει ποταμὸς τις καλούμενος Οὐλουῦ-σου, ὅστις εἶναι ὁ ἀνατολικὸς κλάδος τοῦ Βιλλαίου ὑπάρχουσι προσέτι καὶ δύο λίμναι, ὧν ἡ μὲν καλεῖται Τουσλά-γκιόλ, ἔχει δὲ τὸ ὕδωρ ἁλμυρὸν, ἡ δὲ καλεῖται Καρά-Γκιόλ. Τὰ κατὰ τὰ πέριξ ὁρώμενα ἐρείπια εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεμάχια, ὀλίγιστα δὲ σῶα μνημεῖα τοιαύτη εἶναι ἡ τύχη τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν τοῖς τόποις τοῖς μὴ ὁλοσχερῶς ἐγκαταλειφθεῖσι.

Τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο μέρος τῆς Βιθυνίας οὐδαμῶς ὕστερεῖ τοῦ ἐτέρου οὔτε κατὰ τὴν εὐφορίαν, οὔτε κατὰ τὴν ὠραιότητα· παρὰ τὰ ἀπέραντα καὶ γλοερά δάση βλαστάνουσιν ἄπειρα καὶ παντοειδῆ καρποφόρα δένδρα, περιβάλλοντα διὰ γλοώδους ζώνης τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία· ἅπασαι αἱ ὀπῶραι τῆς Εὐρώπης θαυμασίως εὐδοκιμοῦσιν εἰς τὰ μέρη ταῦτα, προσέτι καὶ δένδρα τινὰ τῶν θερμῶν κλιμάτων, οἷον ἡ πιστακία καὶ ἄλλα καλλιεργούμενα ἐν τοῖς κήποις. Ἐνεκα ὅμως τοῦ ὕψους τῶν ὄροσπεδίων τούτων, παραλλάσσοντος ἀπὸ πεντακοσίων μέχρι χιλίων μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ πορτοκαλέα κατὰ ἡ λεμονέα δὲν εὐδοκιμοῦσιν. Ὅμοίως οὔτε ἡ ἐλαία εὐδοκιμεῖ.

τοῦναντίον ὅμως ἡ ῥοδακινέα, ἡ ἀπιδέα, ἡ βερυκοκέα καὶ ἡ κέρασος φαίνονται ὡς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν ὅτι εὐρίσκονται ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτῶν γῇ.

Τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Βιθυνίας διήρχοντο μεταξὺ Βιλλαίου καὶ Παρθενίου. Προχωροῦντες πρὸς ἀνατολὰς ἀφικνούμεθα εἰς πόλιν τινὰ καλουμένην Χαμακλου (ἥτοι τῶν λουτρῶν) κειμένην ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Παρθενίου. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ὀνωριάδος θέλομεν περιγράψαι μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου.

Συρέκδημος τοῦ Ἱεροκλέους.

Τὸ τμήμα τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους τὸ περιλαμβάνον τὴν Ποντικὴν Βιθυνίαν, περιέχει δέκα εἰς πόλεις ὡς ἐξῆς τασσομένης, ἥτοι 1) τὴν Χαλκηδόνα, 2) τὴν Νικομηδεῖαν, 3) τὴν Πραϊνέτον, 4) τὴν Ἐλενόπολιν, 5) τὴν Νίκαιαν, 6) τὴν Βασιλινόπολιν, 7) τὴν Κίον, 8) τὴν Ἀπάμειαν, 9) τὴν Προῦσαν, 10) τὴν Καϊσάρειαν, 11) τὴν Ἀπολλωνιάδα, 12) τὸ Δασκύλειον, 13) τὴν Νεοκαϊσάρειαν, 14) τὴν Ἀδριανήν, 15) τὸ Ῥηγητάταιον, 16) τὴν Ῥοδογοβίαν.

Τῶν εἰς ἐκ τούτων τῶν πόλεων ἡ θέσις δὲν εἶναι εἰσέτι ἐπακριβῶς ἐγνωσμένη ἥτοι

1) τῆς Πραϊνέτου ἥτις ἔκειτο εἰς τὸν κόλπον τῆς Νικομηδεῖας, οὐ μακρὰν τοῦ Ποσειδίου ἀκρωτηρίου, καὶ εἰς ἀπόσασιν εἰκόσιν ὀκτὼ μιλίων ἀπὸ Νικαίας. Τῆς πόλεως ταύτης συχνάκις μνημονεύουσιν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὃ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ἀποικίαν φοινικικὴν καταστραφείσας ὅμως ὑπὸ σεισμοῦ, οὐδεμίαν πλέον ἐν τοῖς συγγραφεῦσι γίνεται μνεία περὶ αὐτῆς.

2) Τῆς Βασιλινουπόλεως, ἥτις ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου, κατεῖχε δὲ ἴσως τὴν θέσιν ἣν νῦν τὸ Μπιλετζίκ.

3 καὶ 4) Τῆς Καϊσαρίας καὶ Νεοκαϊσαρίας, ἐπεὶ δὲ τὰ δύο ταῦτα τιμητικὰ ἐπίθετα ἐδίδοντο εἰς τοσαύτας πόλεις, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐτάς ὡςάκις δὲν ὀρίζονται ὑπὸ τῶν κυρίων αὐτῆς ὀνομάτων.

5) Τοῦ Δαस्कυλείου, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ὀπισθεν ἐποιησάμεθα λόγον, εἰπόντες ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ πάντοτε κατ' εἰκασίαν, ποτὲ δὲ ὀριστικῶς δὲν ὀρίσθη.

6) Τῆς Ῥοδογοβίας, τελείως ἀγνωστομένης, μνημονευομένης δὲ μόνον ὑπὸ Ἱεροκλέους.

Ὡς πρὸς τὸ Ῥηγητάταιον ἀδιστακτικῶς φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ ἀναφερόμενον Τότταιον. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον συνθε-

τικὸν Rege (ὅπερ κατὰ τὸ ἐλληνικὸν ἰδίωμα μετατρέπεται εἰς ῥήγη), εὕρηται παρ' Ἱεροκλεῖ, προτιθέμενον εἰς πλείστα ὀνόματα πόλεων, οἷον Regesalmara, ⁽¹⁾ Regemnesus, Regemauricium, Regetrachada ⁽²⁾ Regedoara ⁽³⁾ κτλ. οὐδεμίαν δὲ ἔχει σημασίαν ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ, οὔτε παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἀπαντᾷται, ἐπομένως ἐκληπτέον ὡς σύντμησιν τῆς λατινικῆς λέξεως regio (βασιλικὸν) πρὸς τιμὴν προτιθεμένης πρὸ τῶν κυρίων ὀνομάτων τῶν πόλεων.

(¹) Ἐν Παμφυλίᾳ. (²) Ἐν Γαλατίᾳ. (³) Ἐν Καππαδοκίᾳ.

BIBΛΙΟΝ Γ'.

ΜΥΣΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἀριξίς τῶν Μυσῶν ἐν Ἀσίᾳ. — Ὅρια τῆς ἐπαρχίας.

Ἡ ἐπαρχία ἡ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἔτι Μυσία καλουμένη ἦτο μικρόν τι μέρος τῆς ἐκτεταμένης χώρας, ἣν εἶχον κατακτήσει ἐν ἀρχῇ αἱ ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Στρυμῶνος ποταμοῦ ἐλθοῦσαι μυσιακαὶ φυλαὶ, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὴν χερσονήσον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν αἱ μεταναστεύσεις αὗται ἐγένοντο, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἡροδότου, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τοῦ Ξέρξου. «Στάλων γάρ, λέγει, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν πολλῶ δὴ μέγιστος οὗτος ἐγένετο, ὥστε μῆτε τὸν Δαρείου τὸν ἐπὶ Σκύθας παρὰ τοῦτον μὴδὲν φαίνεσθαι, μῆτε τὸν σκυθικόν, ὅτε Σκύθαι Κιμμερίους διώκοντες εἰς τὴν Μηδικὴν χώραν ἐμβαλόντες σχεδὸν πάντα τὰ ἄνω τῆς Ἀσίας καταστρεφάμενοι ἐνέμαντο, τῶν ὕστερον ἕνεκεν Δαρείος ἐτιμωρέετο, μῆτε κατὰ τὰ λεγόμενα τὸν Ἀτρίδῶν εἰς Ἴλιον, μῆτε τὸν Μυσῶν τε καὶ Τευκρῶν τὸν πρὸ τῶν τρωϊκῶν γενόμενον, οἱ διαβάντες εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τοὺς τε Θρήϊκας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἴόνιον πόντον κατέβησαν μέχρι τε Πηνειοῦ ποταμοῦ τὸ πρὸς μεσημβρίας ἤλασαν» (Ζ'. 20).— Οὕτως οἱ Θρᾶκες οἱ διαβάντες εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ κληθέντες Βιθυνοὶ, πρότερον καλούμενοι Στρυμόνιοι ὡς οἰκοῦντες ἐπὶ τῷ Στρυμόνι ποταμῷ, εἶχον ἐξαναστῆ ἐκ τῶν τόπων τῶν ὑπὸ τῶν Μυσῶν καὶ Τευκρῶν (Ἡροδ. Ζ'. 75). Οἱ Μυσοὶ λοιπὸν οὗτοι, οἱ τόσον ἰσχυροὶ καταστάντες ὥστε νὰ κυριεύσωσι τὴν Θρᾶκην, ἐξ ἧς ὀρμηθέντες ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐγένοντο κύριοι τῆς Βιθυνίας, τῆς Ἀσκανίας χώρας καὶ τῆς κλιτύος πάσης τοῦ Ὀλύμπου, ἀπ' αὐτῶν δὲ καὶ ὁ μεταξὺ Βιθυνίας, Βυζαντίου καὶ Χαλκηδόνος πορθμὸς ἐκλήθη τότε Μυσιακὸς Βόσπορος.

Πρὸς δυσμὰς ἡ Μυσία ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Καίχου, περιλαμβάνανε δὲ τὴν Τευθρανίαν καὶ Ἐλαίτιδα, δύο χώρας αἰτίνες ὕστερον ἀπεσπάρσθησαν αὐτῆς. Ἐκ τῶν συχῶν ὅμως εἰσβολῶν τῶν Βιθυνῶν καὶ τῶν Φρυγῶν οἱ Μυσοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκχωρήσωσι πρὸς αὐ-

τοὺς μέρους τῆς χώρας, οὕτω δὲ ἐπὶ τῶν βασιλείων τῆς Βιθυνίας ἡ Μυσία εἶχε περιορισθῇ εἰς τὴν χώραν τὴν περιλαμβανομένην κατὰ μῆκος μὲν μεταξὺ τοῦ Ὑνδάκου, πρὸς ἀνατολᾶς, καὶ Αἰσήπου, πρὸς δυσμᾶς· κατὰ πλάτος δὲ μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Παρ' ὅλην τὴν μεγάλην ταύτην μετανάστευσιν τὸ κύριον στέλεχος τοῦ μουσικοῦ ἔθνους εἶχεν ἐμμείνειν ἐν Εὐρώπῃ, ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἀπετέλει μέγα ἔθνος ἐκτεινόμενον μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἰστροῦ, καλούμενον δὲ Μοῖσοι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐγκαταστάτων ὁμογενῶν των, οὓς οἱ Ἕλληνες ἔγραφον Μυσοὺς διὰ τοῦ υ.

Ὅχι ὀλιγώτερον ἐκτεταμένη ἦν καὶ ἡ μετὰ τῶν ἀσιατικῶν φυλῶν συγγένεια τῶν Μυσῶν· ἐπειδὴ εἶχον συγγένειαν καὶ μετὰ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων των Λυδῶν, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἡμιβαρβάρου ἔθνους τῶν Καρῶν. «Ἀποδεικνῦσι δὲ, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἐν Μυλάσοισι Διὸς Καρῖον ἱρὸν ἀρχαῖον, τοῦ Μυσοῖσι μὲν καὶ Λυδοῖσι μέτεστι ὥς κασιγνήτοισιν ἐοῦσι τοῖσι Καρσί· τὸν γὰρ Λυδὸν καὶ τὸν Μυσὸν λέγουσιν εἶναι Καρὸς ἀδελφεούς» (Α'. 174). Ταῦτά δὲ προσμαρτυρεῖ καὶ ὁ Στράβων. Καὶ ὅμως οἱ Καρεῖς ποτὲ δὲν ἐνομίσθησαν ὡς θρακικὸν ἔθνος, ἀλλ' ἐνόμιζον αὐτοὶ ἑαυτοὺς αὐτόχθονας ἡπειρώτας. Εἶχον δὲ περισσοτέραν σχέσιν πρὸς τοὺς Δέλεις καὶ τοὺς Πελασγοὺς, ἔθνη τὰ ὅποια εἶχον ἐγκαταστασθῇ εἰς τὸν τόπον τῶν Τεύκτρων ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Γαργάρου, ἐὰν δὲ δὲν ἀναφέρονται πλέον ἐν ταῖς νεωτέραις παραδόσεσι, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι συναναμίγησαν μετὰ τῶν πολυπληθεστέρων φυλῶν.

Τοσαῦτά εἰσιν ὅσα περὶ τῶν ἀρχαίων Μυσῶν δύναται τις νὰ συλλέξῃ πιθανότητος ἔχοντα. Βέβαιον δὲν εἶναι ἂν εἶχον κτίσει πόλεις· τοῦλάχιστον τοιούτου τινὸς οὐδεμία γίνεται μνεία καθ' ὅλην τὴν περίοδον, καθ' ἣν αὐτοὶ διετέλεσαν μόνον κύριοι τοῦ τόπου. Ὅσον οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Δέλεις ἦσαν οἰκοδόμοι τολμηροὶ καὶ δραστήριοι, τόσον οἱ Μυσοὶ ἐφαίνοντο πολλὰ ὀλίγον εὐδιάθετοι εἰς τὸ νὰ περικλεισθῶσιν ἐν μέσῳ τειχῶν. Ὁ δὲ ἀγροῖκος ἱματισμὸς τῶν ἦτο καθ' Ἡρόδοτον τοιούτος· «ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσιν ἀλωπεκίας ἔχοντες ἐστρατεύοντο, περὶ δὲ τὸ σῶμα κιθῶνας, ἐπὶ δὲ ζειράς περιβεβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ τὰς κνήμας πέδιλα νεβρῶν, πρὸς δὲ ἀκόντια τε καὶ πέλτας καὶ ἐγχειρίδια σμικρά». (Ζ'. 75). Ἐκ τοῦ ἱματισμοῦ τούτου ἐμφαίνεται ὁ τύπος νομαδῶς πολεμιστοῦ μᾶλλον ἢ γεωργοῦ σταθερὰν ἔχοντος κατοικίαν.

Οἱ Μυσοὶ ταχέως ἀναμίγησαν μετὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐγκατεστημένων λαῶν. Ἡ λυδικὴ φυλὴ ἀναμιγείσα καὶ συγγε-

θείσα μετὰ τῶν Μυσῶν καὶ λαβοῦσα τὸ ὄνομα Μαίονες, ἔλαβε τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς ἀγροίκου ἐκείνης φυλῆς καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριότητα. Ἐπὶ Ἀλυάττου τοῦ πατρὸς τοῦ Κροίσου ἡ ἐξουσία τῶν Λυδῶν ἐξετείνετο ἐφ' ὅλης τῆς Μυσίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Γύγου οἱ βασιλεῖς τῆς Λυδίας ἐκυρίευσον τῆς τρωϊκῆς χώρας. Ἄν πρόκειται νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς πρώτης εἰς τὴν χερσονήσον εἰσβολῆς τῶν Μυσῶν, πρέπει ὡς βάσιν νὰ λάβωμεν τὴν ἀποικίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Τευκέρου ὀδηγουμένην, ἥτις ἐλθοῦσα ἐγκατέστη ἐν Τρωάδι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ῦ π. Χ. αἰῶνος καὶ συνεμάχαι μετὰ τῶν Μυσῶν πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς Θράκης.

Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ μέρος τοῦτο τῆς χερσονήσου, κατ' ὄνομα μόνων ὑποτεταγμένον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀσσυρίας, ἦν πράγματι ἀνοικτὸν εἰς τὰς ἐπιδρομὰς πάντων τῶν περιοίκων λαῶν, ιδίως δὲ τῶν Σκυθῶν, οἵτινες διέτρεχον τὴν χώραν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν βοσκημάτων των, βιαιοπραγοῦντες καὶ ληστεύοντες λαοὺς ἀπροστατεύτους, οὐδαμοῦ ὅμως ἐγκαθιστάμενοι ἢ κτίζοντες πόλιν τι.

Τοῦ εἶδους τούτου τοῦ νομαδικοῦ βίου τῶν ἀρκτῶν λαῶν εἰκόνα εἰχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτε ἀπηντήσαμεν τὴν ῥωσσικὴν ἐκείνην φυλὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ρυνδάκου. Ὁ βίος οὗτος εἶναι εὐεξήγητος καὶ δικαιολογημένος ἐν χώρᾳ πλουσίᾳ εἰς νομάς, ὑπὸ δασῶν κεκαλυμμένη παρεχούσῃ δὲ δαψιλῇ ἄγραν καὶ ἀλιεῖαν. Καὶ τῷ ὄντι ἡ χώρα αὕτη πρέπει νὰ ἦναι λίαν πρόσφορος πρὸς τὸν νομαδικὸν βίον, ἀφοῦ ὁ βίος οὗτος ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν αὐτῇ μετὰ δέκα αἰῶνων κατοχὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἄν δὲ οἱ πλείστοι τῶν Τούρκων διαμένουσιν εἰς πόλεις, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι εὗρον αὐτὰς ἐτοιμὰς. Καὶ πάλιν ὅμως ἡ φυσικὴ κλίσις αὐτῶν εἶναι ὑπὲρ τοῦ ἀνοικτοῦ ὀρίζοντος, ὑπὲρ τοῦ σκηνίτου βίου. Μετὰ πόσης χαρᾶς βλέπει τις αὐτοὺς, προσεγγίζοντος τοῦ καλοκαιρίου, ἐγκαταλιμπάνοντας τὰς πόλεις καὶ μετακοινοῦντας εἰς τὰς ἐξοχὰς παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ τῶν βυάκων καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων, καὶ ζῶντας ἐν μέσῳ τῶν ἵππων καὶ τῶν ποιμνίων των πότε μὲν ὑπὸ δερματίνης σκηνᾶς, πότε δὲ ὑπὸ καλύβας μετὰ σπουδῆς ἐγειρομένας, ἀλλὰ τὰς ὁποίας προτιμῶσι τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν οἰκίων. Ὁ γιανλᾶς, ἡ δροσερὰ κατοικία, εἶναι ἡ εὐδαίμων ἐποχὴ τοῦ τουρκικοῦ βίου. Ὁ ξένος ὁ εἰσερχόμενος ἐν τοιαύτῃ τοῦ ἔτους ὥρᾳ εἰς τουρκικὴν πόλιν νομίζει ὅτι εἰσέρχεται εἰς νεκρόπολιν. Πᾶσαι αἱ οἰκίαι καὶ αἱ ἀγοραί εἰσι κατὰ κλειστοί, μόλις δὲ σποράδην ἀπαντᾷ τις ἄτομά τινα ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἠναγκασμένα ὄντα νὰ διακινῶσιν ἐν τῇ πόλει. Διὸ καὶ εἰς τὰ μέρη ὅπου τὸ ἐμπόριον ἢ ἡ βιομηχανία περιορίζει τοὺς κατοίκους, αἱ γενι-

καὶ αὗται μετοικεῖσαι δὲν ἀπαντῶνται· εἰς πολλὰς ὅμως μεσογείους πόλεις καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία ἡ συνήθεια αὕτη διατηρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχαία τοπογραφία.

Πρὸς περιγραφὴν τῆς ἐπὶ Ῥωμαίων Μυσίας, θέλομεν ἀκολουθῆσαι τὸν Ἑλληνα γεωγράφον, ὡς κυρίως Μυσίαν δεχόμενοι μόνον τὴν μετὰ τὸν ποταμὸν Ῥυνδάκου καὶ Αἰσήπου περιλαμβανομένην χώραν· ἐπειδὴ ἡ μὲν χώρα ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένη διακρίνεται διὰ τοῦ ὀνόματος Τρωάς, ἡ δὲ Περγάμην καὶ ἡ Ἐλαίτις Μυσία ἀποτελοῦσι τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, ἡ δὲ χώρα ἡ κατοικισθεῖσα ὑπὸ τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν καὶ ἀποχωρισθεῖσα ὡσαύτως τῆς Μυσίας διετήρησε τὸ ὄνομα Αἰολίς. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις πᾶσα αὕτη ἡ χώρα ὑπέκειτο εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Τρωάδος, ἐπειδὴ καθ' Ὅμηρον ἡ Τρωάς ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰσήπου, παρτείνεται δὲ μέχρι τοῦ Καίκου. «Τῶν Αἰολέων τοίνυν καθ' ὅλην διασκεδασθέντων τὴν χώραν, ἣν ἔφαμεν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λέγεσθαι τρωϊκὴν, οἱ ὕστερον οἱ μὲν πᾶσαν Αἰολίδα προσαγορεύουσιν, οἱ δὲ μέρος, καὶ Τροίαν, οἱ μὲν ὅλην, οἱ δὲ μέρος αὐτῆς, οὐδὲν ὅλως ἀλλήλοις ὁμολογοῦντες. Εὐθὺς γὰρ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Προποντίδα τόπων ὁ Ὅμηρος ἀπὸ Αἰσήπου τὴν ἀρχὴν τῆς Τρωάδος ποιεῖται (Στράβ. II'. 582). Ἡ χώρα αὕτη ἐκκαίτο ὡσαύτως Μεγάλη Μυσία, διετήρησε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν Αἰολέων ἐν Ἀσίᾳ, ὅτε ἀποσπασθεῖσθε καὶ τῆς χώρας ἣν οἱ Αἰολεῖς ἐκυρίευσαν, ἡ Μυσία περιωρίσθη ἐν τοῖς ὁρίοις τοῖς ὑπὸ τοῦ Στράβωνος διδομένοις αὐτῇ.

Ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ λυδικοῦ βασιλείου ἡ Μυσία περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ Δαρείου τοῦ εἰς σατρατείας διαίρεσαντος τὴν ἀπέραντον αὐτοῦ αὐτοκρατορίαν ἡ Μυσία περιελήφθη εἰς δεκάτην τρίτην σατραπείαν, ἥτις περιελάμβανε τοὺς Ἑλλησποντίους, τοὺς Φρύγας, τοὺς Θρᾶκας τῆς Ἀσίας, τοὺς Παρλαγόνας, τοὺς Μαρυανδινούς καὶ τοὺς Λυδοὺς, ὑπεβλήθη δὲ εἰς φόρον ἐξήκοντα τάλαντων. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἡ Ἑλλησποντιακὴ Μυσία ἔπεσεν εἰς τὸν κλῆρον τοῦ Ἀντιόχου καὶ προσηρτήθη εἰς τὸ βασίλειον τῆς Συρίας. Μετὰ τοὺς πολέμους τοὺς γενομένους μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Περγάμου, οἱ Ῥωμαῖοι ἔδωσαν εἰς τοὺς τελευταίους τούτους ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς

Μυσίας. Τέλος δὲ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Μυσία ἀπετέλεσε μέρος τῆς Ἀνθυπατικῆς Μυσίας. Ἐπὶ Ἡρακλείου περιελήφθη εἰς τὸ θέμα τὸ καλούμενον Ὀπτιμάτον, καὶ ὑπετάγη ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸν μητροπολίτην τῆς Κυζίκου.

Ἐπὶ τῆς πτώσεως τῆς σελσουικικῆς μοναρχίας ὁ Ὀρχάν, νικητὴς ἐν Βιθυνίᾳ, προσέβαλε τὸν υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Καραζῆ, Τουρκομάνον, ἐν Μυσίᾳ βασιλεύοντα. Τὰ στρατεύματα τοῦ Ὀρχάν, ἐξ Ὀλύμπου ὀρμηθέντα, ἐκυρίευσαν διαδοχικῶς τὰς ἐννέα ἡγεμονίας τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Καραζῆ, ὁ εἰς ὀνόματι Ἀλτζάν-μπεῦς ἐβασίλευεν ἐν Μυσίᾳ· ὁ ἕτερος, Τουρτοῦμ ὀνόματι, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Ὀρχάν, ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ νὰ δώσῃ οὗτος εἰς αὐτὸν τὴν ἐπαρχίαν Ἀδραμυντίου· οὕτω δὲ ἡ Μυσία περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ὀθωμανῶν.

Τὴν αὐτὴν τύχην ἐντὸς ὀλίγου ὑπέστησαν καὶ αἱ νῆσοι τῆς Προποντίδος, αἱ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἀνήκουσαι, οὕτω δὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἐξώσθησαν ὁλοσχερῶς ἐκ τῶν μερῶν τούτων.

Ἡ Μυσία οὐδεμίαν, πλὴν τῆς Κυζίκου, ἀξιόλογον πόλιν περιεῖχε· καὶ σήμερον δ' ἐστὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐν οὐδεμίᾳ διακρίνονται ἰδιαιτέρᾳ βιομηχανίᾳ. Ἡ ἀμπελοργία καὶ νῦν εἶναι, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, ἡ κυριώτερά ἐργασία τῶν κατοίκων. Ἡ ἐλαία μόνον κατὰ τὰ παράλια εὐδοκιμεῖ ὀπωπεύου, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὅμως οὐδόλως. Αἱ ἄφθονοι καὶ ποικίλαι νομαὶ τρέφουσι πολυπληθεῖ βοσκήματα· αὐτόθεν δὲ ἄρχεται ἡ ὠραία ἐκείνη πλατύουρος φυλὴ τῶν προβάτων, ἡ ἰθαγενὴς τῆς Ἀσίας, ἡ θαυμάσιοντονα χορηγοῦσα καὶ τὸ μαλλίον καὶ τὸ λίπος καὶ τὸ κρέας.

Ὅρη καὶ ποταμοί.

Πᾶσαι αἱ σειραὶ τῶν ὀρέων αἱ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην διασχίζουσαι συνάπτονται μετὰ τοῦ κυρίου συστήματος τῆς Ἰδης (Καζ-δὰγ), ἐξ οὗ καταρρέουσιν οἱ πολυάριθμοι ποταμοὶ οἱ τὴν Μυσίαν διαρδεύοντες. Οἱ ποταμοὶ Αἰσηπος καὶ Γράνικος πηγάζουσιν ἀπὸ τοῦ ὄρους Κοτύλου ἀνήκοντος εἰς τὸ σύστημα τῆς Ἰδης, καίμενου δὲ περὶ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι στάδια ἄνωθεν τῆς Σκήψεως. Ὁ Αἰσηπος ἐπομένως εἶναι ὁ πρῶτος ποταμὸς, ὃν ἀπαντᾷ τις πρὸς δυσμὰς τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου. Ὁ Στράβων συχνάκις ἀναφέρει αὐτὸν, ἐν οἷς ὀρίζει τὰ τῆς Τρωάδος ἢ τῆς Μυσίας ὅρια, πρῶτος δὲ ὁ Ὀμηρος τίθησιν ὅριον τῆς τελευταίας ταύτης ἐπαρχίας τὸν ποταμὸν τοῦτον. «Καὶ τὸν Αἰσηπον δὲ τῶν Μυσῶν ὅριον παραδίδωσιν αὐτὸς ὁ ποιητής» τὴν γὰρ ὑπὲρ τοῦ Ἰλίου παρώρειαν τῆς

Τροίας καταλέξας τὴν ὑπ' Αἰνεία ἢν Δαρδανίαν ἐκάλεσε, τίθησιν ἐφεξῆς πρὸς ἄρκτον καὶ τὴν Λυκίαν τὴν ὑπὸ Πανδάρῳ ἐν ἧ ἡ Ζέλεια» (Στρ. IB'. 565).

Σήμερον τὸ μὲν ὄρος Κότυλος συγχέεται ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων μετὰ τῆς Ἰδης, ὃ δὲ Αἰσηπος καλεῖται Κάζ-δὰγ-σοῦ. Ἡ θέσις τῶν πηγῶν αὐτοῦ ὥς καὶ τὸ μῆκος τοῦ ρεῖθρου αὐτοῦ ἀκριβέστατα ὀρίζεται ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἐκ Σκήψεως, ὡς ἂν ἐπιχωρίου ἀνδρὸς, λέγοντος κατὰ Στράβωνα. «Ἔστι γὰρ λόφος τις τῆς Ἰδης Κότυλος· ὑπέρκειται δ' οὗτος ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους Σκήψεως, ἐξ οὗ ὃ τε Σκάμυδρος ρεῖ καὶ ὁ Γράνικος καὶ Αἰσηπος, οἱ μὲν πρὸς ἄρκτον καὶ τὴν Προποντιδα ἐκ πλειόνων πηγῶν συλλεβόμενοι, ὃ δὲ Σκάμυδρος ἐπὶ δύοσιν ἐκ μιᾶς πηγῆς· πᾶσαι δ' ἀλλήλαις πλησιάζουσιν ἐν εἴκοσι σταδίων περιεχόμεναι διαστήματι, πλείστον δ' ἀφέστηκεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὸ τοῦ Αἰσηποῦ τέλος, σχεδὸν τι καὶ πεντακοσίους σταδίους». (II'. 502).

Ὁ δυτικὸς κλάδος τοῦ Αἰσηποῦ ρεῖ ἐξ ὄρους καλουμένου Ἀτ-κ-γισί, ἥτοι πέτρας ἵππου, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς συμβολῆς πολλῶν καὶ διαφόρων βυάκων, τὸ θέρος ὁμῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀποξηραίνεται σχεδόν. Ὁ δὲ ἀνατολικὸς κλάδος πηγάζει ἀπὸ τοῦ ὄρους Ἀτζελ-Διράν-δὰγ, ἐγγὺς τοῦ χωρίου Τσαούς-χιοί, ἔρρεε δὲ κατὰ τὰ περίχωρα τῆς Σκήψεως. Τὸ μῆκος αὐτοῦ λογίζεται ἕως πεντακοσίων σταδίων, ὃ ἔστιν ἐνενηήκοντα δύο χιλιομέτρων ἢ εἴκοσι τριῶν γαλλικῶν λευγῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἴσον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Τσιχατσέφ ὀριζόμενον.

Περὶ τῆς χώρας ταύτης οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς πολλὰ ὀλίγα καὶ ἀσαφεῖ ἀναφέρουσιν. Ὁ ὑπὸ Ἀννης τῆς Κομνηνῆς καλούμενος Βάρνης ποταμὸς, ὃ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκ τοῦ ὄρους τῆς Ἰβίδος πηγάζων, προφανῶς εἶναι αὐτὸς ὃ ἐκ τῆς Ἰδης πηγάζων Αἰσηπος.

Γράνικος, Δημότειχος, Κοτζᾶ τσαί.

Ὁ ποταμὸς οὗτος ἤρδευε τὴν πεδιάδα τῆς Ἀδραστείας, χώρας σὺν κληθείσης, κατὰ Κλεισθένην, ἀπὸ μικρᾶς ὁμωνύμου πόλεως κτισθείσης ὑπὸ Ἀδράστου βασιλέως, ἐχούσης ὑποκαίμενον πεδίον ὁμωνύμων, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν Ἀπόλλωνος Ἀκταίου καὶ Ἀρτέμιδος, κειμένης δὲ μεταξὺ Πριάπου καὶ Παρίου, παρὰ τὴν θάλασσαν.

Ὁ Γράνικος ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Δημότειχος ποταμὸς ἀπὸ τῆς κυριωτέρας πόλεως τῆς χώρας ταύτης, νῦν δὲ καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Κοτζᾶ τσαί, ἥτοι κύριος ποταμὸς, ὡς καὶ ὁ Εἰάνθος τῆς Λυκίας. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς συμβολῆς τριῶν ποταμῶν, οὓς περιέγραψεν ὁ ῥηθεὶς Τσιχατσέφ. Τῶν ποταμῶν ἡ βραχιόνων τούτων ὁ πρῶτος πηγάζει ἀπὸ

τοῦ μέρους τῆς Ἰδης τοῦ καλουμένου Ἀγκυ-δάγ, ἀποτελοῦντος δὲ μέρος τοῦ Κοτύλου, ῥέει δὲ κατ' εὐθείαν ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον ἀφοῦ διαβῇ τὴν πεδιάδα τοῦ Τσαν, ἤτοι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένην Ἀδράστειαν.

Ὁ δεῦτερος κλάδος καλεῖται Ἐλτσι τσαί, ἤτοι ποταμὸς πρέσβευς, συμβάλλει εἰς τὸ Κοτζᾶ τσαί περὶ τὰ ἐξ περίπου χιλιόμετρα ἄνω τῆς μικρᾶς πόλεως Βίγας. Ὁ τόπος διακόπτεται ὑπὸ πεδιάδων καὶ ὀρέων ἐκ τραχύτου συνισταμένων, δι' ὧν τὸ ὕδωρ ἐχάραξε πολυέλικτον κοίτην. Ἐπὶ τοῦ βραχίονος τούτου ἦν ἡ ὡραία γέφυρα ἡ ὑπὸ πολλῶν περιηγητῶν ἀναφερομένη, ἐπὶ τῆς ἀπὸ Δημοτείχου εἰς Γκυνετζέ ὁδοῦ, καὶ ἔχι ἐπὶ τοῦ κυρίου βραχίονος τοῦ ποταμοῦ.

Ὁ ἀνατολικὸς βραχίων καλεῖται Κιρκ-ἀγάτς-τσαί, ἤτοι τεσσαράκοντα δένδρων ποταμὸς, ἐμβάλλει δὲ εἰς τὸ Κοτζᾶ-τσαί, τέσσαρα περίπου χιλιόμετρα πρὸ τῆς εἰς τὴν θάλασσαν ἐκβολῆς του.

Ὡς περ καὶ πολλῶν ἄλλων ποταμῶν μὴ ὀρμητικῶν, οὕτω καὶ τοῦ Τρανίκου αἱ ἐκβολαὶ μεγάλως ἐτροποποιήθησαν ἐκ τῶν προσχώσεων, ἔτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλινίου, λέγοντος. «Ὁ Γράνικος, ἀπομακρυνόμενος νῦν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ρείθρου, ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα». (V. XXX).

Ἐξ ὧν τῶν διασωθεισῶν περιγραφῶν τῆς μάχης τῆς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου συγκροτηθείσης κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου οὐδεμία μᾶς πληροφορεῖ ἀκριβῶς περὶ τῆς θέσεως, καθ' ἣν τὸ αξιομνημόνευτον τοῦτο γεγονός συνέβη· αἱ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ εἰσι ποῦ μὲν ὀμαλαί, ποῦ δὲ ἀπόκρημνοι καὶ τραχεῖαι. Προσέτι οὐδὲ περὶ τῶν τριῶν βραχιόνων τῶν διὰ τῆς συμβολῆς αὐτῶν συγκροτούντων τὸν Γράνικον οὐδένα ποιοῦνται λόγον οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι.

Ἡ πόλις Βίγα εἶναι κατὰ τι μεγαλητέρα τοῦ Δημοτείχου· ἄλλοτε ἦν κέντρον μεγάλου διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, νῦν ὅμως εὐρίσκεται εἰς τελείαν παρακμὴν καὶ ἐρήμωσιν. Τὰ μόνα βιοποριστικὰ ἔργα τῶν κατοίκων εἰσὶν ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν καὶ τοῦ ὀπίου, οὐδεμίαν δὲ ἰδιαιτέραν ἀσχοῦσι βιομηχανίαν.

Ἡ Βίγα καλεῖται ὑπὸ Ἀννης τῆς Κομνηνῆς Πηγάς. Ἐν τῇ πεδιάδι τῆς πόλεως τάχως συνεκροτήθη σφοδρὰ μάχη, καθ' ἣν ὁλόκληρος ταταρικὸς στρατὸς μεληδὸν κατεκόπη ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλλᾶ Ἐδδίν τασούτου δὲ ἦν τὸ πλῆθος τῶν πεσόντων, ὥς ὃ ἄγριος νικητὴς κατεσκεύασε σιανὰς διὰ τῶν δερμάτων τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν (Χάμμερ, Ἱστορ. Ὁθωμ. τ. Α').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Κυζικηνή. Μιλητόπολις. Μιχαλίς.

Ἡ πόλις Μιχαλίς κεῖται ἐπὶ λόφου πλησίον τοῦ ποταμοῦ Σου-
Σουγκερλέ· παρουσιάζει δὲ μακρόθεν ὄψιν πλούτου καὶ εὐπορίας, ἥτις
εἶναι συνέπεια τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν
κατοίκων τῆς. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔργοις ὑπερτε-
ροῦσι κατὰ πολὺ αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν
Ἀρμενίων, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ὅμως δὲν μένουσι παντάπασιν ἔξω τῆς
ἐνεργείας ταύτης, ἀλλὰ καταγίνονται εἰς τε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν
παραγωγὴν τῆς μεταξῆς. Σύγκειται δὲ ἡ πόλις αὕτη ἐκ χιλίων πεν-
τακοσίων περίπου οἰκογενεῶν, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν πλη-
θυσμὸν 9 περίπου χιλ. ψυχῶν, περιλαμβάνει δὲ πολλὰ τζαμιά μετὰ
μιναρέδων, δύο χάνια καὶ μίαν σκεπαστὴν ἀγορὰν ἣ μπεζεστένι ἐνθα
πωλοῦνται αἱ μετὰξι.

Κατὰ τὴν πόλιν ταύτην οὐδὲν ἀπαντάται ἀρχαίου κτιρίου λείψα-
νον· οὐδὲν ἦντοι ὅμως ἕνεκα τῆς γειτονικῆς αὐτῆς μετὰ τῆς λίμνης
Μανύας καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀποστάσεως οὐδεμία μένει ἀμφιβο-
λία ὅτι κεῖται ἂν ὅχι ἐπ' αὐτῆς τῆς τοποθεσίας, ἀλλὰ τοῦλάχιστον
ἐπὶ τῆς χώρας τῆς ἀρχαίας Μιλητοπόλεως, ἥς οὐδὲν ἔχνος φαίνεται
καθ' ὅλην ταύτην τὴν χώραν· γνωστὸν ἄλλως ὑπάρχει ὅτι πάντα
τὰ ἀρχαῖα λείψανα, ὅσα μετεχειρίσθησαν κατὰ τὴν ἔγερσιν τῶν τει-
χῶν τοῦ Λουπαδίου, εἶχον μετακομισθῇ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Μιχαλίς·
ἐκ τῶν δύο ὅθεν τούτων διδομένων δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν τὰς δύο
ταύτας πόλεις.

Ἀπόδειξις περὶ τῆς ἀκριβοῦς καταστάσεως, ἐν ἣ ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν
ἔφθασεν ἡ πόλις αὕτη, πρόκεινται τὰ πολλὰ καὶ ἀξιόλογα δημόσια
ἔργα, ἅτινα ἐγένοντο πρὸς τὴν εὐζωίαν τῶν κατοίκων. Τὸ εἶδος
τῆς ὑδραγωγίας τὸ ἐξειδιάζον ἐν Ἀνατολῇ καὶ καλούμενον σὺν-τεραζί
ἀνθαμιλλᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πρὸς τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
Τὰ περὶ χώρα πάντα καλύπτονται ὑπὸ ἀμπέλων καὶ δένδρων ὅπωρο-
φόρων καὶ νεκροταφείων, ἅτινα ὑπὸ ὑψηλῶν κυπαρίσσεων σκιαζόμενα
παρέχουσιν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὄψιν πρωτότυπον καὶ ἐξειδι-
άζουσιν. Αἱ οἰκίαι, ὡς αἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰσὶν ἐν γένει
βεβαρμέναι αἱ μὲν τῶν Μουσουλμάνων δι' ὠχρας ἐρυθρᾶς, αἱ δὲ τῶν
Χριστιανῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων διὰ κιτρίνης ἢ βαθύς κυανῆς.

Πρὸ τινων ἐτῶν ἡ Κυβέρνησις διενόηθη νὰ καταστήσῃ τὸ Μιχαλίς

ἔδραν στρατιωτικοῦ διαμερίσματος ἀθροίζουσα αὐτόθι σώματά τινα τακτικοῦ στρατοῦ καὶ *Pεδιφι μαρσουρε*, ἥτοι ἐθνοφυλακῆς, ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἐγὼς μουσίρου.

Λίμνη Μαρύα. Ποταμὸς Τάρσιος.

Ἡ λίμνη τῆς Μιλητοπόλεως ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀφνειῶν περιλαμβανομένη, Ἀφνίτις δὲ καὶ αὕτη καλουμένη, κεῖται ὑπὲρ τὰ δώδεκα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς θαλάσσης, ὅτι δὲ δὲν δύναται νὰ συνταυτισθῇ μετὰ τῆς Δακυλίτιδος, εἴρηται. Τὰ ὕδατα αὐτῆς δέχεται ἀπὸ μικροῦ τινος ποταμοῦ καταρρέοντος ἀπὸ τῆς κοιλάδος Καρὰ-δερε, δυναμένου δὲ νὰ ταυτισθῇ μετὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ταρσίου καλουμένου, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄλλοι ποταμοὶ οἱ εἰς τὴν Προποντίδα ἐκβάλλοντές εἰσι γνωστοὶ καὶ συνταυτισμένοι μὲ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα. Ὁ ποταμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἀπετέλει τὸ παλαιὸν βραχίονά τινα τοῦ Γρανίκου· τὸ ρεῖθρον αὐτοῦ εἶναι εἰς ἄκρον σκολιὸν « εἰκοσιν ἔχον διαβάσεις τῇ αὐτῇ ὁδῷ » κατὰ Στράβωνα (587). Τὸ μέρος τοῦτο τῆς Μυσίας δὲν ἔχει ὅψιν τόσον πλουσίαν ὅσο· ἡ παρακειμένη χώρα, αἱ εὐρεῖαι ὅμως αὐτοῦ πεδιάδες, ὑπὸ παλαιῶν νομῶν κεκαλυμμέναι, συχναῖνται ὑπὸ πολλῶν φυλῶν νομάδων τρεφόντων αὐτόθι πολυπληθῆ βοσκήματα. Οἱ λόφοι εἰσὶ κατὰφυτοί, ἂν δὲ τὰ δένδρα δὲν ἔχουσι τὴν θαυμαστὴν ὡραιότητα τῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἡ ξύλευσις αὐτῶν ὅμως δὲν εἶναι ὀλιγώτερον δραστηρία, ἡ δὲ τουρκικὴ ναυπηγία αὐτόθεν προικηθεύεται τὰ καμπύλα ξύλα, ἅτινα παράγουσι διάφορα εἶδη δρυῶν καὶ ἰδίως ἡ βαλανηφόρος δρυς ἡ διαδεδομένη καθ' ὅλας τὰς κοιλάδας τοῦ ὄρους τῆς Ἰδης.

Ἡ μικρὰ πόλις Σου-σουγκερλε, ἐξ ἧς ὠνομάσθη ὁ δυτικὸς βραχίον τοῦ Μεγάστου, εἶναι σήμερον ἄπλοῦν χωρίον. Σώζονται ἐν αὐτῷ ἐρείπια θέα· ἄξια δύο περικαλλῶν σελσουικῶν οἰκοδομῶν, αἵτινες ἦσαν ξενῶνες ἢ χάνια ἐκ τοῦ σχεδίου ἐκείνων, ἅτινα ὀρῶνται κατὰ τὰς μεγάλας δημοσίους ὁδοὺς τῆς ἐποχῆς τῶν ἡγεμόνων τοῦ Ἰκονίου.

Ἡ ὁδὸς ἡ ἀπὸ Σουγκερλῆ εἰς Μανδραγόραν διέρχεται διὰ στενοῦ ὑπερασπιστομένου ἄλλοτε ὑπὸ βυζαντινοῦ φρουρίου. Ἡ ὁδὸς εἶναι τόσον στενὴ, ὥστε δύο ἵππεις μόλις δύνανται νὰ διέλθωσιν ὁμοῦ, τὸ πέρασμα δὲ καλεῖται Τὰς-καποῦ (λίθου πύλη) ἐπὶ δὲ καὶ Δεμίρ-καποῦ, σιδήρου πύλη), ὀνομασία πολὺ συνήθης ἐν τοῖς μουσουλμανικοῖς τόποις, ἀπαντωμένη ἐν Ἀλγερίᾳ ὡς καὶ ἐν τῷ Τυρῷ καὶ τῷ Αἰμῷ.

Ποιμάνινον. Μαρβάς.

Τὸ χωρίον Μανύας κείται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας ἀρχαίας πόλεως, ἥτις κατὰ τὰς ὁρβοτάτας παρατηρήσεις τοῦ Χάμμερ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Ποιμάνινον. Ἡ τελευταία αὕτη πόλις σημειοῦται ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος τοῦ Πέτιγγερ Δεμένιον, ἐξ οὗ κατὰ μεγαλητέραν παραφθοράν ἐπλάσθη τὸ ὄνομα Μανύας κατὰ τὸ σύστημα τῶν Τούρκων τοῦ κολοθόνειν τὰ ἀρχαία ὀνόματα. Ἡ τοποθεσία δὲ συνάδει ὁμοίως μετὰ τῶν δρομολογιῶν τῶν περιηγητῶν, τιθέντων τὸ Ποιμάνινον κατὰ τὴν εὐθείαν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Κυζίκου εἰς Πέργαμον.

Ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως κείται ἐπὶ λόφου συναπτομένου δι' αὐχένος ὠχυρωμένου μετὰ τῶν παρακειμένων λόφων τὴν πρὸς μεσημβρίαν πλευρὰν προασπίζει ὄχυρὸν τείχος, οὗ ἡ κατασκευὴ εἰκάζεται προγενεστέρα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς· τὰ τείχη πάντα συνίστανται ἐκ τεμαχίων στήλοειδῶν ἀρχαίων καὶ παραστάδων, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ ὡς καὶ εἰς τὰ τῆς Νικαίας τείχη ἀπαντῶνται στῆλαι ὀριζοντίως ἐκτισμένα.

Καθὼς ἡ πόλις οὕτω καὶ ἡ περὶ ἧς χώρα ἐκαλεῖτο Ποιμάνινον, ἀναφέρεται δὲ ὡς πόλις στρατιωτικὴ. Ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ ἐλατρεύετο πρὸ πάντων τῶν ἄλλων θεῶν ὁ Ἀσκληπιῶς, οὗ τὸν ναὸν ἀναφέρει ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης ὡς ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς πόλεως δημοσίων οἰκοδομημάτων. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡ πόλις οὕτη ἐγένετο ἔδρα ἐπισκοπῆς, ὃ δὲ ἐπίσκοπος αὐτῆς συμπαρέστη εἰς τὴν ἑκτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον.

Πᾶσαι αἱ γεωγραφικαὶ πραγματεῖαι ὡς καὶ ὁ κατάλογος τῶν πόλεων ὁ ὑπὸ Πλινίου συνταχθεὶς μνημονεύουσι ταύτης τῆς πόλεως. Ἐπὶ τῶν πρώτων σουλτάνων τὸ μέρος τοῦτο ἀπετέλει μέρος τῶν κτήσεων τοῦ ἡγεμόνος Καραζῆ, ἐπὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ φαίνεται ὅτι εὐημέρησεν ἱκανῶς· μετὰ τὸν τῶν ἀρχαίων λειψάνων ὄρωνται ἐν τζαμίῳ καὶ ἐν μοναστήριον δερβισῶν τελείως ἐγκαταλελειμμένα, ἐκτισμένα δὲ δι' ὕλικου ἀρχαιοτέρων μνημείων. Τὰ μόνα λείψανα τὰ σωζόμενα ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως εἰσὶ τὰ εἰσῆλθα τῶν τειχῶν καὶ τινὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν.

Θερμαὶ πηγαί.

Ἡ μικρὰ πόλις Σιγκερλί γειτνιάζει μετὰ θερμῶν πηγῶν ἀξιοσημειώτων καὶ διὰ τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἐξαισίον αὐτῶν θερμότητα. Αἱ πηγαὶ αὗται εὐρίσκονται κατὰ τὸ πλάτος τῆς Μανίας λίμνης καὶ ἐπὶ τῆς ἀπὸ Ἀδριανῆς εἰς Κυζίκον ὁδοῦ. Ὅτι αἱ πηγαὶ αὗται εἰσιν αἱ αὐ-

ταὶ αἱ ἀναφέρει Ἀριστείδης ὁ ῥήτωρ, οὐδεμία ἀμφιβολία. Ὅταν ὁ τόπος ᾗναι κεκαλυμμένος ὑπὸ χιόνων, ὁ ἀτμός τοῦ ὕδατος ὑψοῦται ὡς στήλη λευκή, ἥ δὲ περίχωρος πᾶσα διακρίνεται διὰ τοῦ μέλανος αὐτῆς χρώματος ἀπὸ τῶν περὶ γαιῶν.

Τὰς πηγὰς ταύτας οἱ Τούρκοι καλοῦσιν Ἰλλίτζα, ὄνομα τὸ ὅποιον συνήθως δίδουσιν εἰς τὰς θερμὰς πηγὰς. Ἐγγὺς τῶν πηγῶν τούτων εἶναι ἐκτισμένη αἶθουσα καὶ δεξαμενὴ λελαξευμένη ἐν τῷ ἐδάφει. Τὰ ὕδατα φέρονται αὐτόθι ἐξ ἀποστάσεως ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου δι' αὐλάκος ἱκανῶς μεγάλου, ὥστε νὰ κινήσῃ πολλοὺς μύλους.

Αἱ πηγαὶ αὗται ἀναβρύνουσιν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς διάφορα μέρη, εὐκόλως δὲ ἀνευρίσκονται ὡς ἐκ τῆς ἀτμώδους ἀτμοσφαίρας, ἥτις ἄνωθεν αὐτῶν σχηματίζεται. Τὰ ὕδατα αὐτῶν, μαλακὰ τὴν ἐπαφὴν, ἐλαφρῶς δὲ ἄλμυρά καὶ δριμύα, περιέχουσι μαγνησίαν, ἰδίως δὲ ἱκανὴν ποσότητα ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ὅπερ ἐξατμίζεται κατὰ τὴν μετὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἐπαφὴν αὐτοῦ, καταλείπον γυμνά τὰ τιτανώδη στοιχεῖα ἅτινα διετρεῖ διακελυμένα. Οὕτω καὶ αἱ πηγαὶ αὗται, ὡς καὶ αἱ τῆς Προύσης καὶ αἱ τῆς Ἱερραπόλεως καὶ ἡ τοῦ Χαμμάμ Μεσκουτίμ ἐν Ἀφρικῇ, ἀποτελοῦσι μεγάλας ὑποστάθμας τιτανωδῶν συγκριμάτων. Τῶν ὑδάτων τούτων οἱ ἐγγύριοι ποιοῦνται χρήσιν μόνον πρὸς λουτρὸν, οὐχὶ δὲ πρὸς πόσιν. ὁ δὲ κτισθεὶς ὑπ' αὐτῶν βάνκυος λουτρῶν κεῖται μακρὰν τῆς πηγῆς, καθότι τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς ἀνάβυσιν αὐτοῦ ὀλιγίστην διαφορὰν ἔχει κατὰ τὴν θερμότητα ἀπὸ τοῦ κοχλαζόν· ἀναβρύνει δὲ ἐκ τῆς γῆς ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ καὶ σχηματίζει πολλοὺς πίδακας. Τὰ τιτανώδη κατακαθίσματα αὐξάνουσιν ὅλον ἐν καθ' ὕψος τε καὶ κατ' ἐκτασιν, καθ' ὅσον τὰ ὕδατα ὑψοῦνται. Ἀνωθεν τοῦ ρείθρου τοῦ ὕδατος καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει ἡ φυσικὴ γέφυρα, ἡ ὁρωμένη καὶ κατὰ τὰ θερμὰ τῆς Ἱερραπόλεως σχηματισθεῖσα ὑπὸ ἄλλης ἀφθονωτέρας πηγῆς. Ὁ σχηματισμὸς τῶν φυσικῶν τούτων φαινομένων εἶναι εὐκατάληπτος· ἐπειδὴ καθ' ὅσον τὰ τιτανώδη συγκρίματα προχωροῦσι πρὸς τὸ χεῖλος τοῦ ῥύακος, τὸ ρεῦμα παρασύρει πάντα ὅσα δύναται νὰ φθάσῃ, ἐνῶ τὰ ἀνωτέρω συγκρίματα προχωροῦσιν ἀνεπαισθήτως ὅπως καταβάλλωσι τὴν ἐτέραν ὄχθην.

Τὰ ὄρη ἀπ' ὧν τὰ ζέοντα ὕδατα ταῦτα ἐκβλύουσιν εἰσιν ἡφαιστειῶδους συστάσεως, ἐποχῆς ὅμως πλησιαζούσης τὴν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τραχυτῶν, ἥτοι τῆς πρώτης περιόδου.

Τὸ μικρὸν τοῦτο μεταλλικὸν ποτάμιον, περικάμφην πολλοὺς λόφους, στρέφεται πρὸς δυσμὰς καὶ μετὰ πορεῖαν τινὰ ἐμβάλλει εἰς τὸν ποταμὸν Αἰσῆπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Προκόννησος.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν γεωλόγων ἱκανῶς ἀπεδείχθη ὅτι ἡ παράδοσις, καθ' ἣν οἱ πορθμοὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν ὑδάτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τερεῖται καθ' ὁλοκληρίαν ὑποστάσεως. Τὰ δύο ταῦτα στενά μετὰ πλείστης ἐπιμελείας σπουδάσαντες ἐπέισθημεν, ὅτι ἡ παρουσία τῶν ἡφαιστείων βράχων κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Εὐξείνου Πόντου συνέβαλε μάλλον εἰς τὸ νὰ στενεύσῃ τὴν εἰσόδον τοῦ Βοσπόρου. Τὰ συστατικὰ τῶν νήσων τῆς Προποντίδος, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος, καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον θέλομεν λαλήσει, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ πετρώματα ταῦτά εἰσι σύγχρονα μετὰ τὰς πρώτας ἀλλοιώσεις τῆς γῆς· ἄλλως δὲ ἐν τοῖς τριτογενεσὶ καὶ κρητιδώδεσι βράχοις, ἐξ ὧν συνίστανται αἱ ἀκταὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, οὐδὲν προφανὲς ἔχνος ῥήξεως ἀπαντᾷται· ἐξ οὗ νὰ εἰκάσωμεν ὅτι αἱ πλευραὶ αὗται ἦσαν ποτὲ συνηνωμέναι. Οἱ παλαιοὶ μὴ ἔχοντες πῶς ἄλλως νὰ ἐξηγήσωσι τὴν παρουσίαν τῶν νήσων παρὰ τὰς ὑπείρους καὶ ἐπομένως τὸν σχηματισμὸν τῶν πορθμῶν, εἶχον τὴν μαγίαν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ νὰ ὑποθέτωσι πάντοτε τοιοῦτου εἶδους ἀναστατώσεις καὶ καταστροφάς. Τὴν αὐτὴν ἐξήγησιν ἔδωσαν καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ πορθμοῦ Γιβλαρτάρ, ὡς καὶ τοῦ τῆς Μεσσηνίας, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ νησιδίου τῆς Βεσβίου. Αἱ ἰδέαι ὅθεν τῶν ἀρχαίων γεωγράφων, καὶ ἰδίως ἡ ἀφήγησις Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, εἰσὶν ἀποκνήματα τῆς πρὸς τὰ θαυμάσια κλίσεως τῆς ἐπικρατούσης εἰς ὅλας τὰς τῶν ἀρχαίων παραδόσεις.

Ὁ Ἑλλησπόντος, ὁ νῦν καλούμενός πορθμὸς τῶν Δαρδανελίων, ἔχει τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα ἀπὸ Ἑλλης θυγατρὸς τοῦ Ἀθάμαντος καὶ ἀδελφῆς τοῦ Φρύξου πνιγείσης ἐν αὐτῷ ἐνῷ ἔφρευγε πρὸς τὴν Κολχίδα καθημένη ἐπὶ χρυσοῦ κριοῦ, τὸ δὲ νεώτερον ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ παλαιᾶς πόλεως Δαρδανίας. Τὸ μῆκος τοῦ πορθμοῦ τούτου εἶναι δώδεκα θαλάσσιων λευγῶν, τὸ δὲ στενότερον μέρος του διέχει χίλια τετρακόσια μέτρα. Πᾶσα ἡ κατὰ τὸ στενὸν τοῦτο παραλία ἀνήκει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν αὐτοῦ κεῖνται πολλαὶ καὶ πλούσιαι πόλεις.

Ἡ Προκόννησος, ἡ μεγίστη τῶν νήσων τῆς Προποντίδος, κεῖται πρὸς τὰ βορειανατολικά τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου καὶ κατὰ τὸν μεσημβρινὸν τοῦ Αἰσῆπου ποταμοῦ. Κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο Ἐλαφόννησος,

ὠκίσθη δὲ ὑπὸ ἀποικίας Φοινίκων. Οἱ μετ' αὐτοὺς ἐλθόντες Ἑλλήνες διέκριναν δύο νήσους τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν Προκόννησον. Ἡ μεγαλητέρα τῶν νήσων τούτων εἶναι ἡ νῦν καλουμένη Μαρμαρᾶς, ἡ δὲ μικροτέρα ἡ Ῥαβδῆ. Ἡ νέα Προκόννησος ἦτο ἀξιοσημείωτος διὰ τὸν ὥραιον λιμένα της. Τῶν νήσων καὶ νησιδίων τῶν περὶ τὴν μεγάλην Προκόννησον κειμένων κατάλογον εὐρίσκομεν ἐν Πλινίῳ (Βιβλ. V κεφ. 32). « Αἱ νῆσοι αἱ πρὸ τῆς Κυζίκου κείμεναί εἰσι· πρώτη ἡ Ἐλαφόνησος, καλουμένη προσέτι Νεβρίς καὶ Προκόννησος, ὅθεν ἐξάγεται καὶ τὸ κυζικηνὸν μάρμαρον, εἶτα δὲ αἱ νῆσοι Ὀριούσα, Ἀκανθος, Φοῖδη, Σκόπελος, Πορφυρίονη, Ἀλόνη μετὰ φρουρίου, Δελφακία, Πολυδώρη καὶ Ἀρτάκαιον μετὰ πόλεως. » Ἡ τελευταία ὅμως αὕτη δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦ Μαρμαρᾶ, ἀλλὰ γειτνιάζει πρὸς τὴν χερσόνησον τῆς Κυζίκου.

Ἀδύνατον εἶναι νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ἀκριβῶς πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα εἰς τὰς κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς Προποντίδος κειμένας νήσους, ὧν ἑνὶαί εἰσι νῦν ἔρημοι καὶ γυμναὶ ξηρόνησοι. Μόναί τρεῖς ἐκ τῶν νήσων τούτων εἰσι σήμερον κατοικημέναι, ἤτοι ἡ μεγάλη νῆσος τοῦ Μαρμαρᾶ, ἡ νῆσος Ῥαβδῆ καὶ τρίτη ἡ καλουμένη Πασσᾶ λιμάν.

Κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου τοῦ Στράβωνος, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν νήσων τούτων, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μὲν παλαιὰ Προκόννησος εἶναι ἡ νῆσος Ῥαβδῆ, ἡ δὲ νέα Προκόννησος, ἡ μεγάλη νῆσος ἡ τοῦ Μαρμαρᾶ σήμερον καλουμένη, ἥτις τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Ἐλαφόνησος. « Ἐν δὲ τῷ παράπλῳ, λέγει, τῷ ἀπὸ Παρίου εἰς Πρίακον, ἥτε παλαιὰ Προκόννησός ἐστι καὶ ἡ νῦν Προκόννησος, πόλιν ἔχουσα καὶ μέγα λευκοῦ λίθου σφόδρα ἐπαινούμενον· τὰ γοῦν κάλλιστα τῶν ταύτης πόλεων ἔργα, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις τὰ ἐν Κυζίκῳ ταύτης ἐστὶ τῆς λίθου ». (Στρ. II'. 587). Καὶ τῷ ὄντι τὰ μάρμαρα ταῦτα μετεκομίζοντο εἰς πάσας τὰς παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις. Τὴν ἐξαγωγὴν δὲ τοῦ πλουσίου τούτου ὀρυκτοῦ εἶχον ἀναμφιβόλως οἱ Μιλήσιοι, οἵτινες καὶ εἶχον συστήσει ἀποικίαν εἰς τὴν νήσον ταύτην.

Ἐκ τοῦ Βιτρουβίου μανηθόμεν ὅτι καὶ ὁ περίφημος τοῦ Μουσώλου τάφος ἐν Ἀλικαρνασσῷ, ἐκτισμένος δι' ὀπτῶν πλίνθων, ἦν ἐπενδεδυμένος ἐκ πλακῶν μαρμάρου τῆς νήσου ταύτης. Πράγματι δὲ τὰ ἐρείπια τοῦ τάφου τούτου ἄτινα ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἀνακαλυφθέντα κατετέθησαν εἰς τὸ βρεττανικὸν μουσεῖον εἰσιν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅπερ φαίνεται τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῆς Προκόννησου. Τὰ διαζώματα τοῦ μνημείου εἰκονίζουσι μάχας ἀμαζόνων, διὰ πολλοῦ δὲ ἔμμενον ἐκτισμένα ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ φρουρίου τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, καὶ ταῦτα δὲ εἰσιν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Τὸ μάρμαρον τῆς Προκοννήτου εἶναι λαμπροῦ λευκοῦ καὶ γαλακτώδους χρώματος, μηδαμῶς ὑποδεέστερον τοῦ ἀττικοῦ, ὅχι δὲ λευκὸν μελανόφλεβον, ὡς ἐσφαλμένως ἀναφέρουσιν ὁ Βλάσης, Καρυόφυλλος καὶ ὁ Κόρσης καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς γράψαντες περὶ τῆς ἀρχαίας λιθολογίας.

Ἐπὶ Προδότου ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πόλις Προκόννητος ὁμοίως καλουμένη, πατρὶς τοῦ ποιητοῦ Ἀριστέου, ποιητοῦ τῶν Ἀριμασπέων, ἐπυρπολήθη ὅμως ὑπὸ στόλου φοινικικοῦ ὑπηρετοῦντος τὸν Δαρεῖον. Κατόπιν καὶ ὅλη ἡ νῆσος ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Κυζικηνῶν, οἵτινες καὶ τοὺς κατοίκους ἠνάγκασαν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Κύζικον, ἔλαβον δὲ αὐτόθεν καὶ ἄγαλμα σεβάσμιον τῆς μητρὸς τῶν θεῶν. Περὶ τοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς νήσου ταύτης ἐπὶ Ῥωμαίων θετικὰς δὲν ἔχομεν εἰδήσεις· πιθανὸν ὅμως, ὅτι ὑπῆρξεν ἔδρα αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου διωρισμένου νὰ ἐπιτηρῇ τὴν ἐξόρυξιν τῶν μαρμάρων, διότι τὰ ἐξαγόμενα πρὸς πώλησιν μάρμαρα ἐπλήθυνον τὸ δέκατον ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν, κατὰ τὸν Ἰούλιον νόμον φαίνεται δὲ ὅτι ὁ νόμος οὗτος πρὸς καιρὸν ἀνεστάλη, καθότι ὁ Κικέρων ἔγραφε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ (ad Atticum XIII ἐπιστ. VI) «Νομίζω ὅτι οὐδὲν διὰ τὰς στήλας ὀφείλω, ἐπειδὴ ὑποθέτω ὅτι ἤκουσαν λεγόμενον ὅτι ὁ νόμος οὗτος κατηργήθη». Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὁ συρμὸς τῶν μαρμαρίνων οἰκοδομῶν τόσον ἦν διαδεδομένος, ὥστε οἱ συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἐλεονολογοῦσι τὴν ὑπέρμετρον σπατάλην τῆς πολυτελείας ταύτης. Περὶ τοῦ θέματος τοῦτου ἐξεδόθησαν πολλοὶ νόμοι πρὸς τε τακτοποίησιν τοῦ μισθοῦ τῶν ἐργατῶν, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ δημοσίου. Ὁ σκληρότερος ὅμως νόμος ἦν ὁ ὑποβάλλων τοὺς λιθοτόμους εἰς τὸ νὰ μένωσιν ἀναποχωρίστως προσηρτημένοι εἰς τὸ λατομεῖον, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ἄλλο ἔργον. Κατὰ νόμον τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου οἱ ἐργάται τῶν λατομεῶν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, οἵτινες ἤθελον καταλείπει τὴν πατρίδα των καὶ ἤθελον μεταναστεύσει ἀλλοτρίῳ ὅρ' οἷαν δὴποτε πρόφασιν, θέλουν διὰ τῆς βίας ἐπαναφέρεσθαι εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, μὴ ἐπιτρεπομένου αὐτοῖς οὔτε τοῦ δικαιώματος τῆς παραγραφῆς.

Πλὴν τῶν γρανιτῶν, ἀφθονωτάτων ὄντων κατὰ τὰ παράλια, αἱ νῆσοι τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐχορήγουν μέγα ποσὴν μαρμάρων ἐλλεικτῆς ποιότητος καὶ ὣν ἡ ἐξόρυξις δύνανται μετ' εὐκολίας καὶ σήμερον νὰ ἐπαναληφθῇ.

Κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1835 ἔτους περιεπλεύσαμεν τὴν νῆσον ταύτην διὰ τῆς πολεμικῆς ἡμιολίας ὁ «Ἀγγελιαφόρος». Κατὰ τὴν ἐποχὴν

ταύτην οἱ νυκτικοὶ χάρται ἦσαν τόσον ἀτελεῖς, ὥστε ὁ πλοίαρχος ἐφοβεῖτο νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν νῆσον ἐν καιρῷ νυκτός. Ἐπελθούσης τῆς ἡμέρας προσωρμίσθημεν εἰς τὸν λιμένα Γαλίμι κατὰ τὸ ΒΔ. τῆς νήσου, ἀφοῦ ἐξετελέσαμεν πολλὰς βολιδοδοσκοπήσεις.

Ἡ ὄψις τῆς νήσου εἶναι ἀγριωτάτη· τὰ ὄρη διακόπτονται ἀτάκτως, αποτελοῦσι δὲ, κυρίως εἰπεῖν, ἐν ὄρος πολυκόρυφον. Τὰ δάση εἰσὶ σπάνια, τὸ δὲ ἔδαφος υπόφαιον καὶ γυμνὸν χλόης παρέχει ὄψιν κατηφестаτήν. Οὕτω τὸ μόνον καύχημα τῆς νήσου εἶναι ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐχορήγησε τὸ πολύτιμον ὕλικόν τῶν μαρμάρων εἰς ὅλας τὰς πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος.

Τὸ κρυσταλλοειδὲς τιτανώδες μάρμαρον συνιστᾷ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νήσου. Ὁ φαίδρους γρανίτης ἀπαντᾷται μόνον κατὰ τὸ ὄρος τὸ ὑπερκείμενον τοῦ λιμένος Γαλίμι. Τὸ νοτιοδυτικώτερον ἀκρωτήριο τῆς νήσου εἶναι ἐξάρτημα τῆς μικρᾶς γρανιτικῆς συρᾶς, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶσα ἡ τιτανώδης τῆς νήσου σύστασις.

Τὸ γενικὸν σύστημα τῆς ἐγκλίσεως τῶν στρώματων τοῦ μαρμαρίου δὲν εἶναι πανταχοῦ τῆς νήσου ὅμοιον· ἐπειδὴ ποῦ μὲν ἀπαντᾷ τις πάχος ὁκτὼ ἢ δέκα μέτρων ἄνευ οὐδενὸς ἔχους ὑποστρώματος ἢ σχισμῆς· κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἐνθα τὰ νεώτερα λατομεῖα, τὰ μαρμάρινα στρώματά εἰσι γενικῶς ὀριζόντια.

Τὸ Γαλίμι εἶναι χωρίον πενήκοντα περίπου οἰκιῶν· αἱ περὶ αὐτὸ ἀκαταί εἰσι λίαν ἀπάρημοι. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου μισθώσαντες ἡμῖνους μετὰ τεσσάρων ὁδηγῶν, ὅπως περιέλθωμεν τὴν νῆσον, ὑπερέβημεν τὸ ὄρος, ὅπερ κατὰ τὴν Β.Δ. διεύθυνσιν ἀποτελεῖ σύστημα καθ' ὁλοκληρίαν γρανιτικὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς βάσεως· φθάνοντες ὁμῶς εἰς ὕψος 250 μέτρων περίπου ἤρχισαμεν νὰ βλέπωμεν τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ τιτανώδους μαρμαρίου, τὰ παριστῶντα τὴν στοιβάδα. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχει πηγὴ ἐκβλύζουσα διὰ τῆς διατομῆς τοῦ μαρμαρίου ἀπὸ τοῦ γρανίτου.

Ἐπερβάντες τὴν κορυφὴν κατέβημεν εἰς κοιλάδα καλουμένην Κοδρὰν-ὄβασι, ἥτοι κοιλάδα πίσεως, ἀπὸ τοῦ ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἐργοστάσιον πρὸς ἐξαγωγήν τοιαύτης, ἐν μέσῳ δάσους ὑπάρχοντος τότε, νῦν ὁμῶς ἐξ ὁλοκληροῦ κατεστραμμένου.

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς κοιλάδος ταύτης εὐρίσκεται τεμάχιον στρώματος μεσοκλήρου, τιτανώδεις χάλικας ἐν ὑποκιτρίνῃ ἄμμῳ, ἐπικειμένον ἐπὶ τοῦ βαναύσου γρανίτου, ὑπεσκαμμένου κατ' ἀβυθὺν σπάλαια. Ἐν τῇ ἄμμῳ ταύτῃ δὲν εὗρον παντάπασι κογχύλια. Κατὰ τὴν βᾶσιν τῆς κοιλάδος ἐξέρχεται πηγὴ ἀφθόνου ὕδατος σχηματίζοντας

μικρὸν ποτάμιον, ὅπερ καὶ κατὰ τὴν ὥραν ἔτι τοῦ θέρους ἐκβάλλει μέχρι τῆς θαλάσσης, παρὰ τὰς ὄχθας δ' αὐτοῦ φύονται ναννοειδεῖς πλάτανοι καὶ ἄλλα δενδρύλλια παρέχοντα χάριν τινὰ εἰς τὴν ἄλλως ἔρημον καὶ ἀκατοίκητον ταύτην κοιλάδα.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους κωνικοῦ, ὑπερκειμένου τῆς κοιλάδος, φαίνεται παλαιὸν φρούριον· οὐδεὶς τῶν ὁδηγῶν ἡμῶν εἶχε ποτε ἀναβῆ εἰς αὐτό· βεβαιωθέντες δὲ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ὅτι ἦν κτίσμα μεσαιωνικὸν παρήλθομεν αὐτό. Κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ εὗρομεν καμίους ἀσθέστου, εἰς οὓς καίονται ἀποτμήματα τῶν ἀρχαίων λατομείων. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἄρχονται αἱ λατομίαι τῶν ἀρχαίων. Τὸ μάρμαρον εἶναι κεκομμένον κατὰ τμήματα πέντε ἕως ἑξ ἑπτὰ μέτρων μήκους καὶ ἐνὸς μέτρου πάχους. Φαίνονται δ' αὐτόθι βαθμιδοειδεῖς τινες ἐντομαὶ, τελευταῖα ἔγνη τῶν ἀρχαίων ἰργασίων. Πρὸς τὰ Ν.Α. προβάντες ὑπερέβημεν ὄρος ὑψηλότατον καὶ τραχύτατον κατακεκαλυμμένον ἐκ τμημάτων μαρμάρου. Τῇδε κἀκεῖς ὄρωνται προσέτι ὄγκοι σπαθικοῦ τιτάνου θραυομένου εἰς τετράγωνα πρίσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Λατομεῖα μαρμάρου.

Μετὰ πορείαν μιᾶς ὥρας καὶ ἐπέκεινα φθάντες εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, κατωπτεύσαμεν ἐκεῖθεν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νήσου. Ἐφ' ὅσον ἡ ὄρασις δύναται νὰ φθάσῃ βλέπει τις τὴν γῆν κεκαλυμμένην ὑπὸ σωρῶν συγκειμένων ἐκ λατυπῶν, ἥτοι ἀποκομμάτων μαρμάρων, καθότι ὑπὲρ τὰ χίλια λατομεῖα εἶχον ἀνοιχθῆ κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Δύσκολον εἶναι νὰ ὀρισθῇ ποῖα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, διότι παντοῦ φαίνεται τὸ αὐτὸ σύστημα τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Τὰ λατομεῖα ταῦτα δὲν ἔχουσι τὴν σοβαρὰν ὅψιν τῶν λατομείων τῶν Συννάδων, ὧν τὰ πλευρά εἰσι τετμημένα ὡς τοῖχοι μονόλιθοι, ὕψος ἔχοντες ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα μέτρων, διηρημένον δὲ εἰς εὐρύχωρα διαμερίσματα ἐν οἷς ἡ ἡχὴ τροποποιεῖται μυριοτρόπως. Ἐνταῦθα ἕλαστον λατομεῖον φαίνεται, ὅτι ἀφοῦ ἐχορήγει εἴκοσιν ἕως τριάκοντα κυβικῶν μέτρων μάρμαρα κατελιμπάνετο. Μιᾶς ὅλης λεύγης διάστημα διωδεύσαμεν ἐν μέσῳ κοπετρῶν λίθων καὶ ἀρχαίων λατομείων, ἔνθα τὸ μάρμαρον φαίνεται ποῦ μὲν ὅτι ἀπεκόπτετο ἀπὸ τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους, ποῦ δὲ ὅτι ἐξήγετο ἀπὸ τῆς γῆς διανοιγομένης.

Τὰ παράλια τῆς νήσου δὲν εἶναι πολὺ τραχέα. Κατὰ τὸ Β.Α. ἄκρον γλῶσσα γῆς καὶ νησιδιά τινα σχηματίζουνσι λιμένα μόλις ἄξιον τοῦ ὀνόματος, ἄνωθεν ὁμῶς τοῦ ὅρους ἐφ' οὗ ἤμεθα τὰ ὕδατα μᾶς ἐφάνιντο λίαν βαθέα, ὥστε νὰ δύναται νὰ προσορμήσῃ αὐτόθι πλοῖον. Καταβάντες εἰς τὴν Ἀν. τῆς νήσου παραλίαν ἤλθομεν εἰς χωρίον τι καλούμενον Παλάτια, ἀπὸ οἰκοδομήματος ἀρχαίου ὀρθίου ἐτι ἱσταμένου οὕτως ὀνομασθέν. Τὸ χωρίον τοῦτο κατ' ἐμὴν κρίσιν κεῖται ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς νέας Προκοννήσου καθέδρας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου. Τὸ μνησθὲν ἀρχαῖον οἰκοδόμημα σύγκειται ἐκ δύο ἀρχαίων παχέων τοίχων, ἐκτισμένων ἐκ μαρμάρων ἀπελεκήτων μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰσὶ παρεντεθειμένοι πολλαὶ σειραὶ πλίνθων ὀπτῶν· μόνον ἐν παράθυρον σώζεται, οὐδεμία δ' εὐρίσκεται καθ' ὅλον τὸ οἰκοδόμημα γλυφῇ, οὐδ' ἄλλος καλλωπισμός. Καθ' ὅλου δέ, δύσκολον εἶναι ὡς ἐκ τῆς ὀψεως αὐτοῦ ν' ἀποφανθῇ τις ἂν τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἀνάκτορον ἢ φρούριον. Ἐπὶ τοῦ αἰγυαλοῦ ὑπάρχουσι προσπεπηγμένοι μεγάλοι σχεδίαί πρὸς ἐπιβίβασιν τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστελλομένων μαρμάρων.

Ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς μεσημβρίαν ὁδὸν ἀφικνούμεθα εἰς τὰ λατομεῖα τὰ σήμερον ἐξορυσσόμενα, ἅτινα περικυκλοῦνται ὑπὸ σωρῶν ἀποκομμάτων μαρμαρίου ἢ λατυπῶν, ὡς ἐκάλουν αὐτὰ οἱ ἀρχαῖοι, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῆς ὑπάρχουσι καλύβαι τινὲς σιδηρουργῶν ἐπισκευαζόντων τὰ ἐργαλεῖα τῶν ἐργατῶν. Τὰ λατομεῖα ταῦτα κεῖνται εἰς ὕψος 140 περίπου μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἀπὸ τοῦ ὕψους δὲ τούτου ὑπάρχει ὁδὸς ἐπικλινὴς διὰ τεμαχίων μαρμάρων πεποιημένη, διὰ ταύτης δὲ κυλίσονται τὰ ἐξορυσσόμενα μάρμαρα ἅτινα ἄλλως δὲν εἶναι λίαν εὐμεγέθη, συνίστανται δὲ ὡσεπιτοπολὺ εἰς πλάκας καὶ πέτρας ἐπιταφίους στελλομένας εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὰ περὶ τὴν νήσον ταύτην νησιδία ἀνήκουσι πάντα εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα, συνίστανται δηλ. ἐκ τιτανομαρμαρίου ἐπικειμένου ἐπὶ γρανίτου, ἔχουσι δὲ ὅρους καλοὺς διὰ μικρὰ πλοῖα, ὧν ὁ ἀξιολογώτερος εἶναι ὁ καλούμενος Πασσά λιμάνι εἰς τὴν Ἐλαφόνησον εὐρισκόμενος. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου ταύτης δὲν φαίνεται διόλου δεδικοιολογημένον, καθότι ἡ νήσος αὕτη εἶναι λίαν ἀνοικτὴ καὶ γυμνὴ, ὥστε δὲν φαίνεται ἐπιτηδεῖα πρὸς κατοικίαν ἐλάφων, μᾶλλον δὲ πιθανὸν νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ αἰγάγων ἢ ἀγριοπροβάτων ἐξ ἐκείνων ἅτινα ἀπαντῶνται εἰς πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὡς εἰς τὴν Ἀντίμηλον, Ἰκαρίαν καὶ Λιψὴν. Πλὴν τῆς μεγάλης νήσου ὑπῆρχον τὸ πάλαι λατομεῖα καὶ εἰς πολλὰς ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων.

Ἡ Θάσσος ἐξῆγε τὸ πάλαι ὥραϊον πρὸς ἀγαλματοποιεῖαν μάρμαρον, οὗ τὰ λατομεῖα εἶχον ἀνακαλυφθῆ ὑπὸ τῶν Φοινίκων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ὅς τις καὶ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, εἶδεν αὐτὰ ἰδίῳις ὄμμασι. Τὸ μάρμαρον δὲ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν θάσσιον μάρμαρον, ἣν δὲ τοῦτο, κατὰ Πλίνιον, ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ τῆς Λέσθου κυανοῦν. Οἱ πολυάριθμοι σαρκοφάγοι οὓς ἐν Θάσσῳ εἶδον, εἰσὶ πεποιημένοι ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ἀρίστης ποιότητος, ὁμοιάζον πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων διὰ τοῦ ἀσημάντου ὀνόματος grechetto καλούμενον. Τὸ μάρμαρον τοῦτο ἐτιμᾶτο μεγάλως ἐν Ῥώμῃ, πολλαχοῦ δὲ τῶν συγγραμμάτων τῶν Λατίνων συγγραφέων μνημονεύεται. Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ ἀπῆλauen οὐχὶ ὀλιγωτέρας ὑπολήψεις, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πausanías, ἐξ αὐτοῦ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐποίησαν πολλοὺς ἀνδριάντας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, οὓς ἀνέθηκxan εἰς τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Τῆς Λέσθου τὸ μάρμαρον εἶχε χροῖαν μᾶλλον τοῦ θασσίου πρὸς τὸ μολυβδόχρουν ἀποκλίνουσαν. Τὰ λατομεῖα αὐτοῦ εὐρίσκονται κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς νήσου, ἐνθα μόνον ὑπάρχουσι τιτανώδεις στοιβάδες, ἅπαν δὲ τὸ λοιπὸν τῆς νήσου εἶναι ἡραίστειον. Κατὰ τὸν Φιλίστρατον τὸ μάρμαρον τοῦτο ἦν τὸ ἀμυρότερον πάντων τῶν λευκῶν μαρμάρων, μετεχειρίζοντο δ' αὐτὸ συνήθως οἱ ἀρχαῖοι εἰς κατασκευὴν τάφων· καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ ὅμως δὲν ἀπέρριπτον αὐτὸ, ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐποικήθησαν τὰ ἄγαλμα τῆς Ἰουλίας Πίας καὶ ἡ Ἀφροδίτῃ τοῦ Καπιτωλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἀπὸ Μιχαλίτσι εἰς Κύζικον.

Εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ ὥρων ἀπὸ τοῦ Μιχαλίτσι κεῖται ἡ μικρὰ πόλις Ἀϊδιντζίκ· αὐτόθεν ἀρχόμεθα καταβαίνοντες τὸν Μέκεστον μέχρι τῆς εἰς τὸν Ῥύνδακον συμβολῆς αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς ἡ ὁδὸς διευθύνεται δυτικοβορειοδυτικῶς διὰ πεδιάδος εὐφόρου κάλυπτομένης ὑπὸ πυκνῶν συκαμινῶν· ἐκείθεν διερχόμεθα δι' ἀκατίου μικρὸν ποταμὸν, ὀλίγον μὲν ὀρμητικὸν, βαθὺν ὅμως ἱκανῶς, καλούμενον Καρὰ-δερε-σου, ἐξερχόμενον ἀπὸ τῆς λίμνης Μανύας, ἀπεχούσης δ' ἐκείθεν τεσσάρων περίπου ὥρων πορείαν. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τούτου κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον Καράκιοι. Ἡ ἀποψὶς τῆς πεδιάδος

εἶναι ποικίλη καὶ ἀγροικηρὰ καὶ χλοερωτάτη. Ἐν αὐτῇ ἡ ἀγρία ἄμπελος ἐπικρέμαται κατὰ θυσάνους ἐπὶ τῶν κλάδων τῶν δένδρων, τὸ δὲ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ ποικιλωτάτων ἀνθέων.

Ἡ ὁδὸς παρατείνεται κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην, διακοπτομένην ὑπὸ ποταμίων τινῶν ἀπὸ τῶν ἀνωθεν ὀρέων καταρρέοντων, φθάνει δὲ μέχρι σειρᾶς λόφων. Ἐκεῖθεν μεταβαίνομεν εἰς κοιλάδα στενὴν ἐκτεινομένην ἱκανῶς πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀφικνούμεθα δὲ εἰς χωρίον καλούμενον Δουγὰν Χισσάρ, ἥτοι φρούριον ἱέρακος, οὕτω κληθὲν ἀπὸ πύργου ἐκτισμένου ἐπὶ ὑψώματος κατὰ τὸ μέσον τοῦ χωρίου. Τὴν αὐτὴν ἀκολουθοῦντες διεύθυνσιν διερχόμεθα ἐτέραν γραμμὴν βουνῶν, ἀποτελούντων τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς Μανύας λίμνης. Πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ χωρίου ὁράται τουρκικὸν νεκροταφεῖον, ἐν ᾧ εὐρίσκονται σπόνδυλοί τινες ἀρχαίων στηλῶν τεθραυσμένων. Ἐκεῖθεν ἡ ὁδὸς διέρχεται ὑπὸ ἀψίδα λιθίνην, παρατηροῦνται δὲ καὶ λείψανά τινα κρηπίδος δεικνύοντα διάθασιν ἀρχαίας ὁδοῦ. Περαιτέρω οἱ λόφοι μέχρι τοῦ χωρίου Ἀσᾶ-Μπουνάρ ἐκτεινόμενοι, εἰσι γενικῶς γυμνοὶ καὶ ἄφοροι. Τὸ χωρίον Ἀσᾶ-Μπουνάρ σύγκειται ἐξ εἰκοσάδος τινὸς οἰκιῶν, πέριξ δὲ τοῦ ρύακος (Μπουνάρ τουρκιστί) ἐξ οὗ καὶ τὸ χωρίον ἔχει τὸ ὄνομα, παρατηρεῖται σωρὸς τεθραυσμένων μαρμάρων καὶ ὠραῖαι τινες κορωνίδες. Ἐξ ἑλιόμετρα ἀπωτέρω, παρὰ τοὺς πρόποδας ἐτέρας σειρᾶς λόφων, κεῖται χωρίον καλούμενον Δεβλέκιοι, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου ῥεῖ ποταμίων μικρὸν ἀπ' ἄρκτου κατερχόμενον δι' ἑδάφους τραχέος καὶ εἰσβάλλον διὰ κρημνώδους αὐχένος εἰς τὴν λίμνην Μανύαν. Τὸ ποτάμιον τοῦτο φαίνεται ὅτι πηγάζει ἀπὸ τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος ἐκτεινομένων λόφων τῶν κατέναντι τῆς ἀνατολικῆς ἁκρᾶς τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου.

Ἀπὸ Δεβλέκιοι ἡ ὁδὸς ἀποκλίνει ἐπὶ τὸ ἀρκτικώτερον, τὸ δὲ ἔδαφος γίνεται ἀνηφορικόν, καλύπτεται δὲ ὑπὸ χλόης. Λόφοι ὑψηλοὶ ὑψοῦνται πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς τὰ ἀρκτοδυτικὰ, ἀπὸ τῆς κορυφῆς δὲ αὐτῶν γίνονται ἄποπτα τὰ ὄρη τῆς Κυζίκου. Ὀλίγον ἀπωτέρω ἡ φύσις τοῦ ἑδάφους μεταβάλλεται· τὰ ἡφαιστειογενῆ πετρώματα λήγουσιν, ἄρχονται δὲ πετρώματα ἐκ μαρμαρίου κρυσταλλώδους, ἐπικαλυπτόμενα ὅμως ὑπὸ πολλῶν ὄχθων ποικιλοχρόμου ἀργίλου.

Μετὰ ὀκτώρων πορείαν φθάνομεν τέλος εἰς τοὺς κήπους τοῦ Ἀϊδιντζικ, εἰσερχόμεθα δὲ εἰς κοιλάδα καλῶς γεωργημένην, ἥρμα ἐπικλίνουσαν πρὸς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὴν πρὸς ΒΒΔ. διεύθυνσιν.

Τὸ Ἀϊδιντζικ κεῖται ἐπὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς λόφων, σύγκειται δὲ ἐκ πεντακισίων περίπου οἰκιῶν, ὅλων σχεδὸν τουρκικῶν. Ἡ κώμη

αὕτη ὑπῆρξεν ἄλλοτε πρωτεύουσα ἐπαρχία, ἀνηκούσης εἰς τινὰ τῶν ἐμυρῶν τοῦ Τουρσοῦν, κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἦν σημαντικώτερά παρ' ὅσον νῦν. Περιλαμβάνει δὲ ἐτι ἐξ τζαμιά καὶ δημοσίου λουτρῶνας, εἰς πάντα δὲ σχεδὸν ταῦτα τὰ οἰκοδομήματα ἀντὶ λίθων μετεχειρίσθησαν μάρμαρα ἀρχαῖα κομισθέντα αὐτόθι ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Κυζίκου. Σήμερον τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ ἰδίως τοῦ μετὰ τῶν μεσογείων ἐμπορίου τραπέντων ἄλλην δεύθυνσιν, ἢ κώμη αὕτη περιέπασεν εἰς παρακμὴν καὶ ἔνδειαν.

Ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ κεῖται ἕτερον χωρίον Ἑρμενίκιοι καλούμενον, πλησίον δὲ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν νῆσον τῆς Κυζίκου μετὰ τῆς ἡπείρου κεῖται ἡ κώμη Πάνορμος. Ἀμφότερα ὅμως τὰ χωρία ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι λόγου ἄξιον, οὔτε μέσον εὐζωίας, διὸ καὶ οἱ περιηγηταὶ παρατρέχοντες αὐτὰ ἀναγκάζονται νὰ ὑπάγωσιν ὅπως εὐρωσιν ἄνεσιν τινὰ εἰς Ἀρτάκην, πόλιν μικρὰν κειμένην ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου τῆς Κυζίκου.

Ἡ ἀπὸ Ἀινδιντζίκ εἰς Ἀρτάκην ὁδὸς ἐκτείνεται παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, πᾶσα δὲ ἡ κατ' αὐτὴν χώρα καλύπτεται ὑπὸ ἀμπέλων καὶ μεγάλων ὀπωροφόρων δένδρων. Ἀκολουθῶς διερχόμεθα τὸν ἀμυῶδη ἰσθμὸν τὸν συνενοῦντα τὴν Κυζίκον μετὰ τῆς μεγάλης περσεῖς, ἀναβαίνοντες δὲ πρὸς ἄρκτον εἰσερχόμεθα εἰς τὴν χώραν τῆς νήσου. Πᾶσαι αἱ πλευраὶ τῶν ὀρέων εἰσὶ καλλιεργημέναι καὶ ὑπ' ἀμπέλων κεκαλυμμέναι, ἐξ ὧν παράγεται ὁ οἶνος τῆς Ἀρτάκης ὁ ἐξαχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ εὐφορία τῆς χώρας προέρχεται ἐκ τῆς γρανιτικῆς φύσεως τῆς γῆς, περιεχούσης ἀξιόλογον ποσότητα ἀποσυντεθειμένου *φειλδσπάθ* ⁽¹⁾. Ἡ ἀμπέλος καλλιεργεῖται μετὰ πολλῆς νοημοσύνης, ὁ οἶνος ὅμως δὲν εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀξιολογότητα τῆς σταφυλῆς, ἥτις ἐν Εὐρώπῃ παραγομένη ἤθελεν ἀναδείξει ἐξάριτον οἶνον.

Ἀρτάκη. Κόζικος.

Ἡ νῆσος τῆς Κυζίκου ἀνήκει εἰς τὸ μικρὸν ἀρχιπέλαγος τὸ κατέχον τὸ μεσημβρινὸν μέσον τῆς Προποντίδος. Πᾶσαι αὐταὶ αἱ νῆσοι ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν γεωλογικὴν περίοδον. Ἐκ τῆς ἀνάρσεως τοῦ γρανίτου προέκυψε τὸ λευκὸν μάρμαρον, εἰς τινὰ δὲ μέρη ἡ σχιστώδης τίτανος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἀναρσις αὕτη συνέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μετασχηματίσεως (transition). Ὁ γρανίτης καὶ ἡ τίτανος

(1) Τὸ ὄρυκτον τοῦτο μετεφράσθη ὑπὸ τινων ἀστερίας, πτυχίτης ἢ πτυχῶδης, σύγκειται δὲ ἐκ χαλκοῦ, ποτάσεως καὶ στυπτηρίας.

ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς παραλίοις ὄρεσι, φαίνονται δὲ συναπτόμενα μετὰ τῶν κατωτέρων πλαγίων βουνῶν ἢ ἐρείσματων τῆς Ἰδῆς. Αἱ ἀρκτῶαι πλευраὶ τοῦ ὄρους τούτου σύγκεινται ἐκ γρεῖς (ἀρχηγόνου μικτοῦ λίθου) καὶ μικασχίστου (ὄρυκτοῦ συγχειμένου ἐκ χρυσοφάμμου καὶ σχιστολίθου)· αἱ μεσημβριναὶ εἰσιν ἡφαιστειώδεις· αἱ βράχεις ὅμως αὐταὶ ἀποτελοῦσιν ὅριον τοῦ ἀρχηγόνου ἐδάφους, καθότι πᾶσα ἡ παραλία τοῦ Ἑλλησπόντου ὡς καὶ τὰ πετρώματα τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου μέχρι τοῦ Λεκτοῦ ἀκρωτηρίου (Μπαμπα) ἀνέκουσιν εἰς τὸ νεώτατον τριτόγονον σύστημα· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τῶν μεγάλων προσχώσεων αἰτίνες μετέβαλον τὸ σχῆμα τῶν παραλίων καὶ αἰτίνες δύνανται νὰ καταλεχθῶσι μετὰ τῶν συγχρόνων στρωμάτων. Ὁ πορθμὸς οὗτος ὁ χωρίζων τὴν νῆσον τῆς Κυζίκου ἀπὸ τῆς ἡπείρου ἦν κατ' ἀρχὰς πολὺ πλατὺς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως αἱ γαῖαι αἱ ἀπὸ τῶν ἐκατέρωθεν ὀρέων διὰ τῶν ὑδάτων ἀπολειβόμεναι τόσον ἐστένευσαν αὐτὸν, ὥστε ἐπ' αὐτῶν κατεσκευάσθη γέφυρα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου αἱ κινήσεις τῶν δύο κόλπων συνεσώρευσαν εἰς τὸ στενὸν τοῦτο τοσαύτην ποσότητα φυκῶν καὶ χαλίκων, ὥστε ἀπέφραξαν τελείως αὐτὸ καὶ τὸν πορθμὸν μετέβαλον εἰς ἰσθμὸν, ὅστις νῦν ἔχει πλάτος ἐνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου μιλίου.

Κατὰ τὸν Στράβωνα τὸ ὄρος τὸ ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τῆς νήσου δὲν ἔχει παρὰ μίαν μόνον κορυφὴν (μονοφυεῖς, ὡς λέγει αὐτὸ), τοῦτο ὅμως δὲν ἀληθεύει· καθότι τὸ ὄρος τοῦτο, ἂν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ὁρώμενον φαίνεται ὡς κῶνος ὀλίγον τι πεπλατυσμένος κατὰ τὰ πλευρά, ὁρώμενον ὅμως ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου μέρους φαίνεται διηρημένον εἰς πολλὰς κορυφάς, ὧν ἡ μία ὑπέρκειται τῆς Ἀρτάκης. Ἡ κορυφὴ τοῦ ὄρους καλύπτεται ὑπὸ δάσους, ἢ μάλλον ὑπὸ θάμνων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπερτεροῦσι κατὰ τὸ πλῆθος ἡ κόμαρος, ἡ τερέβινθος, ἡ δρύς, ἡ δάφνη καὶ ἡ ἀγριελαία. Μάτην διετρέξαμεν ἅπαν τὸ ὄρος πρὸς ἀναζήτησιν λειψάνου τινὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ ἄλλων συγγραφέων ἀναφερομένου «ἐπερὶ τῆς Δινδυμῆνης μητρὸς τῶν θεῶν» τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ἰδρυθέντος· οὐδὲν ἔχον αὐτοῦ ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν, οὔτε εἶδυσιν τινα περὶ ὑπάρξεως τοιούτων λειψάνων ἐλάβομεν παρὰ τῶν ποιμένων τοῦ ὄρους, οὓς καθ' ἕκαστον σχεδὸν βῆμα ἠρωτῶμεν. Καθ' ὅλον τὸ ὄρος ἀνεύρομεν τὸν γρανίτην ὡς βάσιν τοῦ ἐδάφους· τὸ τιτανῶδες μάρμαρον δὲν φαίνεται εἰμὴ κατὰ τοὺς πρὸς τὴν Ἀρτάκην προδούνους, ἀποτελεῖ δὲ καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν τοὺς δύο βράχους, ὧν ὁ εἰς ἰδίᾳ καλεῖται νῆσος τῆς Ἀρτάκης.

Παρακτὸς δύο μεγάλων λιμένων σχηματιζομένων ὑπὸ τοῦ κόλπου

τῆς Ἀρτάκης καὶ τοῦ τῆς Πανόρμου, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ νέου ἰσθμοῦ, ἡ νῆσος τῆς Κυζίκου ἔχει καὶ δύο ἄλλους λιμένας, ὧν ὁ μὲν καλεῖται *Τὰ Ῥοδια*, εἰς ὃν εὐρίσκουσιν ἄσυλον ὡσεπιτοπολὺ τὰ μικρὰ πλοῖα ἐπὶ τῶν συχνάκις ἐν τῇ Προποντίδι συμβαινουσῶν θυελλῶν, ὁ δὲ ἕτερος κεῖται μὲν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, ἔφερε δὲ πάλαι τὸ ὄνομα Πάνορμος, ὄνομα κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λιμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, σήμερον δὲ τὰ πλοῖα δὲν προσορμῶνται πλέον εἰς αὐτόν. Τὸ νέον χωρίον Ἑρμενίκιόν περιέχει ὀλίγας τινὰς ἀρχαιότητας.

Ἡ Ἀρτάκη κεῖται πλησίον τῆς Κυζίκου, ἣν δὲ πόλις ἀρχαιοτάτη· ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει αὐτῆς, ἰδίως δὲ ἐν τῷ περσικῷ πολέμῳ καθ' ὃν καὶ αὕτη ἡ πόλις καὶ ἡ Προκόννησος ἐπωπολήθησαν ὑπὸ τῶν Φοινίκων (τ'. 33). Τὸ ὄρος τὸ ὑπερκείμενον τοῦ λιμένος καὶ τοῦ γειτνιάζοντος νησιδίου ἐκαλεῖτο ὁμοίως Ἀρτάκη «ὄρος εὐδενδρον, ὡς λέγει ὁ Στράβων, καὶ νησίον ὁμώνυμον πρόκειται τούτου». Ἡ πόλις Ἀρτάκη ἦν ἀποικία Μιλησίων, ἀπέιχε δὲ τῆς Κυζίκου μόνον ἐνὸς μιλίου διάστημα, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον· τοῦτο ὅμως δὲν ἀληθεύει, διότι ἀπὸ τοῦ κόλπου μέχρι τῆς ἁκρᾶς τῆς Κυζίκου τῆς καλουμένης Μπαλ-Κιζ ἀριθμοῦνται 9,375 μέτρα.

Ἡ πόλις Ἀρτάκη ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου, ἐκτεινομένου πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ, τὸ δὲ ὁμώνυμον νησίδιον χωρίζεται αὐτοῦ διὰ στενοῦ διαπορίου. Ὁ Πλίνιος μνημονεύει καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος συνάμα, ὡς μὴ ὑπαρχόντων ὅμως πλέον ἐπ' αὐτοῦ. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἡ εὐημερία τῆς Κυζίκου ἠμάρυνσε καὶ ἀπερρόβησε πάντα ταῦτα τὰ μικρὰ πολίσματα, ἐν ᾧ ἐτέρωθεν ὁ μισηδαιτικὸς πόλεμος ἐμάστισεν αὐτὰ δεινῶς· δὲν ἡρημώθη μόλαταῦτα ὁλοσχερῶς ἡ Ἀρτάκη, διότι καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ πρὸ ταύτης ἔτι τῆς ἐποχῆς ἀπέκτησε σπουδαιότητά τινα, περιεῖχε δὲ καὶ μαρμαρινὰ τινα οἰκοδομήματα. Τὰ ὀχυρώματα ἅτινα σώζονται ἐπὶ τῆς νήσου, καὶ περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Pococke καὶ Lucas ὡς λαμπρὰ λείψανα ἑλληνικῶν ἔργων, εἰσι βυζαντινοὶ πύργοι ἢ γενουνησιακοί, ἐκτισμένοι διὰ πλουσίων λειψάνων ἀρχαίων μνημείων ληρθέντων ἀναμφιβόλως ἐκ Κυζίκου, σπονδύλων αὐλακωτῶν στηλῶν κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα γεγλυμμένων καὶ κορωνίδων σφῶν, πολλὰ δὲ μουσεῖα θὰ ἐπλουτίζοντο ἐκ τῶν ὕλικῶν τούτων. Ἐν τινι ἀμπέλῳ, ὑπερκειμένη τῆς νεωτέρας πολίχνης, παρατηρεῖται τοίχος ὥρατος ἐκτισμένος ἐκ μεγάλων λευκῶν μαρμάρων, εἰκάζεται δὲ ἀρχαιότερος τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Φοινίκων. Ἐκτοτε φαίνεται ὡς βέβαιον, ὅτι ἡ πόλις αὕτη περι-

ωρίσθη εἰς μόνην τὴν νῆσον τῆς Κυζίκου, καὶ ὄχι εἰς τὸ νησίον τὸ πρὸ αὐτῆς.

Ἐπὶ ἐτέρου νησίου, ἡ ἀκριβέστερον βράχου, ὑπάρχει πηγὴ ἡ ἀγίασμα σεβυμένη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ ἀποδίδουσιν εἰς τὸ ὕδωρ αὐτῆς ἱαματικὰς ἰδιότητας.

Ὁ κόλπος τῆς Ἀρτάκης ὁ ἄλλοτε ὑπὸ πολλῶν πλοίων συχναζόμενος, νῦν μένει παντάπασιν ἔρημος, ὥς μὴ ἐξαγούσης οὐδὲν τῆς περὶ αὐτὸν ἐρήμου χώρας.

Ἀκολουθοῦντες τὰς καμπὰς τῆς ἀκτῆς ἀπαντῶμεν πολλὰ ποτάμια μικρὰ καταρρέοντα ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Κυζίκος, καὶ τὸ ὅποιον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκαλεῖτο Ἀρκτων ὄρος, ἴσως ἐπίσης ἀνυποστάτως ὅσον καὶ τὸ νησίον τὸ ὑπ' αὐτῶν κληθεὶς Ἐλαφόνησος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἐρείπια τῆς Κυζίκου.

Ἡ τοποθεσία, ἐφ' ἧς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Κυζίκου, εἶναι σήμερον πάντῃ ἀκατοίκητος. Πέραν τῶν τειχῶν ἐπὶ ὑψώματός τινος κεῖται μικρὸν χωρίον συγκείμενον ἐκ δεκάδος τινὸς οἰκιῶν, καλούμενον Χαμακλί, ἐξουσιάζον δὲ ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ περιβάλου τῆς πόλεως. Τὸν περιβόλον τοῦτον τῶν τειχῶν περιήλθομεν ἀπὸ τοῦ μεγάλου ὀκταγώνου πύργου τοῦ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν κειμένου, μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ πέρατος κειμένου ἐγγύτατα τοῦ ἰσθμοῦ. Κάτωθεν τοῦ τοίχου τινὸς ἀρχαίου ἀναβρύει πηγὴ ὕδατος διαυγοῦς καὶ γλυκεῆς, σκιαζομένη ὑπὸ μεγάλου πλατάνου. Τὴν θέσιν ταύτην οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι Μπάλ-Κιζ-σαρχί, ἥτοι ἀνάκτορον τῆς κόρης τοῦ μέλιτος, ὀνομασίαν διαδεδομένην ἐν Ἀσίᾳ παρὰ μουσουλμάνοις, ὡς ἐν Σαγαλησῶ, ἐν Ἀσπένδῳ καὶ ἄλλοις τόποις· φαίνεται δὲ ὅτι ἡ κόρη τοῦ μέλιτος ἐν τῇ μουσουλμανικῇ ποιήσει ἦν ἡ βασίλισσα Σαβᾶ.

Πλησίον τοῦ πύργου τῆς Μπάλ-Κιζ φαίνονται ἐρείπια πυλῶνος· πάντα τὰ τείχη εἰσὶν ἐκτισμένα διὰ μεγάλων τεμαχίων γρανίτου τεθειμένων ἐναλλάξ κατὰ μέτωπον καὶ διατόνως, ἥτοι κατὰ μῆκος ἐσχωροῦντων εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου, καὶ κοσμουμένων δὲ δι' ἐκχυρτώσεων. Οἱ διάτονοι λίθοι δὲν κατέχουσιν ὁλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου. Τὰ ἐν μέσῳ διαστήματα πληροῦνται ἐκ κομματίων γρανίτου, θαλασσίας ἄμμου καὶ πηλοῦ καὶ ἀσβέστου. Ἐκαστος λίθος ἔχει ὕψος

μὲν $\frac{32}{100}$ τοῦ μέτρου, μῆκος δὲ $1 \frac{20}{100}$ ἕως 1 καὶ $\frac{28}{100}$ τοῦ μέτρου. Οὐδὲν μέρος τοῦ τείχους διατηρεῖται ὁλοσχερὲς, δύνатаί τις ὅμως ἐξ ἀναλογίας νὰ εἰκάσῃ ὅλον τὸν περίβολον· αἱ βάσεις αὐτοῦ διατηροῦνται σῶαι. Οἱ πύργοι εἰσὶ τετράγωνοι, κεῖνται κατ' ἄνισα διαστήματα, ἥτοι κατὰ 30 μέχρι 50 μέτρων, ἔχουσι δὲ 40 μέτρων μέτωπον, τὸ δὲ τείχος ἔχει πάχος τεσσάρων μέτρων. Τὸ τείχος τοῦτο οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τοῦ μηριδατικοῦ πολέμου καὶ ἀντέστη πρὸς τὰς προσβολὰς τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου, εἰς μάτην προσπαθήσαντος νὰ κυριεύσῃ τὴν κλειδα ταύτην τῆς Προποντίδος. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ μόνον ἐτι σῶον ὑπάρχον μνημεῖον τῆς Ἀσίας, ὅπερ ἀμέσως καὶ ἰσχυρῶς συνέβαλεν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου ἐχθροῦ τῶν Ῥωμαίων, διὰ τοῦτο δὲ τὰ σεβάσματα τοῦ μνημείου τούτου λείψανα ἐμποιοῦσι βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεατὴν. Ὁ ἰσθμὸς ὁ ἀναμνηνῆσκων μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἐξηφανίσθη ὑπὸ τὰς προσπάτους προσχωσεις, οἱ δὲ νεόσοικοι ἐν οἷς ἐκλείοντο αἱ τριήρεις ὥς καὶ ὅλα τὰ ναυτικά ἔργα τὰ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς τῆς πόλεως χρονολογούμενα δὲν ὑπάρχουσι πλέον· εἰς ἡμᾶς λοιπὸν μένει νὰ περιγράψωμεν τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς μνημεῖα, ἢ μάλλοι· νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὰ ἐν τοῖς ἀμόρφοις ἐρείπιοις, ἃ σήμερον πενήθιμῶς πρόκεινται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ.

Ἡ χώρα τῆς Κυζίκου κατ' ἀρχὰς ὠκλήθη ὑπὸ τῶν Δολιόνων, οἵτινες καὶ ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ Αἰσῆπου ποταμοῦ, τότε δὲ καὶ ἡ νῆσος ὠνομάζετο Δολιονίς. Ὅτε οἱ Ἀργοναῦται κατέσχον ἐπὶ τὴν νῆσον ταύτην, βασιλεὺς αὐτῆς ἦν ὁ Κύζικος, ἐξέτεινε δὲ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς χώρας τῆς μεταξὺ τῶν ποταμῶν Αἰσῆπου καὶ Ῥυνδάκου μέχρι τοῦ τόπου τῶν Δασκυλίων, καὶ εἶχεν ἐπιβάλει τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα εἰς τε τὴν νῆσον καὶ εἰς τὴν πόλιν, Κύζικον ἔκτοτε ὀνομασθεῖσαν. Κατὰ Πλίνιον (V XXXII) ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦν υἱὸς πατρὸς ὀμωνόμου ἐλθόντος ἐκ Θεσσαλίας, εἶχε δὲ νυμφευθῇ τὴν Αἰνήτην θυγατέρα Εὐφόρου ἢ Εὐσώρου βασιλέως τῆς Θράκης, ἐφονεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος. Κατ' ἄλλην παράδοσιν ἡ Κύζικος ἦν ἀποικία Μιλησίων, συναριθμουμένη καὶ αὐτῇ, ὥς καὶ ἡ Ἀρτάκη, εἰς τὰς πολλὰς ἀποικίας τῶν Μιλησίων. «Ἀναξιμένης γοῦν ὁ Λαμφακηνὸς οὕτω φησὶ (λέγει ὁ Στράβων) ὅτι καὶ Ἰκαρον τὴν νῆσον καὶ Λέρον Μιλήσιοι συνώκισαν καὶ περὶ Ἑλλησποντον ἐν μὲν τῇ Χερσονήσῳ Λίμνας, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ Ἀβυδὸν, Ἀρισθαν, Παισὸν, ἐν δὲ τῇ Κυζικηνῶν νήσῳ Ἀρτάκην, Κύζικον, ἐν δὲ τῇ Μεσογαίᾳ τῆς Τρωάδος Σκῆψιν». (ΙΔ'. 635). Ἐπειδὴ δὲ πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐκ συμφώνου δέχονται ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἦσαν

Πελασγοί, ἔπεται ὅτι οἱ πρῶτοι οἰκισταὶ Δολιόνες ἦσαν ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης.

Οἱ Ἀργοναῦται ἰδρύσαντο ἐπὶ τοῦ Δινδύμου ὄρους ἱερὸν εἰς τὴν μεγάλην μητέρα τῶν θεῶν, ἣν ἐλάτρευον ἰδιαζόντως ἐν Κυζικῷ καὶ Πεσινούντι, καὶ ἣτις ἐγένετο, καθ' Ἡρόδοτον, αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ σοφοῦ Ἀναχάρσιδος. «Πλώων γὰρ Ἀνάχαρσις δι' Ἑλλησπόντου προσίσχοι ἐς Κύζικον, καὶ εὔρε γὰρ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν ἀνάγοντας τοὺς Κυζικηνούς ὁρτὴν κάρτα μεγαλοπρεπέως, εὗξατο τῇ μητρὶ Ἀνάχαρσις ἦν κως καὶ ὕγιης ἀπονοστήσῃ ἐς ἐσωτοῦ θήσιν τε κατὰ ταῦτά κατὰ ὦρα τοὺς Κυζικηνούς ποιεῦντας, καὶ παννυχίδα στήσιν. Ὡς δὲ ἀπίκετο ἐς τὴν Σκυθικὴν, καταδύς ἐς τὴν καλουμένην Ὑλαίνην (ἣ δ' ἐστὶ μὲν παρὰ τὸν Ἀχιλλεῖον δρόμον, τυγχάνει δὲ πᾶσα ἐούσα δενδρέων παντοδαπέων πλὴν), ἐς ταύτην δὴ καταδύς ὁ Ἀνάχαρσις τὴν ὁρτὴν ταύτην ἐπετέλει τῇ θεῷ τύμπανόν τε ἔχων καὶ ἐκδυσάμενος ἀγάλματα. Καὶ τῶν τις Σκυθέων καταφρασθεὶς αὐτὸν ταῦτα ποιεῦντα ἐσήμησε τῷ βασιλεῖ Σαυλίῳ· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπικόμενος, ὡς εἶδε τὸν Ἀνάχαρσιν ποιεῦντα ταῦτα, τοξεύσας αὐτὸν ἀπέκτεινε» (Δ'. 76). Πλὴν τῆς Κυβέλης ἐλάτρευον μετ' ἐξιδιασμένης εὐλαθείας ἐν Κυζικῷ ἡ Περσεφόνη καὶ ὁ Ζεὺς, κατὰ τινα δὲ μυθολογικὴν παράδοσιν ὁ Ζεὺς εἶχε δώσει τὴν Κύζικον ὡς προῖκα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ Πλούτωνος.

Ἐπὶ τοῦ περσικοῦ πολέμου, ὅτε οἱ Φοίνικες ἐπιδραμόντες μετὰ στόλου ἐδῆωσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν πέριξ παραλίαν, «ἐπὶ Κύζικον οὐδὲ ἔπλωσαν ἀρχήν· αὐτοὶ γὰρ Κυζικηνοὶ ἔτι πρότερον τοῦ Φοινίκων ἐσπλόου ἐγεγόνεσαν ὑπὸ βασιλεῖ, Οἰβάρεϊ τῷ Μεγαβάξου ὁμολογήσαντες, τῷ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ» (Ἡρόδ. Γ'. 33).

Ἐπὶ τῶν ἐπαναστάσεων αἰτίνες ἐπηκολούθησαν τὴν περὶ Μυκάλην ναυμαχίαν καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἦσαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ Κύζικος συνεμερίσθη τῶν τυχῶν τῶν Ἑλλησποντιακῶν πόλεων, πότε μὲν ὑποτελὴς τοῖς Ἀθηναίοις γινομένη, πότε δὲ ὑποτασσομένη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἢ τῶν Περσῶν. Κατόπιν μετὰ τὴν εἰς Γράνικον μάχην ὁ Ἀλέξανδρος κυριεύσας τὴν Κύζικον συνῆψε τὴν νῆσον μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ δύο γεφυρῶν.

Τὸ πολίτευμα τῶν Κυζικηνῶν ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἡ δὲ πολυτέλεια τῶν οἰκοδομῶν καὶ ὁ πλοῦτος ὁ εἰσρέων εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου ἀνεβίβαζον αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν μητροπόλεων τῆς Ἀσίας. «Ἡ Κύζικος, λέγει ὁ Φλῶρος (III. 5.), πόλις εὐγενὴς περιποιεῖται τιμὴν τῇ Ἀσιατικῇ παραλίᾳ καὶ διὰ τοῦ φρουρίου, καὶ διὰ τῶν τειχῶν αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ λιμένος καὶ τῶν μαρμα-

ρίνων αὐτῆς πόργων. Τὸ πολίτευμα αὐτῆς ὁμοίαζε μὲ τὸ τῶν Ῥοδίων καὶ Μασσαλιωτῶν, μεταξὺ δ' ἄλλων θεσμῶν αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἴδιος καὶ περὶ τῶν οἰκοδομῶν, καθ' ὃν πάντα τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, τὰ ὀπλοστάσια, αἱ μηχαναὶ, οἱ δημόσιοι σιτοβολῶνες, ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ ἐπιμέλειαν τριῶν ἀρχιτεκτόνων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Κυζίκος ἔπεσεν εἰς τὸν κλῆρον τῶν βασιλείων τῆς Περγᾶμου, διετήρησεν ὅμως καὶ τὸ πολίτευμα καὶ τὰ προνόμια αὐτῆς, ἐκ τῶν περισωθέντων δὲ παμπόλλων μαρμάρων λεπτομερῶς γινώσκομεν πάσας τὰς ἀρχὰς τὰς συνιστώσας τὸν διοικητικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν. Τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν εἶχεν ἡ Βουλὴ καὶ ὁ δῆμος· κατὰ μίμησιν δὲ τῶν Ἀθηνῶν, πρώτης μητροπόλεως τῆς Κυζίκου, ὁ λαὸς αὐτόθι διηγεῖτο εἰς ἑξ φυλάς, ὧν αἱ τέσσαρες ἔφερον ὀνόματα ἀττικῶν φυλῶν, ἥτοι τοὺς Γεδέοντας, τοὺς Οἶνοπας, τοὺς Ἀργάδας, τοὺς Ὀπλίτας, τοὺς Αἰγικορεῖς καὶ τοὺς Βόρας. Τῶν φυλῶν τούτων ἐκάστη κατὰ διαδοχὴν καὶ ὠρισμένον χρόνον ἐλάμβανε τὴν πρυτανείαν καὶ τὴν κυβέρνησιν, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις ⁽¹⁾.

Ἐν ἀρχῇ οἱ κάτοικοι τῆς Κυζίκου εἶχον τὸ ἰωνικὸν ἔτος, διηρημένον εἰς σεληνιακοὺς μῆνας, ὑστερώτερον παρέλαβον τὸ μακεδονικὸν ἔτος, ἐπὶ τέλους δὲ τὸ ῥωμαϊκόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡλιακόν. Πολλοὶ τῶν μνηνῶν αὐτῶν ἔχουσι τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς ἀττικοὺς μῆνας ὀνόματα. Πολλοὶ φρονοῦσιν, ὅτι τὸ ἔτος τῶν ἀσιατῶν Ἑλλήνων ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας. Τὸ πολιτικὸν ἔτος τῆς Κυζίκου συνέκειτο ἐκ μηνῶν ἰωνικῶν, ἀττικῶν καὶ μακεδονικῶν καὶ τινων ἄλλων ἰδιαιτέρων αὐτοῦ.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχῶν ἦσαν κοινὰ μὲ τὰ πολλῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἀσίας· ἦσαν δὲ αἱ ἀρχαὶ αὗται· οἱ Πρυτάνεις, ὧν τὸ συνέδριον συνέκειτο ἐκ μελῶν ἑξακοσίων, ἐκλεγομένων ἀλληλοδιαδόχως ἐξ ὅλων τῶν φυλῶν, αἵτινες ἐν τῷ διαστήματι τοῦ ἔτους παρήρχοντο διαδοχικῶς εἰς τὴν πρυτανείαν. Ἐξ ἐπιγραφῆς τινος μαρθάνομεν, ὅτι πεντήκοντα πρυτάνεις ἦσαν ἐν ὑπαρεσίᾳ καθ' ἕκαστον μῆνα. Παυόμενοι τῆς ἀρχῆς ταύτης οἱ πρυτάνεις παρήρχοντο εἰς τὴν τῶν Καλλιῶν, ἀρχὴν ἰδίαν ἐν μόνῃ τῇ Κυζίκῳ. Ἦσαν δὲ καὶ οἱ Καλλῖαι ἑξακόσιοι ὁμοίως τὸν ἀριθμόν. Ἐκαστον συνέδριον προηδρεύετο ὑφ' ἐνὸς ἀρχοντος καλούμενου Ἐπιστάτου ἢ Βουλάρχου, κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν. Τὰ ἀξιώματα τῶν Φυλάρχων, ἥτοι προέδρων τῶν φυλῶν, τοῦ Ἀσιάρχου, ἐπιτετραμμένου τὴν προεδρείαν ἐν τοῖς κοινοῖς ἀγῶσι τῶν ἑλληνικῶν τῆς Ἀσίας πόλεων, καὶ τοῦ Γραμματέως, ἦσαν ἀξιώματα κοινὰ εἰς

(1) Caylus, marbres de Cysique, II. 241.

τάς πλείστας ἀσιатиδας πόλεις. Ἐν Κυζίκῳ ὅμως ὑπὲρ πάσαν ἄλλην ἀποικίαν παρετηρεῖτο περὶ τὰς ἀρχὰς πολὺ ὁμοιότης πρὸς τὰς ἐν Ἀθήναις. Τοιοῦτο ἦν τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Κυζίκου, ὅτε ἐξεργάγη ὁ μυθριδατικὸς πόλεμος.

Ὁ Μιθριδάτης περὶ πλείστου ποιούμενος τὴν ἀπόκτησιν πόλεως καὶ λιμένος δεσπύζοντος τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ πάσης τῆς μυσιακῆς χώρας ἐπῆλθεν ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τῆς Κυζίκου ἄγων ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας στρατοῦ καὶ πολὺ πλῆθος ἱππέων, καὶ κατέλαβε κατὰ πρῶτον τὸ ὄρος Ἀδράστειαν, ἐνθα τὸ ἱερὸν τῆς Ἀδρασταίας, κείμενον κατέναντι τῆς πόλεως. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Λουκούλλου, ὁμοίως δὲ μνημονεύεται καὶ ὑπὸ Στράβωνος, κατὰ τοῦτον ὅμως φαίνεται ὅτι, ἂν δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἦν τοῦλάχιστον ἐν τῷ προαστείῳ. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Μιθριδάτης κατέλαβε τοὺς λόφους, αἵτινες ἐκτείνονται παραλλήλως πρὸς τὴν παρὰ λίαν ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Οἱ Ἕλληνες εἶχον ἤδη ἀπολέσει τρισχιλίους ἀνδρας καὶ δέκα τριῆρεις ἐν συμπλοκῇ τινι γενομένῃ πρὸ τῆς Χαλκηδόνος. Ὁ Μιθριδάτης ὅθεν θέλων νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς κατὰ θάλασσαν νίκης του ταύτης, διήρσε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς δέκα στρατόπεδα καὶ ἐπολιόρησε τὴν πόλιν κατὰ ξηρὰν τε καὶ θάλασσαν. Τότε ὅμως ὁ Λούκουλλος, ὥς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, μετεβίβασεν ἀκάτια ἐκ τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης εἰς τὴν Προποντίδα καὶ κατῴρθωσεν οὕτω νὰ εἰσαγάγῃ στρατιώτας εἰς τὴν πόλιν πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν πολιορκουμένων. Ἐτέρωθεν ὁ Μιθριδάτης κατεσκεύασε βαλίστρας καὶ κινητοὺς πύργους πρὸς διάσεισιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ⁽¹⁾. Πᾶσαι ὅμως αὗται αἱ παρασκευαί, ἰδίως δὲ πύργος τις ξύλινος ἑκατὸν πήχεων ὕψος ἔχων, κατασκευασθεὶς δὲ ὑπὸ Θεσσαλοῦ τινος Νικονίδου τὸ ὄνομα, κατεστράφησαν ὑπὸ σφοδροτάτης λαίλαπος· ἀλλὰ καὶ παρ' ὅλας ταύτας τὰς ζημίας, πάλιν ὁ γενναῖος Μιθριδάτης δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, ἀλλ' ἐπέμενεν εἰς τὴν πολιορκίαν, κατεσκεύασε δὲ ὑπονόμους, καὶ ἐν μιᾷ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ὁ ἴδιος ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἐξουδετέρου ἡ πρόνοια τοῦ Λουκούλλου, τοῦ ὁποίου ἄλλως τὸ στρατεύμα ἦν καλῶς ἐφωδιασμένον, ἐνῶ τὸ τοῦ Μιθριδάτου κατετρώχετο ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ μετὰ πολλὰς προσπάθειάς γενναίας μὲν ἀλλ' ἄ-

(1) Τῆς πολιορκίας ταύτης αἱ περιπέτειαι ἔχουσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς τῆς πολιορκίας, ἣν ἡ Νίκκια ὤπείστη δέκα ἑκατονταετηρίδας ὕστερον.

τυχείς, ὁ Μιθριδάτης ἀπέβαλε τὴν ὑπομονήν, διαλύσας δὲ τὴν πολι-
ορκίαν ὑπεχώρησεν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου.

Ἐκ τῆς συμπράξεως ταύτης τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Κυζικηνῶν
κατ' ἐχθροῦ κοινοῦ καὶ ἐπιφρόνου προέκυψε μεταξὺ τῶν δύο πόλεων
συμπάθεια εἰλικρινὴς καὶ συμμαχία διαρκής. Πάντα τὰ μνημεῖα τὰ
μέχρις ἡμῶν διασωθέντα μαρτυροῦσιν, ὅτι οὐδεμία τῆς Ἀσίας πόλις
ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων τεκμήρια σταθερώτερα φιλίας καὶ
προστασίας. Οὐ μόνον δὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς
διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ προσάυξησιν τῆς χώρας αὐτῆς ἔλαβεν ἐν τῇ ἡ-
πεύρῳ, λαβοῦσα μέρος τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης, ἱκανὸν δὲ μέρος τῆς
Τρωάδος καὶ τῆς μυσιακῆς χώρας μέχρι τῆς λίμνης τῆς Μιλητοπό-
λεως καὶ τῆς Ἀπολλωνιάτιδος (Στράβ. IB'. 576). Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ
ὁ Στράβων καὶ πάλιν ἀναφέρει τὴν Δασκυλίτιδα λίμνην μετὰ τῶν
δύο ἄλλων λιμνῶν τῆς Βιθυνίας ὥστε δεῖν νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι
ἡ πρώτη ἐξηφανίσθη, ἢ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι περιπίπτουσιν εἰς
σπουδαῖον λάθος ὡς πρὸς τὰς λίμνας ταύτας, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐση-
μειώσαμεν.

Ἐπὶ Τιβερίου ἡ Κυζίκος ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς
ἀμελήσασα τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Αὐγοῦστου καὶ καταδικά-
σασα εἰς τὰ δεσμὰ πολίτας τινάς Ῥωμαίους, διὸ καὶ ἐστερήθη πρὸς
καιρὸν τῶν προνομίων αὐτῆς (Τακίτ. Χρον. IV. 36). Ἐπὶ Καλιγόλα
ὅμως οὐ μόνον ἀνεκτήσατο πάντα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐνδείξεις
εὐνοίας ἔλαβε, χορηγηθέντων εἰς αὐτὴν τῶν τιμητικῶν τίτλων *Νεω-
κόρος*, *Ἀδριανῆ*, *Οὐλουπιανῆ*, καὶ τοῦ προνομίου νὰ ἀχθῶσιν ἐν τῷ
περιθόλῳ αὐτῆς οἱ μεγάλοι ἀσιατικοὶ ἄγῳνες. Ὁ τίτλος ὅμως τῆς
Νεωκόρου δὲν φαίνεται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν μνημείων τῆς πόλεως
πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐφ' οὗ ἐπιγραφή τις τῶν Θυατείρων
ἀναφέρει Ἀρίγνωτόν τινα, νεωκόρον τῆς λαμπροτάτης πόλεως Κυζί-
κου. Ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίου Καρκαλλά ἐχορηγήθη αὐτῇ τὸ
δεύτερον ἡ νεωκορία, τότε δὲ ἔλαβε καὶ τὸν τίτλον Φιλοσεβαστή.
Μεταξὺ τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως διέπρεπε τὸ πρυτανεῖον, τὸ γυ-
μνάσιον, τὸ θέατρον, πολλοὶ ναοί, ἐν οἷς ὁ ναὸς τοῦ Ἀδριανοῦ λογι-
ζόμενος ὡς εἰς τῶν μεγαλητέρων τῆς Ἀσίας αἱ στήλαι αὐτοῦ ἦσαν
μαρμάριναι μονόλιθοι, εἶχον τεσσάρων πῆχεων περίμετρον καὶ πεντή-
κοντα πῆχεων ὕψος, ἐπιγραφὴν δὲ — *Τῷ Θεῷ Ἀδριανῷ* — ἀναφέ-
ρεται δὲ ἐν τοῖς μαρμαροῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα — ναὸς τῆς Ἀσίας. Ὁ Ξι-
φιλῖνος περιγράφει αὐτὸν ὡς περικαλλέστατον πάντων τῶν ναῶν.
Πότε δὲ ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς· κατὰ τινάς

ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη ἐκ σεισμοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ δὲ τὸν Μαλαλὰν ὁ σεισμός οὗτος συνέβη ἐπὶ Ἀδριανοῦ, πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. Ἐτέρωθεν ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης ἀναφέρει αὐτὸν ὡς οἰκοδόμημα τεράστιον, χρησιμεύον ὡς ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ ὡς φάρος εἰς τὰ πλοῖα τὰ προσπλέοντα εἰς Κόζικον· ἐντεῦθεν δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι κατὰ τὸ 167 ἔτος ἀπὸ Χ. καθ' ὃ ὁ ῥήτωρ οὗτος ἤκμαζεν ὁ ναὸς ἐσώζετο ἔτι. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι αἱ στῆλαι αὐτοῦ μετακομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῷ 1515, πρὸς κατασκευὴν τοῦ τζαμίου τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν.

Μεταξὺ τῶν ἐτι σωζομένων οἰκοδομῶν διαπρέπει εὐρὺ ἀμφιθέατρον, μνημεῖον σπανιώτατον ἐν Ἀσίᾳ, ἔνθα οἱ λαοὶ ἡγάπων μᾶλλον τοὺς φιλολογικοὺς καὶ πνευματικοὺς ἀγῶνας ἢ τοὺς σωματικούς, ὅθεν καὶ δύο μόνα ἀμφιθέατρα σώζονται ἐν Ἀθήναις, τὸ μὲν ἐνταῦθα, τὸ δὲ ἐν Περγάμῳ. Ἐν Κυζίκῳ ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἐξήσκει μονομάχους, οἵτινες ἐφιλοτιμοῦντο τὴν ἐλεεινὴν φιλοτιμίαν νὰ προσφέρωσι τὴν ζωὴν τῶν πρὸς διασκέδασιν τοῦ ὄχλου. Καὶ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ὀκταβίου οἱ μονομάχοι οὗτοι ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Ἀντώνιον, ἀποχωρήσαντες δὲ ἐν Συρίᾳ ἀπώλοντο πάντες. Ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς γίνεται μνεία πολλῶν ἐταιριῶν τοιούτων μονομάχων, οἵτινες ἡγωνίζοντο ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς Κυζίκου. Γνωρίζομεν δὲ προσέτι, ὅτι παρόμοιαι ἐορταὶ ἐτελέσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ τοῦ Αὐγούστου ἐν Ἀγκύρᾳ.

Τὰ βάρβαρα ὅμως ταῦτα ἔθιμα ἐξέλιπον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, αὐτὰς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφικόμενος εἰς Βυζάντιον, διέταξε νὰ κομισθῇ ἐκ Κυζίκου τὸ ἄγαλμα τῆς μητρὸς τῶν θεῶν καὶ ἐξέθετο αὐτὸ ἐν τῷ Φάρῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὴν χλεύην τῶν νέων Χριστιανῶν. Ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξεδόθησαν ἤδη διατάγματα περὶ καταστροφῆς τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Ἐπὶ Γαλλικηνοῦ οἱ Ἑρῶλοι διήρπασαν τὴν Κόζικον, μετ' αὐτοὺς δὲ πάλιν οἱ Σκύθαι καὶ οἱ Γότθοι.

Μετὰ τὴν ὑπὸ Διοκλητιανοῦ γενομένην διαιρέσιν τῶν μεγάλων ἐπαρχιῶν ἡ Κόζικος ἐγένετο μητρόπολις τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου, περιλαμβανοῦσας τριάκοντα τρεῖς πόλεις, ἐν αὐτῇ δὲ συνέστη καὶ αὐτοκρατορικὸν νομισματοκοπεῖον. Τῷ 943 ὅμως κατεστράφη σχεδὸν ὁλοσχερῶς ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν διετήρησεν ἀριθμὸν τινα κατοίκων.

Ἐπὶ τῇ θῆξ τῶν ἐρειπίων τῆς Κυζίκου ὁ υἱὸς τοῦ σουλτάν Ὁρχάν, διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας τοῦ Καραζῆ, συνηρπάγη ὑπὸ θαυμασμοῦ αἱ

τεθροισμένοι στήλαι, τὰ ἐπὶ τῆς χλόης διεσπαρμένα μάρμαρα ἀνεμνησαν εἰς αὐτὸν τὰ ἐρείπια τοῦ παλατίου τῆς βασιλίσσης Σαβᾶ, τῆς Μπάλ Κιζ, τοῦ ἰδρυθέντος ὑπὸ Σολομῶντος καὶ τὰ λείψανα τοῦ Ἰστάκαρ καὶ τοῦ Ταδμῶρ. Κοιμηθεῖς δὲ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων καὶ ἐνυπνιασθεὶς ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν ἐρειπίων.

Ὁ μέγας πύργος τῆς Μπάλ Κιζ φαίνεται, ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μιᾶς τῶν δύο γεφυρῶν τῶν συναπτουσῶν τὴν νῆσον τῆς Κυζίκου μετὰ τῆς μεγάλης στερεᾶς. Τοῦ πύργου τούτου ἐφαπτόμενος μέγας τις τοίχος διευθύνεται ἔπειτα κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς ἀνατολάς. Φαίνεται δὲ ὅτι τὰ τεῖχη δὲν παρετείνοντο κατὰ μῆκος τοῦ ἰσθμοῦ, διότι οὐδὲν τοιοῦτό ἔχνος φαίνεται. Ἡ πόλις ἔκειτο μέρος μὲν ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους, ὅπερ σχηματίζει τρεῖς μαστοὺς, μέρος δὲ ἐπὶ τῆς πεδιάδος· ἐνταῦθα δὲ εὐρίσκονται καὶ τὰ περισσότερα οἰκοδομήματα. Ποταμός τις τὰς ἀρχὰς λαμβάνων ἀφ' ἐνὸς τῶν ἀκρωτηρίων τοῦ Δινδύμου ὄρους, σχηματίζει πρὸς δυσμὰς κοιλάδα ἱκανῶς βαθεῖαν ἐφ' ἧς κεῖται τὸ ἀμφιθέατρον, ἐπεριδόμενον ἐπὶ τῶν δύο κατωτέρων μαστῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ρυαξ οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εἶχε τὸ πάλαι ἄλλο βεῖθρον ἀπὸ τὴν κοιλάδα, ἔπεται ὅτι διήρχετο ὑπὸ τὴν κονίαν τοῦ ἀμφιθεάτρου, ἐξ οὗ προάγομαι νὰ ὑποθέσω ὅτι ἦν κατεσκευασμένη ἐκ ξύλων. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην καθ' ἐκάστην ἐπισχύουσιν αἱ γινόμεναι ἀνακαλύψεις, ἐπὶ τέλους δὲ θέλει βεβαιωθῇ ὅτι πᾶσαι αἱ κονίαι τῶν θεάτρων ἦσαν τοιουτοτρόπως κατεσκευασμέναι.

Οἱ διάδρομοι τοῦ θεάτρου ἀριθμοῦνται εἰς τριάκοντα δύο· εἰς δὲ κατεσκευασμένοι διὰ γρανίτου, διατηροῦνται δὲ ἐτι καλῶς οἱ πλεῖστοι τοῦ προσγείου· ἐν γένει δὲ ἐκ τῆς ἀκοσμίας καὶ τοῦ χυδαίου τῆς ἐργασίας τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δὲν φαίνεται ἄξιον τῆς ἄλλης λαμπρότητος τῆς πόλεως.

Καταβαίνοντες τὴν κοιλάδα τοῦ ἀμφιθεάτρου ἀπαντῶμεν εἰς μικράν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν, ἐν μέσῳ δυσδιαβάτου δάσους δαφνῶν καὶ τερεβίνθων, τὴν τοποθεσίαν τοῦ θεάτρου, ὅπερ φαίνεται τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἢ καὶ τὸ ἀμφιθέατρον. Ἐκ τοῦ θεάτρου τούτου σώζονται ἐτι ὀρθαὶ δύο ἢ τρεῖς βαθμίδες μαρμαρίναι, τὸ προσκῆκιον ὁμῶς εἶναι ἐξ ὅλο-

κλήρου σχεδὸν κατεστραμμένον. Ἦν δὲ τοῦτο ἐκτισμένον διὰ μικρῶν λίθων, ἐπικεκαλυμμένον δὲ διὰ πλακῶν μαρμάρων, διάμετρον δ' εἶχεν ἑκατὸν μέτρων. Περὶ τῆς πολυτελείας τοῦ οἰκοδομήματος τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ σωζομένου βαναύσου ὕλικου, ἐπειδὴ γῆλαι καὶ ἄλλα ἐκ μαρμάρου λείψανα ἀφηρέθησαν, βεβαίως ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς ἄλλας νεωτέρας οἰκοδομάς. Ἐξ ἐπιγραφῆς ὅμως περιωθείσης ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς ταύτης μαρτυρεῖται ὅτι τὸ θέατρον τοῦτο οὐδαμῶς ὑστέρει τῶν ἄλλων τῆς Ἀσίας θεάτρων κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν, κατ' ἔθος δὲ γενικὸν εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἱ κοσμητικαὶ γλυφαὶ ὠφείλοντο εἰς τὴν φιλότιμον γενναιοδωρίαν τῶν ἀρχόντων ἢ ἄλλων πλουσίων πολιτῶν. Ἐχει δὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη κατ' ἔνοιαν οὕτω :

«Ἡ πόλις τιμᾷ Κυζικόν, τὸν ἰδρυτὴν, ἐπὶ τῶν συναρχόντων Ἰουλίου Σελεύκου, υἱοῦ τοῦ μεγάλου ἱερέως, ἐπιστάτησάντων περὶ τὴν ἐξεργασίαν καὶ τοποθέτησιν τῶν ἀγαλμάτων καὶ κόσμων τοῦ θεάτρου, ἐπὶ τῆς ἀρχοντίας Ἰουλίου Σελεύκου καὶ Ἀνρηλίου Πακιδικνου, υἱοῦ Ἀγαθομέρου».

Ἐκ τῆς διαθέσεως τοῦ θεάτρου εἰκάζεται ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦν συνημμένον μετὰ μεγάλου συστήματος οἰκοδομῶν περιλαμβάνοντος τὴν ἀγορὰν, μίαν στοᾶν καὶ ναὸν μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ. Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ ἦσαν ἐκτισμένοι διὰ λίθων μικρῶν, ἐπενδεδυμένοι δὲ διὰ πλακῶν μαρμάρου, αἱ δὲ στῆλαι ἦσαν ἐκ μαρμάρου λευκοῦ φλέβας ἰσχύρους ἔχοντος, αἱ δὲ τοῦ περιβόλου στῆλαι ἦσαν ἐκ μαρμάρου ἐρυθροῦ. Τῶν οἰκοδομημάτων τούτων λαμπρὰν περιγραφὴν κατέλιπεν ἡμῖν ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης. Ὁ ναὸς, λέγει, κατεῖχε μεγίστην ἑκτασιν, ὕψου το δὲ ἐπὶ εὐρείων ὑπογείων στοᾶν. Ἐφαιμίζετο δὲ ὑπὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων ὡς ἐν τῶν θαυμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Πολὺ δύσκολον εἶναι νὰ κρίνωμεν σήμερον περὶ τοῦ ὅλου τῶν οἰκοδομῶν τούτων ἐκ τῶν διεσπαρμένων ὅμως κορωνίδων καὶ κιονοκράνων δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι ἡ λεπτότης τῆς ἐργασίας δὲν ἀντεστοίχει πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ὅλου. Ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἀφιερωμένος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν, ὅστις καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς Κυζικηνοὺς διαφόρους ἀτελείας. Τὸ ὀλεθριώτερον πρὸς τὴν τύχην τῶν ἑρείπιων τῆς Κυζίκου ἦν ἡ γειτνίασις αὐτῆς μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις κατέστησε τὴν παλαιὰν τῶν Μιλησίων ἀποικίαν εἰς λατομεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξῆγεν ἔτοιμα στήλας καὶ κιονόκρανα καὶ ἄλλα κοσμήματα. Ἡ μεθοδικὴ αὕτη ἀρπαγὴ δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ ἀφοῦ δὲν ἔμεινε πλέον ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως οὔτε τεμάχιον μαρμάρου.

Οἱ περιηγῆται καὶ τοῦ τελευταίου αἰῶνος περιγράφουσιν ὡς σωζόμενα ἔτι ἐπ' αὐτῶν πολλὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια σήμερον δὲν ὑπάρχουσι.

Μεταξὺ τῶν περιέργων ἅτινα περιεῖχεν ἡ Κόζικος ὁ Πλίνιος ἀναφέρει καὶ τὴν ἡχὴ τῆς Τραχείας πύλης, ἣν παραβάλλει πρὸς τὰς μᾶλλον ἀξιοσημειώτους ἡχοὺς τοῦ καιροῦ ἐκείνου· μνημονεύει προσέτι καὶ λίθου τινός, ὅστις εἶχε τὴν ὀλίγον παράδοξον ἰδιοτροπίαν νὰ φεύγῃ τῆς θέσεώς του ὡσάκις τὸν ἠνώχλουν, καὶ πάλιν νὰ ἐπανέρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς αὐτήν. Τὸν λίθον τοῦτον εἶχον ἀφήσει εἰς Κόζικον οἱ Ἀργοναῦται, οἱ δὲ Κυζικηνοὶ πρὸς περιστολὴν τῶν φυγαδευτικῶν αὐτοῦ ὀρέξεων ἠναγκάσθησαν νὰ σφηνώσωσιν αὐτὸν διὰ μολύβδου. Τὴν μυθώδη ταύτην δοξασίαν περὶ ἐτέρου τοιοῦτου λίθου ἀπηντήσαμεν καὶ ἐν Προύσῃ, ὡς ἐν τοῖς ἄνω εἴρηται.

Καὶ ὡς στρατηγικὴ καὶ ὡς ἐμπορικὴ θέσις ἡ Κόζικος ἦν μία τῶν σημαντικωτάτων πόλεων καὶ ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἐκκλησιαστικῶς δὲ μεγάλως ἐτιμήθη ἀναδειχθεῖσα μητρόπολις τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου. Ὁ μητροπολίτης αὐτῆς (καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως μὴ καταργηθείσης τῆς θέσεως) εἶναι ἄρτις τὴν τάξιν ἐν τοῖς μητροπολίταις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πᾶσα ὁμῶς ἡ εὐημερία καὶ δόξα τῆς πόλεως ἐν ὀλίγαις στιγμαῖς ἐξέλιπον μετ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεώς της ἐκ σεισμοῦ φοβερώτερου τῶν πρότερον, συμβάντος περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀπὸ Χ. καὶ περιχαγρόντος αὐτὴν εἰς τὴν ἐρήμωσιν εἰς ἣν μέχρι τῆς σήμερον εὐρίσκεται.

ὑπὸ τεχνικὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν τὰ περισωζόμενα εἰρηπία τῆς Κυζίκου οὐδόπως εἰσὶν ἄξια τῆς φήμης τῆς πόλεως· ἐν αὐτοῖς οὐδὲν εὐρίσκεται λείψανον μνημείου ἀρχαιοτέρου τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ῥωμαϊκὰ μνημεῖα ὀλίγης προσοχῆς εἰσὶν ἄξια ἐν τόπῳ πλήρει ἐρειπίων πάσης ἡλικίας.

Οἱ νῦν κάτοικοι τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου εἰσὶν Ὀθωμανοὶ καὶ Ἕλληνες· οἱ Ὀθωμανοὶ οἱ εἰς τὴν γεωργίαν περὶωρισμένοι, οἰκοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ διεσπαρμένα χωρία, οἱ δὲ Ἕλληνες, δραστηριώτεροι καὶ ἐπιχειρηματικώτεροι, εἰσὶν ἐπιδεδομένοι μᾶλλον εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ οἰκοῦσι τὰ παράλια τῆς χερσονήσου. Πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἔδρα τοῦ διοικητοῦ εἶναι ἡ Ἀρτάκη (κοινῶς δὲ εἰς οὐδέτερον τὸ Ἀρτάκι) μικρὰ πόλις κατοίκους ἔχουσα περὶ τὰς 3 χιλ. ψυχῶν. Πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἰσι γεωκτῆμονες, ἰδίως ψυχῶν. Πάντες ὅμως εἰς μεγάλην τελειότητα. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος, μετὰ τὴν κλάδουσιν, περιαλείφουσι τὸν κορ-

μόν τῆς ἀμπέλου διὰ θερμῆς ἀσφάλτου, πρὸς παρακώλυσιν τῶν ἐντόμων τοῦ ν' ἀναθαίνωσι καὶ διαφθείρωσιν αὐτήν. Ὁ οἶνος τῆς Ἀρτάκης εἶναι λευκὸς καὶ ἐλαφρὸς. Ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῆς τοῦ ῥωσικοῦ στόλου βιομηχανός τις συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ κατασκευάσῃ διὰ σταφυλῶν τῆς Ἀρτάκης καμπανίτην οἶνον· ἡ ἐπιχειρήσις δὲ αὐτοῦ ἐπέτυχεν ἱκανῶς ὥστε νὰ πλουτίσῃ αὐτόν. Ἐκτοτε ὁμῶς, ἅμα ὁ ἐπιχειρηματίας ἐκείνος ἀπῆλθεν, ἔπαυσε καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ οἴνου, ἥτις ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ μεγάλως τοὺς κατοίκους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐρείπια τῆς Κυζίκου κατ' ἀρχαίας περιγραφάς.

Ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων ὑψοῦται μεγαλοπρεπὴς πλάτανος σκιάζων διαυγῇ πηγὴν ὕδατος, ἥτις πιθανὸν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Πλινίου μνημονευομένη πηγὴ τῆς λήθης (fons Cupidinis), ἥς τὸ ὕδωρ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ θεραπεύῃ τὰ πάθη τοῦ ἔρωτος. Ἡ πηγὴ αὕτη γειτνιάζει πρὸς δύο παγίους πύργους μεταξὺ τῶν τειχῶν καὶ ἐλώδους ἐδάφους, ὅπερ ἄλλοτε ἦν ὁ δυτικὸς λιμὴν. Περὶ τὰ διακλίσια μέτρα πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ ἐν λόχμῃ πυκνῶν θάμνων εὐρίσκονται διαβάσεις τινὲς ὑπόγειοι ἐμπετραγμέναι ἐν μέρει, τῇ βοηθείᾳ ὧμως δαδὸς δύναται νὰ περιπατήσῃ τις ἐν αὐταῖς περὶ τὰ τριάκοντα μέτρα κατ' εὐθείαν γραμμὴν. Αἱ δίοδοι αὗται συγκοινωνοῦσι μεταξὺ τῶν, φαίνονται δὲ ὅτι ἦσαν ὑποικοδομαὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, ἴσως δημόσιοι σιτοβολῶνες ἢ ἀποθήκαι δι' αἷς ἡ Κυζίκος καὶ πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως καὶ μετ' αὐτὴν ἦν ὀνομαστή. Ἡ οἰκοδομὴ φαίνεται σχεδὸν πᾶσα ἑλληνικὴ, κατὰ διάφορα ὅμως μέρη οἱ τοῖχοί εἰσιν ἐκτισμένοι ἐκ κομματίων λίθων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐνὸς τῶν θόλων ὑπάρχει ὀπὴ τετραγώνος, κλειομένη διὰ μιᾶς μόνης πέτρας. Καὶ ταῦτα μὲν ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχικὴν οἰκοδομήν. Ἐτέρωθεν πάλιν παρατηρεῖται πάροδος στενὴ ἀνερχομένη διὰ τοῦ ἐνδον τοῦ τοίχου, ἣν δὲ αὕτη πιθανῶς ἡ εἰσόδος τοῦ ὑπογείου. Πᾶσαι αἱ ὑπόγειοι αὗται οἰκοδομαὶ εἰσιν ἴσως αἱ ὑποικοδομαὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ὑπὸ Ἀριστείδου περιγραφομένου, ῥητῶς ἀναφέροντος ὅτι τοῦ ναοῦ ἐκείνου τὰ ὑπόγεια ἦσαν ἄξια θαυμασμοῦ ὅσον καὶ τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ. Ὁ ῥήτωρ οὗτος ἤμαξεν ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἔγραψε δὲ μετὰξὺ ἄλλων καὶ ἐγκώμιον τῆς Κυζίκου, ἐν ᾧ ἐξάγει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως ταύτης.

«Ἡ ἑκτασις αὐτῆς, λέγει, ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ οὐ μόνον πρὸς μίαν πόλιν, ἀλλὰ πρὸς ἔθνος ὁλόκληρον. Οἱ ποταμοί, αἱ λίμναι, αἱ δεξιμεναι, τὰ καλύπτοντα τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἰσὶν ἐκτεταμένα, ὥστε ἂν ἤθελον ἐγκατασταθῇ ἀποικίαι παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῶν, δὲν ἤθελον εἶναι ὀλιγώτεραι αἱ πόλεις αἱ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν λιμνῶν ἀπὸ τὰς παρὰ τὰς ὄχθας τῆς θαλάσσης καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις». Καὶ ταῦτα μὲν βεβαίως εἶναι ῥητορικὴ ὑπερβολή.

Ἐφεξῆς δ' ὁ ῥήτωρ ἔρχεται εἰς περιγραφὴν τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως, καὶ λέγει περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Φόρου. «Ὁ ναὸς οὗτος ὑπερέχει πασῶν τῶν κύκλῳ οἰκοδομῶν, ἅποτος δὲ ὡς ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ λίαν μακρόθεν γινόμενος ἀναπληροῖ καὶ φάρους καὶ σημαῖα πρὸς ὁδηγίαν τῶν εἰς τοὺς λιμένας εἰσπλεόντων πλοίων. Τὸ πᾶσαν προσοχὴν ἐπισπώμενον τοῦτο οἰκοδόμημα πρόκειται δεῖγμα ἅμα μὲν τοῦ πλοῦτου τῆς πόλεως, ἅμα δὲ τῆς τῶν κατοίκων φιλοκαλίας. Δύναται δὲ τις εἰπεῖν, ὅτι ἕκαστος αὐτοῦ λίθος ἐστὶν ἴσος πρὸς ἓνα ναὸν, αὐτὸς δὲ ὁ ναὸς μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ ἴσος πρὸς πόλιν. Οὐχ ἥττονος θαυμασμοῦ ἄξιαί εἰσιν αἱ ὑπόγειοι οἰκοδομαί, μετὰ τῶν στοῶν αὐτῶν περιβάλλουσαι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο καὶ ἀποτελοῦσαι μέρος τοῦ ὠραίου ἐκείνου ὅλου».

Καὶ ὁ Πλίνιος μνημονεύει πλουσιωτάτου ναοῦ τῆς Κυζίκου, οὗ αἱ συναρμογαὶ τῶν μαρμάρων πᾶσαι ἐκοσμοῦντο διὰ χρυσῶν στεφάνων καὶ ἐκκλύπτοντο διὰ λεπτῶν ἐλασμάτων χρυσοῦ. Τὰ οἰκοδομήματα ὅμως ταῦτα κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ καὶ σήμερον μόνον λείψανά τινα αὐτῶν μόλις σώζονται.

Πρὸς ἄρκτον τῶν προμνησθεισῶν ὑπογείων οἰκοδομῶν κεῖται τὸ ἀμφιθέατρον, πετάλλου σχῆμα ἔχον, προσερεϊδόμενον ἐπὶ κοιλάδος δασώδους πρὸς ἄρκτον τῆς πεδιάδος, ἐνθα εὐρίσκονται τὰ κυριώτερα εἰρεῖπια τῆς πόλεως. Καμάραι τινὲς καὶ ἐρείσματα ἐξηφανίσθησαν ἢ κατέπεσον ἐκ τοῦ χρόνου, ὑπάρχουσιν ὅμως ἔτι ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ὄρθαι πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς κοιλάδος. Τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι καταφανὲς ἔτι. Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς κονίστρας ῥεεὶ μικρὸς ῥύαξ, ὡς εἰκάζεται δὲ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνωτέρω οἰκοδομῶν, ὡς καὶ ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν ὑδάτων, φαίνεται ὅτι ἡ πλατεῖα τοῦ θεάτρου ἐπληροῦτο ἐνίοτε ὕδατος πρὸς παράστασιν ναυμαχιῶν. Αἱ βάσεις αὐτοῦ ἦσαν ἐκτισμέναι διὰ λίθων πάντῃ σχεδὸν ἀκατεργάστων, ἐπὶ τῶν τοίχων ὅμως μένουσιν ἔτι ἔχνη, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐπενδεδυμένοι διὰ μαρμαροῦ.

Κατὰ τὴν ἀνωτέραν γωνίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖται τὸ χωρίον

Χαμακλί, αἱ πλείσται τῶν οἰκιῶν αὐτοῦ εἰσιν ἐκτισμέναι διὰ μεγάλων τμημάτων μαρμάρων καὶ σπονδύλων στηλῶν ληφθέντων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐρείπιων.

Καταβαίνοντες ἀπ' ἀνατολῶν παροδεύομεν ἐπὶ τι διάστημα τὴν γραμμὴν τῶν τειχῶν, πολὺ δύσκολον ὅμως εἶναι ν' ἀναγνωρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν περίβολον αὐτῶν. Τέλος δι' ὁδοῦ σκολιᾶς καὶ δυσβάτου φθάνομεν εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ θεάτρου, ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων καὶ βάτων. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ἑλληνικῆς τέχνης κατὰ πᾶσαν εἰκασίαν φαινόμενον, εἶναι τόσον διεσθαρμένον, ὥστε μόνον ἡ θέσις τοῦ προσκηνίου καὶ τὸ σχῆμα τῆς κονίστρας καὶ ἄμορφοι τινες ὑποικοδομαὶ μόνον φαίνονται· οὐδὲν δὲ μάρμαρον εὕρισκεται τις καθ' ὅλην ταύτην τὴν οἰκοδομήν. Τῇδε κἀκεισε φαίνονται τεῖχη μακρὰ καὶ ἰδρύματα διάφορα· πάντα ταῦτα ὅμως τόσον εἶναι κεκρυμμένα ὑπὸ τῶν θάμνων, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ δρισθῇ τὸ ἀρχικὸν σχῆμά των.

Τὸ ἑδαφος συγκείμενον ἐκ προσχώσεων συναπτουσῶν τὴν νῆσον μετὰ τῆς ἡπείρου εἶναι χαμηλὸν καὶ ἐλώδες· ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένη γλῶσσα ἡ ὑπὸ καλᾶμων κεκαλυμμένη, κατέχει πιθανῶς τὴν θέσιν τοῦ κυρίως λιμένος τῆς Κυζίκου, διαχωριζομένου ἀπὸ τοῦ χείλους τῆς θαλάσσης διὰ σειρᾶς λόφων ἁμμου συσσωρευθείσης ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων. Κατὰ τὴν προσάρκτιον αὐτῆς ἄκραν ὑπάρχει μακρὰ τάφρος ἐκτεινομένη ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, πλήρης δὲ ὕδατος, προσέτι δὲ καὶ τοίχος στερεώτατος ὠχυρωμένος διὰ πύργων πρὸς τὴν προσάρκτιον πλευράν.

Ἡ μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνία διακόπτεται ὑπὸ ὄχθων ἁμωδῶν, φαίνεται δὲ ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε τὸ στόμιον δι' οὗ εἰσέρχοντο τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖθεν εἰσέκομίζοντο εἰς ἐσῶτερον λιμένα. Ἀμέσως πρὸς ἄρκτον τοῦ λιμένος τούτου κεῖται σωρεῖα ἐρείπιων, λείψανα ἴσως δημοσίων οἰκοδομημάτων.

Μεταξὺ τῶν κατωτέρων λόφων καὶ τῆς πρὸς μεσημβρίαν ἄκρας τοῦ ἰσθμοῦ καὶ τῆς πόλεως φαίνονται ἔχνη ὑδραγωγοῦ· ὁ μικρὸς ρύαξ ὁ ρέων διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ἀμφιθεάτρου ἦν βεβαίως ἀνεπαρκὴς πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως. Οἱ γρανιτικοὶ λόφοι οἱ περικυκλοῦντες αὐτὴν ἦσαν φυσικῶς τῷ λόγῳ λίαν ἀρμόδιοι ὥστε νὰ χορηγῶσι πολλὰς πηγὰς ὕδατος, ἐπομένως οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι καὶ καταβιβάσωσι τοιαύτας ἀπὸ τῶν τιτανωδῶν στρωμάτων.

Ὅτε ὁ Pococke ἐπισκέφθη τὰ ἐρείπια τῆς Κυζίκου, ἠδυνήθη ἐτι νὰ διακρίνῃ τὴν θέσιν τῆς ἀγορᾶς· καθ' ἣ δὲ περιγράφει αὐτὴν, ἡ ἀγορὰ αὕτη ἦν πλατεῖα ἔχουσα μῆκος μὲν τετρακοσίων, πλάτος δὲ ἐ-

κῆς ἐποχῆς· ἐπειδὴ ἄλλοι μὲν ἐδόξαζον ὅτι εἶχεν ἔλθει εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων ἐξ Αἰγύπτου, ἄλλοι δὲ, ἐκ Περσίας· ὁ δὲ Πausanías φαίνεται θέλων νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο γνώμας ἐν οἷς λέγει ὅτι «Μέμνων βασιλεὺς μὲν ἦν τοῦ Αἰθιοπῶν γένους, ἀφίκετο μέντοι εἰς Ἴλιον οὐκ ἀπὸ Αἰθιοπίας, ἀλλ' ἐκ Σούσων τῶν περσικῶν καὶ ἀπὸ τοῦ Χοάσπου ποταμοῦ, τὰ ἔθνη πάντα ὅσα ὦκει μεταξύ ὑποχείρια πεποιημένος. Φρύγες δὲ καὶ τὴν ὁδὸν ἔτι ἀποφαίνουσι δι' ἧς τὴν στρατιὰν ἤγαγε, τὰ ἐπίτομα ἐκλεγόμενος τῆς χώρας» (Βιβλ. Γ'. κεφ. λα'). Ἡ μᾶλλον παραδεδεγμένη γνώμη ἦν, ὅτι ὁ Μέμνων, ὁ μυθολογούμενος υἱὸς τῆς Ἥουης, ἦν ἡγεμὼν Ἀσσύριος ἐλθὼν ἀρωγὸς τῶν Τρώων, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ πολέμου. Αἱ δὲ *Μεμνονίδες ὄρνιθες*, περὶ ὧν «οἱ Ἑλλησπόντιοί φασι κατ' ἔτος ἐν εἰρημέναις ἡμέραις ἵέναι τε ἐπὶ τοῦ Μέμνονος τὸν τάφον, καὶ ὁπόσον τοῦ μνήματος δένδρων ἐστὶν ἢ πόας ψιλὸν, τοῦτο καὶ ἑσάειρον αἱ ὄρνιθες καὶ ὕγροις, τοῖς πτεροῖς τοῦ Αἰσῆπου τῷ ὕδατι ἐρράινον», καθὰ ὁ Πausanías (ἐνθα ἀνωτέρω ἐσχηματώθη) λέγει, αἱ ὄρνιθες αὗται καὶ νῦν συχνάζουσι κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου· καὶ τῷ ὄντι, κατ' ἐποχὴν ὠρισμένην τοῦ ἔτους, σμῆνῃ εἵδους τινὸς ἀλκυόνων διαπετώνται μὲ ταχύτητα βέλους κατὰ τὸν Ἑλλησπόντον καὶ τὸν Βόσπορον· ποτὲ δὲ δὲν ὠφθησαν καθεζόμεναι οὔτε ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, οὔτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἀδιαλείπτως ὁρῶνται ἱπτάμεναι, διὸ καὶ οἱ ναυτικοὶ καὶ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν οἰκούντων οἱ ἀφελέστεροι «κολασμένας ψυχὰς» καλοῦσι τὰ πτηνὰ ταῦτα.

Περὶ τὰ δέκα πέντε μίλια ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου καὶ πρὸς δυσμὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Γρανίκου ποταμοῦ ἔκειτο ἡ πόλις Πριάπος, κτίσμα καὶ αὕτη τῶν Μιλησίων, ἢ, κατ' ἄλλους, τῶν Κυζικηνῶν. Ἦν δὲ ἡ πόλις αὕτη «ἐπώνυμος τοῦ Πριάπου, τιμωμένου παρ' αὐτοῖς, εἴτ' ἐξ Ὀρνεῶν τῶν περὶ Κόρινθον μετανηγεγμένου τοῦ ἱεροῦ, εἴτε τῷ λέγεσθαι Διονύσου καὶ νύμφης τὸν θεὸν ὀρμησάντων ἐπὶ τὸ τιμᾶν αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ σφόδρα εὐάμπελός ἐστιν ἡ χώρα, καὶ αὕτη καὶ ἡ ἐφεξῆς ὁμορος, ἥ τε τῶν Παριανῶν καὶ ἡ τῶν Λαμψακηνῶν» (Στράβ. ΓΓ'. 586). Ἡ πόλις αὕτη παρεδόθη εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Γρανίκον μάχην, ὑποτελὴς πρότερον οὐσα εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης κεῖται νῦν χωρίον καλούμενον Καραμπογά, οὐδενὸς μὲν ὑπάρχει λείψανον ἀρχαῖον. Τὸ ἀκρωτήριον Καραμπογά προφυλάττει τὸν λιμένα ἀπὸ τῶν βορείων, ἡ δὲ χερσόνησος, ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἀνέμων.

Περὶ τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας πόλεως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς εὐφορίας καὶ τοῦ πλούτου τῆς χώρας αὐτῆς, πάσης

ἀπὸ Κυζίκου μέχρι Λαμψάκου κεκαλυμμένης ὑπὸ ἀμπελώνων, οἵτινες ἤθελον παράγει ἐξάριστον οἶνον, ἂν οἱ κατασκευασταὶ αὐτοῦ Ἕλλη-
νες καὶ Ἰσραηλῖται μετεχειρίζοντο μέθοδον καλητέραν. Πρώτη αἰτία
τῆς παρακμῆς τοῦ Πριάπου ὑπῆρξεν ἡ ἀκμὴ τοῦ Παρίου, συνοικισθέν-
τος ὑπὸ ἀποίκων Μιλησίων, Ἑρυθραίων καὶ Παρίων.

Ὁ Πλίνιος φρονεῖ, ὅτι ἡ πόλις Πάριον εἶναι αὐτὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀμή-
ρου καλουμένη Ἀδράσεια, ὃ δὲ Στράβων τίθησιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἀκρω-
τηρίου τοῦ διαχωρίζοντος τὸν Πριάπον ἀπὸ τοῦ Παρίου. Ὅτε οἱ βασι-
λεῖς τῆς Περγάμου ἔλαβον παρὰ τῶν Ῥωμαίων τὸ μέρος τοῦτο τῆς
Μυσίας πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὧσων ἀφῆρεσαν αὐτοὺς οἱ βασιλεῖς τῆς
Βιθυνίας, ὠχύρωσαν τὸν λιμένα τοῦ Παρίου, εὐρυχωρότερον ὄντα τοῦ
λιμένος τοῦ Πριάπου, μετέφεραν δὲ τοὺς κατοίκους τῆς τελευταίας
ταύτης πόλεως εἰς Πάριον. Ἐν δυσὶν ἐπιγραφαῖς ἀντιγραφείσαις ὑπὸ
τοῦ Σπὸν δίδεται εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὁ τίτλος Ῥωμαϊκῆς ἀποικίας. Ὁ
αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος ἐπροίκισε τὴν πόλιν ταύτην διὰ μεγά-
λων ἔργων, διὸ καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὁ τίτλος ἰδρυτοῦ, τίτλος ὁ ὁποῖος
ἄλλως ἐκ κολακείας ἐδίδετο πολλάκις ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ εἰς ἀνθυ-
πάτους καὶ ἄλλους Ῥωμαίους ἄρχοντας. Ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ
Παρίου τὸ μᾶλλον ἄξιον θαυμασμοῦ ἦν βωμός τις τεραστίου μεγέθους,
οὗ ἐκάστη πλευρὰ ἦν ἐνὸς σταδίου, εἶχε δὲ σχῆμα πυραμιδοειδές, ἦν
δ' ἔργον τοῦ Ἑρμοκρέοντος, ὃς καὶ ἐκόσμησε λαμπρῶς τὸ μεγαλουργ-
ημα τοῦτο. Τοῦ μνημείου τούτου οὐδὲν λείψανον σήμερον φαίνεται·
ἴσως ὅμως δι' ἐπιμελεστέρας ἐρεύνης ἀνευρεθῇ ἡ θέσις τοῦ εἰς τὸ εἶδος
τοῦ μοναδικοῦ τούτου μνημείου.

Ἡ θέσις ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις Πάριον καλεῖται νῦν *Καμίραι* κατὰ
τὴν θέσιν δὲ ταύτην εὐρίσκονται πλῆθος κατεσραμμένων ἢ εἰς τὴν γῆν βε-
βυθισμένων κτιρίων, λείψανα ὑδραγωγῶν καὶ δεξαμενῶν, μαρτυροῦντα
ὅτι ἡ πόλις αὕτη μέχρι τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας εἶχε σημαντικώ-
τητα τινα. Τὰ τείχη αὐτῆς ἦσαν ἐκτισμένα ἐκ μεγάλων τμημάτων μαρ-
μάρου ἄνευ πηλοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Λάμψακος. Ἰθυδός.

Ἡ Λάμψακος κεῖται κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔχει λι-
μένα καλὸν, ἐκπαλαι δὲ ἦν περίφημος διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς τῆς.
Ἡ κτίσις αὐτῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων, πρὶν

ἔτι τῶν πρώτων μεταναστεύσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν φυλῶν. Ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο πρότερον Πιτυόεσσα, μετωνομάσθη δὲ Λάμφακος ἀπὸ Λαμφάκης, θυγατρὸς Μάνδρωνος τοῦ βασιλέως τῶν Βεβρύκων, διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν, ὡς ὁ Πλούταρχος ἱστορεῖ ἐν τῇ *Περὶ Ἀρετῶν Γυναικῶν* λόγῳ αὐτοῦ. «Ἐκ Φωκαίας τοῦ Κοδριδῶν γένους ἦσαν ἀδελφοὶ δίδυμοι Φόβος καὶ Βλέψος. . . . Ὦν ὁ Φόβος, ἔχων δύναιμι καὶ βασιλικὸν ἀξίωμα, παρέπλευσεν εἰς Πάριον, ἰδίῳν ἔνεκα πραγμάτων, καὶ γενόμενος φίλος καὶ ξένος Μάνδρωνι, βασιλεύοντι Βεβρύκων τῶν Πιτυοεσσηνῶν προσαγορευομένων, ἐβοήθησε καὶ συνεπολέμησεν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προσοίκων ἐνοχλουμένοις. Ὁ δὲ Μάνδρων ἄλλην τε πολλὴν ἐνεδείξατο τῷ Φόβῳ φιλοφροσύνην ἀποπλέοντι, καὶ μέρος τῆς τε χώρας καὶ τῆς πόλεως ὑπισχνεῖτο δώσειν, εἰ βούλοιο Φωκαεῖς ἔχων ἐποίκους εἰς τὴν Πιτυόεσσαν ἀφικέσθαι. Πείσας οὖν τοὺς πολίτας ὁ Φόβος ἐξέπεμψε τὸν ἀδελφὸν ἄγοντα τοὺς ἐποίκους· καὶ τὰ μὲν παρὰ τοῦ Μάνδρωνος ὑπῆρχεν αὐτοῖς, ὥσπερ προσεδόκησαν· ὡσελεύας δὲ μεγάλας καὶ λάφυρα καὶ λείας ἀπὸ τῶν προσοίκων βαρβάρων λαμβάνοντες, ἐπίφθονοι τὸ πρῶτον, εἴτα καὶ φοβεροὶ τοῖς Βεβρύξιν ἦσαν. Ἐπιθυμοῦντες οὖν αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι, τὸν μὲν Μάνδρωνα, χρηστὸν ὄντα καὶ δίκαιον ἄνδρα περὶ τοὺς Ἕλληνας, οὐκ ἔπεισαν, ἀποδημήσαντος δ' ἐκείνου παρσκευάζοντο τοὺς Φωκαεῖς δόλῳ διαφθεῖραι. Τοῦ δὲ Μάνδρωνος ἡ θυγάτηρ Λαμφάκη, παρθένος οὖσα, τὴν ἐπιβουλὴν προέγνω, καὶ πρῶτον ἐπεχείρει τοὺς φίλους καὶ οἰκίους ἀποτρέπειν καὶ διδάσκειν, ὡς ἔργον καὶ δεινὸν καὶ ἀσεβὲς ἐγχειροῦσι πράττειν, εὐεργέτας καὶ συμμάχους ἄνδρας, νῦν δὲ καὶ πολίτας, ἀποκτινύντες. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθε, τοῖς Ἕλλησιν ἔφρασε κρύφα τὰ πραττόμενα καὶ παρεκελεύσατο φυλάττεσθαι· οἱ δὲ θυσίαν τινὰ παρσκευασάμενοι καὶ θοῖνην ἐξεκάλεσαντο τοὺς Πιτυοεσσηνοὺς εἰς τὸ προάστειον· ἑαυτοὺς δὲ διελόντες δίχα, τοῖς μὲν τὰ τείχη κατελάβοντο, τοῖς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀνείλον. Οὕτω δὴ τὴν πόλιν κατέχοντες, τὸν μὲν Μάνδρωνα μετεπέμποντο συμβασιλεύειν τοῖς παρ' αὐτῶν κελεύοντες· καὶ τὴν Λαμφάκην, ἐξ ἀβρώστιας ἀποθανοῦσαν, ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει μεγαλοπρεπῶς καὶ τὴν πόλιν ἀπ' αὐτῆς Λάμφακον προσηγόρευσαν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Μάνδρων, προδοσίας ὑποψίαν φεύγων, τὸ μὲν οἰκεῖν μετ' αὐτῶν παρητήσατο, παίδας δὲ τῶν τεθνηκότων καὶ γυναῖκας ἡξίωσε κομίσασθαι, καὶ ταῦτα προθύμως οὐδὲν ἀδίκησαντες ἐξέπεμψαν, καὶ τῇ Λαμφάκῃ πρότερον ἡρώϊκας τιμὰς ἀποδιδόντες, ὕστερον ὡς θεῷ θύειν ἐψηφίσαντο».

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ταύτης ἐπηρεξήθη προσοικησάντων εἰς αὐτὴν τῶν κατοίκων τῆς Παισοῦ ἢ Ἀπαισοῦ, ἐρήμης ἤδη ἐπὶ Στράβωνος

οὔσης, κειμένης δὲ μεταξὺ Λαμψάκου καὶ Παρίου. Ἐν Λαμψάκῳ ἐλατρεῖτο ὁ Πρίαπος μετὰ μεγάλων τιμῶν ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ πόλει, καὶ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι ταῖς ἀπολαυσούσαις θαυσιλῶς τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ ἰδίως τῶν τῆς ἀμπέλου. Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰώνων καὶ ἡ Λάμψακος ἐπαθεν ἐκ τῆς ἐκδικήσεως τῶν Περσῶν. Μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην ἐγένετο ὑποτελὴς τοῖς Ἀθηναίοις, παρ' ὅλας δὲ τὰς προσπαθείας, ἃς οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατέβαλον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των, ἐνέμειναν εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην μέχρι τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτε καὶ μὴ θελήσασα νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ, μόλις ἐσώθη ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς εὐφυίας τοῦ πολίτου αὐτῆς καὶ φιλοσόφου Ἀναξιμένους. Καὶ ὑποτελὴς ὅμως οὕσα διετέλεσεν ἐν ταῖς πρώταις ἑλληνικαῖς τῆς Ἀσίας πόλεσιν ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου αὐτῆς θέσεως καὶ τῆς εὐφορίας τῆς χώρας τῆς, μέχρι τῆς παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ μεταξὺ Παρίου καὶ Λαμψάκου χώρα περιεῖχε πολλὰς μικρὰς πόλεις, ὧν ἡ τύχη παρηκολούθησε πάντοτε τὴν φορὰν τῶν μεγάλων συμβεβηκότων τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐκυβερνῶντο δὲ δι' ἰδίῳ νόμῳ, πολλάκις ὅμως διαταράχθησαν ὑπὸ τε ξένων ἐχθρῶν καὶ ὑπὸ ἐμφυλίων στάσεων καὶ φιλοδοξῶν πολιτῶν σφετεριζομένων τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἂν ὅμως λίαν σπανίως διετήρουν ἐπὶ πολὺ, συνήθως δὲ ἐπιπτον ταχέως καὶ οἱ πολῖται ἀνεκτῶντο τὴν ἐλευθερίαν των. Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσαν ὁ Ἑρμείας, τύραννος τῆς Ἀσσοῦ, ὁ Εὐάγων, τύραννος τῆς Λαμψάκου καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ προστατεύσαντος τὴν Λάμψακον, αὕτη ἐπεσεν εἰς τὰς φιλοκτητικὰς προσβολὰς τοῦ Ἀντιόχου, ἀπέκτησε δὲ τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ συνεμερίσθη τῆς τύχης ὅλων τῶν Ἑλλησποντιακῶν πόλεων, ὅτε αὗται κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ἡ χώρα αὕτη παρέμεινεν ἐν λήθῃ, καθότι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις συνεκεντροῦντο περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφοῦ ὅμως οἱ χριστιανικοὶ στόλοι ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ ἐνισχύονται, οἱ Τοῦρκοι, κύριοι τοῦ Ἑλλησπόντου, ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ὀχυρώσωσι τὸν πορθμόν. Τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ φρούρια ἐξωπλίσθησαν δι' ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ, ἀποκλείοντος τὸν εἰσπλουν εἰς τὰς καραβέλλας καὶ τὰς νῆας τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γενουησίων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας ὅμως Ἀχμέτ τοῦ Β', τῷ 1656, ἐν τῷ στενῷ τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ τουρκικὸς

στόλος ὑπέστη ἦταν τηλικαύτην, οἷαν δὲν εἶχεν ὑποστῆ ἀπὸ τῆς περὶ Ναύπακτον ναυμαχίας. Ὁ ἀρχιναύαρχος Κεανὰν πασσάς, ἄγων ἐβδομήκοντα ἐννέα πλοῖα, ἠθέλησε νὰ κωλύσῃ τὸν εἰσπλουν τοῦ βενετικοῦ στόλου, ἀρχηγουμένου ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μογκενίγου· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ νίκη ἐκκλινεν ὑπὲρ τῶν Ὀθωμανῶν, πυρπολησάντων δύο τῶν μεγαλητέρων γαλερῶν τοῦ βενετικοῦ στόλου· μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ πλάστιγξ ἐκκλινεν ὑπὲρ τῶν Βενετῶν, ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα τουρκικὰ πλοῖα ἐπυρπολήθησαν ἢ ἐκυριεύθησαν, πολλοὶ δὲ αἰχμάλωτοι Ὀθωμανοὶ συνελήφθησαν. Μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ὁ βενετικὸς στόλος ἐκυρίευσεν τὰς νήσους Τένεδον, Λήμνον καὶ Σαμοθράκην. Ἡ ἀγγελία τῆς καταστροφῆς ταύτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν ὀλίγων διασωθέντων πλοίων καὶ ἐνεποίησε μεγάλην λύπην εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς.

Τὸ σκληρὸν τοῦτο πάθημα κατέδειξεν ὅλην τὴν ἀνεπάρκειαν καὶ ἀτέλειαν τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τοῦ πορθμοῦ, ἃν πρὸ πολλοῦ ἡ μήτηρ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Δ'. εἶχε μὲν προσπαθήσει νὰ θεραπεύσῃ, δὲν τὸ κατώρθωσε δὲ δι' ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαιούντων χρημάτων· εἰς τὴν ὀλιγωρίαν δὲ ταύτην συνέβαλον, ἢ τοῦλάχιστον ἐχρησίμευσαν ὡς πρόφασις, τὰ παράπονα τῶν κατὰ τὸ στενὸν οἰκούντων, φοβουμένων τὴν γειτνίασιν πολυαρίθμων φρουρῶν· τὸ τελευταῖον ὅμως δυστύχημα ἐφώτισεν τὴν κυβέρνησιν, καὶ ὁ μέγας βεζίρης Κιπριλῆς πασσάς πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλε πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης. Ὁ τουρκικὸς στόλος διετάχθη νὰ παραχειμάσῃ εἰς Δαρδανέλλια, ἐργάται συνελέγησαν καὶ αἱ ὀχυρωματικαὶ ἐργασίαι ἤρχισαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Μουσταφᾶ ἀγᾶ, καὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ διοικητοῦ τῶν Δαρδανελλίων Φρέγκ Ἀχμέτ πασσά. Τὰ δύο φρούρια ἠγέρθησαν ἐπὶ σχεδίου τετραγώνου κανονικοῦ τριακοσίων ἀρτσίν (400 μέτρων) τετραγωνικῶν, ὠνομάσθησαν δὲ τὸ μὲν Κιλιδὸρ-Μπάχρ, ἥτοι κλεῖς τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ Σεδδῶρ Μπάχρ, ὃ ἐστὶ πρόσκομμα τῆς θαλάσσης. Τὸ Κοῦμ-καλὲ, ἥτοι φρούριον ἄμμου, ἐκτίσθη ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. Πάντα ταῦτα τὰ φρούρια ἐκτίσθησαν διὰ ἀγγαριῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς παραλίας, διὰ μεγάλων καταδυναστειῶν τῶν κατοίκων τῶν παραλίων πόλεων βιαζομένων εἰς τὴν ἐργασίαν, πολλάκις δὲ ἐπεσκέφθη τὰς ἐργασίας ταύτας ὁ σουλτάνος. Τελεσθέντων τῶν φρουρίων πολλοὶ Ἐμίραι, ὑποχρεωμένοι τέως εἰς πληρωμὴν φόρου διὰ τὰ τιμάρια τὰ ὅποια παρὰ τῶν παλαιῶν σουλτάνων εἶχον λάθει, ὑπεχρεώθησαν ἤδη νὰ χορηγῶσι κατ' ἀναλογίαν τὰς ἀναγκαίας φρουρὰς εἰς τὰ νέα ταῦτα φρούρια.

Οὐδὲν μνημεῖον δυνάμενον νὰ μαρτυρήσῃ τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα

τῆς πόλεως ὑπάρχει σήμερον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐσώζοντο ἔτι ἀρχαιότητες τινές, τὰς ὁποίας ὁ Wheler ἀναφέρει ὅτι εἶδε, μὴ ὑπάρχουσαι δὲ νῦν, οἷον πολλαὶ μαρμάριναι στήλαι καὶ ἐπιγραφαὶ χρονολογούμεναι ἀπὸ Ἀντωνίων· τὸ κυριώτερον δὲ αἷτιον τῆς ἀρχνίσεως καὶ τούτων ἦν τὸ ἔθος τοῦ κατασκευάζειν ἐκ τῶν ἀρχαίων μαρμάρων μύδρους τῶν τηλεθόλων, ὅπερ, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἐξηφάνισε περισσοτέρας ἀρχαιότητας εἰς τὰς πόλεις τῆς Προποντίδος παρ' ὅσον αἱ πρότερον καταστροφῇ καὶ δηώσεις, ἐξ οὗ σήμερον ἀπὸ τῶν Μουνδανίων, ἦτοι τῆς ἀρχαίας Ἀπαμείας, μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, συμπεριλαμβανομένης καὶ ταύτης, οὐδὲν τμήμα μαρμάρου σώζεται. Ἐφαρμόζοντες ἐπὶ τῆς παραλίας τὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν πόλεων τὸν ὑπὸ Στράβωνος ἀναγεγραμμένον, πρέπει ν' ἀπαντήσωμεν πρὸς ἄρκτον τῆς Λαμφάκου τὸν λιμένα καὶ τὴν πόλιν τῆς Παισοῦ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένης ἐν Ἰλιάδος Ε'. 612. Ἀμφότεραι αὗται αἱ πόλεις ἦσαν ἀποικίαι τῶν Μιλησίων, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ὀλίγοι κατ' ὀλίγους κατέβησαν εἰς τὸν λιμένα καὶ οὕτως ἡ Παισὺς ἡρμώθη. — Ἐτέρα μικρὰ πόλις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κειμένη, καλουμένη δὲ Κολωναί, ἦν ὁμοίως ἀποικία Ἰωνικῇ. Ἡ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λαμφάκου κειμένη χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν πόλιν Γέργεθον, κτίσμα τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν (Ἡροδ. Ε. 122). Ἡ πόλις αὕτη ἦν καλῶς ὠχυρωμένη, ἐν μέσῳ δὲ αὐτῆς ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Γεργεθίου Ἀπόλλωνος, ὑπερέκειτο δὲ αὐτῆς ἡ ἀκρόπολις, ἐκτισμένη ἐπὶ λόφῳ. Τὴν πόλιν ταύτην κυριεύσας καὶ καταστρέψας ὁ Ἀτταλὸς βασιλεὺς τῆς Περγάμου, ἐπῆρεν ἐκεῖθεν τοὺς κατοίκους καὶ κτίσας παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Καίκου νέαν ὁμώνυμον πόλιν συνώκισεν αὐτοὺς ἐκεῖ.

Ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Τευκρῶν ἔκειτο ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους τῆς Ἰδης, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Ἡροδότου λέγοντος «ἐπὶ τούτῳ δὲ τὸν ποταμὸν (τὸν Σκάμανδρον) ὡς ἀπῆκετο Ξέρξης ἐς τὸ Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη ἡμέρον ἔχων θεήσασθαι, θεησάμενος δὲ καὶ πυθόμενος ἐκείνων ἕκαστα τῇ Ἀθηναίᾳ τῇ Ἰλιάδι ἔθυσε βουὴς χιλίας, χοὴς δὲ οἱ μάγοι τοῖς ἥρωσι ἐχέαντο, ταῦτα δὲ ποιησάμενοισι νυκτὸς φόβος ἐς τὸ στρατόπεδον ἐνέπεσεν, ἅμα ἡμέρᾳ δὲ ἐπορεύετο ἐντεῦθεν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν ἀπέργων Ῥοίτειον πόλιν καὶ Ὀφρόνειον Δάρδανον, ἥπερ δὲ Ἀβύδῳ ὁμορὸς ἐστὶ, ἐν δεξιῇ δὲ Γέργεθας Τεύκρους».

Παρὰ τὸν ποταμὸν Πράκτιον καὶ εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων σταδίων ἀπὸ τοῦ Παρίου, ἔκειτο ἡ πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομέ-

νη Περκώτη, πόλις οὐ πολλὴ ἀπέχουσα τῆς Θαλάσσης, διατηρουμένη δὲ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· ἡ πόλις αὕτη εἰκάζεται ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς νῦν ἡ μικρὰ τουρκικὴ πόλις Βεργάν Καλεσί.

Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Περκώτης ἔκειτο ἡ πόλις Ἀρίσθη ὑπαγομένη τοῖς Μιτυληναίοις, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον (λ. Ἀρίσθη), φαίνεται ὅμως εὐπαράδεκτον, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Δαρδανέων, ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἤκμαζεν ἤδη. Πᾶσαι αὗται αἱ πόλεις μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἐν τοῖς στίχοις τούτοις. . .

Οἱ δ' ἄρα Περκώτην καὶ Πράκτιον ἀμφενέμοντο,
καὶ Σηστὸν καὶ Ἄβυδον ἔχον καὶ δῖαν Ἀρίσθην.
τῶν αὖθ' Ὑρτακίδης ἦρχεν Ἄσιος, ὄρχαμος ἀνδρῶν,
Ἄσιος Ὑρτακίδης, θν' Ἀρίσθηθεν φέρον ἵπποι
αἰθωνες μεγάλοι, ποταμοῦ ἅπο Σελήεντος.

(Ιλ. Β. 835.).

Καὶ ἡ πόλις Ἀρίσθη ἐσώζετο μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μνημονευομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Πλινίου (V. 32) λέγοντος. «Ἐξω τοῦ κόλπου ἐκτείνεται ἡ παραλία τοῦ Ῥοιτείου, ἐνθα αἱ πόλεις Ῥοίτειον, Δαρδανία καὶ Ἀρίσθη.» Ἡ τοποθεσία τῆς Ἀρίσθης εἶναι τὴν σήμερον ἄγνωστος.

Καὶ ἡ Ἄβυδος, ἡ πάλαι ἐπισημοτάτη τῶν πόλεων πάσης ταύτης τῆς παραλίας, δὲν σώζεται σήμερον ἐκ τοπογραφικῶν ὁμῶς λεπτομερειῶν σωζομένων ἐν διαφόροις συγγραφεῦσι δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔκειτο πλησίον τοῦ νῦν Μπογάζ Χισάρ, ἐπὶ τοῦ εἰς τὸν πορθμὸν προεκτεινομένου ἀκρωτηρίου.

Τῆς πόλεως ταύτης ἡ θέσις ὡς πρὸς τὴν Σηστὸν λεπτομερῶς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος. «Ἡ μὲν οὖν Ἄβυδος, λέγει, καὶ ἡ Σηστός διέχουσιν ἀλλήλων τριάκοντα περίπου σταδίους ἐκ λιμένος εἰς λιμένα, τὸ δὲ ζευγμάδεσι μικρὸν ἀπὸ τῶν πόλεων παραλλάξαντι ἐξ Ἀβύδου μὲν ὡς ἐπὶ τὴν Προποντίδα, ἐκ δὲ Σηστοῦ εἰς τούναντιον ὀνομάζεται δὲ πρὸς τὴ Σηστῶ τόπος ἀποβάθρα, καθ' ἣν ἐξεύγνυτο ἡ σχεδία». (ΙΒ'. 454).

Κατὰ Στράβωνα (αὐτόν), ἡ Ἄβυδος «Μιλησίων ἦν κτίσμα, ἐπitrέψαντος Γύγου τοῦ Λυδῶν βασιλέως, ἦν γάρ ὑπ' ἐκείνῳ τὰ χωρία καὶ ἡ Τρωάς ἅπασα». Ἐπειδὴ ὁμως ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ὀμηρος, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ μνησθεὶς γεωγράφος λαμβάνεται περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, ἢ ὅτι ἐννοεῖ, ὅτι οἱ Μιλήσιοι δι' ἀποικίας ἠύξησαν καὶ ἐκαλλώπισαν αὐτὴν, καὶ οὕτως ἐθεωρήθησαν ὡς προχρηματικοὶ κτίτορες αὐτῆς.

«Ἐπέκειτο δὲ τῷ σομίῳ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, διέχει δὲ τὸ ἴσον Λαμψάκου καὶ Ἰλίου, ῥαδίου περὶ ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατόν». (Στρ. αὐτόθι). Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πόλιν ταύτην εἶναι τὸ στενωτέρον μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔχον πλάτος ἑπτὰ σταδίων μόνον, αὐτόθι ὁ Ξέρξης κατηνύθη πρὸς τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐξέυξε τὸ μέρος διὰ γεφύρας. Ὅθεν καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐκαλεῖτο Ἑπταστάδιον καὶ ζευγμα. Αὐτόθι ὁ Ξέρξης θέλων νὰ ἴδῃ συνηθροισμένον ὄλον αὐτοῦ τὸν στρατὸν, διέταξε νὰ στηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀβυθηνῶν ἐπὶ γηλόφου θρόνος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου· «ἐνθαῦτα δ' ὡς ἔζετο, κατορῶν ἐπὶ τῆς ἡϊόνης ἐθαίτο καὶ τὸν πεζὸν καὶ τὰς νέας. Θηεύμενος δὲ ἡμέρη τῶν νεῶν ἄμιλλαν γινομένην ιδέσθαι. Ἐπεὶ δ' ἐγένετό τε καὶ ἐνίκων Φοίνικες καὶ Σιδώνιοι, ἤσθη τε τῇ ἀμίλλῃ καὶ τῇ στρατιῇ» κτλ. (Ἡροδ. Ζ'. 44.).

Παρατηρητέον ἐνταῦθα, ὅτι παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς ἡγεμόσι κατὰ τὰς στρατείας ὑπῆρχεν ἔθος κοινὸν τοῦ ἐγείρειν γηλόφους πρὸς ἔνδειξιν τοῦ κέντρου τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν, πρὸς πῆξιν τῶν σημαιῶν, καὶ ὡς ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν στρατευμάτων. Τὰ συνηθέστατα ταῦτα ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ Περσίᾳ ὑψώματα καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *takr* ἥτοι θρόνοι· οἱ Ὀθωμανοὶ ἰδίως καλοῦσιν αὐτὰ *tepe*, οἱ δὲ Λατῖνοι ἐκάλουν αὐτὰ *taniulus*. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι πάντες οἱ γηλόφοι οἱ ἀπαντῶμενοι ἐν Ἀσίᾳ δὲν εἶναι τάφοι, μεταξὺ δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Τροίας ἀπαντωμένων πάντες δὲν ἦσαν βεβαίως τοιοῦτοι.

Ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ Ἀβυδος ἦν παρὰ πᾶσαν ἄλλην πόλιν ἐκτεθειμένη, ὁσάκις συνέβαινε πόλεμός τις μεταξὺ Ἀσιανῶν καὶ εὐρωπαϊῶν λαῶν. Οὕτω ὁ Δαρεῖος ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ κατὰ τῶν Σκυθῶν, ἐπυρπόλησε τὴν τε πόλιν ταύτην καὶ ἄλλας τινὰς τοῦ Ἑλλησπόντου διὰ φόβον μήπως καὶ οἱ λαοὶ οὗτοι κινηθῶσι κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων ἃτινα αἱ πόλεις αὗται ἠδύναντο νὰ παράσχουσιν αὐτοῖς ὡς βάσις πολεμικῶν ἐργασιῶν χρησιμεύουσαι.

Τὸ ὑπὸ Στράβωνος ἀναφερόμενον τοῦτο ὡς γεγονός πρέπει νὰ δεχθῶμεν μετ' ἐπιφυλάξεως, καὶ ἐπειδὴ οὐδεμίαν μνείαν αὐτοῦ ποιεῖται ὁ Ἡρόδοτος, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἴωνων ἐκ Σπάρτης εἶχεν ἐκπεμθῇ εἰς Ἑλλησπόντον ὁ Δερκυλλίδας μετ' ὀλίγων τινῶν πεζῶν, ὅπως βιάσῃ τοὺς Ἀβυθηνοὺς νὰ ἀποσκιρτήσωσι τῶν Περσῶν, προλαβὼν ὅμως ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου Δαυρίσης μετὰ ταχύτητος ἤκιστα συνήθους τοῖς Πέρσαις ἐκυρίευσεν ἀλληλοδιαδόχως τὰς πόλεις Δαρδανίαν, Ἀβυδὸν, Περκώτην, Λάμψακον καὶ Πκισὸν, ἀνὰ μίαν μόνην πρὸς ἐκπόρθησιν ἐκάστης πόλεως· μεταχειρισθεῖς ἡμέραν.

Ἐπὶ τῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν πολέμων ἡ Ἀβυδος περιήρ-
χετο πότε μὲν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηναίων, πότε δὲ εἰς τὴν τῶν
Λακεδαιμονίων· πεισματωδῶς ὁμῶς ἀντέστη πρὸς τὰς ἐπιθέσεις Φιλίπ-
που τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, ὅστις ἐπελθὼν ἐδῆκωσε πᾶσαν τὴν παρα-
λίαν τῆς Προποντίδος καὶ ἐπυρπόλησε τὰς περισσοτέρας πόλεις, ὅσαι
ἀπεποιήθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτόν· οὐδεμία ἀπειλὴ ἴσχυσε νὰ
πείσῃ τοὺς Ἀβυδηνούς ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας αὐτῶν πρὸς τὸν κεκη-
ρυγμένον ἐχθρὸν τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἐπροτίμησαν δὲ νὰ ἀποθά-
νωσι μᾶλλον μέχρι τοῦ τελευταίου παρὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτόν.

Καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παῖδια ἐθυσιάσθησαν ἕκαστοι διὰ διαφόρων
εἰδῶν θανάτου «vario mortis genere occiderunt», ὡς λέγει ὁ Τίτος
Λίβιος. Ἡ διαγωγὴ αὕτη, ὡς παρατηρεῖ Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ἀπο-
δεικνύει ὅτι οἱ Ἀβυδηνοὶ δὲν ἦσαν ἄνθρωποι ἐκτεθηλυμένοι ἢ διεφθαρ-
μένων ἤθων.

Παρ' ὅλας ὁμῶς τὰς περιπετείας καὶ καταστροφὰς ταύτας ἡ Ἀ-
βυδος διετηρήθη μέχρι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων· ἀπὸ τοῦ 5
αἰῶνος εἶχε τιμηθῇ δι' ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ὃ δὲ ἐπίσκοποι αὐτῆς Ἑρ-
μείας συμπάρεστη εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, συνυπέγραψε δὲ καὶ
τὴν πρὸς Λέοντα τὸν αὐτοκράτορα συνοδικὴν ἐπιστολὴν τῆς ἐπαρχίας
τῆς Κυζίκου. Ἐκτοτε οὐδὲν σχεδὸν γινώσκωμεν περὶ τῆς τύχης τῆς
πόλεως ταύτης. Ἐπὶ τῶν μεγάλων συμβεβηκότων, ἅτινα ἔλαβον χώραν
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12 αἰῶνος, ἡ Ἀβυδος οὐδὲν ἔλαβε μέρος· πιθανὸν
δὲ εἶναι ὅτι ἐξέλιπεν ἐν ἄφαντι καὶ σκότει ἐπὶ τῶν μωαμεθανῶν Ἑμι-
ρῶν, οἵτινες ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Προποντίδος καὶ συνέστησαν
ἐφημέρους ἡγεμονίας, αἵτινες συνεχωνεύθησαν ὑστερώτερον εἰς τὴν αὐτο-
κρατορίαν τῶν σουλτάνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Γρῶνι. Στοιχεῖα τῶν πρώτων αὐτῆς κατοικῶν.

Τοῖς θέλουσι νὰ εἰσαγάγῃσι φῶς καὶ τάξιν εἰς τὴν ζοφώδη σύγχυ-
σιν τὴν ὑπάρχουσαν περὶ τὴν καταγωγὴν τῶν ἐθνῶν, ἡ Ἱστορία οὐδὲν
ἄλλο παρέχει εἰμὴ στοιχεῖα ἅτινα αὐτοὶ εἰσὶν ὑπόχρεοι νὰ ἐξεργασθῶσι
καὶ διαφωτίσωσι διὰ τῆς λελογισμένης συγκρίσεως τῶν διαφορῶν φυ-
λῶν, αἵτινες συνέβαλον εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγῃσι χώραν τινὰ εἰς τὸν κύκλον
τῆς Ἱστορίας. Τοῦτο ὁμῶς δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ, εἰμὴ ὅτε αἱ ἀν-

θρόπιναι αὗται οἰκογένειαι ἔλαβον ἰδίαν τινά, ἢ οὕτως εἰπώμεν, φυσιογνωμίαν, καὶ ἤρχισαν νὰ διακρίνονται ἀπὸ τῶν γειτόνων λαῶν δι' ἰδιάζοντός τινος χαρακτῆρος· ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπολογίσῃ πόσαι περίοδοι αἰώνων διέρρυσαν πρὶν τῆς ἀφίξεως τῆς στιγμῆς ταύτης.

Ἐξ ὅλων τῶν σημείων τῶν ἐπιτηδείων εἰς τὸ νὰ διακρίνωσι τὴν συγγένειαν τῶν διαφορῶν ἀνθρωπίνων οἰκογενειῶν ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν εἶναι τὸ λογικώτερον ἀναμφιβόλως καὶ προσφορώτερον, διὸ καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἤρχισε νὰ λογιζέται ὑπὸ τῶν ἐμβριθεστέρων σοφῶν ὡς ὁ πιθανώτερος γνῶμων πρὸς ὁρισμὸν τῶν συγγενικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν μὴ συνδεομένων ἀλλήλοις ὑπ' οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς παραδόσεως.

Οὕτως, ἅμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀναγνωριθεῖσης ὡς ἀνηκούσης εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδογερμανικῶν ἢ ἀριανῶν γλωσσῶν, ἀμέσως καὶ οἱ λαοὶ οἱ ταύτην λαλοῦντες διεκηρύχθησαν ὡς κλάδος τῆς μεγάλης ἐκείνης φυλῆς, ἥτις ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ κατόκει τὰ ὁροπέδια τῆς ἁνῶς Ἀσίας, καὶ ἐξ ἧς κατὰγονται οἱ Ἴνδοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἕλληνες, τὰ ἰταλικά ἔθνη, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Κελτοί.

Ὁ ἀριανὸς δὲ οὗτος κορμὸς δὲν διεκλαδώθη αἰφνίς καὶ διαμιᾶς εἰς διαφοροὺς φυλάς· ἀλλὰ, ὡς οἱ κλάδοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ στελέχους κατ' ἰδιοσυγκρασίαν ἕκαστος ἀναπτυσσόμενοι καὶ ἀποσπώμενοι τοῦ κέντρου, ἐξελέξαντο ἕκαστοι τὴν χώραν τὴν ἐπιτηδείαν εἰς ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν. Δευτέρως τις φυλετικῆς κλάδος ἐν ἥττον ἀρχαίοις χρόνοις διευθανθεῖς πρὸς τῆς Μεσογείου τὰ παράλια ἐγκατέστη ἐκεῖ, ἐνῶ οἱ Μηδοπέρσαι καὶ ἡ ἰνδικὴ οἰκογένεια, ξένοι καὶ ἄσχετοι πρὸς τοὺς δυτικούς λαοὺς ἐμμενάντες, εἰσέδυσαν εἰς τὰς χώρας τῆς κεντρικῆς Ἀσίας.

Οἱ δύο κυριώτεροι κλάδοι τῆς φυλῆς τούτης οἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἐγκαταστάντες, καὶ εἴτα πάλιν συνενωθέντες ἐκ νέου ἐν ἀρχῇ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ Ἕλληνες, λέγομεν, καὶ οἱ Ἱταλοί, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν γλωσσῶν αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς στενῆς σχέσεως ἣν μεταξὺ τῶν ἔχουσιν, εἰσὶ τόσον στενῶς ἐπιμεμιγμένοι, ὥστε δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν αὐτοὺς ἀποτελοῦντας μίαν καὶ μόνην φυλὴν, ἥτις πάντοτε διετήρησε τὸ ἐνστικτον αἰσθημα τῆς ἐξ Ἀσίας καταγωγῆς αὐτῆς καὶ ἐπομένως τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος αὐτῆς εἰς τὴν ὀλικὴν ἢ μερικὴν κατοχὴν τῶν χωρῶν τῆς ἡπείρου ταύτης.

Ἄν οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον διατηρήσει οὐδεμίαν παράδοσιν περὶ τῆς πρώτης ἐαυτῶν ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἀπ' αὐτῶν ἐπονομασθεῖσα, οὐδὲν ἥττον ὅμως οὐδεμίαν παράδοσιν εἶχον περὶ τῆς ἐν ἄλλῃ τινὶ χώρᾳ διαμονῆς τῶν, μᾶλλον δὲ ἐλογίζοντο ἑαυτοὺς αὐτόχθονας,

εἰ καὶ ταυτοχρόνως ὁμολόγουν ὅτι οἱ προπάτορες αὐτῶν εἶχον ἀνοίξει τὰ δάση τὰ καλύπτοντα τὴν χώραν, εἶχον ἐξολοθρεύσει τὰ ἄγρια θηρία καὶ ἀποξηράνει τὰ ἔλη. Τοὺς προπάτορας δὲ τούτων ἐκάλουν Πελασγοὺς, ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Πελασγοὶ οἱ πρῶτοι τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, καὶ οὕτε ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, οὐτ' ἐπὶ τινος τῶν νήσων αὐτῆς ὑπῆρχε τόπος ὅπου οἱ Πελασγοὶ νὰ μὴ φημίζωνται ὥς οἱ πρῶτοι τῶν μερῶν ἐκεῖνων οἰκισταί· ἄλλως δὲ οἱ Ἕλληνες συνεδέοντο μετὰ τῶν προπατόρων τούτων διὰ τε τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ διὰ τῶν ἡθῶν αὐτῶν. Ὡς, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ ἡ συγγένεια αὕτη διὰ ἱστορικῶν ἀποδείξεων, πᾶσαι ὁμῶς αἱ παραδόσεις πιστοποιοῦσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν κλάδος τῆς μεγάλης ἐκεῖνης φυλῆς, ἥτις ἐξηπλώθη πρὸς δυσμὰς μὲν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, πρὸς ἀνατολὰς δὲ καθ' ὅλα τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς χερσονήσου τῆς Ἀσίας. Ὅσα δὲ οἱ Ἕλληνες ἔλεγον περὶ τῶν Πελασγῶν συνδέονται τοσοῦτον σφιγκτὰ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδίας αὐτῶν φυλῆς, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἔθνη δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ὡς μίαν καὶ μόνην οἰκογένειαν καὶ ὄχι δύο φυλὰς διακεκριμένας. Οὐδεμία πελασγικὴ παράδοσις ὑπάρχει, οὐδεμία πελασγικὴ θεότης ἀντιτασσομένη πρὸς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις. Τὸν Δία τῶν Πελασγῶν ἐπικαλοῦνται οἱ ἥρωες τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ πελασγικὸν μαντεῖον τῆς Δωδώνης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κοιτὶς τῆς Ἑλλάδος.

Δὲν ἦσαν δὲ οἱ Πελασγοὶ οὕτε νομάδες οὕτε θηρευταί, ἀλλ' ἐπιδεδομένοι εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ πρῶτοι κτίτορες σταθερῶν κατοικιῶν διὰ τὰ ἄτομα, καὶ ἀμυντικῶν καταφυγίων διὰ τὸ κοινόν. Ὡς καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν Ἕλληνες, ὡς τόπους ἱερῶς καὶ κατοικίας τῶν θεῶν ἐδόξαζον τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων· οὕτω δὲ αἱ κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ἰδης καὶ τῶν πολυαριθμῶν ὄρεων τῶν καλουμένων μετὰ τὸ κοινὸν ὄνομα Δίνδυμον ὄρος, ἦσαν καὶ παρὰ τοῖς Πελασγοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀκολούθως, καθιερωμένα εἰς θεότητας, ἃς καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐλάτρευον ὡς ἐθνικοὺς αὐτῶν θεοὺς. — Οἱ ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Ἀττικὴν ταυτοχρόνως, ἐν ᾗ κατελάμβανον τὰ παράλια τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου. Ἐκ πάντων ἔθην πιστοῦται καὶ κρατύνεται ἡ ἰδέα, ὅτι Πελασγοὶ καὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εἰμῇ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς λαὸς, μία καὶ μόνη οἰκογένεια δύο φέρουσα ὀνόματα. Ὁ ἐξέχων ὁμῶς χαρακτὴρ τῶν Πελασγῶν, ὁ ὀργανισμὸς ἐκεῖνός ἐστις ὡθεὶ αὐτοὺς εἰς τὸ συνιστᾶν ἀποικίας καθ' ὅλα τὰ μέρη ὅπου ἡ φυλὴ αὐτῶν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαλειφεται ὑπὸ τῆς καθαρῶς ἑλληνικῆς ἐπενεργείας· ὅτε δὲ ἡ ἱστορία ἤρχισε νὰ συλλέχῃ

παραδόσεις τινάς, οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς δὲν εὐρίσκουσι πρὸς περιγραφὴν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης φυλῆς εἰμὴ λογοπαίγνιον τι, οὐδ' ἄλλην τινὰ περὶ αὐτῶν εἰδήσιν δίδουσιν εἰς ἡμᾶς, εἰμὴ ὅτι «διὰ τὸ πλανήτας εἶναι καὶ δίκην ὀρνέων ἐπιφοιτᾶν ἐφ' οὓς ἔτυχε τόπους Πελαργοῦς ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν κληθῆναι». (Στρ. Ε'. 221.).

Καὶ ὅμως ταύτην τὴν φυλὴν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς προγόνους τῶν Ἑλλήνων. Παντοῦ δὲ ὅπου οἱ Πελαργοὶ ἐγκατέστησαν, εἴτ' ἐν Ἀσίᾳ, εἴτ' ἐν Εὐρώπῃ, πανταχοῦ βλέπομεν τοὺς Ἕλληνας παγιομένους καὶ εὐδοκιμοῦντας. Αἱ μεταναστεύσεις αὐτῶν ἄρχονται, οὕτως εἰπεῖν, πρὸ τῆς ἀρχῆς τῶν κοινωνιῶν, καὶ πρὶν ἔτι οἱ ἄνθρωποι διακριθῶσιν εἰς ἔθνη διάφορα. Αἱ χῶραι τῆς Ἀσίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην προέκειντο λεῖα τοῦ πρώτου τυχόντος κτήτορος· ὤθεν καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων οἱ Πελαργοὶ κατέλαβον τὴν Θράκην, τὰ παράλια τῆς Προποντίδος καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, προσεκολλήθησαν εἰς τὴν γῆν διὰ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, ἔκτισαν πόλεις καὶ ἐγένοντο πρόγονοι τῆς φυλῆς ἐκείνης ἐξ ἧς ἐξῆλθον οἱ τρεῖς κλάδοι τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας.

Οἱ Πελαργοὶ, ὥς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτῶν Ἀριοὶ, ἐλάτρευον θεόν τινα ἀσώματον, ἄνευ ναῶν καὶ ἄνευ ἀγαλμάτων, θν ἐκάλουν Δία, καὶ ἐθεώρουν κάτοικον τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων. Ὅταν ᾔθελον νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν σχετικῶς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλουν αὐτὸν Δύπατρον, ὁ πελαργικὸς δ' οὗτος Ζεὺς, ἐμπνέων ἱερὸν τινα ρόσον, ἐτιμᾶτο ἐν τοῖς ἄλσεσιν, ἐσκήνου δὲ ἐν ἱερᾷ τινι δρυὶ. Ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ τῆς λατρείας τῶν Ἀριανῶν ἐθνῶν διεδόθη ὁμοίως καὶ εἰς τὰ δάση τῆς Γερμανίας ὡς καὶ εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος· ἡ δρυς τῶν Δρυϊδῶν εἶναι τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μὲ τὴν τῆς Δωδώνης. Τὸ ὄρος τῆς Ἰδης καὶ αἱ ὑψηλαὶ κορυφαὶ τῶν ὀρέων τῆς Κρήτης κατέστησαν θρησκευτικὰ κέντρα, περὶ τὰ ὁποῖα συνενοῦνται οἱ διεισπαρμένοι λαοὶ διὰ τῶν σχέσεων ὅμως ἃς ἔλαβον μετὰ τῶν ἄλλων φυλῶν, αἵτινες ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὰ παράλια ταῦτα, ἔμαθον νὰ καθιστῶσιν ὁρατὴν τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ των, μετ' οὐ πολὺ δὲ διὰ τῆς ἐπιμιξίας παρεδέξαντο καὶ τὰς θεότητας τῶν σημιτικῶν φύλων, τῶν ἐγκαταστάντων κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ εἰς τὴν νῆσον Κρήτην. Ἐκεῖ ὑπῆρχε φυλὴ τις κενανίτις ἢ συριακὴ, ἣτις ἐλάτρευε τὴν μὲν βασίλισσαν τοῦ οὐρανοῦ καλοῦσα αὐτὴν Ἀστάρτην, τὸν δὲ πελαργικὸν Δία καλοῦσα αὐτὸν Βαάλ· ἡ συριακὴ αὕτη φυλὴ ποτὲ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἐκδιώξῃ οὔτε νὰ συγχωνεῦσῃ ἐν ἑαυτῇ ὁλοσχερῶς τὸν μὴ σημιτικὸν λαὸν τῆς Κρήτης· ἐκ τῆς συμμιξεως δὲ ταύτης προῆλθον οἱ μὴ ἑλληνικοὶ λαοὶ οἱ ἐγκαταστάντες

ἐν ταῖς μεσημβρινοδυτικαῖς χώραις τῆς Ἀσίας, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουσιν οἱ Κῆρες.

Μετὰ τῆς πελασγικῆς οἰκογενείας συνέζων κατὰ τὰ μέρη ταῦτα αἱ δραστήριαι φυλαὶ τῶν Γεργίθων καὶ Κεβρηνίων, αἱ ἐργαζόμεναι τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰ δάση τῆς Ἰδης καὶ λατρεύοντες τὴν μεγάλην Ἰδαίαν μητέρα τὴν τέχνην δὲ ταύτην, τὴν ὑπεράνθρωπον λογιζομένην, εἶχον διδαχθῆ παρὰ τῶν Δακτύλων. Μεταξὺ τῶν φυλῶν τούτων διεκρίνετο ἡ φυλὴ τῶν Δαρδανέων, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μὲν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Δαρδάνου, τὴν προστασίαν δὲ τοῦ πελασγικοῦ Διὸς, εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Δαρδανίαν.

Ἡ ἐποχὴ τῆς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας ἀφίξεως τοῦ Δαρδάνου εἶναι τόσον ἀρχαία, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ οὐχὶ κατ' ἀκρίβειαν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ πιθανότητα. Ὁ Ὅμηρος ὑπολογίζει, ὅτι εἶχον παρέλθει πέντε γενεαὶ ἀπὸ Δαρδάνου μέχρι Πριάμου, ὁ δὲ Πλάτων παρὰ Στράβωνι ὑποτίθῃσιν ὅτι ἡ Δαρδανία ἐκτίσθη κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν περίοδον. «Εἰκάζει δὲ Πλάτων (λέγει ὁ Στράβων) μετὰ τοὺς κατακλυσμοὺς τρία πολιτείας εἶδη συνίστασθαι· πρῶτον μὲν τὸ ἐπὶ τὰς ἀκρωρεῖας ἀπλοῦν τι καὶ ἄγριον, δεδιότων τὰ ὕδατα ἐπιπολῶζοντα ἀκμὴν ἐν τοῖς πεδίοις· δεύτερον δὲ τὸ ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις, θαρρόντων ἤδη κατὰ μικρὸν, ἅτε δὴ καὶ τῶν πεδίων ἀρχομένων ἀναψύχεσθαι. Τρίτον δὲ, τὸ ἐν τοῖς πεδίοις (λέγοι δ' ἄν τις καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον ἴσως καὶ πλείω, ὕστατον δὲ τὸ ἐν τῇ παραλίᾳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις, λελυμένου παντὸς τοῦ τοιούτου φόβου). . . . Ταύτας δὴ τὰς διαφορὰς ὑπογράφειν φησὶ τὸν ποιητὴν ὁ Πλάτων, τῆς μὲν πρώτης πολιτείας παράδειγμα τιθέντα τὸν τῶν Κυκλώπων βίον, αὐτοφρεῖς νεμομένων καρποῦς καὶ τὰς ἀκρωρεῖας κατεχόντων ἐν σπηλαίοις τιςίν· «ἀλλὰ τὰ γ' ἄσπαρτα καὶ ἀνῆροτα πάντα φύονται», φησὶν αὐτοῖς· «τοῖσιν δ' οὐκ ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες· ἀλλ' οἱ γ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, θεμιστεύει δὲ ἕκαστος παίδων ἥδ' ἀλόχων». — Τοῦ δὲ δευτέρου τὸν ἐπὶ τοῦ Δαρδάνου· «κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὐ πῶ Ἴλιος ἰρὴ ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων, ἀλλ' ἔθ' ὑπωρεῖας ὤκεον πολυπιδάκου Ἰδης». Τοῦ δὲ τρίτου, τὸν ἐπὶ τοῦ Ἴλου, τὸν ἐν τοῖς πεδίοις· τοῦτον γάρ (τὸν Ἴλον) παραδιδόσκει τῆς Ἰλίου κτίστην, ἀφ' οὗ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν λαβεῖν τὴν πόλιν». (Στρ. Π'. 592—3).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Φοίνικες.

Τῶν Δαρδανέων τούτων οἱ μὲν ὦκουν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τόποις, οἱ δὲ, κατὰ τὸν αἰγιαλὸν, εἰς ὅν, καὶ περ ἀμοιροῦντα λιμένων, προσέπλεον πλοιαρία τινα, ταῦτα δὲ ἀνῆκον εἰς λαὸν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικόν, ἔφερον δὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ προϊόντα τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ὁ ἀνώνυμος οὗτος λαὸς ἐγνωρίζετο παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι δι' ὀνόματος ἀορίστου καὶ ἀνθαιρέτου.

Τὸν λαὸν τούτον οἱ Ἀσσύριοι ἐκάλουν Ἀχαρρί, ἥτοι ἀνθρώπους τοῦ ὀπίσω τόπου, ἕνεκα τῆς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀσσυρίας θέσεως αὐτῶν, περιελάμβανον δὲ ἐν τῇ ὀνομασίᾳ ταύτῃ τὴν χώραν Τύρου καὶ Σιδῶνος. Οἱ Ἀχαρίται οὗτοι εἶχον ὀρμηθῆ ἀπὸ τῆς πέρας τοῦ Εὐφράτου Ἀσίας, εἶχον δὲ προχωρήσει διὰ τῆς Ἀραβίας μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἔνθα παρέμειναν ἐπὶ πολλὰς γενεάς. Οὗτοι δὲ οἱ Φοίνικες, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, τὸ παλαιὸν οἴκεον, ὥς αὐτοὶ λέγουσι, ἐπὶ τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσσῃ, ἐντεῦθεν δὲ ὑπερβάντες τῆς Συρίας οἰκέουσι τὰ παρὰ τὴν θάλασσαν, τῆς δὲ Συρίας τοῦτο τὸ χωρίον καὶ τὸ μέχρι Αἰγύπτου πᾶν Παλαισίνη καλεῖται» (Ζ'. 89). Ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ θαλασσοπόροι οὗτοι ὦκουν τὴν χώραν τὴν καλουμένην τῶν φοινίκων, ὑπὸ τῆς ὀμωνύμου ὀπώρας ἢν ἔφερον, ἢν καὶ μετεκρίμζον πρὸς ἐμπορίαν εἰς τοὺς ἐσπερίους τόπους, ἐντεῦθεν δὲ ὀνομάσθησαν καὶ αὐτοὶ Φοίνικες ὑπὸ τῶν Πελασγῶν καὶ Ἑλλήνων, οὕτω καλούντων τὸ δένδρον καὶ τὸν καρπὸν ἐκείνον· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο, καθαρῶς ἑλληνικὸν καὶ οὐδὲν σηαιτικὸν ἔχον, παρεδέχθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πάντα τὰ νεώτερα ἔθνη. Τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τινὲς συνταυτίζουσι τὸ ὄνομα τῶν Φοινίκων μετὰ τῶν Φιλισταίων, καταντῶσι δὲ μέχρι τοῦ νῦν συγγέωσιν αὐτοὺς μετὰ τοὺς Πελασγούς, παράγοντες ἑκάτερα τὰ ὀνόματα ἀπὸ τοῦ σανσκριτικοῦ βαλάσκα, ἥτοι λευκοί.⁽¹⁾ Καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθνη τῶν Φοινίκων ἀποδεικνύουσι προφανῶς ὅτι ἦσαν σημιτικῆς φυλῆς. Τὰ ροιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν εἶχον ἀρυσθῆ ἐν τῇ χώρᾳ Βαβέλ καὶ Ἀσσοῦρ, ἀφικόμενοι δὲ εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἐγνώριζον ἤδη τὰ πρῶτα ροιχεῖα τῆς ναυτικῆς· κατὰ τοὺς Χαλδαίους, ἐγίνωσκον τὴν θέσιν τοῦ πολιτικοῦ ἀσέρος, καὶ διέπλεον καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, οὐδένα ἔχοντες ἀντίπαλον· προσπλέοντες δὲ εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς παραλίους χώρας συνῆπτον μετὰ τῶν κατοίκων σχέσεις ἐμπορικές.

(1) Cf. Schoemann, Griechische Alterthumer τ. Α'. σ. 4.

Περιεσφιγμένοι ἐν στενῇ λωρίδι γῆς, ἐξ ἀνάγκης ἐπεδόθησαν εἰς ὑπερθαλασσίους ἀποικίας, ἔκτισαν δὲ οὕτω τὴν Βύβλον, τὴν Σιδῶνα καὶ τὴν Τύρον, ἃς καὶ κατέστησαν ἀποθήκας τοῦ ἐμπορίου των καὶ κέντρα τῆς βιομηχανίας των. Ἀπόπτων ὄντων ἀπὸ τῶν παραλίων αὐτῶν τῶν ὀρέων τῆς Κύπρου, ἐπεχείρουν κατὰ τὸ καλοκαίριον ἐκδρομὰς εἰς τὴν νῆσον ταύτην διὰ τῶν ἐλαφρῶν σκαφῶν των, ἅτινα καὶ ἐκάλουν ἵππους αὐτῶν, κατὰ τὸν Στράβωνα, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν εἰσῆγαγον εἰς τὴν μεγαλόνησον ταύτην καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα, καὶ κατέστησαν αὐτὴν κέντρον καὶ ὀρμητήριον τῶν πρὸς τοὺς δυτικούς τόπους ἑκπλων των. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγκατέστησαν ἀποικίας καὶ ἐν Κιλικίᾳ, κατέσχον δὲ καὶ τῆς Λυκίας πολλοὺς λιμένας, ὅτε μὲν ὡς πειραταὶ, ὅτε δὲ ὡς ἔμποροι προσπλέοντες. Ἐκ τῆς ἐν τῇ χώρᾳ δὲ ταύτῃ ἐγκαταστάσεως αὐτῶν παρήχθη ἔθνος συμμιγὲς ἐκ δύο φυλῶν, τὸ ὁποῖον ἐκλήθη Σόλυμοι, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιφαίνεται κατὰ τὰς πρώτας ἡλικίας τῆς ἐπικῆς ποιήσεως.

Πρὸς πάντας εὐσχετίσται ὄντες οἱ φιλόπλουτοι Φοίνικες συνῆψαν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν λευκῶν κατοίκων τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων, διὰ τῶν φιλικῶν δὲ τούτων σχέσεων ὑγκολύνοντο εἰς τὴν ἀλγειάν των ὀφράκων τῶν χορηγούντων τὴν πολυτίμον βαφὴν τῆς πορφύρας. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ ἐμπορίου τούτου χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν χρόνων.

Ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ τρόπου τοῦ ἐμπορίου τῶν Φοινίκων ἐκτίθησιν ὁ Ἡρόδοτος ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας του· τὰ ξένα ταῦτα πλοῖα κομίζοντα φορτία αἰγυπτία τε καὶ ἀσσύρια, ἐξέθετον τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου ἐπὶ πέντε ἢ ἑξ ἡμέρας, καθ' ἃς καταβαίνοντες οἱ κάτοικοι ἡγόραζον ὅ,τι ἤθελον· τὴν δὲ ἐβδόμην ἡμέραν ἀναλαμβάνοντες ὅσα ἔμενον ἄπρατα ἀπέπλεον. Μετὰ τῶν εἰρηνικῶν ὁμῶς τούτων συναλλαγῶν πολλὰκις ἀνεμιγγύοντο καὶ πράξεις πειρατικαί, προσκαίρους ἀνησυχίας διεγείρουσαι· οἱ ἄπληστοι κέρδους Φοίνικες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ τίμιον ἐμπόριον τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, ἐξέκλινον ὁσάκις εὕρισκον εὐκαιρίαν καὶ εἰς ἀρπαγὴν δούλων, νεανίσκων καὶ γυναικῶν, πρὸς τὸ αἰσχρὸν δὲ τοῦτο κέρδος μετεχειρίζοντο τὸν δόλον, ἢ καὶ τὴν βίαν, ὁσάκις ὁ μὲν δόλος δὲν ἤρκει, ἢ δὲ περίττας τὸ ἐπέτρεπεν. Οὕτως ἐκτιθέμενοι ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου τὰ ποικίλα αὐτῶν ἐμπορεύματα προσεῖλκυον ἐπὶ τούτου τὰς περιέργους παρθένους τοῦ τόπου, τότε δὲ αἶφνης ὀρμῶντες ἐπὶ τὰς κόπας ἀπεμακρύνοντο τῆς ἀκτῆς καὶ ἀπέπλεον συναποφέροντες θρηνοῦσαν καὶ ὀλοφυρομένην λαίαν. Τοιουτοτρόπως ἀνῆρπασαν ἐξ Ἀργεὺς τὴν Ἰώ, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰνάχου, μετ' ἄλλων παρθένων.

Ἡ εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἄφιξις τῶν ἐμπόρων Φοινίκων ἐπὶνεγκε μεγάλην ἐμπορικὴν κίνησιν· οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, πωλοῦντες εἰς τοὺς ξένους τούτους τὰ προϊόντα τῆς χώρας των, τὰ ἐν τοῖς μεταλλείοις τῆς Ἰδης ὑπὸ τῶν μυστηριωδῶν Δακτύλων ἐξαγόμενα μέταλλα, τὸν σίδηρον τοῦ Γαργάρου, τὰς βαφάς, τὰς βαλάνους ὧν ἔβριθε τὸ ὄρος τῆς Ἰδης, τὴν ῥάμνον τὴν παρέχουσαν τὴν κιτρίνην βαφὴν, ἐλάμβανον εἰς ἀντάλλαγμα προϊόντα τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, οἷον ἐνδύματα πορφυρᾶ, ἅτινα διετήρουν τὸ ὄνομα φοινικοῦς, περικεφαλαίας, ἀσπίδας, περικνημίδας· παρεχώρουν δὲ προσέτι εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ἀλιεῦναι κατὰ τὰς ἀκτὰς αὐτῶν, καὶ ἐπομένως τοῦ καθιδρῦναι καταστήματα, ἅτινα καὶ ἀπέδωκαν προϊόντος τοῦ χρόνου πόλεις φοινικικαί. Τοιοῦτοτρόπως ἔκτισαν τὴν Πρόνηκτον ἐν τῷ Ἀρακηνῷ κόλπῳ, ἐποφθαλμιῶντες νὰ ἀρπάσωσι τὴν ἐμπορίαν τῆς Προκοννήσου καὶ τῆς Κυζίκου, τὰς ὁποίας καὶ ἐπύρθησαν ἀκολούθως ὅτε ὁ πόλεμος ἐξεβράβη μετὰξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων. Μετὰ τῆς πορφύρας καὶ τῆς πολυτελείας οἱ Φοινίκες εἰσῆγον εἰς τὰ παράλια ταῦτα καὶ τὴν λατρείαν τῶν ἰδίων θεῶν. Ὁ φοινικικὸς Ἡρακλῆς εἶναι συγγενὴς τοῦ ἑλληνικοῦ Ἡρακλέους, ἡ δὲ λατρεία τοῦ Λυκίου Ἀπόλλωνος, ἡ εἰσαχθεῖσα κατὰ πρῶτον εἰς Πάταρα, διεδόθη εἰς τὰ παράλια τῆς Προποντίδος τῇ συνδρομῇ τῶν λαῶν τῶν δύο φυλῶν.

Ἡ ξυλεία τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Ὀλύμπου προσεέλκυν νέους πάντοτε ναυτικούς, ἐπεὶ αὐτόθι εὗρισκον τὰ διὰ τὴν κατασκευὴν ἢ τὴν ἐπισκευὴν τῶν πλοίων τῶν ἀναγκαῖα ξύλα, ἅτινα ἀλλαχοῦ δὲν εὗρισκον. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν μετὰ τῶν σημιτικῶν φυλῶν ἀνάμιξιν, οὐ μόνον οὐδεμίαν συνένωσιν ἐκατέρων τῶν φυλῶν ἐτελεῖτο, ἀλλὰ τούναντίον μάλιστα ὅσημέραι ἐπεσφωρεύοντο ἔχθη καὶ ἀντεγκλήσεις, ἅτινα ἐμελλόν ποτε νὰ ἐκραγῶσιν εἰς φανερόν καὶ πεισματώδη πόλεμον. Καθ' ὅλον τὸν περσικὸν πόλεμον, παντοῦ βλέπομεν τοὺς Φοινίκας πιστοὺς συμμάχους τῶν Περσῶν καὶ ἀμειλίκτους ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων, μέχρις ὅτου ὁ Ἀλέξανδρος ἀπηλευθέρωσε τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν φοινικικῶν πόλεων.

Ἡ φυλὴ τῶν Τευκρῶν ἡ ἐγκαταστάσα ἐν Ἀσίᾳ, ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου αὐτῆς ἀρχηγοῦ Τεῦτρου, συγγέεται μὲν ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου μετὰ τῶν Τρώων, δὲν ἀναφέρεται ὅμως ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου. Οἱ Τευκροὶ οὗτοι κατήγοντο ἐκ Θράκης, ἐπώκησαν δὲ εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ τῶν Δαρδανέων, ἐπεὶ οὗτοι μόνον διακόσια περίπου ἔτη πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Τρωάδος εἰκάζεται ὅτι ἤλθον εἰς τὴν χώραν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Δαρδανίαν. Ἦσαν δὲ οἱ Τευκροὶ πρόγονοι τῶν Παιόνων, φυλῆς πολυ-

πληθους εξαπλωθείσης ἐπὶ μεγάλου μέρους τῶν δύο ἡπείρων, κατασχούσης τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Ἀσίας, τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐνθα διεκρίνοντο διὰ τοῦ ὀνόματος Παίονες Μακεδόνες· ἐγένοντο δὲ σύμμαχοι τοῦ Πριάμου, ποτὲ ὁμως ὑποτελεῖς αὐτοῦ, ἀνῆκον δὲ εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο θρακικὸν ἢ πελασγικὸν ἔθνος, ἐξ οὗ παρήχθησαν ἅπαντα τὰ μὴ σημιτικά φυλά τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οὕτω τοὺς Τευκτρίους καὶ τοὺς Δαρδανεῖς δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀπογόνους τῶν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως ἐγκατεστημένων ἐκείνων φυλῶν, αἵτινες κατὰ καιροὺς καὶ κατ' ἀποικίας ἐγκαταστᾶσαι εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀνευρέθησαν ὁμογενεῖς προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ συνεχωνέυθησαν εἰς ἓν ἔθνος. Οὕτως οἱ Δαρδανεῖς, εὐρόντες εἰς τὴν Ἀσίαν τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν Τευκτρίους συνεμάχησαν μετ' αὐτῶν ἅμα τῇ ἀφίξει των, συνενώσαντες δὲ τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐπεχείρησαν ἀπὸ κοινοῦ τὰς εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπιδρομὰς, ἃς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Κᾶρες. — Λέλεγες. — Λύκιοι.

Οἱ Κᾶρες, λαὸς σύμμικτος, ἦσαν, ὡς οἱ Φοίνικες, ναυτικοὶ καὶ πειραταί· ἐσυγγένευσον δὲ, οἰκοθὲν μὲν μετὰ τῶν σημιτικῶν φυλῶν τῆς Κρήτης, διὰ δὲ τῆς μετὰ τῶν Πελασγῶν καὶ Λελέγων συγγενείας, μετὰ τῶν πρὸς δυσμὰς ἐγκατεστημένων φυλῶν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Λυδῶν. Ἐκ τῆς συμμίξεως δὲ ταύτης παρήχθη γλῶσσα βάρβαρος, ἀκατάληπτος εἰς τοὺς Ἕλληνας, διαδοθεῖσα δὲ καθ' ὅλην τὴν χερσονήσον τῆς Λυκίας. Παρὰ τοῖς Ἕλλησι, κατὰ τοὺς ὕστερον αἰῶνας, οἱ Κᾶρες ἐθεωροῦντο ὡς αὐτόχθονες, ἐλάτρευον δὲ τὸν Δία τὸν Πελασγικόν, καὶ τὸν Ἀπόλλωνα εἰς ἃν ἀπέδιδον τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξίν των καὶ τὴν γλῶσσάν των. Οἱ ἐσπέριοι Ἕλληνες συνέχεον τοὺς Κᾶρας μετὰ φυλῆς ἑτέρας ἐπιφανείσης εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον συγχρόνως τοῖς Πελασγοῖς, ἥτοι τοὺς Λέλεγας, οἵτινες, ὡς οἱ Πελασγοὶ, ἀποικίζουσι τὰς κοιλάδας τῆς Ἰδῆς καὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Γαργάρου, ἀνευρίσκονται δὲ εἰς τὰ παράλια τῆς Καρίας καὶ τῆς Δωρίδος, ἐνθα τὰ λείψανα τῶν κολοσσιαίων αὐτῶν κτιρίων εἰκύνουν τὸν θαυμασμὸν τῶν συγγραφέων τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰῶνος οἱ Λέλεγες ἐπιφαίνονται εἰς τὴν σπηνὴν ὡς ἔθνος ἄξιον λόγου· κατέχοντες τὴν χώραν ἐνθα ὕστερότερον ἐκτίσθη ἡ Μίλητος καὶ ἡ Ἐφεσος, συγγενεῖς δὲ τῶν

Τρώων βασιλέων ἦλθον ἐπίκουροι αὐτῶν κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον. Καὶ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ δὲ Ἑλλάδι τὸ ὄνομα τῶν Λελέγων ἦν ὄχι ὀλιγώτερον διαδεδομένον· τούναντιόν ὅμως ἀπὸ τοῦς Πελασγούς, τοὺς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐλθόντας, οἱ Λέλεγες ὑπετίθεντο ὅτι εἶχον ὁρμηθῇ ἐκ Καρίας τε καὶ Κρήτης καὶ εἶχον προῦθι πρὸς ἄρκτον τε καὶ δυσμᾶς. Οἱ Ἕλληνες, οἱ πᾶσαν ἀρχὴν ἀποδιδόντες εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἔθνος, προποσωποιοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὸν Λέλεγα, πρῶτον βασιλέα τῆς Λακεδαιμόνος, ὑποτιθέμενον ὅτι ἔζησε περὶ τὸν 48 αἰῶνα πρὸ Χρ. Ἐπὶ τέλους οἱ λαοὶ οὗτοι συνανεμίγησαν καὶ συνεχέθησαν ἐπὶ τοῦ ἰωνικοῦ ἀποικισμοῦ, ὅστις περὶ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἤρχισε διαδιδόμενος κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς πελασγικῆς φυλῆς ἥτις κατέλαβε πάντα τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, παρήχθησαν πάντα τὰ μὴ σημιτικὰ φύλα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀπὸ τῆς περιόδου δὲ ταύτης, τῆς κατὰ πολλοὺς αἰῶνας προγενεστέρας τῶν ἱστορικῶν χρόνων, χρονολογεῖται καὶ ἡ παρὰ τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ εἰσαγωγή τῶν θεῶν τῆς σημιτικῆς Ἀνατολῆς, μεμιγμένων μὲ τὰς ποιητικὰς παραδόσεις τὰς διαδεδομένας καθ' ὅλα τὰ παράλια καθ' ἃ οἱ Φοίνικες ἦσαν ἐγκατεστημένοι. Ἀπὸ τῆς καριῆς καὶ λελεγικῆς περιόδου χρονολογεῖται ἡ εἰσαγωγή τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ συστήματος τῶν Βραγχιδῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς μεταιχμίου μετὰ τὸ πελασγικὸν ἢ λελεγικὸν πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀναπτύξεως ἄρχονται αἱ πρῶται γεωγραφικαὶ εἰδήσεις, σχεδὸν πᾶσαι βασιζόμεναι ἐπὶ ποιητικῶν παραδόσεων. Οἱ πλείστοι τῶν ποταμῶν, τὰ πλείστα τῶν ἑρέων ὀνοματίζονται ἀπὸ θεῶν ἢ χαρακτῆρων ἐξεχόντων καὶ πασιγνώστων. Ἐκ τῶν πρώτων μεταναστεύσεων τῶν ἑλληνικῶν φύλων κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀσίας δὲν παρήχθη ἀμέσως καὶ ἡ ἵδρυσις πόλεων καὶ κέντρων λαοῦ, ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ μετανάσται οὗτοι παρέμειναν ὡς πρόσκαιροι ἀποικοὶ καὶ παρεπίδημοι, μόνον δὲ ἀφοῦ ἀπετέλουν πυρηνά τινα λαοῦ παρουσιαζόμενος ἀρχηγός τις συνήνου αὐτοὺς εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν.

Ὅταν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς μᾶς λέγωσιν ὅτι ἡ δεῖνα ἢ δεῖνα πόλις ἐκτίσθη, ἐκφράζουσι μόνον, ὅτι ἡ κοινότης ἡ ἥδη ὑπάρχουσα εἰς τι μέρος κατέστη ἱκανῶς πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον ἀρχηγὸν καὶ ἰδίου νόμους. Τῶν υπερβαλασσίων τούτων δημιουργημάτων ἡ μητρόπολις μετεῖχε συνάπτουσα μετὰ τῆς νέας ἀποικίας ἐμπορικὰς σχέσεις, αἵτινες ἐξέτεινον καθ' ἓνα ἀκόμη τόπον τὸ ἐμπόριόν τας. Τὰ πλείστα δὲ τῶν ἱδρυμάτων τούτων καθίσταντο ἢ ἐπὶ τῆς πα-

ραλίας, ἥ εἰς ὀλίγην ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν· διότι τὰ ἐνδότερα τοῦ τόπου, ὑπαγόμενα ὑπὸ τὴν κατ' ὄνομα μᾶλλον ἢ κατὰ πρᾶγμα ἐξουσίαν τῶν βασιλέων τῆς Ἀσσυρίας, διοδευόμενα δὲ ὑπὸ φυλῶν σημιτικῶν παρῆχον πλείστους κινδύνους εἰς τοὺς μεμονωμένους καὶ ξένους ἀποίκους. Ἡ σύστασις ὅμως τοῦ φρυγικοῦ βασιλείου, ἡ κατὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας προγενεστέρα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἔθεσεν ὄριον μεταξὺ τῶν σημιτικῶν καὶ ἑσπερίων φυλῶν, τῶν πρώτων περιορισθεῖσων πέραν τοῦ Ἄλφειου ποταμοῦ. Ἐκτοτε δὲ καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν μῖσος ἐγένετο ἀμείλικον, τριάκοντα δὲ αἰώνων μακροτάτη περίοδος δὲν ἠδυνήθη εἰσεῖτι νὰ ἐξασθενίσῃ τὸ πατροπαράδοτον τοῦτο ἔχθος.

Οἱ Φρύγες εἰς τὴν θρακικὴν φυλὴν ἀνήκοντες μετῆνεγκον μεθ' ἑαυτῶν ἐν Ἀσίᾳ τὰ στοιχεῖα τοῦ πελασγικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκ τῶν ὀλίγων δὲ γνωστῶν λέξεων τῆς γλώσσης αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ἀνήκεν εἰς τὸν κορμὸν τῶν ἀριανῶν γλωσσῶν. Οἱ γραφικαὶ χαρακτῆρες αὐτῶν εἰσιν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀρχαιότερους ἑλληνικοὺς· συνεῖδον δὲ οἱ Φρύγες νὰ γράφωσιν ἐναλλάξ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά καὶ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερά, ἐκαλεῖτο δὲ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ γράφειν βουστροφηδόν, ἣν δὲ ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς, ἐξ οὗ καταφάνεται ἡ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν συγγένεια, ἀγνωστος δὲ πάντοτε παρὰ τοῖς σημιτικοῖς ἔθνεσι. Τὸ βασίλειον τῆς Φρυγίας κατέστη πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Τρωάδος ἐν τῶν ἰσχυρωτέρων κρατῶν τῆς δυτικῆς Ἀσίας, κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ αὐτὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἡ Φρυγία εἶχεν ἤδη παραδόσεις μαρτυρούσας παρελθόν ἰσχυρόν, εἶχε δὲ ἀνέκαθεν βασιλεῖς ἰθαγενεῖς. Τὸ δὲ θρήσκευμα τῶν Φρυγῶν ἦν καθ' ὅλα σύμφωνον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων πελασγικῶν ἐθνῶν.

Ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ φρυγικοῦ ἔθνους ἐξῆλθε τὸ τρωϊκόν, ὑπερῆμελλε πρῶτον νὰ ἔλθῃ εἰς ἐνοπλον ῥῆξιν πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ οἱ Τρῶες συχνάκις παρὰ τοῖς Ἕλλησι ποιηταῖς ἀντωνυμοῦνται Φρύγες. Οὕτως ὁ Ἀγαμέμνων ἐν τῇ Ἑκάδῃ τοῦ Εὐριπίδου περὶ Τρώων καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν λαλῶν, λέγει:

« εἰ δὲ μὴ Φρυγῶν

Πύργους πεσόντας ἦσμεν Ἑλλήνων δορί,

Φόβος παρέσχ' ἂν οὐ μέσως ὁ δὲ κτύπος. »

Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν Τρωάδων γυναικῶν τυφλωθεὶς Πολυμήτωρ, καταρώμενος αὐτὰς φωνεῖ:

« Τάλαιναι, τάλαιναι, κόραι Φρυγῶν,

ᾧ κατάρατοι ποῖ καὶ με θυγᾶ

Πτώσσουσι μυχῶν; »

Οὐχὶ δὲ ἀπλὴν, ἀλλὰ διπλὴν μάλιστα συγγένειαν εἶχον οἱ Τρώες πρὸς τοὺς Φρύγας καὶ Δαρδανεῖς. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Τρώος ἐβλάσθησεν νέον κλάδον διὰ τῶν ἀδελφῶν Ἰλου καὶ Ἀσσαράκου. Κάπυς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσσαράκου φέρει ὄνομα φρυγικόν, ὡς καὶ ὁ Δύμας, εἰς τῶν γαμбрων τοῦ Πριάμου. Διὰ τῆς συγγενείας δὲ ταύτης τῶν λαῶν τῶν ἡδὴ ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς Ἀσίας ἐγκατεστημένων ἀναπτύσσεται ἡ δύναμις τῶν Δαρδανέων, τὸ δὲ βασιλείον τῆς Τρωάδος ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας ἀλληλοδιαδόχως κατέσχον οἱ Φρύγες, οἱ Πελασγοί, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν καὶ τοὺς συμμάχους ἢ ὑποτελεῖς τῇ Τρωάδι λαοὺς, τὸ βασιλείον τοῦ Πριάμου ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀσίας.

Στενὴ ὁμοίως συγγένεια συνέδεε μετὰ τῶν Τρώων καὶ τοὺς Λυκίους, ὧν ἡ ἀρχὴ ἀνέρχεται εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν θεῶν τῆς Λυκίας τὰ ὀνόματα ἀνευρίσκονται καὶ ἐν Τρωάδι, ὥστε τὰ δύο ταῦτα κράτη ἀπατέλουν ἓν καὶ μόνον.

Εἰς τὴν χερσονήσον τῆς Λυκίας οἱ Φοίνικες οἱ κύριοι τοῦ Ταύρου καὶ τῆς Κιλικίας, καὶ οἱ ἐκ Συρίας ὁρμηθέντες σημιτικοὶ λαοὶ συνανθόντες παρήγαγον τὸ ἔθνος τῶν Σολύμων.

Ἐτέρωθεν οἱ Λύκιοι, οἱ καθ' Ἡρόδοτον, «Τερμίλαι καλεόμενοι, ἐκ Κρήτης δὲ γεγονότες, ἐπὶ δὲ Λύκου τοῦ Πανδίωνος ἀνδρὸς Ἀθηναίου τὴν ἐπωνυμίην σχόντες» προβαίνοντες ἐκ τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν ὕψηλων χωρίων ἐκτίζον φρούρια ἰσχυρά, ὅπισθεν δὲ αὐτῶν περιεχαρακόμενοι ἀνεπτόνον τὸ ἀρειμάνιον πνεῦμα τὸ ὅποιον εἶχον ἀρυσθῇ ἐν Κρήτῃ. — Οἱ Λύκιοι δὲ οὗτοι Κρήτες κατεῖχον πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ξάνθου μέχρι τῶν ἐνδοτέρω τοῦ τόπου χώραν, ἡ δὲ παρ' αὐτοῖς λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ταχέως διεδόθη οὐ μόνον καθ' ἅπασαν τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ὁ περὶ τοῦ Ἰωνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος μῦθος, εἰς ὃν ἡ Ἀθηνᾶ προμαντεύεται λαμπρὸν ἐν Ἀσίᾳ μέλλον, δεικνύει πόσον στενὴ ὑπῆρχε συγγένεια μετὰ τῶν πρώτων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐπιδρομικῶν φυλῶν τῶν Λυκίων καὶ τῶν Κρητῶν. «Λαβοῦσα, λέγει ἡ Ἀθηνᾶ πρὸς τὴν Κρέουσσαν, (Ἰων Εὐρυπίδου).

«Λαβοῦσα τὸν δὲ παῖδα Κεκροπίαν χθόνα

χώραι

. Ἐκ γὰρ τῶν Ἑρεχθίδεω γεγώς

Δίκαιος ἄρχειν τῆς γ' ἐμῆς ὅδε χθονός.

Ἔσται τ' ἂν Ἑλλάδ' εὐκλεής· οἱ τοῦτου γὰρ

Παῖδες γενόμενοι τέσσαρες ρίζης μιᾶς,

Ἐκόνυμοι γῆς ἔσονται.

. οἱ τῶν δε δ' αὖ

Παῖδες γενόμενοι σὺν χρόνῳ πεπρωμένῳ
Κυκλάδας ἐποικήσουσι νησαίαις πόλεις,
Χέρσου τε παράλους, ὃ σθένος τῇ 'μῇ χθονὶ
Δίδωσιν' ἀντίπορθμα δ' ἡπείροιον δυοῖν
Πεδία κατοικήσουσι, Ἀσιάδος τε γῆς
Εὐρωπίας τε· τοῦδε δ' ὀνόματος χάριν
Ἴωνες ὀνομασθέντες ἔξουσι κλέος».

(Εὐριπ. Ἴων ς. 4574—88).

Οὕτως ἡ Ἀθηνᾶ προλέγει τὸ μέλλον μεγαλεῖον τοῦ Ἴωνος, υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ τῆς Λυκίας, κατὰ τὸν αὐτὸν ποιητὴν. Ὁ μεγαλύτερος καὶ παλαιότερος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς καὶ τὸ ματεῖον αὐτοῦ, ἦσαν εἰς Πάταρα.

Οὕτω καὶ ἐν Λυκίᾳ ὡς καὶ ἐν Τρωάδι ἐτελεῖτο ἰσχυρὰ συνένωσις λαοῦ ἐκ διαφόρων φυλῶν, αἵτινες διεγειρόμεναι αἱ μὲν ὑπὸ τῶν δὲ προώδευον περὶ τε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν· τὸ ἱστορικὸν ὅμως πνεῦμα ἀκόμη δὲν εἶχε γεννηθῆ· τὰ μαγτεῖα τῶν θεῶν καὶ οἱ θρησκευτικοὶ μῦθοι ἀπερρόφων πᾶσαν ἄλλην παράδοσιν. Ἐκ τῆς λατρείας τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν υἱὸν τῆς Λητοῦς ἐγεννήθη παρὰ τοῖς Λυκίοις σέβας τι πρὸς τὸ γυναικεῖον φύλον, σέβας ὅπερ δὲν ἀπηντᾶτο παρὰ ταῖς ἄλλαις πελασγικαῖς φυλαῖς. Νέαι ἱέρειαι ἀριστρώμεναι εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐφαίνοντο ὡς ὄργανα τῶν βουλῶν τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ γένος τῶν οἰκοδοσποινῶν τόσον ἐτιμάτο, ὥστε εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν προσετίθεντο οἱ οἰκογενειακοὶ τίτλοι. Μετὰ τὰ πολεμικὰ, τὸ πνεῦμα τῶν Λυκίων εἶχεν ἰδίως ἐπιδοθῆ περὶ τὴν οἰκοδομητικὴν, καὶ αὕτη δὲ ἡ Ἑλλὰς πολλάκις ἐζήτησεν ἐκ τῶν τέκνων τοῦ Λυκάονος τεχνίτας πρὸς οἰκδόμησιν τῶν ἱερωτέρων αὐτῆς ἰδρυμάτων. Αἱ πόλεις τῆς Λυκίας ἀπετέλουν ὅσαι αὐταὶ τοσαῦτα καὶ κράτη ὁμόσπονδα, ἐν τῇ ἀναπτύξει δὲ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐπιστήμης καταφαίνεται κάλλιον τὸ πνεῦμα τῶν Λυκίων.

Ἡ συμφωνία τῶν λυκίων ὀνομάτων ἡ καθ' ἕκαστον βῆμα τῆς τρωϊκῆς χώρας καὶ ἐν τοῖς διηγήμασι τῆς μεγάλης τρωϊκῆς ἐποποιίας ἀπαντωμένη, παρέχει προσέτι τὴν τελευταίαν ἀπόδειξιν τῆς συγγενείας τῆς μεταξὺ Λυκίων καὶ Τρώων ὑπαρχούσης. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἔθνη συνδέονται ἀλλήλοις διὰ κοινῆς καταγωγῆς, λατρεύουσι τοὺς αὐτοὺς θεοὺς, ὡς τὸν Δία Τριόπαν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, τοὺς αὐτοὺς ἥρωας, ὡς τὸν Πάριον καὶ Βελλεροφόντην· ἔχουσι τοὺς αὐτοὺς ποταμοὺς, τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν ὀρέων, μέρος δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Τρωάδος ἐκαλεῖτο

Λυκία ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν κατοίκων αὐτῆς, καθὼς καὶ ἀμοιβαίως μέρος τῆς Λυκίας ἔφερε τὸ ὄνομα τῶν Τρώων· τοῦτο δὲ χρονολογεῖται, ὅχι ἀπὸ τῆς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσης τῆς Ἰλίου διασποράς τοῦ τρωϊκοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς τοῦ βασιλείου τοῦ Πριάμου. Ἡ συγγένεια αὕτη τῶν Λυκίων καὶ Τρώων χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἐπεκτείνεται δὲ μέχρι τῆς Κρήτης, διὰ τοῦ γένους τοῦ Σαρπηδόνος, τοῦ τοῦ Μίνως ἀδελφοῦ, ὅστις μετ' ἀποικίας Κρητῶν ἐπόκησεν εἰς Λυκίαν καὶ κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων, φονευθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρόκλου, ἤρθη ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μετενεχθεὶς εἰς Λυκίαν ἠξιώθη ἐκεῖ ταφῆς.

Ἐκ τῆς συμφωνίας ταύτης τῶν πραγμάτων προκύπτει, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πρώτης ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς Ἀσίας ἐγκαταστάσεως τῶν Εὐρωπαίων, οἱ Πελασγοὶ κατὰ πρῶτον, εἶτα δὲ οἱ Φοίνικες, ἀπετέλεσαν ἐθνικὸν τινα πυρῆνα καὶ κέντρον, περὶ ὃν συνεσωματώθησαν οἱ Δαρδανεῖς ἐκ Μυσίας ἐλθόντες καὶ οἱ Κρήτες, ἐκ τῶν νήσων ὀρηθέντες, τῇ συνδρομῇ δὲ τῶν Φρυγῶν συνέστησαν τὸ τρωϊκὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον πρῶτον ἥνοιξε τὰς πύλας τῆς Ἱστορίας.

Διὰ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Πριάμου συνηνώθησαν εἰς ἓν ἐθνικὸν σῶμα αἱ φυλαὶ αἱ ἰσχυραὶ μὲν ἤδη, ἀλλ' ἀσύνδετοι ἔτι, αἱ κατὰ τὴν παραλίαν ἐγκατεστημέναι. Καὶ ἐκ τῆς ποιήσεως ὅμως τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐκ πασῶν τῶν παναρχαίων παραδόσεων, πιστοῦται ὅτι πρὸ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τούτου εἶχεν ὑπάρξει ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κράτος ἀκμαῖον, ὅπερ συνεχέθη ὕστερον μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Πριάμου.

Τὸ κράτος δὲ τοῦτο ἦν ἡ Φρυγία, ἥς αἱ θερησκευτικαὶ καὶ ἱστορικαὶ παραδόσεις ἐχάνοντο ἐν τῷ σκότει τοῦ παρελθόντος. Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἐφρόνουν τοὺς Φρύγας ὡς τὸ ἀρχαιότερον τῆς Ἀσίας ἔθνος. Ἐν τῇ Ἰλιάδι, τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐν ᾧ εἰσι συνειλεγμένοι αἱ παραδόσεις κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικόν, βλέπομεν τὸν Δάρδανον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Δαρδανέων, περιγραφόμενον ὡς υἱὸν τοῦ Διὸς, δηλονότι ἐκ τοῦ γένους τῶν Πελασγῶν κατ' ἄλλας μυθικὰς παραδόσεις, εἵλετο τὸ γένος ἐκ Σαμοθράκης. Κατὰ τὴν τρωϊκὴν παράδοσιν, ἔκτισε τὴν Δαρδανίαν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἰδης, κοιτίδος τοῦ τρωϊκοῦ ἔθνους· οἱ Τρῶες λαμβάνουσι τὸ ὄνομα ἀπὸ Τρωδός, πατρὸς τοῦ Ἴλου τοῦ κτίσαντος τὴν Ἰλίον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Σκαμάνδρου.

Τοῦ Ἴλου ὁ υἱὸς Λαομέδων ἔκτισε τὴν ἀκρόπολιν τῆς Περγάμου τῇ

ἄρωγῇ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, θεῶν λυκίων, καταστραφεῖσαν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, θεοῦ φοινικικοῦ.

Τοῦ Λαομέδοντος ὁ υἱὸς Πριάμος συνήνωσεν ἐν κοινῇ μετ' αὐτοῦ συμμάχῃα τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Ἀσίας μέχρι τῆς Λυκίας, τοὺς Φρύγας καὶ τοὺς Μυσοὺς, τὴν Λέσβον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, ἐγένετο δὲ ἐπίσης σύμμαχος καὶ τῶν βασιλείων τῆς Ἀσσυρίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἀσσύριος Μένων ἐδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων, καὶ ἀπέθανε πρὸ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἐπανόδου του.

Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων ἐξάγονται γεγονότα τινὰ, λίαν εὐκατάληπτα γινόμενα, ἅμα παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις διηγήσεις. Τὸ ὄνομα Ἴλιος φαίνεται ὅτι εἶχε τοπικὴν μόνον σημασίαν, ἐνῶ τὸ ὄνομα Τρώας παρίστησι τὴν πρωτεύουσαν ἢ μᾶλλον τὴν κοιτίδα τῆς φυλῆς τῶν Τρώων, τῶν Δαρδανίων καὶ τῶν ἄλλων κλάδων, οἷον τῶν Τεύκρων καὶ τῶν Λυκίων, οἵτινες ἀπετέλεσαν ἓνα καὶ μόνον λαόν. Οἱ Λύκιοι τοῦ Πανδάρου δὲν ἀποτελοῦσι μετὰ τῶν Τρώων τῆς Ἰλίου εἰμὴ ἐν ἐθνικὸν σῶμα.

Ἀσσάρακος, ὁ πατὴρ τοῦ Κάπυος καὶ πάππος τοῦ Ἀγχίσου, εἶναι ὄνομα ἀσσυριακόν, τὸ δὲ ὄνομα Κάπυς ἔχει χαρακτῆρα φρυγικόν ἢ Ἑκάβη, θυγάτηρ τοῦ Δύμαντος, ἐγεννήθη ἐν Φρυγίᾳ παρὰ τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Ἑκτορος φαίνεται οὐχὶ ἑτερόν τι ἢ μετὰφρασις τοῦ φρυγικοῦ ὀνόματος Δαρείως· τοιαύτη τοῦλάχιστον εἶναι ἡ δόξα τοῦ Ἡσυχίου. «Δαρείως, λέγει, παρὰ μὲν Πέρσαις ἐρμηνεύεται ἀνὴρ συνετός, παρὰ δὲ Φρυγῖν, Ἑκτωρ».

Πᾶσα ἡ Φρυγία, ἡ χώρα τῶν Λελέγων, ἡ Τευθρανία, ἡ Αἰολίς καὶ ἡ Λυκία ἀπετέλουν μίαν ὁμοσπονδίαν, ἧς συμμετείχον καὶ οἱ Κῆρες. Εὐδὴλον λοιπὸν εἶναι ὅτι οἱ πρῶτοι Ἕλληνες οἱ ἀποικησάντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα δὲν εἶχον νὰ πράξωσιν ἄλλο, παρὰ ἢ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς νόμους τῶν Τρώων, ἢ νὰ καταπολεμήσωσι τὴν δύναμιν ταύτην, ἥτις ἀπέβαινε δσημέραι ἰσχυροτέρα καὶ κραταιότερα. Εἰς τοὺς ἀσιανοὺς συμμάχους τοῦ Πριάμου πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἔτι τοὺς εὐρωπαίους αὐτοῦ συμμάχους καὶ ἰδίως τοὺς Θρᾶκας, παμπληθεῖς ὄντας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἦδη οἱ πρῶτοι Βρύγαι, ὑπὸ ἡγεμόνα τῶν Μίδαν, εἶχον διαβῆ τὸν πορθμὸν, καὶ ἄλλαι δὲ φυλαὶ ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ οἰουδήποτε ἤθελε τοὺς τρέφει· ἐκ τῶν τοιούτων ἦσαν καὶ οἱ Τεύκριοι. Εἰς ταῦτα προσθετέον τὰς ἀρχαίας συμμαχίας τῶν Μυνιῶν μετὰ τῶν Λημνίων, τῶν Καδμείων Θηβαίων μετὰ τῶν Σαμοθρακῶν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν συμμαχίαν τοῦ Περσέως, υἱοῦ τῆς Δανάης καὶ ἡγεμόνος τοῦ Ἀργεῦος καὶ τῆς Κορίνθου, μετὰ τῶν Λυκίων,

καὶ οὕτω θέλομεν κατανοήσει τὰ ποικίλα καὶ ἀντικρουόμενα συμφέροντα τὰ κινούμενα τοὺς λαοὺς ἐκεῖνους.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πελασγικῶν καὶ ἑλληνικῶν χρόνων πηγάζει ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου· ὅτι δηλ. οἱ πρῶτοι κατέχονται ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενεργειῶν, δὲν ἔχουσι δὲ τὴν δύναμιν ν' ἀντιστῶσι πρὸς τὴν ἀπορρόφησιν καὶ συγχώνευσιν· ὅτε ὅμως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀρχεται νὰ καθίσταται, τὸ πνεῦμα τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς αὐτονομίας ἀποβαίνει τοσοῦτον ἐπικρατές, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἀρέσκονται πιστεύοντες, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἐξῆλθον μὲν ἐκ τῆς φυλῆς αὐτῶν, ὑπάρχουσι δὲ κατ' ἀνοχὴν αὐτῶν. Τότε δὲ ζητοῦσι νὰ ἀποσείσωσι πᾶσαν ἐπιρροὴν ξένην, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν μὴ ἐξ ἑαυτῶν ἀπορρέουσιν· πρᾶγμα ὅπερ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατορθωθῇ ἄνευ ἀπαύστου πάλης καὶ αἱματωδῶν πολέμων. Τότε βλέπομεν ἀναγραφόμενα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰ νέα ὀνόματα τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Αἰολέων, τῶν Ἰωνῶν καὶ Δωριέων, ὧν οἱ πρῶτοι, ἢτοι οἱ Ἀχαιοὶ, ἦσαν, ἐπὶ Ὀμήρου, οἱ ἐπικρατοῦντες καὶ ἡγεμόνες κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐνὸς μὲν δύνανται νὰ ἀναπτύσσωνται ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ αὐτῶν χώρᾳ διάγουσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Ἀσιανούς· ἅμα ὅμως ἐφθασεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπεκτάσεως, ἀμέσως ἀρχεται καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν ἀσιατικῶν ἀποικιῶν. Πρῶτοι δόντες τὸ σημεῖον τῆς κινήσεως ταύτης ὑπῆρξαν οἱ Αἰολεῖς, πρῶτοι πάντων τῶν ἄλλων ἀποικήσαντες εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ ἐγκαταστάσαντες εἰς αὐτὰ μάλιστα τὰ μέρη, καθ' ὅσα ἡμᾶς τὸ βασίλειον τοῦ Πριάμου, ὑπὸ ἀρχηγοὺς θεωρουμένους ὡς ἀπογόνους τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ἡ μεγάλη τρωϊκὴ ἐποποιία, παρατηρήθη ἤδη, ὅτι ἦν περίληψις καὶ συγκεφαλαίωσις τῶν ἐγκαταστάσεων τούτων τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν ἐρεπιδίων τοῦ βασιλείου τοῦ Πριάμου, καὶ ὅτι ἡ πτώσις τοῦ Ἰλίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς συμπλήρωμα μεγάλης ἱστορικῆς παραδόσεως, παρὰ ὡς γεγονὸς τοπικόν.

Ἡ ἄλωσις τῆς Τρωάδος συνέβη πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἐνῷ πολὺν πρὸ αὐτῆς χρόνον οἱ Ἴωνες διατέλουν εἰς ἐμπορικὰς τε καὶ πολιτικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων· δὲν εἶχον ὅμως ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας εἰμὴ προσωρινὰ τινα καταστήματα. Ἐκ τῆς ἀναπτύξεως ἣν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔλαβεν ἐγεννήθη ἡ φυσικὴ ἐκείνη ἔχθρα ἡ διατηρηθεῖσα διὰ παντός μεταξὺ Ἀσιανῶν καὶ Ἑλλήνων, οἵτινες ἀπὸ εἰρηνικῶν Πελασγῶν ἀπέβησαν οἱ φιλοπόλεμοι Ἕλληνες οἱ ἐπιδραμόντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου διατήρησε παρ' αὐτοῖς τὸ κατακτητικὸν ἐκεῖνο

πνεῦμα, ἡ δὲ διήγησις τῶν μεγάλων κατορθωμάτων τῶν προγόνων τῶν ἀνεξωσγόνει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὸ φρόνημα τῆς ἀτομικῆς τῶν ἀξίας καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν διάπυρον ἔρωτα.

Καὶ ἀληθῶς, οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον τῆς εἰκόνης ἐκείνης τῆς πτώσεως τῆς Τρωάδος, ἥτις μετὰ τῶν ἡρωϊκωτέρων παραδόσεων συνενοῖ τὰς συγκινητικωτέρας τραγικὰς καλλονάς. Ἐν τῇ δαρδανικῇ ταύτῃ φυλῇ τῇ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς ἐλκούσῃ τὸ γένος συνηνοῦντο δόξα, ἰσχὺς καὶ πλοῦτος. Ὅποιον μεγαλοπρεπὲς θέαμα ἡ πατριαρχικὴ ἐκείνη βασιλεία τοῦ Πριάμου μετὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ τέκνων, τῶν πεπληρωμένων αὐτοῦ θησαυρῶν, τῶν ἀνεξαντλήτων μεταλλείων του, τῶν ὑπὸ πάντων τῶν περιούκιων φθονουμένων, καὶ τῆς πολυτέκνου ἄμα καὶ κκλητέκνου γυναικὸς αὐτοῦ Ἑκάβης, τοῦ προσφιλοῦς τέκνου τῶν πεδιάδων τῆς Φρυγίας, μετὰ τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀνδρείου υἱοῦ αὐτῆς Ἑκτορος, τοῦ μεταξὺ πάντων τῶν ἡρώων προσφιλεστέρου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα! Τὰ πάντα ἐξέλιπον καὶ ἡ πλουσία ἐκείνη χώρα μετεβλήθη εἰς ἔρημον, ἄμα οἱ θεοὶ ἀπέστρεψαν ἀπ' αὐτῆς τὸ πρόσωπον, ἄμα οἱ Ἀχαιοὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν, καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπάτησαν τὸν πόδα ἐπὶ τῆς χώρας τῆς Ἰλίου!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Τρωάς. — Τοπογραφία ἀρχαία καὶ νεωτέρα.

Ὅτε ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων οἱ λόγιοι τῆς Εὐρώπης ἄνδρες ἠθέλησαν νὰ ἀνέρωσιν ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας τὸ θέατρον τῶν ἡρωϊκῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς Ἰλιάδος, πρὸς ὀδηγίαν αὐτῶν περὶ τὰς ἐρεῦνας ταύτας δὲν εἶχον εἰμὴ ἐν μόνον γνωστὸν σημεῖον τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο ἦν ἡ νῆσος Τένεδος, κειμένη ἀπέναντι τῆς ἐπὶ τῆς γειτνιαζούσης ἡπείρου ἐκτεινομένης πεδιάδος. Τὰ τὴν προσοχὴν ἐφελκύνοντα ἐρείπια τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, ἅτινα κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα διατηροῦντο ἔτι κάλλιον ἢ νῦν, ἐπέσυραν κατ' ἀρχὰς τὴν προσοχὴν τῶν περιηγητῶν καὶ ναυτίλων· οἱ παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ταύτην Γενουήνσιοι καὶ Ἑνετοὶ πλοίαρχοι ἐκάλεσαν μάλιστα καὶ παλάτιον τοῦ Πριάμου οἰκοδόμημά τι ἐξέχον τῶν περὶ αὐτὸ ἐρείπιων. Παρὰ τοῖς σπουδαίοις ὅμως ἡ ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ θέσις τῆς ἀρχαίας Τρωάδος δὲν ἦτο ἀκριβῶς ἐγνωσμένη, ἡ ἀβεβαιότης δὲ αὕτη παρέμεινε μέχρις ὅτου Γάλλος τις περιηγητὴς, ὁ Lechevalier, διώ-

ρισε μετ' ἀκριβείας καὶ θετικότητος τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀκροπόλεως τῆς καλουμένης Περγάμου ⁽¹⁾ καὶ τῶν ἄλλων μνημείων τῶν ἐν τῇ Ἰλιάδι ἀναφερομένων. Ὅμοίως ἐξηκριβώθησαν καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ Σκαμάνδρου, αἱ δὲ ἀνακαλύψεις τοῦ Lechevalier ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς τελειοτέρας ἐπεξεργασίας τῆς περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Τρωάδος γενομένης, σήμερον δὲ δύναται τις νὰ ἦναι βέβαιος, ὅτι οὔτε σχόλιόν τι τῶν ἀρχαίων κειμένων, οὔτε γεωγραφικὴ τις ἔρευνα δὲν θὰ δύνηθῃσι νὰ φέρωσι τροποποιήσιν τινα ἀξίαν λόγου εἰς τὰς προγενομένας ἐργασίας.

Τῆς θέσεως τῆς τρωϊκῆς ἀκροπόλεως ἅπαξ καλῶς ὀρισθείσης, οἱ ποταμοὶ, οἱ ὀνομαστοὶ λόφοι καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ὡς πορίσματα παρακολουθοῦσι τὴν πρώτην ταύτην ἀνακάλυψιν, ἥς ἡ δόξα ὀλόκληρος ἀνήκει εἰς τὸν σοφὸν Lechevalier, καὶ ἐξ ἧς προκύπτει τὸ περίεργον τοῦτο, ἀλλὰ κοινῶς σήμερον παραδεδεγμένον πόρισμα, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Λατίνοι συγγραφεῖς εἰς σπουδαῖα περιέπεσαν ἀμαρτήματα ὡς πρὸς τὴν ὀμηρικὴν τοπογραφίαν· ἐξ οὗ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, τῆς πόλεως ἐρμηνοθείσης, αἱ αἰολικαὶ φυλαὶ τελείως ἀπώλεσαν τὴν παράδοσιν τῶν γεγονότων ἐκείνων, οὕτω δὲ τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν συνεχέθησαν, καὶ αὐτὴ ἡ τοποθεσία τῆς Ἰλίου ἐλησμονήθη.

Ὅτε τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν κατέπλευσαν εἰς τὴν τρωϊκὴν παραλίαν, προσωρμύθησαν κατὰ πρῶτον ἐν κόλπῳ τινὶ τοῦ Ἑλλησπόντου μεταξὺ δύο ἀκρωτηρίων κειμένῳ, εἰς δὲν ἐξέβαλλον τὰ ἠνωμένα ρέιθρα τῶν ποταμῶν Σιμόεντος καὶ Σκαμάνδρου, ὧν τὰ ὕδατα ἦσαν ἀναγκαιότατα εἰς στρατὸν οὕτω πολυπληθῆ· εἰτα δὲ ἀνειλύσθησαν εἰς τὴν παραλίαν κατὰ διπλὴν γραμμὴν, ἥς τὴν μὲν μίαν ἄκραν κατέλαβεν ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τῶν Μυρμιδόνων του, τὴν δὲ ἄλλην ὁ Αἴας.

Ὁ κόλπος οὗτος δὲν ὑπάρχει πλέον, ἐν ἀδύλῳ ἐποχῇ καὶ κατὰ μικρὸν ἀποχωσθεὶς ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν προσχερσώσεων, δραστηριοτέρας, ὡς ἀπεδείξαμεν ἤδη, οὔσης κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῶν νέων δὲ τούτων γαιῶν ἐκτίσθη μικρὰ τουρκικὴ πόλις, ἥτις καὶ ὠνομάσθη Κουμ-καλὲ, ἥτοι φρούριον ἄμμου, οἷονεὶ πρὸς διαιώνισιν τῆς μνήμης τοῦ γεωλογικοῦ τούτου γεγονότος, οὗ τὴν πιθανότητα οὐδεὶς τῶν τὰ παράλια ταῦτα ἐξετασάντων περιγηγμένων διαμφισβητεῖ· τοῦναντίον μάλιστα ὁ Ἀγγλος συνταγματάρχης Leaue ἐν τῷ ἑαυτοῦ *Essai sur la plaine de Troie*, ἀπέδειξε διὰ τοπογραφικοῦ σχε-

(1) Ἡ Πέργαμος, καθ' Ὁμήρον, κατὰ δ' Εὐριπίδην, τὰ Πέργαμα.

διογραφήματος τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀπὸ τριάκοντα ἑκατονταετηρίδων σχηματισθεῖσων προσχώσεων.

Τὰ δύο ἀκρωτήρια τὰ ἀποτελοῦντα τὰ δύο ἄκρα τοῦ κόλπου ἐκκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σίγειον καὶ Ροίτειον, ἀπὸ δύο πόλεων αἰτινες κατόπιν ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν. Τὸ μέρος τοῦτο περιγράφων ὁ Στράβων μνεῖαν ποιεῖται καὶ τῶν προσχώσεων τῶν οὕτω μεταβαλουσῶν τὴν ὄψιν τῆς παραλίας ταύτης. «Εἶτα, λέγει, Ῥοίτειον, πόλις ἐπὶ λόφῳ κειμένη καὶ τῷ Ῥοιτεῖῳ συνεχῆς, ἥδ' ὦν ἀλιτενῆς, ἐφ' ἣ μνήμα καὶ ἱερὸν Αἴαντος καὶ ἀνδριάς. . . . Μετὰ δὲ τὸ Ῥοίτειον ἔστι Σίγειον, κατεσπασμένη πόλις, καὶ τὸ ναῦσταθμον καὶ ὁ Ἀχαιῶν λιμὴν καὶ τὸ ἀχαικὸν στρατόπεδον καὶ ἡ στομαλὶμνη καλουμένη καὶ αἰ τοῦ Σκαμάνδρου ἐκβολαί· συμπεσόντες γάρ ὅτε Σιμόεις καὶ ὁ Σκάμανδρος ἐν τῷ πεδίῳ πολλὴν καταφέροντες ἰλὸν προσχοῦσι τὴν παραλίαν καὶ τυφλὸν στόμα τε καὶ λιμνοθάλαττας καὶ ἔλη ποιοῦσι. Κατὰ δὲ τὴν Σιγειαῶν ἄκραν ἔστιν ἐν τῇ χερσονήσῳ τὸ Πρωτασιλεύσιον καὶ ἡ Ἐλαιούσα. . . Ἔστι δὲ τὸ μῆκος τῆς παραλίας ταύτης ἀπὸ τοῦ Ῥοιτείου μέχρι τοῦ Σιγείου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως μνήματος, εὐθυπλοούντων ἐξήκοντα σταδίων» (II. 595). Τὴν μεταξὺ δύο ἀκρωτηρίων διάστασιν ὁ Πλίνιος λέγει τριάκοντα περίπου σταδίων, τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Lechevalier ὑπολογίσας τὴν διάστασιν ταύτην εἰς ἑξ. χιλιάδας μέτρων, ἥτοι 32 σταδίων, ἐπομένως τὸ ἥμισυ τῆς ὑπὸ Στράβωνος ὑπολογιζομένης, ἥτις καὶ πράγματι ἀποδεικνύεται ὑπερβολικὴ. — Καὶ περὶ μὲν τοῦ μήκους τῆς παραλίας ταύτης καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μνημείων, ταῦτα· περὶ δὲ τῶν κατ' αὐτὴν προσχώσεων καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος ποιεῖται λόγον, ἔτι ἐπ' αὐτοῦ ἐπαισθητοῦ ὄντος τοῦ πράγματος, παραβάλλων τὸ μέρος τοῦτο πρὸς τὸ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου. «Ταύτης ὦν τῆς χώρας, λέγει, τῆς εἰρημένης ἢ πολλῆς, κατὰ περ οἱ ἱερεῖς ἔλεγον, ἐδόκεε καὶ αὐτῷ μοι εἶναι ἐπὶ κτητος Αἰγυπτίοισι. Τῶν γὰρ οὐρέων τῶν εἰρημένων τῶν ὑπὲρ Μέμφιν πόλιν κειμένων τὸ μεταξὺ ἐφαίνεται μοι εἶναι κοτε κόλπος θαλάσσης, ὥσπερ γε τὰ περὶ Ἴλιον καὶ Τευθρανίαν καὶ Ἐρεσὸν τε καὶ Μαιάνδρου πεδίων» (B. 10).

Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τοῦ στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐκτείνεται τὸ ἀκρωτήριο, ἐφ' οὗ ἔκειτο πάλαι ἡ πόλις Σίγειον, κτίσμα αἰολικόν, κτισθὲν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τρωάδος ὑπὸ Ἀρχαίνακτος τοῦ Μιτυληναίου. Οἱ ἄποικοι οὗτοι πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῶν οἰκιῶν των καὶ τῶν τειχῶν ἔλαβον λίθους μὲν ἐκ Τρωάδος, μάρμαρα δὲ ἐκ Προκοννήσου, πολυανθρώπου ἤδη καὶ ἀκμαζούσης. Μετὰ τὸν ὅμως ὕστερον χρόνον «Ἀθηναῖοι τὸ Σίγειον κατέσχον Φρύγωνα τῶν

Ὀλυμπιονίκην πέμψαντας, Λεσβίων ἐπιδικαζομένων σχεδόν τι τῆς συμπάσης Τρωάδος. . . Πιττακὸς δ' ὁ Μιτυληναῖος, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν λεγομένων, πλεύσας ἐπὶ Φρύωνα στρατηγὸν διεπολέμει τῶς διατεθείς καὶ πάσων κακῶς, ὕστερον δ' ἐκ μονομαχίας, προκαλεσαμένου τοῦ Φρύωνος, ἀλειτουργικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ δὲ τριαίνῃ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνείλε. Μένοντας δ' ἔτι τοῦ πολέμου Περίανδρος δικαιοτῆς αἰρεθείς ὑπὸ ἀμφοῖν ἔλυσε τὸν πόλεμον». (Στράβ. II'. 559). Κατασχόντων δὲ πάλιν τῶν Ἀθηναίων τὸ Σιγείον, ὁ Πεισίστρατος ἔπεμψεν ἐκεῖ διοικητὴν τὸν υἱὸν τοῦ Ἠγησίστρατον. Ἡ πόλις ὅμως μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἡρημώθη, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἵσως ἐπὶ Λυσιμάχου, βιάσαντος αὐτοὺς νὰ μεταικήσωσιν εἰς τὴν νέαν Ἴλιον, καὶ μετὰ τὴν ἐρήμωσιν ὅμως τῆς πόλεως πολὺν χρόνον διεσώζετο ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, οὗ μνηεῖον ποιεῖται ὁ Πλίνιος (V. κεφ. 30).

Τοῦ ναοῦ τούτου πολλὰ λείψανα εὑρον ἔτι οἱ περιηγηταὶ Σάνδλερ καὶ Ρεβέτ, οἱ ὅποιοι καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ παραστάτου ἐπιγραφὴν ἀντέγραφαν, λογιζομένην ὡς ἐν τῶν ἀρχαιότερων ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Σήμερον ὅμως οὐδὲν τῶν λειψάνων τούτων σώζεται, δύσκολον δὲ εἶναι νὰ ὁρισθῇ καὶ αὕτη ἡ τοποθεσία τοῦ ναοῦ.

Οὐ μακρὰν τοῦ Σιγείου ἔκειτο τὸ Ἀχιλλεῖον ἢ Ἀχιλλεῖον δ' ἔστιν ὁ τόπος ἐν ᾧ τὸ τοῦ Ἀχιλλέως μνῆμα, κατοικίᾳ μικρά». (Στράβ. II'. 600). Ὁ τάφος δ' οὗτος τοῦ Ἀχιλλέως, ἢ μάλλον ὁ γήλοφος ἐν οἷς ἀρχαῖοι συμφώνως ὠμολόγουν ὡς τοιοῦτον, ὑφίσταται ἐπὶ τοῦ Σιγείου ἀκρωτηρίου κατὰ τὴν ὑπὸ Ὀμήρου ἐνδεικνυμένην θέσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντίθετον ἄκραν, ἐπὶ τοῦ Ροιτείου ἀκρωτηρίου, ἔκειτο ὁ τάφος τοῦ Αἴαντος. Εἰ καὶ κατὰ τινὰς τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων τὰ μνημεῖα ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς αἰολικὰ ἔργα, οὐδὲν ἥττον ὅμως φέρουσι χαρακτῆρα τάφων, εἰς ὅλας δὲ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις φημίζονται ὡς καλύπτοντα τὴν κόνιν τῶν δύο ἐκείνων πρωθηρώων τῆς Ἰλιάδος.

Τὸ στόμιον τοῦ Σιμόντος, ὅπερ νῦν ἀποτελεῖ τέναγος ἐλῶδες, διήρει ἄλλοτε τὸν κόλπον εἰς δύο μέρη. Εἰς ἀπόστασιν ἕξ σταδίων πρὸ τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν ὁ μικρὸς οὗτος ποταμὸς ἐδέχετο τὸν Σκάμανδρον, ὅστις ἐπάγαζεν ἐγγὺς τῶν πυλῶν τῆς πόλεως.

Οἱ διακεκριμένοι χαρακτῆρες τῆς τοπογραφίας ταύτης δὲν ἤρκεσαν εἰς τὸ νὰ διατηρήσωσι τὴν μνήμην τῶν μερῶν τούτων. Τὸ ρεῖθρον τοῦ Σκαμάνδρου μετεστράφη, τὰ δὲ ὕδατα αὐτοῦ νῦν ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ Αἰγαῖον διὰ διώρυγος χειροποιήτου, καὶ τὸ ὄνομά του μετεδόθη εἰς τὸν

Σιμόντα. Ἐνταῦθεν δὲ προέκυψε σύγχυσις ἀνεξήγητος ἐν ταῖς παραδόσεσι καὶ τῇ τοπογραφίᾳ τῆς χώρας ταύτης.

Ἀναβαίνων τις τὸ ρεῖθρον τοῦ μεγαλητέρου τῶν δύο τούτων ποταμῶν ἀναγνωρίζει τὴν ἀκρίθειαν τῆς περιγραφῆς τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν πλάνην τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οἵτινες ἀντέγραψαν Δημήτριον τὸν Σκήψιον. Τὰ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ πεδιάδι ὑπάρχοντα ἔλη καὶ τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Μενδερῆ, οἱ ὑψηλοὶ ἐκ τραχύτου βράχου ὧν τοὺς πόδας βρέχει, αἱ βαθεῖαι κοιλάδες αἱ φέρουσαι μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ, πάντα ταῦτα ἔπεισαν τοὺς κριτικωτάτους περιηγητὰς, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος ποταμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ᾔῃαι ὁ Σκάμανδρος, παρ' ὅλην τὴν φαινομένην ὁμοιότητα τοῦ νεωτέρου ὀνόματος Μενδερῆ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ περιφήμου τούτου ποταμοῦ τῆς Τρωάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Τρωϊκὸν πεδίον. — Νεώτερον Ἰλίον.

Ὁ ποταμὸς Σιμόεις πρὶν κατέλθῃ εἰς τὸ τρωϊκὸν πεδίον, ἔνθα τὸ ρεῖθρόν του πολλοὺς σχηματίζει καὶ ποικίλους ἐλιγμούς, ῥέει διὰ μέσου δύο λόφων κρημνωδῶν καὶ ἀποτόμων. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν κεῖται τὸ χωρίον Μπουνάρ-μπασί. Ὁ πόρος οὗτος συγκοινωνεῖ μετ' ἄλλης πεδιάδος, ἐν ᾗ κεῖνται πολλὰ χωρία κατέχοντα κατὰ τοὺς γεωγράφους τῆς χώρας ταύτης πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαίας θέσεις. Πέραν τῆς πεδιάδος ταύτης ὑπάρχουσι τὰ κατώτερα ἐρείσματα τῆς Ἰδῆς καὶ τὸ ὄρος Κότυλον, οὗ τὰ μαῦρα ἐκ πιτύων δάση σκιάζουσι τὰς πηγὰς τοῦ Σιμόντος.

Προσαναβαίνοντες τὸ ρεῖθρον τοῦ ἀληθοῦς Σκαμάνδρου φθάνομεν μετ' οὐ πολὺ διάστημα εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ κειμένας εἰς τοὺς πόδας τοῦ λόφου Μπουνάρ-μπασί ἐν μέσῳ δάσους ἱτεῶν, μυρικών καὶ συκῶν. Τὸ ὕδωρ ἐκβλύζει ἐκ μάζης τιτανώδους, σχηματίζει δὲ λεκάνην ἧς τὰ χεῖλη περιβάλλονται ἐκ τεμαχίων γρανίτου καὶ μαρμάρου. Εἶναι δὲ τὰ ὕδατα ταῦτα θερμὰ τὸν χειμῶνα καὶ ἀναδίδοντα πυκνὸν καπνόν. Περὶ τῆς ταυτότητος τῶν πηγῶν τούτων καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφομένων οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία· ὀρίζουσιν ἐντελῶς τὴν θέσιν τοῦ Ἰλίου, αἱ δὲ γενόμεναι κατὰ τὸν λόφον παρατηρήσεις ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἀκρίθειαν τοῦ ποιητοῦ.

Τὰ ὕδατα ἐκβλύζοντα ἐκ τοῦ βράχου διὰ πολυαριθμίων ῥωγμῶν

συνέχονται ἔμπροσθεν ὑπὸ τοίχου τρεῖς πόδας ὑψηλοῦ, ἐπικεχρισμένου διὰ κορσασαρίου, παραρρέοντα δὲ αὐτὸν συνενεοῦνται εἰς λεκάνην. Ἡ θέσις τῶν πηγῶν τούτων, ἡ θερμοκρασία αὐτῶν (οὔσα ἄνω τῶν 16 βαθμῶν), ὁ ῥυαξ ὃν ἀποτελοῦσι καὶ ὁ ὁποῖος συνέβαλεν εἰς τὸ μέγα ρεῖθρον τῆς πεδιάδος πρὶν ὁ ῥοῦς αὐτοῦ μετατραπῇ διὰ διώρυγος, πάντα ταῦτα συμβάλλουσιν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι αἱ πηγαὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ τοῦ Σκαμάνδρου, αἱ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφόμεναι καὶ παρὰ ταῖς ὁποίαις συνήρχοντο αἱ τρωάδες γυναῖκες.

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς νεωτέρας Ἰλίου ἀπόστασιν ὁ Σκάμανδρος συνέβαλλεν εἰς τὸν Σιμόεντα, κατὰ δὲ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ θέσις αὕτη ἔπειχε τῆς θαλάσσης μόλις δώδεκα στάδια· τὸ μέρος τῆς συμβολῆς τῶν δύο τούτων ποταμῶν διακρίνεται ἔτι καὶ νῦν ἐκ κατακαθίσματος γῆς ἱκανῶς ἐπαισθητοῦ· πρὸς τούτῳ δὲ πολλοὶ περιηγηταὶ βεβαιοῦσιν ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τῶν βροχῶν ἡ νέα διώρυξ παρεκχέει μέρος τῶν ὑδάτων τῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον ρεῖθρον τοῦ Σκαμάνδρου. Συγγραφεῖς τινες ἐτηριζόμενοι εἰς χωρίον τοῦ Πλινίου ἔνθα γίνεται λόγος περὶ παλαιοῦ Σκαμάνδρου (Palae-Scamander) διατείνονται ὅτι ἡ διώρυξ αὕτη ἦν ἀρχαιοτέρα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν διαχώρισιν δὲ τῶν δύο συμβαλλόντων ποταμῶν ἀποδίδουσι τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὀνομάτων τὴν ἐξαπατήσασαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Αὐτὸς δ' Ἡρόδοτος φαίνεται συγγέων τοὺς δύο ποταμοὺς, ἔνθα ὁ λόγος αὐτῷ περὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ξέρξου καὶ τῶν στρατιῶν αὐτοῦ εἰς τὸ τρωϊκὸν πεδῖον. «Ἀπικομένου δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὸν Σκάμανδρον, ὃς πρῶτος ποταμῶν, ἐπεὶ τε ἐκ Σαρδίῶν ὁρμηθέντες ἐπεχείρησαν τῇ ὁδῷ, ἐπέλιπεν τὸ ρεῖθρον οὐδ' ἀπέχρησε τῇ στρατιῇ τε καὶ τοῖσι κτήνεσι πινόμενος, ἐπὶ τοῦτον δὲ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης, ἐς τὸ Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη ἡμερον ἔχων θηήσασθαι. . . . ἅμα ἡμέρῃ δὲ ἐπορεύετο ἐνθεῦτεν, ἐν ἀριστερῇ μὲν ἀπέργων Ῥοίτειον πόλιν καὶ Ὀφρύνειον καὶ Δάρδανον ἢ περ δὴ Ἀβύδῳ ὁμοῦρός ἐστι, ἐν δεξιῇ δὲ Γέργιθας Τευκρούς». (Ζ'.43). Οἱ πλείστοι ὁμῶς τῶν κριτικῶν φρονοῦσιν, ὅτι τὰ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἀναφερόμενα ἀποβλέπουσι τὴν Νεωτέραν Ἰλίον, καὶ ὅχι τὴν ἀρχαίαν Τρωάδα ἡρειπωμένην οὖσαν καὶ ἔρημον.

Ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Σκαμάνδρου ὁ λόφος, ἐφ' οὗ τὸ χωρίον Μπουναρμπασί, ὑψοῦται διὰ ταχείας κλίσεως εἰς ὕψος ἑκατὸν καὶ ἐπένεκα μέτρων ἄνω τοῦ ρεῖθρου τοῦ Σιμόεντος. Οἱ βράχοι πρὸς τὴν κοιλάδα εἰσὶ κάθετοι, ἀποτελοῦσι δὲ οἷόν τι τείχος φυσικόν. Οὐδὲν μέρος τοῦ τραπεζοῦς τούτου ἐδάφους ὑπάρχει, τὸ ὅποιον νὰ μὴ συμφωνῇ πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ Ὀμήρου. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη τοῦ Lechevalier, ἡ σπου-

δαιοτέρα ἀναντιρρήτως πασῶν τῶν ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων περιηγητῶν γενομένων κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, συνεπληρώθη ἔτη τινὰ ὑστερώτερον ἐπὶ τῶν Περγάμων ἀνευρέθησαν σημαντικὰ λείψανα τοίχων καὶ κλιμάκων. Πολλαὶ σειραὶ λίθων τειχῶν σώζονται ἔτι, εἰσὶ δὲ διατεθειμέναι κατὰ τὸ ὕψος ὑπὲρ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐκάλουν *ψευδισόδομον*, καὶ κατὰ τὸ ὅποιον αἱ μὲν σειραὶ τῶν λίθων εἰσὶν ὀρίζοντιοι, αἱ δὲ συναρμογαὶ λοξαί ⁽¹⁾. Τὸ αὐτὸ ὕψος ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Σιπύλου, ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχαιολογικὴν περίοδον.

Ἐκ τῆς γνώσεως τῆς λεκάνης τῶν πηγῶν ὁδηγούμεθα εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς θέσεως τοῦ λόφου Ἐρινεοῦ καὶ τῶν κατωτέρων μερῶν τῆς πόλεως, ἥτις ἔκειτο ἐπὶ κατωφερείας ἀποκλινούσης πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν σημεῖον.

Ἀκολουθοῦντες τὴν περιφέρειαν τοῦ βράχου πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ νοτιοανατολικὸν μέρος ἀπαντῶμεν ἔτι βάσεις τείχους ἑκατὸν περίπου μέτρων μῆκος ἔχοντος, ὕψος δὲ τριῶν ἢ τεσσάρων σειρῶν λίθων, ὧν τινες τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα ἑκατοστομέτρων. Ἀπὸ τέρω κατήφορος ὁφιοειδῶς κάμπτουςα, ἐσκαλισμένη δὲ ἐπὶ τοῦ βράχου κατέρχεται μέχρι τοῦ ποταμοῦ. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ φρουρίου, τὸ μὴ ἔτι ἐξαφανισθὲν, συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὰς παρατηρουμένας ὀχυρώσεις τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων. Παρεκτὸς τῶν κυρίων πυλῶν ἀνεύρισκονται ἱγνη κρυπτοθυρῶν, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ εἰσυχθῶσιν εἰς τὴν πάλιν ζωοτροφία ἢ πρέσβεις.

Ἡ πρώτη ἀνακάλυψις τῶν ἐρείπιων τούτων τῆς Περγάμου ἐγένετο ὑπὸ Ἀμβρ. Φιρμὴν Διδότου, ὃς ἐπεσκέψατο τὰ ἐρείπια τῆς Τρωάδος κατὰ τὸ 1817. Ὁ περιηγητὴς οὗτος ἀνεκάλυψε δύο σειρὰς ἐκ μεγάλων λίθων ἐπιτεθειμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δὲ κατὰ τὸν τρόπον τῶν οἰκοδομῶν τῶν καλουμένων κυκλωπείων, ἢ πελασγικῶν σκάψας δὲ τὸ ἔδαφος ἀνεῦρε καὶ τρίτην σειρὰν. Τὰ λείψανα ταῦτα εὐρίσκονται κατὰ τὴν ἄκρην τῶν Περγάμων πρὸς τὸ μέρος τὸ ἀντικρύζον πρὸς δυσμὰς. Ὀλίγον κατωτέρω ἀπῆντησε τεῖχος μέχρι τῆς ἐπιφανείας φθάνον, πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς ἀκροπόλεως, οὐ μακρὰν δὲ ἐκείθεν ὄρωνται πολλοὶ λίθοι λελαζευμένοι, λείψανα βεβαίως ἀρχαίας κλίμακος.

Ἀκολουθοῦντες τὸν ῥοῦν τοῦ Σκαμάνδρου φθάνομεν μετὰ διωρον πορείαν εἰς τὸ χωρίον Οὐτζεκ-κιοϊ, κείμενον ἐπὶ λόφου, αὐτόθεν δὲ βλέπομεν ἕνα τῶν μεγαλητέρων γηλόφων τῆς πεδιάδος, καλούμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων *Οὐτζεκ-τεπε*, ὑπὸ τεθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Choiseul ὡς

(1) Κατὰ τὸν λεξικογράφον Γαζήν, ψευδισόδομος ἐκαλεῖτο ὁ τοῖχος ὁ ἐκτισμένος μὲ ἀσυμμέτρους ἢ ἀνομοίους κατὰ τὸ μέγεθος λίθους.

τάφος τοῦ Ἴλιου, καὶ ἐπομένως ὡς τὸν πολλάκις ἐν Ἰλιάδι ἀναφερόμενον Θρόσμον. Ὁ Lechevalier φρονεῖ, ὅτι ὁ, τε λόφος καὶ ὁ τάφος πρέπει νὰ ᾔσαν ἀρκτικώτερον.

Ἡ πόλις τῆς Νεωτέρας Ἰλίου, ἡ κληρονομήσασα τὴν τε δόξαν καὶ τὰ προνόμια τῆς ἀρχαίας Τρωάδος ἐκτίσθη εἰς ἀπόστασιν μὲν 30 περὶπου σταδίων ἀπὸ τῆς τελευταίας, ὀλίγον δὲ ἀνωτέρω τῆς συμβολῆς τῶν δύο ποταμῶν, ὑπὸ τῶν Ἀστυπαλαιέων, οἵτινες προσελθόντες κατὰ πρῶτον πλησίον τοῦ Ῥοιτείου ἀκρωτηρίου ἐκτίσαν ἐκεῖ κώμην τινὰ ἣν ὠνόμασαν Πόλιον. Οἱ τῆς νεωτέρας Ἰλίου κάτοικοι, ἐκ φιλοτιμίας κινούμενοι, συνήγορον δ' ἔχοντες εἰς τοῦτο καὶ τὸν Ἑλλάνικον, διατείνοντο ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἦν αὐτὴ ἡ παλαιὰ Τρωάς· ἡ ἀξίωσις δὲ αὕτη ἐκρατύνηται προιόντος τοῦ χρόνου, οὕτω δὲ οὐδεὶς πλέον ἐσκέφθη νὰ τὴν διαφιλονεικήσῃ. Χάριν τῆς ἰδέας ταύτης τοὺς ἐπήλυδας τούτους ἐπροστάτευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Λυδίας ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν δόξαν τῆς Τρωάδος· αὐτὸς τε ὁ Ἀλέξανδρος διαβάς εἰς τὴν Ἀσίαν ἤλθεν εἰς τὴν νέαν ταύτην Ἰλίον, ἥτις συνέκειτο τότε ἐξ ὀλίγων τινῶν οἰκιῶν περὶ ναὸν τινα εὐτελῆ τῆς Ἀθηνᾶς, προσήνεγκε θυσίαν εἰς τὴν θεάν, ἐκόσμησε τὸ ἱερὸν μὲ πολλὰ ἀναθήματα, καὶ τὴν μικρὰν ταύτην κώμην προσηγόρευσε πόλιν «οἰκοδομίαις τε, φασίν, ἀναλαβεῖν προσταῖαι τοῖς ἐπιμεληταῖς, ἐλευθέραν τε κρίναι καὶ ἄφρον· ὕστερον δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Περσῶν ἐπιστολὴν καταπέμψαι φιλάνθρωπον, ὑπισχνόμενον πόλιν τε ποιῆσαι μεγάλην καὶ ἱερὸν ἐπισημότατον καὶ ἀγῶνα ἀποδείξειν ἱερὸν» (Στράβ. II. 593). Ἐπειδὴ δὲ ὁ θάνατος δὲν ἀρῆκεν αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, «ὁ Λυσίμαχος μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν μάλιστα τῆς πόλεως ἐπεμελήθη, καὶ νεῶν κατεσκεύασε καὶ τείχος περιεβάλετο ὅσον τετταράκοντα σταδίων, συνώκισέ τε εἰς αὐτὴν τὰς κύκλῳ πόλεις ἀρχαίας ἤδη κεκακωμένας, ὅτε καὶ Ἀλεξανδρείας ἤδη ἐπεμελήθη, συνωκισμένης μὲν ἤδη ὑπὸ Ἀντιγόνου καὶ προσηγορευμένης Ἀντιγονείας, μεταβαλούσης δὲ τοῦνομα» (Στράβ. αὐτόθι). Πάντες οἱ εἰς τὴν Ἀσίαν διαβαίνοντες ἡγεμόνες, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε Ῥωμαῖοι, θεωροῦν ὡς καθήκον ἱερὸν νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν ναὸν ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε σφετερισθῇ τὴν φήμην τοῦ ἀρχαίου τρωικοῦ ναοῦ. Αὐτόθι οἱ Ῥωμαῖοι ἐδέξαντο τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων Ἑλέας, Δαρδάνου καὶ Ῥοιτείου. Στενὴ φιλία συνήνου τοὺς Ῥωμαίους μετὰ τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως διὰ λόγους ἀρχαιολογικῆς, οὕτως εἰπεῖν, συγγενείας, ὅθεν καὶ πολλὰ καὶ μέγала προνόμια ἐχορήγησαν εἰς αὐτοὺς· παρ' ὅλην ταύτην ὁμῶς τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τῶν κρατούντων ἡ πόλις αὕτη

ποτέ δὲν ἡδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς διρκῆ τινι εὐημερίαν· ἤρχισε δὲ πάλιν ἐκ νέου νὰ ἐκπίπτῃ καὶ τὰ τείχη της πάλιν κατέρρευσαν, τὸσον δὲ ἀθλία κατήντησεν, ὥστε οἱ Γαλάται περάσαντες ἐγγύθεν οὐδὲ κἄν ἡξίωσαν νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτήν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐκπτώσιν ταύτην καὶ τὴν ἔγερσιν νέας πόλεως γειτονικῆς καὶ ἀντιζήλου, οὐχ ἥττον παρέμεινε μέχρι τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας. — «Δημήτριος ὁ Σκήψιος ἐπισκεφθεὶς αὐτήν, μεράκιον ὦν, οὕτως ὠλιγορρημένην φησὶν ἰδεῖν τὴν κατοικίαν, ὥστε μηδὲ στέγας ἔχειν κεραμωτάς. Ἡγισάναξ δὲ τοὺς Γαλάτας περαιωθέντας ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀναβῆναι μὲν εἰς τὴν πόλιν δεομένους ἐρύματος, παραχρῆμα δ' ἐκλιπεῖν διὰ τὸ ἀτείχιστον» (Στράβ. II. 594). Ὑστερον ὅμως καὶ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνηγέρθησαν καὶ ἡ ἀκρόπολις ἐπεσκευάσθη. — Ἐπὶ τοῦ Μιθριδατικοῦ ὅμως πολέμου ἡ πόλις ἐκακώθη δεινῶς ὑπὸ Φιλμέριου· οὗτος συνεχπερθεὶς ταμίας μετὰ τοῦ ὑπάτου Οὐχλείριου Φλάκκου, διήγειρε τὸν στρατὸν εἰς στάσιν, φονεύσας δὲ τὸν Ὑπάτον εἰς Βιθυνίαν κατεστάθη αὐτὸς κύριος τῆς στρατίας, προσελθὼν δὲ εἰς Ἴλιον, ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, μὴ θέλουσαν νὰ δεχθῇ αὐτὸν, ὡς ληστήν, καὶ ἐν δέκα ἡμέραις ἐξεπύρρησεν αὐτήν. Καυχωμένον δὲ αὐτοῦ ὅτι «ἦν Ἀγαμέμνων πόλιν δεκάτῃ ἔτει μόλις εἴλε τὸν χιλιόναν στόλον ἔχων καὶ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα συστρατεύουσαν, ταύτην αὐτὸς δεκάτῃ ἡμέρᾳ χειρῶσαιτο, εἶπέ τις τῶν Ἰλιέων «οὐ γὰρ ἦν Ἐκτωρ ὁ ὑπερμαχὼν τῆς πόλεως.» (Στρ. αὐτόθι). Τοῦτον ὅμως ἐπελθὼν ὁ Σύλλας κατέλυσε καὶ τοὺς Ἰλιέας παρεμύθησεν, ἐπανορθώσας πολλὰς ζημίας ἐξ ὧν ἡ πόλις αὐτῶν ὑπέστη. Μετὰ τὸν Σύλλαν ὁ Καῖσαρ εὐηργέτησε μεγάλως τὴν πόλιν, χάριν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δόξης καὶ τῆς νομιζομένης συγγενείας ἧτις ἐθροῦλλεῖτο ἐπὶ ὑπῆρχε μετὰ τῶν ἀρχαίων Τρώων καὶ Ῥωμαίων διὰ Αἰνείου, προσένειμε δὲ εἰς αὐτήν καὶ χώραν, καὶ τὰς πόλεις Ῥοίτειον καὶ Γέργιθα ὑπέταξεν εἰς αὐτήν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἰλιέας καὶ παντὸς δημοσίου βάρους ἐξήρεσεν αὐτούς· ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, τόσῃν πρὸς τὴν πόλιν ἐπιδειξάτο εὐνοίαν, ὥστε ἐν Ῥώμῃ ἠγέρθη ἰδέα, ὅτι ὁ δικτάτωρ ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ τὴν Ἴλιον καθέδραν τῆς αὐτοκρατορίας λιπὼν τὴν Ῥώμην (Σουετόν. ἐν Βίῳ Καίσαρος). Ἐπὶ Τιβερίου οἱ Ἰλιεῖς, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀσίας, ἤγειραν ναὸν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς κολακείας θεοποιηθέντα μοχθηρὸν ἐκείνον τύραννον. Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἡ πόλις διετῆραι εἰσέτι σημαντικότητά τινα, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος ἀποφασίσας νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ταραχώδη καὶ ἀπόκεντρον Ῥώμην καὶ πρὸς

μεταφέρει τὴν ἔδραν τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης ἔρριψε κατὰ πρῶτον τὸ βλέμμα. « Ἀφικόμενος, λέγει ὁ Ζώσιμος (Β'. 38), εἰς θέσιν κειμένην μεταξὺ Τρωάδος καὶ ἀρχαίας Ἰλίου, καὶ θεωρήσας αὐτὴν πρόσφορον πρὸς τὰ σχέδια αὐτοῦ, κατέθετο ἐκεῖ τὰ θεμέλια νέας πόλεως, ἡγεῖρε δὲ μέχρι τινὸς καὶ τὰ τεῖχη ἐκεῖνα ἄτινα καὶ νῦν ἐτι γίνονται κάτοπτα τοῖς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον προσπλέουσιν ὥστερον ὅμως μετεμελήθη ἰδὼν τὴν θέσιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ διέκοψε τὰ ἔργα. » Τὰ λείψανα τῶν τειχῶν τὰ ὁρώμενα πλησίον θεωροῦνται ὑπὸ περιηγητῶν τινῶν, ὡς τῶντι ἀρχαί τῶν ὑπὸ Κωνσταντίνου διαταχθεῖσιν ἐργασιῶν, ἄλλοι ὅμως φρονοῦσιν αὐτὰ λείψανα τῶν ἐπὶ Λυσιμάχου ἐγερεθέντων τειχῶν. Ἄν δὲ καὶ δὲν ἡξιώθη νὰ γίνη δευτέρα καθέδρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, οὐδὲν ἦτον ὅμως ἢ Ἰλιος διετήρησε κάποιαν σημαντικότητα ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἀνεδείχθη δὲ καὶ ἐπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλήσποντου μετὰ τῆς Ἀβύδου, Τρωάδος (Ἀλεξανδρείας), Δαρδάνου καὶ Ἀσσοῦ. Κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν γεωγράφων ὁριζομένην αὐτῇ θέσιν, τὰ ἐρείπια αὐτῆς φαίνονται πλησίον τοῦ χωρίου Τσιπλάκ, κατὰ τὸ μέρος τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενον Ἑσκι-Καλαφατλί. Ἀπείχε δὲ τῆς μὲν Ἀβύδου ἑκατὸν ἑβδομηκοντα στάδια, τοῦ δὲ λιμένος τῶν Ἀχαιῶν, δώδεκα.

Καταβαίνοντες πρὸς τὸ Λεκτὸν ἀρωατήριον εὐρίσκομεν τὴν θέσιν τῆς πόλεως Κρούσης, ἐν ᾗ ἦν ναὸς τοῦ Σμινθέως Ἀπόλλωνος, καὶ ἄγαλμα τοῦ αὐτοῦ θεοῦ, ἔργον Σκόπα τοῦ Παρίου, παριστῶν τὸν θεὸν πατοῦντα μῦν. Σμινθεὺς δὲ ἐπεκαλεῖτο ὁ Ἀπόλλων οὗτος, κατὰ μὲν τὸν Ἀρίσταρχον ἀπὸ Σμίνθης, πόλεως τρωϊκῆς, κατὰ δὲ Ἀπίωνα, ἀπὸ τῶν μυῶν, « οἱ γὰρ Κρήτες τοὺς μῦας σμίνθους καλοῦσιν ὅθεν καὶ ἐν Ῥόδῳ σμίνθια, ἑορτὴ, ὅτι τῶν μυῶν ποτε λυμαίνοντων τὸν καρπὸν τῶν ἀμπελώνων, Ἀπόλλων καὶ Διόνυσος διέφθειραν τοὺς μῦς » καὶ ἐν Τροίᾳ δὲ τῶν μυῶν καταφαγόντων τὰς ἀσπίδας τῶν ἐκ Κρήτης ἀφιγμένων Τευκρῶν, ὁ Ἀπόλλων ἠράνισεν αὐτοὺς καὶ τὴν χώραν ἀπῆλλαξε τοῦ καλοῦ. Εἶχον δὲ ἀναχωρήσει οἱ Τευκροὶ οὗτοι ἐκ Κρήτης κατὰ χρησμόν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐντεταμένου εἰς αὐτοὺς νὰ ἐγκαταστῶσιν ἐκεῖ, « ὅπου ἂν οἱ γηγενεῖς αὐτοῖς ἐπιθῶνται ». « Συμβῆναι δὲ τοῦτ' αὐτοῖς, φασί, περὶ Ἀμαξιτὸν νύκτωρ γὰρ πολλὸν πλῆθος ἀρουραίων μυῶν ἐξανθήσαν, διαραγεῖν ὅσα σκύτινα τῶν τε ὀπλῶν καὶ τῶν χρηστηρίων τούσιν (Τευκροῖς) αὐτόθι μῆναι τούτους δὲ καὶ τὴν Ἰδὴν ἀπὸ τῆς ἐν Κρήτῃ προσονομάσαι. Ἡρακλείδης δ' ὁ Ποντικός πληθύνοντάς φησι τοὺς μῦας περὶ τὸ ἱερὸν,

νομισθῆναι τε ἱερὸς καὶ τὸ ξόανον οὕτω κατασκευασθῆναι βεβηκὸς ἐπὶ τῷ μυτ. » (Στράβ. II'. 604).

Ὁ ναὸς τοῦ Σμινθέως Ἀπόλλωνος ἦν δωρικοῦ ῥυθμοῦ· ἀνεκαλύφθησαν δὲ τὰ ἐρείπια αὐτοῦ πρό τινων ἐτῶν οὐ μακρὰν τοῦ χωρίου Μπαμπᾶ.

Ἡ πόλις Χρῦσα ἔκειτο ἐπὶ ὑψώματος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν. Ἐπὶ Τιβερίου ἡ χώρα αὐτῆς ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν Τρωάδα, ἐν ᾗ ὑπῆρχε καὶ βωμὸς τοῦ Χρυσαίου Ἀπόλλωνος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπομένης ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς Ἀλεξάνδρειας :

« Ἀγαθὴ τύχη!

« Α. Κλαύδιος Φλωρόνιος Μακρίνος ἰδίᾳ δαπάνῃ ἰδρύσατο τὸν δεῦρον βωμὸν καὶ Ἀπόλλωνι Σμινθεῖ, καὶ Ἀσκληπιῷ Σωτῆρι καὶ Ἄρτεμιδι.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ἀρχαία τοπογραφία τῆς Τρωάδος.

Τὸ θέατρον τῆς Ἰλιάδος, τὸ κοινῶς καλούμενον τρωϊκὸν πεδῖον, σύγκειται ἐκ τῆς χώρας τῆς διαλαμβανόμενης μεταξὺ τοῦ Σιγείου ἀκρωτηρίου τοῦ νῦν καλουμένου Γενιτζερ, καὶ τοῦ Ἀεκατοῦ ἀκρωτηρίου ἤτοι Μπαμπᾶ. Κατὰ πλάτος ἐκτείνεται μέχρι τῶν κατωτέρων κλιτύων τοῦ ὄρους τῆς Ἰδης.

Ἐνταῦθα θέλομεν συγκεφαλαιώσαι τὰς παρατηρήσεις τῶν περιηγητῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνος ἐπεσκέφθησαν καὶ ἐσπούδασαν τὴν ἐνδοξον ταύτην πεδιάδα. Αἱ μόναι νέαι ἀνακαλύψεις ἃς δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν, εἰσὶ μερικότητες ἐξαχθησόμεναι ἴσως ἐκ μεθοδικῶν ἀνασκαφῶν γινομένων εἴτε ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς τῆς πόλεως, εἴτε ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων ἐπιταφίων γηλόφων τῶν καλυπτόντων τὴν πεδιάδα· ὡς πρὸς τὴν τοπογραφίαν ὅμως τῆς Ἰλίου καὶ τῆς περιχώρου αὐτῆς, τὸ ζήτημα μᾶς φαίνεται ὅσον δύναται τις νὰ ἐλπίσῃ σαφῶς λελυμένον.

Μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σιγείου καὶ Φοιτείου ἐξετείνεται αἰγαλὸς ὁμαλὸς, αὐτόθι δὲ ἀποβιβασθέντες οἱ Ἕλληνες εἶχον στήσει τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὅπως ἔχωσι τὴν διὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν.

Ἡ πόλις τῆς Τρωάδος ἔκειτο πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ Σιγείου ἀκρωτηρίου ἐπὶ ὑψώματος περιβαλλομένου ὑπὸ βράχων, ἣν δὲ εὖ-

προσπέλαστος μόνον ἀπὸ λόφου καλουμένου Ἐρινεοῦ, διὰ τὸ ὅτι ἑκαλύπτετο ὑπὸ ἔρινεων, ἧτοι ἀγρίων σοκῶν. Πλησίον τοῦ λόφου τοῦτου ἦσαν οἱ κήποι τοῦ Πριάμου καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ Σκαμάνδρου, ὧν ἡ μὲν μία ἦν θερμὴ καὶ ἀτμόςεσσα, ἡ δὲ ἄλλη ψυχρὰ κατὰ τὸ θέρος. Ἡ Πέργαμος ἦν τόπος ὑψηλὸς ἐγειρόμενος ἐν μέσῳ τῆς πόλεως καὶ ὑπερέχων τῆς πεδιάδος. Ὁ τύμβος τοῦ Ἑκτορος, ὁ ὑπὸ σωροῦ λίθων κεκαλυμμένος, ἔκειτο ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἢ εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως. Ὁ τύμβος τῆς Μυρίνης ἦν ἀπέναντι καὶ ἐγγύτατα τῶν τειχῶν· ὁ τοῦ Αἰσούτου ἦν εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ ἱκανῶς ἐγγὺς τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐκ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ οἱ σκοποὶ τῶν Τρώων ἠδύναντο νὰ ἐπιτηρώσιν ὅλα τῶν Ἑλλήνων τὰ κινήματα. Ὁ τοῦ Ἴλου ἦν ἐπὶ τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν πόλιν ἀγούσης ὁδοῦ· τὸ κοινοτάριον τῶν Ἑλλήνων ἦν πλησίον τοῦ στρατοπέδου· οἱ δὲ τάφοι τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Πατρόκλου καὶ τοῦ Ἀντιλόχου ἦσαν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἀκτῆς τοῦ Ἑλλησπόντου· ὁ τοῦ Αἰάντος, ἐπὶ τοῦ τρωικοῦ πεδίου. Ὁ Θρωσμός, ὅστις ἀναμριβόλως ἦν ἀρχαίως τις τύμβος, ἦν πλησίον τῶν πηγῶν· ἢ κοιλὰς τῆς Θύμβρης, ἐνθα οἱ τῶν Τρώων ἐπίκομοι ἐστρατοπέδευον ἐνῶ ὁ Ἑκτωρ διεβουλευέτο ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ Ἴλου, δὲν πρέπει νὰ ἀπείχε πολὺ τοῦ τάφου τούτου καὶ ἐπομένως ἔκειτο μεταξὺ τῶν πηγῶν καὶ τῆς πόλεως. Ὁ λόφος ὁ καλούμενος Καλλικολώνη ὑφύετο ἀπέναντι τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ὁχθῆς τοῦ Σιμόντος.

Ἡ πεδιάς, ἐν ᾗ πάντα τὰ ἄξια θέας, ἀνυψοῦτο ἡρέμα καὶ βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς πόλεως, διερρέετο δὲ ὑπὸ τῶν ποταμῶν Σιμόντος καὶ Σκαμάνδρου· ὁ πρῶτος ἦν χεῖμαρρος λάβρος μᾶλλον ἢ κυρίως ποταμὸς, τοῦ δὲ δευτέρου τὰ ὕδατα ἦσαν διαυγῆ ὡς τὸ κρύσταλλον, ἀμφότεροι δὲ περιέβαλλον τὴν πεδιάδα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, συνέβαλλον δὲ καὶ συνηνοῦντο εἰς ἓνα ποταμὸν πρὸς τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ πεδίου. Ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα ἀπὸ τῶν Σκαιῶν καλουμένων πυλῶν, ἧτοι τῶν πρὸς δυσμᾶς, εἰς τὸ παράλιον, διῆκεν ἐγγὺς τοῦ Ἐρινεοῦ, τῶν πηγῶν τοῦ Σκαμάνδρου καὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἴλου. Ἡ θέσις, ἐνθα τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, διεχωρίζετο ἀπὸ τῆς πόλεως διὰ τοῦ Σκαμάνδρου ποταμοῦ, ἐπομένως ὅπως μεταβῇ τις ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον ἔπρεπεν ἀναγκάως νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περιγραφή τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου.

Ὁ βουλόμενος νὰ περιηγηθῇ ἐν ἀνέσει καὶ εὐκολίᾳ τὸ τρωϊκὸν πεδὶον πρέπει νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ τῆς ἐκδρομῆς του ἐν Δαρδανελίοις, ἐνθα καὶ ἵππους καὶ ὁδηγοὺς δύναται εὐκόλως νὰ εὕρῃ.

Ἡ πόλις αὕτη, ἣν οἱ πλείστοι τῶν γεωγράφων ταυτίζουσι μὲ τὴν ἀρχαίαν Δαρδανίαν, καλεῖται ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Τσανάκ Καλεσί, ἤτοι τρυβλίων φρούριον, ὥς ἐκ τῶν αὐτῶν κατασκευαζομένων γνωστῶν πηλίνων σκευῶν.

Τριάκοντα ἐπτὰ περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ τῶν Δαρδανελλίων κεῖται τὸ χωρίον Χαλὶλ Ἐλλῦ, ἐν μέσῳ πεδιάδος κεκαλυμμένης ὑπὸ ἀρχαίων ἐρείπων, οὐδὲν ἕως κτίριον ὄρθιον ἀπαντάται. Ἀπὸ Χαλὶλ Ἐλλῦ εἰς Ἐναὶ ἡ ἀπόστασις εἶναι τεσσαράκοντα τριῶν χιλιομέτρων. Ἀπὸ Ἐναὶ προχωροῦντες ἀπαντῶμεν τὸ χωρίον Γκιάούρ-κιοῦ, ἐντεῦθεν δὲ ἀφικνούμεθα εἰς Τσιμπλάκ, κόμην μεγάλην ἀπέχουσαν τοῦ Γκιάούρ-κιοῦ δεκατρία περίπου χιλιόμετρα, κειμένην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σκαμάνδρου καὶ θεωρουμένην γενικῶς ὡς κατέχουσιν τὴν τοποθεσίαν τῆς νέας Ἰλίου.

Ἐν μέσῳ ἐδάφους ὑλώδους εὐρίσκονται διεσπαρμένα πλῆθος ἀρχαίων ἐρείπων, στηλῶν καὶ ναῶν. Τὰ τεῖχη, ὧν ἡ περιφέρεια εὐκόλως διακρίνεται, θεωροῦνται ὡς ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐν τῷ τουρκικῷ νεκροταφείῳ ἀπαντῶνται πολυάριθμα λείψανα κτιρίων, οὐδεμία ἕως ἐπιγραφῇ. Ὁ γήλοφος ἢ τύμβος ὁ πλησίον τῆς κόμης ὑψούμενος θεωρεῖται ὡς τάφος τοῦ Ἰλίου. Ἀπὸ Τσιμπλάκ ἀφικνούμεθα εἰς Ἐναὶ, χωρίον συγκείμενον ἐκ διακοσίων περίπου οἰκίων, ἐνθα εὐρίσκονται λουτρά, ἐν γάνιον καὶ ἐν τζαμίον.

Τὸ χωρίον Ἐναὶ κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Νεανδρίας, ἀποικίας αἰολικῆς, ἥς ἡ περίχωρος περιελάμβανε τὸ Σαμόνιον πεδίων· ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο μετὰ τὸ Ἀμαζιτοῦ καὶ Νέου Ἰλίου, ἐπομένως ἡ θέσις αὐτῆς συμφωνεῖ μετὰ τῆς θέσεως τοῦ Ἐναὶ. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Μενδερέ εὐρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίου φρουρίου, ὃ οἱ ἐγγύχωροι καλοῦσι Τσιγκρέ, κατέχοντος δὲ τὴν θέσιν τῆς πόλεως Κενθρῶν, ἐνθα λέγεται ὅτι παρέμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ Ὅμηρος, ὅπως μελετήσῃ τὴν τῆς Τρωάδος τοπογραφίαν. Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο ἐστέλλοντο ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων οἱ ἐπὶ πολιτικοῖς ἐγκλήμασι κατὰδικοι, ἀλωθέν

δὲ κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἐμίρου Τουρσοῦν προσετέθη εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἑταίρου καὶ συναγωνιστοῦ τούτου τοῦ Ὁρχάν.

Διαβαίνοντες τὸν Σκάμανδρον ἐπὶ ξυλίνης γεφύρας ἀφικνούμεθα εἰς Μπουνάρμπασι, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας Τρωάδος φθάνομεν εἰς Μπεύρχαμίτς, ἔδραν διοικητοῦ ἢ μουσελίμη.

Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις κεῖται ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου εὐρείας πεδιάδος καλῶς γεωργημένης, διὰ μέσου τῆς ὁποίας ῥεῖ ὁ Σκάμανδρος.

Προσαναβαίνοντες τὸν ποταμὸν τοῦτον ἀφικνούμεθα εἰς τὸ χωρίον Ἐϊδατζικ, κείμενον ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἰδης. Εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ Σκαμάνδρου. Αὐτόθι τὸ ὕδωρ ἐκβλύζει ὀρμητικῶς ἐκ τετραγώνου ὀπῆς διηνεωγμένης ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ σχηματίζει καταρράκτην ἐν μέσῳ μεγάλων λίθων κατακρημνισμένων. Ἑτεραὶ πηγαὶ ἐκβλύζουσαι ἐκ πλησιόχωρων μερῶν, συμβάλλουσαι ἐπαυξάνουσι τὸν ὄγκον τῶν ὑδάτων. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἰδης, εἰ καὶ δὲν ἔχει τὴν αὐστηράν καλλονὴν τοῦ μουσικακοῦ Ὀλύμπου, εἶναι ὁμῶς ἄξιον ἐπισκέψεως, ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ ὄροπεδίων γίνεται κάτοπτos πᾶσα ἡ χώρα καὶ αἱ γειτνιάζουσαι νῆσοι. Ἄλλο μέρος ὅθεν νὰ γίνεταί ἄποπτος πᾶσα ἡ τοπογραφία τοῦ πρωϊκοῦ πεδίου δὲν ὑπάρχει.

Ἡ ἡφαίστειος σύστασις τῆς γῆς ἡ ἐπικρατοῦσα καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν τῆς Τρωάδος ἀκτὴν ἀρχεταὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν τῆς Ἰδης, παρεκτείνεται δὲ μέχρι σχεδὸν τῆς πεδιάδος. Κατὰ τὰ χωρία Ἀραβλέρ-κιοὶ καὶ Σαμουσαζὶ Κιουπρί ἀπαντῶνται στῆλοι ἐκ βασάλτου λίαν κανονικοὶ τὰς φυσικὰς ταύτας στήλας οἱ ἐγγήριοι μεταχειρίζονται εἰς κατασκευὴν ἐπιταφίων λίθων.

Τὸ ὄρος Γαργάρον τὸ ἐκτεινόμενον πρὸς τὰ μεσημβρινοανατολικά τῆς Ἰδης περιλαμβάνει ἐν ταῖς πολυκρήθμοις αὐτοῦ κοιλάσιν ἀρχαίας τινὰς πόλεις, αἵτινες ὅμως εἰσέτι δὲν ὠρίσθησαν ἀκριβῶς. Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ὄρους Κεβρηνία χώρα, ἥς πρωτεύουσα πόλις ἦν ἡ Κεβρηνή. Τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς χώρας τῆς Σκήψεως διεχώριζεν ὁ ποταμὸς Σκάμανδρος.

Ἐπὶ τινος τῶν παρωρεῶν τοῦ Γαργάρου, καλουμένης Κουρσουμλου-τεπέ, ἥτοι λόφου μολύβδου, εὐρίσκονται ἐρείπια μεγάλης τινὸς πόλεως, ἥς ὑπέρκειται ἀρχαῖον τι ἱερὸν συνιστάμενον ὑπὸ ὀρθογωνίου τινὸς περιβόλου ἐκτισμένου διὰ λίθων ἀλαξεύτων καὶ ἄνευ πηλοῦ ἡρμοσμένων. Κύκλος ἐξ ἀκατεργάστων λίθων συνιστάμενος ἀναμνηστικὰ τὰ δρυϊδικὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Γαλατίας, προαιώνιοι δὲ δρυς σκιάζουσαι τὰ σεβάσματα ταῦτα λείψανα τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἐνδεικνύ-

ουσι τὴν ὁμοιότητα τῆς λατρείας, ἥτις συνήνου πάντας τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους λαούς. Ὁ περίβολος δὲ οὗτος ἦν πιθανώτατα καθιερωμένος εἰς τὴν μεγάλην Ἰθαίαν μητέρα τὴν μετ' ἄκρας εὐλαθείας λατρευομένην ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Τὰ λείψανα τῆς πόλεως, ἐπακουμβούσης ἐν μέρει ἐπὶ τῆς τοῦ λόφου πλευρᾶς, φαίνονται πάντα σχεδὸν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς· παρατηροῦνται δ' ἐν τοῖς ἐρείπιοις τούτοις ἀρχαῖά τινα λουτρὰ καὶ πολλὰ αἰθουσαι ἐπικεχρισμέναι ὑπὸ μαρμαρωτοῦ πηλοῦ καλῶς διατηρουμένου. Τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων καὶ πλήθος πηλίνων σκευῶν, κεράμων καὶ πλίνθων ὀπτῶν καλύπτουσι τὸ ἔδαφος. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἀρά γε ἡ ἀρχαία Κεβρήνη; Οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐπιγραφὴ ἀνεκαλύφθη πρὸς βεβαίωσιν τούτου.

Ἐκ τοῦ Ξενοφώντος μανθάγομεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦν ὀχυρωτάτη, καὶ ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν Λακεδαιμόνιον ναύαρχον Δερκυλλίδαν. Ἀναφέρεται προσέτι καὶ μικρὸς δμῶνυμος τῇ πόλει παταμὸς συμβάλλων εἰς τὸν Σκάμανδρον, ὧν δὲ πιθανώτατα ὁ νῦν καλούμενος Κᾶζ-δᾶγ-τσαί, ὁ ῥέων παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τούτου.

Ἀπὸ τοῦ ὅρους τῆς Ἰδης μέχρι τοῦ Ἀδριαμυτιίου ὑπάρχει ἀποστάσις τεσσαρῶν περίπου ἡμερῶν.

Τὰ ὅρια τῆς Κεβρηνίας εἰσὶ δυσπροσδιόριστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους γεωγράφους· ἐπειδὴ ἄλλοι μὲν αὐτῶν θέτουσιν ὡς ὅριον αὐτῆς τὸν Σκάμανδρον, ἄλλοι δὲ ἐκτείνουσιν αὐτὴν μέχρι τῆς Δαρδανίας. Κατὰ τὸν Πλίνιον καὶ αὕτη ἡ Ἀλεξάνδρεια Τρωάς ἀπετέλει μέρος τῆς Κεβρηνίας· ὀρθότερα ὅμως φαίνεται ἡ περιγραφὴ ἡ ὑπὸ Στράβωνος γινομένη. Κατὰ τὸν γεωγράφον τοῦτον ἡ Κεβρηνία ἤρχιζε κάτωθεν τῆς Δαρδανίας· « ἦν δὲ πεδιάς ἡ πλείστη, παράλληλός πως τῇ Δαρδανίᾳ » ἦν δὲ καὶ πόλις ποτὲ Κεβρήνη. Ὑπονοεῖ δ' ὁ Δημήτριος μέχρι δεῦρο διατείνειν τὴν περὶ τὸ Ἰλιον χώραν τὴν ὑπὸ τῷ Ἑκτορι, ἀνήκουσαν ἀπὸ τοῦ ναυστάθμου μέχρι Κεβρηνίας· τάφον τε γὰρ Ἀλεξάνδρου δείκνυσθαι φασιν αὐτόθι καὶ Οἰνώνης, ἣν ἱστοροῦσι γυναῖκα γεγονέναι τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὶν Ἑλένην ἀρπάσαι. Λέγειν τε τὸν ποιητὴν « Κεβριόνην, νόθον υἱὸν ἀγακλῆος Πριάμοιο », ὃν εἰκὸς εἶναι ἐπώνυμον τῆς χώρας ἢ καὶ πόλεως, ὅπερ πιθανώτερον· τὴν δὲ Κεβρηνίαν διήκειν μέχρι τῆς Σκηψίας, ὅριον δ' εἶναι τὸν Σκάμανδρον μέσον αὐτῶν ῥέοντα· ἔχθραν δ' αἶε καὶ πόλεμον εἶναι τοῖς τε Κεβρηνοῖς καὶ τοῖς Σκηψίοις, ὥς Ἀντίγονος αὐτοὺς συνώκισεν εἰς τὴν τότε μὲν Ἀντιγόνοιαν, νῦν δὲ Ἀλεξάνδρειαν· τοὺς μὲν οὖν Κεβρηνίαις συμμαεῖναι τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ Ἀλεξάνδρειᾳ, τοὺς δὲ Σκηψίους ἐπανελθεῖν εἰς τὴν οἰκείαν ἐπιτρέψαντος Λυσιμάχου (Στράβ. II^ο. 597).

Ἐκείνη τῆς Κεβρῆνης καὶ ἐγγὺς τῆς Πολίχνης ἔκειτο ἡ Παλαίσκη, «κατὰ τὸ μετεωρότατον τῆς Ἰδης» (αὐτ. 607), ἐπομένως ἡ Κεβρῆνη δὲν ἔκειτο ἐπὶ πεδιάδος, ὅθεν γίνεται πιθανὸν ὅτι τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως ταύτης δυνατόν νὰ ὦσι κατὰ τὸν Κουρσουμλοῦ-τεπέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 10'.

Ἀλεξάνδρεια Τρωάς. — Ἐσὶ Σταμπούλ.

Οἱ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διάδοχοι συμμεριζόμενοι τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν Τρώων γενναιότητα αὐτοῦ μιμούμενοι, ἐπεμελήθησαν νὰ ἀνοικίσωσι τὴν ὑπὸ σκληροῦ πολέμου ἐρημωθεῖσαν ἐκείνην χώραν. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Λυσίμαχου ὁ Ἀντίγονος ἐθεμελίωσεν ἐν Τρωάδι πόλιν παράλιον ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἣν ἐκάλεσεν Ἀντιγόνειαν (Πλίν. V. 30). Κατὰ τὴν διανομήν ὅμως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Λυσίμαχος μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν, πρὸς διαστολὴν δὲ αὐτῆς ἀπὸ ἄλλων πόλεων φερουσῶν ἥδη τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ ἡ νέα αὕτη Ἀλεξάνδρεια προσωνομάσθη Τρωάς. Κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων ἱερῶν καὶ ἡ νέα αὕτη πόλις συνωκίσθη ἐκ κατοίκων μετοικισθέντων ἐξ ἄλλων πόλεων, καὶ δὴ ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Νεανδρίας (Ἐναί), Κεβρῆνης (Κουρσουμλοῦ τεπέ), Σιγείου (Γενιτζε) καὶ ἄλλων τοῦ τρωικοῦ πεδίου πόλεων. Εἰς τούτους προσέθετο ὁ Λυσίμαχος καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Τενέδου, αἰτήσαντας τοῦτο ὡς χάριν (Παυσ. I. 44). Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ μεταξὺ Ἀντιόχου καὶ Ῥωμαίων ἡ Ἀλεξάνδρεια Τρωάς ἐνέμεινε πιστοτάτῃ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες καὶ διὰ τὴν πίστιν αὐτῆς προσένειμαν εἰς αὐτὴν πάντα τὰ προνόμια ὅσα εἶχον αἱ ἰταλικαὶ πόλεις, οὕτω δὲ κατέστη μία τῶν εὐδαιμονεστέρων ἀποικιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Αἱ πόλεις τῆς Τρωάδος κατηχήθησαν τὸν χριστιανισμόν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐπισκεψαμένου πάσας σχεδὸν τὰς ὁπωσοῦν σημαντικὰς τῆς Μυσίας πόλεις· εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἦλθεν ὁ Παῦλος τὸ 52 σωτήριον ἔτος, διέτριψε δὲ ἡμέρας ἑπτά. «Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξίεναι τῇ ἐπαύριον, παρτείνε τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. Ἐν δὲ τῷ ὑπερώῳ, οὗ ἦσαν συνηγμένοι. . . νεανίας τις καλούμενος Εὐτυχος, καθήμενος ἐπὶ τῆς θυρίδος, κατενε-

χθεις ὑπὼν βαθεῖ, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω καὶ ἤρθη νεκρός. Καταβάς δὲ ὁ Παῦλος, ἐπέπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν εἶπε· Μὴ θορυβῆσθε· ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστι. . . . ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. . . .» (Πράξ. 'Απ. Κ'. 7 — 42.

Ὁλίγαι ἀρχαῖαι πόλεις εἰλκυσαν ἀνέκαθεν τοὺς Εὐρωπαίους περιηγητάς, ὅσον ἡ Τρωάς· αὐτόθι δὲ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡσκήθη τὸ πρῶτον τὸ κριτικὸν τῶν ἀρχαιολόγων. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἐπισκέψατο αὐτὴν ὁ Πέτρος Belon, μετ' αὐτὸν δὲ, ὀλίγον ὑστερώτερον, ὁ Pietro della Valle, οὗτοι δὲ ἀναφέρουσιν ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῶν ὅτι ἐφθασαν πλῆθος στηλῶν καὶ ἐπιτελισμάτων ἐκ μαρμάρου, ἅτινα ὑστερώτερον ἠφανίσθησαν. Παρὰ τῇ λιμένι παρετηρεῖτο τότε εἰσέτι ὁ τοίχος στοᾶς, ὅστις νῦν εἶναι τελείως ἡρειπωμένος. «Ὁλίγον κατωτέρω ὤρατο μέγα καὶ παχὺ τεῖχος ἐπὶ τῆς ἀκτῆς· ἐκοσμεῖτο δὲ ποτε ἀναμυθύλως ἐκ πολλῶν μαρμαρίνων στηλῶν, αἵτινες νῦν εἰσι πᾶσαι συντεθλασμέναι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὧν οἱ σωζόμενοι ἔτι στυλοβάται δεικνύουσιν ὅτι ἡ περίμετρος τοῦ λιμένος ἦν χιλίων πεντακοσίων περίπου βημάτων» (1). Ὁλίγον τι περαιτέρω τοῦ λιμένος οἱ περιηγηταὶ ἐφθασαν διαφόρους μαρμαρίνους τάφους, αἵτινες ἔφερον ἐπικεχραγμένην τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄλλοι δὲ ἀσπίδας.

Ἐκ τῶν ἡρειπίων τῆς πόλεως ταύτης ὁ Ὀθωμανὸς Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Δ'. παρέλαβε τῷ 1693 πλῆθος στηλῶν πρὸς διακόσμησιν τῆς ἐσωτέρας αὐλῆς τοῦ τζαμίου τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Βαλιδὲ Σουλτάνας. Μεταξὺ τῶν στηλῶν τούτων παρατηροῦνται μάρμαρα λίαν πολύτιμα, ἐν οἷς δύο στηλαὶ ἐκ ποικίλου ἰάσπιδος, ἀνεκτίμητοι, τεθειμέναι δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς εἰσόδου τοῦ τζαμίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πιθανὸν εἶναι ὅτι ἔσυραν πλῆσιον τοῦ λιμένος τὰς δύο μεγάλας ἐκ γρανίτου στήλας, αἵτινες καὶ νῦν φαίνονται αὐτόθι, καὶ ὧν ἑκάστης ὁ αὐλὸς ἔχει δέκα μέτρων μῆκος. Τῶν στηλῶν τούτων ἡ μία εἶναι ἐντελὴς ἀκεραία, ἡ ἄλλη ὅμως εἶναι εἰς τρία τεθραυσμένα, ἐκ τῆς θραύσεως δὲ ταύτης φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθη καὶ ἡ ἐτέρα, ἥτις ἐλκύει τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ ὡς ἐκ τοῦ μήκους καὶ τῆς ὥραιας τῆς γλυφῆς· λυπηρὸν ὅμως εἶναι τὸ νὰ βλέπη τις τοιοῦτο ὥραϊον μνημεῖον κεχωσμένον ὑπὸ βράτων καὶ ἀκανθῶν, ἐνῶ δι' ὀλίγων ἐξόδων ἡδύνατο νὰ κοσμήσῃ τὴν πλατεῖαν πόλεώς τινος.

(1) Spon et Wheler, voyages

Τὰ λατομεῖα ὅθεν ἐξήχθησαν αἱ στήλαι τῆς Ἀλεξανδρείας κείνται εἰς ἀπόστασιν ὀκτὼ χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης, πλησίον δὲ τοῦ χωρίου Καϊκλί. Ἐν μέσῳ κοιλάδος ἀγρίας διακρίνονται ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ἀρχαίων λατομιῶν, ὁρῶνται δὲ κείμεναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἑπτὰ στήλαι τοῦ αὐτοῦ μεγέθους μὲ τὰς προειρημένας, τὰς εὑρισκομένας πλησίον τοῦ λιμένος. Ἡ διάμετρος αὐτῶν κατὰ τὴν βάσιν εἶναι 4 μ. $\frac{65}{100}$, τὸ δὲ μῆκος τοῦ κορμοῦ δέκα μέτρων.

Ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη εἶχον παραμείνει αὐτόθι Ὀθωμανοὶ στρατιῶται τοῦ ὀπλοστασίου πρὸς κατασκευὴν μαρμαρίνων σφαιρῶν, διὸ οὔτε τεμάχιον μαρμάρου σώζεται τανῦν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μέρος.

Ὁ Spou καὶ ὁ Wheeler ἀναφέρουσιν ὅτι παρατήρησαν διώρυγα μακράν, στενὴν καὶ βαθεῖαν, δι' ἧς ἐφέροντο τὰ μικρὰ πλοῖα μέχρι τῆς πόλεως. Τοῦ ἔργου τούτου οὐδ' ἶχνος φαίνεται νῦν. Προσέτι παρατήρησαν θεάτρὸν τι, βάσεις ναῶν καὶ παλατίων καὶ μικρὸν τινα στρογγύλον ναὸν ἑσῶθεν κεκοσμημένον διὰ κορωνίδος μαρμαρίνης, συνήγαγον δὲ αὐτόθι καὶ ῥωμαϊκὰς τινὰς ἐπιγραφάς. Τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς καὶ κυρίως τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦσαν ἕκτοτε σπάνια.

Τῇ 25 Φεβρουαρίου 1835 ἐπανήλθον τὸ τρίτον εἰς Τρωάδα πρὸς λεπτομερῆ σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν εὑρεσίῶν τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, καὶ σχεδιογράφησιν τοῦ ὅλου σχεδίου τῆς πόλεως. Προσωρμήθην ὅθεν καὶ πάλιν μετὰ τῆς ἡμισελίης ὁ «Ἀγγελιαφόρος» πλησίον τοῦ ἀρχαίου λιμένος, ἕνεκα ὁμῶς τοῦ ἐπισφαλοῦς τῆς θέσεως ταύτης, ἐκτεθειμένης εἰς ὅλους τοὺς πελαγίους ἀνέμους, δὲν ἠδυνάμεθα οὐδὲ ἤδη νὰ παραμείνωμεν αὐτόθι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ἑσωτερικὸν τῆς πόλεως.

Ἄμα ἠγκυροβολήσαμεν ἐσπεύσαμεν νὰ ἀποθῶμεν εἰς τὴν ξηρὰν; ἠδυνήθημεν δὲ νὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι αἱ δυσχέρειαι, ἃς λέγουν ὅτι ἀπῆντησαν οἱ ἄλλοι περιηγηταὶ πρὸς ἰχνογράφησιν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως, δὲν εἶναι διόλου ὑπερβολικαί. Δάσος δρυῶν καλύπτει πᾶσαν τῶν εὑρεσίῶν τὴν ἑκτασιν, μεταξὺ τῶν διαστημάτων τῶν λίθων ὑψοῦνται δένδρα ῥωμαλεά, πᾶν δὲ τὸ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ ἀδιέξι-τῆτων ἀκανθῶν καὶ βράτων.

Ὁ λιμὴν, πρὸς ὃν κατ' ἀρχὰς προστηθύνθη, ἦν διηρημένος εἰς δύο δεξαμενάς· τὴν μίαν διὰ προσόρμησιν τῶν πλοίων, τὴν δὲ ἑτέραν διὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν. Ἡ διαίρεσις αὕτη τοῦ λιμένος μοι ἐφάνη σχεδιασθεῖσα κατὰ τοὺς τεχνικοὺς νόμους τοὺς παρατηρουμένους εἰς τοὺς πλείστους τῶν ῥωμαϊκῶν λιμένων. Πρὸς τὸ πέλαγος προεξετείνοντο δύο προκυμαῖαι, ὧν λείψανα ἔτι καὶ νῦν σώζονται, ἦσαν δὲ κεκαλυμμένοι ἐκ στοῶν, ἔτι δὲ καὶ νῦν σώζονται τὰ ἡμιστόλια τὰ προωρισμένα πρὸς δέσιν τῶν ἀπογαίων σχοινίων. Αἱ προκυμαῖαι αὗται εἰσιν ἐκτισμένοι ἐκ μικρῶν λίθων, ἐπεκαλύπτοντο δὲ ἄλλοτε προφανῶς ἐκ πλακῶν, αἵτινες ὅμως νῦν δὲν σώζονται. Εἰς τὸν μυχὸν τῆς πρώτης δεξαμενῆς ὑπῆρχε πλατεῖα διώρυξ φέρουσα εἰς τὸν ναύσταθμον, τὰ πάντα ὅμως καλύπτονται ὑπὸ τῶν πυκνῶν θάμνων.

Ὅπως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν πόλιν ἠκολουθήσαμεν τὴν σειρὰν τῶν τειχῶν, αἵτινά εἰσιν ἐκτισμένα ἐξωθεν μὲν διὰ μεγάλων τετραγώνων τιτανῶδων καὶ κογχυλιούχων λίθων, ἐσωθεν δὲ διὰ μικρῶν λίθων διὰ πηλοῦ συγκεκολλημένων. Κατὰ διαστήματα ὑπῆρχον πύργοι τετραγῶνοι τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, πάντες ὅμως σχεδὸν εἰς νῦν κατεστραμμένοι μέχρι τοῦ ἐδάφους.

Τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ὑψοῦται ἐν εἰδει ἀμφιθεάτρου, πρὸς δὲ τὸ μέσον τοῦ περιβόλου παρατηρεῖται διαγώνιος γραμμὴ τείχους ὑπερασπιζομένη ὁμοίως ὑπὸ πύργων τετραγώνων. Διευθυνθέντες πρὸς μέρος ἀνασκαφῆν νεωστὶ ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιχωρίων, εἶδομεν αὐτόθι τοὺς κορμούς τριῶν αὐλακωτῶν στηλῶν λιθίνων, αἵτινες φαίνεται ὅτι ἀνῆκον εἰς στήλας δωρικοῦ ῥυθμοῦ.

Αἱ τοῦ θεάτρου οἰκοδομαὶ σώζονται ἔτι. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου, οὐδὲν ὅμως ἀξιοπερίεργον εἶχε. Πᾶσαι αἱ κατ' ἰδίαν οἰκοδομαὶ αὐτοῦ ἦσαν ἐκτισμένοι ἐκ τιτανῶδους ἐγχωρίου λίθου, μεσαίου μεγέθους· αἱ ἐπιστρώσεις τῶν τοίχων καὶ τὰ μαρμαρωτὰ ἐπιχρίσματα καθ' ὅλοκληρίαν ἠφανίσθησαν. Αἱ συναρμογαὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ἦσαν ἄνευ πηλοῦ ἢ ἄλλων συνδέσμων, εἰς τρόπον ὥστε μόνῃ ἡ ἐνέργεια τῆς βλαστήσεως ἤρκεσεν εἰς ἀνατροπὴν καὶ αὐτῶν τῶν παχυτέρων τειχῶν.

Τὸ μνημεῖον τὸ μᾶλλον προσελκύον τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ ὑψοῦται ἐν μέσῳ τῶν ἐρείπων, φαίνεται δὲ μακρόθεν ὡς ὑπερμεγέθης τις ἀψὶς· πλησιάζων ὅμως τις παρατηρεῖ ὅτι ἦν μικρόν τι μέρος μεγίστου οἰκοδομήματος, περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ὁποίου οἱ ἀρχαιολόγοι διαφωνοῦσιν· ἐπειδὴ ἄλλοι μὲν αὐτῶν φρονοῦσιν ὅτι ἦν λουτρῶν τις, ἄλλοι δὲ γυμνάσιον. Ἐγὼ ὅμως φρονῶ ὅτι καὶ αἱ δύο γυνῶμαι εὐκόλως

δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι· διότι καὶ τὰ γυμνάσια περιεῖχον καὶ ἀποδυτήριον καὶ ἐπόικυστον, καὶ αἰθούσας θερμὰς καὶ ὑποθέρμους, ἐν ἐνὶ λόγῳ πάντα ὅσα περιεῖχον καὶ οἱ λουτρῶνες. Τὰ ὕδατα εἶχον μέγα μέρος εἰς τὰς ἀσκήσεις τῆς ῥωμαϊκῆς νεολαίας, οἷος δὴποτε δὲ καὶ ἂν ἦν ὁ προορισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, προφανὲς ἦν ὅτι ἐδέχετο τὰ ὕδατα ὑδραγωγείου.

Ἡ κυρία εἴσοδος φαίνεται ὅτι ἦν ἐστρυσμένη πρὸς ἀνατολὰς, ἥτοι πρὸς τὴν ξηρὰν· εὐρεῖα παστὰς κατέχει ἅπαν τὸ μῆκος τοῦ οἰκοδομήματος, ἔχουσα ἐξ ἐνὸς μέρους παραστάτας ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὑπέθεσα στήλας πρὸς συμπλήρωσιν τῆς διατάξεως. Ἡ αἰθουσα αὕτη ἦν θολοσκεπάστος, συγκοινωνεῖ δὲ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν μετὰ δύο ἄλλας ὀρθογωνίους παστάδας, ὧν ἡ μὲν πρὸς μεσημβρίαν, ἡ δὲ πρὸς ἄρκτον. Ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις αἰθούσαις πιθανῶς ἐγένοντο αἱ ἀσκήσεις.

Τὰ πρὸς τὸ μέσον ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς τέσσαρας ἐσωτέρας αἰθούσας κεκοσμημένας διὰ στηλῶν καὶ μαρμαρίνων κορωνίδων. Καμάρια 40 μέτρων καὶ $\frac{13}{100}$ τὸ πλάτος· ἔφερεν εἰς αἰθουσαν θολοσκεπάστον.

Καὶ ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ὑπῆρχεν ὁμοίως ἑτέρα εἴσοδος, πρὸς ἀριστερὰν δὲ τῆς εἰσόδου ταύτης ὑφύεται ἡ προρρήθεῖσα μεγάλη ἀψὶς· ἡ ὑπερκειμένη ὅλων τούτων τῶν ἐρειπίων, πλάτος ἔχουσα 5 μ. 40. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος συνάπτεται μετ' αὐτοῦ ἡ μεγάλη γραμμὴ τοῦ ὑδραγωγείου. Ἡ πρὸς ἄρκτον αἰθουσα κλείεται οὕτως ἐκ στοᾶς ἐκ καμαρῶν, μὴ ἐχούσης ἄλλην παράλληλον ἐκ τοῦ ἑτέρου· αὐτόθι ὅμως δὲν εὐρίσκομεν εἰμὴ σωρεῖαν ἐρειπίων, ἐξ ὧν ἀδύνατον εἶναι νὰ εἰκάζωμεν τὴν ἀρχικὴν διάταξιν.—Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο οἱ Τούρκοι καλοῦσι Μπάλ-Κιζ σαραϊ, ὄνομα περὶ οὗ εἶπομεν καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Κυζίκου.

Ὁ εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο φέρων ὑδραγωγὸς ἀρχεται ἀπὸ τῶν προπόδων τῆς Ἰδης, παρεκτείνεται δὲ εἰς πολλῶν μιλίων μῆκος, κατεσκευάσθη δὲ ὑπὸ τοῦ γεννασιδώρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, κυβερνήτορος τῶν ἐλευθέρων ἀσιατικῶν πόλεων, ὅστις λαβὼν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ τρεῖς ἑκατομμύρια δραχμῶν πρὸς καταβίβασιν τῶν ὕδατων εἰς τὴν πόλιν, ἐξετέλεσε τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τοσαύτης λαμπρότητος, ὥστε ἡ δαπάνη ὑπερέβη τὸ διπλάσιον τοῦ ποσοῦ τούτου, τὸ δὲ πλεόνασμα ἐπλήρωσεν αὐτὸς ἐξ ἰδίων. Τοῦ πλουσιωτάτου τούτου καὶ φιλοκάλου ἀνδρὸς παρομοίας ὄντως βασιλικὰς μεγαλοδωρεάς γενομένας οὐ μόνον πρὸς τὰς ἐν Ἀσίᾳ πόλεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας, μνημονεύουσι πολλὰς οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ συγγραφεῖς. Τῆς μεγάλης δὲ αὐτοῦ περιουσίας τὴν ἀρχὴν ἀποδίδουσιν εἰς θησαυρὸν

ὅν ἀνεκάλυψε, λέγουσιν, ἐν τῇ οἰκίᾳ του καὶ οὗ ὀλόκληρον τὴν ἀπό-
 λαυσιν παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ Νέρβας. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς
 ἐποχῆς φαίνεται ὅτι χρονολογοῦνται τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων τῆς
 Ἀλεξανδρείας Τρωάδος· ὀλίγα ἐρείπια ἀνευρίσκονται, οὐδὲν δὲ ἔχον
 ἐκκλησιῶν ἀπαντᾶται, καίπερ ἡ πόλις ἀναφέρεται ἐν τῷ Συνεκδήμῳ
 ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς.

Εἰς τριῶν μιλίων νοτιοανατολικῶς ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἀπόστασιν ὑ-
 πάρχει θερμὴ τις πηγὴ ἐξάκουστος ἐν τῷ τόπῳ. Ὑπερβάντες πολ-
 λούς λόφους κατασκέπους ἐξ ἐρειπίων καὶ κεκαλυμμένους ἐκ ῥωμα-
 λέας βλαστήσεως, ἀφικόμεθα μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν ἐπὶ τῆς κατω-
 φερείας κοιλάδος τινός, εἰς τὴν βάθος τῆς ὁποίας ῥέει ῥυαξ οὗ αἱ ὄχθαι
 εἰσὶν ἐπιλελιθωμέναι ἐξ ἀλατωδῶν κατακαθισμάτων. Αἱ θερμαὶ πη-
 γαὶ ἐκβλύζουσιν ἐκ βράχου ὀφείτου, ἔχουσι θερμοκρασίαν 50° καὶ 4.
 εἰς σιδηροῦχοι, περιέχουσι δὲ μεγάλῃν ἀναλογίαν ἐνθείου μαγνησίας.
 Τὰ ὕδατα ταῦτά εἰσιν εὐχρηστα καὶ διὰ λουτρῶν καὶ διὰ πόσιν, ἔχου-
 σι δὲ μεγάλῃν καθαρτικὴν δύναμιν.

Πρὸ τῶν πηγῶν τούτων εἶναι κατεσκευασμένον λουτρὸν χυδαιότα-
 τον, συγκείμενον ἐκ καλύβης κεκαλυμμένης ἐκ κλάδων καὶ περιλαμ-
 βανούσης λάκκον ἐσκαμμένον ἐν τῷ χώματι, ὑπενδαυμένον δὲ ἐκ
 σανίδων. Πλησίον τῆς καλύβης ταύτης ὑπάρχει καὶ ἕτερον λουτρὸν
 κοσμιώτερον φαινόμενον ἐξωτερικῶς, εἰς ὃ ὅμως δὲν εἰσῆλθομεν διό-
 τι κατείχετο τὴν ὥραν ἐκείνην ὑπὸ γυναικῶν. Ὁ τοὺς λόφους πάντας
 ἐκείνους συνιστῶν ὀφείτης λίθος ὑπαισθύει ὑπὸ τὰς τιτανώδεις στοι-
 βάδας τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου, φθάνει δὲ μέχρι τῶν γρανιτικῶν παρωρείων
 τῆς Ἰδης. Ἐκ τῶν βράχων τούτων πολλὰ ἐκβλύζουσι πηγαί, δύο
 ὅμως εἰς ἀχρησιμοποίηται. Κατερχόμενοι εἰς τὴν κοιλάδα ἀπαντῶ-
 μεν βάνουσα τινὰ ἀρχαία ἐρείπια, ἅτινα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς πα-
 λαιοὺς λουτρούς. Ὅπισθεν τῶν λόφων τούτων ῥέει ὁ Σιμόεις. Ἡ πό-
 λις Σκαμάνδρεια ἔκειτο ἐν τῇ πρὸ τῶν λόφων τούτων πεδιάδι, δι' ὧν
 ῥέει ὁ Σιμόεις, καὶ ἐν ᾗ κεῖται καὶ ἡ κώμη Ἐνάϊ. Ἡ Σκαμάν-
 δρεια ἦν ἐπισκοπὴ ὑπαγομένη ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Νικομηδείας.
 Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Ἀνθιμος, ἐδρεύων εἰς Ἀσσον, ἔκτισεν ἐκεῖ ναὸν
 ὑπάρχοντα μέχρι τοῦδε.

Καταβαίνοντες πρὸς μεσημβρίαν ἀπαντῶμεν ῥυακα, ὅστις διαρ-
 δεύων τὴν πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀσσου πεδιάδα ἐκβάλλει κατ' εὐθείαν
 εἰς τὴν θάλασσαν· καλεῖται δὲ ἡ μὲν πεδιάς Μπαῖραμιτς, ὁ δὲ ῥυαξ
 Τουσλά-τσάι, ἥτοι ἄλμυρὸς ποταμός. Οἱ νεώτεροι γεωγράφοι συμφῶ-
 νως ὑποθέτουσι κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ μικροῦ τούτου ποταμοῦ, οὗ

μακρὰν τοῦ Λεκτοῦ ἀκρωτηρίου, τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερομένης Τραγασαίας ἀλυκᾶς, αἱ ἐκαρποῦντο ἀπόνως οἱ κάτοικοι τῆς Τρωάδος, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς τὸ ἄλας ἐπήγνυτο ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐξωθουμένου τοῦ ὕδατος εἰς τὴν ξηρὰν ὑπὸ τῶν ἐτησίων ἀνέμων. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀκρωτηρίου ὑπῆρχε ναὺς ἀφιερωμένος εἰς τοὺς δώδεκα θεοὺς. Τὸ ἄλας τοῦτο ἐμπορεύοντο ἐλευθέρως οἱ Τρῶες· θελήσαντος δὲ τοῦ Λυσίμαχου νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὸ φόρον, ἔπαυσε καὶ ἡ πῆξις τοῦ ἄλατος· τὴν παράδοξον ταύτην μεταβολὴν θαυμάσας ὁ Λυσίμαχος κατήργησε τὸν φόρον, ἀμέσως δὲ πάλιν τὸ ἄλας ἤρχισε νὰ πηγνύται. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄνευ μεσολαβήσεως θαυμάτων, ὑποτιθεμένου ὅτι οἱ κάτοικοι ἐπιτηδεῖως ἐφρόντισαν περὶ τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Ἀδραμυτηνρὸς Κόλπος.

Τὸ Λεκτὸν ἀκρωτήριον καὶ ἡ κατ' αὐτὸ λήγουσα κορυφὴ τῆς Ἰδης σχηματίζουνσι φυσικὸν ὄριον μεταξὺ τῆς κυρίως λεγομένης Τρωάδος καὶ τῶν πρὸς μεσημβρίαν κειμένων ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ἰσχύος τῆς ἦσαν εἰς αὐτὴν ὑποτεταγμένοι, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῆς πόλεως συνεσωματώθησαν μετὰ τῆς Αἰολίδος.

Πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὁ τόπος οὗτος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Λέλεγας, λαὸν περὶ οὗ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς κατέλιπον ἡμῖν εἰδήσεις ἱκανὰς ὥστε νὰ διεγείρῃσιν ἰσχυρῶς τὴν περιέργειαν, ἀτελεῖς ὅμως δυστυχῶς. Ἐκ τοῦ Πανσανίου μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ Λέλεξ «αὐτόχθων ὢν ἐβασίλευσε πρῶτος ἐν τῇ γῇ ταύτῃ (τῇ Λακωνικῇ), καὶ ἀπὸ τούτου Λέλεγες ὢν ἤρχεν ὠνομάσθησαν». (Γ'. 4.) Οἱ ἀπόγονοι τούτου Λέλεγες ἐπιφαίνονται κατὰ διαφόρους ἱστορικούς ἐποχάς, ὅτε μὲν ἐν Θράκῃ, ὅτε δὲ ἐν Τρωάδι καὶ ἐπὶ ἄλλων χωρῶν τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Λοκρὸς κατῴρθωσε νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τοὺς διεσπαρμένους καὶ ἀκεφάλους τούτους λαοὺς τῶν Λελέγων. «Τοὺς ῥά ποτε Κρονίδης Ζεὺς, ἄφθιτα μῆδεα εἰδὼς, λεκτοὺς ἐκ γαίης λαοὺς πόρε Λευκαλίωνι.» (Παρά Στράβ. Ζ'. 322.) Οἱ πλάνητες δ' οὗτοι λαοὶ ταυτίζονται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μὲ τοὺς Καύκονας, ὧν ἡ ἀρχὴ ἀνέρεγεται ὁμοίως εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀσιατικῆς ἱστορίας. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς Πολιτείαις αὐτοῦ ποιούμενος λό-

γον περὶ τῶν μεταναστεύσεων τῶν λαῶν τούτων καὶ περὶ τῶν μετὰ τῶν Καρῶν συμμίξεων αὐτῶν, δέχεται, ὥς καὶ ὁ Παυσανίας, ὅτι ἐπὶ τινα καιρὸν κατόκησαν τὰ μέρη τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. «Ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἀκαρνάνων φησὶν (Ἀριστοτέλης παρὰ Στράβ. ἐνθα ἀνωτέρω) τὸ μὲν ἔχειν αὐτῆς Κουρήτας, τὸ δὲ προσεσπέριον Λέλεγας, εἶτα Τηλεβόας· ἐν δὲ τῇ Αἰτωλῶν τοὺς νῦν Λοκροὺς Λέλεγας καλεῖ, κατασχεῖν δὲ καὶ τὴν Βοιωτίαν αὐτοὺς φησιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ Ὀπουντίῳ καὶ Μαγαρέων· ἐν δὲ τῇ Λευκαδίῳ καὶ αὐτόχθονά τινα Λέλεγας ὀνομάζει, τούτου δὲ θυγατρίδου Τηλεβόαν, τοῦ δὲ παιδὸς δύο καὶ εἴκοσι Τηλεβόας, ὧν τινες οἰκῆσαι τὴν Λευκάδα.» Κατὰ Στράβωνα πάλιν «Τοὺς Λέλεγάς τινες μὲν τοὺς αὐτοὺς Καρσίην εἰκάζουσιν, οἱ δὲ συνοίκους μόνον καὶ συστρατιώτας· διόπερ ἐν τῇ Μιλησίῃ Λέλεγων κατοικίας λέγεσθαί τινες, πολλαχοῦ δὲ τῆς Καρίας τάφους Λελέγων καὶ ἐρύματα ἔρημα λελέγια καλούμενα. Ἡ τε Ἰωνία νῦν λεγομένη πᾶσα ὑπὸ Καρῶν ὤκειτο καὶ Λελέγων, ἐκβαλόντες δὲ τούτους οἱ Ἴωνες αὐτοὶ τὴν χώραν κατέσχον, ἔτι δὲ πρότερον οἱ τὴν Τροίαν ἐλόντες ἐξήλασαν τοὺς Λέλεγας ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἰδὴν τόπων τῶν κατὰ Πήδασον καὶ τὸν Σατνιόνεντα ποταμὸν» (αὐτόθι). Ὁ Ἡρόδοτος ὁμοίως δὲν εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι οἱ Λέλεγες καὶ οἱ Κᾶρες ἦσαν οἱ αὐτοί, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν οἱ Κᾶρες ἦσαν αὐτόχθονες.

Ὅσον φιλοπόλεμοι καὶ βάρβαροι καὶ ἂν ἐφάνησαν οἱ Λέλεγες εἰς τοὺς πρώτους Ἑλληνας ἀποίκους, οὐδὲν ἥττον ὥς ἐκ τῶν παραδόσεων αὐτῶν ἐξάγεται, οἱ λαοὶ οὗτοι ἐκτισαν καὶ πόλεις καὶ φρούρια ἰσχυρά, αἱ δὲ οἰκοδομαὶ αὗται ἀνῆρχοντο εἰς παλαιάτους καιροὺς. Τὸ μέρος ἐνθα κατόκουν ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἔκειτο ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἰδῆς. Ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν πόλις ἐκαλεῖτο Πήδασος, ἔκειτο δὲ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σατνιόνεντος ποταμοῦ, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ νῦν καλούμενος Τουσλά-τσάι⁽¹⁾. Ἐπὶ Στράβωνος ἡ πόλις αὕτη ἦν ἔρημος καὶ αὕτη δὲ ἡ θέσις τῆς ἠγνοεῖτο. Τὴν ὀμηρικὴν γεωγραφίαν κατὰ γράμμα ἀκολουθοῦντες, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τοὺς Λέλεγας ἀμέσως μετὰ τὸ Λεκτὸν ἀκρωτήριον.

Ὁ Ἀδραμυττηνὸς κόλπος καλεῖται προσέτι καὶ κόλπος τῆς Ἰδῆς, διότι ὁ λόφος ὁ ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ Λεκτοῦ ἀκρωτηρίου πρὸς τὸ ὄρος τῆς Ἰδῆς, εὐρίσκεται ὑπεράνω τῆς ἀρχῆς τοῦ κόλπου τούτου, ἐνθα καθ' Ὁμήρον ὤκουν κατ' ἀρχὰς οἱ Λέλεγες. Ἡ τοπογραφία αὕτη

(1) Ναῖε δὲ Σατνιόνεντος εὐρέετο παρ' ὄχθαις Πήδασον αἰπηνήν. (Ὁμ. Ἰλ. 1Δ. 442—5.)

εἶναι ἀκριβεστάτη τῷ ὄντι. Οἱ Κίλικες πρέπει νὰ ἦσαν πλέον ὑποκαχωρημένοι πρὸς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόλπου, ἂν πράγματι ὤκουν τὴν Ἀντανδρον, πόλιν κειμένην ἐπὶ τῆς παραλίας, κτισθεῖσαν δὲ ὑπὸ τῶν Πελασγῶν ἢ Αἰολέων. Κατ' ἄλλους ἱστορικοὺς ἡ πόλις αὕτη κατεσχέθη ἐπὶ ἑκατὸν περίπου ἔτη ὑπὸ τῶν Κιμμερίων, ἀφ' ὧν καὶ ἐκλήθη Κιμμερίς· ὑπῆρξε δὲ ἔδρα ἐπισκοπικῇ, καὶ Ζώσιμος ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς συνυπέγραψε τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου. Ἐγγὺς αὐτῆς ἦν ὁ λιμὴν Ἀσπανεύς, « τὸ ὑλοτόμιον τῆς Ἰδαίας ὕλης· ἐνταῦθα γὰρ διατίθενται κατὰγοντες τοῖς δεομένοις » (Στράβ. ΙΓ'. 606). Τὰ ἐρεῖπια τῆς Ἀντάνδρου εὐρίσκονται εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ κόλπου, ἐν αὐτοῖς δ' ἀνευρέθησαν πολλαὶ ἐπιγραφαί. Πᾶσα ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου ἐκτείνεται κατ' εὐθεῖαν σχεδὸν γραμμὴν, μὲν ὅθεν εὗρομεν τόπον ὅπως προσορμίσωμεν τὸ πλοῖον. Οὐδὲν ἴχνος οὔτε λιμένος ἀρχαίου φαίνεται, ὥστε νὰ εἰκάσωμεν τὴν θέσιν τοῦ Ἀσπανέως, οὔτε τῶν Ἀστύρων, κώμης καὶ ἄλλους τῆς Ἀρτέμιδος. Προσέτι τὸ Ἀδραμύττιον, ὅπερ κατὰ Στράβωνα ἦν « ἀπλησίον εὐθύς » ἔχον λιμένα καὶ ναύσταθμον, σήμερον κεῖται πολὺ μεσογείως. Αἱ ἀλλοιώσεις δὲ αὗται τοῦ μέρους τούτου προῦλθον ἀναμφιβόλως ἐκ προσχώσεων γενομένων ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου· ὥστε νῦν τὰ πλοῖα προσορμίζονται ἐν ἀνοικτῇ αἰγιαλῷ, τὸ δὲ νεώτερον Ἀδραμύττιον κεῖται πλεῖον τῆς μιᾶς λεύγης ἐνδοτέρω.

Παραπλεύσαντες ἅπαν τὸ μῆκος τοῦ κόλπου ὅπως κατοπτεύσωμεν καλῶς τὴν γενικὴν τοπογραφίαν, προσωρμήσαμεν εἰς μικρὸν τινα ὄρμον καλούμενον Σιβριτζὶ λιμάν. Τόσον δὲ ὀρθία εἶναι ἡ ἀκτὴ αὐτόθι, ὥστε ὁ πλοίαρχος ἡμῶν ἠναγκάσθη νὰ προσδέσῃ καὶ κάλων εἰς τὴν ξηρὰν, δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν νὰ ἦν αὐτόθι ὁ λιμὴν τῆς Ἀσσου, οὗ πολλάκις γίνεται μνεία. Εὐρισκόμενοι πρὸς δυσμὰς τοῦ ὄρους τῆς Ἀσσου ἀπέβημεν εἰς τὴν ξηρὰν, ὅπως ἀναβῶμεν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, ὑπερκειμένην τοῦ μικροῦ λιμένος αὐτῆς πλέον τῶν 300 μέτρων.

Αἱ μεσημβριναὶ κλιτύες τῆς Ἰδης διαίρουνται εἰς πολλὰ καὶ διακεκριμένα συστήματα ὄρεων. Τούτων τὸ ὀνομαστότερον καὶ ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ ὄρος Γάργαρον, κείμενον ἀμέσως ἀνωτέρω τοῦ Λεκτοῦ. Αὐτόθεν εἶδομεν τὰ ἡφαίστεια πετρώματα, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν θερμῶν πηγῶν τῆς Τρωάδος. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ὑπογείου πυρὸς φαίνεται ὅτι ἀνύψωσε πᾶσαν τὴν παραλίαν τοῦ κόλπου, παντοῦ δὲ φαίνονται σκωρίαι καὶ κατακαθίσματα λαβῶν ἀφθονώτατα, καλύπτοντα τὰ ἀρχαιότερα πυρώδη πετρώματα, τοὺς τραχύτας καὶ πορφύρεας.

Ἡ ορυκτολογία τῆς χώρας ταύτης ὑπῆρξε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀντικείμενον πολλῶν καὶ σπουδαίων ἐρευνῶν. Πλὴν τῶν μεταλλείων τοῦ χρυσοῦ τῶν Ἀστύρων, ὧν ἡ θέσις εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῆ ἐπὶ Ῥωμαίων, εὐρίσκετο κατὰ τὰ περὶχωρα τῆς Ἀσσοῦ λίθος τις οὖσα ἐν χρήσει πρὸς κατασκευὴν νεκρικῶν θηκῶν, ἔχουσα δὲ τὴν ιδιότητα τοῦ διαφθεῖρειν τὰς σάρκας, ἐξ οὗ καὶ σαρκοφάγος λίθος ἐκλήθη. Οὐδένα μολοντοῦτο τάφον ἐκ τοιαύτης λίθου ἔδυνάθην νὰ εὕρω κατὰ τὰ περὶχωρα τῆς πόλεως, ἂν καὶ αὐτόθι οἱ τάφοι εἶναι πολυάριθμοι, πάντες δὲ ἐκ λίθου ἡφαιστείου καὶ ἰδίως τραχύτου. Ὑπάρχουσι μὲν ἀληθῶς λάβαι τινὲς ἀναμειγμέναι μετ' οὐσιῶν ἀλυκῶν, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἐγκλεισθησομένων σωμάτων, ὡς λ. χ. ἐν Μήλῳ λάβαι περιέχουσαι ἱκανὴν ποσότητα ἐνθέου στεπταρίας, ἡ ἰδιότης ὅμως τοῦ τοιοῦτου ἡλάτος εἶναι νὰ διατηρῇ μᾶλλον παρὰ νὰ διαφθεῖρῃ τῆς σάρκας· τὴν αὐτὴν δὲ ἰδιότητα ἔχουσι καὶ τὰ ἀρσενικοῦχα καὶ θεικὰ ἄλατα. Ὅθεν ἐν τοῖς τραχύταις τῶν τάφων τῆς Ἀσσοῦ δὲν ἔδυνάθην νὰ εὕρω τὴν θρυλλουμένην ταύτην σαρκοφάγον λίθον, ὁμολογῶ δὲ ὅτι πᾶσαί μου αἱ ἐρευναι ἀπέληξαν εἰς τὸ ἐναντίον συμπέρασμα, ὅτι δηλαδὴ οἱ περὶ τὴν πόλιν ταύτην λίθοι ἔχουσι μᾶλλον τὴν ἰδιότητα νὰ διατηρῶσι τὰ σώματα ἀδιάλυτα, παρὰ νὰ διαλύωσιν αὐτά.

Ἐπὶ τοῦ ὁροπέδιου τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀσσοῦ παρετήρησα μεγάλας ποσότητας σιδηροῦχων σκωριῶν, ὧν ἔλαβον πολλὰ δείγματα· ἐκ τούτων δὲ φαίνεται ὅτι ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῃ ὑπῆρξαν αὐτόθι κάμινοι πρὸς χώνευσιν μετάλλων· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπέθεσα, ὅτι ἴσως ποτὲ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εἶχον συστήσει τοιαύτας καμίνους συνοδίαι τινὲς ἐκ τῶν βαρβάρων ἐκείνων νομάδων τῶν καλουμένων Ἀθιγγάνων, Βοκμῶν ἢ γύφτων, οἵτινες διατρέχουσι τὴν Τουρκίαν μετερχόμενοι τὴν σιδηρουργίαν, καὶ ἐξεκαμίνευσαν αὐτόθι σιδηροῦχος οὐσίας εὐρισκομένας κατὰ τὸ μέρος τοῦτο· ἐκ χωρίου ὅμως τοῦ Στράβωνος, καίπερ ἥκιστα συμφωνοῦντος πρὸς τοὺς νόμους τῆς χημείας, πιθανώτατα προκύπτει ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὑπῆρξεν αὐτόθι καμινευτήρια. Ἐχει δὲ τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς ἐξῆς: « Ἔστι δὲ λίθος περὶ τὰ Ἀνδεира, ὃς καίόμενος σίδηρος γίνεταί, εἴτα μετὰ γῆς τινοῦ καμινευθεὶς ἀποστάζει ψευδάργυρον ἢ προσλαβοῦσα χαλκὸν τὸ καλούμενον γίνεταί κράμα ὃ τινες δρεῖχαλκον καλοῦσι. » (II'. 640.)

Τὸ ὄρος τῆς Ἀσσοῦ, ὁροπέδιον ἀποχωριζόμενον τῆς κυρίας σειρᾶς, σύγκειται ἐκ διαφόρων φύσεων λάβας, αἵτινες παρέχουσιν εἰς αὐτὴν μορφήν σκυθρωπὴν καὶ αὐστηράν. Αἱ γλυφαὶ τῶν ἐπιστεφόντων αὐτὴ

ὄρειπών σκιαγραφοῦνται ἐπὶ τοῦ κυανοῦ χρώματος τοῦ οὐρανοῦ ὀλίγαι εἰκόνες παρέχουσιν ὅσιν μεγαλοπρεπεστέραν τῶν αἰολικῶν τούτων πόλεων, ὧν ἡ ἔδρυσις ἐγγίζει τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους.

Ἡ ὁδὸς ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄροπεδίου φέρουσα διήκει διὰ μέσου βράχων τραχύτου κεκαλυμμένων ὑπὸ χλόης. Κατὰ διαστήματα εἶδον χαράδρας, ὧν τὰ χεῖλη ἐπικαλύπτονται ἐκ βράχων βασάλτου καθέτων.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασα εἰς μεγάλην λιθόστρωτον ὁδὸν, μίαν τῶν πολλῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῶν ἐτι ὑπαρχουσῶν εἰς Ἄσσον. Τὰ μακρὰ καὶ ὠραῖα τεῖχη τῆς πόλεως ἐπεφαίνοντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, τόση δὲ εἶναι ἡ ἐνάργεια τῶν γραμμῶν αὐτῶν, ὥστε φαίνονται μᾶλλον ὡς ἔργα τέως ἀρξάμενα παρὰ ὡς ἐρείπια. Ἦν δὲ ἡ πόλις ἐρυμνὴ καὶ εὐτειχὴς, ἡ δὲ πρὸς αὐτὴν ἄγουσα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁδὸς τόσον ὀρθία καὶ μακρὰ, ὥστε μετ' εὐσπύχου ἀσπείρου ὁ κιθαριστὴς Στρατόνικος εἶπεν: « Ἄν θέλῃς νὰ ἐπιταχύνῃς τὸν θάνατόν σου ἀνάβα εἰς τὴν Ἄσσον » — « Ἄσσον ἔθ' ὡς κεν θάσσον ὀλέθρου πείραθ' ἴκηαι » ⁽¹⁾.

Κατὰ Στράβωνα (Η'. 640) ὁ λιμὴν τῆς Ἄσσου « χύματι κατεσκεύασται ». Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ἐρεῖνας ἡμῶν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν οὐ μόνον ἔχνος τοῦ προχώματος τούτου, ἀλλ' οὐδὲ τὴν θέσιν αὐτὴν τοῦ λιμένος. Παντοῦ, καθ' ὅλην ταύτην τὴν παραλίαν, ἡ βαθύτης τῶν ὑδάτων εἶναι τοσαύτη, ὥστε πλοῖον δὲν δύναται νὰ ἀγκυροβολήτῃ ἀνοικτὰ, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσδέσῃ εἰς τὸν αἰγιαλόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ἄσσος.

Ἡ πόλις αὕτη, κατὰ Μυρσίλον, ἐκτίσθη ὑπὸ Μηθυμναίων, ἔκειτο δὲ, κατ' Ἐφωρον, πλησίον τῶν Γαργάρων, ἠδύνηθη ὑπὸ ἀποικίας αἰολικῆς καὶ κατέσχε μέγα μέρος τῆς περιχώρου. Περὶ τῆς ἀρχικῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης πολλὰ ὀλίγας ἔχομεν εἰδήσεις. Ὅτε « ἡ Μοῦσα ἦν

(1) Παρωδία στίχου τοῦ Ὀμήρου (Ζ. 143) ἐνθα ἡ λέξις ἄσσον κεῖται ἐπιρρήματικῶς = ἐγγύτερον — λέγει δὲ ὁ Διομήδης πρὸς τὸν εἰς μονομαχίαν προελθόντα Γλαῦκον — Ἐλθὲ ἐγγύτερον, ὅπως ταχύτερον ἀποθάνῃς.

ὑπὸ Λυδοῖς » ἡ Ἄσσος ἐγένετο ἡ ἰσχυροτέρα καὶ σημαντικωτέρα τῆς Τρωάδος πόλις. Ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Περσῶν, ὁ μέγας βασιλεὺς ὥρισε τὴν χώραν αὐτῆς πρὸς χορηγίαν τοῦ σίτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὡς εἶχε τὴν Συρίαν πρὸς χορηγίαν τοῦ οἴνου.

Τῆς πόλεως ταύτης ἤρξεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν Ἑρμείας ὁ εὐνοῦχος. « Ἦν δὲ Ἑρμείας τραπεζίτου τινὸς οἰκέτης γενόμενος δ' Ἀθήνησιν ἠκροάσατο καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· ἐπανελθὼν δὲ τῷ δεσπότη συνευράνησεν πρῶτον, ἐπιθεμένῳ τοῖς περὶ Ἀταρνέα καὶ Ἄσσον χωρίοις· ἔπειτα διεδέξατο ἐκείνον καὶ μετεπέμψατο τὸν τε Ἀριστοτέλην καὶ Ξενοκράτην καὶ ἐπεμελήθη αὐτῶν, τῷ δὲ Ἀριστοτέλει καὶ θυγατέρα ἀδελφοῦ συνώκισε. Μένων δ' ὁ Ῥόδιος ὑπηρετῶν τότε τοῖς Πέρσαις καὶ στρατηγῶν, προσποιησάμενος φιλίαν καλεῖ πρὸς αὐτὸν ξενίας τε ἅμα καὶ πραγμάτων προσποιητῶν χάριν, συλλαβὼν δ' ἀνέπεμψεν ὡς τὸν βασιλέα, κἀκεῖ κρεμασθεὶς ἀπώλετο· οἱ φιλόσοφοι δ' ἐσώθησαν φεύγοντες τὰ χωρία, καὶ οἱ Πέρσαις κατέσχον » (Στρ. ἐνθα ἀνωτέρω). Ἄν δ' Ἑρμείας ἀπέθνησκε βασιλεὺς, ἴσως διάδοχος αὐτοῦ διὰ τὴν κηδεστείαν θὰ ἐγίνετο ὁ Ἀριστοτέλης καὶ θὰ καθίστατο οὕτως ἀρχηγὸς βασιλικῆς δυναστείας. Ἀπολεσθέντος ὁμοῦς ἐκείνου ὁ μέγας φιλόσοφος ἀπῆλθεν ἐν σπουδῇ, ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς τὸ νὰ θρηνησῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου καὶ εὐεργέτου ἐν τῷ γνωστῷ ἐκείνῳ πρὸς τὴν Ἀρετὴν ὕμνῳ, ὃς ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ στίχου « Ἀρετὰ πολὺμοχθε γένει βροτείῳ ». Ἀμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρμείου οἱ Πέρσαις ἐπανῆλθον εἰς Ἄσσον καὶ Ἀταρνέα.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς περσικῆς μοναρχίας ἡ Ἄσσος παρηκολούθησε τὴν τύχην τῶν ἄλλων ὁμόρων πόλεων. Ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ Λυσιμάχου μετέβη εἰς τὴν τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου, ἀπὸ τούτων δὲ εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγεννήθησαν ὁ φιλόσοφος Κλεάνθης ὁ στωϊκὸς καὶ ὁ Ὀλυμπιονίκης Σωδάμας, ὃς « Πρῶτος Αἰολέων τῶν ταύτῃ (τῇ Τρωάδι· χώρα) στάδιον Ὀλυμπίαςιν ἐνίκησεν ἐν παισὶ » (Παυσ. γ' 4), καὶ οὗ ὁ ἀνδριάς ἔκειτο μετὰ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ φιλοσόφου καὶ Ἀρχιδάμου τοῦ Ἀγησιλάου.

Ὅτε οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Λουκᾶς ἦλθον νὰ κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Τρωάδι· ἐπεσκέφθησαν καὶ τὴν Ἄσσον, ὅτι δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ χριστιανισμὸς ἐνωρὶς ἐστερεώθη, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων συστάσεως αὐτῆς ἐκκλησίας, διὸ καὶ ἐτιμήθη ἡ πόλις δι' ἐπισκοπικοῦ θρόνου, καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Μαξιμος συμπαρέστη εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον τῷ 431.

Ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν ἡ Ἄσσος καὶ ἐν τῷ Μέσῳ Αἰῶνι διετῆ-

ρησε τὴν σημαντικότητά της, τεκμήρια δὲ τούτου αἰ νεώτεροι ἔχουσιν αἰ ὑποκαταστήσασαι τοὺς αἰολικοὺς πύργους. Ἀπὸ τοῦ ὄρου πεδίου τῆς ἀκροπόλεως ἡ ἐν αὐτῇ φρουρά δεσπόζει ὅλου τοῦ Ἰδρυματιανοῦ κόλπου καὶ τοῦ πορθμοῦ τῆς Λέσθου, ἡ δὲ ὄρασις ἐκτείνεται σχεδὸν μέχρι τῆς Χίου. Πλοῖον δὲν δύναται νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν ἀκτὴν χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ ἀπὸ τοῦ ὄρους, δυστυχῶς ὁμοίως, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, οἱ ὅροι εἰσι λίαν ἐπικίνδυνοι.

Τὸ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς σημαντικῆς ταύτης πόλεως κείμενον νῦν χωρίον καλεῖται Μπευράμ-κιοῦ, πιθανῶς ἀπὸ ὁμωνύμου τινὸς ἐμίρου ἄρξαντός ποτε τοῦ μέρους τούτου τῆς Τρωάδος. Διότι ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, πάντα τὰ τοιρκικὰ ὀνόματα τῶν ἐπαρχιῶν προῆλθον ἀπὸ τῶν ἐμιρῶν ἐταίρων τοῦ Ὁρχάν, οἵτινες κατέστησαν τὰς ἡγεμονίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Τὰ τεῖχη.

Πολλάκις ἐπισκεπτόμενος τὰ ἐρείπια ἀρχαίων πόλεων, ἡσθάνθην εὖ μικρὰν λύπην βλέπων τὰ ἔργα τῶν πρώτων κατοίκων παραμεμορφωμένα ἢ ἀντικατεστημένα καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ μικροπρεπῶν οἰκοδομῶν νεωτέρων. Τὴν λύπην ταύτην δὲν μοι ἐπροξένησεν ἡ Ἄστος, ἐν τοῖς τεῖχεσι δ' αὐτῆς ἐσπούδασα τὸ ὠραιότερον δείγμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐξ ὧσιν οἱ αἰῶνες διετήρησαν εἰς ἡμᾶς. Τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ τελειότης τῶν τευχῶν τούτων, καὶ κατὰ τεχνικὰ καὶ κατὰ στρατιωτικὰ λόγον, ὥστε οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι εὖρον τι νὰ προσθέσωσιν ἢ ν' ἀφαιρέσωσιν ἐν αὐτοῖς. Πάντα τὰ τεῖχη ταῦτα εἰσιν ἐκτισμένα ἐκ τμημάτων τραχύτου, ἀνευ πηλοῦ ἢ κεραμικοῦ (κορασανίου.)

Ἀρχόμενοι τὸν γύρον τῶν τευχῶν ἀπὸ τῆς βορείας γωνίας, παρατηροῦμεν κατὰ πρῶτον τετράγωνόν τινα προμαχῶνα διάφορον ἀπὸ τὰ τεῖχη κατὰ τὴν κατασκευὴν, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτισμένος ἐν μέρει μὲν κατὰ τὸ κυκλόπειον σύστημα, δηλαδὴ κατὰ συναρμογὰς τῶν λίθων ἀκανονίστους, ἐν μέρει δὲ κατὰ κανονικὰς σειρὰς ἢ στοιβάδας, συγκείμενας ὁμοίως ἐξ ὀγκολίθων προκύρτων. Ἐχει δὲ ὁ προμαχὼν οὗτος πλάτος μὲν 6 μ. 60, μῆκος δὲ 44 μ. 40. Παρ' αὐτῷ ὑφύεται πύργος ἡμικύκλιος, ἔχων ἐσωτερικὴν μὲν διάμετρον 7 μ. 20, πάχος δὲ τοῦ τοίχου 4 μ. 54. Τῶν τευχῶν τούτων ἡ κατασκευὴ εἶναι μοναδικὴ ἐν

τῇ ἀρχαιότητι, ἐπεὶδὴ σύγκεινται ἐκ δύο προσώπων, συνδεδεμένων μὲν διὰ διατόνων λίθων, ἐχόντων δὲ κενὸν τὸ μετὰ τῶν διάστημα. Ἡ εἰσόδος τοῦ πύργου εἶναι ἀψὶς τοξοειδῆς, φαίνεται δὲ ἔργον ὅλως ῥωμαϊκόν. Ἡ ἀψὶς αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἡμικυκλική, πᾶσαι δὲ αἱ ἄλλαι εἰσὶ τετράγωνοι.

Ὁ πάχος τῆς ἀκροπόλεως ἀποτελεῖ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο κορυφὴν, τὴν ὁποῖαν περιβάλλουσι τὰ τείχη. Πάντες οἱ πύργοι εἰσὶν ἐκτισμένοι κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα. Μικρὸν φρούριον δεσπόζει τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τῆς πόλεως, ἐκεῖθεν δὲ τὰ τείχη στρέφονται πάλιν πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς κρυπτῆς πύλης τοῦ φρουρίου.

Κατὰ μῆκος τοῦ τείχους τοῦτου διήκει μεγάλη ὁδός, ἡ μόνη ὀριζόντιος, διό καὶ εἰς ταύτην εὐρίσκονται οἱ τάφοι τῶν πλουσίων πολιτῶν. Ἐπ' αὐτῆς εὐρίσκονται ἔτι πλῆθος σαρκοφάγων, πάντων ἑλληνικοῦ ὕφους, δηλαδὴ ἐχόντων ἐπιπώματα μὲ παρωτίδας κατὰ τὰς γωνίας αὐτῶν καὶ τὰ πλάγια πάντες οἱ σαρκοφάγοι οὗτοί εἰσιν ἀνοικτοί· τὰ ἐπικαλύμματα ὅμως αὐτῶν, καίπερ πάντα σχεδὸν τεθραυσμένα, διατηροῦνται ἔτι πρὸς αὐτοῖς.

Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὰ τείχη σχηματίζουν μεγάλην γωνίαν εἰσέχουσαν, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ὁποίας ὑπάρχει μικρά τις κρυπτὴ πύλη. Ἡ μεγάλη πύλη τῆς πόλεως εἶναι κατὰ τὴν ἐσχατιάν τῆς ὁδοῦ τῶν τάφων. Ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου τὸ ἔδαφος ἄρχεται νὰ γίνεταί κατηφορικόν, παντοῦ ὅμως τὰ τείχη εἰσὶν ἐκτισμένα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας, καὶ παντοῦ σχεδὸν διατηροῦνται σῶα, ἐκτὸς μόνον κατὰ τὸ χαμηλότερον μέρος τῆς πόλεως, ἐνθα ἡ ἀκατάπαυτος ἐνέργεια τῶν ὑδάτων τοῦ δρους παρέσυρεν αὐτά. Ἐτερον φρούριον, διαγωνίως ἀντίθετον πρὸς τὸ πρῶτον, ἀλλ' εὐρύτερον, προασπίζει τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς πόλεως. Ἀγνοῶ ἂν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπῆρχον πύλαι, καθότι οὐδὲν ἴχνος αὐτῶν ἀνεῦρον. Ἐκεῖθεν ἀναβαίνομεν πρὸς βορρᾶν, μέχρι πύλης τινὸς καλῶς μέχρι τοῦδε διατηρουμένης, μὴ ἐχούσης ὅμως οὔτε τὸν καλλωπισμὸν, οὔτε τὴν σημαντικότητα τῆς πρώτης. Καὶ ἡ πύλη δὲ αὕτη κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν γωνίας εἰσεχούσης, ἧ καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη εἶναι συστηματικὴ.

Τὰ πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τείχη τῆς πόλεως ταύτης ἐξηφάνισθησαν, ὑποθέτω δὲ ὅτι οἱ λίθοι αὐτῶν ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῶν μεσαιωνικῶν πύργων τῶν στεφόντων τὴν ἀκρόπολιν.

Τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως κατὰ τὸ μέρος τῆς μεγάλης πύλης συνάπτει μετὰ τῆς εἰσεχούσης δυτικῆς γωνίας τοῖχος ὀλιγώτερον τῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων πάχος ἔχων, προωρισμένος πιθαν-

νώτατα εἰς τὸ νὰ διαιρῇ τὴν πόλιν εἰς δύο διακεκριμένα, συνοικίας, κατ' ἔθος περσικὸν ἀπαντῶμενον καὶ εἰς τὰς νεωτέρας περσικὰς πόλεις. Εἰς τινὰ μέρη τῆς πόλεως τὰ ὀχυρώματα σχηματίζουν προχώματα, κατὰ τὰ μέρη δὲ ταῦτα διατέμνονται κατὰ διαστήματα ὑπὸ διωρύγων 1 μ. 30 τὸ ὕψος καὶ 0.20 τὸ πλάτος, πρὸς διέξοδον τῶν ὑδάτων. Πάντες οἱ λίθοι εἰσὶ πρόκυρτοι, συνηρμοσμένοι δὲ μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας.

Πᾶσα ἡ περίμετρος τῆς πόλεως εἶναι 3,403 χιλιομέτρων, ἀρχομένης τῆς κατὰ μετρήσεως ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς πόλεως, τελευτώσης δὲ εἰς τὸ ῥήγμα τὸ ὀρώμενον ἐν τῷ ἐρύματι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἀκρόπολις. Ναός.

Ἡ ἀκρόπολις κατέχει πᾶσαν τὴν κορυφὴν πάγου ὕψηλου καὶ ἀπροσίτου, ὑπερκειμένου τοῦ περιβάλλου τῆς πόλεως. Συγκείται ἐκ μεγάλων βασιλικῶν πρισμάτων, ὧν αἱ πλευраὶ εἰσὶ κάθετοι. Ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς φέρει εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνάγτης ἀτραπὸς κεχαραγμένη διὰ μέσου τῶν βράχων, ἀπ' ἄρκτου ὅμως ὁ βράχος εἶνα τελείως ὀρθὸς καὶ ἀπότομος ὡς τοίχος.

Ἐν μέσῳ τῆς ἀκροπόλεως ὑφύεται ναὸς δωρικοῦ ἑλληνικοῦ ῥυθμοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ἀρχαίου χαρακτῆρος αὐτοῦ διακρινόμενος ὅλων τῶν τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ ἐγνωσμένων ναῶν, ὧν τὰ ἐρείπια σώζονται ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Ἑλλάδι. Αἱ βραχεῖαι καὶ ἐγκώδεις στήλαι τοῦ δὲν ἔχουσιν οὐδ' ἑπτὰ διαμέτρων ὕψος. Τὸ μεταστήλιον ἢ μεταξὺ τῶν στηλῶν διάστημα ἦν 2 μ. 45, ἐνθ' τὸ ὕψος αὐτῶν ἦν 4 μ. 70, τὰ δὲ μεταστήλια τῶν γωνιῶν ἦσαν 2. μ. 20. Αἱ λίαν περιειργασμένοι στήλαι αὐτοῦ εἰσὶ κεκοσμημένοι διὰ δέκα βαθδώσεων, τὰ δὲ κιονόκρανα λίαν πλατέα πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἐξάστευλος, εἶχε δὲ κατὰ πλευράν δέκα τρεῖς στήλας, ὥστε τὸ καθολικόν του ἦν λίαν στενόν. Ἡ σκέπη αὐτοῦ ἦν ἐκ κεράμων.

Τὸ ἐπιστήλιον τοῦ ναοῦ ἦν κεκοσμημένον ὑπὸ σειρᾶς ἀναγλύφων εὐρισκομένων ἀκεραίων σχεδὸν ἐν τοῖς ἐρείπιοις, καὶ ὧν πλεῖστα μετεκομίσθησαν εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου ἐν Παρισίοις. Τὰ μακρὰν ταινίαν ἀποτελοῦντα ταῦτα ἀνάγλυφα παριστῶσι διάφορα ἀντικείμενα τοῦ ἀρχαιοτάτου ὕφους καὶ ὧν ἔναι λίαν εὐεξήγητα. Αἱ δύο ἀκραὶ τ.

προσώφως ἐκοσμοῦντο ὑπὸ δύο ζευγῶν ταύρων διατεθειμένων ὡς πρὸς πάλην. Ἐν μέσῳ τοῦ ἐπιστηλίου ἦν σύμπλεγμα σφιγκῶν κεκλιμένων καὶ ἀντιμετώπων.

Ἐν τῶν ἀναγλύφων τούτων παρίστανει τὴν μάχην τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ Πρωτέως ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ὅλως τρωϊκὴ αὕτη ὑπόθεσις ὑπεμφαίνει τὰς ἀρχαίας σχέσεις τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Τρωάδος. Ἡ Ἑλένη, φεύγουσα μετὰ τοῦ Πάριδος ἐκ Σπάρτης, ἐξωρίσθη ὑπ' ἐναντίων ἀνέμων εἰς τὴν Αἰγύπτου, ἐκεῖ δὲ ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Πρωτέως, υἱοῦ τοῦ Φερῶνος, υἱοῦ τοῦ Σεσώστριος, μέχρις οὗτο ἦλθεν ὁ Μενέλαος εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς. Ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ διακρίνεται ὁ Μενέλαος ἐκ τῆς φαρέτρας καὶ τῆς περικεφαλαίας του. Ὁ Πρωτεὺς εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ὑποκρυφθῇ διὰ τῶν μεταμορφώσεων του καὶ νὰ ὑπεκφύγῃ τὰς καταδιώξεις τοῦ Μενελάου· αἱ νύμφαι τῆς θαλάσσης φαίνονται φεύγουσαι τὸν τόπον τῆς μάχης.

Ἄλλον ἀναγλυφον παρίστησι τοὺς γάμους τοῦ Πειρίθου· οἱ συνδαιτημόνες ἀνακεκλιμένοι καὶ ἐπὶ προσκεφαλαίων ἀκουμπῶντες λαμβάνουσιν ἐν κύλινδρῳ τὸν ἐγγεγμένον εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν οἶνον. Πάντα ταῦτα τὰ ἀναγλύφα ἐμφαίνουσι πρωτότυπον αἶσθημα ἀφελείας, δύνανται δὲ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἀρχαίας ζωγραφίας τὰς ἐν τοῖς τάφοις τῆς Ἐτρουρίας ἀνευρισκομένας. Ἡ συμφωνία δὲ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ παραδόξον, καθ' ὅτι νῦν εἶναι πρᾶγμα γενικῶς παραδεδεγμένον, ὅτι οἱ Ἐτροῦσκοι κατήγοντο ἐξ Ἀσίας· ἡ δὲ διήγησις τοῦ Ἡροδότου, ἥς ἄλλοτε διημιρισθήτουν τὴν ὀρθότητα, νῦν θεωρεῖται ὡς ἀληθεστάτη.

Ἡ ζωοφόρος τοῦ ναοῦ κοσμεῖται ὑπὸ τριγλύφων, τὰ δὲ γεγλυμμένα μέτωπα παρίστωσι κενταύρους, ἀρπυίας καὶ κάπρον.

Ἐν τοῖς ἐρείπιοις εὐρίσκονται πλεῖστα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀέτωμα τῆς οἰκοδομῆς· ἐν γένει δὲ οὐδὲν ἐλλείπει ὅπως ἀναστήσῃ τις τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν.

Ἦν δ' ἐκτισμένος ὁ ναὸς οὗτος ἐκ τῶν ἡφαιστείων λίθων τῶν ἀποτελούντων ἅπαν τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως· οὐδαμοῦ δ' εὐρίσκεται οὐδὲ τεμάχιον μαρμάρου, πάντα δὲ τὰ εἰσέτι σωζόμενα οἰκοδομήματα φέρουσι χαρακτῆρα μεγάλης ἀρχαιότητος.

Ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Ἀσσοῦ, ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ, ἀλλ' οὐ πολὺ ἀπεχούσῃ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, εἶχεν ἐγερθῆ φρούριον συγκείμενον ἐκ πολλῶν πύργων παγίων ὑπαρχόντων ἔτι, καὶ πρὸς τὴν κτίσιν τῶν ἀποίων εἶχον μεταχειρισθῇ τὸ πλεῖστον τοῦ ὕλικου τοῦ ναοῦ. Ὑπὸ

τὸ φρούριον τοῦτο καίται τὸ μικρὸν χωρίον Βεϋράμ, σύγκειται δὲ ἐξ εἰκοσάδος περίπου τουρκικῶν οἰκογενειῶν.

Ἐξωθὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀναχώματος τῆς πόλεως ἐγείρεται εὐρύχωρον θέατρον, οὗ αἱ ἑδραὶ εἰσὶν ἔτι εἰς τὰς θέσεις των, τὸ προσκηνίον ὅμως κατὰ μέγα μέρος κατέρρευσεν. Οὐ μακρὰν ἐκείθεν καίται μικρὸς τις ναὸς καὶ ἐρείπια ἄλλων οἰκοδομημάτων ἐξ ὀλοκλήρου κατεστραμμένων, καλύπτοντα τὸ ἔδαφος. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐκτοπίζων τις τὰ ἐρείπια ταῦτα, ἤθελεν ἀνακαλύψει ἀξιολόγους ἀρχαιοτάτας. Αἱ ἐπιγραφαὶ σπανίζουσιν ἐν Ἀσσω, ἔνεκα τῆς πρὸς ἐγγράρξιν γραμμάτων ἀνεπιτηδεϊότητος τῶν ἡραιστίων λίθων· εὐρέθη ὅμως περικοπὴ ἐπιγραφῆς μαρτυροῦσα ὅτι ἐν Ἀσσω ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Αὐγούστου ἐνάμιλλος τοῦ ἐν Ἀγκύρᾳ· ἡ ἀτελής δὲ αὕτη ἐπιγραφή ἔχει κατ' ἔννοιαν οὕτω.

« Καίσαρι Αὐγούστῳ, καὶ τῷ (ῥωμαϊκῷ) λαῷ. Ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Αὐγούστου Καίσαρος, ἀπόγονος τῶν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος βασιλέων, καὶ ὁ ἱερεὺς Ζεὺς ὁ τῆς ὁμονοίας προεζάρχων, καὶ Κόιντος ὁ γυμνασί-αρχος. . . »

Ἐν τῇ ἀκροπόλει σώζεται ἔτι καὶ νῦν καὶ μικρὸς τις βυζαντινὸς ναὸς, οὐδὲν ἄλλο ἔχων ἄξιον λόγου πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς καθιερώσεως, δι' ἧς δηλοῦται ὅτι ἠγέρθη ὑπὸ Ἀνθίμου ἐπισκόπου Σκαμνδρίας, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι ἡ πόλις ἐσώζετο ἔτι μετὰξὺ τοῦ ὀγδοῦ καὶ ἐννάτου αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

Ἀδραμύτιον.

Ἡ πόλις αὕτη, ἐξ ἧς ὁ παρ' αὐτῇ κόλπος ἔλαβεν τὸ ὄνομα, εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων πόλεων, αἵτινες ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπάρχουσαι διετήρησαν καὶ τὸ ὄνομά των καὶ τὴν σημαντικότητά των. Καίται ἐπὶ πεδιάδος καταρρύτου, εἶναι δὲ ἀτειχιστος καὶ ἑδρα ἐπαρχίας ἡ σαντζακίου. Αἱ οἰκίαι τῆς εἶναι ὥσεπιτοπολὺ ξύλιναί, κεῖνται δὲ σχεδὸν πᾶσαι ἐν μέσῳ κήπων καὶ ἀμπέλων. Ἡ χώρα αὐτῆς παράγει ἔλαιον, σίτον, σῦκα, μέταξαν, μαλλία καὶ καπνόν. Ἐλαίαι ἐξαισίου μεγέθους κατασκιάζουσι τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὴν θάλασσαν ἄγουσαν, καὶ παρέχουσιν εἰς τὸν τόπον ὄψιν ἀγρώτιδα. Ἡ πόλις αὕτη οὐδὲν ἔχει λείψανον μνημείου οὔτε ἀρχαίου, οὔτε νεωτέρου, τὰ ἐν αὐτῇ τζαμιά μόλις διακρίνονται τῶν ἰδιωτικῶν οἰκῶν,

καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, ἐξ ὅλων τῶν μνημείων τοῦ παρεληλυθότος βίου τὸ Ἀδραμύττιον οὐδὲν ἄλλο διατήρησεν ἢ τὸ ὄνομα. Καθ' ἅπαντα τὸν Μέσον αἰῶνα διετέλεσεν ἐν μεγίστῃ ἀφανείᾳ, ἐπομένως δὲ καὶ ὀλίγον ὑπέφερεν ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου, ὅστις ἐπάταξε πᾶσαν τὴν παραλίαν ταύτην κατὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης ἀνέρχεται εἰς πανάρχαιον ἐποχὴν, κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ Πλινίου (V 32) διατηρηθεῖσαν παράδοσιν, ἡ πόλις αὕτη εἶη ἂν ἀρχαιότερα καὶ αὐτῆς τῆς Τρωάδος, ἂν πράγματι ᾗναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀρχαίαν Πήδασον, πόλιν λελεγικὴν. Ὅτε πᾶσα αὕτη ἡ χώρα ὑπετάγη εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Λυδίας, εἰς τῶν τοῦ Κροίσου ἀδελφῶν, ὀνόματι Ἀδραμυς, λέγεται ὅτι ἐκαλλώπισεν αὐτὴν καὶ μετωνόμασεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος· οὕτω δὲ ἡ πόλις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς κτίσμα τῶν Λυδῶν. Εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους τὸ Ἀδραμύττιον κυζήθη δι' ἀποικίας Ἀθηναίων, ἐνέμεινε δὲ σύμμαχος τῶν πόλεων τῆς Προποντίδος, ὧν καὶ τῆς τύχης πάντοτε συμμετέσχεν. Αὐτόθι οἱ Ἀθηναῖοι μετέφεραν τοὺς κατοίκους τῆς Δήλου, ὑποβληθείσης εἰς ἄγος, ἡ ἐπανάστασις ὅμως τῶν Ἀθηνῶν ἐπέσυρεν ἐπὶ τῶν νεηλῦδων τὴν ἐκδίκησιν τῶν Περσῶν, καὶ Ἀρσάκης ὁ στρατηγὸς τοῦ Τισσαφέρνηος ἀπέσφαξεν αὐτούς.

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ῥωμαῖοι ἔδωσαν τὴν χώραν τοῦ Ἀδραμυττίου εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου. Ἐπὶ τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου τὸ Ἀδραμύττιον μέγала ὑπέστη θεινὰ, ἐκὼν ἀέκον συμμαχήσαν μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου, βίᾳ τοῦ στρατηγοῦ Διόδωρου, ὅστις καὶ τὴν βουλὴν ἀπέσφαξε τῶν πολιτῶν, ἀντιτείνουσας πρὸς τὴν συμμαχίαν ταύτην, χαριζόμενος τῷ Μιθριδάτῃ. Διὸ καὶ ἡττηθέντος τοῦ βασιλέως τούτου, ὁ Διόδωρος ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς Πόντον, μὴ φέρων δὲ τὴν δυσφημίαν ἀπέθανεν ἐκουσίως ὑπ' αἰτίας ἐν Ἀμασείᾳ. Οἱ δὲ Ἀδραμυττηνοὶ, κατηγορηθέντες ἐν Ῥώμῃ ὡς συνοχοὶ τοῦ ἐγκλήματος ἐκείνου, ἀπέστειλαν τὸν ἐαυτῶν πολίτην καὶ ἐπιφανῆ ῥήτορα Ξενοκλέα ὅπως ἀπολογηθῇ ὑπὲρ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου.

Ἀν καὶ τὸ Ἀδραμύττιον δὲν ἀναφέρηται ποτὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν ὡς πόλις πολεμικὴ, οὐχ ἥττον ὅμως ἐπὶ Ῥωμαίων εἶχε καὶ πολ. λιμένα καὶ ναύσταθμον, ὧν ὅμως οὐδ' ἴχνος σώζεται νῦν. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ πόλις ἔκειτο πολὺ ἐγγυτέρω τῆς θαλάσσης ἀφ' ὅ,τι σήμερον, οἱ χεῖμαρροι δὲ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν προσχώσεις ἐσχημάτισαν μέρος τῆς γῆς τῆς χωριζούσης νῦν αὐτὴν

ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Ἔτι δὲ καὶ νῦν μικρὸς τις ποταμὸς, Ἀκ-σοῦ καλούμενος, κατὰγει καὶ ἀποθέτει εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἱκανὴν ποσότητα ἑλίου. Ἐὰν δὲ ᾖναι ἀληθὲς ὅτι τὸ νῦν Ἀδραμύττιον κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Πηδάσου, ὁ ποταμὸς οὗτος πρέπει νὰ ᾖναι ὁ ὑπὸ Ὀμήρου ἀναφερόμενος Σατνιόεις.

Τὸ Ἀδραμύττιον ἔχει νῦν περὶ τὰς 12 χιλ. κατ. ὦν τὸ $\frac{1}{3}$ περίπου Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι Λέσβιοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ὀθωμανοί, κύριον δὲ προϊόν ἔχει τὸ ἔλαιον, ἀπέχει δὲ νῦν τῆς θαλάσσης περὶ τὰς τέσσαρας ὥρας.

Ἐν τῷ μυθῷ τοῦ κόλπου καὶ οὐ μακρὰν τοῦ Ἀδραμυττίου ἔκειτο ἡ πόλις Ἀστυρα μετὰ ναοῦ τῆς Ἀστυρηνῆς Ἀρτέμιδος, κειμένου ἐν μέσῳ ἱεροῦ ἄλσους καὶ προστατευομένου ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀντάνδρου οἷς μᾶλλον ἐγγεινία. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι σήμερον ἄγνωστον, ἀν δὲ ἐγίνοντο ἀνασκαφαὶ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κόλπου, ἴσως ἀνεκαλύπτετο. Ἐγγὺς τῶν Ἀστύρων ὑπῆρχε λίμνη, καλουμένη Σάπρα, βαρυσφώδης, ἐκβάλλουσα δὲ εἰς βραχίονα τῆς θαλάσσης αἰγιαλόν. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐνδείξεις δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀναζήτησιν τῆς θέσεως τῶν Ἀστύρων.

Ἀπέναντι τοῦ Λεκτοῦ ἀκρωτηρίου προεκτείνεται τὸ ἀκρωτήριο τῆς Πύρρας, τὸ σχηματίζον τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, διέχον τοῦ Λεκτοῦ περὶ τὰ ἑκατὸν εἰκοσι στάδια, ἤτοι εἰκοσι δύο χιλιόμετρα, καὶ ἔχον ναὸν τῆς Ἀφροδίτης. Τὸ ἀκρωτήριο Κάναι, ἢ Αἰγά, ἐξ οὗ καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὠνομάσθη, ἀποτελεῖ τὸ ὄριον τοῦ Ἐλαίτικοῦ κόλπου. Ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου ἔκειντο αἱ Κάναι, πολίχνην τῶν Λοκρῶν, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Καναίου ὄρους, ἀποτελοῦντος μικρὰν χερσόνησον Κανείαν καλουμένην, ἐκτεινομένην δὲ ἀπέναντι τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Λέσβου, καὶ βρεχομένην ἐκ μεσημβρίας καὶ δυσμῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Κατ' ἀρχὰς ὁλόκληρον τὸ ὄρος ἐκαλεῖτο καὶ Κάναι καὶ Αἰγά, ὕστερον δὲ τὸ μὲν ἐξέχον ἀκρωτήριο ἐκλήθη μόνον Αἰγά, τὸ δὲ λοιπὸν ὠνομάζετο Κάναι.

Ἡ παραλία τοῦ Ἐλαίτικοῦ κόλπου ἐκαλεῖτο ἰδίως ἀκτὴ Μιτυληναίων, καθ' ὅτι αἱ πλεῖστοι τῶν πόλεων τοῦ μέρους τούτου ἦσαν ἀποικίαι Λεσβίων.

Ὁ Πλίνιος μνημονεύει πολλῶν ἄλλων ποταμῶν κατερχομένων ἀπὸ τοῦ Γαργάρου καὶ ἐκβαλλόντων εἰς τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον, οἷον τοῦ Ἀστρωνος, τοῦ Καρμάλου, τοῦ Ἐρυανοῦ καὶ ἄλλων πάντων ἅμως τούτων ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ἡ θέσις, ὥς οὐδεμίαν ἄλ-

λην περὶ αὐτῶν εἶδῃσιν παρέχοντος τοῦ Ῥωμαίου τούτου συγγραφέως. Ὁμοίως ἄγνωστον κατ' ἀκριβείαν εἶναι σήμερον καὶ τὸ βεῖθρον τοῦ Εὐήνου, « ἐξ οὗ τὸ ὑδραγωγεῖον ἐπεποιήτο τοῖς Ἀδραμυττηνοῖς » καὶ παρ' ᾧ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Λυρνησσός, ἡ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Τρωάδος καταστραφεῖσα ὁ ποταμὸς οὗτος ἤρχετο ἐκ μεσημβρίας, ἐπειδὴ ἔρρεεν ἐγγὺς τῆς ἀρχαίας Πιτάνης.

Ἡ Ἀδραμυττηνὴ χώρα ᾤκειτο ἀρχαιότατα ὑπὸ Κιλικίων, ὧν ἤρχεν Ἡετίων ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδροκλέους « Ἡετίων, ὅς ἐναίεν ὑπὸ Πλάκῳ ὕλησσει, Θήβῃ Ὑποπλακίῃ, Κιλίκεσσ' ἀνδρῶσιν ἀνάσσειν » (Ἰλ. Ζ 396—7.). Ἄν δὲ καὶ αἱ πόλεις αὗται πρὸ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶχον καταστραφῇ, χάρις ὅμως εἰς τὸ κράτος τὸ ὁποῖον ἡ ὁμηρικὴ ποίησις ἤσκει ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, πᾶ ἐνόματα αὐτῶν παρέμειναν πάντοτε συνδεδεμένα μετὰ τῶν χωρῶν ἃς ποτε κατέσχον, αἱ χώραι δὲ αὗται καὶ μετὰ τὴν τελείαν τῶν πόλεων ἐκείνων ἐξαφάνισιν πάντοτε ἐκαλοῦντο πεδίον τῆς Θήβης καὶ τῆς Λερνησοῦ. Ἐπὶ Στράβωνος φαίνεται ὅτι ἐσώζοντο ἔτι ἐρείπια τινὰ τῶν πόλεων τούτων, ἐπειδὴ ὁ γεωγράφος οὗτος λέγει περὶ αὐτῶν: « Ἐνταῦθα (τῷ μετὰ ταῦτα κληθέντι Θήβης πεδίῳ) καὶ ἡ Θήβη καὶ ἡ Λυρνησσός, ἐρυμνὸν χωρίον ἔρημοι δ' ἀμφότεραι διέγουσι δὲ Ἀδραμυττίου σταδίους ἡ μὲν ἐξήκοντα, ἡ δὲ ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτὼ ἐπὶ θάτερα » (ἥτοι πρὸς μεσημβρίαν). Πλησίον τῶν πόλεων τούτων ἦσαν ἡ Χρῦσα καὶ Κίλλα, καὶ αὗται ἑκπαλαὶ ἔρημοι, ἡ μὲν Κίλλα ἐγγὺς τῆς Θήβης, ἐνθα ἐπὶ Στράβωνος ἔτι τόπος τις Κίλλα ἐλέγετο, ἐν ᾧ ἦν ἱερὸν Κιλλαίου Ἀπόλλωνος, καὶ ποταμὸς Κιλλαῖος, « ἡ δὲ Χρῦσα ἐπὶ θαλάττῃ πολίχνην ἦν ἔχον λιμένα » (642).

Πᾶσα αὕτη ἡ χώρα ὑπῆρξε πρῶτον στάδιον τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Ἀχιλλέως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Ἑκατόννησος. Πιτάνη.

Ἐν τῷ μεταξὺ Λέσβου καὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς πορθμῷ εὐρίσκεται μικρὸν τι ἀρχιπέλαγος, παρέχον ἐξαίρετον εἰς τὰ πλοῖα ὀρμητήριον τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦτο ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Ἑκατόννησος, κατ' ἄλλους μὲν ἀπὸ Ἑκαταίου Ἀπόλλωνος, οὗ πιθανῶς ὑπῆρχεν αὐτόθι ναὸς, κατ' ἄλλους δὲ, πρὸς παράστασιν τοῦ πλήθους τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ νησιδίων, ἐκφραζομένου διὰ τοῦ ἀριθμητικοῦ ἑκατόν. Ὑπὸ τῶν

νεωτέρων τὸ σύστημα τοῦτο καλεῖται Μοσχονήσια, ἥτοι μόσχων (βοῶν) νῆσοι.

ΣΗΜ. Μ. Τὸ μικρὸν τοῦτο νησιωτικὸν σύστημα σύγκειται ἐκ 17 μικρῶν νήσων, ὧν αἱ πλείσται πάντῃ ἀκατοίκητοι καὶ ἔρημοι· εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσι μικρὰ μοναστήρια μετὰ γαιῶν τινων καλλιεργημένων, μία δὲ τῶν νήσων τούτων εἶναι ἡ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, εἰς ἣν πολλοὶ τῶν Κυδωνιατῶν ἔρχονται τὸ θέρος χάριν θαλασσιῶν λουτρῶν. Ἡ κυρία νῆσος οἰκεῖται ὑπὸ 800 περίπου οἰκογενειῶν, πασῶν χριστιανικῶν, ἔχει ναοὺς 4, σχολεῖον ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδασκικὸν τῶν ἀρρένων, ἱκανῶς βελτιωθὲν ἀπὸ τῆς ποιμαντορίας τοῦ Θεοφιλεστάτου νῦν ἐπισκόπου τῆς νήσου Κυρίου Παΐσιου, ὅστις ἀπὸ τῆς εἰς τὴν νῆσον εὐτυχοῦς αὐτοῦ ἀφίξεως ἀληθῶς πατρικὸν καὶ εὐγενῆ ζῆλον ἐπεδείξατο πρὸς βελτίωσιν μὲν τῶν ὑπαρχόντων, ἀναπλήρωσιν δὲ τῶν ἐλλειπόντων· μία τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ καλοῦ τούτου ποιμένος ὑπῆρξε καὶ ἡ σύστασις παρθεναγωγείου οὗ ἡ νῆσος ἐστερεῖτο, τῇ πρωτοβουλίᾳ δὲ καὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ἠγέρθη εὐπρεπὲς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἰκοδόμημα καὶ τὸ σχολεῖον καλῶς καταρτισθὲν ἤρχισεν ἤδη νὰ παρέχῃ ὠραίους τοὺς καρπούς.

Ἡ μᾶλλον ἀξία λόγου οἰκοδομὴ τῆς νήσου εἶναι τὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον τοῦ Παν. Ἀγίου πρώην Ἀγαθονικεῖας Κ. Γρηγορίου, ἀρχιερέως ἐγχεωρίου ἐφησυχάζοντος ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῶν νήσων τούτων ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἀλλ' εἰς θέσιν ἄγνωστον νῦν, ἔκειτο ὁ Ἀταρνεὺς, ἐν χώρᾳ περιφήμῳ διὰ τὴν εὐφορίαν αὐτῆς, Ἡ πόλις αὕτη, ὀνομαστὴ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ παροικίαν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους, ἐλευθέρᾳ οὖσα τὸ πρότερον, παρεχωρήθη ἐπὶ Κύρου εἰς τοὺς Χίους ὡς μισθὸς προδοσίας, παραδόντας εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν Περσῶν Μαζάρην τὸν παρ' αὐτοῖς προσφυγόντα Πακτύην ⁽¹⁾ Τὴν προδοσίαν ὅμως ταύτην οἱ Χίοι τῆσον ὕστερον ἐβδε-

(1) Ὁ Πακτύης οὗτος ἦν τὸ γένος Λυδὸς, ἀνὴρ ἐπίσημος. Εἰς τοῦτον ὁ Κύρος, νικήσας τὸν Κροῖσον καὶ κυριεύσας τὰς Σάρδεις, κατεπιστεύσατο τοὺς θησαυροὺς τοῦ τε ἡττηθέντος βασιλέως καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων Λυδῶν λάφυρα, κελεύσας νὰ φέρῃ αὐτὰ εἰς τὴν Περσίαν, ἐνῷ αὐτὸς ἀπῆλυνεν ἀλλαχόσε. Ὁ Πακτύης ὅμως, εἴτε ἐκ φιλοπατρίας, εἴτε ἐκ φιλοδοξίας, ἅμα τοῦ Κύρου ἀπελθόντος, καταγασιάσας τοὺς Λυδοὺς καὶ ἀθροίσας στρατὸν διὰ τῶν χρημάτων ἅτινα εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν

λύξαντο, ὥστε νόμον ἔθεσαν νὰ μὴ μεταχειρίζωνται εἰς τὰς θυσίας οὔτε κριθὴν, οὔτε σῖτον τοῦ Ἀταρνέως, οὔτε οὐδὲν ἐξ ὧων παρήγεν ἡ χώρα αὕτη, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας ἡσέβησαν πρὸς τὰ νόμιμα τῆς φιλοξενίας. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον ὁ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπαναστὰς τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος, πεινώσης τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἀταρνείτιδος χώρας, ὅπως θερίσῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς τε καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Καΐκου· ἡττήθη ὅμως κατὰ κράτος περὶ τὴν Μαλήνην πόλιν ὑπὸ τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ Ἀρπάγου, τοῦ διαδεξαμένου ἀποθανόντα τὸν Μαζάρην, καὶ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Σάρδεις ἐνθα καὶ ἐφονεύθη.

Ἡ πόλις Μαλήνη, παρ' ἧς ὁ Ἰστιαῖος ἡττήθη, ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀταρνέως καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Καΐκου. Ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ἀνοίγεται κοιλάς μεγάλη, ἀπ' ἀνατολῶν διήκουσα πρὸς δυσμᾶς, διαχωρίζουσα δὲ τὴν Μυσίαν ἀπὸ τῆς Αἰολίδος. Πᾶσαι αἱ πόλεις αἱ πρὸς ἄρκτον τοῦ ποταμοῦ κείμεναι ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρῶ-

του, ἐπολιόρκησε τὰς Σάρδεις, κατεχομένας ὑπὸ φρουρᾶς Περσῶν. Τὴν ἀπιστίαν ταύτην μαθὼν ὁ Κύρος, ἐξέπεμψε μοῖραν στρατοῦ ὑπὸ τὸν Μαζάρην κατὰ τοῦ Πακτύου, ὃς φοβηθεὶς κατέφυγεν εἰς Κύμην. Ὁ Μαζάρης ἀφοῦ ὑπέταξε πάλιν τοὺς στασιαστὰς, ἐπεμψεν εἰς Κύμην ζήτων νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Πακτύς. Ἄλλ' οἱ Κυμαῖοι καίπερ φοβούμενοι τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν, παρορμηθέντες ὅμως ὑπὸ τοῦ γενναίου πολέτου Ἀριστοδίκου, οὐ μόνον ἐξέπεμψαν τὸν πρόσφυγα εἰς Μιτυλήνην, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐτι εὐγενῶς ἐπροστάτευσαν αὐτόν· διότι μαθόντες ὅτι οἱ Μιτυληναῖοι, ἐκπέμποντος τοῦ Μαζάρου περὶ παραδόσεως ἀγγελίας, παρεσκευάζοντο νὰ παραδώσωσι τὸν ξένον, πέμψαντες πλοῖον εἰς Λέσβον, ἐξεκόμισαν τὸν Πακτύην εἰς Χίον. Ἐντεῦθεν ὅμως ἀσεβῶς ἀποσπασθεὶς ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς ὑπὸ Χίων ὁ δυστυχὴς Πακτύς παρεδόθη εἰς τοὺς Πέρσας ἐπὶ τῷ Ἀταρνέι μισθῷ τῆς προδοσίας, δι' ἣν ὅμως οἱ Χῖοι πικρῶς μετεμελήθησαν (Ἡρόδ. Α'. 153), τὴν δὲ μεταμέλειαν αὐτῶν ἀπέδειξαν ὥς ἐν τῷ κειμένῳ σημειοῦται. Οὐδὲν ἦττον ὅμως σκληρῶς ἐξέτισαν παρὰ τῶν Θεῶν τὴν ἀσέβειαν ταύτην ἐν βραχεῖ· διότι ἐκ χοροῦ μὲν ἑκατὸν νέων οὓς ἐπέμψαν εἰς Δελφοὺς δύο μόνον ἐπανῆλθον, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀπέθανον ἐκ λοιμοῦ, περὶ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου χρόνον καταπεσοῦσα ἡ στέγη σχολείου, ἐν ᾗ ἦσαν 120 παῖδες, ἐφόνευσε πάντας πλὴν ἐνὸς μόνου, μετ' ὀλίγον δὲ ἐνικήθησαν ἐν ναυμαχίᾳ ὑπὸ τοῦ Μιλησίου Ἰστιαίου. (Ἡρόδ. Γ'. 27).

την τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἐπὶ τῶν βασιλείων ὅμως τῆς Περγᾶμου τὰ ὅρια ταῦτα συνεχέθησαν.

Μικρὸν ἀνωτέρω τῶν τοῦ Καΐκου ἐκβολῶν ἀνοίγεται ὁ κόλπος τοῦ Τσανταρλῆ, προφυλαττόμενος ἀπὸ τῶν πελαγίων ἀνέμων ὑπὸ τῶν Μοσχονησίων καὶ τῆς Λέσβου. Ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πιτάνη, ἥς ἡ τοποθεσία διαγινώσκεται μᾶλλον διὰ χαρακτῆρων τοπογραφικῶν ἢ ἐξ ἀρχαιοτήτων. Ἡ αἰολικὴ αὕτη πόλις εἶχε δύο λιμένας, κειμένη ἐπὶ γλώσσης γῆς, πρὸ τῆς ὁποίας ὑψοῦνται ἡφαιστεϊὰ τινα φαιόχροα νησίδια. Εἰς μικρὰν αὐτόθεν ἀπόστασιν ῥέει ὁ Εὐνὸς ποταμὸς, ὅστις προχωρῶν ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἑλαϊτικὸν κόλπον. Αὐτοῦ πλησίον ἤρχιζε καὶ τὸ ὕδραγωγεῖον τὸ φέρον τὰ ὕδατα εἰς τὸ Ἀδραμύτιον. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγεννήθη ὁ ἀκαδημαϊκὸς φιλόσοφος Ἀρκεσίλαος. Αὐτόθι κατεσκευάζοντο, κατὰ Στράβωνα (614), πλίνθοι, αἵτινες ἐπέπλεον τῶν ὑδάτων. Αἱ πλίνθοι αὗται ἐγίνοντο, φαίνεται, ἐκ χώματος κισσηρώδους βάσεως χορηγουμένης ὑπὸ τοῦ ἡφαιστείου ἑδάφους τῆς χώρας. Ὁμοίας φύσεως πλίνθοι κατεσκευάζοντο καὶ ἐν Ῥόδῳ, ἐκ τοιούτων δ' ἐκτίσθη ὁ τροῦλλος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἡ παρὰ τῇ θέσει τῆς Πιτάνης κειμένη νῦν μικρὰ πόλις Τσανταρλί, κατεστράφη ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἀντεκδίκησιν τῆς καταστροφῆς τῶν Κυθωνίων ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν, οἵτινες ἐπελθόντες ἀπροσδοκῆτως κατέσφαξαν τοὺς ὀθωμανοὺς κατοίκους καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας. Ἡ πολίχνη αὕτη οἰκεῖται νῦν ὑπὸ 5 χιλ. περίπου ψυχῶν ἐξ ἡμισείας σχεδὸν Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν, ὧν οἱ τελευταῖοι καταγίνονται ἰδίως εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἀλατοπηγίαν, ὥς οἱ γείτονες αὐτῶν Φωκαεῖς.

Ἐπὶ τῆς γειτνιαζούσης τῇ ἀκτῇ ταύτῃ νήσου ἐκτίσθησαν αἱ Κυθωνίαι κατὰ πρῶτον, ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ ὑστερώτερον ὅμως οἱ κάτοικοι μετόκησαν εἰς τὴν ἡπειρον καὶ ἔκτισαν αὐτόθι πόλιν ὁμώνυμον, νῦν τουρκιστὶ Ἀϊθαλί καλουμένην ἐπιδοθέντες δὲ εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον ταχέως ἐφθασαν εἰς πλοῦτον καὶ εὐημερίαν, καὶ περὶ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀνέβαινεν εἰς 30 περίπου χιλιάδας ψυχῶν ἄνδρες δὲ φιλόμουσοι καὶ φιλόκαλοι ἐκ τῶν προϋχόντων αὐτῆς, ἐν οἷς τὰ πρῶτα ἔφερον ὁ κλεινὸς Ἰωάννης Οἰκονόμος, συνέστησαν ἄλλα τε ἀξιόλογα καθιδρύματα καὶ σχολεῖα, ἅτινα ἐν βραχεὶ τόσον ἠκμασαν καὶ ἐφημίσθησαν, ὥστε πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων συνέρρεον αὐτόθι νέοι φιλομαθεῖς, οἵτινες ἐπιστημονικῶς καταρτιζό-

μενοι μετέφερον εἰς τὰς ἰδίας τῶν πατρίδας ἐπανερχόμενοι τὰ ἐνάσματα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμως ἐπανάστασις κατέστρεψεν ἄρδην τὴν ἀκμάζουσαν ταύτην πόλιν· διότι οἱ Κυδωνιᾶται, ἀπὸ αὐτῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐθνεγερσίας συμματᾶσχόντες τοῦ γενικοῦ κινήματος, κατεσυντρίφθησαν ὑπὸ τῶν ὑπερέρων τουρκικῶν δυνάμεων, κατεσφάγησαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἡ πόλις αὐτῶν παρεδόθη εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ εἰς τὸ πῦρ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821.

ΣΗΜ. Μ. Αἱ Κυδωνίαι (τουρκιστὶ κατὰ μετάφρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Αἰθαλί, διότι αἰθὰ τουρκιστὶ λέγεται τὸ κυδώνιον), κεῖνται πρὸς μεσημβρ. τοῦ Ἀδραμυττίου, τοῦ ὁποίου ἀπέχουσι περὶ τὰς δώδεκα λεύγας· κεῖνται δ' ἐπὶ γλώσσης γῆς ἀπέναντι τοῦ Μοσχονησίου, ἀπέχοντος μιᾶς περίπου ὥρας πλοῦν διὰ λέμβου, πλησιάζοντος δὲ τόσον πολὺ μετὴν δεξιᾶν (ὡς πρὸς τὰς Κυδωνίας) πλευρὰν τοῦ κόλπου, ὥστε μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ νησίου ὑπάρχει πρόχωμα ἕως ἐνὸς σταδίου τὸ μήκος, δι' οὗ ἐν καιρῷ γαλήνης δύναται τις νὰ διαβῇ διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν νῆσον. Πρὸ ἐκατὸν περίπου ἐτῶν ἡ πόλις αὕτη ἦν ἄσημόν τι χωρίον, κηζήθη δὲ κατὰ μικρὸν ἕκτοτε μετοικησάντων αὐτοῖσι πολλῶν ἐκ Κυδωνίας τῆς Κρήτης, ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Λέσβου, καὶ ἐκ διαφόρων ἄλλων μερῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ, εἴτε ὅπως ἀποφύγῃσι τὰς καταδυναστεύσεις τῶν ἐν ταῖς πατρίσι τῶν κρατούντων, εἴτε προσελκυνόμενοι ἐκ τῆς τερπνότητος τοῦ τόπου καὶ τῆς εὐφορίας τῶν περιχώρων. Ὁ λιμὴν τῶν Κυδωνιῶν εἶναι εὐρυχωρότατος καὶ σχεδὸν ἀπαράμιλλος κατὰ τὸν K. Scherzer· διότι παρεκτὸς τῶν ἐξαισίων ὄρων οὓς παρέχουσι τὰ πρὸ τῶν Κυδωνιῶν συσσωρευμένα νησιῖδια, μετὰ τῶν νήσων τούτων καὶ τῆς ἡπείρου σχηματίζεται λιμὴν ἔχων πολλῶν θαλασσίων μιλίων περίμετρον, βάθος δὲ 50 ἕως 400 ποδῶν· δυστυχῶς ὁμως καὶ τὰ δύο τοῦ λιμένος τούτου στόμια εἰςὶ λίαν ἀβαθῆ καὶ σχεδὸν πεζῇ διαβατὰ, ὥστε μόνον πολὺ μικρὰ πλοῖα δύνανται νὰ διαβῶσι δι' αὐτῶν· ὅθεν τὰ μεγάλα πλοῖα τὰ προσπλέοντα πρὸς παραλαβὴν τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ἄλλων τοῦ τόπου προϊόντων, προσορμίζονται εἰς τὸν καλούμενον Χόνδραμμον, τουρκιστὶ καμπὰ κουμοῦ, εὐρύχωρον λιμένα καὶ ἀσφαλῆ, ἀπέχοντα δὲ τῶν Κυδωνιῶν περὶ τὰς πέντε λεύγας πρὸς μεσημβρίαν. Ἐν τῷ εὐρυχωρῷ κόλπῳ, ὅπου ὁ ὄρμος οὗτος, ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἀλυκαί.

Τὸ κυριώτερον τῶν πολυειδῶν προϊόντων τοῦ τόπου εἶναι τὸ ἔλαιον, οὗ κατὰ μέσον ὅρον συγκομίζονται κατ' ἔτος περὶ τὰς ὀκτακοσίας χιλιάδας λαγήνων, καὶ οὗ μέρος μὲν ἀναλίσκεται ἐπιτοπίῳ πρὸς

κατασκευὴν σάπωνος, στελλομένου εἰς διάφορα μέρη, ἰδίως δὲ εἰς Αἶνον καὶ Θεσσαλονίκην, μέρος δὲ πωλεῖται φυσικόν.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης συμποσοῦνται κατὰ τὸν K. Scherzer εἰς τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν, εἰσὶ δὲ πάντες Γραικοί. Ὁθωμανοὶ μόνον εἶναι ἑκατοστὺς τῆς στρατιωτῶν καὶ ὁ διοικητῆς τοῦ τόπου. Διοικητικῶς αἱ Κυδωνίαι ὡς καὶ τὸ Ἀδραμύτιον ὑπάγονται εἰς τὴν νομαρχίαν τῆς Προύσης. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν εἰσὶ πεπολιτισμένοι καὶ εἰς ἄκρον φιλόμουσοι, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ τῶν Σχολῇ συνέτεινεν ἄλλοτε οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰς τῆς Σμύρνης, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Πάτμου εἰς φωτισμὸν τοῦ ἔθνους. Ἡ σχολὴ αὕτη εἶχε μεγάλως παρακμάσει ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καταστροφῆς τοῦ τόπου, πρὸ τινων ὅμως ἐτῶν φιλομούσῳ συνδρομῇ τῶν κατοίκων ἀνιδρύθη λαμπρὰ δημοσία σχολὴ πλουσίως προικισθεῖσα καὶ διοργανωθεῖσα κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι γυμνάσια. Δυστυχῶς ὅμως ἔνεκεν χαλαρώσεως τῆς συμπνοίας ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων τῆς σχολῆς ταύτης περιορίσθη, καταργηθεισῶν τῶν ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, αἵτινες ὅμως ἐλπίζομεν ὅτι καὶ πάλιν θέλουσιν ἀποκαταστῆ, αἰρουμένης ἐκ μέσου τῆς ἐπαράτου καὶ κοινοβλαβοῦς διχονοίας. Παρεκτὸς τῆς σχολῆς ταύτης ἡ πόλις ἔχει καὶ δύο ἄλλα σχολεῖα ἀλληλοδιδασκτικά, καὶ παρθεναγωγεῖον εὐμέγεθες καὶ ἐπαρκῶς πεπροικισμένον Νοσοκομεῖον, δημοσίαν βιβλιοθήκην, φιλολογικὸν σύλλογον καὶ πέντε ναοὺς.

Εἰς ἀπόστασιν 3 περίπου ὥρων πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν κεῖται τὸ χωρίον Γιαντισαρχῶρι, ἐκ 400 περίπου οἰκιῶν συγκεῖμενον, οἰκούμενον δὲ καὶ αὐτὸ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Χριστιανῶν.

Πέντε περίπου λεύγας πρὸς μεσημβρίαν τῶν Κυδωνιῶν κεῖται τὸ πολίχνιον Δικελί, ἔχον ὄρμον ἀξιόλογον, μόνον δὲ ὑπὸ τῶν νοτίων ἀνέμων ἐνοχλούμενον. Ἡ πολίχνη αὕτη, μόλις ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 300 οἰκίας, φαίνεται ἔχουσα μέλλον λαμπρὸν, εὐπρόσιτος μὲν οὖσα εἰς τὰ προϊόντα τῆς πεδιάδος τοῦ Καϊκου, μέλλουσα δὲ ἐντὸς ὀλίγου νὰ συγκοινωνήσῃ ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ Κινικίου, Σώματος καὶ Κιρκαγασίου, δι' ὁδοῦ ἣν ἡ Κυβέρνησις προτίθεται νὰ ἐκτείνῃ μέχρι Περγάμου.

Περὶ τὰς δύο λεύγας N. Δ. τοῦ Δικελίου εὐρίσκομεν τὸν ἐξαίρετον λιμένα τοῦ Ἀτζανοῦ, μικρὸν μὲν, ἀλλὰ βαθὺν καὶ ἀποκλειόμενον σχεδὸν ὑπὸ δύο νήσων καὶ ὁμοιάζοντα μᾶλλον πρὸς λίμνην μεσόγειον, δυσπροσπέλαστον ὅμως ὡς ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ προεκτάσεως τοῦ ὄρους Καβὰ δαγ, ἀποφράττοντος σχεδὸν αὐτόν.

Τευθραλία. Κάϊκος.

Ἡ μεγάλη κοιλάς ἡ ὑπὸ τοῦ Καΐκου διαρρέουμένη ἀπετέλει μέρος τῆς Τευθρανίας χώρας, ἣτις εἶχε λάβει τὸ ὄνομα ἀπὸ Τεύθραντος υἱοῦ τοῦ Τηλέφου, τοῦ τῶν Κιλικίων βασιλεύσαντος. Ἡ πόλις τῆς Τευθρανίας, ἥς καὶ ἡ θέσις νῦν ἀγνοεῖται, ἀπέειχε περὶ τὰ ἑβδομήκοντα στάδια (13 περίπου χιλιόμετρα) τῶν πόλεων Πιτάνης καὶ Περγάμου. Τὸ πεδῖον τῆς Τευθρανίας διαρρέουσι τρεῖς ποταμοί. Ὁ Κάϊκος ἐκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν πλησίον τοῦ λιμένος τῆς Ἐλαίας, τριάκοντα περίπου στάδια πρὸς μεσημβρίαν τῆς Πιτάνης, πηγάζει ἀπὸ τοῦ ὄρους Τήμου, τὸ ὅποιον εἶναι μία τῶν μεσημβρινῶν διακλαδώσεων τῆς Ἰδης, καὶ ἐγγὺς τοῦ χωρίου Μπακίρ. Ὁ ποταμὸς οὗτος ἔχει νῦν πολλὰ ὀνόματα· κατὰ τὰς πηγὰς αὐτοῦ καλεῖται Μπακίρ τσαΐ, ἥτοι χαλκοῦς ποταμὸς, εἴτα λαμβάνει τὸ ὄνομα Ἀχ-τσού, ἥτοι λευκὸν ὕδωρ, μετὰ δὲ τὴν εἰς αὐτὸν εἰσβολὴν τοῦ ποταμοῦ Σελιγούντος, πηγάζοντος ἀπὸ τοῦ ὄρους Πινδάσου καὶ παραρρέοντος τῇ Περγάμῳ, καλεῖται Πέργαμο-τσαΐ. Εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον εἰσβάλλουσιν ἔτι καὶ δύο ἄλλοι μικροὶ ποταμοί· ὁ Μύσιος, λαμβάνων τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν πρὸς ἄρκτον τῆς πεδιάδος ὄρεων, καὶ ὁ Κέτειος, οὕτω κληθεὶς ἀπὸ Κητειῶν, ὑπακόων τοῦ Τηλέφου. Μέρος τοῦ κατωτέρου λεκανοπεδίου τοῦ Καΐκου ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Ἀπία πεδιάς, ἣν δὲ περίφημος διὰ τὴν εὐφορίαν αὐτῆς. Ἡ ἀπὸ Πιτάνης καὶ Τσανταρλί εἰς Πέργαμον ὁδὸς ἔχει μῆκος 20 περίπου χιλιομέτρων, παρατείνει τὰς ὄχθας τοῦ Καΐκου, ὁρίζεται δὲ πρὸς ἄρκτον ὑπὸ ὄρους τραχυτώδους ἀποτελοῦντος τὰς τελευταίας βαθμίδας τοῦ Γαργάρου. Τὸ ὄρος ἐφ' οὗ κεῖται ἡ ἀκρόπολις ὑπέρκειται πάσης τῆς κοιλάδος, ὁρᾶται δὲ ἐξ ἀποστάσεως 20 καὶ ἐπέκεινα χιλιομέτρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

Πέργαμος.

Κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς Περγάμου ὑψοῦνται δύο γήλοφοι κεκαλυμμένοι ὑπὸ χλόης, ἐκ πρώτης ὀψεως ἀναγνωριζόμενοι ὡς τύμβοι χειροποίητοι, κατὰ πάντα ὅμοιοι μὲ τοὺς ἐν τῷ τρωϊκῷ πεδίῳ ὀρωμένους, οὐδὲν δὲ ἐξωτερικὸν σημεῖον ἐργασίας παρουσιάζοντες. Ὁ εἰς τῶν γηλόφων τούτων καλεῖται νῦν τουρκιστὶ *Μα.Ιτεπερ*, ἔχει δὲ ὕψος μὲν ἐξήκοντα περίπου μέτρων, διάμετρον δὲ ἑκατὸν τεσσαράκοντα μέτρων. Ὁ ἕτερος εἶναι ὀλίγον τι μικρότερος. Τὰ ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων

χρονολογούμενα ταῦτα μνημεῖα φαίνονται συνδεδεμένα μετὰ τε τοῦ ἀνόματος καὶ τῆς κτίσεως τῆς Περγᾶμου.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς, Ἑρμιόνης, ὁ τοῦ Ἀχιλλέως υἱὸς Πύρρος ἐγῆμε δευτέραν γυναῖκα, τὴν Ἀνδρομάχην, χήραν τοῦ Ἑκτορος, ἐξ ἧς ἐγέννησε τρεῖς υἱούς, Μολοσσὸν καὶ Πίελον καὶ Πέργαμον. Ἀποθανόντος ἐν Δελφοῖς τοῦ Πύρρου, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐχωρίσθησαν, ὁ νεώτατος δὲ αὐτῶν Πέργαμος ζητῶν τύχην καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς του συνοδευόμενος διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν· ἐλθὼν δὲ εἰς Τευθρανίαν ἐφρόνευσεν ἐν μονομαχίᾳ τὸν ἐκεῖ βασιλεύοντα, ἔλαβε δὲ αὐτὸς τὴν βασιλείαν « καὶ τῇ πόλει τὸ ὄνομα ἔδωκε τὸ νῦν ἀπ' αὐτοῦ καὶ Ἀνδρομάχης καὶ νῦν ἐστὶν ἡρῶον ἐν τῇ πόλει ». (Παυσαν. Α'. 14.) — Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ποιεῖται μνηεῖαν καὶ τύμβου τῆς Αὔγης, μητρὸς τοῦ Τηλέφου, δρωμένου ἐν Περγᾶμῳ. « Καὶ νῦν ἐστὶ (λέγει) Αὔγης μνημεῖον ἐν Περγᾶμῳ τῇ ὑπὲρ τοῦ Καϊκού, γῆς χῶμα λίθου περιεχόμενον κρηπίδι, ἐστὶ δὲ τῷ μνήματι ἐπίθεμα χαλκοῦ πεποιημένον, γυνὴ γυμνή. » (Ἠ'. 4). Ἐκ τούτων φρονούμεν ὅτι εὐλόγως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οἱ δύο ῥηθέντες τύμβοι οἱ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς πόλεως δρωμένοι, εἰσὶν ὁ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ ὁ τῆς Αὔγης. Ἄν αἱ ἡρώιδες αὗται πράγματι ἐτάφησαν αὐτόθι ἢ οὐ, τοῦτο εἶναι ζήτημα ἄλλο· ἡμεῖς ἀρκούμεθα ἐνταῦθα μόνον εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ δύο μνησθέντες τύμβοι ἐθεωροῦντο ἐπὶ Παυσανίου ὡς τάφοι αὐτῶν.

Ἄν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἡ Πέργαμος ἔλαβεν, ὡς εἴρηται, τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ μνησθέντος υἱοῦ τοῦ Πύρρου, τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο φαίνεται ξένης καταγωγῆς, διότι ἔχει ῥίζαν ξένην τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, — *πέργ* ἢ *μπεργ*, ἥτις σημαίνει ὄρος. Ἡ ῥίζα αὕτη ἀπαντᾶται προσέτι καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Πέργης, πόλεως τῆς Παμφυλίας, ἐτι δὲ καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Περγᾶμου, ἀκροπόλεως τῆς Τροίας. Πολὺ πρὶν ἢ ἡ τοποθεσία τῆς Πέργης ἀνευρεθῇ, κριτικὸς τις εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ ὀνόματός της ὑποπτευθῇ ὅτι ἡ πόλις αὕτη κατεῖχε θέσιν ὑψηλὴν, ἡ εἰκασία δὲ αὕτη ἐπηλήθευσε τῷ ὄντι ⁽¹⁾.

Οἱ πρῶτοι αἰῶνες τῆς ὑπάρξεως τῆς Περγᾶμου συγχέονται ἐν τῷ σκότει τῆς ἀρχαιότητος· ἡ πρώτη περὶ αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων γινομένη μνηεῖα εὐρίσκεται ἐν τῇ Ἀραβάσει τοῦ Ξενοφώντος (Ζ' 8. 4), διηγουμένου ὅτι εὗρε παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς Γοργίῳν καὶ Γογγύλῳ γενναίαν φιλοξενίαν.

(1) Πλινίου ἐκδ. τοῦ 1770, μετάφρ. τοῦ Poinsinet, βιβλ. V. κεφ. 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Ἀρχὴ τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου. — Φιλέταιρος.

Εὐμένης.

Ἦ δ' οὐρα θεσίς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου ἐθάψοντο τὸν Λυσίμαχον, ἓνα τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπως καταστήσῃ αὐτὴν θησαυροφυλάκιόν του, ἀποθέσας αὐτόθι 9 χιλ. ταλάντων, ἧτοι περὶ τὰ 54 ἑκατομμύρια δραχμῶν, ὧν τὴν φύλαξιν ἐναπιστεύσατο εἰς τὸν Φιλέταιρον, Τιανόν, κατὰ Σιράθωνα (II'. 623). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, θς ἐκ ταπεινῆς καταγωγῆς ὧν ὑψώθη εἰς ὑπατον ἀρχὴν, ἦν υἱὸς ἀρχιστρίδος τινὸς καὶ ἐταίρας Βοῆς καλουμένης, ἐκ παιδικῆς δὲ ἡλικίας ἐγένετο τυχαίως εὐνοῦχος, συνθλιβείς ὑπὸ τοῦ ἄλλου ἐν κηδεῖα τινὶ ἐνῶ ἐφέρετο ὑπὸ τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Ἀνατραφεὶς ὁμῶς καλῶς καὶ προστατευόμενος ὑπὸ Δοκίμου τινὸς, ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιγόνου, παρήλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὰ πράγματα. Ὑστερον δὲ, διαστάντος τοῦ Δοκίμου πρὸς τὸν Ἀντίγονον, καὶ προσελθόντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λυσιμάχου, ὁ Φιλέταιρος παρεκλούθησε τὸν προστάτην καὶ εὐεργέτην του· τόσον δὲ διὰ τῆς συνέσεως, τῆς εὐταξίας καὶ οἰκονομίας του ἐφείλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Λυσιμάχου, ὥς ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐξελέξατο αὐτὸν θησαυροφύλακάν του καὶ φρουράρχον τῆς ὀχυρωτάτης ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου, ἔνθα, ὡς εἴρηται, εἶχε καταθέσει τοὺς θησαυροὺς του. Καὶ ἐπὶ τινι μὲν καιρῷ ὁ Φιλέταιρος ἐφάνη τῷ ὄντι ἄξιος τῆς ὑψηλῆς ταύτης πίστεως· ὕστερον ὁμῶς διανεχθεὶς πρὸς Ἀρσινόην τὴν γυναῖκα τοῦ Λυσιμάχου, διαβάλλουσαν αὐτὸν πρὸς τὸν ἄνδρα, ἀπέστησε τὸ χωρίον καὶ πρὸς τοὺς καιροὺς ἐπολιτεύετο βλέπων αὐτοὺς ἐπιτηδεύουσας πρὸς νεωτερισμόν· διότι ὁ μὲν Λυσίμαχος περιπεσὼν εἰς οἰκιακὰ δυστυχήματα, ἠναγκάσθη νὰ φονεύσῃ τὸν ἰδίον του υἱὸν Ἀγαθοκλέαν, ὁ δὲ Σέλευκος ὁ Νικάτωρ, ἐχθρὸς ὧν τοῦ Λυσιμάχου, ὑπεστήριξε τὸν Φιλέταιρον, ὑποσχθέντα νὰ ἐκχωρήσῃ αὐτῷ τὸν θησαυρὸν τοῦ Λυσιμάχου· φονευθέντος δὲ τούτου ἐν μάχῃ πρὸς τὸν Σέλευκον περὶ Σάρδεις, ὁ εὐνοῦχος ἔβαινε κύριος τοῦ τε φρουρίου καὶ τοῦ θησαυροῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃ νὰ πολεμῇ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἄλλως ἢ δι' ὑποσχέσεων καὶ ἐπιτηδεύων ῥαδιουργιῶν μετ' ὀλίγων οἱ δύο φίλοι ἐγένοντο ἐχθροὶ ἄσπονδοι, ἀποποιεθέντος τοῦ εὐνοῦχου νὰ παραδώσῃ τὸν θησαυρὸν τοῦ Λυσιμάχου εἰς τὸν Σέλευκον, καὶ πάλιν ὁμῶς ἡ τύχη ἐβοήθησε τῶν

εὐνοῦχον, ἐπειδὴ μετὰ ἑπτὰ μηνῶν ἐχθροπραξίας ὁ Σέλευκος ἔπεσε δολοφονηθεὶς ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Κεραννοῦ.

Ὁ πολιτικὸς Φιλέταιρος θέλων νὰ μὴ ἀφήσῃ ν' ἀναπτυχθῶσι νέαι ἐχθροπάθειαι ἐζήτησε τὸ σῶμα τοῦ Σελεύκου, καὶ ἀφοῦ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπικηδείους τιμὰς ἀπέστειλεν αὐτὸ βασιλοπρεπῶς παραπεμπόμενον εἰς τὸν Ἀντίοχον τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Σελεύκου. Ἐκτοτε ὁ Φιλέταιρος ἔμεινεν ἐν ἡσυχίᾳ κύριος τοῦ κράτους τὸ ὅποτον συνέστησε, συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῶν γειτόνων κρατῶν, κατῴρθωσε δὲ νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν του μέγα μέρος τῆς Αἰολίδος, ἀποθνήσκων δὲ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Εὐμένην. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὑπὸ μεγάλων πεπραιοκισμένων πλεονεκτημάτων, ἀνδρείως ὑπεστήριξε τὴν ἐξουσίαν ἣν παρέλαβεν, ἀπαιτοῦντος δὲ πάντοτε τοῦ Ἀντιόχου τὴν ἐκτέλεσιν τῆς περὶ παραχωρήσεως τῶν θησαυρῶν μεταξὺ Σελεύκου καὶ Φιλεταίρου συνομολογηθείσης συνθήκης, περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς αὐτὸν, γενομένης δὲ μάχης περὶ τὰς Σάρδεϊς ὁ Ἀντίοχος ἡττήθη, ἀπέθανε δὲ ὀλίγον μετὰ τὴν ἡττάν του, οὕτω δὲ ἀπεφασίσθη ἡ τύχη τοῦ μέλλοντος βασιλείου τῆς Περγάμου. Ὁ Εὐμένης ἐβασίλευσεν εἰκοσι δύο ἔτη, ἀπέθανε δὲ τὸ 241 π. Χ.

Ἄτταλος Α'.

Ἄτταλος ὁ Α', ἐξαδελφός καὶ διάδοχος τοῦ Εὐμένους, ἦν υἱὸς Ἀττάλου καὶ Ἀντιοχίδος, θυγατρὸς τοῦ Ἀχαιοῦ, ἀνηγορεύθη δὲ πρῶτος αὐτὸς βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐνίκησεν ἐν μάχῃ μεγάλῃ τοὺς Γαλάτας. Τὰ στίφη τῶν βαρβάρων τούτων, περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκαίην διαβάντα ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, εἶχον ἐμπνεύσει πανικὸν φόβον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ ἔνεκεν τοῦ πλήθους αὐτῶν καὶ ἔνεκεν τῶν σκληρῶν λεηλασιῶν καὶ δηλώσεων ἃς εἶχον ἄλλοθι διαπράξει, ἐπερχομένων δὲ ἤδη αὐτῶν κατὰ τῆς Περγάμου, οὐδεὶς ἔσχε τὴν τόλμην νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῆς. Ὁ Ἄτταλος ὅμως ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει δι' εὐφυοῦς στρατηγήματος, ὑπὸ τοῦ Πολυαίου μνημονευομένου, κατῴρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ φόβου νενεκρωμένον στρατὸν του καὶ νὰ μετατρέψῃ τὴν ἀπελπισίαν αὐτοῦ εἰς ἐνθουσιασμὸν μέγαν· διότι ἐνῶ οἱ μάντιες ἔθυσον τὰ εἰθισμένα πρὸ τῶν μαχῶν ἱερά, ὁ Ἄτταλος κρυφίως ἐν τῇ σκηνῇ του ἐγγράψας ἀντιστρόφως ἐν τῇ παλάμῃ αὐτοῦ τὴν λέξιν νίκη, ἅμα ὡς ὁ μάντις ἐξήγαγε τὸ ἥπαρ τοῦ θύματος, ἀρπάσας αὐτὸ ὅπως δῆθεν ἐξετάσῃ ὁ ἴδιος, καὶ ἐναποτιπώσας τὴν ἐν τῇ παλάμῃ του ἐγγεγραμμένην λέξιν ἐπὶ τοῦ ἔτι

θερμοῦ σπλάγχνου, ἀνεβόησεν αἰφνης περιχαρῶς καὶ ἔδειξε τὰ εὐανάγνωστα γράμματα εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς προσδραμόντας στρατιώτας οἵτινες καὶ πεισθέντες περὶ τῆς ἀρωγῆς τῶν θεῶν ἀνέλαθον μέγα θάρρος καὶ ἐνθουσιασθῶς ἀντεπεξελθόντες κατὰ τῶν Γαλατῶν μετὰ πεισματωδεστάτην μάχην ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Ἡ ἀνέλπιστος δ' αὕτη νίκη κατὰ λαοῦ ἀκαταμαχῆτου ἕως τότε θεωρουμένου διήγειρεν ἐν Ἀσίᾳ ἄφατον ἐνθουσιασμόν, δύο δὲ εἰκόνες τὴν μάχην ταύτην εἰκονίζουσαι ἀπετέθησαν ἡ μὲν ἐν Περγᾶμῳ, ἡ δὲ ἐν Ἀθήναις.

Ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἐνισχυθεὶς ὁ Ἀτταλος θαρρόκλεις ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Σελεύκου τοῦ Κεραινοῦ, κινήσαντος πόλεμον κατ' αὐτοῦ, ἐπιτηδεύων δὲ κατῳρῶσεν ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ἐχθροῦ, δολοφονηθέντος ἐν ταῖς στενωποῖς τοῦ Ταύρου, ἐνῷ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Πισίδαι διεγερθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰσέβαλον εἰς Συρίαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν κατὰ τῆς Περγᾶμου ἐπερχόμενον Ἀχαιοὺν νὰ στραφῇ ὀπίσω πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κινδυνεύοντος βασιλείου. Ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων τοῦ βασιλέως τῆς Περγᾶμου αἱ πλείστα πόλεις τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Μυσίας, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμεναι, αὐθορμήτως ὑπετάγησαν εἰς αὐτὸν, οἱ κάτοικοι τῆς Τέω καὶ τοῦ Κολοφῶνος ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν τὰς κλείς τῶν πόλεων των, ἡ Κύμη, ἡ Σύμωρ καὶ ἡ Φώκαια προσηρτήθησαν εἰς τὸ νέον βασίλειον καὶ ὁ μέχρι τοῦδε ἡγεμὼν Ἀτταλος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς. Ἀρὰ τῇ ἀναγορεύσει του συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, προσεῖλκυσε δὲ τὴν φιλίαν καὶ τῶν Ῥοδίων, ἰσχυρῶν τότε κατὰ θάλασσαν. Ἡ συμμαχία δὲ αὕτη σκόπον εἶχε νὰ καταπολεμήσῃ τὴν τυραννίαν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, αὐθαριέτως καταλαμβανόντων πάντα τὰ παράλια καὶ ἐπιβαλλόντων φόρους ἐπαχθεὶς εἰς τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον. Τῆς διαμάχης ταύτης μετέσχον καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἤραντο νίκας τινὰς κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγᾶμου, οὗτος ὅμως, συμμαχήσας μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, κατῳρῶσεν οὐ μόνον νὰ ἀντιστῇ πρὸς ὅλους αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πάντας τοὺς τόπους οὓς εἶχεν ἀποβάλλει. Ὁ Φίλιππος ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ κατὰ τῆς Περγᾶμου, οὐδὲν δὲ κατορθώσας, ἐν τῇ ὁρῇ αὐτοῦ ἐτράπη εἰς πράξεις βαρβάρους καὶ τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ στρέψας κατὰ τῶν θεῶν ἐπυρπόλησε ναοὺς, συνέτριψεν ἀγάλματα θεῶν, κατέστρεψε βωμοὺς καὶ καθόλου προσηνέχθη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὥς βάρβαρος μᾶλλον παρὰ ὥς ἡγεμὼν

πεπολιτισμένους. Εἰρηνευσάντων δὲ πρὸς αὐτὸν τῶν Αἰτωλῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, οὗτω δὲ ἡ Πέργῃμος ἀπηλλάγη καὶ τοῦ ἐχθροῦ τούτου, καὶ ὁ Ἄτταλος ἐταλεύτησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τεσσαρακονταέτιδα βασιλείαν. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐξέτεινε τὸ κράτος του μέχρι Ἀδραμυττίου, κατέθηκε δὲ τὰς πρώτας βάσεις τῆς βιβλιοθήκης τῆς Περγᾶμου.

Εὐμένης Β'.

Τὸν Ἄτταλον Α' διεδέξατο εἰς τὴν βασιλείαν ὁ ἐκ τῆς Κυζικηνῆς Ἀπολλωνίδος υἱὸς αὐτοῦ Εὐμένης ὁ Β'. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, πιστὸς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐμμένειν κατὰ τὸν πρὸς Ἀντίοχον καὶ Περσέα πόλεμον, καθ' ἑκάστην νίκην προσελάμβανε καὶ τόπον τινὰ παρὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Πρὸς τούτοις δ' ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀντίοχου καὶ τετρακόσια τάλαντα ἀργυρίου πρὸς τὰ ἐξόφλησιν ὀφειλῆς καὶ διὰ σίτον, ὃν εἶχε χορηγήσει εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Συρίας. Αἱ τοσαῦται ὁμῶς εὐτυχίαι ἐνέπνευσαν ὑπονοίας εἰς αὐτοὺς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον γίνεαι πρὸ πάντων πάροχοι αὐτῶν, ὅθεν καὶ κατηγορήθη ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου ὡς ἐν τῷ κρυπτῷ ὑποδοκῶν τὸν ἐχθρὸν τῶν Ῥωμαίων, οὐδεμιᾶς ὁμῶς βασιμῶς ἀποδείξωι ὑπαρχούσης, ἐστάλη εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Τιθέριος Γράκχος πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς διαγωγῆς του. Οὐδεμιᾶς δ' αἰτίας κατ' αὐτοῦ εὐρεθείσης καὶ τοῦ Γράκχου εὐνοικῶς τὰ κατ' αὐτὸν ἐχθέντος, ἡ Βουλὴ ἀπέδωκε πάλιν εἰς αὐτὸν τὴν παλαιὰν φιλίαν καὶ εὐνοίαν, κατήργησε δὲ καὶ τὸ δόγμα τὸ ὅποιον ἐν τῷ καιρῷ τῆς δυσαρκεσίας εἶχεν ἐκδῶσαι, καθ' ὃ πάντες οἱ ἀνδριάντες τοῦ βασιλείως τούτου ἤθελον ἀρθῆαι ἀπὸ τῶν δημοσίων τόπων, τὴν κατάργησιν δὲ τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐνήργησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Εὐμένους Ἄτταλος, ἐλθὼν αὐτοπροσώπως ἐπὶ τούτῳ εἰς Ῥώμην. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλείως καὶ πρεσβεία Ῥωμαϊκὴ ἀποδείχασθαι εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἑλλάδας, ἀνῆλθεν εἰς Πέργῃμον ἐπὶ σκοπῷ νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν νὰ μεταφέρῃ εἰς Ῥώμην τὸ ἄγαλμα τῆς μητρὸς τῶν θεῶν, τὸ ὅποιον εὗρισκετο ἐν Πεσινουσύντι.

Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐξέτεινε μεγάλως τὴν Πέργῃμον, ἐπηνόρθωσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων πολέμων γενομένας ζημίας, ἤγειρε δὲ οἰκοδομήματα λαμπρὰ ἅτινα ἐσώζοντο ἔτι ἐπὶ Στράβωνος, καὶ τὸ Νικηφόριον δὲ, τὸ ὑπὸ Ἀττάλου ἐγερθὲν, ἄλλοι καταρτύτους καὶ ἐκόσμησε. Τοῦ μέρους τούτου μνηεῖα ποιοῦμενοι ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Στράβων λέγουσι μόνον ὅτι ἦν ἄθροισμα νηῶν, ἀγαλμάτων καὶ στοῶν, οὐδὲν δὲ περὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ· ἐξ ἐπιγραφῆς ὁμῶς ἦν ἡμεῖς ἀνέυρομεν ἐπὶ τῆς

πλευρὰς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγᾶμου πληροφορούμεθα ὅτι τὸ Νικηφόριον ἦν ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τὴν Πολιάδα καὶ Νικηφόρον, εἰς θν ἦν προσηρτημένον καὶ σῶμα ἱερειῶν· ἡ ἐπιγραφή δὲ αὕτη εἰκάζομεν ὅτι εὗρίσκετο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐπομένως ὅτι τοῦτο ὑπῆρχε παρὰ τῇ ἀκροπόλει.

Ὁ Εὐμένης ὑπῆρξε πρὸς τοῦτοις ὁ πράγματι ἰδρυτὴς τῆς περιφήμου ἐκείνης βιβλιοθήκης τῆς ἀριθμούσης περὶ τὰς 200 χιλ. τόμων, καὶ ἡς τὴν ἀπώλειαν ἔτι καὶ νῦν λυποῦνται οἱ φίλοι τῶν γραμμάτων. Πρὸς διευκόλυνσιν δὲ τῶν ἀντιγραφῶν καὶ τῆς διαδόσεως τῶν βιβλίων συνέστησεν ἐν Περγᾶμῳ ἐργοστάσια πρὸς ἐξεργασίαν τῶν πρὸς γραφὴν μεμβρανῶν (αἵτινες καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκλήθησαν *περγαμῆναι*), ἐπειδὴ ὁ ἕως τότε ἐν χρήσει ὢν πάπυρος ἦν λίαν ἀκριβοῦς, καὶ ὡς δυσκατασκευάστος καὶ ὡς παρεμποδιζομένης τῆς ἐξαγωγῆς του ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων βασιλείων τῆς Αἰγύπτου, ἐν ᾗ μόνῃ παρήγετο. Ἡ τῶν διαφόρων δερμάτων ἐξεργασία ἀνεπτύχθη ἑκτοτε μεγάλως ἐν Περγᾶμῳ, καὶ σήμερον ἔτι ἡ πόλις αὕτη ἐξέχει ἐπὶ τῇ ὥραιότητι τῶν μαροκινῶν τῆς. Πληθος βυρσοδεψείων καλύπτουσι τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Σελινούντος, ἡ ταπεινὴ δὲ αὕτη βιομηχανία, ἡ ἄλλοτε τόσον χρησιμεύσασα εἰς τὰ γράμματα, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην θὰ ἐδικαιούτο νὰ ἀπαιτήσῃ προνόμια εὐγενείας.

Περὶ τῆς βιομηχανίας τῶν ἀντιγραφῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων ἰδέαν ἡδύνατό τις νὰ λάβῃ ἐν τῷ παζαρίῳ τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιγραφῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι πρό τινων ἐτῶν σωζομένῳ ἔτι, καὶ νὰ νοήσῃ μετὰ πόσης σχετικῶς μεγάλης ταχύτητος ἡδύνατο νὰ πολλαπλασιασθῇ βιβλίον περιζήτητον. Οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ Κοράνιου τόσον ἦσαν συνειθισμένοι εἰς τε τὸν χαρακτῆρα καὶ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ βιβλίου τούτου, ὥστε οὔτε κατὰ μίαν γραμμὴν, οὔτε κατὰ μίαν λέξιν δὲν ὑπερέβαινον ἢ ἠλαττοῦντο αἱ σελίδες τῶν ἀντιγράφων ἀπὸ τὰς τῶν πρωτοτύπων. Τὸ ἀντιγραφὲν βιβλίον, κατὰ πρώτην, οὕτως εἰπεῖν, ὕλην ἐξεργασμένον περιήρχετο εἰς χεῖρας τοῦ στιλβωτοῦ, ὅστις ἐστίλβου καὶ ἐλείαινε τὰ φύλλα αὐτοῦ, ἀπὸ τούτου δὲ μετέβαινεν εἰς χεῖρας τοῦ κοσμητοῦ, ὅστις πάλιν προσέθετε τὰς ἐπιγραφάς, κοσμήματα καὶ ζωγραφίας ἐν ἐκάστη ἀρχῇ καὶ τέλει τῶν κεφαλαίων καὶ παραγράφων. Τὸ σωματεῖον τῶν ὀθωμ. ἀντιγραφῶν, ἀνῆκον εἰς τὴν κλάσιν τῶν Οὐλεμάδων, ἐπὶ πολὺ ἀντέστη εἰς τὴν διὰ τοῦ τύπου διάδοσιν τῶν βιβλίων, ἐπὶ προφάσει ὅτι τὸ Κοράνιον ἀπηγόρευε τὴν τυπογραφίαν· τὸ τοιοῦτο ὅμως ἦν ὅλως ψευδὲς καὶ ἀνυπόστατον.

Παράδοξον εἶναι πῶς οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ γινώσκοντες τὴν χρῆσιν

τῶν κυλίνδρων, τῶν σφραγίδων καὶ τῶν ἐγχράκτων ψηφιδῶν, δὲν συνέλαβον ποτὲ τὴν ἰδέαν περὶ μηχανικῆς διαδόσεως τῆς γραφῆς. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον ὑποθέτομεν ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ χάρτου ὑπὲρ πᾶν ἄλλο παρεκώλυσε τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἐφεύρεσιν.

ΣΗΜ. Μ. Ἡ παρ' Ὁθωμανοῖς παραδοχὴ τῆς τυπογραφίας μετὰ πολλὰς ἀντενεργείας καὶ στάσεις τῶν οὐλεμάδων, οἵτινες καὶ συνήθως κατεγίνοντο εἰς τὰς ἀντιγραφάς, ἡλάττωσε μὲν πολὺ φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος Ὁθωμανῶν ἀντιγραφέων, δὲν κατήργησεν ὅμως τελείως τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, ἐπεὶδὴ ἡ διὰ τύπου ἔκδοσις τοῦ Κοράνιου θεωρεῖται ὡς ἀσέβεια ὑπὸ τοῦ μωαμεθανικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη, ἐπομένως δὲ καὶ σήμερον ἔτι τὸ Κοράνιον μόνον δι' ἀντιγραφῆς διαδίδεται καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς εὐρίσκουσιν ἔτι ἐργασίαν.

Ἄτταλος Β'.

Ἀποθανόντος τοῦ Εὐμένους μετὰ ἑννέα καὶ τεσσαράκοντα ἔτων βασιλείαν, ἐπίτροπος τῆς βασιλείας κατέστη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄτταλος ὁ ἐπικληθεὶς Φιλάδελφος, ὡς ἀγγλίκου ὄντος τοῦ υἱοῦ ὃν ὁ ἀποθανὼν βασιλεὺς κατέλιπεν ἐκ τῆς Στρατονίκης, θυγατρὸς Ἀριαράθου τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας. Ἐπεὶδὴ δὲ ὁ Ἄτταλος οὗτος πράγματι ἐξήσκησε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικιότητά τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἔλαβε καὶ τὸ τάκτικὸν ἀριθμητικὸν ἐπίθετον Β'. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας, εἰσβαλὼν μετὰ στρατοῦ, ἐδῆωσε πολλοὺς τοῦ βασιλείου τῆς Περγᾶμου τόπους, κυριεύσας δὲ καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσιν ἀνενέωσε τὰς καταστροφάς, αἷς ἄλλοτε εἶχε διαπράξει ὁ Φίλιππος. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐδιᾶσθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Περγᾶμου καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ ὅλας τὰς ὑπ' αὐτοῦ προξενηθείσας εἰς τὴν πόλιν ζημίας. Ὁ δὲ Ἄτταλος, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν ἄσπονδον αὐτοῦ ἐχθρὸν, διήγειρε κατ' αὐτοῦ τὸν ἰδιὸν τοῦ υἱὸν Νικομήδην. ὁ ὁποῖος καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Τότε δὲ ὁ Ἄτταλος, γενόμενος ἱκανῶς ἰσχυρὸς, ἀποκατέστησεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ τὸν ἐξωσθέντα πενθερόν του Ἀριαράθην τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας, ἐγένετο κύριος τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Παμφυλίας καὶ ἔκτισε τὰς πόλεις Ἀττάλειαν καὶ Φιλαδέλφειαν, εἰς αἷς ἔδωκε τὸ ἰδιὸν τοῦ ὀνομα καὶ ἐπίθετον. Εἰς τὸ γῆράς του ὅμως ἡμέλησε παντάπασι τῶν πραγμάτων, πᾶσαν τὴν κυβέρνησιν ἀφείκε εἰς τὸν εὐνοούμενον αὐτοῦ Φιλοποίμενα, ἐπὶ τέλους δὲ

ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευθέντος ἀναψίου τοῦ Ἀττάλου, τοῦ ἐπικληθέντος Φιλομήτορος.

Ἀτταλος Γ'.

Τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἡ βασιλεία ὑπῆρξε σειρὰ ὡμοτήτων καὶ παραφορῶν. Τῇ συνδρομῇ τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπολέμησεν εὐτυχῶς πρὸς τοὺς ἐχθρούς του τοὺς Βιθυνοὺς, ἐνίκησε τὸν Νικομήδην, ὃς καὶ οὐδὲν πλέον ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου. Τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη διήλθεν ἐν μοναζικῇ καὶ ἀποχωρήσει, τυπτόμενος ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως, πρὶν δ' ἀποθάνῃ ἔγραψε διαθήκην, ἣν ἔστειλε καὶ ὑπέγραψαν ὡς μάρτυρες πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας, καὶ δι' ἧς κατέλιπε μόνον καθολικὸν κληρονόμον τοῦ τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν — «*Populus Romanus honorum meorum haeres esto.*» Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσαι ἐκ μιᾶς πόλεως, περιελάμβανε πάσας τὰς κεντρικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας μέχρι τοῦ Ταύρου.

Παρ' ὅλας ὁμῶς τοῦ Ἀττάλου τὰς διαθήκας, ἡ ἰσχυρὰ Ῥώμη δὲν παρέλαθεν ἀμαχητὴ τὴν κληρονομίαν τῆς· ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀριστόνικος, νόθος υἱὸς τοῦ Ἀττάλου, ἐδράξατο τὰ ὅπλα πρὸς κατάκτησιν τοῦ θρόνου τοῦ πατρὸς του, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ πολλὰς πόλεις, ἐπολέμησε δὲ γενναίως ἐπὶ τρία ἔτη καὶ πρὸς δύο Ῥωμαίους ὑπάτους, ἐνίκησεν εἰς πολλὰς μάχας τοὺς Ῥωμαίους, ἐκυρίευσεν τὰ Θυάτειρα καὶ τὴν Ἀπολλωνίδα, καὶ ἐν γένει ἐξ ἀρχῆς τόσον ἐπιφοβὸς ἐφάνη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε οὗτοι ἐθεώρησαν ἐπ' ἀνάγκης ν' ἀναθέσωσι τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου εἰς ὑπατικούς, ἄνδρας δεδοκιμασμένους, πρῶτον τὸν Πούπλιον Κράσσον, οὗ φονευθέντος ἐν μάχῃ περὶ Λεύκας, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἔνθα εἶχε τὸ γενικὸν στρατηγεῖόν του ὁ Ἀριστόνικος, ἐξέπεμψαν εἶτα τὸν Μ. Περπέρναν, ὅστις καὶ ἐπεράτωσε μὲν τὸν πόλεμον, ἀπέθανεν ὁμῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπεράτου τὴν δευτέραν στρατείαν. Ὁ Ἀριστόνικος, ἡττημένος καὶ αἰχμάλωτος, ἐφέρθη εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐθανατώθη διὰ τὴν αὐθάδειαν ἣν ἔσχε νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν πλουσίαν ταύτην λαίαν πρὸς τοὺς ἀκορέστους συμμάχους τοῦ πατρὸς του. Πάντες οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην, ἐκείθεν δὲ σταλθεὶς εἰς Πέργαμον ἀνθύπατός τις κατέλαβε τὸ βασίλειον ἐν ὀνόματι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου μέχρι τῆς αὐτοῦ καταλύσεως ἐδοκίμεισαν οἱ ἐξῆς :

Φιλέταιρος; ὁ Εὐνούχος	ἀπὸ τοῦ 283—263 π. X.
Εὐμένης Α'. (πρῶτος βασιλεὺς)	» » 263—244 » »
Ἄτταλος Α'.	» » 244—198 » »
Εὐμένης Β'.	» » 198—157 » »
Ἄτταλος Β'. Φιλάδελφος.	» » 157—137 » »
Ἄτταλος Γ'. Φιλομήτωρ.	» » 137—132 » »
Ἀριστόνικος.	» » 132—129 » »

Τὸ ἄλλοτε βασίλειον τῆς Περγᾶμου μετατραπὲν εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἀπετέλεσε τὴν τοπαρχίαν τὴν ἰδίως κληθεῖσαν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας, ἥ δὲ διοίκησις αὐτοῦ καθυπεβλήθη εἰς τοὺς νόμους τῆς μητροπόλεως· ἐκ πολιτικῆς ὁμῶς ἀρέθη εἰς τὸν τόπον ἡ ἐπιφάνεια ἡ σκιά ἐκείνη. τῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν, ἃς περὶ πλείστου ἐποιοῦντο αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖνα πόλεις, αἵτινες οὕτω διατήρησαν καὶ ὑπὸ τὸν ξένον ζυγὸν προνόμιά τινα· αἱ ἡμιελεύθεραι δὲ αὗται πόλεις ἐκλήθησαν Κοινὰ Ἀσίας. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ οἱ δημόσιοι ἀγῶνες προηδρεύοντο ὑπὸ ἀρχοντος καλουμένου Ἀσιάρχου, τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο ἐπέδιδον οἱ ἐπιστημότατοι τῶν πολιτῶν. Εἰς τιμὴν τῶν Κοινῶν τούτων ἡγέρθησαν ναοὶ, οἵτινες ἐκλήθησαν Ναοὶ τῆς Ἀσίας, τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο τυχέως ἐμιμήθησαν καὶ αἱ πλείσται τῶν ἄλλων πόλεων, καθότι οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν καθιερωμένοι εἰς τὸν βασιλευμένον αὐτοκράτορα. Τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, πάντοτε σχεδὸν ἀγομένους κατὰ τὰς πανηγύρεις, προηδρεύεν ὁ Ἀσιάρχος, ὁ δὲ ναὸς ὑπέκειτο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μεγάλου ἱερέως. Ἐν ἐπιγραφῇ τινι ἀναφέρεται εἰς τῶν μεγάλων τούτων ἱερέων τῶν ἐν Περγᾶμῳ ναῶν τῆς Ἀσίας, ὀνόματι Διάδοχος. Τοιούτους ναοὺς τῆς Ἀσίας εἶχον καὶ αἱ Σάρδεες, ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Κόζικος, οἱ δὲ δημόσιοι ἀγῶνες ἐκαλοῦντο ὁμοίως ἀγῶνες τῆς Ἀσίας. Ἐπὶ Τιβερίου ἑνδεκα πόλεις τῆς Ἀσίας ταυτοχρόνως ἐπεζήτησαν τὴν τιμὴν τίς αὐτῶν νὰ ἐγείρῃ ναὸν εἰς τὸν ἀποτρόπαιον ἐκείνον τύραννον, κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην αἱ ἀξιώσεις τῆς Περγᾶμου ἀπεβρίφθησαν ἐπὶ λόγῳ, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθῇ ἔχουσα ἤδη ναὸν τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Ῥώμης. Κατόπιν ὁμῶς ἡ Περγᾶμος ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ ἐγείρῃ ναὸν εἰς τὸν Κλαύδιον.

Ἐν Περγᾶμῳ ὑπᾶρχε προσέτι καὶ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους βεβαίως ἀξιοσέβαστος. Τοῦ προπάτορος τούτου τῆς ἱατρικῆς τὴν λατρείαν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀσίαν Ἀρχίας υἱὸς Ἀρισταίχμου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε δικαίωμα ἀσύλου, ἐφημέισθη δὲ μεγάλως διὰ θαυμασίας ἰάσεις γενομένας ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτόθι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Ἀσκληπείοις οἱ ἀσθενεῖς διανυκτερεύοντες ἐν ταῖς σκαῖς τοῦ να-

οὐ ἐδιδάσκοντο ἐν ὄνειροις τὴν χρῆσιν τῶν πρὸς ἱασιν αὐτῶν ἀπαιτουμένων φαρμάκων. Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε τρίπους κεκοσμημένος ὑπὸ τριῶν χρυσῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Κορωνίδος καὶ τοῦ Τελεσφόρου.

Ὁ ναὸς ἔκειτο ἔξω τῆς πόλεως, κατὰ τὴν δυτικὴν συνοικίαν καὶ ἐγγὺς τοῦ θεάτρου. Τῆς θέσεως δὲ τούτου οὔσης γνωστῆς, δὲν θὰ ᾖ ἀδύνατον νὰ ἀνευρεθῇ ἡ θέσις τοῦ ναοῦ, ἂν ἐγίνοντο ἀνασκαφαί. Τὸν ναὸν τοῦτον εἶχεν ἀπογυμνώσει τῶν πλουσιῶν αὐτοῦ κόσμων ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας ὁ Β', ὅτε ἤναγκάσθη νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Περγάμου. Τὸ ἄσυλον τοῦ ναοῦ τούτου ᾖ ἱερὸν καὶ ἐξάκουστον καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν, ἐν τοῖς καιροῖς ὅμως τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν ταραχῶν δὲν ἔμεινε πάντοτε ἀπαράβιαστον ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ ὑπὸ Μιθριδάτου διαταχθέντος πολλοὶ Ῥωμαῖοι πολῖται προσέφυγον εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, οὐδὲν ἦττον ὅμως ἐσφάγησαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν βωμῶν. Ὁ ἀνθύπατος Γάιος Φιμβρίας, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του, μηδεμίαν δ' ἔχων ἐλπίδα τοῦ νὰ κάμψῃ τὸν ἀδιάλλακτον αὐτοῦ ἐχθρὸν Σύλλαν, προσέφυγεν εἰς τὴν Πέργαμον, ἀπογνοὺς δὲ καὶ ἐκεῖ τὰ πράγματα εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἐγένετο αὐτόχειρ διαπεράσας ἐκὺτον διὰ τοῦ ξίφους του.

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης ἐκαλλώπισαν μεγάλως τὴν Πέργαμον, οὐ μόνον δ' ἀφῆκαν αὐτὴν πρωτεύουσάν τῆς νέας αὐτῶν ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ προσένευμαν αὐτῇ τὸν τιμητικὸν τίτλον Νεωκόρου, ὅς καὶ εὐρίσκεται ἐπιγεγραμμένος εἰς πλείστα αὐτοκρατορικὰ νομίσματα. Καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ κατακτήσεως ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ διατήρησε τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ὑπόληψιν, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν αὐτοκρατόρων τινὲς αὐτοπροσώπως προσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ἐπιζητοῦντες τὴν ὑγίαν παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἡ περὶ τῆς δυνάμεως δὲ ταύτης τοῦ θεοῦ τῆς ἱατρικῆς πίστις διατηρήθη μέχρι τῶν χριστιανικῶν χρόνων, παρήγαγε δὲ τοῦτο τὸ πραγματικὸν καλὸν, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐν Περγάμῳ ἀξιόλογον σχολὴν τῆς ἱατρικῆς, ἥς ἀγλαὸς καρπὸς ὑπῆρξεν ὁ Κλαύδιος Γαληνός. Τῶν φοιτητῶν τῆς σχολῆς ταύτης ἡ κυριωτέρα σπουδὴ ᾖν τὸ νὰ συλλέγῃσι πάσας τὰς παρατηρήσεις τὰς ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἀναγεγραμμένας καὶ νὰ καταστρώσωσιν ἔπειτα αὐτάς κατὰ σύστημα μεθοδικόν.

Ἡ Πέργαμος ὑπῆρξε μία τῶν ἐπτὰ πρώτων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐστὶα φωταυγῆς, ἐξ ἧς διεχύθη τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. Ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγένετο ἔδρα ἐπισκοπῆς, ἐν ἀρχῇ μὲν ὑποκειμένης τῇ Συμόρνῃ, εἶτα δὲ λαβοῦ-

σης τὸν τίτλον μητροπόλεως. — Τῷ 1306 ἡλώθη ὑπὸ τῶν Σελσουλιδῶν, εἰσβαλόντων εἰς τὴν δυτικὴν Ἀσίαν, ἔκτοτε δὲ παρέμεινεν ἀναποσπάστως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν μωαμεθανῶν. Ὁ ἐμίρης Καραζί γενόμενος κύριος τῆς ἐπαρχίας πάσης ὠνόμασεν αὐτὴν Καραζί-ἰλλί. Τῷ 1336 ὅμως ἐπολιορκήθη ἐν Περγάμῳ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων Ὁρχάν, ἀλούσης δὲ τῆς πόλεως ἐφονεύθη, οὕτω δ' ἡ Πέργαμος περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ὀσμανῶν. Σολιμάν ὁ υἱὸς τοῦ Ὁρχάν, ἀνὴρ φιλόμουσος ὢν καὶ φιλόκαλος, ἔχων δὲ καὶ γυναῖκα Ἑλληνίδα, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, καὶ δι' αὐτῆς ἐξοικειωθείς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, ἐπροστάτευσεν τὰ λαμπρὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τὰ κοσμοῦντα τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἀποθανόντος ὅμως αὐτοῦ ἐπανήρξατο πάλιν ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρχαιοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Ἑσωτερικὴ τῆς πόλεως. — Τὰ τείχη. — Ἡ ἀκρόπολις.

Ἐκ τῆς ὑπὸ Στράβωνος περιγραφῆς τῆς Περγάμου πληροφορούμεθα, ὅτι ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων ἡ πόλις δὲν ὑπερέβαλλεν τὸν περίβολον, ὅστις ἀκολούθως ἐγένετο ἡ ἀκρόπολις. Ὑπερασπίζομένη πρὸς ἀρκτον μὲν ὑπὸ βράχου ἀποτόμου, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀριστερόθεν ὑπὸ δύο χειμάρρων ὀρητικῶν, δὲν ἦτο προσιτὴ εἰμὴ μόνον ἐκ μεσημβρίας. Ὅδοι ἐστρωμέναι διὰ πλατέων τμημάτων λάθης, ἔφεραν εἰς τὰ Προπύλαια, ἀνωθεν δὲ ἐπάλξεων ἀπορρήτων ἡγείρετο μεγαλοπρεπῶς ὁ ναὸς τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς.

Πάντα σχεδὸν τὰ τείχη τὰ διὰ διπλῆς σειρᾶς περιβάλλοντα τὴν κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, ἀνήκουσι δὲ εἰς τὴν ὥραιότεραν τῆς τέχνης ἐποχὴν. Καὶ τὸ ὕλικόν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦτοις φαίνεται ὅτι ἐδαπανήθη ἀφειδῶς, καὶ ἡ ἐργασία ἐγένετο ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ.

Ἀρχόμενοι τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀναβάσεως, τὸ πρῶτον οἰκοδόμημα ὃ ἀπαντῶμεν εἶναι ἡρειπωμένον τι οἰκοδόμημα ὁμοιάζον ὡς παλάτιον, οὗ οἱ τοῖχοι εἶναι γυμνοὶ παντὸς κοσμήματος, ἐκτισμένοι δὲ ἐκ μικρῶν λίθων. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, οὗ σώζονται ἔτι μόνον οἱ τοῖχοι μετὰ τῶν ἀνοιγμάτων τῶν παραθύρων καὶ δύο σηκῶν ἀντιθέτων, περιεβάλλετο ὑπὸ στοῶν ἐκ στηλῶν ἑλληνικοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, τὰ ἐρείπια ὅμως αὐτῶν τόσον εἶναι συγκεχυμένα, ὥστε ἀδύνατον νὰ

διακρίνη τις τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν διάταξιν. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἡ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἄγουσα ὁδὸς σώζεται καθ' ὁλοκληρίαν, εἶναι δὲ ἐστρωμένη διὰ μεγάλων πλακῶν λάθης, ἐκατέρωθεν δὲ αὐτῆς φαίνονται ἔτι αἱ βάσεις τῶν κοσμουσῶν αὐτὴν οἰκοδομῶν. Ἀπὸ τοῦ προειρημένου παλατίου μέχρι τῆς πύλης τοῦ φρουρίου ἡ ὁδὸς ἔχει μῆκος 600 μέτρων. Τὸ φρούριον εἶναι κτίσμα μεσαιωνικόν, τὰ τεῖχη δὲ καὶ οἱ πύργοι αὐτοῦ εἰσιν ἐκτισμένοι καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ στηλῶν διαφόρων διαμέτρων, πασσῶν σχεδὸν μαρμαρίνων. Ἐξ αὐτῶν ἄλλαι μὲν ἔχουσι ῥαβδώσεις ἡμικυλινδρικές, οἷας συνείηζον οἱ Ῥωμαῖοι· ἄλλαι δὲ ἔχουσι ῥαβδώσεις κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον· ἄλλαι δὲ πάλιν ὁμοιᾶν ἔχουσι μᾶλλον κυλίνδρους, τόσον αἱ ῥαβδώσεις αὐτῶν εἰσιν ἀβαθεῖς. Παρὰ τὴν εἴσοδον ὑπάρχει κάμινος ἀσβέστου, βάραθρον εἰς ὃ κατεπόθησαν καὶ ἐγωνεύθησαν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ναῶν καὶ τῶν παλατίων, ἅτινα ἐκόσμουσαν τὴν ἀκρόπολιν· διότι τὸ ἔδαφος τῆς Περγάμου εἶναι ἡφαίστειον καὶ οἱ πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου ἐπιτήδειοι λίθοι σπάνιοι κατὰ τὰ μέρη ταῦτα.

Τὸ φρούριον τοῦ Λυσιμάχου κατεῖχε τὴν ἐξέχουσαν κορυφὴν· ὅλα αὐτοῦ τὰ θεμέλια σώζονται ἔτι, εἰς τινὰ δὲ μέρη παρατηροῦνται ἔτι τοῖχοι ἐρείσματων θαυμαστῆς στερεότητος· ὁ εἰς αὐτῶν εἶναι ὀλίγον τι πρηνῆς, ἐκάστης σειρᾶς λίθων ἐπισθοχωρούσης ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω. Ὁ πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ ἐστραμμένος τοῖχος ἀπετέλει τὸ ἐρείσμα τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὁρῶνται δ' ἔτι καὶ νῦν θόλοι ἐπιστηριζόμενοι ἐπὶ τῆς κυρίας προσόψεως τῆς οἰκοδομῆς.

Ὁ μέγας ναὸς ἔκειτο ἐπὶ ὑψηλῆς θέσεως, ἀφ' ἧς κατωπτεύετο πᾶσα ἡ κοιλάς τοῦ Κάϊκου· καθὼς δὲ ὁ Παρθενῶν καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀσσου, οὕτω καὶ αὐτὸς προήγγελλε μακρόθεν τὴν πόλιν. Αἱ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ῥαβδῶνται στῆλαι τοῦ εἶχον διάμετρον 4 μ. 42, ἦσαν δὲ κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ὁ Ἀγγλος περιηγητὴς Dallaway ἐπισκεφθεὶς τὴν Πέργαμον περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος, εὗρε τὸν ναὸν τοῦτον εἰς ἱκανῶς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενον ἔτι, ὥστε καὶ ἠδυνήθη νὰ καταμετρήσῃ τὰς διαστάσεις τοῦ· εἰμεθα δὲ σύμφωνοι ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ μόνου σωζομένου μέρους, τὸ ὅποιον ἐγὼ εὗρον ἰστάμενον ἔτι. Οὐ μόνον δ' ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅσων ἄλλων εἶδον, βεβαιοῦται ἡ ἀκρίβεια τοῦ καλοῦ ἐκείνου παρατηρητοῦ.

Ἐπὶ τῆς Μ. Δ. πλευρᾶς τοῦ ὄρους ἀπαντῶνται τμήματα τοίχων προωρισμένων εἰς στήριξιν ἄλλων οἰκοδομῶν, τὰ ἐρείσματα δὲ ταῦτα εἶναι ἐκτισμένα μετὰ τοσαύτης τέχνης καὶ πολυτελείας, ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ πόσον μεγαλοπρεπῆ πρέπει νὰ ἦσαν

τὰ οἰκοδομήματα τὰ κοσμοῦντα τὴν Πέργαμον, ἀφοῦ τὰ ἐρείσματα τῶν ἦσαν τοιαῦτα. Πάντες ὁμῶς οἱ τοῖχοι τῆς ἀκροπόλεως δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· εἰς τὰ ἑλληνικὰ κτίρια οἱ Ῥωμαῖοι προσέθεντο οἰκοδομήματα διακρινόμενα ἐκ τῆς ἀναμίξεως τοῦ λίθου μετὰ τοῦ μαρμάρου εἰς ἔργα καθαρῶς στρατιωτικά. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς οἱ τοῖχοι τῶν Πύργων καὶ αἱ πύλαι εἰσὶν ἐκτισμένοι ἐκ λίθων μικρῶν καὶ μεγάλων τμημάτων μαρμάρου ἐναλλάξ κατὰ σειρὰς ἐπικειμένων. Ἡ ταυτότης τῆς ἐργασίας ἥτις ὁρᾶται εἰς τὰς οἰκοδομὰς ταύτας ὥς καὶ εἰς τὸ κτίριον τὸ ὁποῖον καλῶ *Βασιλικὴν* καὶ περὶ οὗ κατωτέρω θέλω ποιῆσαι λόγον, ἀποδεικνύει ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ἔργα εἰσὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Αἱ δεξιμέναι τῶν ὑδάτων ἢ *γηστήραι* εἰσὶν ὁμοίως Ῥωμαϊκῆς τέχνης, εὐρύταται δὲ καὶ καλῶς διατετηρημέναι. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μέρος τῆς πόλεως τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ν. Δ. πλευρᾶς τοῦ ὄρους ἀπαντῶνται μεγάλοι θόλοι ἐκτισμένοι ἐκ λίθων πελεκητῶν, οἵτινες βεβαίως ἐχρησίμευον πρὸς δυνατὴν ἰσοπέδωσιν τῶν ὁδῶν, γέφυραι δὲ στερεῶς κατεσκευασμένοι συνῆπτον τὰς δύο ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Σελινούντος. Πρὸς τὸ νότιον ὁμῶς μέρος οὐδὲν ἴχνος τειχῶν εὐρίσκεται, εἶναι δὲ μάλιστα πολὺ δύσκολον νὰ εἰκάσωμεν πῶς τὸ θέατρον καὶ τὸ ἀμφιθέατρον συνεδέοντο μετὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως. — Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σελινούντος κεῖται ναὸς ἀνήκων εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐποχὴν, δηλ. εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας βυζαντινῆς τέχνης, ἃν δὲ καὶ μετετέτραπεν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμίον, διατηρεῖ ὁμῶς τὸ παλαιὸν ὄνομα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ ναὸς οὗτος στέρεται ὑπὸ δύο τρούλλων διαχωριζομένων ὑπὸ μεγάλου τόξου, εἶναι δὲ ἐκτισμένος ὅλως ἐκ λίθων πελεκητῶν καλῶς συντηρησμένων· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν οὔτε κόσμημα, οὔτε γλυφὴ τις φαίνεται ἐπ' αὐτοῦ, εἶναι ἀδύνατον νὰ εἰκάσωμεν ἐπὶ τίνος ἀκριβῶς ἐποχῆς ἐκτίσθη. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Σελινούντος καὶ κατὰ τὴν σειρὰν τῆς γεφύρας τῆς νῦν καλουμένης *Μουσελὺκ Κουμπροῦ-σοῦ*, εὐρίσκονται ἐρείπια παλατίου τινὸς βυζαντινοῦ, ἢ τοῦλάχιστον μὴ ἀρχαιοτέρου τῆς βασιλείας τοῦ Γαληνοῦ ἢ πρόσωπος τοῦ οἰκοδομήματος τούτου εἶναι διατετηρημένη ὑπὸ παραθύρων, καὶ κεκοσμημένη ὑπὸ παραστάδων μαρμαρίνων ἐπακουμβωσῶν ἐπὶ τῶν διὰ λίθων ἐκτισμένων τοίχων. Ἐπὶ τῆς προσόψεως ταύτης ἐπεστηρίχτο καὶ στοᾶ, ἥς αἱ στῆλαι εἰσὶν ἔτι ἐρριμμένοι ἀτάκτως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐκ τῶν σωζομένων δὲ αὐτῶν κιονοκράνων φαίνεται ὅτι ἦσαν κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Πολλὰ ἐπιχρίσματα τῶν παραθύρων, αἱ κορωνίδες καὶ μικροί τις δωρικοὶ θριγγοὶ σώζονται ἔτι

ἐπὶ τῶν θέσεών των. Καθ' Ἑλληνά τινα ἐπιχώριον, ὅστις ἐφαίνετο ἔχων γινῶσιν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς πόλεως, τὸ παλάτιον τοῦ το ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἀγοράν.

Ὁ ποταμὸς Σελινούθε. Αἱ γέφυραι.

Οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει κάλλιον πόσον οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν τέλειοι εἰς τὰς οἰκοδομὰς των ἀπὸ τὰ ἔργα ἐκεῖνα τῆς δημοσίου ὠφελείας, τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κεκρυμμένα ἀπὸ τὰς ὄψεις τοῦ θεατοῦ, εἰσὶν ὅμως κατασκευασμένα μετ' ἐπιμελείας οὐκ ὀλιγώτερας ἢ ὅσον τὰ λαμπρότερα οἰκοδομήματα. Ἰδίαις μνείας ὡς πρὸς τοῦτό εἰσιν ἄξιαι αἱ κρηπίδες τῆς Περγᾶμου, αἱ δὲ συνάπτουσαι αὐτὰς γέφυραι, εἰ καὶ ἀρχιτεκτονικοῦ ὕφους ὀλιγώτερον καθαροῦ καὶ ὀλιγώτερον αὐστηροῦ, παρουσιάζουσιν ὅμως τι μεγάλοπρεπέστερον καὶ ιδιόρρυθμότερον.

Τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Σελινούντος λίαν οὖσης στενῆς κατὰ τὴν διὰ τῆς πόλεως τῆς Περγᾶμου διάβασιν αὐτοῦ, καὶ ἐπομένως ὑποκειμένου εἰς πλημμύρας μεγάλας, οἱ ἀρχαῖοι ἐκτίσαν ἐκατέρωθεν αὐτοῦ κρηπίδας ὑψηλὰς πρὸς περιστολὴν τῶν ὑδάτων αὐτοῦ κατὰ τὰς ὑπερχειρίσεις ταύτας. Αἱ κρηπίδες αὗται καθόλου εἰσὶν ἐκτισμέναι ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων, ἐπίκυρτον ἐχόντων τὴν πρὸς τὸ ὕδωρ ἐπιφανειαν, κατὰ διαστήματα δὲ διασχίζονται ὑπὸ ὑπονόμων παρεχουσῶν διέξοδον εἰς τὰ ἀπὸ τῆς πόλεως καταρρέοντα ὕδατα. Τὸ διάστημα τὸ ὁποῖον ὁ ποταμὸς διαρρέει διὰ τῆς πόλεως ἔχει μῆκος 857 μέτρων, κατ' αὐτὸ δὲ εἰσὶν ἐκτισμέναι πέντε γέφυραι λίθιναι, πάσαι ῥωμαϊκαί. Ἡ πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς πόλεως γέφυρα πολλάκις ἐπισκευάσθη κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἐν ὧν δὲ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς φαίνεται μεταγενεστέρα τῆς τῶν ἄλλων.

Ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ Δουμουσίου, ἥτοι ποτίστρας, εἶναι κτίσμα ῥωμαϊκὸν ἐπὶ ἑλληνικῶν βάσεων· σύγκειται ἐκ δύο ἀψίδων λίαν ἀνίσων, ἐπειδὴ ἡ μὲν μία ἔχει 9 μ. 10, ἡ δ' ἑτέρα 12 μ. 60 διάμετρον. Ἡ γέφυρα αὕτη ἐκοσμεῖτο κατὰ τὴν πρὸς μεσημβρίαν ἄκραν αὐτῆς ὑπὸ δύο στηλῶν μαρμαρίνων, ὧν ἡ ἑτέρα κεῖται ἐπὶ πλησίον τῆς κρηπίδος. Πᾶσαι αἱ γέφυραι αὗται, τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Σελινούντος οὖσης πολὺ χαμηλοτέρας ἀπὸ τὴν ἄλλην, ἐκτείνονται πέραν τοῦ ποταμοῦ πρὸς ἰσορροπίσιν τοῦ κτιρίου.

Παρὰ τῇ γεφύρᾳ ταύτῃ ὑπάρχει οἰκοδομὴ λίαν ἀξιοσημείωτος, ὑπόστεγον θολωτὸν οἰκοδόμημα, 196 μέτρων μῆκος ἔχον, ἐκτισμένον δ' ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο πρὸς ἐ-

πέκτασιν συνοικίας τῆς πόλεως, σύγκειται δ' ἐκ δύο παραλλήλων θόλων, ὧν ὁ μὲν ἔχει 12 μ. 10, ὁ δὲ 12 μ. 42 διάμετρον, ἐκτεινομένων ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἐπὶ τῶν θόλων τούτων, καθ' ὁλοκληρίαν μέχρι σήμερον διατηρουμένων, εἰσὶ νῦν συσσωρευμένοι, οὕτως εἰπεῖν, οἰκίαι καὶ καφενεῖα, μέρος δὲ τῆς θέσεως ταύτης κατέχει ἀρχαῖόν τι οἰκοδόμημα· ἡ συνοικία αὕτη καλεῖται τουρκιστὶ *Nē gerde*, βὲν *Γκιορτέ*, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς, οὔτε εἰς τὸν οὐρανόν· οἱ τοῖχοι, ἐφ' ὧν οἱ θόλοι οὗτοι, εἰσὶν ἐκτισμένοι ἐκ μεγάλων τμημάτων τραχύτου ἢ τραχώδους λίθου, ἐπιμελῶς συνηρμοσμένων, διατεθειμένων δὲ ἐναλλάξ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ βάθος. Αἱ διάτοποι τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς σύγκεινται ἐκ δύο λίθων, προεξέχουσι δὲ τοῦ τοίχου δίκην γεισώματος. Οἱ θόλοι εἰσὶν ἐκτισμένοι ἐκ μικρῶν λίθων, ἀπὸ ἐπτὰ δὲ εἰς ἐπτὰ μέτρων διαστήματα συνδέονται διὰ τόξων ἐκ πελεκητῶν λίθων· ὁ θόλος ὁ εὐρισκόμενος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σελινούντος ἔχει ὁπὴν τινα κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ Βασιλική.

Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκρην τῆς θολοσκεπάστου οἰκοδομῆς τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Σελινούντος κατεσκευασμένης, ὑψοῦται εὐρύχωρον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μακρόθεν ἐπισύρει τὰ βλέμματα τοῦ εἰς τὴν πόλιν εἰσερχομένου. Ὑψηλὰ τείχη ἐκ πλίνθων ὀπτῶν μετὰ μαρμαρίνων τετραγώνων σειρῶν παρεντεθειμένων, κορμοὶ στηλῶν ἐκ διαφόρων μαρμάρων ἐρρίμμενοι περίξ, πάντα ἐνδεικνύουσι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὡς ἐν τῶν σημαντικωτέρων οἰκοδομημάτων τῆς Περγᾶμου. Κατὰ παλαιὰν τινα παράδοσιν διαδεδομένη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ περιηγητὴς Σπών, τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦν ἀρχαῖος ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καταστραφεὶς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν· τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην παρεδέχθησαν ἄνευ ἀντιλογίας καὶ πάντες οἱ περιηγηταὶ ὅσοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Περγᾶμον, οὐδεὶς ὅμως αὐτῶν ἐπεμελήθη νὰ χαράξῃ τὸ σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ὅπως ἀποδειχθῇ ἂν αὐτὸ πράγματι εἶχε προσδιορισθῇ ἐξ ἀρχῆς ὡς ναὸς χριστιανικός.

Συνίσταται δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐκ μεγάλου ὀρθογωνίου 56 μ.

τὸ μῆκος καὶ 26 μ. τὸ πλάτος, εἰσάγει δὲ εἰς αὐτὸ πύλη 7 μ. καὶ 55 ἑκατοστῶν, ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῆς ὑπάρχουσιν ἀνὰ μία παστάς 3 μ. καὶ 38 ἑκατοστῶν τὸ πλάτος.

Ἡ ναὺς ἢ τὸ καθολικὸν τοῦ ναοῦ ἔχει μῆκος 42 μέτρων μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡμικυκλίου ἢ τῆς χιθιάδας, διαιρεῖται δὲ κατὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ εἰς δύο μέρη, τὸ πρῶτον τούτων δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν εἶναι κεκοσμημένον ὑπὸ πέντε τετραγώνων παστάδων, ὁμοίων πρὸς τὰς ὀρωμένους ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως· εἰς δεκαπέντε δὲ μέτρων ἀπὸ τοῦ ἡμικυκλίου ἀπόστασιν παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἔχνη βάσεων, ὃ δὲ τοῖχος δὲν κοσμεῖται ὑπὸ παστάδων. Τὸ μετὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ οἰκοδομήματος ἡμικύκλιον ἔχει διάμετρον 40 μ. καὶ 52 ἑκατοστῶν, εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἡνεωγμένον εἰς τὸ βάθος, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀριστερόθεν αὐτοῦ φαίνονται δύο χωρίσματα κλιμάκων, αἵτινες ἔφερον εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος. Αἱ πλάγιοι παστάδες ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα διὰ παραθύρων τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχόντων σχῆμα, ἀποσπάσματα δὲ μαρμάρων μέχρι τοῦδε ὁρώμενα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἐνώπιον τῶν παστάδων τούτων ὑπῆρχον δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν στοαὶ ὀκτάστηλοι, τῶν ὁποίων τὰ δώματα ἀπετέλουν ἐξώστας τοῦ πρώτου πατώματος, ἐκ διαφόρων δὲ σημείων ὁρωμένων πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ οἰκοδομήματος καὶ κατὰ τὸν πλάγιον τοῖχον ἐνδείκνυται ὅτι αἱ στοαὶ αὗται περιέβαλλον καὶ τὴν πρόσοψιν τοῦ οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὸ μέρος τοῦ πλαγίου τοίχου τὸ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἡμικύκλιον παρατηροῦνται ἐξέχουσαι ἀνισότητες μαρμάρων εἰς τε τὸν πρῶτον ὄροφον καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον, δεικνύοντα τὴν ὑπαρξίν διορόφου στοᾶς. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἡμικυκλίου ἦν ἐδράκιωμα, ἐφ' οὗ ἔκειτο βῆμα, ἐξῶθεν δὲ τοῦ πλαγίου τοίχου παρατηροῦνται ὁμοίως ἀνισότητές τινες ἐμφαίνουσαι ἐξωτερικὴν στοάν, πολλαὶ δὲ μαρμαρίναι στῆλαι εἰσιν ἐξῆμιμέναι πέριξ. Τὰ παράθυρα τοῦ πρώτου πατώματος κοσμοῦνται ἐτι ὑπὸ μαρμαρίνων τινῶν πλακῶν, πᾶς ὅμως ἄλλος καλλωπισμὸς γλυφῆς ἢ ἀρχιτεκτονικῆς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξηφανίσθη. Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς κτίσεως τοῦ κτιρίου τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν εἰμὴ ἐκ τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ ὕφους τοῦ κτιρίου, τὰ ὁποῖα εἰσιν ἀμφότερα ὅσον οἷόν τε καλὰ.

Ἐκ τε τοῦ ὅλου καὶ τῶν καθ' ἑκάστα τοῦ οἰκοδομήματος τούτου γίνεται προφανές, ὅτι τοῦτο δὲν ἐκτίσθη ἐξ ἀρχῆς ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς χριστιανικὸς ναός· διότι οὐδεμίαν τῶν διατάξεων τῶν συνήθων εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς ναοὺς εὐρίσκομεν ἐν αὐτῷ· τοῦ-

ναντίον δὲ, ἐὰν συγκρίνωμεν τὸ σχέδιόν του μετὰ τῆς ὑπὸ Βιτρουδίου περιγραφῆς τῆς Βασιλικῆς, εὐρίσκομεν μεγάλην συμφωνίαν καθ' ὅλα τὰ μέρη.

Τὸ πλάτος τῆς Βασιλικῆς, λέγει (βιβλ. V. κεφ. 4.), πρέπει νὰ ᾖ τὸ τοῦλάχιστον τὸ τρίτον τοῦ μήκους αὐτῆς, ἢ τὸ πολὺ τὸ ἥμισυ. Ἐν τῷ οἰκοδομῆματι τούτῳ ἔχομεν 24 μ. 40 πλάτος ἐπὶ 42 μ. μήκους. Τὸ βάθος τοῦ σηκοῦ κατέχεται ὑπὸ ἐδραιώματος βασιτάζοντος τὸ Χαλκιδικόν (1)· τὰ δύο πατώματα τῶν στηλῶν, ἡ κλίμαξ, ἡ φέρουσα εἰς τὰ βήματα, τὰ πάντα συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Βιτρουδίου.

Ἡ περιγραφὴ ὅμως ἣν ἐποιήσαμεν ἀνωτέρω δὲν εἶναι πλήρης, καὶ ὁ μέγας σηκὸς δὲν ἦτο εἰμὴ μέρος ὅλου, ὃ καὶ δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ διὰ μικρᾶς τιнос προσοχῆς ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐκατέρωθεν τοῦ ἡμικυκλίου τῆς Βασιλικῆς ὑφῆται κυκλωτερές οἰκοδόμημα, ἔχον 44 μ. 73 διάμετρον, καὶ τοίχους 2 μ. καὶ 50 περίπου ἑκατοστῶν τὸ πάχος. Ἀμφότεραι αὗται αἱ αἵθουσαι διατηροῦνται ὁμοίως καλῶς, εἰσὶ δὲ ἀπαράλλακτοι ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κύκλου ὑπάρχει χωρίσμα τι τετράγωνον, τὴν αὐτὴν ἔχον διάστασιν πρὸς τὴν θύραν τῆς εἰσόδου, δύο δὲ ἄλλαι θύραι, 2 μ. 60 τὸ εὖρος, εἰσὶν ἠνεωγμέναι ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ καθέτου πρὸς τὴν εἰσόδον. Τροῦλλος κτιστὸς ἐπιστεγάζει τὴν αἵθουσαν ταύτην, ἥς τὸ ὅλον ὕψος εἶναι 15 μ. 82 μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν θάλων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δὲν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ὀρόφωμα, τὸ ὅποιον νὰ διαιρῇ τὴν αἵθουσαν εἰς δύο πατώματα. Αἱ κύριαί θύραι τελευτῶσιν εἰς θάλλον, τμήματα δὲ μαρμάρων ἐμπεπηγμένα κύκλωθεν τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας φαίνονται δεικνύοντα κόσμησιν μὴ ὑπάρχουσαν πλέον.

Ἐξῶθεν, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν θάλων, ἦτο γραμμὴ κοσμημάτων εἰς σχῆμα S, ἡ δὲ κάτωθι παρατηρουμένη προσεχὴ εἶναι ἕτερον κόσμημα εἰς εἶδος σχοινίου πεποικιλμένη διὰ κυματίων. Ἡ ἀριστερὰ στρογγύλη, ἡ καὶ πλησιεστέρα πρὸς τὸν ποταμὸν, συγκοινωνεῖ μετὰ ὑπογείου αἵθουσῆς διὰ κλίμακος ἐλικοειδοῦς, ὑποβασαζομένης δὲ ὑπὸ τετραγώνων κτιστῶν στηλῶν. Ἡ αἵθουσα αὕτη ἦν ἄρ' αὖ γε δεσποτική· ἐν ἡ γηστέρα;

Περὶ τῶν δύο τούτων στρογγύλων δύναται τις νὰ ἐπιδοθῇ εἰς πληθὺς εἰκασίων· τὰ σχέδια ὅμως αὐτῶν τόσον διεκφεύγουσι τὰ γνωστὰ οἰκοδομήματα, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρίσωμεν αὐτὰ μετ' εὐπροσδέ-

(1) Ἐξέδρα τῶν μεγάλων δημοσίων οἰκοδομημάτων.

πτων τινὸς πιθανότητος. Οἱ ἐν Περγάμῳ Ἕλληνες καλοῦσι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα βωμοὺς, ἴσως ὅμως ἦσαν μᾶλλον δύο μικροὶ στρογγύλοι ναοὶ καθιερωμένοι εἰς τοὺς προστάτας τοῦ ἐμπορίου θεοῦς, ἢ δύο ναοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγείας. Τοῦ θεοῦ τούτου ἡ λατρεία ἦν ἀληθῶς λίαν διαδεδομένη ἐν Περγάμῳ, οὐδεμία ὅμως ἐνδειξις ὑπάρχει πρὸς πίσωσιν τούτου. Ἐκ πάντων τῶν ρηθέντων ἐξάγεται ὡς πιθανὸν α) ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τὸ καλούμενον Ἄγ. Θεολόγος ἀπετέλει μέρος ὅλου, ὅπερ εἶναι ἐντελῶς διαγεγραμμένον ἐν τῷ σχεδίῳ αἱ δύο στρογγύλαι ἀπετέλουν ἀναμφιβόλως παρχυτήματα αὐτοῦ. β') Πᾶσαι αἱ διατάξεις αἱ ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ἀπαιτούμεναι διὰ τὰς ῥωμαϊκὰς βασιλικὰς εἰσιν ἐντελῶς διατηρημέναι ἐν τῷ σχεδίῳ τούτου. γ') Πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἢ οἱ μωαμεθανοὶ κατ' ἄγνωστον ἐποχὴν μετέτρεψαν αὐτὸ εἰς ναὸν τῆς λατρείας τῶν ἡ Ἰδρυσίς ὅμως αὐτοῦ, ἂν εἴη ἀρχαιοτέρα τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχεν ὅμως τοῦλάχιστον προορισμὸν ὅλως ῥωμαϊκόν.

ΣΗΜ. Μ. Βασιλικαὶ ἐκαλοῦντο ἐν Ῥώμῃ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, εἰς τὰ ὅποια οἱ δικασταὶ συνεδρίαζον ἐν καιρῷ χειμῶνος ὑπὸ στέγην, ἐνῷ ἐν τῷ φθῶρῳ συνεδρίαζον ἐν ὑπαίθρῳ. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα εἶχον σχῆμα παραλληλογράμμου, κατὰ δὲ τὸ βάθος αὐτῶν ἀπέληγον εἰς ἡμικύκλιον, ἐν ᾧ ἐκάθηντο οἱ δικασταί. Πολλὰς τοιαύτας Βασιλικὰς ὁ Κωνσταντῖνος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἔκτοτε δὲ οἱ μεγάλοι ναοὶ πάντες ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦτο, κατὰ τὸ σχῆμα δὲ αὐτῶν κτίζονται ἐτι καὶ νῦν οἱ ναοὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΔ'.

Τὸ Ἀμφιθέατρον.

Κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἔξω τῆς σημερινῆς πόλεως τῆς Περγάμου σώζονται ἐρείπια ἐκτεταμένα, τὰ ὅποια οἱ ἐγχώριοι ἀποκαλοῦσι Γκιουὺν γκελμές, ἥτοι ἀφώτιστα, ἕνεκα τῶν ὑπογείων στοῶν εἰς αὐτὰ μετὰ δυσκολίας νῦν δύναται νὰ εἰσέλθῃ τις. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, εἰ καὶ ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων περιγράφεται ὡς κίρκος ἢ ἵπποδρόμιον, εἶναι οὐχ ἥττον ἀμφιθέατρον ἄξιον περιγραφῆς.

Κεῖται ἐπὶ χαράδρᾳ βαθείας, δι' ἧς ῥέει ποτάμιόν τι συμβάλλον εἰς τὸν Σελινοῦντα, πᾶσαι δὲ αἱ διατάξεις αἱ ἐτι καὶ νῦν παρατηροῦ-

μειναι εἰς τὸ οἰκοδόμημα ἀποδεικνύουσιν ὅτι κατὰ τινας περιστάσεις τὰ ὕδατα τοῦ ποταμίου ἀνεχαιτίζοντο καὶ ἡ κονίστρα τοῦ ἀμφιθεάτρου μετετρέπετο εἰς εὐρεῖαν δεξαμενὴν.

Καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, δὲν ἀπαντῶνται εἰμὴ δύο ἐρείπια ἀμφιθεάτρων, τὸ μὲν εἰς Κύζικον, τὸ δὲ εἰς Πέργαμον. Ἐν Πελοποννήσῳ οὐδὲν τοιοῦτο εὕρεσκειται, καὶ εἰς αὐτὰς δὲ τὰς εὐνούστατα πρὸς τὰ θεάματα διακειμένας Ἀθήνας οὐδέποτε ἐπετρέπη ἡ ἔγερσις τοιοῦτου οἰκοδομήματος· ἐὰν δὲ ἀντιπαραβάλωμεν πρὸς τὴν τελείαν ταύτην ἔλλειψιν τὰ ἐρείπια τῶν θεάτρων τὰ καθ' ἑκάστην ἀρχαίαν ἑλληνικὴν πόλιν ἀπαντῶμενα, θέλομεν πεισθῆ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι πανταχοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὗρον ἄκραν ἀποστροφὴν πρὸς τὰς τοιαύτας διασκευάσεις. Τὰ στάδια, πολυάριθμα ἐν Ἀσίᾳ, ἤρουν πρὸς τὰ θεάματα τὰ ὅποια ἀπῆλθον εὐκνησίαν, ἐπιδεξιότητα καὶ τόλμην. Πρᾶγμα ὅμως παράδοξόν καὶ σχεδὸν ἀκατανόητον εἶναι ὅτι, οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ οἵτινες ἀπετροπιάζοντο τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀμφιθεάτρου, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γυμνάζοντες μονομάχους ἔφερον καὶ ἐπώλουν αὐτοὺς εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τοιούτους μονομάχους ἐξήτητησεν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, ὅπως ἀποστείλῃ αὐτοὺς εἰς Ῥώμην διὰ τὴν ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς ἐπιπικίους ἀγῶνας. Ἐν ἐπιγραφῇ τινι τῆς νήσου Κῶ γίνεται μνεία συνόδου μονομάχων, παρουσιασθείσης εἰς τοὺς θεατὰς ἐπὶ τῆς ἀρχοντίας τοῦ Λουκίου Πακωνιανοῦ. Πρὸ τῆς ἐν Ἀσίᾳ κυριαρχίας τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρχον ἄρα γε ἐταιρίαι μονομάχων ἀγωνιζόμεναι εἰς τοὺς ἐπικηδείους ἢ πανηγυρικοὺς ἀγῶνας, ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων εἰσέχθησαν ἐν Ἀσίᾳ οἱ τοιοῦτοι ἀγῶνες, οἵτινες ἐν Ῥώμῃ ἀπέτελουν μέρος ὅλων τῶν μεγάλων τελετῶν· πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν δύναται τις νὰ ἀπαντήσῃ εἰμὴ δι' εἰκασίων· ἐκ πάντων ὅμως τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν φαίνεται λίαν πιθανόν ὅτι τὰ πρῶτα λίθινα ἀμφιθέατρα εἰσὶν ἔργα καθ' ὅλου Ῥωμαϊκά, μὴ ἀνερχόμενα δὲ πολὺ πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Τίτου. Ὁ Αὐγούστος εἶχε μὲν ἀποφασίσει νὰ ἐγείρῃ λίθινον ἀμφιθέατρον, δὲν ἐξετέλεσεν ὅμως ποτὲ τὴν ἀπόφασίν του· τούναντίον δὲ γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὅτι πολλὰ ξύλινα ἀμφιθέατρα κατὰ διαφόρους καιροὺς καταρρέυσαντα ἢ πυρποληθέντα ἐπροξένησαν μεγίστας ζημίας.

Τούναντίον τὰ θεάτρα χρονολογοῦνται σχεδὸν ἀπὸ τῶν ἡρώικων χρόνων· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν διωργανώθησαν οἱ ἀγῶνες τῶν ἀθλητῶν, ἀμέσως παρήχθη ἡ ἀνάγκη οἰκοδομήματος πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ θεάματος τούτου· δὲν εἶναι δὲ παράδοξον ὅτι οὐδεὶς συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον· οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας, προσερχόμενοι

ἢ ὡς φίλοι, ἢ ὡς ἰκέται ὕπως ἐξαιτήτωσι τὴν βοήθειαν τῆς ἰσχυρᾶς πόλεως, προσκαλοῦντο πάντοτε εἰς τὰ τοιαῦτα θεάματα· τὴν δὲ κλίσιν ἐλάμβανον εἰς αὐτὰ, ὥστε βασιλεῖς τις τῆς Ἀρμενίας, ὁ Τιριδάτης, κατῆλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν κονίστραν, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Νέρωνος, καὶ διὰ τῆς ἰδίας του χειρὸς ἐφόνευσε δύο μανιώδεις ταύρους, ὡς ἀναφέρει Δίων ὁ Κάσσιος.

Ἀποδεδειγμένον εἶναι σήμερον ὅτι πάντα τὰ λίθινα ἀμφιθέατρα εἶναι μεταγενέστερα τῆς βασιλείας τῶν Καισάρων, δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἠγέρθησαν ἐν περιόδῳ χρόνου λίαν περιορισμένη, μὴ ὑπερβαίνουσα τὸ χρονικὸν διάστημα τριῶν ἑκατονταετηρίδων.

Τὸ σύστημα τῆς οἰκοδομῆς εἶναι τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ κρίνῃ τις περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἰδρύσεως κτιρίου τινὸς, ὅσῳκις ἄλλη περὶ αὐτοῦ πληροφορία δὲν ὑπάρχει καθ' ὅλας δὲ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τὰ ἀμφιθέατρα παρουσιάζουσιν, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἶδος οἰκοδομῆς, μεγαλητέραν ὁμοιότητα. Παραβάλλοντες μέγαν ἀριθμὸν ἀμφιθεάτρων, ἰδίως τὰ τῆς Νεμαύσου (Nîmes), τοῦ Ἰουλιανοῦ Φόρου (Frejus), τοῦ Κιμενελίου (Cimiez), τὸ ἐν Ῥώμῃ ἀμφιθέατρον Καστρένσε καὶ τὸ ἐν Ἀφρικῇ ἀμφιθέατρον Πουσικάδα, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ γενικαὶ διατάξεις πανταχοῦ εἰσιν αἱ αὐταί, καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ οὔτε ἐνὸς αἰῶνος μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν ἐμφαίνει.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν δύναται ν' ἀναχθῇ καὶ τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Περγάμου· ἂν δὲ ἦναι κατὰ μέγα μέρος κατεστραμμένον, σώζεται ὅμως καὶ μέρος ἀρκούν ὥστε νὰ ἀνεύρωμεν πάσας τὰς ἀρχικὰς αὐτοῦ διατάξεις. Τεκμήριον τοῦ πόσον ἐν Ἀσίᾳ ἀπεστρέφοντο καὶ ἐβδελύττοντο τὰς αἰματοχυσίας τῶν μονομάχων εἶναι καὶ ἡ σμικρότης τοῦ ἀμφιθεάτρου τούτου, ἔχοντος τὴν κονίστραν ἴσην κατὰ τὴν ἔκτασιν μὲ τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ Κιμενελίου (Cimiez), μικρᾶς καὶ ἀγνώστου πόλεως τῆς Λυγουρίας. Οὐδὲν μνημεῖον οὔτε ἐνεπίγραφον, οὔτε ἔγγλυφον ὑπάρχει ἐν Ἀσίᾳ, ὅπερ νὰ μαρτυρῇ ὅτι οἱ ἀπάνθρωποι οὗτοι ἀγῶνες ὑπῆρχον ἐν χρῆσει πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες πάλιν, κατὰ πολλοὺς Λατίνους συγγραφεῖς καὶ ἰδίως τὸν Τάκιτον, τὴν σκληρὰν ταύτην διασκεδάσιν εἶχον παραλάβει ἀπὸ τῶν Ἑτρούσκων.

Τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Περγάμου εἶναι εἰς θέσιν ἀξίαν σημειώσεως, καθότι συμβάλλει εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὰ θαλάσσια θεάματα ἀπετέλουν μέρος ἀναπόσπαστον τῶν διασκεδάσεων τὰς ὁποίας προσ-

έφερον εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς θήρας καὶ τῆς ἀλληλοκτονίας ἀνθρώπων καὶ ζώων.

Ὁ μέγας ἄξων τῆς κονίστρας ἔχει μόνον 51 μέτρων μήκους, ὁ δὲ μικρὸς 37. Τὸ πᾶχος τῆς οἰκοδομῆς εἶναι παντοῦ 43 μέτρων πλάτους, ὥστε οἱ ἐξωτερικοὶ ἄξονες ἔχουσι μήκος ὁ μὲν 136 μέτρων, ὁ δὲ 128. ὥστε τῆς διαφορᾶς οὐσης μόνον 8 μέτρων, τὸ οἰκοδόμημα ἐφάνετο σχεδὸν στρογγύλον· ὁ δὲ μέγας ἀριθμὸς τῶν βαθμίδων, αἵτινες πρέπει ν' ἀνέβαινον εἰς 30, ἡλάττουσαν ἀκόμη εἰς τὴν ὕρασιν τὰς διαστάσεις τῆς κονίστρας.

Αἱ οἰκοδομαὶ τῆς στοᾶς τοῦ περιβόλου εἰσὶν λίαν ὀγκώδεις καὶ αἱ παστάδες εὐρίσκονται δυσανάλογοι πρὸς τὸ πᾶχος τῶν παραστατῶν. Ἡ κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα παστάς παρουσιάζει τοῦναντίον ἀσυνήθη ἀνάπτυξιν κατὰ τε μῆκος καὶ κατὰ πλάτος. Ὁ ἄξων οὗτος εἶναι ἐστραμμένος σχεδὸν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἢ πρὸς ἄρκτον παστάς ἐπικρέμαται, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τῆς ἀβύσσου. Χεῖμαρρος λίαν περιορισμένος ὑπὸ ἀποκρήμων ὀχθῶν παρατείνεται καθ' ὅλην τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἄξονος, ἀναμφίβολον δὲ ὅτι ἡ πλατεῖα αὕτη τάφρος ἐκαλύπτετο ὑπὸ σπινθώματος, διότι οὐδὲν ἔχνος κτιστοῦ στεγάσματος φαίνεται.

Μετὰ πολλῆς δυσκολίας εἰσδύοντες ὑπὸ τὴν πατάδα ταύτην, φθάνομεν εἰς θύραν τινὰ ἐκβάλλουσαν εἰς τὸ κενόν. Καὶ αὐτοῦ δὲ πρέπει νὰ ὑπῆρχε σύστημα κλιμάκων, ἢ κεκλιμένων ἐδαφῶν ἐκ ξύλου. Πιθανὸν δὲ ὅτι καὶ αἱ βαθμίδες ἦσαν πεποιημέναι ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης.

Τὸ πλάτος τῶν καμαρῶν εἶναι ἴσον μὲ τὸ τῶν παραστατῶν, τοῦτο δὲ παρέχει εἰς τὴν οἰκοδομὴν ὅψιν λίαν ὀγκώδη καὶ βαρεῖαν. Πέριξ τοῦ οἰκοδομημάτος ὑπῆρχον τεσσαράκοντα ἀψίδες, περιπλέον δὲ αἱ μετὰ τῶν ἄξόνων συγκοινωνοῦσαι· αἱ ἀψίδες ὅμως τοῦ μικροῦ ἄξονος οὐδαμῶς διεκρίνοντο ἀπὸ τὰς ἄλλας. Αἱ παστάδες τοῦ μεγάλου ἄξονος δὲν εἶναι ὅμοιαι· ἐκεῖνο δὲ ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι αἱ παστάδες αὗται ἀνέκαθεν παρείχον διέξοδον εἰς τὸν ῥύακα εἶναι ὅτι ὑπῆρχον διεξίθην καὶ ἀριστερόθεν ἐκάστης πάροδοι φέρουσαι εἰς τὴν κονίστραν· ἐπειδὴ δὲ αὕτη, καὶ μεθ' ὅλην τὴν δι' ὕδατος πλήρωσιν αὐτῆς, δὲν ἤρκει ὡς ἐκ τῆς σμικρότητός της εἰς παράστασιν ναυμαχίας, φαίνεται ὅτι παριστάνοντο ἐν αὐτῇ μάχαι ἀμφιβίων ζώων, οἷον κροκοδείλων, ἵπποποτάμων κλ. Ἐνίοτε στίφη νυμφῶν παιζουσῶν θαλασσίους κόγχας ἐποίκιλλον ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις τὰ ναυτικά γυμνάσια.

Ὁ μαρμάρινος κρατῆρ.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ τουρκικοῦ τινος λουτρῶνος διατηρεῖτο ἀγγεῖον μαρμάρινον μεγάλης χωρητικότητος, οὗ αἱ γλυφαὶ ἀνέκαθεν εἶχον ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν περιηγητῶν. Πρῶτος ὅστις παρατήρησε καὶ ἀνήγγειλε τὸ μνημεῖον τοῦτο ἦν ὁ Σπών. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἀνέυρομεν αὐτὸ τῷ 1837, περὶ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ὁ σουλτάνος Μαχμουτ προσήνεγκε δῶρον τὸ δοχεῖον τοῦτο εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν, ὅπου εὐρίσκεται ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου. Τὸ δοχεῖον τοῦτο ἔχει σχῆμα ὠσειδὲς, οὔτε βάσιν δὲ ἔχει, οὔτε λαίμῳ· περίξ αὐτοῦ ὁρῶνται ἀνάγλυφοι δώδεκα ἵππεῖς ἀπὸ ρυτῆρος ἐλαύνοντες, τὴν διακόσμησιν δὲ, οὐκ ἄχαριν οὔσαν, συμπληροῦσι ραβδῶσεις καὶ περιπλοκάδες φύλλων. Περὶ τε τοῦ σκευοῦ καὶ περὶ τοῦ ἀρχικοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου τούτου δὲν συμφωνοῦσι πάντες οἱ περὶ αὐτοῦ γράψαντες. Ἐπὶ τινων ἀρχαίων νομισμάτων τῆς Περγᾶμου ὁράται ἀγγεῖον τι σφαιρικοῦ σχεδὸν σχήματος, περιέχον δάφνας ἐκ τῶν διδομένων εἰς τοὺς ἀθλητάς· κατὰ τινας τοιαύτη ἦν ἡ χρῆσις καὶ τοῦ σκεύους τούτου τῆς Περγᾶμου· κατ' ἄλλους τὸ σκεῦος τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε καὶ λαίμῳ καὶ βάσιν καὶ λαβὰς, ἐν ἄλλαις λέξεσι, κατ' αὐτοὺς, ἦν ἀπαράλλακτος κρατῆρ, ἐξ ὧν οἱ ἀρχαῖοι συνεΐθιζον νὰ ἀφαιρόνωσιν εἰς τοὺς ναοὺς ἢ νὰ προσφέρωσι δῶρα εἰς ἐνδειξιν συμφωνηθείσης συμμαχίας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποδεξάμενοι τὴν εἰς αὐτοὺς προσερχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κροίσου συμμαχίαν κατεσκευάσαν χαλκοῦν κρατῆρα περίγλυφον, ὅπως προσφέρωσιν αὐτὸν εἰς τὸν Κροῖσον. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὸ νὰ ἀναμιγνύωσι τὸν οἶνον μὲ ὕδωρ ἐν τοῖς συμποσίοις ἢ κατὰ τὰς θυσίας· ἡ δὲ χωρητικότης αὐτῶν ἦν ἡ αὐτὴ περίπου, ἐχώρου δὲ συνήθως ἐξ ἄμφορεῖς.

Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Περγᾶμου ἀνεκαλύφθη τὸ 1350 ἀπὸ ἀπογόνου τινὸς τοῦ ἡγεμόνος Καραζῆ, ὀνομαζομένου Καρα-Ὅσμαν-ὀγλου, ζῶντος δὲ ἐν ἐξορίᾳ εἰς τι τῶν κτημάτων του περὶ τὴν Πέργῃ. Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀνεκαλύφθησαν καὶ δύο ἄλλα ἀγγεῖα μαρμάρινα, μονόλιθα καὶ μεγάλης χωρητικότητος, ἅτινα διὰ τὸ σπάνιον τοῦ μεγέθους καὶ τὴν λεπτότητα τῆς τέχνης ὁ Καραοσμάνογλος προσήνεγκε δῶρον εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις καὶ διέταξε νὰ τεθῶσιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου καὶ μέχρι σήμερον σώζονται.

Πλὴν τῶν ὠσειδῶν ἀγγείων τῶν ἐγγεγλυμμένων ἐν τοῖς νομίσμασιν, ἀναφέρεται καὶ παρόμοιόν τι διατηρούμενον ἐν τῷ Μουσείῳ

τοῦ Μονάχου, ἀνακαλυφθὲν δὲ ἐν Ῥόδῳ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο κοσμεῖται ὑπὸ ταινίας, ἐφ' ἧς εἰσι γεγλυμμένοι Δελφίνες καὶ Νηρηίδες, εἶναι δὲ ἔργον ἑλληνικόν. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο δικαιολογεῖ τοὺς φρονοῦντας ὅτι τὸ ἀγγεῖον τῆς Περγάμου ἦν ἐξ ἀρχῆς οἷον σήμερον φαίνεται.

Ὁ τόπος ὁ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καίκου καὶ νοτιοδυτικὰ τῆς Περγάμου κείμενος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τινων ἀρχαίων γεωγράφων ὡς ἀποτελλὼν μέρος τῆς Μυσίας μέχρι τῶν Θυατείρων, ἅτινα, κατὰ τὸν Στράβωνα, ἐθεωροῦντο ὡς ἡ τελευταία πόλις τῆς Μυσίας· ἐπειδὴ ὅμως ἡ κοίλας τοῦ Καίκου ἀποτελεῖ φυσικὸν ὄριον γεωγραφικόν, αἱ πόλεις αἱ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ποταμοῦ κείμεναι ἀνήκουσιν εὐλογώτερον εἰς τὴν Αἰολίδα καὶ τὴν Λυδίαν, ὅθεν καὶ ἐκεῖ θέλομεν καταλέξει αὐτάς.

ΣΗΜ. Μ. Ἡ νῦν πόλις τῆς Περγάμου ἔχει κατοίκους περὶ τὰς 20 χιλιάδας, ὧν τὸ $\frac{1}{4}$ περίπου εἶναι Χριστιανοὶ Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Ὀθωμανοὶ καὶ ὀλίγαι τινὲς ἀρμενικαὶ οἰκογένειαι. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης ἔχει Σχολεῖον ἑλληνικόν, ἀλληλοδιδασκτικόν καὶ Παρθενάγωγεῖον, μικρὸν τι Νοσοκομεῖον, ναὸν ἀξιόλογον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου, ἐκτὸς δύο ἄλλων μικρῶν καὶ φιλολογικὸν Σύλλογον φερόντων τῆς πόλεως. Τὰ κυριώτερα προϊόντα τοῦ τόπου εἰσὶ σιτηρὰ, καπνοὶ, βαμβάκια καὶ μέλι. Διοικητικῶς ἡ Πέργαμος ἀποτελεῖ πρωτεύουσιν Καζᾶ, ὑπαγομένου εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Σαρρουχάν, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπάγεται εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Ἐφέσου.

